

**MAATSKAPLIKEWERKHULPVERLENING AAN GESINNE IN  
EGSKEIDINGSITUASIES**  
*DEUR*

**LETISIA SUSANNA HEYNS**

---

**Voorgelê om te voldoen aan die vereistes vir die graad**

***Philosophiae Doctor***

**In die Fakulteit Geesteswetenskappe**

**(Departement Maatskaplike Werk)**

**Aan die Universiteit van die Vrystaat**

---

Maart 2010

Promotor:  
Dr. M.J.M. Du Plessis

## VERKLARING

Ek verklaar dat die proefskrif wat hierby vir die graad *Philosophiae Doctor* aan die Universiteit van die Vrystaat deur my ingedien word, my selfstandige werk is en nie voorheen deur my vir `n graad aan `n ander universiteit/fakulteit ingedien is nie. Ek doen voorts afstand van outeursreg op die proefskrif ten gunste van die Universiteit van die Vrystaat.

GETEKEN: LS HEYNS

DATUM: 31 Maart 2010

## **DANKBETUIGINGS**

Dank en eer aan my Hemelse Vader wat my genade en krag gegee het om hierdie proefskrif te voltooi.

Ek bedank graag die volgende persone wat bygedra het om die studie te onderneem en te voltooi:

- My promotor, Dr. M.J.M. Du Plessis, vir haar bekwame studieleiding, toewyding en inspirasie.
- Marielle Labuschagne vir haar bekwame taalversorging.
- Die Nederduitse Gereformeerde Kerk Moreletapark vir die toestemming om die empiriese gedeelte van die studie in die gemeente te onderneem.
- My man, Louis en dogter Lonika vir hul onvoorwaardelike ondersteuning, geduld en opofferinge.
- Familie, vriende en kollegas vir hul belangstelling en ondersteuning.

**Letisia Heyns**

**Maart 2010**

# INHOUDSOPGAWE

---

## HOOFSTUK 1

<b>ORIËNTERENDE INLEIDING</b>	<b>1</b>
1.1 KEUSE VAN DIE ONDERWERP	2
1.2 UITGANGSPUNTE WAT DIE STUDIE TEN GRONDSLAG LÊ	7
1.3 PROBLEEMSTELLING	8
1.4 DOEL VAN DIE STUDIE	9
1.4.1 Doel	9
1.4.2 Doelstellings	9
1.4.3 Doelwitte	10
1.5 NAVORSINGSMETODE EN -PROSEDURE	12
1.5.1 Literatuurstudie	13
1.5.2 Empiriese Studie	13
1.6 BEGRENsing VAN DIE STUDIE	15
1.7 BEGRIPSOMSKRYWING	17
1.7.1 Egskeiding	17
1.7.2 Maatskaplike werk	19
1.7.3 Narratiewe werkwyse	21
1.7.4 Sosiaal konstruksionisme	23
1.7.5 Kwalitatiewe navorsing	24
1.8 INDELING VAN DIE NAVORSINGSVERSLAG	27
1.9 SAMEVATTING	29

## HOOFSTUK 2

<b>DIE SOSIAAL KONSTRUKSIONISME</b>	<b>31</b>	
2.1	TEORETIESE RAAMWERKE WAT 'N ONDERBOU VORM TOT DIE SOSIAAL KONSTRUKSIONISME	33
2.1.1	Maturana se struktuur-determinisme	33
2.1.1.1	Lewende sisteme is struktuur-bepalend	34
2.1.1.2	Reaksie op stimulu in ooreenstemming met "autopoiesis"	34
2.1.1.3	Koppeling of verwantskappe tussen verskillende lewende komponente "coupling"	35
2.1.2	KELLY SE PERSOONLIKHEIDSKONSTRUKTE-TEORIE	37
2.1.2.1	Die benutting van konstrukte in die konstruktivering en herkonstruktivering van ervarings	37
2.1.2.2	Die rol wat konstrukte speel om die toekoms te antisipeer	38
2.1.3	RADIKAAL-KONSTRUKTIVISME	39
2.2	DIE SOSIAAL KONSTRUKSIONISME	42
2.2.1	Aansluiting by post-modernistiese uitgangspunte	42
2.2.2	Die rol van sosiale interaksie	44
2.2.3	Die rol van taal	45
2.2.4	Sosiale konstruksie van die self en die beskouing van die gesin	46
2.2.5	Die rol van stories/narratiewe	47
2.2.6	Die konteks waarbinne werklikheidskepping plaasvind	47
2.2.7	Die rol van kultuur	49
2.3	KRITIESE ELEMENTE IN SOSIAAL KONSTRUKSIONISME	51
2.3.1	Die sisteemparadigma	51
2.3.2	Die narratiewe paradigma	53
2.3.3	Die betekenis-in-verhouding-paradigma	56

2.4	TERAPEUTIESE IMPLIKASIES VIR DIE MAATSKAPLIKE WERKER NA AANLEIDING VAN DIE SOSIAAL KONSTRUKSIONISME	58
2.5	SAMEVATTING	63
<b>HOOFSTUK 3</b>		
<b>NARRATIEWE WERKSWYSE: 'n KONSEPTUELE RAAMWERK</b>		<b>65</b>
3.1	OMSKRYWING VAN DIE NARRATIEWE TERAPIE	66
3.2	OMSKRYWING VAN TERAPIE	68
3.3	ONTWIKKELING VAN DIE NARRATIEWE TERAPIE	69
3.4	NARRATIEWE TERAPIE BINNE DIE BASIS VAN DIE KONSTRUKSIONISME EN POST-MODERNISME	72
3.5	ASPEKTE RAKENDE BATESON EN FOUCAULT SE WERK WAT 'N INVLOED OP DIE DENKE VAN WHITE UITGEOEFEN HET	75
3.5.1	Bateson se werk	76
3.5.2	Foucault se werk	78
3.6	DIE STRUKTURALISME EN POST-STRUKTURALISME	81
3.6.1	Omskrywing van strukturalisme	81
3.6.2	Die invloed van strukturalisme op terapeutiese praktyke	85
3.6.3	Die verskil tussen die strukturalisme en post-strukturalisme	88
3.7	DIE BEGRIPPE "NARRATIEF" EN "STORIE" BINNE NARRATIEWE TERAPIE	90
3.8	KULTUUR EN TRADISIE	95
3.8.1	Kultuur	95
3.8.2	Tradisie en mites	98
3.8.3	Taal	99
3.8.4	Die invloed van kultuur en tradisie op terapie	99

3.9	DIE TERAPEUTIESE VERHOUDING EN -GESPREK TUSSEN DIE NARRATIEWE TERAPEUT EN KLIËNT	102
3.10	SAMEVATTING	110

## HOOFSTUK 4

<b>INTERVENSIES AAN DIE HAND VAN NARRATIEWE TERAPIE</b>	<b>112</b>	
4.1	DEKONSTRUKTIEWE LUISTER EN DEKONSTRUKSIE VAN DIE STORIE (“statement of position map”)	113
4.1.1	Eksternalisering	117
4.1.1.1	Wat is eksternalisering	117
4.1.1.2	Die implementering van eksternalisering	118
4.1.1.3	Die effek van eksternalisering	128
4.2	DIE HERSKRYF VAN DIE STORIE (“re–authoring conversations”)	130
4.2.1	Unieke uitkomst	131
4.2.2	Uiteensetting van die storie ten opsigte van die feitlike gebeure (“landscape of action”)	136
4.2.3	Uiteensetting van die storie in terme van betekenisgewing (“landscape of consciousness”)	139
4.3	SEREMONIES TER BEVESTIGING VAN `N NUWE IDENTITEIT (“DEFINITIONAL CEREMONIES”)	144
4.3.1	Buitestaander-getuiegroepe	145
4.3.2	Gebruik van dokumentasie	149
4.3.2.1	Die neem van notas	150
4.3.2.2	Die samestelling van `n lys	152
4.3.2.3	Prente en/of tekeninge	152
4.3.2.4	Video-opname	153
4.3.2.5	Terapeutiese briewe	154
4.4	HERINNERINGSBESPREKINGS (“RE – MEMBERING CONVERSTATIONS”)	160

4.5	DIE TERUGNEEM-AKSIE (“TAKING-IT-BACK PRACTICE”)	163
4.6	SAMEVATTING	165
<b>HOOFSTUK 5</b>		
<b>MODELLE EN HULPVERLENING RAKENDE EGSKEIDING</b>		<b>169</b>
5.1	MODELLE TEN OPSIGTE VAN DIE EGSKEIDINGSPROSES	168
5.1.1	MODEL 1: EGSKEIDING AS ROUPROSES	168
5.1.2	MODEL 2: DIE SES STASIES VAN EGSKEIDING	178
5.1.3	MODEL 3: EGSKEIDING AS `N PSIGOLOGIESE PROSES	190
5.2	INTEGRASIE VAN DIE MODELLE TOT EGSKEIDING	197
5.3	TAKE WAT DEUR VOLWASSENES VOLTOOI MOET WORD TEN EINDE DIE EGSKEIDINGSITUASIE TE VERWERK	200
5.4	TAKE WAT DEUR DIE KIND VOLTOOI MOET WORD TEN EINDE DIE EGSKEIDINGSITUASIE TE VERWERK	203
5.4.1	Riglyne aan ouers om die verwerking van die egskeidingsituasie by hul kinders te fasiliteer	207
5.5	BRONNE VAN ONDERSTEUNING EN HULP	208
5.5.1	Informele hulp	208
5.5.2	Semi-formele hulp	208
5.5.3	Formele hulp	209
5.6	SAMEVATTING	212



## **HOOFSTUK 6**

<b>DIE BETEKENIS WAT DIE GESIN AAN EGSKEIDING VERLEEN</b>	<b>215</b>
6.1 KONSTRUKSIES VAN DIE GESIN RAKENDE HUL EGSKEIDINGSITUASIE	215
6.1.1 Eglede se moontlike konstruksies	216
6.1.2 Die vrou se konstruksie	224
6.1.3 Konstruksies van die man	228
6.1.4 Konstruksies van kinders in die algemeen	231
6.1.5 Die voorskoolse kind	236
6.1.6 Die latente fase	236
6.1.7 Adollessensie en jong volwassenheid	237
6.2 SAMEVATTING	239

## **HOOFSTUK 7**

<b>DEELNEMENDE-AKSIENAVORSING: 'N METODOLOGIESE OORSIG</b>	<b>241</b>
7.1 DEELNEMENDE-AKSIENAVORSING	242
7.1.1 Die ontwikkeling van deelnemende-aksienavorsing	242
7.1.2 Omskrywing van deelnemende-aksienavorsing	244
7.1.3 Die proses van deelnemende-aksienavorsing	247
7.1.4 Kenmerke van deelnemende-aksienavorsing	253
7.1.5 Voordele verbonde aan deelnemende-aksienavorsing	260
7.1.6 Etiese Aspekte	260
7.2 SAMEVATTING	261

## HOOFSTUK 8

<b>EMPIRIESE GEGEWENS MET BETREKKING TOT DIE BEPALING VAN INDIKATORE MET DIE OOG OP DIE ONTWIKKELING VAN `N MAATSKAPLIKEWERK-HULPVERLENINGSPROGRAM VIR GESINNE IN EGSKEIDINGSITUASIES</b>	<b>263</b>
8.1 RELEVANTE INLIGTING OOR MORELETA GEMEENTE	264
8.2 DIE PERSOON VAN DIE NAVORSER	270
8.3 LOGISTIEKE FAKTORE	270
8.4 OORSIG OOR DIE VERLOOP VAN DIE NAVORSING EN DEELNEMERS	271
8.5 DIE PROSES VAN DEELNEMENDE-AKSIENAVORSING	277
8.5.1 IDENTIFISERING VAN DIE GEMEENSKAP	278
8.5.2 TOETREDE TOT DIE GEMEENSKAP	279
8.5.3 IDENTIFISERING EN WERWING VAN DEELNEMERS	281
8.5.3.1 Verloop van individuele onderhoude	282
8.5.3.2 Persoonlike bekendstelling van die navorsing aan omgeegroepe	283
8.5.4 INTERAKSIEPROSES	284
8.5.4.1 Eerste groepsgesprekgeleentheid: 18 Maart 2008	284
8.5.4.2 Tweede groepsgesprekgeleentheid: 15 April 2008	286
8.5.4.3 Derde groepsgesprekgeleentheid: 22 April 2008	293
8.5.4.4 Vierde groepsgesprekgeleentheid: 27 April 2008	296
8.5.4.5 Individuele onderhoud: 13 Mei 2008	298
8.5.4.6 Vyfde groepsgesprekgeleentheid: 20 Mei 2008	300
8.5.4.7 Sesde groepsgesprekgeleentheid: 27 Mei 2008	303
8.5.4.8 Individuele gesprek: 10 Junie 2008	308
8.5.4.9 Persoonlike bekendstelling van die navorsing by `n spesifieke	310

	omgegroepe: 11 Junie 2008 (Omgegroepe no.2)	
8.5.4.10	Sewende groepgesprekgeleentheid: 17 Junie 2008	313
8.5.4.11	Agtste groepgesprekgeleentheid: 1 Julie 2008	316
8.5.4.12	Negende groepgesprekgeleentheid: 15 Julie 2008	321
8.5.4.13	Tiende groepgesprekgeleentheid: 22 Julie 2008	326
8.5.4.14	Kontak met hoof maatskaplike werker rakende die beplanning en organisering van die werkswinkel	331
8.5.4.15	Werkswinkel vir persone wat geskei is of deur egskeiding beweeg	331
8.5.4.15.1	Ken mekaar	335
8.5.4.15.2	Agtergrond rakende die projek	335
8.5.4.15.3	Uitkomst en doelwitte	337
8.5.4.15.4	Bennie se storie	338
8.5.4.15.5	My woud van egskeiding	339
8.5.4.15.6	Aanbieding deur hoof maatskaplike werker: Hulpbronne en beskikbare netwerke in die omgewing en gemeenskap	351
8.5.4.15.7	Aksieplanne	354
8.5.4.15.8	Afsluiting	358
8.5.4.16	Groepsgesprekgeleentheid twaalf: 12 Augustus 2008	359
8.5.4.17	Groepgesprekgeleentheid dertien: 2 September 2008	361
8.5.4.18	Individuele gesprekvoering voornemende manlike deelnemer 14 Oktober 2008	364
8.5.4.19	Gesprekvoering met kinders van geskeide ouers: 25 Oktober 2008	365
8.5.4.20	Individuele gesprekvoering	380
8.5.4.21	Gesprekvoeringsgeleentheid tussen ouers en kinders: 8 November 2008	381
8.6	AKSIES	403
8.7	BESPREKING VAN HOOFTEMAS	405

8.8	SKEMATIESE VOORSTELLING VAN DIE VERLOOP VAN DIE NAVORSING	409
-----	---	-----

8.9	SAMEVATTING	412
-----	-------------	-----

## **HOOFSTUK 9**

### **GEVOLGTREKKINGS EN AANBEVELINGS 413**

9.1	GEVOLGTREKKINGS	414
-----	-----------------	-----

9.1.1	Die sosiaal konstruksionistiese epistemologie as konseptuele raamwerk	414
-------	---	-----

9.1.2	Die aard van maatskaplike werk waar die narratiewe metode as strategie benut word	419
-------	---	-----

9.1.3	Bestaande teoretiese modelle wat bestudeer en beskryf kan word rakende die egskeidingsproses ten einde `n breë begrip vir die proses te ontwikkel	422
-------	---	-----

9.1.4	Betekenisgewing en meegaande werklikheidskonstruksies wat gesinslede oor hul egskeidingsituasie ontwikkel en die verband daarvan met take wat hulle behoort te voltooi	424
-------	--	-----

9.1.5	Wat behels die metode van deelnemende-aksienavorsing wat tydens die empiriese fase benut is.	428
-------	--	-----

9.1.6	Die aard van maatskaplikewerkdienslewering aan gesinne in egskeidingsituasies, indien `n analise van die betrokkenes se behoeftes vanuit die sosiaal konstruksionistiese epistemologie en narratiewe strategie deur middel van deelnemende-aksienavorsing gedoen word.	436
-------	--	-----

9.1.7	Bereiking van doelstellings van die studie	436
-------	--	-----

9.1.8	Beperkinge in die studie	437
-------	--------------------------	-----

9.2	AANBEVELINGS	438
9.2.1	Teorie	438
9.2.2	Praktyk	439
9.2.3	Navorsing	440
9.2.4	Opleiding	441
9.2.5	Beleid	441
9.3	TEN SLOTTE	441
	<b>BRONNELYS</b>	<b>443</b>
	<b>BYLAE 1: INLIGTINGSTUK</b>	<b>464</b>
	<b>BYLAE 2: VRYWARINGSVORM</b>	<b>466</b>
	<b>BYLAE 3: ALGEMENE VRAELYS</b>	<b>467</b>
	<b>BYLAE 4: UITNODIGING VIR INSKAKELING BY NAVORSING OP AFKONDIGINGS</b>	<b>469</b>
	<b>BYLAE 5: RELEVANTE TEMAS</b>	<b>466</b>
	<b>BYLAE 6: OPSOMMING VAN RELEVANTE INLIGTING WAT TYDENS GROEPSGESPREKKE NA VORE GETREE HET</b>	<b>470</b>
	<b>OPSOMMING</b>	<b>474</b>
	<b>SUMMARY</b>	<b>477</b>
	<b>KEYWORDS</b>	<b>478</b>

## LYS VAN FIGURE, TABELLE EN FOTO'S

---

### FIGUUR

3.1	Skematiese weergawe van die oorheersende of dominante storie binne die konteks van ander stories in die kliënt se lewe	92
4.1	Aanduiding van die invloed van die probleem op die kliënt se lewe	124
4.2	Effek van die unieke uitkoms op die toekoms van die kliënt	138
4.3	Sig-sag bewegings tussen die landskap van aksie en die landskap van betekenis	142
4.4	Die hou van notas deur die terapeut	151
4.5	Voorbeeld van `n verwysingsbrief	156
4.6	Voorbeeld van `n verklaringsdokument	158
4.7	Voorbeeld van `n sertifikaat	159
8.1	Oppervlaktediagram van verspreiding van lidmate	265
8.2	Geslag van deelnemers	276
8.3	Deelnemende-aksienavorsingsproses	411

### TABEL

3.1	Die verskil tussen die strukturalisme en post-strukturalisme	88-89
3.2	Die tradisionele siening van terapie teenoor die narratiewe terapie se beskouing van die terapeutiese verhouding	105
4.3	Vrae ten einde die storie in terme van betekenisgewing te fasiliteer	140
5.1	Integrasie van model 2: Egskeiding as ses stasies en model 3: Egskeiding as `n psigologiese proses in drie hoof fases waarin	199

	die egskeidingsproses verloop	
5.2	Opsomming van die drie teoretiese modelle ten opsigte van egskeiding	213
7.1	Verskille tussen deelnemende-aksienavorsing en die tradisionele metode	246
8.1	Huwelikstatus van volwasse lidmate	265
8.2	Uiteensetting van verskeie bedieninge in die gemeente	267-268
8.3	Oorsig oor die belangrikste aktiwiteite	272-275
8.4	Ouderdomsverspreiding van deelnemers	276
8.5	Hoeveelheid kinders per deelnemer	277
8.6	Individuele gesprekke	281
8.7	Bywoningsregister van werkswinkel	332
8.8	Geslag van deelnemers	367
8.9	Ouderdomsverspreiding van kinders en gesinsamestelling	367
<b>FOTO</b>		
8.1	Woodlands-sentrum	269
8.2	Beeld van `n hart wat geskep is uit klei	342
8.3	Beeld van `n pad wat uit klei geskep is	344
8.4	Verskeie beelde deur groep 3 geskep	348
8.5	“Pet shop” Troeteldier winkel	372

# HOOFSTUK 1

## ORIËNTERENDE INLEIDING

Egskeidings kom op groot skaal in Suid-Afrika voor. Die Sentrale Statistiekdiens (Statistiek Suid-Afrika 2009:1) dui aan dat 29 639 egskeidings gedurende 2007 amptelik in Suid-Afrika geregistreer is, teenoor 'n totale aantal van 180 030 huwelike wat gedurende 2007 deur die Departement van Binnelandse Sake geregistreer is.

Egskeiding word vanuit die maatskaplikewerk-perspektief as 'n vorm van verlies bestempel wat verreikende gevolge vir die betrokke gesinslede inhou (Kitson 1992:18 en Guttman 1993:32). Egskeiding oefen verder 'n invloed uit op die totale funksionering van die betrokke gesinslede en word as traumaties deur hulle beleef (Guttman 1993:36–39 en Benokraitis 2005:428–429). Die hoogste persentasie van egskeidings, naamlik 27% (8 001), in Suid-Afrika, kom voor in huwelike met 'n duurte van vyf tot nege jaar, terwyl die tweede meeste egskeidings in die kategorie met 'n duurte van minder as vyf jaar voorkom. Laasgenoemde verteenwoordig 6 230 van egskeidings vir die jaar 2007, of 21%. Gedurende 2007 was 28 480 minderjarige kinders betrokke by egskeiding, wat daarop dui dat by 57% van die totale 29 639 egskeidingsgevalle minderjarige kinders betrokke was. 'n Gemiddelde van een tot twee kinders was derhalwe gedurende 2007 betrokke per egskeiding (Statistiek Suid-Afrika 2009:1).

Regslui fokus hoofsaaklik op die onderhandeling - en afhandeling van die wetlike aspekte rakende egskeidings, soos beheer-en toesigreëlings oor die betrokke kinders asook die betaling van onderhoud. Terapeutiese dienslewering aan gesinslede wat deur egskeiding geraak word, vind oor die algemeen slegs plaas waar daar ernstige psigo-sosiale probleme aan die lig kom. (Vgl. Heyns 1999:3.) Gesinne wat via die Kantoor van die Gesinsadvokaat maatskaplikewerkdienste ontvang, is ook hoofsaaklik blootgestel aan intervensies wat op spesifieke probleemareas met betrekking tot toesig en beheer van kinders en toegangsregte van die ouers tot hul kinders fokus. Die Kantoor van die Gesinsadvokaat het derhalwe oorhoofs die kerntaak om te verseker dat die belange van



die kinders tydens egskeiding voorop gestel word. (Vgl. Palmer 1996:106, Glasser 2002:223–226 en De Jong 2005:45.) Bestaande literatuur oor egskeiding identifiseer wel spesifieke doelwitte wat gesinslede behoort te bereik ten einde die konstruktiewe verwerking van sodanige situasie in die hand te werk. (Vgl. Clapp 1992:346–347 en Goldberg en Goldberg 1998:98.) Hoe die maatskaplike werker dienste behoort te rig om die doelwitte te bevorder word egter nie aangetoon nie en word as `n leemte bestempel.

Daar is `n hoë voorkoms van egskeiding in Suid-Afrika, terwyl dit `n traumatiese ervaring vir die gesinslede is. Daar bestaan die behoefte aan omvattende maatskaplikewerkintervensie wat holisties op alle maatskaplike aspekte van die gesin in `n egskeidingsituasie afgestem is en sal meewerk om gesinslede te begelei in die bereiking van die spesifieke doelwitte, ten einde hul situasie op `n konstruktiewe wyse te kan verwerk. Die studie poog dan juis om indikatore te bepaal met die oog op die ontwikkeling van `n maatskaplikewerkhulpverleningsprogram vir gesinne in egskeidingsituasies sodat wetenskaplik-gefundeerde maatskaplikewerkdienslewering aan sodanige gesinne verseker kan word.

## **1.1 KEUSE VAN DIE ONDERWERP**

Betreklik min navorsing is reeds gedoen oor die spesifieke aard en omvang van maatskaplikewerkdienste aan gesinne in die verwerking en die hantering van egskeiding, ten spyte van die hoë eise wat aan die betrokkenes gestel word om verskeie gekompliseerde aanpassings tegelyk te maak te midde van hul egskeidingsituasie. (Vgl. Van Staden 1987:1, Buidendach 1990:2 en Viljoen 2005:1.) Egskeiding oefen `n pertinente invloed uit op al die gesinslede met daaropvolgende gevolge vir die betrokke gesinslede. So verwys Van Wyk en La Cock (1988:7) na egskeiding as `n spanningsvolle, intense emosionele ervaring wat dan `n beduidende uitwerking op die volwassenes sowel as hul kinders se lewens uitoefen. Die partye mag emosioneel so ontstig word deur hul egskeidingsituasie dat hulle dit self onmoontlik mag vind om rasideelkundig en oordeelkundig op te tree (Van Wyk en La Cock 1988:7).

Heelwat inligting is beskikbaar oor die effek van egskeiding op kinders, waaronder Parkinson (1987:49-50) onder andere na die navorsing van Hetherington, Cox en Cox verwys, wat aantoon dat gedrags- en emosionele probleme mag voorkom by kinders uit gebroke huise. So openbaar die kinders van egpare wat geskei is deurgaans die behoefte daaraan om verseker te word dat hulle ouers hulle nie sal verwerp nie. Verder verlang die kinders ook inligting en verduideliking oor die veranderinge wat hulle ouers se egskeiding in hul lewenswyse en lewensfunksionering sal teweegbring. (Vgl. Parkinson 1987:49.) Die spesifieke ontwikkelingsfase waarin die kind verkeer wanneer sy<sup>1</sup> ouers skei, speel waarskynlik 'n definitiewe rol in die spesifieke belewenis van die kind. (Vgl. Heyns 1999:18.) So dui Guttman (1993:170-172) aan dat vrees, hartseer en woede wat by die voorskoolse kind voorkom in reaksie op sy ouers se egskeiding kan manifesteer in regressie, afhanklikheid en verhoogde aggressie. Van Staden (1992:184-185) dui aan dat kinders in die latente lewensfase weer gewoonlik met skok en ontkenning op hul ouers se egskeiding reageer. Verder mag hul reaksie op hul ouers se egskeiding ook eerder op simptomatiese as op verbale wyse tot uiting kom, in die vorm van onder andere onttrekking, neerslagtigheid en 'n agteruitgang in akademiese prestasie. Saposnek (1998:21) dui aan dat kinders in hierdie lewensfase hulself dikwels blameer vir hulle ouers se egskeiding en derhalwe verwerping vrees. Kinders tydens adolessensie is daartoe geneig om hulle ouers te blameer vir die egskeiding terwyl hulle ook skaam en verleë voel oor hul ouers se egskeiding. Hierdie belewinge rondom hul ouers se egskeiding mag onttrekking tot gevolg hê. (Vgl. Van Staden 1992:185-186.) Dit is derhalwe duidelik dat 'n egskeidingsituasie 'n traumatiese krisis vir kinders kan skep, waartydens hulle aan verskeie verliese, aanpassings en veranderinge blootgestel word. Ouers bly egter hul kinders se primêre steungewers sodat hul aanmoediging, steun, liefde en begeleiding van aller grootste belang sal wees te midde van die gesin se egskeidingsituasie (Viljoen 2005:2). Volwassenes word egter ook intens deur hul egskeiding geraak. Heelwat inligting is in die literatuur daarvoor beskikbaar, byvoorbeeld dat mans gewoonlik 'n verlies aan voorgenome doelwitte en riglyne in hul lewens ervaar. Verder beteken egskeiding vir

---

<sup>1</sup>Vir die doeleindes van gemaklike leeswerk word daar in hierdie studie net van manlike terme gebruik gemaak wanneer verwys word na geslag. Daarmee word die vroulike vorm nie misken nie.

die meerderheid van vaders dat hulle toesig en beheer oor hulle kinders verloor. Reeds in 1985 het navorsing wat in New Jersey onderneem is, bevind dat die moeder in 90 persent van egskeidingsake toesig en beheer oor die betrokke kinders verkry het (Guttman 1993:111). Voortspruitend uit hierdie verlies voel die vader dan dikwels oorbodig en dat hy benadeel is gedurende die egskeidingsproses. Eensaamheid en sosiale isolasie is van die grootste probleme wat deur mans wat skei aangedui is sodat egskeiding as't ware 'n sielkundige krisis vir mans skep. (Vgl. Haynes 1981:26 en Guttman 1993:19-121.)

Volgens Haynes (1981:26) beleef die vrou weer dat sy iets in die lewe mis, juis omdat sy vasgevang is in 'n wêreld wat gaan om die kinders en hulle besondere behoeftes en die verpligtinge ten opsigte van haar werk. Haffey en Cohen (1992:144) verduidelik dan juis dat vrouens wat skei, sosiale isolasie en 'n verlies aan sosiale status beleef. Guttman (1993:91) dui aan dat moeders gewoonlik poog om die kinders dieselfde geleenthede en ervarings te bied as wat hulle moontlik in 'n normale gesin sou ervaar. In hierdie proses mag die moeder haarself egter ooreis. Ten spyte van die volwassene se natuurlike instink om hul kinders te wil beskerm kan 'n egskeidingsituasie die volwassene egter in so 'n "emosionele oorlewingstryd" dompel, dat hulle as't ware ontnem mag wees van energie om sensitief teenoor die behoeftes van hulle kinders te wees. (Vgl. Burgoyne, Ormrod en Richards 1987:122, Gold 1992:85 en Neuman 1998:4.) Beal (1980:261) en Van Staden (1987:1) is juis van mening dat die mees effektiewe wyse om kinders by te staan om aan te pas by die gesin se egskeidingsituasie is om hul ouers te begelei en van hulp te voorsien om hul eie verliese en rou ten opsigte van hul egskeiding te verwerk. Sodoende sal die ouer dan weer moontlik beter in staat gestel word om hul verantwoordelikhede teenoor hul kinders te kan nakom.

Gedurende 1999 het die navorser 'n beperkte navorsingstudie geloods met die doel om riglyne vir die maatskaplike werker neer te lê in die benutting van egskeidingsbemiddeling. Uit die gevolgtrekkings wat uit die studie gemaak is, het dit geblyk dat die egskeidingsbemiddelingsproses wel bydra tot samewerking en beter

kommunikasie in die onderhandeling van 'n egskeidingsooreenkoms wat waarskynlik gesinslede se individuele behoeftes in aanmerking hou. Dit fokus egter hoofsaaklik op die konflikareas tussen die partye wat skei asook op die onderhandeling van 'n egskeidingsooreenkoms en voorsien nie werklik in die behoefte aan begeleiding en hulpverlening nie (Proverb 1992:251–252 en Heyns 1999:92).

Daar bestaan gebrekkige inligting rakende die aard en omvang van maatskaplikewerkdienlewering aan gesinne in egskeidingsituasies. Die literatuur in die verband is, hoofsaaklik gefragmenteer ten opsigte van die fokusareas wat in die afdeling bespreek is, soos in gevalle waar egskeidingsbemiddeling toegepas word. Dienlewering is verder waarskynlik beperk tot 'n spesifieke fase in die egskeidingsproses, soos onder meer gedurende die fase waartydens die wetlike aspekte verbonde aan egskeiding onderhandel word. (Vgl. Gold 1992:35-43 en Van Staden 1992:125-127.) Binne die Suid-Afrikaanse konteks bestaan geen eenvormige standaard in die lewering van maatskaplikewerkdienste aan gesinne in egskeidingsituasies nie, terwyl die betrokkenes dan ook in die meeste gevalle daarvoor moet betaal. Die gevaar mag derhalwe ontstaan dat gesinslede in die afwesigheid van doelgerigte en wetenskaplik gefundeerde maatskaplikewerkdienste hoofsaaklik genoodsaak is om op hul eie te moet worstel deur die trauma van 'n egskeidingsituasie. Dit kan tot gevolg hê dat volwassenes en hul kinders emosioneel, psigies en fisies skade kan opdoen of selfs emosioneel, psigies en fisies ongesteld kan raak as gevolg van die trauma van hul egskeidingsituasie. Daar kan aanvaar word dat dit weer verreikende gevolge vir die welsyn van die betrokke individue, gesinne, maar ook gemeenskappe kan hê. So kan die betrokkenes se produktiwiteit benadeel word en kinders se skoolvordering negatief beïnvloed word. Dit is derhalwe van kardinale belang dat daar gefokus word op dienslewering en/of ondersteuningsstelsel-/netwerke en/of -stelsels ten einde doeltreffende ondersteuning aan gesinslede in egskeidingsituasies te verseker. Die negatiewe gevolge en impak van egskeiding op gesinslede kan sodoende moontlik verminder word.

Betrokkeses se eie deelname aan die ontwikkeling van ondersteuningstrukture en/of -stelsels kan bydra tot die ontwikkeling van meer doeltreffende dienste wat by die ware behoeftes van die betrokkeses aansluit. Hulle sal makliker daartoe kan meehelp om toepaslike gebruikersvriendelike strukture te skep as buitestaanders. Deelnemende-aksienavorsing en die benutting van die narratiewe werkswyse kan toepaslik wees om interaksie te stimuleer, wat daartoe kan lei dat die werklikheidskonstruksies van gesinslede in egskeidingsituasies verken word en nuwes ontwikkel word. Dit mag juis inligting voorsien rakende die behoeftes van gesinslede en moontlike wyses om hulpverlening-/ondersteuningsprogramme te ontwikkel wat op hierdie behoeftes gefokus is. Sodoende word die betrokkeses dan self die skeppers en eienaars van hierdie ondersteuningstrukture. Die benutting van die narratiewe werkswyse verskaf ruimte aan geskeide persone om die ervaring van mislukking teen te werk en verligting te skep wanneer hulle ervaar dat hulle nie self die “probleem” is nie (Freeman en Lobovits 1993:189). Carey en Russell (2002:4) wys juis daarop dat die narratiewe werkswyse geleentheid skep vir die betrokkeses om te ontsnap van die invloed van die probleem en hul lewens en verhoudings terug te eis van die invloed van die probleem, in hierdie geval hul egskeidingsprobleem. Tydens die herskrywingsproses van die storie van die kliënt word daar gefokus op alternatiewe stories wat aanvanklik deur die kliënt oorgesien is en behoort die verwerking van die egskeidingsituasie derhalwe in die hand gewerp te word (White 1995:20).

In die lig van die hoë voorkoms van egskeidings, die traumatiese ervarings wat daarmee verband hou en die beperkte maatskaplikewerkdienlewering in die verband, kan daar dus gestel word dat daar waarskynlik `n behoefte bestaan aan spesifieke indikatore vir `n omvattende wetenskaplik-gefundeerde maatskaplikewerkhulpverleningsprogram aan gesinne in egskeidingsituasies.

## **1.2 UITGANGSPUNTE WAT DIE STUDIE TEN GRONDSLAG LÊ**

Aangesien die navorser as Christengelowige die Bybel as die onfeilbare Woord van God beskou, word alle redenasies, denke en uitgangspunte van hierdie studie hieraan

ondergeskik gestel. Daar word aanvaar dat dit tot gevolg het dat die navorser se betekenisgewing aan inligting uit literatuurbronne en empiriese gebeure hierdeur beïnvloed word. In die lig van die sosiaal konstruksionistiese epistemologie word aanvaar dat betekenisgewing deur die navorser subjektiewe konstruerings tot gevolg het. Teen die agtergrond van genoemde algemene uitgangspunt word die volgende uitgangspunte as riglyne in die studie nagestreef:

- 'n Huweliksverbintenis word beskou as 'n wettige ooreenkoms tussen 'n man en 'n vrou om hulle binne 'n huwelik aanmekaar te verbind.
- Die huweliksooreenkoms word deur 'n gemagtigde huweliksbevestiger bekragtig.
- Die huwelik word deur die navorser as 'n instelling van God beskou soos begrond uit die Bybelse perspektief.
- 'n Egskeiding is 'n wetlike beëindiging van die huwelik deur 'n hofbesluit.
- Egskeiding word nie ondersteun vanuit die Bybelse perspektief nie. Binne 'n gebroke wêreld is egskeiding egter 'n realiteit en word daar aanvaar dat die Bybel wel vergifnis daarvoor verkondig.
- Die maatskaplike werker en navorser is nie die alleenkundige nie, maar gesinslede wat deur sulke situasies geraak word, word wel as sodanig gerespekteer.
- Kultuurdiversiteit binne die gemeenskap word as 'n realiteit beskou sodat verskillende kultuurgroepe derhalwe verskillende interpretasies mag hê rondom die huwelik en egskeiding. Vir die doeleindes van hierdie navorsing word gefokus op lidmate van 'n gemeente van die Nederduits-Gereformeerde Kerk waar die lidmate hoofsaaklik uit Afrikaanssprekende Blankes saamgestel is.
- Daar kan nie op objektiwiteit staatgemaak word nie, aangesien die navorser self voortdurend besig is om haar belewenisse en ervarings van die navorsingsgebeure te interpreteer aan die hand van haar eie subjektiewe verwysingsraamwerk.

As maatskaplike werker met jarelange ervaring word verder van die standpunt uitgegaan dat egskeiding `n traumatiese ervaring vir al die betrokke partye naamlik die man, vrou, kinders en uitgebreide gesinne aan beide die kant van die vrou en die man is. Verder word aanvaar dat gesinslede hul eie unieke werklikheidskonstruksies vorm rondom hul egskeidingsituasie, wat weer kan verander soos interaksie met ander mense plaasvind. Die bepaalde werklikheidskonstruksies wat `n persoon op `n gegewe stadium vorm, sal weer grootliks sy gedrag bepaal. Daar word ook van die standpunt uitgegaan dat die maatskaplikewerk-professie `n daadwerklike bydrae kan lewer om die betrokke partye te begelei om deur die trauma van egskeiding te werk, sodat die betrokkenes sinvol met hul lewens kan voortgaan na die afhandeling van die egskeiding.

### **1.3 PROBLEEMSTELLING**

Die navorsingsprobleem wat die studie rig, is om vanuit die sosiaal konstruksionistiese epistemologie `n analise te doen van gesinslede se betekenisgewing en meegaande werklikheidskonstruksies van hul egskeidingsituasies en die implikasies daarvan vir wetenskaplik-gefundeerde maatskaplikewerkdienlewering aan sodanige gesinne in egskeidingsituasies.

Vanuit die navorsingsprobleem vloei die volgende navorsingsvrae wat rigting gee aan die studie:

- Wat behels die sosiaal konstruksionistiese epistemologie wat as konseptuele raamwerk benut word?
- Wat behels maatskaplikewerkdienlewering waar die narratiewe metode as strategie benut word?
- Watter bestaande teoretiese modelle kan bestudeer en beskryf word rakende die egskeidingsproses ten einde `n breër begrip vir die proses te ontwikkel?
- Wat is die betekenisgewing wat gesinslede oor hul egskeidingsituasie ontwikkel?
- Wat is die aard van die werklikheidskonstruksies van die gesinslede wat deur `n egskeidingsituasie beweeg?

- Wat is die oorhoofse take wat deur gesinslede nagestreef behoort te word om hul egskeidingsituasie te verwerk?
- Wat behels die metode van deelnemende-aksienavorsing wat tydens die empiriese fase benut word?
- Wat behoort die aard van maatskaplikewerkdienslewering aan gesinne in egskeidingsituasies te wees, indien 'n analyse van die betrokkenes se behoeftes vanuit 'n sosiaal konstruksionistiese epistemologie en die benutting van die narratiewe strategie en deelnemende-aksienavorsing, gedoen word?

## **1.4 DOEL VAN DIE STUDIE**

Die doel, doelstellings en doelwitte wat die studie rig, word soos volg aangedui.

### **1.4.1 Doel**

Die doel van die studie is om 'n verkennende en beskrywende ondersoek vanuit die sosiaal konstruksionistiese epistemologie te doen van indikatore vir 'n maatskaplikewerkhulpverleningsprogram aan gesinne in egskeidingsituasies.

### **1.4.2 Doelstellings**

Ten einde die doel te bereik, word die volgende primêre - en sekondêre doelstellings vir die studie onderskei.

Primêr word gestreef na die:

- algemene oriëntering van die leser ten opsigte van die onderwerp van die studie asook die aard, omvang en relevansie van die verskynsel van egskeiding.
- uiteensetting en omskrywing van die relevante konsepte van die sosiaal konstruksionisme wat as konseptuele raamwerk vir die studie benut word.
- uiteensetting van die narratiewe metode met die oog daarop om dit as strategie te benut tydens die empiriese gedeelte van die studie.
- bestudering van bestaande teoretiese modelle van die egskeidingsproses ten einde 'n breër begrip van die egskeidingsproses te bekom.
- bepaling en beskrywing van die werklikheidskonstruksies van die gesinslede wat deur egskeiding geraak word.



- bepaling van indikatore, wat vervat behoort te word in wetenskaplik-gefundeerde maatskaplikewerkdienslewering aan gesinne in egskeidingsituasies.

Sekondêr word gestreef om:

- `n nuwe perspektief te bied in maatskaplike werk asook aan ander belanghebbende professies in die veld van hulpverlening aan gesinne wat deur 'n egskeiding beweeg.
- die maatskaplikewerkprofessie asook ander belanghebbende professies te beïnvloed om van die narratiewe werkswyse gebruik te maak tydens hulpverlening aan gesinne in egskeidingsituasies.
- deelnemers aan die studie te bemagtig om deur middel van interaksie tydens die proses van deelnemende-aksienavorsing nuwe werklikheidskonstruksies te ontwikkel met betrekking tot hul egskeidingsituasie.
- moontlike aksieplanne ten opsigte van hulpverleningsprogramme aan gesinslede in egskeidingsituasies te laat ontwikkel.
- aan deelnemers die geleentheid te bied om in die proses van deelnemende-aksienavorsing eie inisiatief aan die dag te lê en sistematiese hersiening en evaluering van hul eie vordering te doen. (Vgl. Schurink 1998:416-418.)
- maatskaplike werkers te bemagtig in die hantering en begeleiding van gesinslede wat deur egskeiding beweeg.

### **1.4.3 Doelwitte**

Ten einde die oorhoofse doelstelling te bereik word doelwitte vir die literatuur - en empiriese ondersoek soos volg uiteengesit:

Die doen van `n literatuurstudie om:

- die sosiaal konstruksionisme wat as die konseptuele raamwerk vir die studie benut word te omskryf sodat die teoretiese onderbou, kritiese elemente en die terapeutiese implikasies vir die maatskaplike werker na aanleiding van die sosiaal konstruksionisme verstaan kan word.

- die aard en omvang van die narratiewe werkswyse uiteen te sit binne die raamwerk van die konstruksionisme.
- die beginsels, uitgangspunte en die intervensies na aanleiding van die narratiewe werkswyse te omskryf.
- bestaande perspektiewe en modelle ten opsigte van die egskeidingsproses te identifiseer en te beskryf.
- die betekenisgewing en werklikheidskonstruerings wat die verskillende gesinslede oor hul egskeidingsituasie ontwikkel te identifiseer en te omskryf.
- behoeftes en probleme van die gesinslede te omskryf soos hulle deur die egskeidingsproses beweeg en dan spesifiek te let op die betekenis wat hulle daaraan gee.
- doelwitte wat nagestreef behoort te word deur gesinslede ten einde hul egskeidingsituasie konstruktief te verwerk te identifiseer.
- die aard en omvang van die metode van deelnemende-aksienavorsing te verduidelik.

Empiriese werk word gedoen vanuit die raamwerk van deelnemende-aksienavorsing ten einde die deelnemers aktief aan die navorsingsproses te laat deelneem (Rahman 1993:79). Volgens Bhana (1999:235) verkry deelnemers sodoende beter begrip vir hul eie vermoëns en die beskikbare hulpbronne wat hulle kan aktiveer vir sosiale aksie. Vir die doeleindes van dié studie word die proses van deelnemende-aksienavorsing hoofsaaklik aangewend volgens 'n kombinasie van Bhana (1999:231-235) en Rahman (1993:79) se uiteensetting en word soos volg geïmplementeer:

- Die sogenaamde “gemeenskap” of sosiale omgewing van die potensiele deelnemers word benader en mee kontak gemaak deur aanvanklik besprekings met leiers binne die struktuur van die gemeente waarbinne die studie geloods word, te voer. Daar word van die standpunt uitgegaan dat die leiers 'n aanduiding kan gee van die aard en omvang van egskeiding binne die gemeente, dienste wat in die verband beskikbaar is en die behoeftes in die verband. Leiers binne die gemeente word ook benut om die navorser in kontak te bring met persone wat mag belangstel in deelname aan die navorsing.

- Werwing van deelnemers deur bemerking van die navorsing en gesprekvoering met die aanvanklike deelnemers. Die deelnemers wat aanvanklik geïdentifiseer word, help weer om verdere belangegroepe soos vaders, moeders en kinders wat geaffekteer word deur egskeiding te identifiseer en te betrek by die navorsing.
- Deelnemers word aangemoedig om hul situasie sistematies te ondersoek deur deelname aan groepbesprekings en individuele onderhoude. Die narratiewe metode word as strategie benut tydens besprekings.
- Die deelnemers word aangemoedig om krities te reflekteer op die navorsingsbevindinge met die doel om die inligting in samewerking met die navorser aan te pas en aksies te beplan en uit te voer.
- 'n Aksieplan word in samewerking tussen die navorser en die deelnemers saamgestel. Die sogenaamde "Freirian kodes" word benut binne die konteks van die groepbesprekings met die kinders van geskeide ouers.
- Die aksieplan word periodiek ge-evalueer en aangepas in samewerking met die navorser. Die deelnemers aan die navorsing hersien hul vordering op kollektiewe wyse en formuleer hul beplande aksies vir die toekoms wat gebaseer is op die positiewe en negatiewe uitkomstes van die deelnemende-aksienavorsingsproses.
- Die deelnemers se afhanklikheid van die navorser word geleidelik verminder en uitgefaseer.
- Finalisering van die navorsingsverslag.

## **1.5 NAVORSINGSMETODE EN -PROSEDURE**

Die kwalitatiewe navorsingsmetode rig die studie en wel vanuit deelnemende-aksienavorsing.

### **1.5.1 Literatuurstudie**

'n Intensiewe literatuurstudie waar sowel plaaslike as oorsese bronne in maatskaplike werk, asook aanverwante vakwetenskappe benut word, word geloods wat as basis dien vir die empiriese werk. Die literatuurstudie fokus op die egskeidingsproses en die

effek daarvan op die betrokke gesinslede teen die agtergrond van die sosiaal konstruksionisme as konseptuele raamwerk. Daar word gelet op die take en doelwitte wat deur die gesinslede nagestreef behoort te word in die hantering en verwerking van hul egskeidingsituasie. Verder word gefokus op intervensies aan die hand van die narratiewe werkswyse wat benut word in die praktiese uitvoering van deelnemende-aksienavorsing vir hierdie studie.

### **1.5.2 Empiriese studie**

Teen die agtergrond van die gegewens uit die literatuurstudie word die empiriese studie gerig en wel vanuit die kwalitatiewe navorsingsmetode. Deelnemende-aksienavorsing word geïmplementeer deur van die narratiewe werkswyse gebruik te maak. Die doel van deelnemende-aksienavorsing is onder andere om deelnemers aan die navorsing in staat te stel om aktief en kollektief aan die navorsingstudie deel te neem sodat hulle sosiale probleme aangespreek en opgelos kan word. (Vgl. Schurink 1998:408.) Op die wyse word gepoog om die relevante data te bekom ten einde indikatore te bepaal vir die ontwikkeling van 'n maatskaplikewerk-hulpverleningsprogram vir gesinne in egskeidingsituasies.

Die leiers binne die gemeente van die Nederduitse Gereformeerde Kerk Moreletapark word genader by wyse van individuele gesprekvoering om die aard en omvang van die voorkoms van egskeiding binne die gemeente vas te stel en verder ook die beplande projek te bemark. Aanvanklike deelnemers aan die navorsing word geïdentifiseer na aanleiding van gesprekke met leiers binne die gemeentestruktuur. Die kriteria wat benut word vir die werwing van die aanvanklike deelnemers is naamlik mans en vrouens wat wettig getroud was en ten tye van die navorsing deur die egskeidingsproses beweeg of reeds daardeur is.

Die gespreksgeleentede met die aanvanklike deelnemers kan in die vorm van individuele- of groeps gesprekke gestruktureer word, in ooreenstemming met hul behoeftes. Speer (2008:317) dui aan dat person tot person onderhoud die mees buigbare vorm van data insameling is. Die persoon wat die onderhoud voer het die

geleentheid om die onderhoud te struktuur. Verder kan nie verbale kommunikasie ook .verdere diepte aan die gesprek bied en die interaksieproses word deur vrae soos die volgende gestimuleer:

- Hoe is jou lewe geraak deur jou egskeidingsituasie?
- Watter aspekte in jou lewe is geraak deur jou egskeidingsituasie?
- Watter betekenisgewing het jy aan jou egskeidingsituasie gegee?
- Hoe het jou egskeidingsituasie jou en jou gesinslede se funksionering beïnvloed?
- Het jy en jou gesin ingeskakel by enige soort dienslewering tydens jou egskeiding?
- Watter spesifieke behoeftes het jy en jou gesin ervaar tydens jul egskeidingsituasie?
- Watter hanteringsmeganismes het jy en jou gesin aangewend om deur jul egskeidingsituasie te werk?
- Watter voorstelle kan jy maak ten einde gesinne wat deur egskeiding geraak word by te staan om deur hul situasie te kan werk?

Die aanvanklike deelnemers aan die navorsing identifiseer en betrek weer ander deelnemers, byvoorbeeld hul kinders wat deur hul egskeidingsituasie geraak word. Gesprekvoering met hierdie belangegroep vind ook plaas in die vorm van individuele- of groeps gesprekke en vrae soos: “Wat sou jy graag wou vertel rondom jul gesin se egskeidingsituasie?” word onder meer benut om interaksie te stimuleer.

Tydens die gespreksgeleenthede met die deelnemers voorsien die navorser inligting rakende die onderwerp van die navorsing, en word die deelnemers ook aangemoedig om hulle eie aksies en strukture te vorm ten einde hul situasie kollektief te analiseer en aan te spreek. Die deelnemers word dus as't ware navorsingsvennote van die navorser (Schurink 1998:416-418).

Die deelnemers word begelei om deurgaans tydens die inligtingsversamelingsproses krities te reflekteer op die navorsingsinligting, en in die verband word die narratiewe metode benut. Die deelnemers word onder meer versoek om hul belewinge van die

navorsingsproses te deel. Na voltooiing van die data-analise word die inligting aan die deelnemers versprei en met hulle bespreek, sodat 'n aksieplan om die situasie aan te spreek, in samewerking met hulle saamgestel kan word. Periodieke evaluasies word ook in die aksieplan ingebou. Die proses van deelnemende-aksienavorsing is redelik onvoorspelbaar in terme van tydsverloop en ontwikkel gewoonlik evolusionêr in aksies, sodat aanvaar word dat die proses vir die doeleindes van die studie nie volledig afgehandel word nie (Schurink 1998:416-418). Die gebeure wat oor twaalf maande plaasvind word gedokumenteer met die oog op die afhandeling van die proefskrif. Data-insameling geskied deur verbatim alle gesprekke en aksies te dokumenteer deur die benutting van onder meer blaai-bordantekeninge. Die uiteensetting van gesprekke word aangevul met die navorsers se eie interpretasies, asook 'n ko-fasiliteerder wat benut word tydens die empiriese gedeelte van die studie.

## **1.6 BEGRENSING VAN DIE STUDIE**

Die literatuurstudie fokus op maatskaplikewerkhulpverlening aan gesinne in egskeidingsituasies, met die sosiaal konstruksionistiese epistemologie as konseptuele raamwerk. Internasionale boeke en tydskrifte word benut in die vakgebiede van sielkunde, maatskaplike werk en filosofie vir doeleindes van die literatuurstudie. Bronne soos McNamee en Gergen (1992) word benut om die sosiaal konstruksionisme uiteen te sit, terwyl bronne soos White (1995 en 1997) en Epston (1999) benut word om die narratiewe werkswyse wat gevolg word, te omskryf. Ten einde die mees relevante teoretiese modelle waarvolgens egskeiding verloop, die effek daarvan op die gesinslede asook die oorhoofse take wat deur die onderskeie gesinslede nagestreef behoort te word in die verwerking van hul egskeidingsituasie te omskryf, word op bronne soos Gold (1992), Van Staden (1992), Guttman (1993), Kenkel (1997) en Saposnek (1998) gesteun. Literatuur wat tipies is aan die Suid-Afrikaanse konteks byvoorbeeld bestaande wetgewing en statistiek rakende egskeiding in Suid-Afrika, word benut as relevante agtergronds-inligting waarteen die studie geloods word.

Die empiriese werk word beperk tot die Nederduitse Gereformeerde Kerk van die Moreletapark gemeente in Pretoria, en wel binne die kader van die kwalitatiewe navorsingsmetodes. Deelnemende-aksienavorsing word geïmplementeer deur van die narratiewe werkswyses gebruik te maak. Soos reeds genoem is die verloop van die proses van deelnemende-aksienavorsing onvoorspelbaar en word voorsien dat dit in die konteks van die studie ook sy eie loop kan neem. (Vgl. Schurink 1998:416-418.) Die volgende oorhoofse stappe word benut in die empiriese werk:

- **Identifisering van die gemeenskap.**
- **Toetrede tot die gemeenskap:** Gesprekvoering met die leierstruktuur in die betrokke gemeente om die navorsing te bemark en die nodige toestemming en ondersteuning daarvoor te bekom word benut. Uitnodigings aan persone wat deur egskeiding geraak word om in te skakel by die navorsing word gereeld op die afkondigings geplaas.
- **Identifisering en werwing van deelnemers:** Individuele en groeps gesprekke word benut om persone binne die opset van die betrokke gemeente wat moontlik betrek kan word by die navorsing te motiveer tot inskakeling.
- **Interaskieprosesse:** Individuele- en groeps gesprekke asook `n werksessie met deelnemers aan die navorsing geskied om interaksie te stimuleer terwyl die narratiewe werkswyse as strategie tydens die fase benut word.
- **Aksies:** Tydens individuele- groeps gesprekke geleenthede en `n werksessie word die deelnemers aangemoedig om aksies te beplan, uit te voer, te hersien en aan te pas. (Vgl. Rahman 1993:79.)

Die proses van deelnemende-aksienavorsing manifesteer dikwels in `n sogenaamde "sig-sag" vorm, aangesien daar met sekere belangegroepes ver gevorder mag wees in die beplanning van sekere aksies en dan betree daar steeds nuwe deelnemers die groep. Ten einde die geloofwaardigheid van die studie te bevestig word die rou data van die hoof- sowel as subtemas wat daaruit afgelei word aan `n vakgenoot voorgelê vir analisering. Dit word weer vergelyk met die navorser se eie analisering en ook met die deelnemers bespreek wat die verloop van die totale proses stimuleer, die evaluasie

van die inligting en meegaande aanpassing daarvan verseker. (Vgl. Poggenpoel 1998:344-348.)

## **1.7 BEGRIPSOMSKRYWING**

Die volgende begrippe vorm kernkonsepte in die studie en ten einde te verseker dat eenvormige interpretasies daaraan gekoppel word, word dit bespreek en omskryf.

### **1.7.1 Egskeiding**

Burgoyne, Ormrod en Richards (1987:40) dui aan dat egskeiding die volgende behels *"...the legal transition that marks the final stage in the breakdown of a marriage, its formal dissolution and a legal rearrangement of the relationship between the spouses, particularly in relation to the children and property rights"*. Die Vaktaalkomitee vir Maatskaplike Werk (1995:12) definieer egskeiding as die *"ontbinding van die huwelik deur 'n geregtelike bevel"*. Die wetlike aspekte wat in plek gestel moet word rakende die ontbinding van die huwelik, asook rakende beheer en toesig van die betrokke kinders en eiendom van die egpaar word in hierdie twee definisies beklemtoon.

Van Staden (1992:6) beskryf egskeiding as *"... 'n wetlike beëindiging van die huwelik deur 'n hofbesluit, wat 'n traumatiese proses van vernietiging van die huweliksverhouding behels."* Van Staden (1992:6) beklemtoon verder ook die gepaardgaande verandering in die gesinstruktuur en -funksionering wat met die egskeiding saamhang. In die verband vind veranderinge in die onderlinge interaksie van die gesinslede plaas wat weer 'n gepaardgaande aanpassing op die kommunikasie en ondersteunende netwerk van die gesin tot gevolg het. Van Staden (1992:6) is dan juis van mening dat *"...egskeiding 'n definitiewe impak op die gesin as geheel het, asook op elke afsonderlike party binne die gesinsisteem."* Uit die definisie van Van Staden (1992:6) word egskeiding as die wetlik beëindiging van die huwelik benadruk, terwyl verandering in die gesinstruktuur dan ook noodwendig sal voorkom. Die verandering in die gesinstruktuur sal weer veranderinge in die gesin se interaksie en kommunikasie tot gevolg hê. Verder word die traumatiese impak van egskeiding op die hele gesin asook op die individuele gesinslede benadruk.



Guttman (1993:31) dui aan dat die proses van egskeiding `n aanvang neem met die eerste ernstige gedagtes aan `n egskeiding, waarna dit deur die formele kanale verloop tot permanente skeiding. Guttman (1993:31) is van mening dat die term egskeiding verwys na `n proses waarbinne die betrokke egpaar `n persoonlike krisis ervaar met unieke eienskappe asook moontlikhede vir groei en ontwikkeling. Egskeiding word egter nie slegs as `n persoonlike krisis nie, maar ook as `n gesinskrisis beskou. Die krisis mag as `n bedreiging of as `n uitdaging bestempel word, terwyl die reaksie op die krisis weer sal afhang van die persoon se subjektiewe persepsie van sy situasie binne in die verhouding. Sou die krisis as `n bedreiging van die persoon se basiese behoeftes, status of identiteit beskou word, mag angs ontwikkel. Waar die krisis egter as `n uitdaging beskou word, kan dit herorganisasie en die benutting van sterk punte (positiewe aspekte) tot gevolg hê, waar daar dan juis gesoek word na nuwe oplossings. Beide hierdie twee reaksies kan by `n enkele individu dwarsdeur die proses van egskeiding voorkom. (Vgl. Guttman 1993:32.) Egskeiding word beklemtoon as `n proses deur Guttman (1993:32) waar veral twee uitstaande reaksies op die egskeiding kan voorkom. Angs sal ontstaan waar die persoon se basiese status of identiteit bedreig word, terwyl positiewe groei en ontwikkeling kan plaasvind waar die egskeidingsituasie as `n uitdaging beskou word. `n Persoon kan beide hierdie reaksies in die loop van die egskeidingsproses ervaar. Groenewald (2002:30) beskou ook egskeiding as `n traumatiese proses wat die maatskaplike funksionering van die gesinslede beïnvloed. Die beklemtoning van egskeiding as `n proses dui nie slegs op die tydsfaktor nie maar veral ook op die multidimensionele aard en kompleksiteit daarvan. Die proses begin met die eerste ernstige gedagtes aan `n egskeiding, waarna dit deur die formele kanale loop tot permanente skeiding. Die proses eindig met die moontlikheid van die totstandkoming van `n produktiewe en gemaklike lewe. Groenewald (2002:30) beskou egskeiding verder ook as `n proses en benadruk dat groei en ontwikkeling daaruit kan voortvloei, wat juis `n produktiewe en gemaklike lewe kan skep.

Gold (1992:35–43), Van Staden (1992:125-127) en Guttmann (1993:31) plaas klem daarop dat egskeiding in verskillende stadiums ontvou met eiesoortige verskille in temas en graad van hantering. Alhoewel die stadiums beskryf word as `n linieêre struktuur, waartydens die individu van die een stadium na die volgende beweeg, mag dit egter `n vry-bewegende en inter-verweefde proses vorm.

Verskillende begripsomskrywings word in die literatuur gevind oor egskeiding, waarin verskillende aspekte van egskeiding beklemtoon word. Binne die konteks van hierdie studie word die term *egskeiding* benut om te verwys na die wetlike beëindiging van die huweliksverbintenis. Dit is `n traumatiese proses vir al die gesinslede wat gepaardgaan met veranderinge in die gesinstruktuur en funksionering van die gesinslede. Definitiewe stadiums kan ook geïdentifiseer word waardeur die gesinslede beweeg tydens die egskeidingsproses. Die krisis wat deur die egskeiding geskep word mag òf as `n uitdaging òf as `n bedreiging bestempel word terwyl die persoon se reaksie op die krisis weer sal afhang van sy subjektiewe betekenisgewing aan en werklikheidskonstruksies wat hy rondom sy egskeidingsituasie vorm. Positiewe gevolge soos die moontlikhede vir groei en ontwikkeling mag vir die gesinslede voortspruit uit die egskeiding.

### **1.7.2 Maatskaplike Werk**

Maatskaplike werk is lank reeds `n erkende vakdisipline en professie. `n Groot aantal omskrywings vir maatskaplike werk is beskikbaar, waar die klem op verskillende fokuspunte wat dit omvat, geplaas word. Die term word nie in besonderhede in hierdie studie bespreek nie, maar word beperk tot enkele relevante omskrywings daarvan:

Die Vaktaalkomitee vir Maatskaplike Werk (1984:30) dui aan dat die term maatskaplike werk verwys na: "*n Professionele diens deur `n maatskaplike werker, wat gerig is op beter maatskaplike funksionering van mense.*" Dieselfde woordeboek (1984:29) verduidelik dat maatskaplike funksionering weer verwys na: "*Geheel van `n individu se rolvulling op alle vlakke van sy bestaan in wisselwerking met ander individue en situasies in sy omgewing.*" Ook die International Federation of Social Workers is dit eens dat maatskaplike werk `n professie is, wat onder meer fokus op sosiale

verandering en probleemoplossing. (Vgl. International Federation of Social Workers 2010:1.) Uit hierdie definisie blyk dit duidelik dat maatskaplike werk `n profesie is wat gerig is op die geheelfunksionering van `n individu (byvoorbeeld sy verhouding met ander mense).

Skidmore, Trackeray en Farley (1988:8) definieer maatskaplike werk as: "*...an art, a science, a profession that helps people to solve personal, group (especially family), and community problems and to attain satisfying personal, group and community relationships through social work practice, including casework, groupwork, community organization, administration and research.*" Aanvullend tot hierdie definisie dui die Encyclopedia of Social Work (2003:2266) aan dat maatskaplike werk die professionele aanwending van maatskaplike werk waardes, beginsels en tegnieke behels. Verder is die fokus op die vermindering van probleme ten opsigte van menslike verhoudings en op die verhoging van lewenskwaliteit deur die verbetering van menslike interaksie. Dit is duidelik dat maatskaplike werk verskillende metodes omsluit, naamlik individuele werk, groepwerk, gemeenskapswerk, administrasie en navorsing. Die fokus is verder op die verbetering van menslike interaksie sodat die verhoging van lewenskwaliteit bereik kan word.

Payne (1991:18) omskryf maatskaplike werk as `n proses wat daarop gerig is om mense te help om hul probleemsituasies te hanteer. Hierdie proses het gewoonlik die effek dat verandering in een of ander aspek van die situasie sal plaasvind. Die verandering mag by die kliënt wees of een van die ander persone of elemente in die situasie, of `n kombinasie van die vermelde aspekte.

Parton en O'Byrne (2000:5) dui aan dat maatskaplike werk poog om die sosiale funksionering van individue te verbeter, by wyse van aktiwiteite wat fokus op sosiale verhoudings. Die kwaliteit, patrone, rigting en uitkoms van individue se verhoudings in die uitlewing van hulle onderskeie rolle (maatskaplike funksionering) vorm verder die terrein van die maatskaplike werker. (Vgl. Parton en O' Byrne 2000:7.) Kenmerkende

eienskappe van maatskaplike werk word soos volg deur Parton en O' Byrne (2000:9) aangedui:

- Dit fokus op die totaliteit van die persoon binne sy totale omgewing.
- Dit fokus op die belangrike invloed van die familie op gedrag.
- Maatskaplike werk poog dan ook om die beginsels onderliggend aan gesinsinteraksie te verstaan en beskou die gesin as die basiese eenheid vir die verbetering van maatskaplike funksionering. In die verband word toegegee dat die meeste maatskaplikewerk probleme ontstaan vanuit ingeperkte en of problematiese gesinsverhoudinge.

Maatskaplike werk fokus dus op die interaksie van mense, terwyl die invloed van die familie op gedrag veral in berekening gehou word.

Samevattend kan maatskaplike werk as professionele handeling beskou word wat verskeie metodes, byvoorbeeld groepwerk en gemeenskapswerk insluit. Die fokus is op die verhoging van die maatskaplike funksionering van individue, groepe en gemeenskappe. Hierdie aktiwiteite het ten doel om die kliënt te help in sy hantering van sy maatskaplike probleem. Verder fokus maatskaplike werk op die totaliteit van die persoon binne sy omgewing en word daar veral klem geplaas op die invloed van die gesin op die individu. Daar word van die standpunt uitgegaan dat die meeste maatskaplike werk probleme ontstaan vanuit ingeperkte en/of problematiese gesinsverhoudinge.

### **1.7.3 Narratiewe Werkswyse**

Freedman en Combs (1996:1) noem dat wanneer van die narratiewe werkswyse gebruik gemaak word dat: *"[u]sing the narrative metaphor leads us to think about people's lives as stories and to work with them to experience their live stories in ways that are meaningful and fulfilling."* Daar kan afgelei word dat die werkswyse dus fokus op stories wat mense van hul lewe vertel en dan ook die invloed wat die stories op hulle lewe uitoefen. Carr (1998:487) dui aan dat *"[w]ithin the narrative frame, human problems are viewed as arising from and being maintained by oppressive stories which dominate the person's life. Human problems occur when the way in which people's*

*lives are storied by themselves and others do not significantly fit with their lived experience.*" Stories wat mense oor hulself en hul omgewing het, kan van so 'n aard wees dat dit 'n negatiewe invloed uitoefen op hul funksionering, wanneer dit hul lewens oorheers. Probleme ontstaan juis waar lewensstories van mense oor hul eie lewens nie ooreenstem met hul lewenservaring nie.

White en Epston (1998:7) dui aan dat narratiewe denke fokus op 'n proses om die lewe en ondervinding van 'n persoon in 'n storie te skryf of te herskryf. Die ondertoon bestaan uit woorde soos: "mag", "veronderstel" en "moontlik". Narratiewe denke laat wel ruimte vir interpretasie, terwyl vertrouwe gestel word in die gewete van die karakters in die storie. Terselfdertyd word die wêreld beskou deur verskillende lense. Moontlikhede eerder as sekerhede bestaan ook in ooreenstemming met hierdie wyse van denke. (Vgl. Parton en O'Byrne 2000:47.)

White en Epston (1990:16-17) beklemtoon die eksternalisering van die oorheersende probleemgesentreerde storie van 'n persoon se lewe. Die eksternalisering van die probleem help die kliënt om:

- Unieke uitkomst te identifiseer.
  - Die kliënt te bevry van 'n probleemgesentreerde beskrywing van sy lewe en verhoudings.
  - 'n Nuwe verhouding met die probleem te identifiseer of te ontwikkel.
- (Vgl. White 1998:22.)

Sodra unieke uitkomst geïdentifiseer is, word die kliënt versoek om betekenis daaraan te heg. Die unieke uitkomst moet weer "geplot" word in 'n alternatiewe storie of alternatiewe narratief. (Vgl. White en Epston 1990:16-17.)

Samevattend kan aangedui word dat die narratiewe werkswyse van denke lewensstories benut om die lewe van die kliënt te beskryf en later in die proses weer te herskryf. Eksternalisering van die oorheersende probleemgesentreerde storie van die

kliënt se lewe word bewerkstellig. Gedurende die proses word unieke uitkomst deur die kliënt geïdentifiseer. Die kliënt word dan ook versoek om betekenis te gee aan die geïdentifiseerde unieke uitkomst en dit word dan "geplot" in 'n alternatiewe storie of narratief.

#### **1.7.4 Sosiaal Konstruksionisme**

Watts (2003:177) dui aan dat die sosiaal konstruksionisme *"...takes the position that reality as individual or group experiences it is, to a substantial degree, conceptually constructed rather than sensorily discovered by that group. Objective knowledge about the world is significantly limited because facts and raw data can only be known within a particular, pre-empirically established cultural, social and linguistic context."* In ooreenstemming met die sosiaal konstruksionisme word die werklikheid dus nie ontdek nie, maar deur mense in 'n sosiale konteks gekonstrueer. Die sosiaal konstruksionisme bevraagteken juis die idee van een werklikheid of waarheid, asook die kwessie dat objektiewe sosiale navorsing kan bestaan. Volgens McNamee (1992:8–9) se beskouing en definiëring van die sosiaal konstruksionisme bestaan daar juis nie 'n objektiewe sosiale realiteit nie. Derhalwe word die idee dat 'n ware wêreld bestaan wat met objektiewe sekerheid geken kan word juis bevraagteken binne die konteks van die sosiaal konstruksionisme (McNamee 1992:8–9).

McNamee (1992:8–9) en Du Plessis (2000:80) is van mening dat betekenis binne die raamwerk van die sosiaal konstruksionisme geskep word tydens 'n voortdurende proses van interaksie tussen mense. Verder is die vorming van konsepte 'n proses wat voortdurend aan verandering blootgestel is binne die konteks van sosiale interaksie wat van tyd tot tyd, van situasie tot situasie, en van groep tot groep plaasvind. Scheinberg (1992:201–202) wys verder daarop dat die betekenisgewing wat uit sosiale interaksie voortvloei juis in taal gemediteer word.

Maatskaplikewerkdienste binne die konteks van die sosiaal konstruksionisme word derhalwe beskou as 'n onderlinge gesprekvoering waarin daar 'n gesamentlike soeke

na begrip vir, en ondersoek na die probleem bestaan. Die terapeut<sup>2</sup> se rol in die terapeutiese verhouding bestaan hoofsaaklik daaruit om meer ruimte vir onderlinge kommunikasie te skep sodat groeiende dialoog bewerkstellig kan word binne die terapeutiese verhouding (McNamee 1992:29). Vir `n volledige bespreking van die sosiaal konstruksionisme verwys na afdeling 2.2.

### **1.7.5 Kwalitatiewe Navorsing**

Kwalitatiewe navorsing word deur Landman (1988:17) soos volg gedefinieer: *“Die bestudering van individue onder natuurlike omstandighede ten einde vas te stel op welke wyse hulle betekenis toeken in sosiale situasies. Teorie word nie geprojekteer op die gegewens nie, maar spruit voort uit die versamelde gegewens. Kwalitatiewe navorsing is nie gebaseer op `n stel vaste en rigiede prosedures nie, maar nietemin het die navorser `n stel strategieë en taktieke nodig ten einde te organiseer, te beheer, en te evalueer.”* Binne die konteks van die studie is die fokus juis daarop om die betekenis wat gesinslede toeken aan hul egskeidingsituasie vas te stel.

Van Manen (1990:7) is van mening dat die wese van kwalitatiewe navorsing die volgende behels:

- Die bestudering van ervaring, waar die navorser daarna streef om dieper begrip en insig van die betekenis van belewinge te verkry.
- Om die betekenis van belewinge bloot te lê en te beskryf.
- Interaksie tussen byvoorbeeld die deelnemers onderling word voorgestaan ten einde belewing uit te druk en tot begrip daarvan te kan kom.
- Die bevindinge van die navorsing word in `n natuurlike taal weergegee.

Daar word juis in die studie gefokus daarop om insig en begrip te ontwikkel vir die dieper belewinge en betekenisgewing wat gesinslede aan hul egskeidingsituasie gee. Die interaksie wat tussen die deelnemers plaasvind lei weer tot die hervorming van betekenisgewing wat gesinslede aan hul egskeidingsituasie verleen.

---

<sup>2</sup> Die term maatskaplike werker en terapeut word afwisselend as sinonieme gebruik in die studie.

Denzin en Lincoln (1994:2) definieer kwalitatiewe navorsing as “...a *multiperspective approach (utilizing different qualitative techniques and data collection methods) to social interaction, aimed at describing, making sense of, interpreting or reconstructing this interaction in terms of the meanings of the subjects attach to it.*” Die fokus is daarop om betekenis te gee aan die interaksie wat tussen deelnemers plaasvind, terwyl die spesifieke betekenisgewing weer die deelnemers se daaropvolgende interaksiepatrone sal beïnvloed.

Mouton en Marais (1989:162-164), Patton (1990:40-62) en Schurink (1998:242-243) se uitgangspunte rakende kwalitatiewe navorsing stem grootiks ooreen en kan soos volg aangedui word:

- `n Algemene navorsingsdoel word gestel terwyl daar gewoonlik nie van `n hipotese gebruik gemaak word nie.
- Die kwalitatiewe navorser het `n openheid om waar te neem tydens die navorsingsgebeure en onverwagte gebeure wat mag voorkom te akkommodeer.
- Daar word vanuit `n holistiese perspektief gewerk waar die deelnemers as `n komplekse sisteem benader word wat uit meer as bloot die som van die dele waaruit dit bestaan beskou word.
- Begrip en beskrywing is van primêre belang vir die navorser.
- Die in-diepte besonderhede wat deur middel van kwalitatiewe navorsing bekom word is nie veralgemeenbaar nie.
- Die kwalitatiewe navorser pas die empatiese neutraliteitsbeginsel toe, waar empatie betrekking het op omgee en belangstelling in ander, terwyl neutraliteit daarna verwys dat die navorser onbevooroordeeld teenoor die inligting is wat ingesamel word.



- Daar word gepoog om betekenis vanuit die deelnemers se perspektief te bekom.
- Die realiteit word as subjektief beskou.
- Woorde en aanhalings uit dokumente word benut wanneer die data weergegee word.
- Temas word onder meer benut om konsepte te vorm.
- Die navorser poog om aktief betrokke te raak by die data en sodoende betekenis te ontdek.
- Die kwalitatiewe navorser poog om fenomene te begryp.

Daar kan afgelei word dat die kwalitatiewe navorser vanuit 'n holistiese perspektief werk, waar hy nie 'n hipotese vooropstel nie, maar eerder daarop fokus om betekenis van gebeure/verskynsels vanuit die deelnemers se perspektief te bekom. Schurink (1998:240) dui dan ook aan dat die doel van kwalitatiewe navorsing is om betekenis aan menslike gedrag te gee, wat gebaseer is op die individu se interpretasie daarvan. Fouche (2005: 267-272) is van mening dat kwalitatiewe navorsing ten doel het om die lewe daar buite te betree en dit dan te verstaan, te beskryf en somtyds selfs 'n sosiale fenomeem te verduidelik. Dit kan op verskillende wyses geskied soos:

- Die analisering van van die ervaringe van individue of groepe.
- Die analiseing van interaksie en kommunikasie.
- Die analiseing van dokumente, wat onder meer voorstellings kan insluit.

Binne die konteks van hierdie studie verwys die term “kwalitatiewe navorsing” na die bestudering van individue waar die navorser empaties en onbevooroordeeld betrokke is in die navorsing. Daar word gepoog om die betekenis wat die deelnemers in sosiale interaksie met mekaar en die navorser toeken aan hul egskeidingsituasie vas te stel. Die doel is verder om begrip van die idees, gevoelens, en werklikheidskonstruksies wat hulle vorm rakende hul situasie te demonstreer. Kwalitatiewe tegnieke en data-

insamelingsmetodes soos individuele- en groeps gesprekke word benut om die sosiale interaksie wat plaasvind tydens die navorsing te beskryf, te verstaan en te kanaliseer in terme van die betekenis wat die deelnemers aan hul situasie gee.

## **1.8 INDELING VAN DIE NAVORSINGSVERSLAG**

Die navorsingsverslag word soos volg ingedeel:

- Hoofstuk een verleen `n algemene inleiding en oriëntering tot die studie waarin die doel van die studie, die navorsingsprobleem, die navorsingsvrae, die begrensing van die studie en die navorsingsmetodologie verduidelik word. Die mees relevante begrippe wat van toepassing is op die studie word ook omskryf. Hierdie hoofstuk bied dus `n raamwerk om die verloop van die studie te volg.
- Sosiaal konstruksionisme wat die konseptuele raamwerk vir die studie vorm word in hoofstuk twee bespreek en uiteengesit. Daar word in die hoofstuk, gelet op die denke onderliggend aan die sosiaal konstruksionisme en op kritiese elemente daarvan soos die vorming van werklikheidskonstruksies. Daar word ook gelet op die terapeutiese implikasies van die sosiaal konstruksionisme vir die maatskaplike werker. Die verband tussen sosiaal konstruksionisme en die narratiewe werkswyse, wat as strategie benut word in die empiriese deel van die studie, word ook aangedui en word in die daaropvolgende twee hoofstukke volledig bespreek. Die res van die studie word dan ook aangebied teen die agtergrond van hierdie konseptuele raamwerk.
- Hoofstuk drie gee `n uiteensetting van die uitgangspunte onderliggend aan die narratiewe werkswyse. Die narratiewe werkswyse binne die basis van die konstruksionisme word bespreek, en aandag word ook gegee aan die invloed wat Bateson en Foucault uitgeoefen het op die denke van White. Die hoofstuk onderskei verder tussen strukturalisme en die post-strukturalisme, terwyl die invloed van kultuur en tradisie ook bespreek word. Die hoofstuk gee ook leiding in terme van die terapeutiese verhouding tussen die terapeut en die kliënt waar

daar van die narratiewe werkswyse gebruik gemaak word. Die daaropvolgende hoofstuk fokus in diepte op die implementering van die narratiewe werkswyse.

- Hoofstuk vier bespreek intervensies aan die hand van die narratiewe werkswyse na aanleiding van die vyf karterings naamlik:
  - "Statement of position" (dekonstruksie van die storie);
  - "Re - authoring conversations" (herskryf van stories);
  - "Definitional ceremony" (seremonies ter bevestiging van `n nuwe identiteit);
  - "Re - membering conversations" (herinneringsbesprekings);
  - "Taking - it - back practices" (terugneem - aksie);
  
- Hoofstuk vyf en ses fokus op egskeiding. Drie van die mees algemeenste modelle rakende egskeiding word bespreek in hoofstuk vyf naamlik: Egskeiding as `n rouproses; Egskeiding as ses stasies en egskeiding as `n psigologiese proses. Die verskillende take wat gesinslede behoort te bereik ten einde hul egskeidingsituasie te kan verwerk word ook in die hoofstuk aangespreek.
  
- Hoofstuk ses fokus op die betekenis wat die betrokke gesinslede aan hul egskeidingsituasie gee en die werklikheidskonstruksies wat hulle daaruit vorm. Die hoofstuk dui verder die gedrag van die gesinslede aan wat weer uit hierdie werklikheidskonstruksies rakende hul egskeidingsituasie mag voortspruit. Hoofstukke vyf en ses behoort dus `n groot bydrae te lewer om indikatore te bepaal met die oog op die ontwikkeling van `n maatskaplikewerkhulpverleningsprogram vir gesinne in egskeidingsituasies.
  
- Hoofstuk sewe verskaf `n metodologiese oorsig oor deelnemende-aksienavorsing wat benut is om die empiriese gedeelte van die navorsing uit te voer. Daar word onder meer verduidelik hoe hierdie soort navorsing ontstaan het en bespreek verder die proses, verskillende fasette van deelnemende-aksienavorsing asook die uitkomst wat daarmee bereik wil word.

- Die verloop van die empiriese gedeelte van die studie word in hoofstuk agt weergegee, bespreek en geïnterpreteer. Die inligting word na aanleiding van die hoofelemente van die deelnemende-aksienavorsing weergegee. Die inligting wat bekom is deur individuele gesprekke, groeps gesprekke en 'n werksessie word weergegee, bespreek en geïnterpreteer.
- Die slothoofstuk, hoofstuk nege, bied die gevolgtrekkings en aanbevelings na aanleiding van die literatuurstudie en die empiriese ondersoek.

### **1.9 SAMEVATTING**

Egskeiding word vanuit die maatskaplikewerk perspektief beskou as 'n vorm van verlies met verreikende gevolge vir die betrokke gesinslede. Die betrokke partye ontvang hoofsaaklik dienste van regslui en blootstelling aan berading en/of terapeutiese dienste vind net plaas wanneer ernstige psigo-sosiale probleme manifesteer. Die beskikbaarheid van sodanige dienste en die koste daaraan verbonde dra verder by tot 'n gebrek aan gekoördineerde dienste wat op die behoeftes van die betrokke gesinslede in egskedingsituasies gefokus is. Daar bestaan derhalwe 'n behoefte aan 'n omvattende maatskaplikewerkintervensie wat holisties op alle maatskaplike aspekte van die gesin in 'n egskedingsituasie afgestem is. Dit is verder ook nodig om indikatore te bepaal vir sodanige maatskaplikewerkprogram wat wetenskaplik-gefundeerd is.

Die navorsingsprobleem wat die studie rig, is om vanuit die sosiaal konstruksionistiese epistemologie 'n analise te doen na die betekenisgewing en werklikheidskonstruerings van gesinslede aan hul egskedingsituasie, en die implikasies daarvan vir wetenskaplik-gefundeerde maatskaplikewerkdienslewering aan gesinne in egskedingsituasies. Primêre en sekondêre doelstellings word aangedui om doelbereiking binne die studie te verseker. Die betrekking en bemagtiging van individue en groepe wat deur egskedingsituasies geraak word, word deurgaans nagestreef, en in die verband word deelnemende-aksienavorsing asook die narratiewe werkswyse tydens die empiriese fase van die studie benut. Die sosiaal

konstruksionisme vorm die konseptuele raamwerk wat deurgaans tydens die studie benut word as grondslag. Die kwalitatiewe navorsingsmetode rig die studie. Daar word gepoog om persone wat deur egskeiding geraak word kollektief en aktief betrokke te maak by die empiriese fase van die studie met die doel om data te bekom vir die ontwikkeling van indikatore vir 'n maatskaplikewerkhulpverleningsprogram vir gesinne in egskeidingsituasies. Die aanvanklike deelnemers betrek weer ander persone wat dan ook moontlik aan die navorsing kan deelneem in ooreenstemming met die deelnemende-aksienavorsingproses wat benut word.

Die empiriese gedeelte van die studie word beperk tot die stedelike gemeenskap van die Nederduitse Gereformeerde Gemeente van Moreleta Park in Pretoria. Die empiriese fase word beperk oor 'n tydperk van twaalf maande.

Die relevantste begrippe wat betrekking het op die studie te wete, egskeiding, maatskaplike werk, narratiewe werkskwyse, sosiaal konstruksionisme en kwalitatiewe navorsing word bespreek in die eerste hoofstuk sodat duidelike begrip ten opsigte van die navorsingstudie verseker kan word. Die oorhoofse indeling van die navorsingsverslag verseker dat die verloop van die studie maklik en logies gevolg kan word.

## **HOOFSTUK 2**

### **DIE SOSIAAL KONSTRUKSIONISME**

Met die hoofstuk word gepoog om 'n uiteensetting te gee van die teoretiese onderbou, beginsels en uitgangspunte van die Sosiaal Konstruksionisme wat die teoretiese raamwerk vorm wat die studie rig.

Volgens Dill (1996:163) het daar die afgelope dekades groot omwentelinge plaasgevind in die terapeutiese denkoriëntasie. So is die individu-georiënteerde benadering tot terapie, onder andere, al hoe meer bevraagteken ten gunste van 'n meer sisteem-georiënteerde benadering of 'n post-modernistiese terapeutiese benadering. Die post-modernisme fokus onder andere op die belangrikheid van dialoog, meervoudige persektiewe en selfonthulling terwyl die klem verder op die proses eerder as op die doelwitte van terapie gerig is. Verder word die individu binne die konteks van sosiale betekenis beskou, en gesinne word beskou as betekenis genererende- en probleem organiseerde sisteme, waar probleme gemedieer word deur taal (McNamee en Gergen 1992:69). Ten einde met mekaar in interaksie te tree is dit derhalwe noodsaaklik om taal te gebruik. Interaksie tussen mense geskied onder andere by wyse van taal, terwyl taal ook simbole verskaf om waarnemings te beskryf en betekenis aan situasies te gee. Deur taal gee die mens uitdrukking aan die betekenis wat hy aan bepaalde voorwerpe of gebeure gegee het. In wese kan taal dus as die verf beskou word waarmee die werklikheid geteken word (Anderson en Goolishian 1988:377).

Die sosiaal konstruksionisme, wat een van die epistemologieë van die post-modernisme vorm, gaan van die standpunt uit dat idees, konsepte en gedagtes gevorm word vanuit sosiale interaksie en voortdurende onderlinge kommunikasie. Die individu sal dan langs hierdie weg 'n gewaarwording van identiteit vorm (Mc Namee en Gergen 1992:8). Hieruit kan ons aflei dat 'n individu bepaalde betekenis, interpretasies en aannames oor homself, ander en die wêreld vorm aan die hand van

interaksies. So kan ons dink aan `n voorbeeld waar `n gedragswetenskaplike `n bepaalde gedrag waarneem by een van sy kliënte, dit met kollegas bespreek en dan later spesifieke betekenis aan die gedrag gee. Hy sou selfs later in oorleg met sy kollegas bepaalde terminologie kan ontwikkel om die “nuwe werklikheid” te beskryf.

Die sosiaal konstruksionisme beskou die terapeutiese gesprekvoering as `n onderlinge gesprekvoering waarin `n gesamentlike soeke na begrip vir, en ondersoek na, probleme bestaan. Die terapeutiese proses dui op `n gesamentlike betrokkenheid van die partye in die skepping van nuwe betekenis en nuwe realiteite of stories. Die terapeut se rol binne die konteks van die sosiaal konstruksionisme, bestaan daaruit om onder meer ruimte te skep vir onderlinge kommunikasie en sodoende groeiende dialoog te bewerkstellig binne die terapeutiese verhouding. Die klem val dus nie daarop om verandering te bewerkstellig nie, maar ruimte vir kommunikasie te skep (McNamee en Gergen 1992:29). Met meer ruimte vir kommunikasie word daar dan geleentheid geskep vir interaktiewe prosesse waardeur nuwe werklikheidskonstruerings ontstaan. Hierdie nuwe werklikheidskonstruerings skep weer moontlikhede vir verandering en die oplossing van probleme.

Van dié uitgangspunt van die sosiaal konstruksionisme word die gesinslede wat midde-in `n egskeidings situasie verkeer, binne die konteks van die breër gesinsisteem en ander uitgebreide sisteme beskou. Die gesinsisteem asook die uitgebreide sisteme waarvan die gesin deel is, vorm dan die sosiale milieu waarbinne interaksie plaasvind en gevolglik ook die ontwikkeling van unieke werklikheidskonstruerings. Alle hulpbronne en hulpverleners, byvoorbeeld die maatskaplike werker, vorm deel van die gesin se uitgebreide sisteem en is as sulks ook deel van die interaksieprosesse waarby die gesin betrokke is. Dit is dan juis deur middel van hierdie interaktiewe prosesse dat daar vir gesinne in egskeidingsituasies die geleentheid geskep word om probleem-gedomineerde konstruksies te vervang met alternatiewe konstruksies wat onder andere hoop en die oplossing van probleme insluit.

Ten einde die uitgangspunte van die sosiaal konstruksionisme na behore te kan verstaan is dit nodig om die ontstaan daarvan, na aanleiding van ander teoretiese raamwerke wat 'n grondslag daarvoor gelê het, uiteen te sit.

## **2.1 TEORETIESE RAAMWERKE WAT 'N ONDERBOU VORM TOT DIE SOSIAAL KONSTRUKSIONISME**

Die sosiaal konstruksionisme kan volgens Shaw (1996:177) as 'n verdere uitbreiding van die konstruktiewisme gesien word. Beide die konstruktiewisme en sosiaal konstruksionisme is deel van die post-modernistiese epistemologieë en huldig as sulks ooreenstemmende uitgangspunte. Die vernaamste uitgangspunt is dat die werklikheid gekonstrueer word en nie ondersoek word nie. (Vgl. Boyd 1991:775 en Von Glasersfeld 1995:1.)

Ten einde die sosiaal konstruksionisme te begryp, is dit nodig dat enkele hoofbeginsels en uitgangspunte van die konstruktiewisme kortliks aangedui word. Du Plessis (2000:56–76) identifiseer drie teoretici, naamlik Maturana, Von Glasersfeld en Kelly as grondleggers van die konstruktiewisme. Hulle werk verteenwoordig die struktuurdeterminisme (Maturana), die radikaal konstruktiewisme (Von Glasersfeld), en die persoonlikheidskonstruksie teorie (Kelly). Maturana en Kelly dui aan hoe interne komponente soos die strukturele samestelling van die individu asook sy kognitiewe konstruksie 'n bepalende invloed uitoefen in die konstruksie van sy werklikheid. In Von Glasersfeld se uiteensetting van die radikaal konstruktiewisme fokus hy veral op die rol van ervaring en meegaande kognitiewe prosesse in die ontwikkeling van werklikheidskonstruksies (Du Plessis 2000:56).

### **2.1.1 Maturana se Struktuurdeterminisme**

Maturana se struktuurdeterminisme kan op grond van die volgende uitgangspunte omskryf word:



### **2.1.1.1 Lewende sisteme is struktuurbehalend**

Volgens Efran en Lukens (1985:24) word enige lewende organisme of sisteem se gedrag of optrede bepaal deur sy interne strukturele samestelling. Hierdie unieke totale interne "bou" wat die lewende sisteme se reaksies en optredes bepaal kan, onder andere, die sensuweestelsel asook kognisie insluit. Derhalwe word aanvaar dat verskillende lewende organismes vanweë hul unieke samestelling verskillend in dieselfde situasie mag reageer.

Hierdie denkraamwerk bied wel ruimte daarvoor dat die omgewing eksterne stimuli kan verskaf wat dan ook reaksie by lewende sisteme kan veroorsaak, maar die bepalende faktor in die bepaling van die reaksie, bly steeds die interne samestelling en prosesse van die sisteem (Leyland 1988:358-359).

### **2.1.1.2 Reaksie op stimulu in ooreenstemming met "autopoiesis"**

Leyland (1988:360) verduidelik die konsep "autopoiesis" binne die raamwerk van Maturana se struktuurdeterminisme as die interne organisasieproses waarvolgens reaksie op stimulu plaasvind. Die "auto" verwys na die self en die "poiesis" na produksie of skepping. Die konsep kom daarop neer dat waarneming van eksterne stimulu deur verskillende sintuie geskied, waarna dit deur middel van die sensuweestelsel aan die brein bekend gestel word. Hierdie proses het weer 'n verbinding met die kognitiewe prosesse van vertolking, persepsievorming en verwerking waaruit 'n reaksie voortgebring word in die vorm van bepaalde gedrag of optrede. In ooreenstemming met die struktuurdeterminisme is dit van belang dat die eksterne stimulu as "sneller" bestempel word wat die konsep van "autopoiesis" aan die gang sit (Leyland 1988:359).

Verder is enige lewende sisteem, in ooreenstemming met Maturana se struktuurdeterminisme "autopoiesis" en dus struktureel bepalend. Daarmee word bedoel dat die oorhoofse organisasie van 'n lewende sisteem in stand gehou word deur die sirkulêre prosesse van konstante selfverwysing. Die verandering wat lewende sisteme ondergaan word ook in ooreenstemming met die struktuurdeterminisme bepaal deur die sisteem se eie organisasie en struktuur (Leyland 1988:360). Verskillende

individue gaan dus verskillend reageer op dieselfde situasie, hoofsaaklik weens hierdie unieke interne interaksieproses wat die individue se werklikheidskonstruerings tot gevolg het.

### **2.1.1.3 Koppeling of verwantskappe tussen verskillende lewende komponente "coupling"**

Die struktuurdeterminisme van Maturana maak wel voorsiening daarvoor dat interaksie tussen eksterne sisteme plaasvind, maar dui aan dat reaksie op die interaksie bepaal word deur die spesifieke sisteem se unieke organisasie. In die verband word die term "coupling" gebruik wat verwys na koppeling of verwantskappe wat tussen verskillende lewende komponente lei tot die vorming van interaksionele sisteme soos byvoorbeeld die gesin. (Vgl. Efran en Lukens 1985:25.) Leyland (1988:361-362) beskryf die term "structural coupling" binne die struktuurdeterminisme as die verhouding tussen 'n struktureel bepaalde sisteem en die milieu waarbinne dit bestaan. Vir die sisteem om te kan voortbestaan as 'n lewende "autopoiesis" entiteit is dit noodsaaklik om gekoppel te wees met sy milieu. Die strukturele koppeling vorm dan ook die basis van alle menslike en dierlike interaksionele sisteme. Hoe meer kompleks die organisme is hoe, meer "plasties" sal dit wees, wat daarop dui dat die sisteem voortdurend kan verander op grond van interaksie met die self, die omgewing en ander sisteme. Derhalwe sal enige strukturele "plastiese" sisteem met die omgewing gekoppel word. Hierdie strukturele koppeling tussen sisteme is 'n gevolg van interaksie en daar sal ook 'n toename in koppeling wees indien daar 'n toename in interaksie tussen die sisteme is.

Leyland (1988:362) dui aan dat waar daar interpersoonlike interaksie plaasvind tussen verskillende individue, die interaksie dan wel 'n invloed op die reaksie of gedragsuiting van die individu sal hê. In ooreenstemming met Maturana se struktuurdeterminisme sal die interaksieproses tussen sisteme 'n verandering in die interne struktuur van die sisteme tot gevolg hê, wat dan weer verandering in die gedrag van die sisteem tot gevolg kan hê. Volgens Efran en Lukens (1985:24) vind daar ook voortdurende wisselwerking plaas tussen die omgewing waarin die mens hom/haar bevind en sy/haar interne interaksieprosesse.

Voortdurende responsveranderinge sal dan ook plaasvind na aanleiding van veranderings in die eksterne omgewing sodat daar tot die gevolgtrekking gekom kan word dat daar `n noue verband bestaan tussen die gedragsrespons en die totale omgewing waarin die persoon leef. Die mens gee uitdrukking aan sy betekenis van die omgewing deur middel van taal nadat hy dit waargeneem het en bepaalde betekenis daaraan geheg het na aanleiding van sy/haar eie unieke interne kognitiewe prosesse. In ooreenstemming met die struktuur-determinisme word die oortuiging gehandhaaf dat die gebruik van taal `n fundamentele karaktertrek van menswees is. Taal ontwikkel uit strukturele koppeling en lei tot die daarstelling van `n area waaroor die belanghebbendes saamstem. Daar bestaan byvoorbeeld konsensus oor wat die woord "stoel" beteken of na verwys. Verder word taal as betekenisgewend beskou in ooreenstemming met die struktuur-determinisme, maar tog dat dit bloot `n voorstel gee en nie werklik aanduidend van aard is nie (Leyland 1988:362-363).

Weens elke individu se unieke sintuiglike waarneming van sy omgewing en die gebeure in sy omgewing en meegaande betekenisgewing, ontstaan elke mens se eie verskeidenheid unieke werklikheidskonstruksies. Gevolglik is daar nie net een ware objektiewe werklikheid nie, en dus ook nie `n objektiewe beskrywing van enige gesin of gemeenskap nie, maar slegs subjektiewe konstruerings (Du Plessis 2000:62).

Maturana se struktuur-determinisme kom dus daarop neer dat die mens se gedrag bepaal word deur sy/haar unieke interne struktuur en prosesse, waarvolgens inligting verwerk word en betekenis geheg word. Van belang is ook Maturana se vermelding van die vorming van sogenaamde "interaksionele sisteme" waarvan die gesin `n voorbeeld is, en die invloed wat hierdie interpersoonlike reaksies weer sal hê in die proses van betekenisgewing. `n Verdere belangrike implikasie vanuit hierdie denkraamwerk is ook dat geen objektiewe beskrywing van `n individu of sisteem derhalwe moontlik is nie, maar slegs subjektiewe konstruerings.

### **2.1.2 Kelly se Persoonlikheidskonstrukte-teorie**

Kelly se persoonlikheidskonstrukte-teorie kom daarop neer dat kennis gekonstrueer word deur individue en nie slegs 'n weergawe van waargenome objekte is nie. Volgens Hjelle en Ziegler (1992:396-398) is Kelly se persoonlikheidskonstrukte-teorie gegrond op die filosofiese veronderstelling van die konstrukte-alternatiewisme wat basies daarop dui dat al ons huidige interpretasies van die heelal onderwerp is aan hersiening. Verder impliseer dit dat daar nie 'n objektiewe werklikheid bestaan nie, aangesien mense volgens hul eie interpretasie hul onderskeie werklikhede konstrueer terwyl hierdie interpretasies ook voortdurend hersien en aangepas word. Daar is soveel verskillende werklikhede soos wat daar individue is. Kelly se persoonlikheidskonstrukte-teorie fokus op die psigologiese prosesse wat die mens in staat stel om sy lewenservarings te orden en te verstaan, en verwys in die verband na die sogenaamde konstrukte wat mense vorm. Hierdie aspek word dan ook 'n sentrale konsep in die persoonlikheidskonstrukte-teorie en word vervolgens meer volledig omskryf. (Vgl. Hjelle en Ziegler 1983:321-323 en Feixas 1990 2-3.)

#### **2.1.2.1 Die benutting van konstrukte in die konstruering en herkonstruering van ervarings**

'n Konstruk word volgens Hjelle en Ziegler (1983:327) omskryf as *"...a category of thought by which the individual construes or interprets, his or her personal world of experience. It represents a consistent way for the person to make sense of some aspects of reality in terms of similarities and contrasts."* Volgens Feixas (1990:2-3) vind betekenisgewing juis plaas wanneer kontraste aanwesig is. Derhalwe is 'n groot verskeidenheid van konstrukte nodig om gebeure te interpreteer. Konstrukte kan ook meer rigied of meer soepel wees, wat dan daarna verwys dat 'n bepaalde rigiede konstruk net vir een moontlikheid voorsiening maak, terwyl die meer buigsame een voorsiening sal laat vir uitbreiding of veranderings in die betekenisgewing. Feixas (1990:7) dui aan dat konstrukte ook bevestig/versterk of nie-bevestiging/ontmoediging verskaf wat die basis vorm vir verandering en ontwikkeling.

### 2.1.2.2 Die rol van konstrukte in die antisipasie van die toekoms

Antisipering en gedrag beïnvloed mekaar in 'n sirkulêre proses, sodat gedrag bestempel kan word as die oorsaak sowel as die gevolg van die antisipering. Die individu wend sy konstrukte aan in die antisipering van die toekoms, terwyl die antisipering van die toekoms weer 'n bepalende invloed op die individu se gedrag uitoefen. Individue se konstrukte waarmee hulle die werklikheid konstrueer en die toekoms antisipeer is uniek aan elke individu. In die verband verwys Hjelle en Ziegler (1983:333) daarna dat "[e]ach person construes reality through his or her unique personal construct "goggles"". Dit kan tot gevolg hê dat persone in dieselfde situasie, byvoorbeeld 'n egpaar wat besig is om te skei, in voortdurende konflik verkeer juis vanweë hulle unieke werklikheidskonstruerings.

Feixas (1990:2-4) wys daarop dat konstrukte die wyse is waarop mense en dinge dieselfde of verskillend is. Aspekte van die realiteit word dus geïnterpreteer in terme van ooreenstemming of kontrastering byvoorbeeld, kalm teenoor opgewonde. Konstrukte kan dus eintlik as tweeledig beskou word, byvoorbeeld waar 'n seun sy moeder tydens 'n terapeutiese onderhoud as ondersteunend beskryf, terwyl sy vader in terme van die teenoorgestelde pool as onbetrokke beskryf word. Waring (1990:401-402) bevestig ook die standpunt van Kelly se persoonlikheidskonstrukte-teorie dat die kern van die menslike bestaan geleë is in die antisipering van ervarings. Derhalwe word die toekoms en nie die verlede of die hede, as die fundamentele dryfveer in die menslike lewe beskou (Hjelle en Ziegler 1992:400). Verder sal die mens dan ook die alternatief kies wat die beste moontlikheid bied vir die ontwikkeling van die antisipering van gebeure, asook die beste moontlikheid vir die uitbreiding van begrip van ervarings.

Kelly se persoonlikheidskonstrukte-teorie lê klem op die daarstelling van sogenaamde konstrukte wat verwys na die psigologiese prosesse wat die mens aanwend om sy lewenservarings te orden en te verstaan. Een konstruk kan nie sondermeer op 'n aantal verskillende situasies van toepassing gemaak word nie, sodat 'n wye verskeidenheid konstrukte nodig is om gebeure te interpreteer. Van belang is ook die

invloed wat hierdie konstrunkte op die individu uitoefen, aangesien hierdie konstrunkte deur die individu benut word om sy toekoms te antisipeer.

### **2.1.3 Radikaal-konstruktivisme**

Die kwessie rakende die daarstelling van kennis oor die werklikheid en die hoeveelheid waarheidsmomente wat daar wel in kennis is, vorm `n sentrale argument in die radikaal-konstruktivisme (Von Glasersfeld 1984:19). Hierdie argument blyk egter `n eeue oue kwessie te wees waaroor filosowe oor die jare heen geargumenteer het en uiteindelik by twee denkpole uitgekom het, in die poging om die dilemma op te klaar. Die een pool staan die standpunt voor dat daar wel kennis aangaande `n objektiewe werklikheid bestaan, wat dan die waarheid impliseer. Daarteenoor staan die konstruktivistiese siening die standpunt voor dat die realiteit op subjektiewe wyse deur ervaring gekonstrueer word (Von Glasersfeld 1984:26). Die argument dat daar nie `n objektiewe werklikheid of dan waarheid bestaan nie is waarskynlik een van die redes waarom Von Glasersfeld (1984:24) sy uiteensetting van die konstruktivisme as radikaal beskryf. Hy verduidelik soos volg: *"Radical constructivism, thus, is radical because it breaks with convention and develops a theory of knowledge in which knowledge does not reflect an ' objective ' ontological reality, but exclusively an ordering and organization of a world constituted by our experience."* (Von Glasersfeld 1984:24).

Met betrekking tot die rol van kognisie in die vorming van werklikheidskonstruksies verduidelik Du Plessis (2000:70) dat die mens sy unieke kognitiewe prosesse aanwend om die ervaringswêreld tot `n eie werklikheid te skep. Die benutting van sy kognisie deur die mens ten einde sy/haar werklikheidskepping te laat plaasvind, vorm `n kernbeginsel van die radikaal-konstruktivisme. Daar word tot die gevolgtrekking gekom dat die interne organisasie van ervarings deur `n individu nie sonder kognisie kan plaasvind nie. Volgens Du Plessis (2000:70) is die individu se belewing van sy omgewing asook die kognitiewe prosesse wat op hierdie belewinge reageer, noodsaaklik vir die konstruering van `n eie unieke werklikheid vir die mens.

Volgens Von Glasersfeld (1995:51) word kennis nie eksterne bekom nie, maar word wel deur interne kognitiewe aktiwiteite ontwikkel. Die mens se ervaringswêreld wat alle interne en eksterne blootstelling insluit word in ooreenstemming met hierdie standpunt, deur die mens se kognitiewe prosesse verwerk tot 'n werklikheid en die gepaardgaande kennis. In die verband vermeld Von Glasersfeld (1995:51): "*Knowledge is not passively received either through the senses or by way of communication; knowledge is actively built up by the cognizing subject.*" Verder word die standpunt ook gehandhaaf dat 'n mens alleen kennis kan hê van iets wat hyself gemaak het en derhalwe net kennis kan hê van 'n werklikheid wat hyself gekontrueer het. Die mens gee uitdrukking aan sy werklikheid en kennis by wyse van verbale sowel as nie verbale kommunikasie en in die verband speel taal 'n belangrike rol (Von Glasersfeld 1995:3).

Du Plessis (2000:73) dui aan dat aspekte soos tyd en ruimte 'n invloed uitoefen op die wyse waarop ons ervarings konstrueer, terwyl huidige ervarings ook met voriges vergelyk word ten opsigte van verskille en ooreenstemmings wat daar mag wees. Daar kan derhalwe aanvaar word dat die konstruerings van werklikhede 'n dinamiese proses is wat voortduur regdeur die mens se lewe, aangesien die mens daaglik blootgestel is aan nuwe ervarings wat weer tot werklikheidskepping lei. Volgens die radikaal-konstruktivisme is daar dus nie 'n objektiewe werklikheid nie en derhalwe bestaan daar ook nie objektiewe kennis nie.

Die radikaal-konstruktivisme huldig die standpunt dat die realiteit op subjektiewe wyse deur ervaring geskep word en dat die individu sy kennis aanwend ten einde werklikheidskepping te laat plaasvind. Verder word die individu se ervaringswêreld deur sy kognitiewe prosesse verwerk tot 'n werklikheid en gepaardgaande kennis. Aangesien die mens daaglik blootgestel word aan nuwe ervarings, sal die konstruering van werklikhede as 'n dinamiese proses bestempel word, terwyl geen objektiewe kennis volgens die radikaal-konstruktivisme moontlik sal wees nie. Von Glasersfeld (1995:18) kom tot die slotsom dat die mens alleen verantwoordelik is vir en in beheer van die uitdrukking van sy werklikheid en kennis, asook die daaropvolgende

reaksies en gedragsuitinge wat daaruit vloei. Derhalwe kan ander faktore soos byvoorbeeld die omgewing of ander mense nie verantwoordelik gehou word vir sy optrede nie.

Samevattend vorm die volgende uitgangspunte die kernbeginsels van die konstruktivisme. Hierdie uitgangspunte is juis ook ter sprake by die sosiaal konstruksionisme :

- Die mens gee uitdrukking aan sy werklikhede en kennis deur die benutting van taal en kommunikasie. Kommunikasie in die verband dui op verbale sowel as nie-verbale kommunikasie. Hier behoort in gedagte gehou te word dat daar nie een universele taal is nie, terwyl verskillende mense verskillende konsepte mag benut om min of meer dieselfde situasie te beskryf, terwyl hulle dieselfde taal gebruik. Dit bevestig verder die uniekheid van die proses van werklikheidskepping (Von Glasersfeld 1995:3).
- Die konstruering van werklikhede is `n dinamiese proses wat tot aan die einde van `n persoon se lewe voortduur, aangesien dit beïnvloed en bepaal word deur tyd, ruimte en ander elemente. Verder word hierdie ervaringe met voriges vergelyk ten opsigte van die mate waartoe dit ooreenstem of verskil (Von Glasersfeld 1995:26).
- Daar is nie `n objektiewe werklikheid en as sulks nie objektiewe kennis en objektiwiteit nie (Von Glasersfeld 1995:26).
- Die mens is alleen verantwoordelik vir sy denke, sy kennis en wat hy doen. Dit wil sê dat die mens se wyse hoe hy `n bepaalde situasie ervaar, dit interpreteer tot bepaalde kennis en gevolglike reaksies en gedragsuitinge uniek aan hom gekoppel is en ook onder sy beheer is (Von Glasersfeld 1995:18 ).

Die vermelde uitgangspunte van die konstruktivisme stem ooreen met die beginsels van die sosiaal konstruksionisme. Dit is verder belangrik om in gedagte te hou dat die



konstruktiewisme en die sosiaal konstruksionisme beide deel vorm van die post-modernisme. Beide die konstruktiewisme en die sosiaal konstruksionisme verskil van die modernisme se siening met betrekking tot die bestaan van 'n objektiewe werklikheid.

## **2.2 DIE SOSIAAL KONSTRUKSIONISME**

Shaw (1996: 177) dui aan dat: *"Social constructionism extends the constructionist view by explicitly including as constructions the social relations and social activities that become shared outcomes and artifacts at work in the developmental cycle."* Hier word die uitbreiding van die konstruktiewisme na die sosiaal konstruksionisme, deur die insluiting van die sosiale interaksie en die invloed daarvan in berekening te bring in die proses van betekenisgewing en werklikheidsvorming, dus uitgewys. Du Plessis (2000:75) is van mening dat die verskil tussen konstruktiewisme en die sosiaal konstruksionisme basies handel oor die wyse waarop ontwikkeling van kennis en werklikheidskepping plaasvind. In die verband word vanuit die konstruktiewisme redeneer dat die mens die werklikheid konstrueer by wyse van interne kognitiewe prosesse na aanleiding van die individu se unieke samestelling en blootstelling aan of ervarings van sy omgewing. In teenstelling met die standpunt handhaaf die sosiaal konstruksionisme die standpunt dat kennis ekstern ontwikkel word en die daarmee gepaardgaande werklikheid by wyse van voortdurende interaksie met ander geskep word (groepsaktiwiteit). Du Plessis (2000: 75) redeneer egter oor hierdie verskil en vra die vraag of hier werklik 'n verskil ter sprake is en of die konstruksionisme nie slegs 'n uitbreiding van die konstruktiewisme is nie.

### **2.2.1 Aansluiting by Post-Modernistiese uitgangspunte**

Die ooreenstemming tussen Von Glasersfeld (1984) en Gergen (1985), bestaan daarin dat beide 'n struikelblok vind met die modernistiese idee dat 'n ware wêreld bestaan wat geken kan word met objektiewe sekerheid. Die sosiaal konstruksionisme bevraagteken dan ook die idee van een werklikheid of waarheid asook die idee dat daar objektiewe sosiale navorsing bestaan. Vanuit hierdie redenasie kan ons aflei en aanneem dat daar nie so iets soos 'n objektiewe sosiale realiteit bestaan nie

(McNamee en Gergen 1992:8-9). Shaw (1992:177) gee die volgende definisie van sosiaal konstruksionisme weer wat die standpunt rakende die kwessie dat daar nie 'n objektiewe kennis bestaan nie aanspreek: *"In contrast to logical positivism, social constructionism takes the position that reality as individual or group experiences is, to a substantial degree, conceptually constructed rather than sensorily discovered by that group. Objective knowledge about the world is significantly limited because facts and raw data can only be known within a particular, pre-empirically established cultural, social and linguistic context."* Die werklikheid word dus nie ontdek nie, maar deur mense binne sosiale konteks gekonstrueer.

Voorts word die standpunt vanuit die sosiaal konstruksionisme gehandhaaf dat die individu 'n gewaarwording van identiteit ontwikkel alleen by wyse van onderlinge kommunikasie. Hierdie standpunt sluit dan aan by die post-modernistiese denkraamwerk, waar die klem geplaas word op 'n verskeidenheid van perspektiewe, selfonthulling, asook op die proses eerder as op doelwitte (Mc Namee en Gergen 1992:8-9). Dit is derhalwe by wyse van onderlinge kommunikasie waarbinne die individu die ervaring van identiteit ontwikkel en selfonthulling realiseer.

Die sosiaal konstruksionisme gaan van die standpunt uit dat die ontwikkeling van kennis 'n sosiale fenomeen is wat gevorm word binne die konteks van kommunikasie. Verder word betekenis geskep tydens 'n voortdurende proses van interaksie tussen mense, terwyl die vorming van konsepte en narratiewe 'n vloeiende proses is wat voortdurend aan verandering blootgestel is binne hierdie sosiale interaksiekonteks.

Die post-modernisme distansieer en maak ons skepties oor die geloof rakende waarheid, kennis, gesag, die self en taal. Verskillende begrippe van 'n tema word ook in die verband beklemtoon (McNamee en Gergen 1992:69-71). So byvoorbeeld beskou Hoffman (1992:9-11) die DSM 111 en 1V, wat sielkundige diagnostiese kategorieë ten opsigte van menslike gedrag weergee, as die skepping van net nog 'n werklikheid. Een persoon sou 'n persoon as depressief beskou terwyl 'n ander persoon dieselfde persoon as iemand kan beskou wat hartseer ervaar oor 'n

gebeurtenis wat plaasgevind het. Du Plessis (2000:80) huldig derhalwe die standpunt dat dit aanvaar kan word dat daar nie werklik 'n objektiewe werklikheid bestaan nie, juis as gevolg van die feit dat die werklikheid by wyse van interpersoonlike interaksie geskep word, wat weer van tyd tot tyd, situasie tot situasie en van groep tot groep kan verander. 'n Verdere implikasie van hierdie standpunt behoort gevolglik te wees dat mense nie sonder meer diagnoses oor mense se gedrag behoort te maak nie. Die maak van diagnostiese opmerkings rakende 'n persoon se ontwikkelingstadium is ook in gedrang in die verband en Hoffman (1992:11) wys daarop dat Gergen sterk argumente teen die ontwikkelingsteorieë aanvoer. Hy noem in die verband *"[i]t speaks of the danger of assuming that there is any universal standard by which humans can measure their functioning and states that the whole idea of the normal lifespan trajectory is seriously deficient."* Die gedragswetenskappe en hulpverleningsprofessies steun juis sterk in hul werk op die maak van diagnoses of waardebepalings rakende menslike gedrag.

Sheinberg (1992:201–202) wys daarop dat vanuit die beskouing van die post-modernisme en sosiaal konstruksionisme, betekenis vloei uit sosiale interaksie wat dan gemedieer word in taal, sodat die werklikheid nie ontdek word nie, maar dat stories geskep word. In die lig hiervan kan die term "terapie" volgens hierdie skrywer selfs vervang word met "gesprekvoering" ten einde te beklemtoon dat nuwe betekenis of narratiewe voortspruit uit die gesprekvoering. Die interaksie tussen die terapeut en die persoon wat terapie ontvang, word dan 'n proses waartydens nuwe betekenisgewing plaasvind en voortspruitend daaruit nuwe narratiewe ontwikkel word.

### **2.2.2 Die rol van sosiale interaksie**

Die sosiaal konstruksionisme beskou idees, konsepte en gedagtes as voortspruitend uit sosiale interaksie en as gemedieer en uitgedruk deur taal. Greene, Jensen en Jones (1996:172) handhaaf die standpunt dat die individu se konstruksie van sy realiteit, saamgestel word deur sosiale interaksie met betekenisvolle andere en dat hierdie sogenaamde beginsel van sosiale konstruksie eintlik die basis van die konstruksionisme vorm.

Volgens Hoffman (1992:12) word emosie nie as 'n interne komponent van die mens beskou nie, maar wel as deel van die komplekse netwerk van interpersoonlike interaksie- en verhoudingsnetwerke. Daar kan tot die gevolgtrekking gekom word dat emosie tussen mense ontstaan, hanteer en gereguleer word en derhalwe deel vorm van die interaksieproses. Terselfdertyd sal emosie weer bydra tot die ontwikkeling van werklikheidskonstruksies. Die integrale deel van emosies in betekenisgewing en voortspruitende werklikheidskonstruering kan nie onderskat word nie.

### **2.2.3 Die rol van taal**

Die primêre uitgangspunt van die sosiaal konstruksionisme dat werklikheidskonstruering deur middel van interaksieprosesse plaasvind, impliseer dat taal die medium is waardeur werklikheidskonstruksies bekend gemaak word. Hoffman (1992:8) meld in hierdie verband “... *the social construction theorists see ideas, concepts and memories arising from social interchange and mediated through language.*” Interaksie tussen groepe en individue geskied dus deur middel van uitdrukking in taal. Anderson en Goolishian (1988:377) dui ook in die verband aan dat “[i]t is in language that we are able to maintain meaningful human contact with each other and through which we share a reality.” Du Plessis (2000:78) stel dit dan ook in die verband dat taal simbole verskaf om waarnemings te beskryf asook betekenis aan situasies, voorwerpe en gebeure te verskaf. “*Taal is as't ware die verf waarmee die werklikheid geteken word.*” (Du Plessis 2000:79).

Die mens se werklikheidskepping en kennis is egter ook beperk tot sy taalvermoë. In die lig van McNamee en Gergen (1992:4–5) se opmerking dat “...*our constructions of the world and ourselves are limited by our languages...*” kan aanvaar word dat die mens in sy werklikheidskonstruering deur sy taalvermoë beperk kan word. Wanneer twee of meer mense in gesprek tree, word hul vermoë om nuwe werklikheidskonstrueringe en meegaande narratiewe te skep beperk deur hul taalkapasiteit. Dit laat interessante vrae ontstaan oor interaksiesituasies waar deelnemers nie hulle moedertaal kan gebruik nie. Die rol van taal en die taalvermoë

van mense kan dus `n betekenisvolle rol speel tydens interaksie wat met terapie en navorsing gepaard gaan.

#### **2.2.4 Sosiale konstruksie van die self en die beskouing van die gesin**

Gesinne word beskou as sosiale sisteme waaruit betekenis gegenereer word en probleme georganiseer word, terwyl taal benut word om probleme te genereer en te medieer. Die sosiale konstruksie van die self vorm ook `n integrale deel van hierdie konstruksieproses terwyl die gesin van oorsprong asook die breër konteks van etniese en kulturele afkoms ook belangrike rolle in hierdie proses speel. Die gesin word ook nie as `n objek van behandeling beskou nie, maar as `n buigbare entiteit bestaande uit mense wat betekenis met mekaar deel (Mc Namee en Gergen 1992:8-9).

Die individue binne `n gesin sal mekaar derhalwe wedersyds beïnvloed, terwyl die gesin en die groter geheel waarbinne hulle funksioneer ook `n wedersydse invloed op mekaar het (Viljoen 2005:47). Interaksieprosesse wat plaasvind tydens hierdie wedersydse beïnvloeding sal binne die konteks van die sosiaal konstruksionisme weer lei tot die voortdurende ontwikkeling en vervorming van werklikheidskonstruksies. Verder sal interaksie weer slegs moontlik wees deur taal. Daar kan tot die gevolgtrekking gekom word dat die gesinslede se taalvermoë asook die bepaalde interaksiepatrone `n rol sal speel. Ten opsigte van die interaksiepatrone kan byvoorbeeld gedink word aan hoe beskikbaar gesinslede vir mekaar is, asook wie met wie oor bepaalde sake mag praat. In die egskedingsituasie bevind kinders hul dikwels in `n situasie waar hulle afsonderlik met die ouers praat. Hulle mag hulself derhalwe in `n situasie van twee verskillende prosesse van werklikheidskonstruering bevind. In die verband bevind die kind homself dikwels eers by die moeder en dan by die vader. Daar kan afgelei word dat die situasie groot verwarring by die betrokke kind(ers) kan veroorsaak en dit ook moontlik die rede is waarom kinders na `n besoek by die een ouer verward tuiskom by die ander ouer.

### **2.2.5 Die rol van stories/narratiewe**

Die werklikheidskonstruerings wat ontwikkel na aanleiding van interaksieprosesse neem later die vorm van narratiewe aan. Hierdie narratiewe word gevorm in samewerking met ander sodat dit in wese `n proses is om te definieer wie ons is in ooreenstemming met ander se waargenome veronderstelling van ons. Ons skaaf dus die wêreld waarbinne ons leef en skep daardeur weer die realiteit waarbinne ons leef binne die konteks van `n gemeenskap met andere. Die grense van ons narratiewe of stories word geskep deur politieke, ekonomiese, sosiale en kulturele struikelblokke en moontlikhede. Ons narratiewe word nie slegs gevorm deur ons omgang met mense nie, maar ook deur mense se omgang met ons. Die mens onthul homself in die omgang met ander mense, sodat `n permanente self haas onmoontlik is, aangesien jou narratief oor tyd in verhouding tot ander mense ontwikkel en aangepas word. Hierdie narratiewe kan as lewensverhale gesien word, wat onder andere die mens in sy omgewing skets volgens sy eie en gesamentlike werklikheidskonstruerings wat uit interaksieprosesse met ander ontwikkel (McNamee en Gergen 1992:69-71). So kan `n geskeide persoon aanvanklik `n spesifieke narratief van mislukking oor homself hê. Tydens interaksie met ander geskeide persone deel hulle hul verskillende narratiewe met mekaar sodat `n proses ontvou waartydens hul narratiewe aangepas word. Hulle kan byvoorbeeld narratiewe ontwikkel wat vertel van `n nuwe lewe wat begin is met nuwe karakters wat betekenisvolle rolle speel en prominent in die individu se lewe is.

### **2.2.6 Die konteks waarbinne werklikheidskepping plaasvind**

Shaw (1996:180-181) bespreek die konteks waarbinne werklikheidskepping in ooreenstemming met die sosiaal konstruksionisme plaasvind en meld in die verband dat die sosiale omgewing nie `n neutrale grond vorm nie, maar wel aktief deel van die skepping van nuwe werklikhede is. In hierdie verband vermeld Shaw (1996:180) "*[t]hey are seen as intimately involved with the process and outcome of that development.*" Dit dui dan spesifiek op die rol van die sosiale omgewing in hierdie proses van werklikheidskepping. Konstruksie word deur die deelnemers met mekaar gedeel tydens onderlinge kommunikasie en interaksie, sodat nuwe kennis ontwikkel word.

Drie elemente is veral volgens Shaw (1996:181) van belang in hierdie proses van werklikheidskepping, naamlik sosiale verhoudings en kulturele goedere, sosio-kulturele aktiwiteite en prosesse, en geïnternaliseerde en geëksternaliseerde konstrunkte. Die sosiale verhoudings en kultuurgoedere skep die platform vir sosiaal-kulturele aktiwiteite en prosesse om plaas te vind wat die vorming van interne en eksterne konstrunkte as resultaat het. Hierdie drie elemente is in `n proses van wisselwerking en onderlinge beïnvloeding tot mekaar. Waar daar nuwe konstrunkte binne hierdie konteks van onderlinge interaksie geskep word, het dit weer die daarstelling van nuwe werklikhede tot gevolg, wat dan weer `n invloed op die sosiale omgewing kan hê. Shaw (1996:181) stel dit soos volg: *“As individuals in the social setting develop, constructs are produced, relationships and activities are affected and the setting evolves.”* Du Plessis (2000:77) meld ook in die verband dat waar individue veral vanweë dieselfde kulturele belange in verhouding tot mekaar tree en gesamentlike doelstellings ontwikkel, dit dan gebeur dat bepaalde sosio-kulturele aktiwiteite en prosesse ontwikkel en plaasvind waardeur nuwe interne en eksterne konstrunkte gevorm word, wat weer nuwe werklikhede tot gevolg het. Dit beïnvloed weer die omgewing waarbinne dit plaasvind.

Werklikheidskepping is derhalwe `n voortdurende proses van onderhandeling, uitruiling van idees en onderlinge beïnvloeding. Nie slegs die individu is van belang binne hierdie proses van onderlinge interaksie nie, maar die fasette van interpersoonlike verhoudings is ook van besondere belang, soos onder andere die verhoudingsnetwerke. Die proses van werklikheidskepping kan prakties met die volgende voorbeeld geïllustreer word: `n Groep van tien geskeide enkelouers (sosiale verhoudings) kom by hul kerk byeen om die probleme wat hulle met die opvoeding en dissiplinering van hul tienerkinders (sosio-kulturele aktiwiteite en prosesse) ervaar, te bespreek. Tydens die byeenkoms vorm hulle nuwe idees (geïnternaliseerde en geëksternaliseerde konstrunkte) oor die effek wat hul egskeiding op hul tienerkinders het en die rol wat dit speel in die problematiek wat hulle met die kinders ervaar. Tydens hulle gesprekvoering en interaksie met mekaar kom hulle tot die werklikheid dat hulle en hulle kinders se probleme alleen doelgerig aangespreek en hanteer kan word.

indien hulle saam met hul kinders by een of ander vorm van terapeutiese hulpverlening inskakel. So word daar dan `n gesamentlike doelstelling gevorm.

### **2.2.7 Die rol van kultuur**

Haviland (1987:27) omskryf die begrip kultuur soos volg: *“Culture is a set of rules or standards that, when acted upon by the members of society, produce behavior that falls within a range of variance the members consider proper and acceptable.”* (Haviland 1987:27). Dit is duidelik dat kultuur waardes en persepsies weer gedrag ten grondslag lê. Die kultuur bepaal watter gedrag aanvaarbaar en onaanvaarbaar is.

Die rol wat kultuur in die proses van werklikheidskepping speel word deur Berlin (1996:327) verduidelik in die sin dat die gesinne en gemeenskappe waarbinne ons opgroei aan ons verduidelik wat sekere tekens, simbole en gebeure beteken. Die verduidelikingsproses vind ook plaas binne die konteks van `n aktiewe interaksieproses. Kultuur sou dan volgens Du Plessis (2000:79) tereg ook beskou kan word as `n werklikheid wat deur mense geskep is juis omdat dit nie in isolasie bestaan nie. Daar vind voortdurende skakeling en wedersydse beïnvloeding tussen verskillende kulture plaas. Alle mense bestaan en ontwikkel binne `n kulturele konteks en Odetola, Oloruntimehin en Aweda (1983:3) dui aan dat *“[c]ulture determines the nature of the interpersonal and group relations involved in every form of social organization.”* Dit is derhalwe duidelik dat die mens se interpersoonlike lewe ook grootliks deur die kultuur bepaal word waartoe hy behoort. Wat betref egskeiding, sal kultuur ook spesifieke waardes en persepsies hê oor byvoorbeeld of dit (egskeiding) as aanvaarbaar of onaanvaarbaar bestempel word. Hierdie persepsies en waardes sal gedurende interaksieprosesse oorgedra word, wat weer tot bepaalde werklikheidskonstruksies lei. Die geskeide persoon mag byvoorbeeld `n werklikheidskonstruksie van mislukking in hierdie opsig vorm. `n Verdere aspek wat egter vanuit kultuur na vore tree is dat ons interpersoonlike lewe ook deur kultuur bepaal word sodat dit `n effek mag hê ten opsigte van byvoorbeeld wie met wie op `n spesifieke tydstop mag praat oor aspekte van egskeiding.



Samevattend kan daar tot die volgende slotsomme gekom word wat die aard en wese van die sosiaal konstruksionisme omvat :

- Menslike sisteme is taal genererende en gelykertyd betekenis genererende sisteme. Enige menslike sisteem en derhalwe ook die terapeutiese sisteem is `n kommunikasiesisteem. McNamee en Gergen (1992:26-27) wys daarop dat betekenis geskep word deur dit wat ervaar word en deur mense by wyse van onderlinge kommunikasie, met mekaar gedeel word. Die betekenisgewing is weer ingebed in semantiese waarde en narratiewe of stories.
- Betekenis en begrip word sosiaal gevorm waar twee of meer mense tot `n vergelyk kom dat hulle dieselfde gebeurtenis op dieselfde wyse ervaar.
- Enige sisteem in terapie is een wat saamgevloei het rondom `n probleem. Taal en betekenis sal daaruit ontwikkel sodat die terapeutiese sisteem een is wat onderskei word deur die probleem. Derhalwe is die terapeutiese sisteem `n probleemorganiserende en probleemoplossende sisteem.
- Terapie is verder ook `n taalkundige gebeurtenis wat plaasvind binne die terapeutiese gesprek. Die terapeutiese gesprek is `n onderliggende soeke en ondersoek via dialoog, sodat nuwe betekenis ontstaan wat gerig is op die oplossing van die probleem.
- Die individu se konstruksie van sy realiteit word dus in ooreenstemming met die sosiaal konstruksionisme, saamgestel uit die sosiale interaksie met betekenisvolle ander. Binne hierdie interaksieproses word konstruksie met mekaar gedeel en word nuwe kennis en betekenis dan ontwikkel wat weer die skepping van nuwe werklikhede tot gevolg kan hê.
- Die proses van werklikheidskepping is `n voortdurende proses van uitruiling van idees. Die benutting van taal is ook van belang binne die sosiaal

konstruksionisme aangesien die individu deur taal sy belewinge weergee terwyl taal weer die medium vorm waardeur mense met mekaar kommunikeer en hulle werklikhede met mekaar deel.

- Geen objektiewe werklikheid of sosiale realiteit kan bestaan in ooreenstemming met die sosiaal konstruksionisme nie, aangesien die mens voortdurend sy konsepte wysig na aanleiding van die sosiale interaksie met mense en die gedeelde betekenisgewing wat daaruit vloei.

Op die vraag of daar 'n verskil tussen konstruktivisme en die sosiaal konstruksionisme is kan Hoffman (1990:2) se verduideliking ondersteun word, naamlik dat konstruktivisme en sosiaal konstruksionisme nie sinoniem is nie, alhoewel beide benaderings die kwessie van 'n objektiewe realiteit bevraagteken. Die sosiale konstruksionisme plaas meer klem op sosiale interaksie en interpretasie asook op die invloed van aspekte soos taal, gesin en kultuur as op die senuweesisteem soos in die geval van die konstruktivisme.

## **2.3 KRITIESE ELEMENTE IN SOSIAAL KONTRUKSIONISME**

Die sisteemparadigma, die narratiewe paradigma en die betekenis-in-verhouding paradigma word as drie kritiese elemente binne die teoretiese raamwerk van die sosiale konstruksionisme beskou. Binne die konteks van hierdie studie dra dit by tot die verdere verduideliking en insig in die sosiaal konstruksionisme en word die drie paradigma's bespreek binne die konteks van die relevansie daarvan tot die sosiaal konstruksionisme. (Vgl. Dill 1996:177–197.)

### **2.3.1 Die Sisteemparadigma**

Dill (1996:177) beklemtoon die belangrike fokus wat binne die sisteemparadigma geplaas word op betekenis sisteme eerder as op handelings sisteme, wat dan duidelik reflekteer op die konteks van die sosiaal konstruksionisme waarbinne die sisteemparadigma beskou word. Daar word wegbeweeg van 'n fokus op gedrag na 'n fokus op betekenis (Anderson en Goolishian 1988:372-377). Binne hierdie konteks word organisasie en struktuur die gevolg van kommunikasie en dialoog. Dialoog skep

dan ook juis betekenis en sosiale sisteme. Friedman (1985:15) dui ook aan dat die mees uitstaande eienskap van die sisteemdenke daarin gesetel is dat daar wegbeweeg word van die liniêre oorsaak en gevolg patroon terwyl die fokus op die emosionele prosesse eerder as op die simptome is.

Binne die sisteemparadigma word "oop" sisteme na binne sowel as na buite voorgestaan waar daar gefokus kan word op groei en aanpassing binne die gesin. `n Sogenaamde "oop" sisteem sou verduidelik kan word dat die sisteem naamlik beïnvloed kan word deur inligting of energie wat van buite die sisteem kom of ook weer self invloed na buite kan laat geld. (Vgl.Falicov 1988: 8.) Binne die konteks van die gesin wat in `n egskeidingsituasie verkeer kan die afleiding gemaak word dat die gesinslede `n invloed op mekaar sal uitoefen deur onder andere hulle eie unieke beleving van die situasie waarin hulle, hulle bevind aan mekaar te kommunikeer. Eksterne faktore soos dit wat by die skool met die kinders gebeur en die betekenis wat hulle daaraan gee, byvoorbeeld `n ervaring dat hulle gestigmatiseer word as gevolg van hul ouers se egskeidingsituasie, het weer `n invloed op die betrokke kinders asook op die gesin as geheel. So byvoorbeeld mag die kinders tuis afgetrokke voorkom wat weer `n invloed op die res van die gesin sal hê.

Falicov (1988:8) dui verder aan dat sisteme ook homeostase en ekwifinaliteit het. Hierdie homeostase verwys egter nie na `n gedetermineerde, oorspronklike toestand nie, maar wel na `n dinamiese interaksie wat `n bestendige toestand meebring. Na hierdie beginsel word dan as ekwifinaliteit verwys. Daar kan afgelei word dat die interaksie wat tussen mense plaasvind voortdurend tot aanpassing in homeostase lei. Verder kan gesê word dat die evolusieproses van werklikheidskonstruering wat deur interaksieprosesse aan die gang gehou word eintlik daarop neerkom dat daar voortdurend nuwe homeostase gevind word.

Binne die sisteemparadigma is die fokus derhalwe op betekenisgewing eerder as op gedrag, terwyl taal en kommunikasie `n belangrike rol speel in die proses van betekenisgewing. Die rol van die terapeut is om ruimte te skep vir die fasilitering van

dialogo, sodat nuwe betekenis geskep kan word wat gerig sal wees op die oplossing van die probleem. Binne die raamwerk van die studie is dit van belang om die gesinslede wat deel vorm van verskillende sisteme soos die gesinsisteam, en 'n vriendekring, te motiveer om hul onderskeie belewinge en betekenisgewing van hul egskeidingsituasie met mekaar en die terapeut te deel. Die interaksieproses sal weer tot gevolg hê dat die gesinslede hul reeds bestaande konstruksies van hul egskeidingsituasie mag wysig en/of nuwe konstruksies ontwikkel wat weer 'n invloed op die ander sisteme uitoefen waarmee die betrokkenes in interaksie verkeer. Die nuwe betekenisgewing en konstruksies wat die gesinslede mag ontwikkel tydens die interaksieprosesse sal weer 'n invloed uitoefen op die betrokkenes se gedrag. Soos die gesinslede in interaksie met mekaar verkeer beïnvloed hulle weer mekaar onderling wat weer die proses van veranderende betekenisgewing en konstruksievorming tot gevolg kan hê.

### **2.3.2 Die Narratiewe paradigma**

Greene *et al.* (1996:173) dui die verband aan tussen die konstruksionisme en die narratiewe paradigma deur daarop te wys dat mense se konstruksies van die realiteit, reflekteer word in die stories of narratiewe wat hulle vertel. Binne die onderlinge kommunikasie en interaksie tussen mense word verdere betekenis weer aan hierdie stories of narratiewe geheg. Sonder interaksie tussen mense en groepe kan narratiewe ook nie ontwikkel nie. Die verband tussen die narratiewe paradigma en die sosiaal konstruksionisme, ook met betrekking tot die rol van sosiale interaksie, is duidelik in die verband.

Morss (1996:28) bied 'n sinvolle opsomming van die invloed van stories op die ontwikkeling van die narratiewe paradigma in in die volgende woorde van Mair: *“Stories are habitations. We live in and through stories. They conjure our worlds. We do not know the world other than as a story world. Stories inform life. They hold us together and keep us apart.”* Hieruit is dit duidelik dat die individu se lewe in wese uit stories of narratiewe bestaan terwyl sy funksionering juis deur sy stories gerig word. Mc Namee en Gergen (1992:97) dui aansluitend hierby aan dat stories of narratiewe

rigting gee aan lewenservaring en dit verder ook organiseer en patroonvorming daaraan gee. Gergen (1994:192) en White (1995:13) dui in die verband aan dat in stories daar `n seleksie plaasvind ten opsigte van watter gebeure en gepaardgaande ervaringe meegedeel gaan word. Deur die logiese samevoeging van gebeure en die gepaardgaande ervaringe voorsien stories dan `n rede vir die ontknoping daarvan. So tree die uiteinde van `n storie gevolglik verklaarbaar en logies na vore sodat die individu sin maak uit sy ervaringe.

Dill (1996:190) dui verder daarop dat daar vanuit hierdie paradigma nie net een waarheid alleen in terapie is nie, maar wel verskillende perspektiewe, waarvan elkeen wel `n ware en geldige persepsie van die wêreld vanuit `n sekere oogpunt verteenwoordig. Waar daar binne die narratiewe paradigma in terapie van die standpunt uitgegaan word dat `n kliënt se lewe `n narratiewe gestalte kry, word aanvaar dat hy sy storie inkleef volgens sy eie subjektiewe prosesse van betekenisgewing en die meegaande konstruering van gebeure. Derhalwe word daar nie na objektiewe feite gesoek nie. Dit stem dus ooreen met die sosiaal konstruksionisme dat mense subjektiewe werklikhede konstrueer tydens hulle interaksie met ander en hulle omgewing.

Parry (1991:42-43) dui aan dat "*[t]he post-modern treatment of a story as simply a story, hence something endlessly inventive, offers the narrative therapist a tool for enabling clients to shake off constraining beliefs so that they can live their stories henceforth as they choose.*" Hieruit is dit duidelik dat sekere konstruksies wat `n persoon mag "inperk" gewysig kan word of vervang kan word met ander wat hy verkies. Parry (1991:40) dui verder aan dat die narratiewe paradigma die voordeel skep dat daar vanaf die vlak waaruit die kliënt sy ervaring beskryf, gewerk kan word en sodoende wegbeweeg kan word van die beskrywing van die kliënt se storie teen die agtergrond van die norm van `n spesifieke teorie. Daar is dus nie ruimte vir die tipering van kliënte nie. Ook kan daar volgens hierdie siening nie diagnoses van mense gemaak word nie. Die uitgangspunt van die sosiaal konstruksionisme dat daar nie sogenaamde ekspert kennis bestaan nie, sluit sterk by hierdie siening aan.

McNamee (1992:97) dui aan dat by wyse van stories lewenservaring verstaan word, en die ervaringe ook aan tyd gekoppel word sodat begrip ontstaan vir die verlede, die hede en die toekoms. Verder skep stories ook verandering wanneer dit uitgeleef word, terwyl een gebeurtenis ook op verskillende wyses beskryf kan word deurdat daar op verskillende aspekte deur verskillende persone gefokus word. (Vgl. McNamee 1992:98-101.)

Greene *et al.* (1996:173) beskou die verband tussen die narratiewe paradigma en die sosiale konstruksionisme daarin dat die mens se konstruksies van sy realiteit in die stories of narratiewe wat hulle vertel weergegee word. Hierdie stories of narratiewe bied geleentheid aan die kliënt om sy konstruksies te organiseer en ook betekenis te skep uit sy realiteit. Mense deel weer hul stories of narratiewe met mekaar en sodoende kan hul betekenisgewing herkonstrueer of selfs gewysig word. Die verband tussen die sosiaal konstruksionisme en die narratiewe paradigma is duidelik in die sin dat die narratiewe paradigma binne die breër teoretiese raamwerk van die sosiaal konstruksionisme funksioneer. In die verband is die aspekte soos dat daar nie slegs een waarheid bestaan nie en dat sosiale interaksie 'n kardinale rol speel in die vorming van ons stories en konstruksies, van belang. Die proses van sosiale interaksie dra weer verder by tot die wysiging van ons stories/narratiewe.

'n Verdere kardinale aspek binne die narratiewe paradigma en die sosiaal konstruksionisme is die klem wat op die kliënt self geplaas word om verantwoordelikheid te neem vir sy situasie, terwyl die terapeut 'n fasiliteerder rol inneem. Hierdie sentrale temas rakende die narratiewe paradigma, wat funksioneer binne die breër teoretiese raamwerk van die sosiaal konstruksionisme, is eie aan die post-modernistiese tydsgleuf, waar onder meer die idee rakende sogenaamde "ekspert kennis" bevraagteken word en verskillende perspektiewe rakende 'n saak beklemtoon word (Greene *et al.* 1996:173).

Die sosiaal konstruksionisme maak derhalwe voorsiening vir die hele begrip, erkenning en rol wat stories in mense se lewens speel. Mense gebruik taal om

uitdrukking te gee aan hulle werklikheidskonstruksies. Die interaksie wat tussen mense plaasvind gee weer aanleiding tot verdere werklikheidskonstruerings in die vorm van stories. Die diskoerse wat tussen mense gevoer word verteenwoordig dus in werklikheid eintlik die stories wat mense met mekaar deel.

### **2.3.3 Die Betekenis-in-verhouding-paradigma**

Die betekenis-in-verhouding paradigma bou verder uit op die narratiewe paradigma deur te beklemtoon dat betekenis juis geskep word binne verhoudingsverband waar mense met mekaar kommunikeer en in interaksie verkeer. McNamee (1992:5) meld ook dat die konstruksionisme veral fokus op verhoudingsnetwerke in plaas van slegs op die individu. Verder stel Gergen (1994:271) die kern van die betekenis-in-verhouding-paradigma dan ook soos volg: *"Understanding is thus not a mental act originating within the mind but a social achievement taking place within the public domain."* Dit is duidelik dat die betekenis-in-verhouding-paradigma fokus op betekenis wat spruit uit verhoudings waarbinne mense met mekaar kommunikeer en met mekaar in interaksie verkeer.

Gergen (1994:264), is in lyn met die betekenis-in-verhouding-paradigm, van mening dat woorde alleen binne die konteks van verhouding betekenis kry. So byvoorbeeld het die woord "die" geen betekenis op sy eie nie. Verder dui Gergen (1994:264) ook aan dat uitdrukkings en woorde slegs betekenis kry wanneer ander persone iets aanvullend daartoe byvoeg. Binne die konteks waar mense met mekaar kommunikeer, en aksie en aanvulling deur die ander persoon (of persone) plaasvind, word betekenis dus geskep. In die verband vermeld Gergen (1994:263): *"Rather than commence with individual subjectivity and work deductively toward an account of human understanding through language, we may begin our analysis at the level of human relationship as it generates both language and understanding. Society is, in effect, held together through common participation in a system of signification. With the system of signs thus foregrounded, we may view social understanding as a byproduct of participation in the common system. In this sense, it is not the individual who preexists the relationship and initiates the process of communication, but the conventions of relationship that*

*enable understanding to be achieved.*" Woorde opsigself het dus geen betekenis nie, maar die betekenis word geskep deur die plek wat dit inneem in die menslike



interaksieproses en so word die klem geplaas op die betekenis-in-verhouding.

Gergen (1994: 266) dui verder aan dat *"[a]ctions appear to have a logical force - to demand certain supplements as opposed to other - because only these supplements are considerable sensible or meaningful. In this way, the action-supplement relationship is more properly viewed as reciprocal and constrain the possible supplementation."* Gergen (1994: 267-268) dui verder aan dat dit wat tussen mense gekommunikeer en bedoel word onbepaald is, of 'n sogenaamde "oop karakter" het, aangesien aanvullende reaksies van ander 'n invloed daarop uitoefen. So mag 'n persoon sy siening van 'n saak wysig vanweë 'n ander persoon se reaksie daarop. Waar daar onderlinge eenstemmige betekenis uit interaksie ontstaan, sal een persoon byvoorbeeld 'n bal gooi en die ander een sal dit interpreteer dat hy die bal weer moet teruggooi nadat hy dit gevang het. Verder is die aanvullende reaksie oop vir verdere verduideliking of spesifikasie sodat dit binne hierdie konteks 'n belangrike rol speel in die verhouding van aksie en aanvullende reaksie. Derhalwe word die gevolgtrekking gemaak deur Dill (1996:197) dat daar 'n wederkerige verhouding bestaan tussen aanvullende reaksies en die betekenis van gedrag. Die proses van betekenisgewing wat voortspruit uit verhoudings waar mense met mekaar kommunikeer en in interaksie verkeer beeld as't ware die uitgangspunt van die sosiaal konstruksionisme uit dat die werklikheid gekonstrueer word tydens die interaksieproses tussen mense.

Die sisteemparadigma beklemtoon die invloed wat sisteme op mekaar uitoefen in die proses van onderlinge interaksie en dialoog sodat betekenis en gepaardgaande werklikheidskonstruering daaruit geskep word. Die sosiaal konstruksionisme beklemtoon ook juis die rol van verhoudings in interaksieprosesse. Interaksie gaan weer oor die proses van betekenisgewing en gepaardgaande werklikheidskonstruering binne die konteks van verhoudings. Stories word dan ook gevorm deur betekenisgewing binne die konteks van 'n verhouding. Die sosiaal konstruksionisme gaan egter verder as om net op stories te fokus. So word die rol van verhoudings in betekenisgewing, met ander woorde in die skep of ontwikkeling van werklikheidskonstruering as van belang bestempel, en neem die verskynsels van

stories verder of verryk dit deurdat stories aangepas of verryk word gedurende interaksieprosesse.

## **2.4 TERAPEUTIESE IMPLIKASIES VIR DIE MAATSKAPLIKE WERKER NA AANLEIDING VAN DIE SOSIAAL KONSTRUKSIONISME**

Mc Namee en Gergen (1992:19-22) dui aan dat daar binne die sosiaal konstruksionisme geen sosiale waarhede bestaan nie, maar slegs stories wat ons aan ander vertel. So sal elke terapeut stories hê oor hoe probleme ontstaan en hoe dit opgelos behoort te word. Daar kan nie gesê word dat die een reg en die ander een verkeerd is nie. So kan ons vind dat die een terapeut klem mag lê op afwykende gedrag terwyl die volgende een weer klem mag lê op die kliënt se gevoelens van eensaamheid. Soos die onderlinge dialoog vorder tussen die terapeut en die kliënt word nuwe stories of narratiewe geskep terwyl kennis ontwikkel en hersien word vanuit hierdie onderlinge interaksie. Verandering binne die raamwerk van die sosiaal konstruksionisme vind derhalwe plaas deur 'n interaksieproses tussen individue waartydens nuwe werklikhede geskep word. Verandering vind juis plaas aangesien die kliënt nuwe betekenis aan sy situasie heg, wat weer nuwe of andersoortige ervarings en optrede by die kliënt laat ontstaan. (Vgl. Held 1995:182 en Anderson en Goolishian 1992:29 -30.)

Volgens Greene *et al.* (1996:174) leen die konstruksionisme daartoe dat die kliënt bemagtig word, deurdat die terapeut terapie fasiliteer en dit nie tot stand bring nie. Die terapeut poog om via die terapeutiese gesprekvoering 'n meer bereikbare en werkbare realiteit saam met die kliënt te skep. Die terapeutiese gesprek word as onderlinge soeke na en ondersoek van nuwe betekenis tussen die kliënt en die terapeut beskou, met die uiteindelige doel om probleme op te los. Gesien teen die uitgangspunt dat die realiteit sosiaal gekonstrueer word, behoort die terapeut dan die uitgangspunt te handhaaf dat daar nie slegs een waarheid is nie, maar dat daar wel veelvuldige realiteite bestaan. Die belangrikheid lê daarin om die een te ontwikkel wat die kliënt pas eerder as om die sogenaamde "waarheid" te ontdek. Die skepping van die realiteit

by wyse van sosiale konstruksie vorm die basis van die sosiaal konstruksionisme se standpunt rakende maatskaplikewerkdienslewering.

Anderson en Goolishian (1988:380) beklemtoon verder ook die belangrikheid daarvan dat die deelnemers aan dialoog binne die terapie "oop" moet wees vir ander en hul uitgangspunte en dit ook as waardevol moet beskou. Die hulpbron vir verandering is dus geleë in taal, waardeur ons nuwe temas skeep. Via taal word die inhoud van die probleem ondersoek sodat ander betekenis(se) geskep word, wat nie noodwendig as die "probleem" geëtiketteer word nie. Dit vorm dan die proses van verandering. Langs die weg word gepoog om "oop en los te maak" eerder as om aan bande te lê. Die deelnemers aan die terapeutiese gesprek bring dus met hulle saam verskillende wêrelde en hierdie wêrelde word voortdurend herskep gedurende die proses van dialoog/gesprekvoering.

Verandering in terapie kom neer op verandering van begrip en betekenis deur dialoog en gesprekvoering. Derhalwe fokus die terapeut voortdurend op die veronderstelde betekenis wat die kliënt probeer weergee. Anderson en Goolishian (1988:382) dui die wese van die terapeutiese gesprekvoering soos volg aan: *"In dialogue nothing remains the same. Change in therapy is no more than changing meaning derived through dialogue and conversation."* Tydens die terapeutiese gesprekvoering poog die terapeut dus om saam met die kliënt die konstruering van nuwe werklikhede tot stand te bring. Anderson en Goolishian (1988:382-283) stel die volgende riglyne voor vir dit waarop die terapeut behoort te fokus ten einde te verseker dat die konsultasie terapeuties van aard sal wees:

- Die terapeut poog om meer inligting te verkry binne die parameters van die probleem, soos beskryf deur die kliënt.
- Veelvuldige idees word deur die terapeut aangemoedig deurdat die terapeut dit wat die kliënt sê ernstig opneem en geen regte of verkeerde opvatting voorstaan nie.

- Die terapeut werk ook aan `n samewerkende verhouding met die kliënt en poog om die kliënt binne sy eie "taal" te verstaan en te leer ken.
- Die terapeut is `n luisteraar met respek wat veral waak teen die oorhaastige verstaan van die kliënt. Te vinnige verstaan van die kliënt skep die risiko dat nuwe betekenis/nuwe narratiewe geblokkeer word.
- Vrae wat deur die terapeut gestel word, is gerig op die kliënt se siening, sodat maksimum generering van inligting, betekenis en interpretasie van die kliënt in die hand gewerp word. Die terapeut poog derhalwe nie om noodwendig ooreenstemming te skep met die kliënt nie. Die generering van veelvoudige realiteite oor die probleem word eerder aangemoedig.
- Die terapeut se siening oor die probleem van die kliënt is tentatief en oop vir verandering - die terapeut is derhalwe oop vir onderhandeling en verandering van sy siening.

Binne die terapeutiese konteks word wegbeweeg van die term "probleem" en word daar eerder gepoog om die probleem deur taal en dialoog/gesprekvoering nuwe betekenis, begrip en interpretasie te gee - daar word dus nie oplossings in terapie gevind nie. Die probleem word eerder opgelos binne `n proses van gesprekvoering. Die rol van die terapeut word tweeledig gedefinieer as `n deelnemende observeerder asook `n deelnemende bestuurder van die dialoog of kommunikasie. (Vgl. Anderson en Goolishian 1988: 381-384.)

Probleemdefiniëring moet ook werkbaar wees, wat impliseer dat almal betrokke in die probleemsisteem sin moet maak uit die probleem en dit moet verstaan. Al die betrokke partye in die probleemsisteem asook die terapeut moet binne hierdie konteks betrokke wees in die verandering van die betekenis van die probleem. Vanuit hierdie perspektief is daar geen "objektiewe patologie" nie - elke persoon betrokke in die probleemsisteem, het hul eie beskrywing - en betekenis van die probleem, sodat die

kliënt en nie die terapeut nie, die probleem definieer (Anderson en Goolishian 1988:388 - 389).

McNamee en Gergen (1992:17-18) is van mening dat die verhouding tussen die terapeut en kliënt meer as 'n gelyke verhouding bestempel moet word, waar die terapeut aangemoedig word om meer van homself te gee in die verhouding, onder andere deur temas uit sy eie lewe met die kliënt te deel. Daarteenoor word die kliënt aangemoedig om aktief deel te neem deur onder meer kommentaar te lewer op die insette van die terapeut. Die terapeut luister met respek na die idees en verklarings van die kliënt oor die probleem. Kontrasterende verklarings wat die kliënt aanbied word nie deur die terapeut bevraagteken nie, maar elkeen word verder ondersoek deur onder andere die gebruik van oop vrae. Die terapeut sal poog om die kliënt se aandag te fokus op konstruksies wat van te vore min of geen aandag gekry het nie (Green *et al.* 1996:175).

Voorts word 'n sogenaamde hoër posisie van die terapeut as gevolg van sy professionele status ook binne die konteks van die sosiaal konstruksionisme ontmoedig. Die terapeut se posisie behoort een van "nie weet nie", te wees terwyl kennis ontwikkel en hersien behoort te word deur onderlinge interaksie. Die maatskaplike werker kan dus nie verskillende werklikhede objektief waarneem of dit aan 'n objektiewe werklikheid meet nie, aangesien hyself subjektief betrokke is met sy eie unieke werklikheidskepping oor 'n situasie.

Die gebruik van sirkulêre vrae tydens hulpverlening binne die raamwerk van die sosiaal konstruksionisme, is besonder effektief. Die deelnemers aan die gesprek kry langs die weg geleentheid om gebeurlikhede, bestaande verhoudings en ervarings vanuit verskillende gesigspunte te beskou, en dan uit die ervarings weer nuwe betekenis en werklikhede te skep. Daar word as't ware 'n sneeubal-effek ten opsigte van werklikheidskepping bereik (McNamee 1992:195). McNamee (1992:195) dui dan aan dat: "*Circular questions make it possible for a person to contemplate how another might describe or characterize or justify a particular action or relationship.*" Deur

middel van sirkulêre vrae word daar tydens die interaksie tussen terapeut en kliënt meer ruimte geskep vir die ontwikkeling van nuwe werklikheidskonstruksies. Op hierdie wyse sal nuwe konstruksies ontwikkel wat dan vry is van die aanvanklike probleem asook van die destruktiewe patrone wat die probleem in stand hou (Greene *et al.* 1996:175).

Onderlinge dialoog tussen die kliënt en die terapeut bied ook geleentheid vir die terapeut om te verseker dat die kliënt se "taal" ooreenstem met die "taal" en "interpretasies" van die terapeut. Dit is verder ook belangrik dat die terapeut in staat moet wees om verskillende perspektiewe op die van die kliënt terug te reflekteer. In die verband sal die terapeut sy interpretasie(s) van dit wat die kliënt deel voortdurend terug reflekteer aan die kliënt ten einde te probeer verseker dat daar ooreenstemming tussen hulle interpretasies is. Met ander woorde die terapeut dwing nie sy werklikheidskonstruksies op die kliënt af nie, maar fasiliteer `n proses waartydens hulle gesamentlik werklikheidskonstruksies daarstel.

Die verhouding tussen die terapeut en die kliënt binne die raamwerk van die sosiaal konstruksionisme is derhalwe op `n "gelyke vlak" waarin volle deelname van die kliënt `n belangrike uitgangspunt vorm. Die kliënt word aangemoedig om sy konstruksies van die werklikheid en van die probleem met die terapeut te deel. Daar word dan gepoog om moontlike nuwe konstruksies saam met die kliënt te skep waarvan die aanvanklike probleem nie meer deel sal vorm nie. In die verband beklemtoon Du Plessis (2000:84) dat dit van belang is dat die maatskaplike werker tot die gespreksituasie toetree sonder enige vooropgestelde idees, hipoteses of verklarings met betrekking tot die kliënt se situasie of sogenaamde probleem. Die beginsel reflekteer daarop om die nodige respek vir die kliënt te toon en sy leefwêreld te betree.

## **2.5 SAMEVATTING**

Die sosiaal konstruksionisme vorm deel van die post-modernistiese denkrigting waar die klem geplaas word op dialoog, meervoudige perspektiewe en selfonthulling. Maturana se struktuur-determinisme, Kelly se persoonlikheidskonstruksie teorie en die radikaal-konstruktiewisme vorm teoretiese strominge binne die konstruktiewisme. Die verskil tussen die konstruktiewisme en die sosiaal konstruksionisme handel oor die wyse waarop die ontwikkeling van kennis en werklikheidskepping plaasvind. Die konstruktiewisme is daarop gebaseer dat die mens sy werklikheid konstrueer by wyse van interne kognitiewe prosesse na aanleiding van die individu se unieke samestelling terwyl die sosiaal konstruksionisme van die standpunt af uitgaan dat kennis ekstern ontwikkel word en die gepaardgaande werklikheid gekonstrueer word by wyse van voortdurende interaksie met ander. In wese sou die sosiaal konstruksionisme egter ook bloot as 'n verdere uitbreiding van die konstruktiewisme beskou kan word.

Die sosiaal konstruksionisme gaan verder van die standpunt af uit dat idees, konsepte en gedagtes ontstaan vanuit sosiale interaksie. Verder ontwikkel die individu 'n gewaarwording van identiteit by wyse van onderlinge kommunikasie terwyl gesinne as sosiale sisteme beskou word waar betekenis genereer word en probleme georganiseer word. Die gesin word voorts as 'n buigbare entiteit beskou bestaande uit mense wat betekenis met mekaar deel.

Vanuit die post-modernisme word aanvaar dat die kliënt 'n storie oor sy eie lewe ontwikkel terwyl hierdie storie in samewerking met ander gevorm word sodat dit in wese eintlik 'n proses is om te definieer wie ons is in ooreenstemming met ander se waargenome veronderstelling van ons. 'n Permanente self is dus bykans onmoontlik aangesien die mens se narratief oor tyd en in verhouding met ander mense ontwikkel.

Die sisteemparadigma, die narratiewe paradigma asook die betekenis-in-verhoudingparadigma kan as kritiese elemente binne die sosiaal konstruksionisme bestempel word. Van die belangrikste standpunte rakende die sisteemparadigma is daarin gesetel dat daar wegbeweeg word van die liniêre oorsaak en gevolg patroon. Elke deel binne 'n sisteem het 'n invloed op mekaar terwyl die verskillende dele ook as

`n deel van die groter geheel funksioneer. Sisteme poog verder na die bereiking van homeostase wat in hierdie verband verwys na `n dinamiese interaksie wat `n bestendige toestand meebring. Menslike sisteme word voorts as taalgenererende en tegelykertyd betekenis genererende sisteme beskou. Binne die terapeutiese sisteem speel die terapeut die rol van deelnemende waarnemer en deelnemende bestuurder van die terapeutiese gesprekvoering.

Die betekenis-in-verhouding paradigma beklemtoon die feit dat woorde alleen betekenis kry binne die konteks waar mense met mekaar kommunikeer, en aksie en aanvulling tussen die individue plaasvind.

Verandering binne die konteks van die sosiaal konstruksionisme word aangemoedig deurdat nuwe werklikhede tydens die interaksieproses tussen die terapeut en die kliënt geskep word. Dit is belangrik dat daar in gedagte gehou moet word dat die proses nie slegs tot `n herstrukturering van betekenis ten opsigte van die werklikheid van die kliënt lei nie, maar ook ten opsigte van die van die maatskaplike werker.

Betekenisgewing vind plaas binne `n dinamiese proses van dialoog en gesprekvoering, wat weer ingebed is binne die konteks van taal. Dit is juis binne die konteks van taal dat die individu in die vermoë is om betekenisvolle menslike kontak met ander te hê en ook mekaar se realiteite met mekaar te deel. Binne die sosiaal konstruksionisme bestaan daar geen "objektiewe patologie" nie, juis omdat elke persoon betrokke in die probleemsisteem sy eie beskrywing en betekenis van die probleem sal hê. Derhalwe sal die kliënt en nie die terapeut nie, verantwoordelik daarvoor wees om die probleem te definieer.



## HOOFSTUK 3

### NARRATIEWE WERKSWYSE: `n KONSEPTUELE RAAMWERK

Die sosiaal konstruksionisme se beklemtoning van die rol van sosiale interaksie in die proses van betekenisgewing en die meegaande werklikheidskonstruering, vind neerslag in die narratiewe terapie.

Michael White en David Epston word beskou as die grondleggers van en meesters op die terrein van die narratiewe terapie (Hart 1995:181). White (1995:21) beskou die narratiewe terapeut se belangstelling in die storie(s) van en die kliënt se ervaring daarvan as die basis van die narratiewe terapie. Hy dui aan dat dit dan juis noodsaaklik is dat die terapeut `n sekere mate van begrip vir die stories van die die kliënt en sy ervaring daarvan moet hê, wat weer aan die kliënt gekommunikeer moet word. Die narratiewe terapeut is verder gefokus op die geskiedenis rondom die kliënt se storie, aangesien dit nodig is om te fokus op die effek van sekere lewenswyses en denkwyses op die kliënt as mens, sowel as op sy verhoudings. So skep die geskiedenis moontlikhede vir die ontwikkeling van alternatiewe tot die oorheersende storie(s) in die lewe van die kliënt. Die geskiedenis van die alternatiewe storie(s) opsigself sal dan ook baie belangrik wees om moontlike alternatiewe storie(s) te skep (White 1995:26). Volgens Zimmerman en Dickerson (1994:33) bestaan die kern van die narratiewe terapie daaruit dat mense hul ervarings in die vorm van stories organiseer. White en Epston het derhalwe `n tydvak in die terapeutiese veld ingelui waar daar sterker op die mens se unieke betekenisgewing aan sy wêreld gefokus word as op objektiewe feite.

Ten einde die praktiese implementering van die narratiewe terapie te begryp, is dit nodig om eers die uitgangspunte, beginsels en ontwikkeling wat die terapeutiese werkswyse ten grondslag lê te ondersoek.

### 3.1 OMSKRYWING VAN DIE NARRATIEWE TERAPIE

In `n poging om narratiewe terapie te omskryf of te definieer is daar gevind dat daar nie eenvormige omskrywings bestaan nie. White en Epston (1990:14) stel dit dat hulle werk as narratiewe terapeute behels dat hulle probleme bestuur deur middel van `n gesprek ("*conversation*"). Verder is hulle van mening dat hulle nie die gebruik van die term "terapie" voorstaan nie aangesien dit dan verbind kan word aan die behandeling van `n siekte, terwyl hulle nie in hul werk probleme beskou as `n siekte wat genees moet word nie. White (1995:37) verwys na narratiewe terapie as `n "*approach*", maar dui dan verder aan dat daar eerder van `n "*world-view*" gepraat kan word. Hy brei daarop uit deur te sê dat dit waarskynlik nie genoeg is nie, en dat daar moontlik eerder na "*...an epistemology, a philosophy, a personal commitment, a politics, an ethics, a practice, a life and so on...*" (White 1995:37) verwys behoort te word. Du Plessis (2000:98) is van mening dat White geen beperking op sy werk wil lê deur `n te eng omskrywing daarvan te gee nie, maar juis die moontlikheid vir meervoudige interpretasies van sy werk wil skep. White (1997:217) meen ook dat narratiewe terapie omskryf kan word "*as a liberatory approach that assists persons to challenge and overturn the forces of repression so that they can become free to be who they really are - so that they can identify their authenticity and give true expression to this.*" Narratiewe terapie kom dus in ooreenstemming met White en Epston se siening neer op gesprekvoering waarbinne die individu bemagtig word om sy probleme te bestuur. Binne die narratiewe terapie word dan juis ruimte geskep vir die individu om sy uniekheid te identifiseer en uitdrukking daaraan te gee onder andere deur om homself te kan wees.

Narratiewe terapie word deur Freeman en Lobovits (1993:188) omskryf as `n benadering wat "*seeks to empower a person or family to re-author a liberating or alternative story to the dominant problem-saturated story.*" Freedman en Combs (1996:1) meen dat "*[u]sing the narrative metaphor leads us to think about people's lives as stories and to work with them to experience their life stories in ways that are meaningful and fulfilling.*" Reyneke (2000:30) lei hieruit af dat die narratiewe terapie fokus op die stories wat mense van hulle lewe vertel, asook die invloed wat die stories

op hulle lewe het. Carr (1998:487) noem dat “[w]ithin a narrative frame, human problems are viewed as arising from and being maintained by oppressive stories which dominate the person’s life.” Du Plessis (2000:99) is van mening dat narratiewe terapie poog om mense te bemagtig om hul “ware self” te word deur die ontwikkeling van nuwe alternatiewe stories waaraan hulle vrylik uitdrukking kan gee. Die Social Work Dictionary (Barker 2004:316) omskryf narratiewe terapie as: “*Psychotherapeutic intervention that emphasizes the use of client storytelling, writing assignments involving specific aspects of ones life, thought or imagination and also disclosing various life experiences through oral description.*” Narratiewe terapie poog dus om die individu te bemagtig om `n alternatiewe storie tot die oorheersende probleemgefokusde storie saam te stel, waarbinne hulle ook hulself kan wees. Die stories word binne gesprekvoering vertel.

White en Epston beklemtoon dus dat probleme nie as `n “siekte” bestempel moet word nie, en moedig meervoudige interpretasies van die narratiewe terapie aan. Daar word ook klem geplaas daarop om die uniekheid van die individu te erken en ruimte aan hom te gee om homself te kan wees. Ander skrywers soos Freeman en Lobovits (1993:188), Freedman en Combs (1996:1) en Carr (1998:487) beklemtoon ook die bemagtiging van die individu om homself te kan wees en om verder `n alternatiewe storie tot die probleem-oorheersende storie daar te kan stel. Laasgenoemde skrywers plaas veral klem op storievertelling binne die konteks van die narratiewe terapie.

Binne die raamwerk van hierdie studie het die narratiewe terapie ten doel om mense te bemagtig deurdat hulle begelei word om hul ware self te ontdek en vrylik uiting daaraan te gee. Verder word die ontwikkeling van nuwe alternatiewe stories tot die probleem-oorheersende temas ook aangemoedig. Mense se lewens word vanuit die narratiewe terapie beskou in terme van stories, terwyl die fokus dan juis daarop is om dit betekenisvol en sinvol te maak.

### 3.2 OMSKRYWING VAN TERAPIE

Die woord terapie word in die Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal (Odendaal, Schoonees, Swanepoel, Du Toit en Booyen 1987:1141) omskryf as “*die behandeling van siektes, kwale (fisies of psigies) of `n geneeswyse*”. Die Groot Afrikaanse Sinoniemwoordeboek (Du Pre en Eksteen 1995:387) dui aan dat sinonieme vir terapie geneesleer, geneeswyse of siektebehandeling kan wees. Die Nuwe Woordeboek vir Maatskaplike Werk (Vaktaalkomitee 1994:63) omskryf terapie as maatskaplikewerkhulpverlening met die klem op die emosionele en psigiese behoeftes van die kliënt. Die Blackwell Encyclopaedia of Social Work (Turner 1995:348) omskryf terapeutiese intervensie as die hulp wat verleen word op emosionele-, kognitiewe- en/of gedragsvlak-gebied by wyse van `n professionele verhouding tussen die terapeut en individue, gesinne of groepe. Verder is die doel van die terapeutiese intervensie om die kliënt te begelei om sy probleme beter te identifiseer, te bestuur en op te los. Die term terapie en berading kan binne hierdie konteks as alternatiewe vir dieselfde begrip benut word.

White en Epston (1990:14) verkies dat die term terapie met omsigtigheid gebruik word, aangesien dit maklik verbind kan word aan `n siekte wat behandel moet word. In ooreenstemming met die uitgangspunte waarop die narratiewe terapie berus word probleme binne gesprekvoering met die kliënt bestuur. Die narratiewe terapie beweeg juis weg van die tradisionele situasie waar die kliënt met `n probleem aanmeld en die terapeut verantwoordelik gemaak word om die probleem te diagnoseer en dan voorskriftelik vanuit sy kennisveld, terapeutiese intervensie te rig om die probleem op te los. Volgens Du Plessis (2000:99) kom narratiewe terapie in praktyk daarop neer dat mense bemagtig word om hul ware self te kan word deur die ontwikkeling van nuwe alternatiewe stories waaraan hulle vrylik uiting kan gee. Die narratiewe terapie voldoen dus aan die riglyn van terapie, in die sin dat dit fokus op die uitkoms om probleemsituasies op te los wat dan onder andere die aanpassing of verandering van emosies, denke en gedrag van die kliënt impliseer. Die metode om dit te bewerkstellig verskil egter radikaal van tradisionele of modernistiese terapeutiese modelle.

In die volgende afdelings word gefokus op die ontwikkeling van die narratiewe terapie, en spesifiek binne die konteks van die konstruksionisme en post-modernisme waarbinne dit gesetel is.

### **3.3 ONTWIKKELING VAN DIE NARRATIEWE TERAPIE**

Teen die middel van die jare sewentig was aspekte van die narratiewe terapie merkbaar soos Freedman en Combs (1996:8) aandui: *"By the mid 1970's the social sciences had moved toward a more interpretive posture. Meaning became the central focus - how the world was interpreted, by what codes meaning was regulated, in what sense culture itself could be treated as "text" (story) that participants "read" for their own guidance."* Daar is dus 'n geleidelike wegbeweeg van die soeke na objektiewe feite of waarhede in die mens se situasie waarneembaar. Die klem val op betekenisgewing van mense aan gebeure, en op die verskeie aspekte in die konteks van gebeure wat 'n moontlike invloed uitoefen op die proses van betekenisgewing. In die verband kan byvoorbeeld aan spesifieke kulturele oortuigings rakende egskeiding gedink word, onder andere dat dit 'n sonde is en dus glad nie toelaatbaar is nie.

White het sy loopbaan in 1967 in die menslike wetenskappe begin en het veral belangstelling getoon in die veld van gesinsterapie. Teen die einde van die jare sewentig het White veral gekyk na sy eie interpretasie van die bestaande terapieë, eerder as om bloot die bestaande idees in die tareapeutiese veld te aanvaar. Die werk van Gregory Bateson, wat in meer besonderhede in afdeling 3.2 bespreek word, het hom geïnteresseer en veral om die idees van toepassing te maak op gesinne. In die jare sewentig was hy ook beïndruk deur dië veld van die wetenskap, en spesifiek die wetenskaplike revolusie waar wetenskaplikes heeltemal weggedoen het met sekere paradigmas en dit vervang het met ander. Die konsep wat White in die opsig besonder beïndruk het was die radikale transformasie wat wetenskaplikes sodoende teweeg kon bring deur die vervanging van bestaande paradigmas met nuwes. White het ook wye as binne die grense van sy eie beroep gelees, byvoorbeeld in die Letterkunde en die Antropologie. Michel Foucault, 'n Franse intellektualis, wie se idees oor veral mag, in meer besonderhede in afdeling 3.2. bespreek word, het ook 'n invloed op White se denkrigting uitgeoefen. (Vgl. White 1995:11-12.) White is 'n voorstaander van kritiese

denke, veral ten opsigte van die werksyuses wat ons eenvoudig van dag tot dag aanvaar asook denksyuses oor die lewe en terapie. Die uitkomst van `n meer kritiese benadering is dat die terapeut dan meer bewus word van die effek van hierdie denke en optrede, en ook dat terapeute verantwoordelikheid neem vir die effek van hulle werk op die lewe van hulle kliënte (White 1995:13).

White was verbonde aan die Dulwich Centre te Adelaide, Suid Australië. Die Dulwich Centre Community Mental Health Project is in Julie 1992 gestig, met die doel om mense met gediagnoseerde psigiatriese afwykings op `n ander wyse as die tradisionele wyse (plasing in `n staatsinrigting) te behandel: Deur hulle in `n sogenaamde staatsinrigting te plaas. In 1997 is `n alternatiewe rigting in die hantering en behandeling in die sentrum ingeslaan, en in 1998 was die Sentrum in `n stadium van oorgang - waar die Community Mental Health Project gebasseer is op die uitdaging van oorheersende of dominante wyses om psigiatriese siektes te verstaan. Die idee is daarop gegrond om nie die probleem in die persoon self te sien nie, maar te fokus op die konteks waarbinne die persoon met die probleem funksioneer. Verder word die impak van die gemeenskap as `n geheel sowel as die impak wat verskillende aspekte van die kultuur op individue het, ook in berekening gebring. Hierdie werksyuse verminder gevoelens en belewinge van "malwees" en isolasie, terwyl `n gevoel van waardigheid bevorder word (White 1998:1-2).

David Epston is in die buurstaat Nieu-Seeland by die Family Therapy Centre te Auckland werksaam en het aanvanklik `n loopbaan as antropoloog gevolg. Hierdie agtergrond het hom voorberei vir die gebied van storievertelling (White en Epston 1990:xvi). Tomm (1990:vii) omskryf beide Epston en White as besondere talentvolle terapeute terwyl O'Hanlon (1994:22) noem dat hul werksyuse die afgelope vyf jaar wêreldwyd byval gevind het. So byvoorbeeld was skeptici verbaas toe die Nebraska Department of Social Services die narratiewe benadering as deel van van hul werksyuse aanvaar, aangesien staatsdepartemente gewoonlik moeilik nuwe idees akkommodeer.

O'Hanlon (1994:19-24) dui aan dat narratiewe terapie 'n nuwe rigting verteenwoordig wat as die sogenaamde "derde golf" bekend staan in die terapeutiese wêreld. Die eerste golf (voor 1950) kan vereenselwig word met Freud se teorie wat patologie-gebonde was en ook saamgevloei het met die gebruik van die Diagnostiese en Statistiese Handleiding van menslike probleme (DSM IV). In hierdie tyd is daar sterk gefokus op patologie sodat mense dikwels geklassifiseer is as byvoorbeeld 'n grensgraad persoonlikheid in ooreenstemming met die DSM IV. Daarmee saam gaan noodwendig ook die stigmatisering van die persoon omdat hy afwykende gedrag openbaar. In hierdie tyd was die klem daarop om menslike gedrag as gesond of siek, of dan as normaal of abnormaal te klassifiseer.

Die tweede golf in die 1950's was weer probleem-gefokus en het gepoog om die oorbeklemtoning van die patologie in die verlede reg te stel. Meer fokus is op die hier en nou van die probleem geplaas, terwyl die fokus weggeneem is van die verborge betekenis en oorsakende faktore daarvan. Probleme is dus beskou vanuit die agtergrond dat die mens se persoonlikheid beïnvloed word deur patrone van kommunikasie asook deur gesins- en sosiale verhoudinge. Verder is vanuit die standpunt gewerk dat die probleemsituasie beïnvloed word deur die stimulus-respons opeenvolging, asook deur selfspraak. Die oplossing van die probleem is beskou vanuit die oogpunt dat aspekte binne die sisteem moet verander, met die uiteindelige doel dat die hele sisteem dan daardeur beïnvloed sou word. Die idee was verder om die probleem so gou as moontlik op te los, terwyl slegs die probleme waarmee die kliënt aangemeld het, aangespreek word. (Dit sluit gedragsterapie, kognitiewe terapie en gesinsterapie in.) Die oplossing van die kliënt se probleem het hoofsaaklik steeds by die terapeut berus, as by uitstek sy verantwoordelikheid. (Vgl. O'Hanlon 1994:24.)

Die sogenaamde derde golf, wat na 1980 na vore getree het, het die persoon wat die probleem ervaar (kliënt), beskou as verantwoordelik vir die oplossing van sy probleem. Die derde golf is oplossinggeoriënteerde terapie wat fokus op die oplossende en lewensverrykende dele van die kliënt se lewe. Die derde golf fokus ook breër as net op die nabye interaksiesisteem van die kliënt soos die gesin. Dit fokus byvoorbeeld ook op die invloed van die kliënt se kultuur. Dit wat tydens die derde golf gebeur het, fokus

daarop om die kliënt te bemagtig deur hom vry te maak van die beperkende invloed van sekere idees en oortuigings in sy lewe, byvoorbeeld die idee dat slegs vrouens wat slank is as aantreklik beskou kan word (O'Hanlon 1994:24). O' Hanlon (1994:22) meen dat die narratiewe benadering inpas in die derde golf van die terapeutiese wêreld. Hierdie hoofstuk sal in besonderhede aandui hoe die narratiewe benadering inpas, en die temas van die derde golf weerspieël.

Voor 1950, wat die sogenaamde eerste golf verteenwoordig, was die klem op die patologie en etikettering van die individu met die probleem, as afwykend. Tydens die tweede golf, sedert 1950, is die fokus verskuif na faktore wat 'n moontlike invloed op die probleemsituasie van die individu kan uitoefen, onder andere gesinsverhoudinge. Die fokusverskuiwing van die eerste- na die derde golf, naamlik vanaf probleemgefokusde terapie na 'n breër beskouing van die probleemsituasie, waar meer fokus op die potensiaal van die individu self geplaas word, is duidelik. 'n Verdere klemverskuiwing vanaf die eerste golf na die derde golf met betrekking tot die uitsluitlike verantwoordelikheid van die terapeut vir die terapeutiese proses, na 'n situasie waar die kliënt self verantwoordelik is vir die hantering van sy probleemsituasie, is ook duidelik.

### **3.4 NARRATIEWE TERAPIE VOORTSPRUITEND UIT DIE KONSTRUKSIONISME EN POST-MODERNISME**

Volgens Dickerson en Zimmerman (1996:80), Freedman en Combs (1996:16) en Neal (1996:67) is een van die primêre uitgangspunte van die post-modernisme dat daar nie 'n absolute waarheid oor die werklikheid bestaan nie. Dit beteken dat veelvuldige perspektiewe, betekenis en uitgangspunte voorgestaan word, terwyl daar juis nie geglo word dat die individu 'n vooropgestelde en bepaalde persoonlikheidstipe het nie.

Die sosiaal konstruksionisme, wat 'n epistemologie is wat voortspruit uit die post-modernisme (vgl. hoofstuk 2) verduidelik die proses in die vorming van werklikheidskonstruksies wat tot gevolg het dat dit gestel kan word dat daar nie 'n objektiewe of absolute waarheid oor die werklikheid bestaan nie (Dickerson en



Zimmerman 1996:82). Volgens die sosiaal konstruksionisme behels die proses van werklikheidskonstruering die volgende:

- Die realiteit word sosiaal gekonstrueer. In die verband word gefokus op betekenis wat gevorm word vanuit idees en houdings wat oor `n tydperk ontstaan het in `n sosiale gemeenskap. Sosiale gemeenskappe vorm so die "lens" waardeur die mens weer die wêreld interpreteer (Dickerson en Zimmerman 1996:80 en Freedman en Combs 1996:22). Burck en Daniel (1995:31) meen ook dat dit eintlik gaan oor die betekenis wat die individu heg aan die sy realiteit wat sosiaal gekonstrueer is. Verder beïnvloed hierdie interpretasie dan juis wat die individu vandag is en môre sal word. Indien `n andersoortige realiteit geskep word deur die individu, kan die nuwe realiteit later weer deur die groter groep aanvaar word. (Vgl. Reyneke 2000:202.) Freedman en Combs (1996:23-25) meen dat alle wette, sosiale gebruike en gewoontes voortspruit uit sosiale interaksie oor tyd. Anders gestel kan ons sê dat mense saam hul realiteit konstrueer soos hulle dit leef. Drie terme word van besondere belang beskou deur Freedman en Combs (1996:23-25) ten opsigte van die wyse waarop enige sosiale groep kennis rakende die "realiteit" konstrueer en in stand hou, naamlik:
  - Tipering: Dit is die proses waar mense hul persepsies in verskillende tipes of klassifiserings indeel byvoorbeeld die onderskeid tussen verskillende godsdienstgroepe soos Baptiste, Moslems, Nederduitse Gereformeerde Kerk ensomeer.
  - Institutionalisering: Dit behels die proses waarvolgens sekere strukture rondom die klasse wat geskep is, in ooreenstemming met tipering, daargestel word. Hier kan gedink word aan egskeiding en hoe dit binne die konteks van die Nederduitse Gereformeerde Kerk verstaan word. Hierdie strukture help gesinne en strukture om kennis in stand te hou en met mekaar te deel.
  - Wettiging: Dit verwys na die proses wat tipering en institutionalisering van `n bepaalde gemeenskap wettig. Hier kan byvoorbeeld gedink word

aan die skryf van `n boek oor die beskouing en hantering van egskeiding binne die konteks van die Nederduitse Gereformeerde Kerk.

- Die realiteit word saamgestel uit taal. Dit is by wyse van taal dat die mens sy persepsies oordra aan ander, en waarop `n onderlinge aktiewe proses om mekaar se persepsies te deel aan die gang gesit en in stand gehou word. Die mens se taalgebruik in die proses van interaksie met ander mense speel ook `n belangrike rol in die konstruering en herkonstruering van persepsies van die realiteit (Freedman en Combs 1996:26-28). Janse van Rensburg (2000:15-16) dui aan dat die betekenis wat aan woorde gegee word relatief tot die gebruiker daarvan se bedoeling en die konteks waarbinne dit gebruik word, is. Die taal wat gebruik word dui derhalwe die realiteit van die kliënt aan.
- Die realiteit word georganiseer en in stand gehou deur narratiewe (temas). White (1998:3) dui aan dat: *“Narrative ways of work are based on the idea that people’s lives and relationships are shaped by the stories which individuals and communities of people develop in order to give meaning to their experiences. These narratives of meaning do not simply reflect or represent our lives – they actually shape and constitute our lives.”* Die stories wat mense van hul lewens vertel reflekteer hoe hulle hul lewe ervaar en beleef. Verder bied dit ook geleentheid om bestaande stories te kan verander, sodat nuwe betekenis aan die probleem gegee kan word wat gerig is op die oplossing van die probleem. (Vgl. Du Plessis en Ferreira 2000:37.) Hier kan gedink word aan die stories wat groeplede, van `n groep bestaande uit geskeide persone, met mekaar deel rakende hul egskeidingsituasie. Gedurende die proses word ruimte geskep dat hulle die betekenis wat hul aan hierdie stories gee kan verander, juis as gevolg van die sosiale interaksie wat geskied binne die spesifieke groep.
- Daar bestaan nie sekere essensiële waarhede nie. (Vgl. Freedman en Combs 1996:22.) Volgens Janse van Rensburg (2000:45) bring dit mee dat enige objektiewe outoriteit, die Bybel ingesluit, deur die post-modernisme verwerp kan word. Narratiewe oor dieselfde gebeure kan met verloop van tyd verander en beïnvloed word deur die konteks waarin dit vertel word. Faktore wat die unieke werklikheidskepping van individue beïnvloed is onder andere die invloed van die

maatskaplike werker, die kultuur, godsdiens en historiese oorlewerings. Aangesien elke individu dus met sy eie werklikheid sit en dit verder ook verander wanneer 'n ander persoon se werklikheid daarmee gekombineer word, blyk daar nie so iets soos een waarheid te bestaan nie. Elke mens het dus sy eie waarheid of wyse waarop hy na die werklikheid kyk en dit interpreteer. Die narratiewe terapeut poog juis om hierdie kulturele konstruksies na vore te bring aangesien dit die ontwikkeling van sekere probleme kan ondersteun. Die kulturele narratiewe kan binne die narratiewe benadering bevraagteken word sodat dekonstruksie van die daaraan toegekende waarde gedoen kan word, met die doel om alternatiewe temas daar te stel wat rigtinggewend vir die kliënt kan wees (Dickerson en Zimmerman 1996:80-81).

Individue neem deur middel van taal aan verskillende sosiale interaksieprosesse deel wat tot verskeie werklikheidskonstruksies lei. Hierdie konstruksies word weer ondersoek in die vorm van storievertelling. Mense groepeer konstruksies en diskoerse saam in stories (lewensverhale/narratiewe). Dit kan gebeur dat mense vasgevang word in probleemgedomineerde narratiewe en dit is juis hier waar die narratiewe terapie die interaksieproses van werklikheidskonstruksie kan benut om verdere/alternatiewe/nuwe konstruksies te ontwikkel, wat lei tot alternatiewe stories. Die alternatiewe stories is verhale waar die individu se lewe nie deur probleemgedomineerde konstruksies oorheers word nie.

### **3.5 ASPEKTE RAKENDE BATESON EN FOUCAULT SE WERK WAT 'n INVLOED OP DIE DENKE VAN WHITE UITGEOEFEN HET**

Die aspekte van Bateson en Foucault se werk wat deur White uitgesonder word vir die invloed wat dit op sy denke uitgeoefen het, word in die volgende afdeling toegelig ten einde die breë konteks van die narratiewe terapie te verstaan.

### 3.5.1 Bateson se werk

Die aspekte van Bateson se werk wat 'n invloed op White se denke uitgeoefen het kan binne die konteks van die sogenaamde eerste- en tweede-orde kubernetika ondersoek word. Freedman en Combs (1996:3– 5) se bespreking word as riglyn gebruik:

Die term "kubernetika" word volgens Freedman en Combs (1996:3) as 'n toenemende hoeveelheid kennis oor die struktuur en vloei van inligtingsprosessering-sisteme omskryf. Die term (kubernetika) word verder gebruik om aan te dui dat die mens sy denke begelei en binne die maatskaplike werk opset benut om vas te stel of hy, sy doelwit bereik het of nie. (Met ander woorde, of die hulp wat die terapeut aangewend het daartoe bygedra het om die doel te bereik.) Vanuit hierdie perspektief het terapeute gefokus op hoe gesinne in onvervulde interaksiepatrone of hiërgargiese strukture kan verval wat nie gebalanseerd is nie, en hoe dit dan onderbreek kan word sodat gesonder patrone geskep kan word. (Vgl. Freedman en Combs 1996:3-5.)

Haley (1963), Watzlawick, Weakland en Fisch (1974) en Eric Rossi (1979) is onder meer terapeute aan wie die eerste-orde kubernetika gekoppel kan word. In hierdie tydperk is die standpunt gehandhaaf dat die terapeut daartoe in staat is om 'n objektiewe assessering van die kliënt se problematiek te doen en die probleem kan korrigeer, amper soos 'n masjien wat herstel kan word. Vanuit die konteks van die tradisionele - of modernistiese vorme van terapie word egter geredeneer dat hierdie wyse te veel krediet aan die terapeut gee vir moontlike verandering wat by die kliënt plaasvind, terwyl die kliënt self as 'n eksterne ontvanger van kennis/wysheid bestempel word en wat min of geen beheer oor die situasie het nie. In ooreestemming met hierdie uigangspunt word terapie derhalwe beskou in terme van 'n probleem wat gediagnoseer is, en wat dan gedoen is om die probleem op te los (Freedman en Combs 1996:4-5).

Die tweede-orde kubernetika met skrywers soos Keeney en Sprenkle (1982), Keeney (1983) en Hoffman (1988), het anders begin dink oor sisteme en die terapeutiese verhouding tussen die kliënt en die terapeut. Daar is geredeneer dat die terapeut minder beheer het binne die terapeutiese verhouding, en ook nie bo of buite die

sisteem beskou behoort te word nie. Die terapeut kan eerder as deel van die sisteem wat onderworpe is aan terapie gesien word, en juis daarom is absolute objektiwiteit en objektiewe assessering nie moontlik nie. Daar is verder besef dat verandering net so belangrik is soos stabiliteit. Gregory Bateson het onder meer beklemtoon dat daar nie slegs na gedragspatrone binne die gesinsisteem gekyk moet word nie, maar veral na betekenisgewing (Freedman en Combs 1996:5-6).

Epston en White (1990:2) verwys voortspruitend uit aspekte van die tweede-orde kubernetika na die die sogenaamde "interpretasie metode" van Bateson se werk wat 'n invloed gehad het op hul denkwysse in die ontwikkeling van die narratiewe werkswyse. Die metode verwys na die proses waardeur die mens sin probeer maak uit die wêreld. Die realiteit kan nooit uit 'n objektiewe oogpunt beskou word nie, aangesien daar altyd interpretasie betrokke is in hierdie proses. Die mens se pogings om die wêreld te probeer verstaan, word weer beïnvloed deur die konteks waarbinne die spesifieke gebeurtenis plaasvind, byvoorbeeld die spesifieke opset en die aannames binne die opset. Die redenasie van Bateson dat alle inligting noodwendig "nuus met 'n verskil" is, het verder besondere indruk op White en Epston gelaat. Dit is die persepsie van verandering wat nuwe response aktiveer in mense, sodat die uitleg van gebeure oor tyd as essensieel vir verandering beskou word (Freedman en Combs 1996:14).

'n Ander aspek van Bateson se werk voortvloeiend uit die "interpretasie metode" wat White beïndruk het, was die metafoor van kaarte/"maps" waarmee bedoel word dat alle kennis van die wêreld gedra/vervat is in die vorm van verskillende sielkundige kaarte van die eksterne realiteit. Verskillende kaarte sal tot verskillende interpretasies van die realiteit lei (Freedman en Combs 1996:4-15). White handhaaf die standpunt dat 'n storie soos 'n kaart is wat oor tyd verleng kan word binne die konteks van die narratiewe werkswyse. So word Bateson se vermelde konsepte dan vervat in een tema waar die klem verskuif van pogings om probleme op te los na die belang van mense, waar die fokus is om stories na vore te bring wat nie die probleemsituasie ondersteun en in stand hou nie. Soos mense daarin slaag om alternatiewe stories uit

te leef, word meer as net die oplossing van probleme bereik - mense kan 'n nuwe selfbeeld uitleef, nuwe moontlikhede vir verhoudings ontstaan, asook nuwe moontlikhede vir die toekoms (Freedman en Combs 1996:15).

By wyse van onderhoudvoering sou dan gepoog word om te fokus op die identifisering van tradisie of geloof (kultuuraspekte) wat die grondslag sou vorm waarop die gesin hul betekenisgewing gebou het. Ten einde hierdie inligting te bekom, is die stel van sirkulêre vrae ook beklemtoon. By die gebruik van sirkulêre vraagstelling word van die standpunt uitgegaan dat gesinslede in voortdurende verhouding tot mekaar staan en dat aksies/gedrag en emosies die ander gesinslede beïnvloed op so 'n wyse dat hulle daarop sal reageer. Hierdie soort vrae is verder daarop gerig om inligting na vore te bring oor hoe verhoudings binne die gesin werk, sodat die inligting dan benut kan word om 'n hipotese te vorm oor die gesin, en sodat intervensies daarvolgens beplan kan word. Binne die tweede-orde kubernetika het gesinslede na mekaar se antwoorde geluister. Die stel van vrae het ook belangstelling aan die kant van die terapeut getoon ten opsigte van hoe die gesin hul wêreld beleef. In die beantwoording van die vrae het die gesinslede tot die besef gekom van hoe een gesinslid se gedrag en emosie 'n invloed op die ander gesinslede uitoefen (Freedman en Combs, 1996:5).

Dit is derhalwe duidelik dat aspekte wat bevraagteken is uit die sogenaamde eerste-orde kubernetika soos die mate van beheer wat die terapeut neem vir die terapeutiese proses en die objektiwiteit van die terapeut, bygedra het tot die fokusverskuiwing na betekenisgewing van gebeure in die narratiewe terapie. Die interpretasie van gebeure ontvou dan volgens die narratiewe denkrigting juis binne stories, terwyl die proses deur onder meer die stel van vrae aangemoedig word.

### **3.5.2 Foucault se werk**

White (1997:220-221) is beïndruk deur Foucault se vraag na wat die waarheid is met betrekking tot wie die mens is. Hy wys daarop dat hierdie vraag 'n daadwerklike vraagstuk in die hedendaagse samelewing geword het. Foucault handhaaf die standpunt dat dit onderdrukking is wat ons weerhou van wat die waarheid is, en wat

ons ook weerhou van selfverwesenliking en derhalwe in die pad staan van 'n lewe wat in lyn is met ons ware, eerlike aard. White is oortuig daarvan dat die uitdaging van onderdrukking ons in voeling kan bring met ons ware self sodat ons dit kan uitleef.

White en Epston (1990:25–26) meen dat mag 'n negatiewe effek het in die sin dat dit “beperk” en “uitsluit”. Foucault se seining van die effek van mag naamlik dat dit die individu se lewe “vorm”, het White en Epston se belangstelling geprikkel. Hulle redeneer dat Foucault se begrip van hierdie “vorming” inderdaad nie verwys na objektiewe en intrinsieke waarheid en feite rakende die aard en wese van die individu nie, maar na idees wat verteenwoordigend is van 'n sogenaamde “ware status” van die individu. White en Epston redeneer dan verder dat die effek daarvan normaliserend is in die sin dat dit norme ontlok wat mense se lewens afrond. 'n Primêre effek van hierdie mag as gevolg van “waarheid” is volgens Foucault die daarstelling van 'n soort individualiteit, terwyl hierdie individualiteit dan juis mag skep. (Vgl. White en Epston 1990:25–26.) Daar kan derhalwe afgelei word dat bepaalde vooropgestelde waardes en verwagtinge rondom 'n geskeide persoon gestel kan word, byvoorbeeld dat hy nie aan dieselfde vriendekring behoort as persone wat nog nooit getroud was nie. Die effek daarvan mag dan wees dat die persoon beperk word wat sy vriendekring aanbetref, juis omdat hierdie verwagtinge hom tot so 'n mate beheer dat hy nie sosialiseer met nuwe vriende nie.

Volgens Bernauer en Rasmussen (1988:12-13) verkies Foucault om nie die term mag alleenstaande te gebruik nie, maar om dit te gebruik binne die konteks van “verhoudings van mag”. Dit sluit dan nie slegs bestaande strukture van mag, soos die regering of oorheersende sosiale klas in nie, maar alle menslike verhoudings. Hierdie verhoudings van mag het betrekking op een persoon se invloed op 'n ander persoon se gedrag. Hierdie soort verhoudings is verder onderworpe aan verandering, byvoorbeeld binne die huweliksverhouding waar 'n man die vrou geïntimideer het op grond van die feit dat hy die alleenbroodwinner in die huishouding was. Die situasie mag verander indien die vrou besluit om weer buitenshuis te gaan werk, en die man dan nie meer op grond van die feit dat hy alleen ekonomies aktief is binne die gesin, sy

vrou kan intimideer nie. Bernauer en Rasmussen (1988:12-13) wys verder ook daarop dat Foucault meen dat die aspek van weerstand in enige verhouding van mag teenwoordig is so in hopelose situasies kan die een persoon byvoorbeeld dreig om selfmoord te pleeg, sodat die aspek van weerstand duidelik na vore tree. (Vgl. Bernauer en Rasmussen 1988:12-13.) Caputo en Yount (1993:6-7) wys daarop dat Foucault kennis as toegepaste mag beskou. Verhoudings van mag word dan juis deur Foucault as voorvereiste vir die ontwikkeling van wetenskaplike kennis gestel. (Vgl. Caputo en Yount 1993:51.)

White en Epston (1990:27-28) maak die afleiding dat Foucault meen dat mag en kennis nie van mekaar geskei kan word nie, en dat almal derhalwe binne die konteks van 'n gegewe terrein van mag of kennis optree. Alle mense is gevolglik blootgestel aan die effek van mag, en oefen terselfdertyd in hierdie verband mag uit oor diegene waarmee hulle omgaan. Hier kan gedink word aan byvoorbeeld die maatskaplike werker wat oor kennis rakende sy spesifieke professionele area beskik en sodoende mag oor sy kliënte uitoefen. White (1993:50) verwys na Foucault se siening oor die rol wat mag in die vorming van mense se lewens en hul optrede speel en beskryf dit as "practices of power". Volgens White (1993:50-52) behels Foucault se beginsel van "self-subjugation" die volgende:

- Die individu is voortdurend onderworpe aan waarneming of observasie met die doel om te verseker dat hy in ooreenstemming met bepaalde voorskrifte, soos deur verskillende instansies van hom verwag, optree. As voorbeeld kan gedink word aan 'n vrou wat graag aan die verwagtinge van haar eggenoot en kinders wil voldoen tot so 'n mate dat dit later selfs gebeur dat sy haarself beheer in terme van hierdie verwagtinge van haar eggenoot en kinders. (Vgl. Du Plessis 2000:120.)
- Juis omdat mense oor die algemeen nie hul ervaringe met betrekking tot hierdie soort mags uitoefening met mekaar deel nie, gebeur dit dikwels dat die individu homself nougeset aan hierdie verwagtinge meet en sodoende verseker hulle dan self 'n voortsetting van die beheer wat ander mense oor hulle uitoefen. (Vgl. Du Plessis 2000:121.)



- Waar 'n individu meedoen aan die praktyke om ander te onderwerp aan magsbeoefening word hy dan self 'n instrument en meewerker van magsbeoefening, waarna White (1993:52) soos volg verwys "...many of our modes of behaviour reflect our collaboration in the control or the policing of our own lives, as well as the lives of others, that is our collusion in the specification of lives according to the dominant knowledges of culture." Mag vorm derhalwe 'n belangrike fondament in die samestelling van die individu se lewe, sodat dit 'n direkte invloed op sy lewe uitoefen. Hier kan gedink word aan 'n voorbeeld van 'n geskeide vrou wat voortgaan om saans stiptelik om sewe uur aandete voor te sit aangesien sy weet haar gewese eggenoot het dit so van haar verwag en dat hy omgekrap wees, as sy dit nie so sou doen nie. (Vgl. White 1993:50 en Saleebey 1994:358.)

Volgens White (1997:220-221) word die emansipasie of bevryding van die menslike aard, die strewende of soeke na die waarheid en die hipotese van onderdrukking saamgevoeg, ten einde tot selfkennis te kan kom en te kan leef sonder onderdrukking (White 1997:220-221). Die redenasies van Foucault vind verder neerslag in die post-strukturalisme wat in die volgende afdeling bespreek word.

### **3.6 DIE STRUKTURALISME EN POST-STRUKTURALISME**

#### **3.6.1 Omskywing van strukturalisme**

White sien homself as deel van die post-strukturalisme en verduidelik die post-strukturalisme deur dit te kontrasteer met die strukturalisme (White 1997:220- 34).

Die volgende drie vrae vorm die hoofmomente wat benut kan word om die post-strukturalisme nader toe te lig, naamlik:

- Wat is die waarheid met betrekking tot wie die mens werklik is?
- Wat staan in die pad van die individu om nie te kan word wie hy werklik is nie?
- Hoe kan die individu homself bevry ten einde selfaktualisering en selfverwesenliking te bereik?

Die aktiwiteite wat spruit uit die pogings om antwoorde op hierdie vrae te vind en die resultaat daarvan, skep die raamwerk waarvolgens die mens aan homself asook aan ander mense 'n identiteit toeken. Dit is dan juis hierdie identiteit wat dan weer 'n bepaalde optrede teenoor mekaar bepaal. Die invloed van die drie vrae word in die volgende afdeling bespreek ten einde beter begrip te skep ten opsigte van die post-strukturalisme.

- **Die soeke na die waarheid ("the will to truth")**

White ondersteun die siening van Foucault dat daar weggebreek moet word van wat Foucault "formele ontologie" van die waarheid noem. Een van die wyses om dit te doen is volgens White (1997:222) die vrae na "wat ons vandag is". Hierdie soort vrae verwys na die post-strukturalisme, terwyl die tradisionele vraagstelling wat in lyn is met die "formele ontologie" van die waarheid dus sou lui: "Wat is die wêreld?" Hierdie soort vraagstelling van die post-strukturalisme fokus op die rig van navrae na hoe ons lewens saamgestel word deur die kennis en werkswyses van die spesifieke kultuur. Vanuit die post-strukturalisme word daar gefokus op hoe ons identiteit en verhoudings produkte word van kulturele invloede (White 1997:222-223). Die post-strukturalisme is op die huidige gefokus, met ander woorde dit wat nou as die waarheid beskou word deur die individu terwyl dit nie belangstel in wat as die waarheid bestempel word in ooreenstemming met die kultuur of die teorie rakende terapeutiese intervensie nie. Die strukturalisme beklemtoon juis die soeke na die waarheid en die ontdekking daarvan. Waar dit byvoorbeeld binne 'n spesifieke kultuurverband as 'n groot sonde beskou word om te skei, sal die post-strukturalisme fokus op die feit dat hierdie toekenning van 'n identiteit as "sondaar" uit die kulturele agtergrond spruit, sodat dit moontlik is om daarvan te ontsnap. Uit die sosiale omgewing en spesifieke kultuur opset word daar dus 'n spesifieke identiteit aan die individu toegeken. Die post-strukturalisme bevraagteken die instandhouding en ontwikkeling van hierdie tipe kennis en waarhede, en stel die effek daarvan op die lewe van die individu aan die lig. Derhalwe sou dit moontlik wees om die persepsie wat 'n persoon oor jou handhaaf te kan ontsnap (White 1997:222-23).

- **Die hipotese van onderdrukking ("the repressive hypothesis")**

In ooreenstemming met hierdie hipotese is daar faktore of elemente wat die individu frustreer of blokkeer sodat hy nie uiting kan gee aan sy ware self nie. Die frustrasie of blokkasie gee weer daartoe aanleiding dat die individu nie uiting kan gee aan sy unieke behoeftes en begeertes nie. Verskillende siektetoestande of afwykings kan sodoende ontstaan. Hierdie redenasie is in lyn met die strukturalisme. Die vraag wat hieruit vloei is naamlik hoe die individu homself kan bevry van die faktore wat selfverweseningliking verhoed. Vanuit die post-strukturalisme word vrae soos die volgende gestel om inligting oor aspekte wat selfverweseningliking verhoed, te ontbloot:

- Die rol wat kulturele kennis en praktyke speel in die samestelling en ontwikkeling van mense se lewens.
- Wysies waarop kulturele kennis en praktyke bydra tot die toekenning van identiteite asook die ontwikkeling van bepaalde subjektiwiteit en verhoudings as kultuurprodukte.
- Die agtergrond of geskiedenis van aansprake wat gemaak word rakende aspekte soos die waarheid oor die menslike aard en die effek daarvan op die samestelling van die individu se lewe (White 1997:223).

Die post-strukturalisme poog om die invloed van kulturele kennis en praktyke in die ontwikkeling van sekere vooropgestelde oortuiginge en uitgangspunte in die mens se funksionering bloot te lê. Hierdie aspekte beperk vanuit die post-strukturalisme beskou, die individu om sy unieke self uit te leef.

- **Die bevryding van die menslike aard ("emancipation of human nature")**

Volgens White (1997:221) het die strukturalistiese denke, as oplossing vir die dilemma van die mens om te ontsnap van onderdrukkende kragte, die "emancipation of human nature" tot gevolg. Dit behels dat die individu die faktore of elemente wat die ware menswees onderdruk sal uitdaag en van ontsnap ten einde die waarheid oor homself te kan bekom en selfverweseningliking te kan bereik. White (1997:222) meen dat professionele praktyke en die populêre media hierdie proses aanhelp en bevorder deur

onder meer die publisering van artikels oor onderwerpe soos die ontwikkeling van 'n positiewe selfbeeld. Die strewe na die soeke na die waarheid oor die individu kan onder andere gesien word binne die professionele kultuur waar meetinstrumente aangewend word ten einde 'n bepaling te doen van hoe ver die persoon van die "ideaal" is of as normaal beoordeel kan word. Die idee is dat die individu meer oor die waarheid oor homself te wete moet kom, en dit het aanleiding gegee tot die ontwikkeling van 'n formele analisestelsel. Hierdie stelsel word aangewend om 'n gevolgtrekking te maak oor die individu in ooreenstemming met formele kategorieë, wat dan die werklike waarheid oor daardie individu openbaar (White 1997:222). Du Plessis (2000:111) kom tot die gevolgtrekking dat die strukturalistiese praktyke die individu 'n gevangene van sy eie enge waarheidsontdekkinge maak. Die post-strukturalisme bied egter verligting ten opsigte van hierdie situasie deur te besin oor die moontlike invloed van die drie vermelde aspekte naamlik die soeke na die waarheid, die hipotese van onderdrukking en die bevryding van die mens, op die konstruering van die mens. Onder die begrip van sielkundige bevryding word mense aangemoedig "...to produce the dominant forms of individuality of contemporary culture" (White 1997:224). Sodoende word die moontlikheid geskep dat die individu betrokke kan raak in die skepping van sy eie en ander mense se lewens, sonder die beperkinge van bepaalde identiteite wat die sogenaamde waarheid weerspieël (White 1997:224).

Du Plessis (2000:112) beklemtoon die sterk invloed wat strukturalisme op terapeutiese praktyke het, veral omdat die terapeut in 'n magposisie is en as 'n kundige beoordeelaar van die waarheid bestempel word. White (1997:229) wys op Foucault se redenasie dat die samevoeging van die "waarheid" oor die individu, die hipotese van onderdrukking en die tema van emansipasie/bevryding wat reeds in hierdie afdeling bespreek is, die effek en invloed van mag en gesag wat aan kennis gekoppel word, verminder. Dit kan verwys na die bereiking van 'n stadium wat los of vry staan van die koppeling van spesifieke werkswyses, tydens intervensie, wat voortvloei uit die mag/gesag wat aan kennis gekoppel word.

Daar kan tot die gevolgtrekking gekom word dat die verswakking van die verhouding tussen kennis en mag die totstandkoming van verhoudings bevorder wat vry is van die temas van die hedendaagse kultuur en invloede. Daar kan verder tot die afleiding gekom word dat die vraag na "wat die waarheid is" vanuit die raamwerk van die post-strukturalisme, die konsep van mag/gesag wat aan kennis gekoppel word, direk teenstaan (White 1997:229).

White beskou homself as 'n post-strukturalis en was beïndruk deur Foucault se redenasies soos uiteengesit in hierdie afdeling, wat weer 'n belangrike invloed op White uitgeoefen in die daarstelling van 'n grondslag vir die ontwikkeling van die narratiewe terapie. Dit is nodig om die invloed van strukturalisme op terapeutiese praktyke te bespreek ten einde die rol wat dit gespeel het in die totstandkoming van die post-strukturalisme en die narratiewe terapie, te verstaan.

### **3.6.2 Die invloed van strukturalisme op terapeutiese praktyke**

Die effek van strukturalisme op terapeutiese praktyke kan soos volg opgesom word:

- **Die bevestiging van dit wat bekend is (die inligting wat geken word)**

White (1997:225-226) is van mening dat ons lewens in beperkte terme ("thinly") beskryf word onder die invloed van die strukturalisme, juis omdat dit beskryf word teen die agtergrond van die reproduksie van dit wat bekend is (in die teorie) of as die waarheid wat tot ons beskikking is (byvoorbeeld dit wat ons binne die kultuuroopset geleer is). Die terapeut word verder ook as 'n verdediger van hierdie bestaande kennis of waarhede bestempel, sodat daar binne die terapeutiese opset nie werklik geleentheid geskep word om buite die grense van die bestaande denke te beweeg nie. Die individu word ook nie bemagtig om die werklike effek van hierdie sogenaamde waarhede op sy lewe te monitor nie.

- **Geen ruimte vir onderlinge vorming van mekaar se lewens**

Die strukturalisme maak dit moeilik om betrokke te raak in aktiwiteite en uitdrukking van die betekenis van gebeure wat nie inpas by die oorheersende temas van die

individuele lewens. Uitdrukking van betekenis is dan juis die uitdrukking van betekenis van ons beleefde ervaring binne die domein van sosiale interaksie sodat die mens 'n aktiewe komponent is in die skepping van sy eie lewe, asook ten opsigte van dié van ander mense se lewens. Die effek van die strukturalisme is dat die moontlikheid uitgeskakel word dat mense saamwerk (vgl. hoofstuk 2) in die ontwikkeling en onderhandeling van betekenis en dus nie onderling betrokke kan wees in die vorming van mekaar se lewens nie (White 1997:226).

- **Begrensdde of beperkte lewens**

Binne die konteks van terapeutiese interaksie in ooreenstemming met die strukturalisme word die soeke na die waarheid, die hipotese van onderdrukking en die bevryding van die mens gekoppel met die effek dat dit terapeutiese interaksie beperk, juis omdat die mens verval in die bestaande temas en reeds bestaande oorheersende uitgangspunte rondom menswees en identiteit binne die kultuur. Binne die terapeutiese opset sal die mens dan maar weer onderwerp word aan die sogenaamde “waarheid” van die oorheersende temas. Sodoende word die moontlikhede vir die daarstelling van alternatiewe wyses van denke of bestaan vernou en verskraal. Vir die terapeut impliseer dit 'n beperking aan erkenning vir dit wat die kliënt met die terapeut deel. Die terapeut self sal ook 'n beperking ervaar ten opsigte van die erkenning van alternatiewe uitdrukking van sy werk (White 1997:227). Die vrou wat byvoorbeeld as 'n sondaar en mislukking bestempel word binne haar spesifieke kultuur en sosiale milieu omdat sy geskei is, sal dan binne hierdie bepaalde identiteit wat aan haar toegeken is, behandel word deur die terapeut. Daar word dus geen ruimte gelaat vir die oorweging van ander moontlikhede met betrekking tot 'n breër of alternatiewe beskrywing van haar menswees nie.

- **Verberging van die gesag-kennis verhouding**

Die strukturalisme versterk die siening dat die terapeut oor die gesaghebbende en meerdere kennis van die waarheid beskik, en derhalwe die mag en gesag binne die terapeutiese verhouding met die kliënt sal hê. Die teenwoordigheid van en die rol wat mag binne die terapeutiese verhouding speel, word verder ook nie erken nie sodat die

invloed daarvan moeilik bepaal sal kan word. Die kliënt is gevolglik as't ware uitgelewer aan die uitsprake van die terapeut as die kundige en sal hom eenvoudig daaraan moet onderwerp (White 1997:229).

- **Die geskiedenis van die kliënt in probleemterme**

Volgens White (1997:230) plaas die strukturalisme die geskiedenis van die kliënt slegs binne probleemgeörienteerde terme of problematiese gegewens. Indien daar gestreef word na 'n situasie waar die kliënt kan wees wie en wat hy werklik is, moet daar juis wegbeweeg word van geskiedenis of moet dit opgelos word. Die ideaal is derhalwe dat die probleemgesentreerde temas van die verlede moet ophou bestaan.

Samevattend kan tot die gevolgtrekking gekom word dat strukturalisme:

- 'n "Thinly" beskrywing van ons lewens bevorder en spesifiek binne die grense van dit wat bekend is (bestaande kennis).
- Die moontlikheid uitskakel dat mense kan saamwerk in die ontwikkeling en onderhandeling van betekenis en die vorming van mekaar se lewens.
- Die individu se lewe word beperk en of begrens deur die reeds bestaande oorheersende temas en uitgangspunte rondom menswees en identiteit binne die kultuur.
- Die kliënt is onderwerp aan die terapeutiese verhouding waar die terapeut in beheer is as "kundige", en die kliënt in 'n onderdanige posisie teenoor die terapeut geplaas word. Daar kan verwys word na 'n magsgesposisie wat die terapeut beklee vanweë sy kennis.
- Die geskiedenis van die kliënt word in probleemterme gestel.

In die volgende afdeling word die verskil tussen die strukturalisme en die post-strukturalisme opsommenderwys weergegee :

### 3.6.3 Die verskil tussen die strukturalisme en post-strukturalisme

STRUKTURALISME	POST-STRUKTURALISME
<p>Beskrywing van ons lewens is in beperkte terme ("thinly"), aangesien dit gedoen word teen die agtergrond van dit wat bekend is of as die waarheid beskou word (White 1997:225-226).</p> <p>Hier kan gedink word aan dit wat bekend is binne die teorie van terapeutiese intervensie. Die sogenaamde "categories of identities" word benut waarvolgens die terapeut die kliënt evalueer en aan hom 'n bepaalde identiteit toeken op grond van sy kennis en kundigheid as terapeut - byvoorbeeld die kliënt is 'n alkoholis.</p>	<p>Die eksplorering van subjektiewe ervarings asook die uitdrukking van hierdie ervarings word voorgestaan sodat ryk ("richly") en volledige beskrywings deur die kliënt as kundige op die terrein van sy eie lewe bewerkstellig kan word (White 1998:2).</p> <p>Hier word gevra na dit wat die kliënt as die waarheid bestempel. Die oorhoofse doelstelling is om die kliënt te begelei om nuwe moontlikhede vir sy lewe te ontwikkel.</p>
<p>Geen ruimte word gelaat vir mense om betrokke te raak in sosiale interaksie met betrekking tot die uitdrukking van betekenis van gebeure nie. Mense kan derhalwe nie betrokke raak in die vorming van mekaar se lewens nie (White 1997:226).</p>	<p>Fokus word daarop geplaas om die kliënt te laat deelneem aan die gesprekvoering terwyl daar ook op die effek van die gesprekvoering op die lewe van die kliënt gefokus word (White 1998:2).</p>



<b>STRUKTURALISME</b>	<b>POST-STRUKTURALISME</b>
<p>Terapeutiese interaksie word beperk omdat die mens beperk word tot bestaande temas en oorheersende uitgangspunte rondom menswees en identiteit binne die kultuur (White 1997:227).</p>	<p>Terapeutiese intervensie fokus daarop om die kliënt as die kundige op sy eie lewe te beskou en aktiewe betrokkenheid van die kliënt te bekom. Die doelstelling is dat die kliënt nuwe moontlikhede in sy lewe sal skep (Du Plessis 2000:115). White (1997:ix) dui aan dat die post-strukturalisme van die terapeut vereis om buite die raamwerk van dit wat vir hom bekend is, ten opsigte van sy professionele agtergrond en kennis te beweeg.</p>
<p>Die gesaghebbende posisie van die terapeut binne die terapeutiese verhouding word versterk en die kliënt word uitgelewer aan die sogenaamde kundigheid van die terapeut – die terapeut diagnoseer die probleem en dui aan hoe die probleem aangespreek moet word (White 1997:229).</p>	<p>Die kliënt word as die kundige op sy eie lewe bestempel. Hy word as sodanig deur die terapeut hanteer en derhalwe aktief betrokke gemaak om alternatiewe moontlikhede vir sy lewe te ontdek (Du Plessis 2000:115).</p>
<p>Die geskiedenis van die kliënt word slegs binne probleemterme geplaas (White 1998:2).</p>	<p>Die fokus word daarop geplaas om die kliënt te laat deelneem aan die gesprekvoering, terwyl daar ook op die effek van die gesprekvoering op die lewe van die kliënt gefokus word (White 1998:2).</p>

**TABEL:3 1 DIE VERSKIL TUSSEN DIE STRUKTURALISME EN POST-STRUKTURALISME**

Du Plessis (2000:116) meen dat die twee denkraamwerke en meegaande werksywyses van die strukturalimse en post-strukturalisme vanweë die groot verskille in basiese grondslag onversoenbaar met mekaar is. White (1998:2) wys verder daarop dat die strukturalisme die kliënt nie voldoende respekteer nie en ook nie voldoende geleentheid bied om sy lewe omvattend te omskryf nie. Nieteenstaande bied die strukturalisme die elemente waaruit vrae gestel kan word wat aanleiding sal gee tot die ryker ("more richly") beskrywing van inligting.

Die konsep "narratief" en "storie" is fundamenteel tot die narratiewe denkwysse en word in die volgende afdeling omvattend binne hierdie raamwerk omskryf. Sodoende word gepoog om 'n "ryker" begrip van die konsepte te ontwikkel.

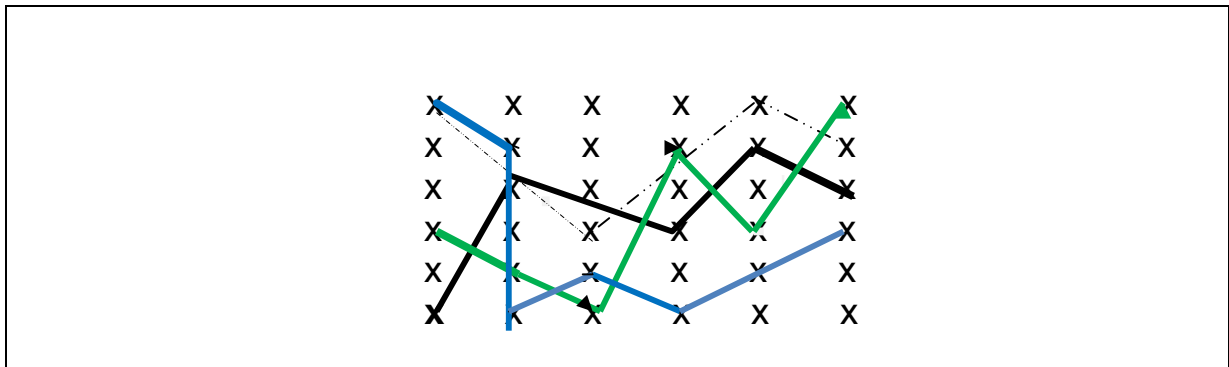
### **3.7 DIE BEGRIPPE "NARRATIEF" EN "STORIE" BINNE DIE NARRATIEWE TERAPIE**

White (1995:13) beskou die begrippe "storie" of "narratief" as die basis-konsep van die narratiewe werkswyse. Skrywers soos Sluzki (1992:218) en Dean (1995:291) gebruik die begrippe narratief en storie sinoniem, terwyl ook Saleebey (1994:353) aandui dat dit moeilik is om tussen die konsepte te onderskei. Neal (1996:66) omskryf 'n narratief as: *"A narrative can be understood as the frame of intelligibility persons use to interpret reality."* Dit is dus by wyse van 'n narratief wat die individu sy/haar werklikheid interpreteer. Verder is 'n narratief ook nooit neutraal nie aangesien dit ontstaan binne 'n spesifieke kultuurmilieu en deur die betrokke kulturomgewing en taal beïnvloed word (Neal 1996:66). Saleebey (1994:353) dui aan dat 'n narratief binne 'n kulturele milieu ontstaan, terwyl Nicholson (1995:23) meen dat die individu binne die konteks van 'n narratief betekenis aan sy ervaring gee, maar ook via 'n narratief uitdrukking gee aan hierdie ervaring. Parry (1991:43) definieer 'n storie as *"[a] selection of events about a life as influenced by that person's beliefs about herself and others."* 'n Storie bestaan dus uit 'n reeks gebeure wat beïnvloed word deur oortuiginge wat die persoon oor homself en ander het. Saleebey (1994:353) meen dat stories *"...may be more restrained, more loosely organized, and more idiosyncratic..."* en kom dan tot die gevolgtrekking dat daar nie 'n wesenlike verskil tussen die twee begrippe van 'n storie

en `n narratief is nie. Kotze en Kotze (2001:83) sluit aan by hierdie denkrigting deur aan te dui dat die mens sy lewe by wyse van stories verstaan. Die gebeure in ons lewens word soos `n goue draad bymekaar gevoeg om die oorheersende storie of narratief te vorm. Morgan (2000:5) dui verder aan dat stories binne die narratiewe benadering bestaan uit gebeure, wat verbind is in opeenvolging, oor tyd en dan wel in ooreenstemming met `n "plot". Die betekenis wat die mens aan gebeure gee vorm die tema van die storie. Sekere gebeure word ingevoeg in ons storie terwyl ander gebeure weer heeltemal weggelaat word (Kotze en Kotze 2001:83).

`n Storie bestaan uit die volgende dimensies: Ervaring van gebeure, `n spesifieke volgorde, tyd en `n tema. Sou een daarvan weggelaat word sal ons nie `n storie kan hê nie. Hierdie konsep kom daarop neer dat menslike wesens aktief is in die interpretering van hul ervarings. Die mens kan egter nie sy ervarings interpreteer sonder `n verwysingsraamwerk nie. Die verwysingsraamwerk voorsien dus `n konteks wat die koppeling van betekenis aan hierdie ervarings moontlik maak. Volgens White (1995:13) is dit juis stories wat die raamwerk voorsien om onder meer te bepaal watter aspekte van die lewenservaring uitgedruk sal word, asook die wyse waarop hierdie ervaring uitgedruk sal word deur die individu. Hierdie storie kan alternatiewelik ook die self-narratief genoem word ("self-narrative"). Die stories wat ons oor ons lewens het bepaal - en gee rigting aan ons lewens. White (1995:15) dui verder aan dat die storie(s) wat die individu oor sy lewe het onderhandel is binne byvoorbeeld gesins- en kultuurverband. Op dieselfde wyse werk die terapeut en die kliënt saam om hierdie stories wat mense oor hul lewens het ook binne die narratiewe terapeutiese verhouding te onderhandel en te her-onderhandel. Die effek wat mense op mekaar se lewens uitoefen blyk derhalwe duidelik uit die proses. Verder voorsien stories ook raamwerke waarvolgens die individu sy ervarings kan interpreteer. So byvoorbeeld kan gedink word aan `n situasie waar `n kliënt die verwysingsraamwerk in sy lewe het dat egskeiding sinoniem met mislukking is. White (1995:15) dui aan dat daar dikwels dubbelsinnigheid, teenstrydighede en toevallighede deur die individu gevind word in sy/haar pogings om sin te maak uit gebeure en ervarings in sy lewe, terwyl die kliënt ook juis mag vind dat alles in sy situasie nie ooreenstem met die oorheersende storie(s) in sy lewe nie. Ander storie(s)

wat aanvanklik nie as rigtinggewend deur die kliënt in sy lewe beskou is nie mag dan juis na vore kom. Sodoende word die idee van meervoudige stories waaruit die lewe bestaan ook beklemtoon. (Vgl. White 1995:13-15.)



**FIGUUR:3.1 SKEMATIESE WEERGAWE VAN DIE OORHEERSENDE OF DOMINANTE STORIE BINNE DIE KONTEKS VAN ANDER STORIES IN DIE KLIËNT SE LEWE**

Die skematiese voorstelling bevestig die meervoudige stories waaruit die individu se lewe bestaan. Daar is 'n oorheersende of dominante storie (donker swart aangedui) terwyl daar ook sub-stories is (in verskillende kleure aangedui). White (1995:28) dui ook aan dat daar selfs aspekte of stories buite die dominante en sub-stories van die individu mag wees wat aanvanklik nie na vore gekom het nie, en dan in die terapeutiese proses aangewend kan word (verwys na afdeling,4.2 ). Die kliënt meld aan met die vertelling van die oorheersende of dominante storie in sy lewe en deel dan ook tydens die terapeutiese proses sy betekenisgewing aan die oorheersende storie met die terapeut (White 1995:31).

Dit is verder van besondere belang om te besef dat die mens nie in isolasie van die omgewing leef nie, maar voortdurend besig is om te onderhandel oor die interpretasie en betekenisgewing van gebeure. Die afdeling wat handel oor kultuur en tradisie (3.8.4) is ook hier relevant. Hierdie onderhandelingsproses is gewoonlik in lyn met die oorheersende temas op daardie gegewe tyd, sodat dit wat inpas by die oorheersende temas geakkommodeer word, terwyl dit wat nie inpas by die oorheersende tema nie, weggelaat word uit die oorheersende storielyn (Kotze en Kotze 2001:83). Morgan (2000:7) kom tereg tot die gevolgtrekking dat die dominante of

oorheersende storie `n effek op die kliënt se huidige sowel as toekomstige funksionering het. Verder is daar stories wat aan individue behoort, en wat aan gemeenskappe of aan gesinne behoort (Morgan 2000:8). Prakties kan hier aan byvoorbeeld die kliënt gedink word wat ervaar dat hy `n mislukking is omdat hy geskei is. Die terapeut mag heelwaarskynlik vasstel dat hierdie oortuiging uit die kliënt se unieke kultuurverband aan hom oorgedra is, en dat hy homself nou in alle opsigte van sy lewe alreeds as `n mislukking beskou omdat dit die oorheersende storie in sy lewe vorm. Parry (1991:45) wys daarop dat dit van kardinale belang is om te beseef dat elke kliënt se storie verbind en verweef is aan die stories van ander sowel as aan groter geheelstories. Daar word dikwels gevind dat die kliënt homself in die middel van `n storie bevind waar hy slegs ingetrek is. Elkeen vorm ook weer karakters in ander mense se stories byvoorbeeld as gevolg van hul huweliksverbintenis. Antagonisme en misverstande mag ontstaan waar `n persoon nie `n ondersteunende rol inneem ten opsigte van die rol wat hy in die storie van ander mense speel nie, moontlik juis omdat die persoon voel dat hy net ingetrek is in die rol sonder `n keuse. Die weiering om ondersteuning ten opsigte van die rol in te neem, mag dan byvoorbeeld `n tema opsigself vorm (Parry1991:45).

Waar twee mense byvoorbeeld saam in `n verhouding ingaan sal elkeen aanvanklik sy eie storie hê, maar later sal die twee stories `n gesamentlike een vorm, terwyl die gesamentlike storie dan ook `n integrale deel van die twee persone se afsonderlike stories sal vorm. Die feit dat een persoon `n ander persoon byvoorbeeld binne `n huweliksverhouding, nie meer as slegs `n karakter in sy eie storie kan bestempel nie, maak die daarstelling van `n gesamentlike storie haas onmoontlik. Teleurstelling, blaam en pyn vang twee persone dan vas in sy eie storie terwyl die daarstelling of skepping van `n gesamentlike storie teengewerk word. Waar so `n situasie ontstaan, waar die een party beleef dat die ander nie sy haar rol met die nodige verantwoordelikheid opneem nie, mag die ander party dan ook minder gemotiveerd wees om sy rol met verantwoordelikheid te vervul. Hierdie situasie mag egter die party wat nie sy verantwoordelikheid nakom nie, motiveer om sy rol met beter en groter verantwoordelikheid op te neem. Hierdie temas behoort relevant te wees veral ten

opsigte van gesinne wie in egskeidingsitausiasies verkeer. Mense se gedrag word verder gedefinieer en beskryf deur omvattender/uitgebreide stories - daar is bykans vir elke kategorie van die lewe `n storie waarmee ons onself kan vereenselwig. So byvoorbeeld verteenwoordig die storie van Nelson Mandela die een van onderdrukte Suid-Afrikaners. Hierdie situasie skep dus `n voorgestelde "vorm" van hoe die wêreld is en die rol wat die persoon daarin moet speel. Deur ons individuele stories aan die groter storie van onder meer die samelewing te koppel, verryk en verbreed ons ons eie wêreld (Parry 1991:48-53). Net so kan nuwe stories ontwikkel tydens die proses van onderlinge storievertelling en het die proses `n vormende effek op mekaar se lewe. (Vgl. Parry 1991: 53 en White 1995:12,13 en 79.) Du Plessis (2000:106) wys verder daarop dat die identiteit van die individu ook noodwendig sal aanpas soos hy groei en ontwikkel. So byvoorbeeld kan gedink word aan die voorbeeld van `n geskeide vrou wie se identiteit hoofsaaklik rondom mislukking gevorm is. Soos sy egter in kontak kom met nuwe kennis en vaardighede kan `n nuwe storie ontwikkel naamlik dat sy `n persoon met baie deursettingsvermoë is.

White (1995:31) dui aan dat stories in `n tweeledige landskap uiteengesit kan word naamlik:

- Uiteensetting van die storie in terme van feitelike gebeure ("landscape of action"). Dit kom neer op die opeenvolging van gebeure volgens tyd en `n tema.
- Uiteensetting van die storie in terme van betekenisgewing ("landscape of consciousness"). Dit behels dat die vorige landskap, waar die storie in feitelike gebeure uiteengesit is, in die landskap van betekenis oorgaan, soos die implikasies van die ervaring na vore kom.

Die tweeledige landskap waarin stories uiteengesit kan word, in ooreenstemming met die narratiewe benadering, word volledig bespreek in afdeling 4.2 wat handel oor die herskryf van die storie ("re-authoring conversations").

`n Duidelike onderskeid tussen die begrip narratief en storie binne die konteks van die narratiewe benadering is moeilik om daar te stel. Vir die doeleindes van die studie word

die redenasie van Du Plessis (2000:101) ondersteun wat meen dat die begrip narratief gebruik word waar oorkoepelend na die breër denke en gedagtegang van die narratiewe benadering verwys word, terwyl die begrip storie gebruik word wanneer daar na vertellings van mense se lewenservaringe verwys word. `n Storie, binne die konteks van die narratiewe benadering, word aangewend deur die individu om sy werklikheid te verstaan, en om uitdrukking te gee daaraan binne die konteks van sy oortuiginge oor homself en andere, die spesifieke kultuur en taal. Vir die narratiewe terapeut is dit belangrik om saam met die kliënt die oorheersende storie binne sy lewe te identifiseer en die betekenis wat hy daaraan heg te ondersoek, te midde van ander nie-oorheersende stories in sy lewe. Hierdie meervoudige stories waaruit die kliënt se lewe saamgestel is, is vir die terapeut belangrik in veral die herskrywingsproses ("re-authoring"). In afdeling 4.2 word die herskryf van die storie ("re - authoring conversations") volledig bespreek.

In die volgende afdeling word die invloed van kultuur en tradisie binne die konteks van die narratiewe terapie bespreek.

### **3.8 KULTUUR EN TRADISIE**

Kultuur en tradisie speel `n belangrike rol ten opsigte van die spesifieke betekenis wat `n persoon aan gebeure heg, terwyl dit ook `n rigtinggewende rol mag speel in die gedrag van `n individu. Binne die konteks van die narratiewe terapie word daar in hierdie afdeling gefokus op die invloed van kultuur en tradisie in die vorming van oorheersende temas of narratiewe in `n individu se lewe. Die rol wat taal speel in die interaksie tussen mense en die vorming van narratiewe, en die invloed van kultuur en tradisie op terapie, word ook bespreek.

#### **3.8.1 Kultuur**

Volgens (Pare 1995:12) verwys kultuur na "*...a collection of people in terms of their world-making practice, and thus gives primacy to the interpretive, constructionist, cultural, and narrative aspects of lived experience.*" Dit is dus binne die breër kultuurmilieu waar die individu sy lewensgebeure interpreteer, betekenis daaraan gee

en dit ook met ander deel. Saleebey (1994:352) ondersteun hierdie standpunt en dui verder aan dat kultuur die grondslag vorm waarvolgens die individu sy ervaringe ontvang, organiseer, rasionaliseer en sin daaruit probeer skep. Kultuur bied gewoonlik die raamwerk waarvolgens ons betekenis gee aan ons stories. Verder leer die individu reeds vroeg in sy lewe die besonderhede van die spesifieke kultuur aan wat dan 'n rigtinggewende rol in sy lewe sal uitoefen, onder andere op gedragspatrone en reaksies. (Vgl. Saleebey 1994:352.)

Zimmerman en Dickerson (1994:235-236) beklemtoon die feit dat die kulturele milieu waarbinne die kliënt lewe, nie neutraal is nie. Mense se konstruksies word beïnvloed deur die oorheersende kultuur wat aan hulle bekend is, en hulle sal hulself dan ook daarteen vergelyk. So byvoorbeeld sal die nuutste inligting rakende aspekte van die mag en gesag van vroue 'n definitiewe invloed uitoefen op die terapeut se werk met egpare. Die kliënt se siening/perspektief word beïnvloed deur die oorheersende en relevante aspekte van die kultuur waarbinne die kliënt homself bevind. Volgens Morgan (2000:45) is die narratiewe terapeut juis geïntereeserd in die ontdekking, erkenning en ontleding van geloof, oortuiginge, idees en werkswyses van die breër kultuur waarbinne die kliënt leef, en in dit wat die probleem as't ware ondersteun of help instandhou. Dit is ook hierdie aspekte wat dikwels as "gegewe" en derhalwe onveranderbaar beskou word. Hier kan byvoorbeeld gedink word aan die oortuigings en geloof rakende manlike oorheersing en die evaluering van sukses by mans aan die grootte en vorm van hul liggaamsbou.

Carey en Russell (2002:2) wys ook op die invloed van die geskiedenis op die verhouding van die kliënt met die probleem, en wys op aspekte soos geslag, ras, seksualiteit, klas en ander gesagstrukture wat in berekening gebring behoort te word in die konstruksie en begrip van die probleem. Daar moet in gedagte gehou word dat 'n mens gewoonlik jou storie bou om jou perspektief te regverdig, aangesien dit as die korrekte een vanuit jou perspektief bestempel word. Hier kan gedink word in terme van mans en vrouens wat hul huweliksmaat kies in ooreenstemming met min of meer soortgelyke agtergronde as hulself, in terme van onder meer akademiese agtergrond,



en kerkverband. Hulle bou dus hul keuse rondom die perspektief wat aan hulle gestel is as korrek en aanvaarbaar tydens hulle kinderjare en waarmee hulle grootgeword het.

Freedman en Combs (1996:38) meen dat oorheersende narratiewe eenhede van mag verteenwoordig, en dat daar daarmee saam 'n neiging is om die dominante temas van ons kultuur te internaliseer juis aangesien ons maklik beleef dat dit die waarheid oor ons identiteit reflekteer. In hierdie proses word ons eintlik blind vir die alternatiewe moontlikhede wat bestaan. Mense meld aan vir terapie juis wanneer hulle ervaar dat die dominante temas hulle daarvan weerhou om die narratiewe wat hulle voorstaan te kan uitleef, of wanneer die kliënt beleef dat hy aktief betrokke is in narratiewe wat eintlik geen betekenis of waarde vir hom het nie (Freedman en Combs 1996:39). Hier kan gedink word aan die siening dat vroue 'n ondergeskikte rol ten opsigte van hul mans behoort in te neem. Waar die vrou dan self 'n behoefte openbaar om haar eie beroep te beoefen en 'n onafhanklike inkomste te genereer en sodoende ekonomies selfstandig kan funksioneer, mag hierdie oorheersende tema van ondergeskiktheid van 'n vrou vanuit haar kultuuragtergrond 'n bepaalde krisis vir haar skep.

Saleebey (1994:352) beklemtoon dat daar altyd 'n "interspel" plaasvind tussen die struktuur (kultuur) en onself (menswees) ten einde ons eie motiewe en die situasie te pas. Daar word verder ook gewaarsku dat 'n mens maklik kan verval in die situasie waar jy outomaties op 'n sekere wyse reageer, bloot omdat dit aangeleer is binne 'n spesifieke kultuur. Insig word slegs ontwikkel in hierdie situasie wanneer iemand byvoorbeeld jou interpretasie van 'n sekere situasie bevraagteken. Daar moet verder in gedagte gehou word dat dit wat "korrek" binne een struktuur/kultuur is nie noodwendig as "korrek" binne 'n ander struktuur/kultuur beskou word nie, sodat dit wat korrek is eintlik relatief is (Saleebey 1994:352). Kotze en Kotze (2001:64 -68) sluit aan by hierdie standpunt deur aan te dui dat die wyse waarop ons ons lewens verstaan, beïnvloed word deur die breër kultuur waarbinne ons leef. Kotze en Kotze (2001:64 – 68) is verder ook oortuig dat dit waarin ons glo en hoe ons optree ook bepaal word deur spesifieke kulturele oortuigings, en wys verder daarop dat ons godsdienstige oortuiginge ook 'n bepaalde rol in die verband speel. Derhalwe vermeld Saleebey (1994:352): *"The dream*

*of discovering truth or reality apart from a people's and culture's interpretations may be just a dream.*" Hier kan gedink word aan die oortuiging dat mans nie behoort te huil nie. Mans tree dienooreenkomstig op bloot omdat hulle so grootgemaak is, maar daar kan met reg gevra word of dit werklik al oortuiging is wat in die verband gehandhaaf kan word.

### **3.8.2 Tradisie en mites**

Tradisie en gesinsmites het `n weselike invloed op verhoudings byvoorbeeld huweliks- en gesinsverhoudings. Dit vorm en definieer as't ware `n persoon (Parry 1991:47). Saleebey (1994:353) dui aan dat mites of tradisionele stories ontstaan uit die dieper en breër stories rakende kultuur, families en individue, en interpretasie van betekenis van spesifieke kultuuraspekte verskaf. Daar kan tot die gevolgtrekking gekom word dat hierdie tradisies en/of gesinsmites die persoon aan bande kan lê (Parry 1991:47). Saleebey (1994:356) is oortuig dat miskonsepsies dikwels binne die kultuurverband bloot aanvaar word as eenmaal daar, en dat verandering ten opsigte daarvan nie moontlik is nie. `n Voorbeeld is waar aanvaar word dat alle mans geneig is om te vinnig te ry. Verder pas sommige stories in binne die algemeen- of standaardstruktuur van ons kultuur, en het ten doel om ons te begelei om ten opsigte van norme en waardes op te tree byvoorbeeld in die tradisionele blanke Afrikaanse kultuur waar kinders grootgemaak word met die idee dat `n paartjie eers trou en dan kinders verwek. Ander stories het weer ten doel om rigting te verskaf in situasies wat `n uitsondering tot die reël vorm. Waar die individu sodanige situasie ervaar poog hy gewoonlik om dit in te pas binne die algemeen- of standaardstruktuur van die kultuur (eersgenoemde aspek). In situasies waar die individu ervaar dat dit nie gedoen kan word nie, word `n "nuwe storie" saamgestel. Interpretasie en stories vorm die essensie van kultuur, aangesien dit ontwikkel uit die ervaring wat mense in `n spesifieke situasie en omgewing het. Hier kan byvoorbeeld gedink word aan `n spesifieke kultuurgroep wat aan slawerny blootgestel was en waar daar dan uit verskillende oogpunte na so `n situasie gekyk word - onder meer die wreedheid en onregverdigheid van onderdrukking of die tema van hoe die groep bo hul beperkinge uitgestyg het (Vgl. Saleebey 1994:353.)

### **3.8.3 Taal**

Du Plessis (2000:78) wys daarop dat taal gebruik word om sosiale interaksie tussen mense te genereer. Hoffman (1992:8) sê in die verband dat “[t]he social construction theorists see ideas, concepts and memories arising from social interchange and mediated through language.” Interaksie tussen mense vind derhalwe plaas deur taal. Anderson en Goolishan (1998:377) noem dan dat “[i]t is in language that we are able to maintain meaningful human contact with each other and through which we share a reality.” Du Plessis (2000:78) dui aan dat taal simbole verskaf wat ons waarnemings beskryf en ook betekenis aan situasies gee. Verder gee die mens deur taal uitdrukking aan die betekenis wat hy aan `n spesifieke voorwerp of gebeure gee (Du Plessis 2000:79).

Du Plessis (2000:117) wys daarop dat die individu binne sy kulturomgewing van taal voorsien word, waarin hy dan uitdrukking gee aan betekenis en wel by wyse van storievertelling. Die verskillende individuele stories word nie slegs deel van die groter kultuurstories nie, maar die verskillende kultuurstories het ook `n vormende effek op mekaar. Binne die kultuurmilieu vind derhalwe `n dinamiese aaneenlopende proses van storievertelling en -omvorming plaas.

McNamee en Gergen (1992:4-5) meen dat die mens se werklikheidskepping en kennis beperk is tot sy taalvermoë, en stel dit soos volg “*our constructions of the world and ourselves are limited by our languages.*” Du Plessis (2000:117) redeneer dat die mens egter wel sy taal kan aanvul met nuwe simbole en begrippe ten einde sy werklikhede in meer as slegs een dimensie te beskryf. In die verband kan gedink word aan egskeidingsbemiddeling wat `n redelik nuwe begrip binne die veld van egskeiding is en derhalwe as `n nuwe begrip bestempel kan word.

### **3.8.4 Die invloed van kultuur en tradisie op terapie**

Reichelt en Sveaass (1994:255) dui daarop dat ons terapeutiese "kaarte" nie kultuurvry is nie, en dikwels `n produk van `n sekere kultuur of era is. Terapeutiese kaarte verwys hier na die spesifieke werkswyses en benaderings wat die terapeut volg binne sy werk.

Die invloed van en rol wat, kulturele verskille en verskille in status tussen die terapeut en die kliënt in die terapeutiese verhouding mag speel, behoort dus in berekening gebring te word. Du Plessis (2000:118) meen dat die posisie van die terapeut binne die kulturele konteks, relevant is en derhalwe in oënskou geneem behoort te word. In hierdie verband kan onder meer gevra word na hoe die verhouding tussen die terapeut en die kliënt beïnvloed word wanneer hulle tot dieselfde kultuurgemeenskap al dan nie, behoort. Du Plessis (2000:118) vra die vraag of mense uit verskillende kultuurgroeperinge noodwendig altyd buitestaanders teenoor mekaar sal wees, en of hulle nie juis `n belangrike rol kan speel in die vorming van nuwe, gesamentlike stories nie.

White (1997:11-14) verwys in die verband na `n verdere kultuur waarvan die terapeut deel is naamlik die "*Culture of Professional Disciplines*" wat dan behels dat "*...a culture that produces particular, highly specialised and formal knowledge that constitutes systems for the analysis of persons, expressions of life, which are constructed in terms of behaviours.*" Professionele persone, onder andere maatskaplike werkers en sielkundiges, het voorrang tot hierdie kennis wat as objektiewe waarheid bestempel word. Dit is dan vanuit hierdie kennis en meegaande analisesistiem waarvolgens die terapeut in `n magsoopstelling geplaas word, om besluite te neem oor sy kliënte se gehalte van funksionering, die kwaliteit van sy verhoudings en so meer. Dit vorm verder die basis waaruit die terapeut besluit op spesifieke terapeutiese intervensies wat geïmplementeer behoort te word. White (1997:11-14) meen dat die terapeut as `n deskundige of ekspert `n situasie in die hand werk waar `n breër/ryker ("more richly") beskrywing van die kliënt se lewe aan bande gelê word, juis omdat die beskrywing van die kliënt se lewe vervang word om in te pas binne die raamwerk van die professionele kultuur. Kennis en lewenservaring waaroor individue mag beskik gaan derhalwe verlore, aangesien dit nie as geldig binne die professionele kultuur bestempel word nie.

Die narratiewe terapeut se rol, binne die konteks van die invloed wat kultuur uitoefen, sal gevolglik wees om die kliënt te begelei om die aanwesigheid daarvan te erken, betekenis daaraan te gee en die outomatiese patroonvorming wat dit tot stand bring

bloot te lê. Hier kan byvoorbeeld gedink word aan die tradisionele siening binne die Afrikaanse kultuur dat egskeiding as `n sonde beskou word. Dit is ook van belang dat die terapeut sal besef dat dit wat as korrek in een kultuur beskou word as totaal verkeerd binne `n ander kultuurverband bestempel kan word. As relevante voorbeeld kan geneem word die siening rondom voorhuwelikse seksuele omgang wat binne die tradisionele Blanke Afrikaanse kultuur as `n sonde beskou word, terwyl dit binne sommige Afrikakulture juis as `n simbool en bewys van vrugbaarheid beskou word. Daar behoort ook ruimte gelaat te word vir die feit dat kultuur oor tyd verander, vanweë onderlinge kommunikasie en interaksie wat tussen mense plaasvind, asook as gevolg van die aanwesigheid en invloed van veranderlikes in ons wêreld. Hier kan byvoorbeeld gedink word aan die meer akkommoderende houding wat oor die jare heen binne die tradisionele Afrikaanse Blanke kultuur teenoor egskeiding ontwikkel het. (Vgl. Saleebey 1994:352.)

Daar kan tot die gevolgtrekking gekom word dat stories ingebed is binne die spesifieke kultuur van die kliënt. Tradisie is ook `n wye begrip in die sin dat dit die breër prentjie skets rondom die spesifieke kultuur, en die gesin se huidige en historiese agtergrond (Saleebey 1994:353). Dit is belangrik dat die maatskaplike werker die kardinale rol wat die kliënt se spesifieke kultuuragtergrond in die proses van betekenisgewing en interpretasie van inligting en gebeure speel self sal verstaan, en dit ook aan die kliënt sal verduidelik. Die oorhoofse doel sal wees om die kliënt te begelei om sy eie menswees te ontdek en die kliënt verder te begelei om dit uit te leef, selfs al sou dit in teenstelling wees met oorheersende temas in sy spesifieke kultuurverband (Saleebey 1994:357). Daar kan geredeneer word dat die uitlewing van `n storie wat verskil van die kulturele temas ook juis `n krisis mag veroorsaak aangesien dit verwerping of konflik ten opsigte van die kulturele aspekte tot gevolg kan hê.

Die terapeut wat vanuit die narratiewe terapie werk sal derhalwe kennis uit die totale kultuurmilieu as waardevol beskou en as sodanig hanteer met die doel om breë beskrywings van die kliënt se lewe, asook van die terapeut se werk te bewerkstelling. Die maatskaplike werker sal derhalwe poog om die geskeide persoon te begelei om te

verstaan dat die beskouing dat egskeiding as sonde bestempel word, voortspruit uit sy spesifieke kulturele agtergrond. Verder behoort daar ook gefokus te word op die betekenis wat die kliënt aan sy egskeidingsituasie gee en die effek wat dit weer op sy lewe het byvoorbeeld die ervaring dat hy 'n mislukking is en derhalwe daarvolgens lewe. Dit dra weer by tot 'n ryker omskrywing van die kliënt se probleemsituasie sodat moontlike alternatiewe temas in sy lewe geïdentifiseer kan word wat nie oorheers word deur die probleemtema nie.

Die volgende afdeling fokus op die terapeutiese verhouding tussen die terapeut en die kliënt binne die konteks van die narratiewe terapie.

### **3.9 DIE TERAPEUTIESE VERHOUDING EN – GESPREK TUSSEN DIE NARRATIEWE TERAPEUT EN DIE KLIËNT**

Die verhouding tussen die terapeut en kliënt binne die konteks van die narratiewe benadering toon groot verskille van die tradisionele siening van hierdie verhouding. Hierdie afdeling bevat die inleidende gedagtes oor hoe die verhouding tussen die narratiewe terapeut en kliënt behoort te vertoon, en die besonderhede daarvan sal duideliker na vore kom soos die terapeutiese proses na aanleiding van die narratiewe terapie ontvou, in die hoofstuk.

White (2005:9) dui aan dat die terapeut se ingesteldheid en houding ongesentreerd ("de-centred") en invloedryk moet wees ten einde te verseker dat die terapeutiese verhouding aan die kriteria van die narratiewe terapie voldoen. (Vgl. tabel 3.2.)

- **Ongesentreerd of nie-gefokus ("de-centred")**

Dit verwys na die terapeut se vermoë om die kliënt te hanteer en te benader as die primêre outeur van sy storie(s) terwyl die kennis en vaardighede wat die kliënt binne sy storie(s) genereer, as die primêre vertrekpunt en oorweging hanteer word. Die onderlinge samewerking tussen die kliënt en terapeut binne die terapeutiese verhouding, waar die kennis en betekenisgewing van die kliënt aan sy situasie in die kern geplaas word, sal hierdie fokus bevorder en verder die voordeel inhou dat die

terapeut nie sal ervaar dat hy volle verantwoordelikheid ten opsigte van die terapie het nie (White 1997:198). Praktyke soos herinneringsbesprekings ("Re-membering Conversations"), (afdeling 4.3.4) en die terugneem-aksie ("Taking it back practice") wat in afdeling 4.5 bespreek word, het onder andere juis ten doel om die terapeut in 'n "ongesentreerde of nie-gefokusde posisie te plaas.

- **Invloedryk**

Binne die narratiewe benadering bestaan die terapeutiese gesprek tot 'n groot mate daaruit dat die terapeut vrae stel (Freedman en Combs 1996:267). (Vgl. Vraagstelling van die terapeut in afdeling 4.2.2, afdeling 4.1.1 wat handel oor eksternalisering, afdeling 3.3.2 wat handel oor die herskryf van die storie en reflektoring in afdeling 4.2.3. Invloedryk binne die konteks van die terapeutiese verhouding verwys na die vermoë van die terapeut om by wyse van vraagstelling die kliënt te begelei om:

- Die problem-gedomineerde storie volledig te beskryf.
- Alternatiewe stories volledig te beskryf.
- Ongeïdentifiseerde (wat oorgesien is) alternatiewe areas van hul lewe te ontdek en daarin te belê.
- Vaardighede en kennis rakende hul lewe te bekom, wat relevant is om probleme aan te spreek en te hanteer. (Vgl. Unieke uitkomst in afdeling 4.2.1 (Vgl. White 2005:9.)

Vanuit die narratiewe benadering word die standpunt gehandhaaf dat die kliënt 'n storie het waarom hy aanmeld vir terapie en wat gelei het tot die besluit om vir terapie aan te meld. Soos die kliënt sy begrip en weergawe van die geskiedenis van sy probleem weergee, word gebeure verbind in 'n bepaalde opeenvolging oor tyd, in lyn met 'n tema (plot) en word spesifieke karakters ook aangedui (White 2005:10).

Narratiewe terapie handel ook oor mense en verhoudings en is daarop ingestel dat die terapeut na die kliënt moet luister. Verder fokus die narratiewe terapeut op die effek van die terapie op die lewens van die kliënt. Die terapeut word ook nie evalueer in terme van hoe goed hy die voorgeskrewe reëls van terapie nagekom het nie (Freedman en

Combs 1996:267). White (1997:130-131) beklemtoon ook die sogenaamde "tweerigting weergawe" (two-way account of therapy) waarna die terapeut streef binne die terapeutiese verhouding. Anderson en Goolishian (1992:13-14) dui dan die volgende kriteria aan vir 'n goeie terapeutiese gesprek: *"[I]t is the process through which the therapist and the client participate in the co-development of new meanings, new realities and new narratives. The therapist's role, expertise and emphasis in this conversational process is to develop a free and open and conversational space and to facilitate an emerging dialogical process in which "newness" can occur."* Hierdie kriteria reflekteer dus kernagtig die elemente waarop die terapeutiese verhouding tussen die kliënt en die terapeut gebou behoort te wees, naamlik: Dat die terapeut en die kliënt saamwerk aan die ontwikkeling van nuwe betekenis, nuwe realiteite en nuwe stories terwyl die terapeut se rol, vaardighede en fokus gerig is op die daarstelling van oop gesprekvoeringsgeleenthede wat dialoog tussen die kliënt en die terapeut sal bevorder.

Ten einde hierdie konsep te kan verstaan word die tweerigtingweergawe ("two-way account of therapy") in kontras teenoor die ("one-way account of therapy") geplaas. Die sogenaamde "one-way account of therapy" verteenwoordig die tradisionele sienings van die terapeutiese verhouding, binne die raamwerk van die strukturalisme. Die onderstaande tabel 3.3 gee die inligting kernagtig weer:



TRADISIONELE SIENING VAN DIE TERAPEUTIESE VERHOUDING (“ONE-WAY ACCOUNT OF THERAPY”)	NARRATIEWE TERAPIE SE BESKOUING VAN DIE TERAPEUTIESE VERHOUDING (“TWO WAY ACCOUNT OF THERAPY”)
Die terapeut word veronderstel om objektief tot die terapeutiese proses te wees. Daar bestaan nie ruimte vir `n moontlike effek wat die kliënt op die terapeut se lewe mag hê nie, en sou daar wel sodanige sprake wees, word dit as `n tekortkoming by die terapeut bestempel (byvoorbeeld emosionele oorbetrokkenheid).	Die terapeut erken dat sy werk `n bydrae lewer tot sy lewe en verder dat die kliënt en die terapeut wedersydse mekaar se lewens slyp en vorm.
Die terapeut word as die deskundige binne die terapeutiese proses beskou vanweë sy meerdere kennis. Dit plaas die terapeut in `n magposisie teenoor die kliënt, wat in die posisie verkeer om die kliënt te evalueer en die terapeutiese proses te orkestreer. Die kliënt is in die ontvanger-rol en word daar “thin” gevolgtrekkings oor sy lewe en identiteit gemaak.	Die terapeut staan nie in `n meerderwaardige magposisie nie. Daar is erkenning en respek vir die kliënt se bydraes tot die werk van die terapeut, terwyl die terapeut erken dat die kliënt self oor kennis ten opsigte van sy lewe beskik. Daar word derhalwe beweeg na breër (“more richly”) beskrywings van die lewe van die kliënt.
Die terapeut is alleen verantwoordelik vir die terapeutiese intervensie en word as’t ware `n gevangene van die professionele kennis van sy professie. Die situasie mag beroepsmatheid vir die terapeut tot gevolg hê, waar hy ontoereikendheid beleef met meegaande eng beskrywings van sy lewe.	Die terapeut is juis nie objektief in die terapeutiese proses nie, maar die proses word as `n wedersydse beïnvloedings- en vormingsproses onderling tussen die terapeut en die kliënt beskou. Die terapeutiese proses is ook vir die terapeut verrykend ten opsigte van sy eie lewe en werk.

Bron:White (1997:11-14).

**TABEL:3.2 DIE TRADISIONELE SIENING VAN TERAPIE TEENoor DIE NARRATIEWE TERAPIE SE BESKOUING VAN DIE TERAPEUTIESE VERHOUDING**

Dit is duidelik dat die maatskaplike werker die kliënt as die ekspert kenner van sy lewe beskou en sodanig hanteer en respekteer. Dit sal onder meer tot gevolg hê dat daar nie `n ongelyke magsbasis van die terapeut binne die terapeutiese verhouding is nie. Die maatskaplike werker sal poog om temas wat oorgesien is deur die kliënt in sy lewe na vore te bring, deur onder meer die strategiese aanwending van vraagstelling en reflektering.

White en ander skrywers in die gebied van die narratiewe terapie dui nie spesifieke beginsels aan, as `n aparte afdeling, wat die grondslag van die terapie vorm nie, maar die volgende rigtinggewende beginsels kan wel duidelik uit die beskouings en werkswyse van White geïdentifiseer word:

- **Aard van die terapeutiese verhouding**

Binne die narratiewe benadering word die professionele identiteit van die narratiewe terapeut nie gekoppel aan die individu as terapeut nie, maar dit word beskou as gevorm te word binne verhoudings. Dit is dus `n konstruksionistiese begrip van identiteit (Winslade 2003:3). Die terapeut word aangemoedig om sy professionele identiteit te vorm deur onder andere konsultasie en interaksie met kliënte, toesighouers, ander terapeute en akademici. Verder word die proses ook gevorm deur literatuurstudie en die bespreking daarvan met ander. Konstante terugvoering van kliënte en die skepping van ons werk dienooreenkomstig is ook van belang. Die bydrae van die kliënt tot die vorming van die professionele identiteit van die terapeut is van besondere belang binne die konteks van die narratiewe terapie.

Die etiese basis van die narratiewe terapie is daarop gegrond dat die kliënt waardigheid moet beleef in sy verhouding met die terapeut, en dan ook verantwoordelikheid vir hul eie lewe moet aanvaar (Holmes 1994:156). Dit is derhalwe noodsaaklik dat die terapeut ruimte moet skep om die kliënt se ervaringe te laat hoor, dit te verstaan en daarop te reageer (Freedman en Combs 1996:266). Holmes (1994:156) is verder oortuig dat die terapeut eerder oop behoort te wees vir bevraagtekening van sy siening oor terapeutiese uitgangspunte. Langs hierdie weg word voortdurende refleksie van die terapeut op sy eie waardes en oortuigings

verseker. Sy is verder ook oortuig dat dit oneties is dat die terapeut die kliënt manipuleer in "n regte rigting" waar die terapeut se uitkoms of doelstelling nagestreef word. (In ooreenstemming met dit wat reg en verkeerd en aanvaarbaar is volgens die terapeutiese riglyne en/of van die terapeut self.) Freeman en Lobovits (1993:193-194) koppel hierdie aspek aan mag en gesag binne die terapeutiese verhouding, en waarsku juis ook teen die manipulering van die verhouding in terme daarvan dat die kliënt gedwing word in die rigting wat die terapeut as korrek en in lyn met waardes en norme mag beskou. Die narratiewe benadering moedig juis aan dat die kliënt beheer oor die probleem moet verkry. Du Plessis (2000:123) kom tot die gevolgtrekking dat 'n ongelyke magsbasis binne die terapeutiese opset tussen die terapeut en die kliënt, onafwendbaar blyk te wees as gevolg van die kennisbasis en professionele posisie van die terapeut. Verder moet die terapeut waak daarteen om nie hierdie magsposisie te misbruik nie. White (1995:30) beklemtoon dat die terapeut juis met omsigtigheid taal binne die terapeutiese proses behoort aan te wend, aangesien die terapeut juis met die aanwending van taal sy magsposisie binne die terapeutiese verhouding kan misbruik.

Die terapeut se vaardigheid en bekwaamheid word nie soseer aan spesifieke kennis gekoppel nie, maar eerder aan die vaardigheid om met die kliënt in gesprek te gaan. Die kliënt word beskou as die ekspert kenner in terme van sy lewe en derhalwe behoort die terapeut dus te poog om sy vaardigheid en bekwaamheid te kombineer met die vaardigheid en bekwaamheid wat die kliënt ten opsigte van sy eie lewe het (Holmes 1994:155-161). Holmes (1994:156) stel voor dat die terapeut ruimte aan die kliënt moet skep binne die terapeutiese opset waar die kliënt uitgenooi word om homself asook sy eie idees te "deel". Die terapeut behoort die situasie te benut ten einde interaksie daarvoor te skep.

Dit is van belang dat 'n samewerkende verhouding tussen die kliënt en die terapeut nagestreef word binne die narratiewe benadering, waar interaksie met die kliënt nagestreef word. Daar behoort verder ook veral gewaak te word teen die skepping van 'n ongelyke magsbasis wat kan spruit uit die professionele posisie en kennisbasis van die terapeut. Ten einde hierdie tipe van vennootskapsverhouding daar te kan stel

tussen die terapeut en die kliënt werk die terapeut vanuit 'n nie-weet-nie ("not knowing") vertrekpunt, waar die kliënt as die kenner van sy eie lewe beskou word. In die volgende afdeling word die samewerking/vennootskap tussen die terapeut en die kliënt verder toegelig.

- **Samewerking/vennootskap tussen die terapeut en kliënt**

Reichelts en Sveaass (1994:247) wys daarop dat daar 'n verskuiwing in die rol van die terapeut gekom het oor die afgelope jare in die sin dat daar nie gepoog word om vas te stel wat reg en verkeerd is nie, maar wel om die betrokkenheid van die kliënt as ekspert van sy eie lewe en probleme te bewerkstellig, sodat die kliënt self die oplossings vir sy probleem-situasie kan vind. Mann (2001:7) verwys in die verband na die wegbeweeg van assessering die afgelope tyd, na 'n vennootskap-verhouding tussen die kliënt en die terapeut.

White (1989:14) waarsku dat daar binne die narratiewe benadering gewaak moet word teen die definiëring van die probleem in terme van ekspert kennis, byvoorbeeld die benutting van die Diagnostiese en Statistiese Handleiding vir afwykende gedrag (DSM IV). Hierdie soort van probleemdefiniëring bied nie ruimte vir die kliënt om sy verhouding met die probleem te hersien nie, en bied verder ook nie ruimte om unieke uitkomst te identifiseer nie. Kotze en Kotze (2001:72- 3) handhaaf die standpunt dat die terapeut homself as die medeskrywer van alternatiewe kennis en praktyk moet beskou terwyl die kliënt as die primêre bron van die kennis en praktyk beskou moet word.

Ransom (1993:129) lê klem daarop dat daar 'n direkte verband tussen waarheid, kennis en mag waargeneem kan word, terwyl mag en kennis spesifiek altyd aan mekaar gekoppeld is. Die terapeut het derhalwe die verantwoordelikheid om sy gesagsposisie te dekonstrueer in lyn met die narratiewe benadering (Kotze en Kotze 2001:72-73). Die idee dat absolute waarheid bestaan, word ook verwerp. Dill (1996:98) huldig die standpunt dat die soort mag wat die terapeut het in direkte verband staan met die kennis wat hy besit, sodat dit vir hom die waarheid mag word. Tog dui hy terselfdertyd aan dat daar nie net een soort waarheid is nie. Die terapeut behoort

daarteen te waak om nie dit wat hy waarneem as moontlike unieke uitkomst te probeer motiveer aan die kliënt nie, aangesien sodanige benadering `n vennootskap tussen die kliënt en die terapeut juis teenwerk (White 2005:7). Die kliënt en die terapeut werk derhalwe saam deur middel van interaksie om nuwe werklikheidskonstruksies te ontwikkel. Hierdie nuwe werklikheidskonstruksies lei weer tot die skepping van nuwe narratiewe.

- **Verantwoordelikheid en deursigtigheid**

Verantwoordelikheid binne die terapeutiese proses is volgens Kotze en Kotze (2001:72-73) van onder na bo gefokus en kom daarop neer dat nie die terapeut nie, maar die kliënt die primêre verantwoordelikheid dra vir die terapeutiese proses. Ten einde hierdie verantwoordelikheid wat die kliënt vir die terapeutiese proses neem te versterk en deursigtigheid binne die terapeutiese proses te verseker, kan die kliënt byvoorbeeld toegang gegee word tot die notas van die terapeut en kan die kliënt self dan voorstel dat sekere inligting weggelaat en/of ander inligting bygevoeg word (Kotze en Kotze 2001:72-73). Afdeling 4.3.3 bespreek die neem van notas en wyses om die kliënt daarin betrokke te maak in volledige besonderhede.

Die neem van verantwoordelikheid deur die kliënt vir die terapeutiese proses en deursigtigheid kan ook bevorder word deur die onderlinge aktiewe samewerking as vennote, waar die terapeut geen afsonderlike agenda het waarvolgens hy werk nie. Die terapeut word ook aangemoedig om deursigtig te wees ten opsigte van die emosies wat hy saam met die kliënt beleef. So byvoorbeeld sal die terapeut saam met die kliënt lag of huil, juis omdat die kliënt ook die terapeut se lewe op `n bepaalde wyse raak en die terapeut sy totale menswees tot die beskikking van die kliënt stel. (Vgl. White 1995:47.) Afdeling 4.3.5 bespreek die sogenaamde "Taking-it-back practice" en word in volledige terme aangedui hoe deursigtigheid in die praktyk toegepas behoort te word. Die terapeut se verantwoordelikheid gaan oor die invloed wat hy op die lewe van die kliënt het, terwyl die kliënt mede-verantwoordelik is vir die uitkoms van die terapie. Die terapeut is verder ook verantwoordelik vir die fasilitering van die proses wat tot die

uitkoms lei. Deursigtigheid binne die terapeutiese proses dui op respek vir die kliënt terwyl die kliënt ook op die wyse bemagtig word.

- **Terugvoering**

Die kliënt word versoek om terugvoering te verskaf oor die effek van die terapie op sy lewe. Die kliënt sou byvoorbeeld kon aandui dat die vrae wat die terapeut aanvanklik tydens die aanvang van die terapie gestel het, irrelevant voorgekom het, maar dat dit later duidelikheid van sy situasie gebied het (Kotze en Kotze 2001:73). Die terugvoeringsproses kan derhalwe dui op die verantwoordelikheid wat die kliënt neem vir sy situasie, terwyl dit verder ook as bevestiging dien vir hierdie verantwoordelikheid wat die kliënt geneem het vir sy eie lewe.

Die beginsels en uitgangspunte wat die narratiewe terapeut se intervensies rig, is hoofsaaklik daarop gegrond dat 'n onderlinge samewerkende verhouding geskep word, waarin die kliënt aangemoedig word om verantwoordelikheid te aanvaar vir die terapeutiese proses. Die terapeutiese proses is verder ook gerig op deursigtigheid, terwyl die kliënt aangemoedig word om terugvoering te gee oor sy ervaring en beleving van die terapie.

### **3.10 SAMEVATTING**

Michael White en David Epston word as die grondleggers en meesters beskou op die terrein van die narratiewe terapie. Reeds in die middel van die jare sewentig was aspekte van die narratiewe terapie sigbaar met die klem wat op betekenisgewing van gebeure geplaas is. White het gefokus op sy eie interpretasie van die bestaande terapieë, terwyl die radikale transformasie wat met die wetenskaplike revolusie teweeg gebring is hom ook aangespreek het. White fokus wyer as bloot op sy eie veld en bestudeer relevante literatuur spesifiek in die letterkundige veld en die antropologie. In wese kom narratiewe terapie neer op 'n werkswyse waar mense bemagtig word deurdat hulle begelei word om hul ware self te word deur die ontwikkeling van alternatiewe stories in hul lewens waaraan hul dan vrylik uiting kan gee.

Die narratiewe terapie is gebaseer op die post-modernisme en die konstruksionisme wat veelvuldige perspektiewe, betekenis en uitgangspunte voorstaan, terwyl die idee van 'n vooropgestelde en bepaalde persoonlikheid en absolute waarheid verwerp word. Bateson se siening van die sogenaamde "interpretasie-metode", waardeur die mens sin probeer maak uit die wêreld, asook sy benutting van kaarte, waarmee bedoel word dat alle kennis van die wêreld vervat is in die vorm van verskillende sielkundige kaarte, het 'n invloed op White en Epston se denke uitgeoefen.

Foucault se vraag rondom wat die waarheid met betrekking tot die mens is, en sy standpunt dat dit onderdrukking is wat ons weerhou van selfverwesenliking, het besondere indruk op White gelaat. Ten einde die narratiewe terapie binne die konteks van die post-strukturalisme, waar dit volgens White tuis behoort, te kan verstaan, is daar in die hoofstuk (Afdeling 3.3.3) eers aandag gegee aan die invloed van die strukturalisme op terapeutiese praktyke. Die invloed van die strukturalisme bestaan hoofsaaklik daaruit dat die inligting rakende ons lewens wat bekend is bevestig word, daar geen ruimte vir onderlinge vorming van mekaar se lewens geskep word nie, die gesags- en magposisie van die terapeut versterk word en die geskiedenis van die kliënt slegs binne probleemterme geplaas word. Die post-strukturalisme, waarbinne die narratiewe terapie val, staan 'n ryk ("richly") en volledige beskrywing van die kliënt se lewe voor, waar die kliënt self as die kundige op sy eie lewe beskou word en derhalwe as vennoot binne die terapeutiese verhouding beskou word.

Die terapeutiese verhouding tussen die terapeut en die kliënt word gekenmerk daardeur dat die terapeut uit 'n "nie weet nie" houding werk, en dat daar sterk gefokus word op die samewerking en betrokkenheid van die kliënt in die terapeutiese proses. Daar word binne die narratiewe beskouing van die terapeutiese verhouding gestreef na 'n "two way account of therapy", waar interaksie tussen die kliënt en die terapeut aangemoedig word sodat nuwe werklikheidskonstruksies daargestel kan word. Hierdie nuwe werklikheidskonstruksies wat geskep is sal weer lei tot nuwe narratiewe.

## HOOFSTUK 4

### INTERVENSIES AAN DIE HAND VAN NARRATIEWE TERAPIE

Ten einde te verseker dat intervensies na aanleiding van die narratiewe terapie verstaan word, word die vyf karterings ("micro-maps") waarvolgens die inkleding van die narratiewe terapie, soos deur White aangedui, in hierdie hoofstuk bespreek naamlik:

- "Statement of position" (dekonstruksie van die storie)
- "Re-authoring conversations"(herskryf van stories)
- "Definitional ceremony" (seremonies ter bevestiging van `n nuwe identiteit)
- "Re-membering conversations"(herinneringsbesprekings)
- "Taking-it - back practices" (terugneem-aksie)

Du Plessis (2000:139) dui aan dat die narratiewe terapie nie `n tipiese terapeutiese model met bepaalde fases verteenwoordig nie, maar dat `n breë aanvangsgeleentheid wel geïdentifiseer kan word, wat opgevolg word deur verskeie moontlike intervensies en dan uiteindelik oorgaan in die terminering van die konstante en direkte betrokkenheid van die terapeut in die kliënt se lewe. Die karterings volg nie `n kronologiese volgorde tydens die terapeutiese werkswyse nie en al die verskillende karterings realiseer ook nie noodwendig tydens alle terapeutiese intervensies nie. Die kliënt se unieke situasie en behoeftes en die beweging wat tydens terapie ontvou, sal die terapeutiese proses en die inkleding daarvan rig. (Vgl. Du Plessis 2000:139.)

Die narratiewe terapie handhaaf die standpunt dat die kliënt `n storie het waarom hy aanmeld vir terapie of wat gelei het tot die besluit om vir terapie aan te klop. Soos die kliënt sy begrip en weergawe van die geskiedenis van sy probleem weergee, word gebeure verbind in `n bepaalde opeenvolging oor tyd en in lyn met `n tema (plot), en sal die narratiewe terapeut vanuit hierdie agtergrond die terapeutiese intervensie rig (White 2005:10). Dit is derhalwe van kardinale belang dat die terapeut na die kliënt se



storie sal luister. In die konteks van die narratiewe terapie word die term "dekonstruktiewe luister" in die verband gebruik.

Tydens narratiewe terapie is dit belangrik dat die kliënt sy storie sal vertel, en Du Plessis (2000:143) meen dat die kliënt by wyse van storievertelling as 't ware `n stem aan sy/haar lewe gee. Die terapeutiese proses ontvou dus spontaan en gemaklik tydens die kliënt se vertelling van sy storie (omstandighede) aan die terapeut en die interaksie wat tussen die kliënt en die terapeut plaasvind.

#### **4.1 DEKONSTRUKTIEWE LUISTER EN DEKONSTRUKSIE VAN DIE STORIE ("Statement of Position Map")**

Die "statement of position map" vorm die eerste van die karterings waartydens gefokus word op dekonstruktiewe luister deur die terapeut en op die dekonstruksie van die storie. Dit is belangrik dat die terapeut daarteen sal waak om te luister na die storie(s) van die kliënt as net `n storie, en dan vanuit sy professionele kennisraamwerk poog om iets bekend uit die storie op te vang, sodat hy kan weet wat om daarmee te maak. Daar moet op so `n manier geluister word dat die terapeut kan verstaan wat die storie vir die kliënt beteken. Die "ekspert filters" waarmee die terapeut gewoonlik na `n storie luister moet verwyder word. Die tipe luister waar die terapeut begrip en aanvaarding toon vir die kliënt se storie, sonder om die patologiese aspekte van die storie te beklemtoon of te versterk, staan bekend as dekonstruktiewe luister. Hierdie tipe luister het ten doel om plek te maak vir die aspekte van die persoon se lewe wat nog nie in sy storie vervat is nie. Die terapeut poog dus om in die skoene van die kliënt te klim en vanuit sy perspektief te verstaan hoekom hy vir hulp kom aanklop het. Dit verg dat die terapeut met gefokusde aandag, geduld en nuuskierigheid sal luister, ten einde `n onderlinge verhouding van respek en vertroue te skep tussen homself en die kliënt (Freedman en Combs 1996:43-44).

Waar die terapeut op `n dekonstruktiewe wyse luister word, dit gerugsteun deur die feit dat stories heelwat moontlike betekenis mag hê, terwyl die verteller en die luisteraar juis verskillende begrippe mag hê van die storie. Die terapeut sal juis vrae stel om

inligting wat te kort skiet aan te vul, en om teenstrydighede wat voorkom in die weergawe van die kliënt se storie, uit te klaar. Dit is verder ook belangrik dat die terapeut dit wat hy verstaan van die kliënt se storie aan hom sal opsom ten einde seker te maak dat dit wat die kliënt se betekenis is, ooreenstem met dit wat die terapeut verstaan (Freedman en Combs 1996:46 -47).

Anderson en Goolishian (1994:157) beklemtoon ook die belangrikheid daarvan dat die terapeut na die kliënt moet luister met die doel om die kliënt se storie vanuit sy perspektief te verstaan, maar dui verder aan dat dit juis die kliënt se storie moet wees wat die vrae en opmerkings van die terapeut bepaal en rigting daaraan gee. Anderson (1994:157) beklemtoon verder die belangrikheid daarvan dat die terapeut teen die tempo van die kliënt moet beweeg. Die tempo van die konsultasie moet dus in sinkronisasie met die pas van die kliënt wees. Terselfdertyd moet egter gewaak word daarteen dat daar nie te lank op een gedeelte van die inligting gefokus word nie, aangesien dit dan te groot klem daarop kan plaas, terwyl ander inligting weer van belangrikheid en waarde verminder word. Om werklik na die kliënt te luister vorm 'n sentrale moment en behoort die terapeut in ritme met die kliënt te plaas. Die terapeut luister met 'n "nie-weet- nie" houding na die kliënt wat as die ekspert op die terrein van sy eie lewe beskou word.

Die dekonstruksie van die storie kom volgens Freedman en Combs (1996:46) daarop neer dat die kliënt tydens die vertelling van sy storie sekere aspekte van sy storie deel en ander gedeeltes nie deel nie. Spanning sal dan ontwikkel tussen die verskil van die uitgespelde en onuitgespelde gegewens van 'n storie. Hierdie spanning kan juis die moontlikheid vir die skepping van nuwe betekenis en perspektiewe skep. Langs hierdie weg word die moontlikheid geskep vir 'n breër beskrywing van die kliënt se storie wat weer bydra tot die skepping van 'n nuwe storie.

Freedman en Combs (1996:46) dui aan dat wanneer die terapeut na die vertelling van die kliënt luister, hy weet dat daar nog veel meer oor die storie van die kliënt te sê is en dat daar ook veel meer perspektiewe daarop is. Derhalwe sal die terapeut die dekonstruksieproses fasiliteer met die oog daarop om die dominante storie verder te

ondersoek, dit wat nie gesê is nie na vore te laat kom, en ook die kliënt te begelei om uit `n ander oogpunt na hierdie inligting te kyk. Hier kan gedink word aan `n situasie waar `n geskeide vrou haar storie aan die terapeut vertel vanuit die oogpunt dat haar familie die feit dat sy en haar eggenoot geskei het as `n sonde beskou. Waar die terapeut die kliënt begelei om haar storie vanuit haar eie siening te vertel, sal die kliënt ervaar dat daar meer as een perspektief op haar situasie bestaan, dat haar familie se perspektief nie noodwendig die regte een is nie en sy haarself nie daaraan hoef te onderwerp nie. Tydens die beskrywing van haar situasie vanuit haar eie perspektief behoort die kliënt dan die ervaring te ontwikkel dat sy begin om beheer te neem oor haar situasie.

Die stel van dekonstruksievrae deur die terapeut help die kliënt om sy storie te ontleed en dit te beskou vanuit verskillende perspektiewe, sodat die kliënt kan verstaan hoe die storie saamgestel/gekonstrueer is. Die tipe vrae is ook daarop gerig om problematiese oortuigings, gewoontes, gevoelens en houdings na vore te bring, ook die inligting wat moontlik nie deur die kliënt na vore gebring is nie. Die dekonstruksieproses word deur die terapeut gefasiliteer met die doel om die oorheersende storie dieper te ondersoek en vanuit `n alternatiewe oogpunt daarna te kyk. Dit is nodig dat die terapeut vrae in die volgende areas rig:

- Die geskiedenis van die kliënt se verhouding met spesifieke oortuigings, gedrag (optrede) en gevoelens. Die terapeut sou byvoorbeeld aan `n geskeide vrou wat haarself blameer vir die feit dat haar kinders sonder `n vaderfiguur grootword en haarself as `n mislukking beleef ten opsigte van haar rol as moeder en eggenoot, die volgende vrae kan stel:
  - " Hoe het jy vasgevang geword in hierdie wyse van denke?"
  - " Waar het jy hierdie soort van respons op probleme waargeneem?"
  - " Watter ervaring het jy in die verlede gehad wat hierdie gevoelens van skuld aangemoedig het?"
- Invloede uit die kliënt se omstandighede en of omgewing wat ondersteuning bied vir die probleemstories. Hier kan byvoorbeeld gedink word aan kulturele

gewoontes of die gesinslede wat die die kliënt se probleemstorie ondersteun.

Die terapeut sou vrae soos die volgende kan vra aan die kliënt:

- "Wie in jou lewe ondersteun jou wanneer skuldgevoelens in jou lewe die oorhand neem?"
- "Wie word bevoordeel deurdat jy al die blaam vir jou mislukte huwelik op jouself neem?"

- Die effek van spesifieke oortuiginge (byvoorbeeld `n geskeide vrou wat haarself verwyrt vir haar mislukte huwelik), gevoelens of gewoontes op die lewe van die kliënt en sy verhoudings. Dit verbreed die domein van die probleemsituasie deur te fokus op die impak van die probleem op die kliënt en sy verhoudings.

Die terapeut sou byvoorbeeld vrae kon stel soos:

- "Hoe het jou skuldgevoelens oor jou mislukte huwelik die ander gesinslede beïnvloed?"
- "Hoe het jou skuldgevoelens oor jou mislukte huwelik jou verhouding met jouself beïnvloed?"

- Die interaktiewe verhouding van die probleemsituasie met ander oortuigings, gewoontes en gevoelens. Hierdie soort van vrae kan help om die web van gewoontes, oortuiginge, gevoelens en houdings te dekonstrueer. So kan die terapeut byvoorbeeld vrae stel soos:

- "Ek verstaan dat ander probleme soos `n swak selfbeeld en isolasie vennote is van skuldgevoelens - Wat dink jy?"
- "Tot watter gevolgtrekking het jy oor jou mislukte huweliksverhouding gekom, as jy al die skuldgevoelens wat jy daarvoor ervaar in aanmerking neem?"

- Die taktiek en strategie van die probleemsituasie. Hier moet in gedagte gehou word dat die probleem spesifieke planne het en deur hierdie taktieke en strategieë te ontmasker word `n dekonstruktiewe effek geskep ten opsigte van die probleemstorie. So sou die terapeut byvoorbeeld vrae soos die volgende kan stel :

- " Hoe wurm skuldgevoelens oor jou mislukte huwelik sy weg in binne jou verhouding met jou twee kinders ?"

(Vgl. Freedman en Combs 1996:120-124.)

Die dekonstruksie van die kliënt se storie fasiliteer die proses om die oorheersende storie in sy lewe sistematies en in volledige besonderhede te ontleed, en dit verder vanuit verskillende perspektiewe te beskou (Morgan 2000:50). Die stel van dekonstruksievrae deur die terapeut aan die kliënt kan bydra om die terapeut te help om die kliënt se siening van sy storie te begryp. Hierdie inligting sal later in die intervensieproses strategies deur die terapeut benut word om die kliënt te begelei om sy oorheersende probleemstorie te herskryf.

Eksternalisering van die probleem vorm `n eiesoortige wyse, eie aan die narratiewe benadering, wat betrekking het op die verhouding tussen die kliënt en die probleem. Du Plessis (2000:144) dui aan dat die proses van dekonstruksie van die oorheersende/dominante storie in die naratiewe terapie plaasvind deur die voer van eksternalisering-gesprekke en die doel daarvan is volgens Nicholson (1995:24) om die kliënt te onderskei van die probleem en die oorheersende/dominante narratief/storie in sy lewe. In die volgende afdeling word eksternalisering bespreek in terme van wat daaronder verstaan word, hoe dit in die praktyk bereik word, asook die effek daarvan.

#### **4.1.1 Eksternalisering**

##### **4.1.1.1 Wat is eksternalisering**

White (2005:3) meen dat die narratiewe terapeut nie daar is om die probleem op te los of om te rehabiliteer nie, maar word eerder blootgestel aan die lewe en die identiteit van die probleem. Hierdie houding of ingesteldheid is `n kuns en sal van die terapeut vereis om weg te breek uit die tradisionele tendens om van hulp te wil wees. Carey en Russell (2002:1-2) dui aan dat die konsep van eksternalisering voortspruit uit terapeutiese werk met gesinne en kinders in die vroeë 1980's. Die beste omskrywing van die wese van eksternalisering is dan volgens Carey en Russell (2002:1-2) daarin geleë dat die kliënt nie as die probleem beskou word nie, maar die probleem as die probleem beskou word.

Eksternalisering gaan volgens Neal (1996:67) daarvoor om die waarhede, met betrekking tot die probleem soos dit deur die kliënt ervaar word, te bevraagteken. Deur die sogenaamde waarhede met betrekking tot die kliënt se probleem te bevraagteken word gepoog om die kliënt se probleem van die gepaardgaande oorheersende/dominante narratief te skei (Nicholson 1995:24). Die probleem word derhalwe "buite" die kliënt geplaas met die doel dat dit nie sy identiteit bepaal nie, maar wel 'n afsonderlike identiteit is waartoe die kliënt dan in 'n spesifieke verhouding staan. White (1995:22) dui aan dat die probleemtema in die kliënt se lewe op bepaalde waarhede met betrekking tot die kliënt se gedrag, motiewe en karakter dui, wat gewoonlik deur die kliënt se kultuurmilieu en/of professionele kennis bevestig word. Die gevolg is dat 'n bepaalde identiteit aan die kliënt toegeken word, soos byvoorbeeld dat hy 'n mislukking in die lewe is. Dit is duidelik dat daar deur eksternaliseringsgesprekke gepoog word om die gelykstelling van die probleem aan die kliënt te beëindig en die probleem spesifiek die probleem te hou.

#### **4.1.1.2 Die implementering van eksternalisering**

Dit is van belang dat die probleem wat geëksternaliseer word, op 'n wyse benoem word dat dit die kliënt se ervaring en beskrywing van die betrokke probleem sal weerspieël, byvoorbeeld 'n angsaanval wat as "die vrees wat verskyn" benoem mag word. Sou die eksternaliseringsdefinisie van die probleem die kliënt pas word sy probleemoplossingsvaardighede en idees meer relevant om die probleem aan te spreek en te oorkom. Daar hoef nie noodwendig slegs een eksternaliseringsdefinisie van 'n probleem te wees nie, waar byvoorbeeld met 'n gesin gewerk word sal daar noodwendig meer as een definisie vir die probleem wees (Carey en Russell 2002:3). Morgan (2000:19) doen aan die hand dat die terapeut die probleem op praktiese wyse op 'n ander plek in die vertrek beskou byvoorbeeld op 'n stoel sit, ten einde eksternalisering te vergemaklik. Dit is ook belangrik dat die terapeut fyn na die kliënt luister ten einde die kliënt se ervaring en begrip te probeer weergee tydens eksternalisering byvoorbeeld indien die kliënt sou sê: "Ek word so gespanne dat ek nie snags kan slaap nie", sou die terapeut die aspek van spanning kan benut deur byvoorbeeld daarop te reageer deur te sê: "Die spanning weerhou jou daarvan om te

slaap." Waar met kinders gewerk word, kan die kind byvoorbeeld eerder versoek word om die probleem te teken soos dit vir hom lyk (Morgan 2000:20). Verder moet die breër konteks waarbinne die probleem voorkom ook in berekening gebring word ten einde eksternalisering van die probleem te vergemaklik en die kliënt te begelei om sy verhouding met die probleem te kan begryp (White en Epston 1990:49-50). So byvoorbeeld behoort die terapeut nie net aan te neem dat woedeuitbarstings die probleem van 'n kind is wat weens aggressiewe gedrag, na terapie gebring word nie. Ander moontlike faktore soos dat die kind en sy gesin verhuis het weens finansiële probleme behoort ook in gedagte gehou te word.

Die narratiewe terapeut is geïnteresseerd in die volledige inligting rakende die probleem wat onder meer die volgende mag insluit:

- die taktiek en wyses waarop die probleem funksioneer.
- die idees, oortuiginge, voorkeure, afkeure, motiewe en ambisie van die probleem.
- die plan van aksie en tegnieke van die probleem.

Op hierdie wyse ontwikkel die probleem dus eintlik 'n "persoonlikheid" in eie reg. (Vgl. Morgan 2000:23 - 25.)

Volgens White (1989:12) word die beskrywing van die probleem op natuurlike wyse opgevolg deur die eksternalisering van die probleem vanuit die beskrywing van die effek van die probleem op die lewe van die kliënt en sy verhoudings. Die eksternaliseringsproses word bevorder en versterk deur die uitwysing van die kliënt en sy verhoudings se invloed op die probleem. Net so is dit van belang om die besonderhede rakende die effek van die probleem op die kliënt en sy verhoudings aan te dui, juis omdat hierdie effek uniek en individueel sal wees van een kliënt tot die volgende. Binne die bestek van hierdie studie sal die effek van die egskedingsituasie op al die gesinslede geëksploreer word, asook op die onderlinge verhouding tussen die gesinslede en dan ook verder die effek van die egskedingsituasie op die gesinslede se ander verhoudings waarin hulle staan, byvoorbeeld met vriende en uitgebreide familielede. Dit is duidelik dat die terapeut nie in staat sal wees om hierdie effek te

voorspel nie. Waar die terapeut dan die probleem saam met die kliënt definieer is dit belangrik dat die terapeut seker sal maak dat dit die ervaring van die kliënt omsluit. Die omskrywing van die probleem mag met verloop van die terapisessies vorm aanneem en nie noodwendig binne die bestek van een of twee sessies plaasvind nie.

Carey en Russell (2002:2) dui aan dat die stel van vrae deur die terapeut, tydens die eksternaliseringsproses van die probleem, juis die plasing van die probleem in 'n storielyn fasiliteer. Die plasing van probleme in 'n storielyn werp weer baie meer lig op die invloed van die probleem op die kliënt se lewe, sodat die kliënt tot insig kan kom - en 'n dieper begrip kan ontwikkel oor hoe hy in staat kan wees om beheer te neem oor die invloed van die probleem op sy lewe. Freedman en Combs (1996:63) stel ook voor dat die probleem benoem word tydens eksternalisering en so byvoorbeeld kan depressie benoem word as "die funksionering op die bodem van die emmer." Die naamgewing van die probleem is 'n verdere hulp in die hantering van die probleem. Morgan (2000:25) wys daarop dat algemene spreektaal in die eksternalisering van probleme naamlik sal wees om na die probleem te verwys as "dit is" in plaas van die benutting van "ek is..."

White en Epston (1990:38) dui aan dat eksternalisering 'n benadering tot terapie is *"...that encourages persons to objectify and at times to personify the problems that they experience as oppressive."* In hierdie proses word die probleem dan 'n aparte entiteit en ekstern van die persoon of die verhouding waaraan die probleem toegeskryf was. So word gevind dat binne gesinne waarin daar voortdurend 'n probleem voorkom en hulle reeds verskeie mislukte pogings aangewend het om dit die hoof te probeer bied, die probleemsituasie dan op hulself, ander gesinslede en of hulle verhoudings gereflekteer word. Zimmerman en Dickerson (1996:2) wys in die verband daarop dat die mens tradisioneel geleer is om homself as die probleem te sien en juis nie as 'n persoon met 'n probleem nie, met ander woorde die probleem word juis geïnternaliseer. Deur die gesinslede te help om hulself, die ander gesinslede en hul verhoudings te skei van die probleem, open nuwe moontlikhede in terme van 'n nuwe, probleemvrye perspektief. Freedman en Combs (1996:42-47) dui aan dat die mens nie



self as die probleem bestempel moet word nie, maar wel hul sosiale en persoonlike konstruksies. Eksternalisering van die probleem behels dus dat die probleem apart van die persoon beskou word, ten spyte daarvan dat die probleem wel op die kliënt inwerk en hom derhalwe sal affekteer. Die probleem word die probleem en dan word die kliënt se verhouding met die probleem ook die probleem (White en Epston 1990:40). Neal (1996:68) sluit aan by hierdie redenasie en is van oortuiging dat daar by wyse van eksternalisering gepoog word om te verseker dat die kliënt nie self die kern van die probleem bly nie. O'Hanlon (1994:24-25) meen dat die terapeut deur die benutting van eksternalisering, die effek van etikettering erken, byvoorbeeld om die kliënt te etiketteer as iemand met 'n persoonlikheidsafwyking, terwyl die versterking daarvan dan juis ook deur eksternalisering teengewerk word. Die proses skep ruimte vir die kliënt om te besef dat hy self die keuse uitoefen oor die verhouding waarin hy tot die probleem staan. Eksternalisering bied geleentheid aan die terapeut om 'n alliansie met die kliënt te skep teen die probleem byvoorbeeld saam te praat oor "crappy attitude" wat verwys na 'n tienerseun se probleemgedrag. Die proses van eksternalisering is egter nie so eenvoudig nie - en die terapeut moet veral sy gebruik van taal in die vorming van vraagstelling korrek aanwend om die gewenste effek te verseker - anders mag die kliënt in onsekerheid gelaat word. Veral die vraagstelling deur die terapeut moet 'n opeenvolging hê en opbou tot 'n stadium waar die kliënt 'n gevoel van bevryding kan beleef. Freedman en Combs (1996:47) gee juis die volgende voorbeelde van vrae wat die terapeut behoort te vra ten einde eksternalisering te weeg te bring:

- Wat is die probleem hier?
- Wat is die aard van die probleem?
- Hoe vertoon die probleem?
- Hoe voel dit vir die persoon om hierdie probleem te hê?
- Wat beïnvloed die persoon dat hy op hierdie wyse voel?
- Wat weerhou die persoon daarvan om ervaringe te hê wat hy verkies?

White (2005:3) dui aan dat dit verder ook van belang is dat die terapeut sal fokus op die mislukking van die probleem deur onder andere op die volgende te fokus:

- Die aspekte van die kliënt se lewe waarop hy steeds self 'n invloed (beheer) het.
- Die teen-strategie en teen-werkwyse wat die kliënt ontwikkel het en van tyd tot tyd effektief is om die probleem teen te werk ('n stok in die wiel plaas). Hierdie aspek kan ook kennis, vaardighede en kwaliteite insluit soos byvoorbeeld selfspraak wat effektief deur die kliënt aangewend word om die probleem teen te staan.
- Die doel en motivering agter die kliënt se pogings om oorheersing deur die probleem teen te staan.
- Wie staan saam met die kliënt teen die probleem en die pogings wat die kliënt aanwend om die probleem teen te staan. (Byvoorbeeld gesins- en familieledes, die terapeut ensovoorts.)
- Moontlikhede wat beskikbaar is om teen die probleem te werk en die kliënt in die posisie te plaas om dele van sy lewe terug te eis.

White (1989:8) dui aan dat relatiewe beïnvloedingsvrae baie effektief is in die hulp wat aan die kliënt verskaf word om die probleem te eksternaliseer. Relatiewe beïnvloedingsvrae omvat twee stelsels naamlik:

- i) Die eerste stel moedig die kliënt aan om die invloed van die probleem op sy lewe asook op sy verhoudings uit te lê.
- ii) Die tweede stel moedig die kliënt aan om sy invloed asook die invloed wat sy verhoudings op die probleem uitoefen, uit te lê.

▪ **Vrae na die invloed van die probleem op die lewe van die kliënt en sy verhoudings**

Die proses om die sfeer van invloed van die probleem te identifiseer kan aspekte soos gedrag-, emosionele-, fisiese-, interaktiewe- en houdingsdomeine insluit. Hierdie proses strek ook veel verder as net die effek van die probleem op die verhouding tussen die kliënt en die probleem, dit strek ook oor verskeie aspekte soos onder andere die verhoudings waarbinne die kliënt staan. Hierdie tipe van vraagstelling skep die ruimte vir latere unieke uitkomstes (White 1989:8). Unieke uitkomstes word in afdeling 4.2.1 volledig bespreek.

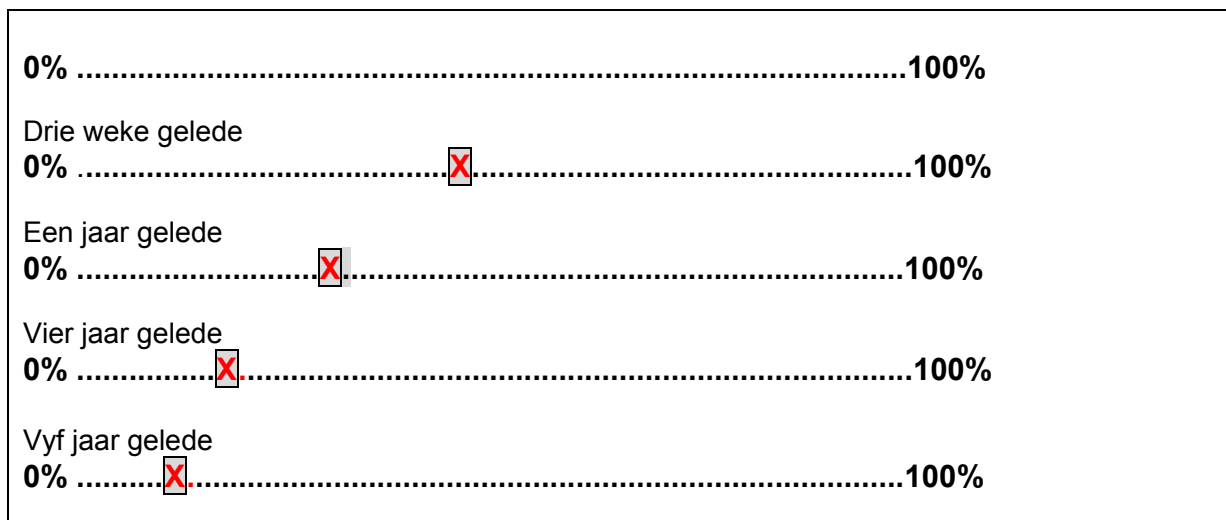
Freedman en Combs (1996:66-67) dui aan dat om hierdie wye effek van die probleem op verskillende mense na vore te bring sekere voordele inhou, naamlik:

- Die probleem word afsonderlik van die identiteit van die persoon hanteer.
- Dit verskaf 'n breër spektrum waaruit vroeë gestel kan word oor die invloed wat die kliënt op die probleem het.
- Dit skep die moontlikheid dat die betrokkenes saam kan werk om die effek van die probleem teen te werk.

▪ **Vrae na die invloed van die kliënt en sy/haar verhoudings op die probleem**

Die tweede tipe van vraagstelling bring inligting na vore wat die probleemsituasie teenstaan en stel die kliënt in staat om sy eie sterkpunte na vore te bring. Dit is noodsaaklik dat die beskrywing van die aspekte wat 'n invloed op die probleem uitoefen vanuit die kliënt en of sy verhoudings ook vir die kliënt van waarde moet wees, anders sal die inligting nie as unieke uitkomst benut kan word nie (White 1989:10).

Morgan (2000:34-35) wys hoe die gebruik van onder andere tekeninge of skemas deur die terapeut aangewend kan word om die kliënt te begelei om die invloed van die probleem en die geskiedenis daarvan uit te wys. Die kliënt kan byvoorbeeld versoek word om by wyse van tydlyne die invloed van die probleem (byvoorbeeld bekommernis) op verskillende tye in haar lewe uit te wys soos volg:



**Figuur: 4.1 Aanduiding van die invloed van die probleem op die kliënt se lewe**

Die bogenoemde uiteensetting kan aanduidend wees van die persentasie van die kliënt se lewe wat op die gegewe tydstip deur die probleem in beslag geneem is. (Byvoorbeeld gister is 50% van die kliënt se lewe deur die probleem in beslag geneem.) Verder dui dit ook tye aan waartydens die kliënt groter invloed op die probleem uitgeoefen het - in die voorstelling (figuur 4.1) was dit vyf jaar gelede. In gevalle waar daar met kinders gewerk word, kan die kind byvoorbeeld versoek word om homself te teken wanneer die probleem sy lewe oorheers en wanneer dit nie die geval is nie - met ander woorde 'n tekening wanneer hy groter is as die probleem en een wanneer die probleem groter as hy is (Morgan 2000:34 -35).

Vier kategorieë word deur White (2005:5-6) aangedui wat eksternalisering van die probleem in die hand werk en sal bevorder, naamlik:

1. Onderhandeling van 'n eerstehandse en spesifieke beskrywing van die probleem.
2. Die uitlê van die probleem in verskillende sfere van die mens se lewe en waar komplikasies identifiseer word (huis, werk, skool, portuurgroep, verhoudings, drome, waardes en verhouding met jouself).
3. Die evaluering van die effek en invloed van die probleem op die verskillende sfere van die kliënt se lewe, deur onder meer vas te stel of dit in orde is met die kliënt en hoe hy daarvoor voel. Wat is die kliënt se standpunt daarvoor en word dit as 'n positiewe of negatiewe ontwikkeling beskou?

4. Regverdiging van hierdie evaluasie - waar vasgestel probeer word waarom die kliënt 'n sekere posisie of standpunt het oor die probleem. Hier word derhalwe 'n waardevolle gevolgtrekking verkry rakende die kliënt se lewe en identiteit en wat ook die moontlikheid skep om aksie te neem teen die probleem (identifisering van unieke uitkomst).

Die omskrywing van die probleem tydens die implementering van narratiewe terapie vind derhalwe spontaan plaas soos die invloed van die probleem op die lewe van die kliënt en die invloed wat die kliënt op die probleem het, bespreek word. White en Epston (1990:49-55) wys daarop dat die narratiewe terapeut behoort te waak teen 'n veralgemeende beskrywing van die kliënt se probleem, of 'n beskrywing van die probleem in terme van sy (die terapeut) eie interpretasie van die probleem. Die kliënt moet begelei word tot 'n wyer en spesifieke omskrywing van die probleem. Du Plessis (2000:150) wys daarop dat gesinslede in terapie verskillende definisies vir die probleem kan hê. Dit is derhalwe belangrik dat die bespreking van die probleem tot 'n aanvaarbare omskrywing daarvan vir al die gesinslede moet lei. Sodra die probleme en dit wat dit in stand hou geëksternaliseer is, kan die terapeut dan die kliënt begelei om standpunt in te neem rakende sy verhouding met die probleem (Carey en Russel 2002:4-5). Sodoende word die kliënt dan in staat gestel om verantwoordelikheid vir die probleem te aanvaar aangesien hy die ervaring het dat daar 'n verhouding bestaan tussen homself en die probleem. Freedman en Combs (1996:63) stel dit dat: "*When a problem is external to a person, she can take responsibility for how to interact with it.*" Die kliënt is derhalwe nie 'n slagoffer van die probleem nie, maar kan self besluit hoe om op die probleem te reageer sodat 'n alternatiewe storie geskep kan word. Nadat die dekonstruksie van die storie van die kliënt plaasgevind het en die probleem geëksternaliseer is, kan aanbeweeg word na 'n proses om die storie te herskryf ("re-authoring conversations").

Reyneke (2000:225) verwys na O'Hanlon (1994:25-29) wat die proses van eksternalisering in sewe fases verdeel naamlik:

- **Fase 1: Naamgewing**

Die kliënt en die terapeut poog om `n naam aan die probleem te gee. Daar word ook `n vennootskap tussen die kliënt en die terapeut opgebou ten einde die probleem teen te werk. Volgens Reyneke (2000:225) word die kliënt ook bygestaan om homself linguisties los te maak van die probleem (O'Hanlon 1994:25 en Ferreira en Botha, 1999:89). As `n voorbeeld kan gedink word aan "mislukking" wat jou dikwels bekruipe en jou vertel dat jy nie suksesvol kan wees ten opsigte van verhoudings nie.

- **Fase 2: Personifikasie van die probleem**

Tydens personifikasie van die probleem word klem gelê op die negatiewe voornemens en taktiek van die probleem (O'Hanlon 1994:26). Ferreira en Botha (1999:90) stel die gebruik van metafore voor in die personifikasie van die probleem, aangesien dit die koppeling van menslike eienskappe aan die probleem fasiliteer. `n Voorbeeld in die verband sou kon wees: "Van wanneer af probeer die donker wolk van mislukking jou aanval?"

- **Fase 3: Bepaal hoe die probleem as ontwrigtend, oorheersend en ontmoedigend ervaar word.**

Die fokus is tydens hierdie fase op die feit dat die kliënt nie die probleem is nie. Verder word dit beklemtoon dat die kliënt in `n sekere verhouding tot die probleem staan en dat hierdie verhouding ook kan verander. (Vgl. O'Hanlon 1994:26, Freedman en Combs 1996:66, Ferreira & Botha 1999:90 en Reyneke 2000:226.) `n Voorbeeld in die verband kan wees: "Hoe probeer moedeloosheid jou oortuig om nie verder kans te sien vir die lewe nie?"

- **Fase 4: Bepaal wanneer die kliënt nie deur die probleem oorheers of ontmoedig word nie.**

Tydens hierdie fase word klem geplaas op die tye wanneer die probleem nie die kliënt negatief beïnvloed het nie. Die doel is juis om aan die kliënt te wys dat daar tye was waartydens die probleem nie die oorhand in sy lewe kon neem nie. Daar sou byvoorbeeld aan die kliënt gevra kon word: "Kan jy dink aan tye waar mislukking nie

daarin kon slaag om jou in sy donker wolk te kon intrek nie?” Reyneke (2000:226) wys daarop dat waar daar op hierdie wyse na `n probleem gekyk word, `n bewustheid van positiewe uitkomst by die kliënt geskep word. (Vgl. O’Hanlon 1994:26, Ferreira en Botha 1999:90 en Reyneke 2000:226.)

- **Fase 5: Verkryging van historiese bewys van oorwinning.**

Die kliënt se vermoë en potensiaal om sy probleme te kan hanteer kom duidelik na vore tydens hierdie fase soos daar gesoek word na bewyse van die kliënt se vermoë in die verband. `n Relevante vraag in die verband sou byvoorbeeld kon wees: “Vertel vir my `n storie uit jou verlede waar jy nie toegelaat het dat gevoelens van mislukking die oorhand kry nie.” Hier is dus reeds sprake van die herskryf van die storie van die kliënt (Holland en Kilpatrick 1993:305, Ferreira en Botha 1990:90 en Reyneke 2000:226).

- **Fase 6: Bepaling van `n toekomsvisie.**

Reyneke (2000:227) meen dat `n toekomsvisie in effek, binne die konteks van eksternalisering, daarvoor gaan om iets vir die kliënt te gee om na te werk. Dit is verder noodsaaklik dat die kliënt hierdie toekomsvisie kan visualiseer, juis omdat die kliënt dan makliker daaraan kan werk aangesien dit in sy onderbewuste `n realiteit word. Reyneke (2000:227) stel voor dat die kliënt gehelp word om te fokus op iets wat hy in die toekoms kan bereik. `n Voorbeeld van so `n vraag sou wees: “Indien jy so voortgaan om te veg teen die wolk van mislukking, wat dink jy sal jy oor `n jaar bereik?”

- **Fase 7: Verkryging van `n groter gehoor van getuies.**

Volgens O’Hanlon bestaan die laaste fase in die eksternaliseringsproses daaruit om uit te vind van `n gehoor wat erkenning kan gee vir die nuwe identiteit en storie van die kliënt.

Reyneke (2000:227) dui aan dat sekere van die fases nie deur Michael White gesien word as net deel van die eksternaliseringsproses nie, maar in werklikheid die hele narratiewe werkswyse. White verdeel dus net O’Hanlon se sewe fases van eksternalisering in die vyf fases van die narratiewe terapie.

#### 4.1.1.3 Die effek van eksternalisering

Die effek van eksternalisering kan soos volg aangedui word:

- Dit stel die kliënt in staat om homself te skei van van die dominante of oorheersende temas of stories wat sy lewe tot dusver oorheers het.
- Dit verminder verder ook onproduktiewe konflik tussen mense, onder meer oor wie verantwoordelik is vir die probleem (Freeman en Lobovits 1993:189 en Morgan 2000:24).
- Dit werk die gevoel en beleving van mislukking teen wat kliënte mag ontwikkel as gevolg van die feit dat die probleem nie deur hulle opgelos kan word nie (Freeman en Lobovits 1993:189). Carey en Russell (2002:4) dui in die verband aan dat 'n verligting by die kliënt ontstaan wanneer hy besef dat hy nie self die probleem is nie.
- Dit skep die geleentheid vir mense om saam te werk om die probleem te hanteer en te ontsnap van die invloed van die probleem op hul lewens en verhoudings.
- Dit skep nuwe moontlikhede vir die kliënt om sy lewe en verhoudings terug te eis, weg van die invloed van die probleem, aangesien eksternalisering juis die aspekte in die kliënt se leefwêreld wat die probleem in stand hou, identifiseer (Freeman en Lobovits 1993:189 en Carey en Russell 2002:4).
- Dit skep die geleentheid vir die kliënt om 'n ligter en meer effektiewe benadering tot die probleem te volg.
- Dit skep die geleentheid vir die kliënt om dialoog te voer oor die probleem en nie in monoloog met die probleem te verkeer nie (White en Epston 1990:41).
- Dit skep die effek dat die kliënt meer verantwoordelikheid vir en beheer oor die probleem kan neem aangesien hyself kan besluit hoe die interaksie en verhouding met die probleem daar gaan uitsien. Waar die



probleem egter geïnternaliseer word beleef die kliënt dat hy nie werklik beheer oor die probleem het nie (Freedman en Combs 1996:63).

Die kliënt word bemagtig in sy verhouding tot die probleem aangesien hy 'n beleving ontwikkel dat hy beheer oor die probleem kan neem juis omdat die proses van eksternalisering tot gevolg het dat die kliënt nie self as die probleem gesien word nie (Freeman en Lobovits 1993:189). Eksternalisering het verder tot gevolg dat die terapeut in die posisie gestel word om verskillende posisies tydens vraagstelling in te neem wat die hele proses baie interessant maak, byvoorbeeld somtyds die rol van 'n ondersoekende verslaggewer, ander tye weer die van 'n inspekteur ensovoorts (Carey en Russell 2002:9). In die proses word die negatiewe effekte van etikettering teengewerk en word geleentheid aan die kliënt gebied om homself uit 'n nie-probleemgesentreerde oogpunt te sien (Morgan 2000:24).

Zimmerman en Dickerson (1996:86) som die kern van eksternalisering sinvol op deur aan te dui dat dit 'n magtige hulpmiddel is om die kliënt te help om te begryp hoe daar oor die probleem op 'n alternatiewe wyse gedink kan word en beklemtoon dan daarmee saam die feit dat eksternalisering nie 'n tegniek is nie, maar wel 'n denkwyse is. Neal (1996:74) brei verder uit op die verwysing na eksternalisering as 'n spesifieke denkwyse deur te verduidelik dat dit 'n wyse is waarop die terapeut die kliënt en sy probleem benader en hanteer. Freedman en Combs (1996:47) ondersteun die argument dat eksternalisering nie 'n tegniek is nie en huldig verder die oortuiging dat dit ook 'n "houding" is.

Carey en Russell (2002:1) meen dat eksternalisering 'n alternatief tot internaliseringswerkswyses is en dat dit probleme lokaliseer as produkte van kultuur en die geskiedenis. Verder is die probleme oor tyd en sosiaal gekonstrueer. Dit is nie slegs probleme wat eksternaliseer word nie, maar ook persoonlike kwaliteite soos sterk punte, selfvertroue en 'n positiewe selfbeeld. Morgan (2000:20-22) dui verder aan dat gevoelens, mense, kulture en sosiale oortuigings ook geëksternaliseer kan word terwyl

die gebruik van metafore soos om te verwys na die muur van weerstand, in die proses aangemoedig word (Carey en Russell 2002:1).

Freedman en Combs (1996:63) dui aan dat: *"When a problem is external to a person, she can take responsibility for how to interact with it."* Derhalwe is die kliënt nie meer 'n magtelose slagoffer van sy probleem nie, maar in staat om aksies te loods wat die invloed van die probleem op sy lewe het te ontsnap en nuwe of alternatiewe stories te verken.

#### **4.2 DIE HERSKRYF VAN DIE STORIE ("re-authoring conversations")**

Volgens Freedman en Combs (1996:101-103) word daar tydens die dekonstruksie van die dominante storie geleidelik beweeg na die skryf van 'n alternatiewe storie waarmee die kliënt sal kan identifiseer en wat ook die oplossing van die probleem in die hand sal werk. Herskrywing van stories behels volgens White (2005:10) dat die kliënt gebeurde in sy lewe in 'n spesifieke volgorde oor tyd koppel, in lyn met 'n tema (plot). Die narratiewe terapeut sal die kliënt aanmoedig om areas wat nie bespreek is nie (oorgesien is), te identifiseer, met ander woorde die unieke uitkomst of uitsonderings in hul alternatiewe storielyn in te voeg.

Eksternaliseringskonsultasies word dan ook beskou as die deurgang na die sogenaamde unieke uitkomst of verlangde stories (Carey en Russel 2002:4-5). Unieke uitkomst vorm dan ook die vertrekpunt vir die herskrywingsproses. Die unieke uitkomst is aanvanklik vol gapings in die sin dat dit nie volledig omskryf is nie. Dit is veral by wyse van vraagstelling wat die terapeut kliënte begelei om die gapings te vul. Die gebruik van voorkeurvrae deur die terapeut is hier van toepassing waar dit gaan oor die konstruksie van die alternatiewe storie. Dit is belangrik dat die terapeut seker maak dat die korrekte betekenis gekoppel word aan die alternatiewe storie en dat dit ooreenstem met dit wat die kliënt dink (konstruksies van die kliënt). Vrae wat die terapeut kan vra is onder andere: "Dink jy dat die reputasie vir jou moet praat of sal dit beter wees as jy vir jouself praat?" of "Pas hierdie idee jou?" en die stel van 'n opvolgvraag byvoorbeeld "Hoekom?" (Freedman en Combs 1996:129-131).

Die herskrywing van stories behels dat die kliënt aangemoedig word om in diepte na sy lewenservaring(e) te kyk, en wel op so 'n wyse dat hul verbeelding- en betekenisgewingsvaardighede verder uitgebrei word. As uitkoms van alternatiewe stories word in die vooruitsig gestel dat die alternatiewe storie diep en ryk geskep word, terwyl die storie gesetel is in die geskiedenis en dit wat verder ook duidelik omskryf en beskryf is (White 2005:10). Vrae wat deur die terapeut gestel word tydens herskrywingskonsultasies stel die kliënt in staat om gapings in die alternatiewe landskap in hul denke in te vul. White (2005:11) beklemtoon die feit dat die stel van hierdie tipe vrae baie oefening van die terapeut vereis. Soos herskrywingskonsultasies ontvou, word situasies voorsien waar dit vir die kliënt moontlik sal wees om die toekomstige landskap van aksie van sy lewe te betree. Vrae wat deur die terapeut gestel word, moedig die kliënt aan om nuwe voorstelle rondom moontlike aksies met betrekking tot unieke uitkomst te genereer, die omstandighede wat die nuwe voorstelle sal bevorder te identifiseer, en verder te probeer voorspel wat die uitkomst van hierdie voorstelle sal wees (White 2005:11).

Morgan (2000:54) dui aan dat die feit dat die kliënt vir terapie kom en derhalwe bereid is om met iemand oor die probleem te praat alreeds bewys is dat die kliënt standpunt inneem teen die invloed van die probleem op sy lewe. Werkswyses soos getuie prosesse, terapeutiese briewe, rituele en seremonies kan deur die terapeut gebruik word om meer inligting oor alternatiewe stories te verkry en dit op volledige wyse te beskryf. Die volledige beskrywing van alternatiewe stories is van uiterste belang om die kliënt te kan begelei tot die totstandkoming van werklike verandering in hul lewe (Carey en Russell 2002:5). Dit is duidelik dat die alternatiewe temas binne die kliënt se lewe, wat tydens die terapeutiese proses na vore gekom het, benut word om uiteindelik die unieke uitkomst vir die kliënt te vorm.

#### **4.2.1. Unieke Uitkomst**

Morgan (2000:52) omskryf 'n unieke uitkoms as enige iets wat die probleem nie van sal hou nie, met ander woorde enige iets wat nie inpas in die dominante storie nie - dit staan in kontras tot die probleem. Dit kan 'n plan van aksie, 'n gevoel, 'n verklaring, 'n

kwaliteit, `n wens, `n droom, `n gedagte, `n oortuiging, `n vermoë of `n toewyding wees. Unieke uitkomst kan in die verlede, die hede en of die toekoms gesetel wees. Wanneer die terapeut `n moontlikheid identifiseer van inligting wat as `n unieke uitkomst benut kan word, is dit belangrik om soveel as moontlik besonderhede daarvoor uit te vind en dit te eksploreer (Morgan 2000:60). O'Hanlon (1994:26-28) verwys na unieke uitkomst as die herskrywing van die kliënt se storie deur te fokus op die aspekte wat bewys lewer in die lewe van die kliënt dat hy die problemsituasie kan weerstaan. White (1989:16) dui aan dat unieke uitkomst gefasiliteer word deur die uitlê van die effek van die probleem op die kliënt en sy verhoudings. Dit open weer die breër spektrum om die invloed wat die kliënt en sy verhoudings op die probleem het te identifiseer.

Die volgende kategorieë van unieke uitkomst kan identifiseer word:

- **Historiese unieke uitkomst:**

Hierdie kategorie van unieke uitkomst kan geïdentifiseer word deur `n historiese hersiening van die kliënt se invloed op die probleem. Die kliënt word aangemoedig om feite en gebeure te herroep wat kontrasterend is met die effek van die probleem op sy lewe (White en Epton 1990:56). Hier kan gedink word aan die geskeide moeder wat etlike situasies kan herroep waar sy komplimente ontvang het vir die wyse waarop sy haar kinders grootmaak, geruime tyd voor haar egskeiding.

- **Huidige unieke uitkomst:**

Hierdie kategorie van unieke uitkomst kom na vore in die verloop van die sessie. Dit word gewoonlik deur die terapeut geïdentifiseer en die terapeut moedig ook gewoonlik die kliënt aan om dit sinvol aan te wend (White en Epton 1990:59). Hier kan gedink word aan die positiewe ondersteuning wat die geskeide moeder van haar vriendinne ervaar te midde van haar egskeidingsituasie.

o **Toekomstige unieke uitkomst:**

Hierdie tipe unieke uitkomst het 'n toekomstige bestemming en kan geïdentifiseer word deur 'n hersiening van die kliënt se planne om te ontsnap van die invloed van die probleem. 'n Ondersoek na die hoop van die kliënt om bevry te raak van die effek van die probleem kan ook hierdie tipe unieke uitkomst identifiseer (White, 1989:19). Hier kan gedink word aan die hoop van die geskeide moeder om die ondersteuning van al haar huidige vriendinne in die nabye toekoms te behou .

Verbeelding is belangrik in die fasilitering van omstandighede vir die identifisering van unieke uitkomst en die uitlewing van betekenis in lyn daarmee. Soos die terapeut kennis inwin rakende die kliënt se optrede, gewoontes en reaksies op gebeure, kan hy dan voorspel watter tipe respons 'n unieke uitkomst kan skep (White 1989:19).

Morgan (2000:55) dui aan dat die narratiewe terapeut nooit unieke uitkomst in isolasie beskou nie en verder dat 'n probleem nooit 100% suksesvol is nie. Derhalwe sal daar altyd gebeure oor tyd opgespoor en verbind kan word aan die unieke uitkomst wat geïdentifiseer is. Die ondersteuningsisteme van die kliënt kan ook betrek word om die kliënt te ondersteun in hierdie proses. Dit is belangrik dat die terapeut nie te vinnig in hierdie nuwe rigting beweeg nie, en daar sterk bewyse gevind moet word om die kliënt, in die nuwe rigting te begelei. Die kliënt word verder begelei om te fokus op die effek van hierdie nuwe storie op sy toekoms en die effek wat dit in die toekoms op sy verhoudings sal hê. Die terapeut skep ook 'n ondersteuningsraamwerk vir die versterking van die nuwe tema/storie in die lewe van die kliënt onder andere deur briewe en deur vergaderings met gesinslede te hê. Die terapeut kan byvoorbeeld die kliënt vra wie hy dink, vertel kan word van hierdie nuwe ontwikkeling in sy lewe. Hierdie persoon (of persone) help dus om die nuwe rigting in die kliënt se lewe te versterk. Nog 'n wyse van versterking kan wees dat die terapeut die kliënt versoek om byvoorbeeld hierdie nuwe rigting in 'n brief te boekstaaf. Die kliënt se toestemming word eers hier verkry, teen die agtergrond van die toepassing van konfidensialiteit, maar dit is gewoonlik nie 'n probleem nie aangesien die kliënt 'n held binne die situasie is. Afdeling 4.3 omskryf die verskillende wyses waarop die alternatiewe storie in die lewe

van die kliënt versterk kan word. (Vgl. Morgan 2000:55.) Die daarstelling van ondersteuningsgroepe byvoorbeeld vir anoreksia/bulemielyers word ook voorgehou as moontlike wyses waardeur versterking aan die kliënt se nuwe rigting verskaf kan word (O'Hanlon 1994:28).

Die gebruik van opening-van-ruimte vrae kan deur die terapeut benut word om die landskap van die probleem te verbreed en meer ruimte te skep vir unieke uitkomst. `n Uitnodiging aan unieke uitkomst sou byvoorbeeld kon wees: "Was daar al `n tyd wanneer die konflik beheer oor jul verhouding kon neem, maar dit nie gebeur het nie?" Daar moet in gedagte gehou word dat unieke uitkomst nie slegs bestaan uit `n oorwinning oor die probleem nie - dit kan ook `n ander reaksie op die probleem wees, of voorbereiding om in `n ander verhouding met die probleem te staan byvoorbeeld: "Ten spyte daarvan dat die konflik steeds daar is, kan jy enige situasie in die afgelope twee weke herroep waar jy tog hoopvol was, al was dit net vir `n oomblik?" Waar die kliënt probleme ervaar om alternatiewe op die dominante storie van toepassing te maak kan die gebruik van hipotetiese-ervaring vrae van hulp wees. (Vgl. O'Hanlon 1994:28 en Morgan 2000:55.) Die volgende is voorbeelde:

- **Ander se siening/oogpunt**

Die kliënt kan in die geval byvoorbeeld die standpunt van iemand anders oor die probleemsituasie aanvaar en `n voorbeeld sou kon wees: "Wat sou jou ouma gesê het oor hoe jy die situasie hanteer?" of "Wat dink jy leer jou dogter uit die situasie, waar sy sien dat jou eggenote al die besluite neem?"

- **Verskillende kontekste**

Waar die kliënt net homself blind staar in die probleemsituasie lei die terapeut hom om ook te let op ander situasies waar hy wel in staat was om dit te hanteer en vrae in die verband kan byvoorbeeld wees: "Het luiheid alle areas van jou lewe beïnvloed of slegs jou skoolganery?"

- **Verskillende tydsgleuwe**

Hier kan byvoorbeeld gevra word: " Ek hoor dat dit `n lewenslange probleem is, maar as jy die verskillende tydsgleuwe in jou lewe in oorweging neem sou jy kon aandui dat daar `n tyd in jou lewe was wat desperaatheid `n minder belangrike rol in jou lewe gespeel het?" of "In watter tyd in jou lewe het jy die mees gebonde/veilig gevoel?"

Freeman en Combs (1996:125-128) en White (1989: 41) verwys na hierdie tipe vrae as "unieke uitkoms vrae" waar die kliënt uitgenooi word om `n keuse uit te oefen ten opsigte van die moontlikhede en aksies wat teenstrydig met die probleemtema(s) is. Dit sal dus die kliënt se verhouding met die probleem herdefinieer. O'Hanlon (1994:26) dui aan dat die terapeut by wyse van hierdie tipe vraagstelling saam met die kliënt sal poog om te soek na momente waar die kliënt nie oorheers is deur die probleemsituasie nie. In plaas van byvoorbeeld aan die kliënt te vra "wat is die langste tydperk waartydens jy sonder dwelms gegaan het?", sal die terapeut eerder vra: "Wat was die langste tyd wat jy teen onttrekking kon staan?"

Morgan (2000:14) wys op die belangrikheid daarvan om die unieke uitkomst volledig ("richly) te beskryf, wat onder meer dui op fynere besonderhede van die storielyn van die kliënt wat dan aspekte soos die geskiedenis van die unieke uitkomst, ander karakters daarin en hul motiewe sal omsluit. White (1997:15) wys daarop dat die ryk beskrywing van unieke uitkomst verder ook die insluiting van die interpretasie of betekenisgewing van die betrokkenes daarin, omsluit. Dit is van belang dat die terapeut met die kliënt moet kontroleer of gebeure wel as `n unieke uitkoms beskou kan word al dan nie, met ander woorde die terapeut moet met die kliënt die invloed en belangrikheid van die geïdentifiseerde gebeure uitklaar alvorens dit as unieke uitkomst beskou kan word. Die terapeut word veral gewaarsku om nie in die strik te trap om die kliënt byvoorbeeld te oortuig van sekere positiewe punte van unieke uitkomst nie. `n Spesifieke situasie kan slegs as `n unieke uitkoms aangedui word wanneer dit deur die kliënt self as sodanig ervaar word. Aspekte soos die verandering in emosie of liggaamstaal (byvoorbeeld verandering in gesigsuitdrukking) van die kliënt kan ook deur die terapeut waargeneem word, ten einde `n idee te verkry van die

belangrikheid al dan nie van `n gebeurtenis vir die kliënt. In gevalle waar die kliënt baie gepreokupeerd is deur die probleem mag die unieke uitkoms klein of gering vertoon en is dit belangrik dat die terapeut baie goed na die kliënt luister ten einde wel die moontlikheid van `n unieke uitkoms te kan identifiseer (Morgan 2000:56-57). Binne die konteks van hierdie studie kan gesinslede binne `n egskeidingsituasie of ander gesinne in soortgelyke situasies heelwat ondersteuning aan mekaar verskaf in die identifisering en veral die versterking van die alternatiewe storie of alternatiewe uitkomst.

White (1995:31) dui aan dat stories `n tweeledige landskap het naamlik landskappe van aksie ("landscape of action") en landskappe van betekenisgewing ("landscape of consciousness") wat nou in meer volledige besonderhede beskryf word: Ten einde `n proses te fasiliteer wat die kliënt in staat stel om sy storie te herskryf is dit nodig om die landskap van aksie en –betekenisgewing in ag te neem.

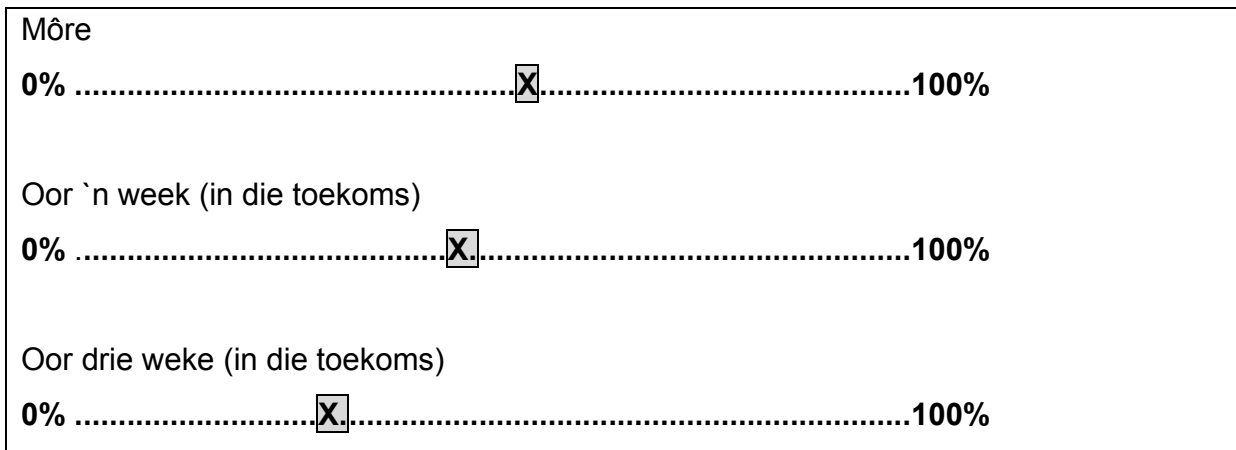
#### **4.2.2 Uiteensetting van die storie ten opsigte van die feitelike gebeure ("landscape of action")**

Die sogenaamde "landskap van aksie" behels die opeenvolging van bepaalde gebeure wat opeenvolgend in `n volgorde ("sequence") oor `n tydperk (verlede, hede en die toekoms) saamgevoeg word tot `n intrige ("plot") of tema. (White 1995:31 en Freedman en Combs 1996:97). Dit sou ook as die weergawe van die chronologiese–/historiese verloop van gebeure gesien kan word (White 1993:36-37). Ten spyte daarvan dat `n storie die weergawe van feitelike gebeure is, gebind aan tyd en plek, bly dit `n subjektiewe vertelling wat onderhewig is aan elke individu se unieke betekenisgewing (Du Plessis 2000:101). Die vrae wat hier gevra kan word is: Wat gebeur, in watter volgorde en watter karakters is daarby betrokke? Die landskap van aksie fokus ook daarop om selfwerkzaamheid van die kliënt teweeg te bring. Dit kan bevorder word deurdat die terapeut die kliënt vra na hoe hy dit teweeg gebring het wat hy bereik het, byvoorbeeld deur te vra: "Hoe het jy dit reggekry?" Die antwoord wat die kliënt verskaf behoort gewoonlik in `n storienvorm te wees. Die terapeut behoort verdere vrae te stel ten einde te probeer vasstel of daar `n soort keerpunt was waar die storie in `n beter rigting beweeg het. Hierdie draaipunt kan dan as die fokuspunt gebruik word waar die probleemstorie verander na die verlangde storie (Freedman en Combs



1996:97-99). Die benutting van storie-ontwikkelende vrae deur die terapeut is daarop gefokus om die kliënt aan te moedig om die proses en besonderhede van die ervaring te koppel aan 'n tydsraamwerk, 'n spesifieke konteks en ander mense. Die doel is derhalwe om die gebeure uit te brei sodat dit 'n storie word. Die storie hoef nie slegs uit ware feite gekonstrueer te wees nie, dit kan hipoteties wees. Hierdie tipe vrae behoort te fokus op die volgende aspekte:

- **Proses:** Vrae wat op die proses fokus het ten doel om 'n gebeurtenis of ervaring te ontleed in terme van wat alles daarin gesit is. Hierdie "kaart" wat geskep word kan die kliënt weer gebruik vir toekomstige uitdagings, byvoorbeeld: "Wat was die stappe wat jy in die proses gevolg het om dit reg te kry?" of "Hoe het jy dit gedoen?"
- **Detail of besonderhede:** Deur vrae oor die besonderhede van 'n gebeurtenis te vra mag daar aspekte na vore kom waarvan die kliënt vergeet het of oorgesien het, byvoorbeeld: "Hoe het dit gevoel om daardie toekenning vas te hou?" of "Wat presies het sy gesê toe jy haar die nuus vertel?"
- **Tyd:** Soms is daar historiese agtergrond wat die kliënt kan benut om die probleem te hanteer en te benut in die bou van die alternatiewe storie, byvoorbeeld: "Waar in die verlede het jou dogter hierdie tipe waagmoed aan die dag gelê?" Toekoms-georiënteerde vrae kan alternatiewe stories in die toekoms inneem en die kliënt se verwagting van die toekoms beïnvloed, byvoorbeeld: "Noudat jy hierdie nuwe aspekte van jou verhouding ontdek het, het jy 'n nuwe visie vir die toekoms?" Dieselfde raamwerk wat voorheen in afdeling 4.1.1.2 gebruik is om die eksplorering van die effek van die oorheersende probleemstorie op die lewe van die kliënt en sy verhoudings vas te stel deur aanwending van tydlyne, sou weer benut kan word om die kliënt te fokus op die effek van die unieke uitkomst op sy situasie. Die voorbeeld van die effek van selfvertroue, as unieke uitkomst, kan benut word en die kliënt versoek word om die toekomstige effek daarvan te plaas in die tydlyne soos in die Figuur 4.2 aangedui:



***Figuur: 4.2 Effek van die unieke uitkoms op die toekoms van die kliënt***

- **Konteks:** Probleme mag deur `n spesifieke sosio-kulturele konteks ondersteun word en soos die kliënt `n alternatiewe storie ontwikkel mag `n nuwe konteks na vore tree en van belang raak. Vrae wat die terapeut stel kan die kliënt aanmoedig om die storie binne `n nuwe konteks aan te wend, byvoorbeeld: "Waar het dit gebeur?" en "Wat was daardie tyd aan die gang?".
- **Mense:** Hierdie tipe vrae fokus op die rol wat ander mense speel in die ontwikkeling van die alternatiewe storie, terwyl die kliënt ook aangemoedig word om te fokus op die effek van die alternatiewe storie op die lewe van ander mense, byvoorbeeld: "Wie het `n rol gespeel in die situasie waar jy weer beheer oor jou lewe geneem het?" of "Watter effek sal dit hê om kontak met jou broer te behou?"
- **Hipotetiese gebeure vrae:** Hierdie tipe vrae bou verder op unieke uitkomstedeur besonderhede by te voeg vanuit dit wat voorsien word, byvoorbeeld: "Hoe dink jy sou jy moontlik anders grootgeword het indien jou moeder nie gesterf het nie?" (Freedman en Combs 1996:131-135).

White (1989: 42) verwys na hierdie tipe vrae as "unique account questions" en som die doel daarvan op dat die kliënt aanmoedig word om sin uit die unieke uitkoms(te)

maak deur dit te plaas in 'n patroon van gebeure wat oor 'n tydperk strek. Dit verwys dus na die plasing van die unieke uitkomst in die landskap van aksie. Morgan (2000:60) dui aan dat die landskap van aksie saamgestel is uit die ervaring van gebeure, wat verbind is in 'n bepaalde volgorde oor tyd en in ooreenstemming met spesifieke temas (betekenisgewing van die kliënt). Indien enige van die komponente van die landskap van aksie ontbreek, kan 'n storie nie gevorm word nie.

#### **4.2.3 Uiteensetting van die storie in terme van betekenisgewing ("landscape of consciousness")**

Die landskap van aksie ontwikkel in die landskap van betekenisgewing soos die implikasies van die ervaring van die stories in die landskap van aksie uitgelig word. Vrae word deur die terapeut aan die kliënt gestel sodat die kliënt kan reflekteer op wense, motiverings, waardes, oortuiginge en leerimplikasies wat spruit uit die aksies van die landskap (Freedman en Combs 1996:97-99). Die landskap van betekenisgewing behels dus die interpretasie en betekenisgewing van die verteller van die storie oor die gebeure en die interpretasie en betekenisgewing wat die aanhoorder(s) van die storie aan die gebeure gee. Morgan (2000:61) dui aan dat die landskap van die bewuste dui op die interpretasie wat gemaak word deur middel van onder meer reflektering op daardie gebeurtenisse wat in die landskap van aksie ontvou het.

Morgan (2000:62-63) stel voor dat vrae deur die terapeut gestel word om meer besonderhede te bekom en die unieke uitkomst te eksploreer. Hierdie vrae behoort te fokus daarop om meer inligting ten opsigte van die volgende areas in te samel:

- Die ambisie, wense en voorkeure van die kliënt.
- Persoonlike waardes van die kliënt.
- Verhoudingskwaliteite van die kliënt.
- Persoonlike vaardighede en vermoëns van die kliënt.
- Bedoelings, motiewe, planne en doelstellings van die kliënt.
- Oortuiginge en waardes van die kliënt.
- Persoonlike kwaliteite van die kliënt.

Deur die gebruik van betekenisvrae word die kliënt aangemoedig tot `n reflekerende posisie waar verskillende aspekte van hul storie, hulself en hul verhoudings oorweeg kan word. Die kliënt word dus aangemoedig om die implikasies van die unieke uitkomst of nuwe storie te beleef (Freedman en Combs 1996:36).

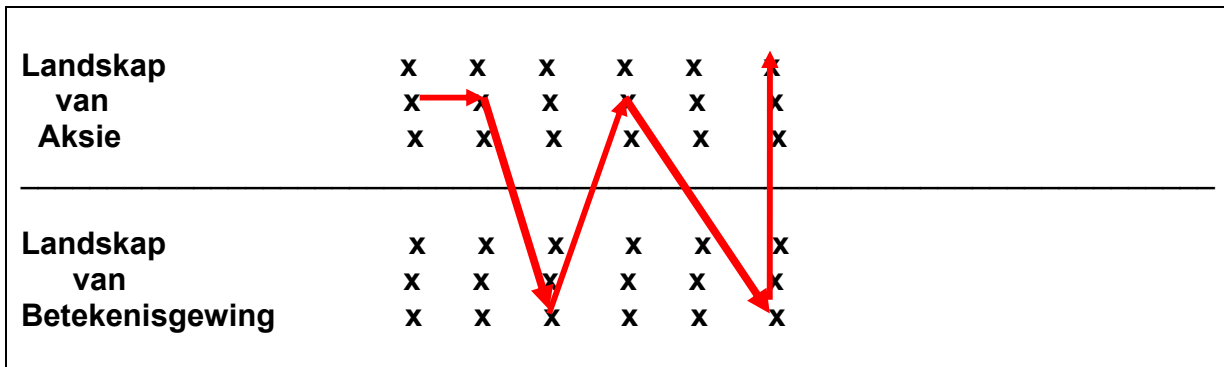
Die onderstaande tabel dui telkens die fokus van die vraagstelling aan en bied ook `n voorbeeld van die vraag ten einde die uiteensetting van die storie in terme van betekenisgewing te fasiliteer:

<b>FOKUS VAN DIE VRAAG</b>	<b>VOORBEELD VAN DIE VRAAG</b>
<b>Betekenis en implikasies:</b> Dit is oop vrae en mag persoonlike eienskappe en waardes weergee.	" Wat beteken dit vir jou dat jou maat dit doen?"
<b>Karakteristieke en kwaliteite:</b> Hier word gevra na die karakteristieke eienskappe en kwaliteite van mense en verhoudings ten einde in te pas in die alternatiewe storie.	"In die lig van dit wat julle saam bereik het, hoe dink jy sal jou maat julle verhouding beskryf?"
<b>Motivering, hoop en doelstellings:</b> Vrae oor motivering, hoop en doelstellings wys die kliënt op hoe sekere ontwikkelings reflekteer op groter projekte.	"Dink jy dat die manier waarop julle twee op hierdie taak gefokus het reflekerend is van dit wat jy vir julle as `n paartjie in die vooruitsig stel?"
<b>Vrae oor waardes en oortuiging:</b> Dit kan die kliënt help om verby `n spesifieke gebeurtenis te kyk en te reflekteer op sy morele, etiese of godsdienstige dimensie.	"Waarom pas hierdie nuwe wyse van denke jou beter as die ou wyse van denke?"
<b>Kennis en leerervaringe:</b> Hierdie tipe vrae fokus op kennis en ervaringe waaroor die kliënt beskik rakende die unieke uitkoms.	"Is daar iets wat jy kan leer uit hierdie situasie wat moontlik belangrik kan wees vir ander aspekte in jou lewe?"

**Tabel: 4.3 Vrae ten einde die storie in terme van betekenisgewing te fasiliteer**

White (1989:42) verwys na hierdie tipe vrae (soos in tabel 4.3) as "unique redescription questions" met die doel dat die kliënt betekenis aan die unieke uitkomst gee by wyse van herbeskrywing van homself, ander en sy verhoudings.

Die twee landskappe is nou in mekaar verweef, en die terapeut sal tussen die twee beweeg tydens die konsultasies (Freedman en Combs 1996:97-99). White (1995:32) verwys na die sogenaamde "zig - zagging" proses in die verband, waar die terapeut byvoorbeeld met die kliënt in gesprek is oor 'n spesifieke gebeurtenis, en dan kan vra om te reflekteer oor die betekenis wat die spesifieke gebeurtenis vir hom inhou. So word die effek dan verkry van beweging van die landskap van aksie na die landskap van betekenisgewing. Die terapeut sou egter ook kon vra na die moontlikheid van ander gebeure in die lewe van die kliënt wat dieselfde betekenis vir die kliënt inhou sodat beweging van die landskap van betekenisgewing na die landskap van aksie weer verkry word. Die kliënt word aangemoedig om op beide die landskap van aksie en die landskap van betekenis te fokus deur te reflekteer op alternatiewe stories in die landskap van aksie. Betekenisgewing aan die alternatiewe stories in die landskap van aksie, wat die beste inpas by die werklike karakteristieke eienskappe, motiewe en oortuiginge van die kliënt, word verder aangemoedig deur die terapeut sodat die herskrywingsproses van die storie van die kliënt te weeg gebring kan word. Verder sal die narratiewe terapeut ook die kliënt begelei om die alternatiewe storie die toekoms in te neem deur byvoorbeeld te vra: "Wanneer jy hierdie beeld van wie jy werlik is in ag neem, hoe dink jy sal dit jou volgende stappe vir die beplanning van jou toekoms beïnvloed?" (White 1995:31-32). Dieselfde skematiese voorstelling (Figuur 3.1) wat in afdeling 3.7 benut is om die dominante storie binne ander stories in 'n individu se lewe aan te dui kan ook benut word om die sogenaamde ("zig-zag" beweging) tussen die landskap van aksie en die landskap van betekenisgewing te verstaan. Die oorheersende of dominante storielyn is aangedui en verbind in vet gedruk terwyl die ander storielyne in die individu se lewe die ander lyne verteenwoordig. Die dele van die oorheersende storie wat binne die landskap van aksie val is aangedui bo die stippellyn terwyl die dele van die oorheersende storie wat binne die landskap van betekenisgewing val aan die onderkant van die stippellyn aangedui is.



***Figuur: 4.3 Sig - sag Beweging tussen die landskap van aksie en die landskap van betekenisgewing***

White (1995:20) dui aan dat soos die kliënt geleidelik vorder na die punt waar hy alternatiewe wyses ervaar rondom sy bestaan en denke, die onttrekking van die terapeut uit die situasie dan ook na vore tree. Verder is die onttrekking van die terapeut dan ook nie `n lang uitgerekte proses nie.

Die herskrywingsproses van die storie van die kliënt fokus dus op alternatiewe stories wat aanvanklik deur die kliënt oorgesien is. Die terapeut fasiliteer die gesprekvoering ten einde meer inligting oor die alternatiewe temas te bekom aangesien dit die basis vorm vir die ontwikkeling van unieke uitkomst. In die proses om unieke uitkomst te identifiseer en volledig te omskryf word gefokus op die landskap van aksie sowel as op die landskap van betekenisgewing. In die volgende afdeling word gefokus op die wyses waarop die alternatiewe stories of unieke uitkomst versterk kan word juis deur dit te verbreed deur volledige omskrywing daarvan.

- **Bring insidente van die verlede in verband met die unieke uitkoms**

Freedman en Combs (1996:103) dui aan dat deur die stel van vrae aan die kliënt wat gebeurde in die verlede herroep wat met die unieke uitkoms en die betekenis daarvan in verband gebring kan word, die unieke uitkoms dan as't ware bevestig word. Daar sou so byvoorbeeld aan die kliënt gevra kan word of sy aan situasies in haar lewe kan dink wat haar vermoë om selfstandig op te tree, weerspieël. Die spesifieke gebeurde van die verlede behoort verder uiteengesit te word in terme van die feitelike gebeurde en die

betekenis wat daaraan gegee word. Sodoende ontwikkel die kliënt insig dat hy alreeds in die verlede insidente beleef het wat hom in effek toegerus het vir sy huidige optrede. Die insidente uit die verlede skep ook geleentheid om andersoortige betekenis aan huidige gebeurlikhede te heg, en die proses versterk derhalwe die unieke uitkoms. (Vgl. Du Plessis 2000:158.)

- **Plaas die storie van die verlede in die konteks van feitelike gebeure**

Die gebeure van die verlede word in konteks van die feitelike gebeure “(landscape of action”) uiteengesit en die toepaslike vrae word gestel ten einde die bespreking te rig (Freedman en Combs 1996:103).

- **Plaas die storie van die verlede in die konteks van die betekenis wat aan gebeure gegee word**

Die storie van die verlede word in konteks van die betekenis wat aan die verskillende fasette van die gebeure geheg word, geplaas. Die klem is derhalwe op betekenisgewing wat in die verlede plaasgevind het (Freedman en Combs 1996:103).

- **Gebruik vrae om die verlede met die hede te koppel**

Die storie van die kliënt en derhalwe sy lewe word meer omvattend beskryf deurdat gebeure van die verlede aan die hede gekoppel word. Daar kan byvoorbeeld aan die kliënt gevra word: “As jy dink oor jou huweliksverhouding, plaas dit die hofsaak van verlede week in `n ander lig vir jou?” (Freedman en Combs 1996:103).

Die kliënt se verhaal word derhalwe meer omvattend in die sin dat meer unieke uitkomstevindings ontvou wat sy alternatiewe storie volledig uitbou. Die nuwe lewensverhaal wat ontvou word verder ook nie deur probleemtemas gedomineer nie.

- **Uitbreiding van die storie na die toekoms**

Die kliënt kan nou sy nuwe storie bevestig deur oor toekomstige insidente te besin. So byvoorbeeld sou aan die kliënt gevra kan word dat teen die agtergrond van die nuwe

rigting wat sy lewe ingeslaan het, wat hy dink die volgende stap sal wees wat hy gaan neem (Freedman en Combs 1996:103).

White (1992:132-134) stel verder ook die benutting van ervaring–van–ervaring vrae voor in die herskryfproses van die storie van die kliënt. `n Voorbeeld van sodanige vraag sou kon wees: “Watter mense wat jou goed ken sal verras wees oor jou selfstandige funksionering?”. Dit is derhalwe asof die kliënt algaande besef dat ander mense sy besondere suksesse en kwaliteite waardeer.

Dit is duidelik dat vrae hoofsaaklik deur die terapeut gebruik word om die kliënt te begelei om sy storie te herskryf. Hierdie vrae fokus op alternatiewe moontlikhede wat kontrasterend is tot die oorheersende storie in die lewe van die kliënt en wat uitgebou en ontwikkel kan word. `n Proses vind derhalwe plaas waartydens die kliënt `n nuwe storie en meegaande nuwe identiteit ontwikkel, wat dan ook bevestig word deur betekenisvolle persone in sy lewe.

Die derde kartering waarvolgens die narratiewe terapie ingeklee word, naamlik seremonies ter bevestiging van `n nuwe identiteit, word in die volgende afdeling bespreek:

#### **4.3 SEREMONIES TER BEVESTIGING VAN `N NUWE IDENTITEIT ("DEFINITIONAL CEREMONIES")**

Seremonies ter bevestiging van `n nuwe identiteit ("definitional ceremonies") is by White (1997:93) aangewakker deur die werk van Myerhoff. Sy het in `n Joodse gemeenskap in Venice, Los Angeles, geleentheid geskep waartydens toeskouers tydens seremonies geleentheid gegee is om te deel in die nuwe storie van die gemeenskap. White (1995:178) haal Meyerhoff soos volg aan: "Definitional ceremonies deal with the problems of invisibility and marginality; they are strategies that provide opportunities for being seen and in one's own terms, garnering witnesses to one's worth, vitality and being." By wyse van bevestigingseremonies word `n andersoortige status aan die kliënt gegee, sy omstandighede word baie omvattend beskryf terwyl `n hervertelling van die kliënt se storie ook plaasvind. Hieruit blyk dit dat



die kliënt sy/haar eie verklaring oor sy lewe aan die gehoor bekend stel. Die bevestigingsseremonies kan verskillende vorms aanneem, soos die gebruik van 'n reflekerende span en van dokumente in die vorm van sertifikate (White 2005:215).

#### **4.3.1 Buitestaander-getuiegroepe**

Buitestaander-getuiegroepe kan saamgestel word uit twee of meer mense, wat bekend of onbekend mag wees aan die kliënt. Hierdie mense mag ook ander terapeute, gesinslede, vriende of gemeenskapslede wees wat sinvolle bydraes deur hul spesifieke ervaring of veld van kennis kan lewer. So mag geskeide persone voorkeur daaraan gee dat persone wat ook deur egskeiding gegaan het, deel vorm van die buitestaander-getuiegroep (Morgan 2000:121). Binne hierdie opset word mense voorsien van die moontlikheid om hul nuwe stories te vertel of voor te dra, voor 'n gehoor wat dan as getuies dien. Die "gehoor" reageer op hierdie stories deur die hervertel van sekere van hierdie aspekte wat gehoor is (White 2005:215). Die gebruik van 'n buitestaander-getuiegroep word deur White (1995:181-195) in vier fases gestruktureer, naamlik:

##### **➤ Fase 1: Die vertelling van die storie deur die kliënt**

Die kliënt kan tydens hierdie fase aan die lede van die gehoor/span voorgestel word, maar dit is verkieslik dat die ontmoeting met die aanvang van die gehoor/span se reaksie op die sessie plaasvind. Tydens hierdie fase sal die gehoor met aandag luister na die terapeutiese gesprekvoering. Die fokus van aandag behoort veral op die volgende aspekte te wees:

- Die pogings wat die kliënt aanwend om meer beheer oor die rigting van sy lewe te kry.
- Die geloof en volharding wat die kliënt aan die dag lê om te volhard in die nuwe storie ten spyte van moontlike faktore wat daarteen ingestel is.
- Inligting wat die oorheersende tema in die lewe van die kliënt teenstaan.
- Inligting wat dui op die verlangde uitkoms vir die kliënt.

Aan die einde van die sessie kan die terapeut die naamlys van die span aan die kliënt beskikbaar stel. Die lede van die gehoor sal moontlik elkeen op hul eie op hierdie

inligting reflekteer en dit mag gebeur dat hulle die inligting verbind met hul eie ervarings in hul eie lewe. (Vgl. White 1997:96.)

➤ **Fase 2: Hervertelling van die storie deur die "getuie" (eerste hervertelling)**

Morgan (2000:122-123) dui aan dat die kliënt en die "gehoor" nou as't ware plekke omruil, aangesien die kliënt en terapeut nou luister na die hervertelling van die storie deur die buitestaandergroep na aanleiding van dit wat hulle gehoor het. Hul hervertelling neem die vorm van 'n dialoog aan, waar vrae en kommentaar tussen die groeplede spontaan plaasvind. Die groeplede moet ook aandui waarom sekere dele van die gesprek hul aandag getrek het - moontlik omdat dit wat hulle waargeneem het min of meer dieselfde is as dit wat in hul eie lewe voorgekom het. Groeplede het dus die verantwoordelikheid om dit wat hulle gehoor het, te verbind met die ervaring in hul eie lewe/ hul eie toewyding en waardes. Noodwendig sal die groeplede dus ook aandui hoe die gespreksvoering wat hul waargeneem het hul denke rakende hul eie lewe, werk en of potensiaal geraak het. Die fokus van die hervertelling moet by die kliënt of gesin bly, alhoewel ruimte gelaat kan word dat daar raakpunte mag wees tussen die kliënt se storie en die lewens van die groep (Morgan 2000:124).

➤ **Fase 3: Die kliënt se reaksie**

Morgan (2000:125) dui aan dat die kliënt tydens hierdie fase geleentheid gegee word om kommentaar te lewer op die hervertelling van die buitestaander-getuiegroep in die vorige fase. Hierdie fase word nie beskou as 'n voortvloeiing van die terapeutiese gespreksvoering wat in Fase 1 voorgekom het nie - dit bied slegs geleentheid aan die kliënt om kommentaar te lewer op die hervertelling wat in Fase 2 plaasgevind het, sodat die kliënt steeds die laaste sê moet hê oor dit wat bespreek is. Dit verhoog ook die verantwoordelikheid van die buitestaander-getuiegroep ten opsigte van die effek wat dit wat hulle gesê het, en sodoende leer die groep direk van die kliënt rakende dit wat die meeste en die minste leersaam was. Die kliënt word verder die geleentheid gegee om 'n algehele oorsig te gee rakende sy algemene ervaring om self 'n "gehoorlid" te wees van 'n bespreking oor en van sy lewe.

#### ➤ **Fase 4: Bespreking van terapie**

Morgan (2000:125) verduidelik dat die buitestaander-getuiegroep tydens hierdie fase genooi word om aan te sluit by die terapeut en die kliënt. Geleentheid word nou gegee aan al die partye om te reflekteer op die eerste drie fases van die proses. Die partye word dus uitgenooi om agter die skerms van terapie in te beweeg en om die proses deursigtig te maak. White (1995:194) stel dit dat die kliënt geleentheid gebied word *"...to come behind the scenes and join in on the ground floor so that they might have access to the working of the therapy."*

Vrae wat die kliënt of die buitestaander-getuiegroep mag vra is onder andere :

- Hoekom die terapeut sekere vrae gevra het.
- Hoekom die terapeut voortgegaan het om in `n sekere rigting vrae te vra.

Al die betrokkenes beweeg dus op `n gelyke magsvlak en sluit die sessie af deur hul lewens op omvangryke wyse te beskryf, en alternatiewe stories te vorm en te bevestig (White 1995:194). Morgan (2000:126) dui aan dat selfs in gevalle waar die buitestaander-getuiegroep uit nie-professionele persone saamgestel word, die beginnende bly, naamlik om die herskrywingskonsultasie waar te neem/te observeer en dan te vertel wat hulle gehoor het, met die uiteindelige doelstelling voor oë dat dieper of ryker beskrywing van die alternatiewe storie van die kliënt sal plaasvind. Kliënte het aangedui dat die hoor van hul storie deur ander mense wat dit hervertel het, bygedra het om afstand te skep van die probleemgeoriënteerde storie en nuwe ontwikkeling in plek te kry rondom nuwe/alternatiewe stories in hul lewens en/of hul identiteit (Morgan 2000:127).

Deur hierdie vertelling en hervertelling van stories word alternatiewe temas verdiep en word die stories van mense se lewens verbind, veral deur die waardes, doelstellings en verbintenisse wat juis in die temas uitgedruk word. Die proses het verder ten doel om die kliënt tot aksie in sy lewe aan te moedig. Die reaksie van die getuies bestaan nie uit die tradisionele reaksies van bevestiging en beklemtoning van dit wat positief is nie. Die gehoor van getuies gaan eerder met mekaar in gesprek oor dit wat hulle gehoor

het, en hulle reaksies daarop. Die doelstelling is dus om te bou op mekaar se insette en bydraes, en sodoende beweging teweeg te bring (White 2005:16). Dit is ook duidelik dat die kliënt deur hierdie proses gehelp word om met die nuwe storie te identifiseer.

White (1995:178-179) wys daarop dat lede van die reflekerende span deeglik voorberei en georiënteer moet word vir hul deelname aan die terapisessies. Daar moet veral gewaak word daarteen dat die reflekerende span, veral waar dit uit 'n groep professionele persone saamgestel is, nie in 'n magsposisie teenoor die kliënt staan nie. Die volgende kan as riglyne gestel word:

- Die bespreking moet gefokus wees op dit wat tydens die bespreking plaasvind en geen teoretiese bespreking oor die situasie teen die agtergrond van 'n spesifieke kennisraamwerk behoort toegelaat te word nie.
- Die span se fokus is nie om raad te gee, intervensie uit te voer, of met bepaalde probleemoplossings na vore te kom nie.
- Die span behoort georiënteer te word ten opsigte van die beginsels van die narratiewe werkswyse in die sin dat die kliënt gerespekteer moet word as die primêre kenner en kundige van sy lewe.
- Die span se deelname moet op so 'n wyse geskied dat daar erkenning gegee word aan sy ervaring en dit wat hy reeds gedoen het om 'n alternatiewe storie te skep.

Waar die terapeut gereed maak om die getuies/gehoor te konsulteer, of waar 'n reflekerende span voorberei vir buitestaander-getuiegroep hervertelling word die volgende vier kategorieë van reaksies vir die buitestaander-getuiegroep deur White (2005:17) voorgestel:

### 1. Uitdrukking van reaksies

Watter uitdrukking het jou aandag getrek of jou verbeelding aangegryp soos jy geluister het na die storie?

### 2. Beskrywing van die indruk

Watter indruk van mense se lewe, hul identiteit en die wêreld in geheel het die storie ontlok? Wat sê hierdie uitdrukkings oor die persoon se lewe, waardes, hoop, drome en toewyding?

### 3. Verpersoonliking van reaksies

Hoekom het hierdie uitdrukkings jou aandag getrek, met ander woorde hoe bring jy dit moontlik in verband met jou eie lewe of werk? (Watter beelde ontlok hierdie uitdrukking?)

### 4. Erkenning van beweging

Hoe het jy beweeg in terme daarvan om jouself in hierdie situasie te bevind? Waarheen het die ervaring jou geneem en hoe het jy sedertdien verander?

Die sogenaamde "definitional ceremony" het ten doel om die alternatiewe storie in die lewe van die kliënt te versterk, en dit ook te verryk en te verbreed. Die strategiese aanwending van vrae is belangrik in hierdie proses, terwyl die gebruik van 'n reflekerende span of 'n buitestaander-getuiegroep aangewend word om die kliënt te help om homself te skei van die probleemgeoriënteerde storie. Die kliënt word verder ook gehelp om met die nuwe storie in sy lewe te identifiseer.

#### **4.3.2 Gebruik van dokumentasie**

Freedman en Combs (1996:206) dui aan dat kassetbande, briewe en ander dokumente ook benut kan word om die alternatiewe storie van die kliënt te verryk, te verbreed en te versterk. Dit dra verder by om 'n gehoor van getuies daar te stel, byvoorbeeld waar die kliënt 'n verklaring saam met die terapeut opstel waarin hy aandui dat hy sy lewe teruggeëis het van die oorheersing van skuldgevoelens. Die verklaring word aan diegene gestuur wat 'n rigtinggewende rol in die lewe van die

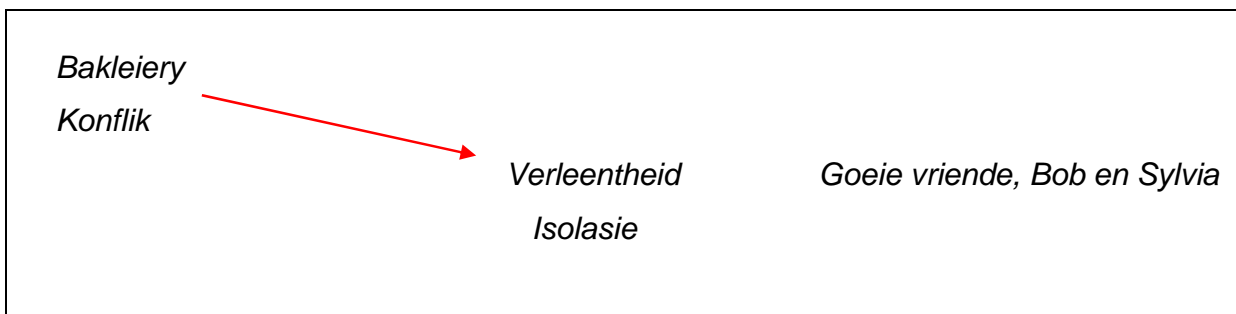
kliënt speel, en skep sodoende getuies van die nuwe storie in die lewe van die kliënt. Dit dien as bevestiging van die nuwe identiteit wat die kliënt bekom het, en die alternatiewe narratief wat daaruit voortvloei. Die dokumentasie word in samewerking met die kliënt saamgestel en daar word ook tussen die terapeut en die kliënt ooreengekom watter vorm dit sal aanneem. In die volgende afdeling word die verskillende vorms wat die dokumentasie kan aanneem bespreek.

#### **4.3.2.1 Die neem van notas**

Ten einde die alternatiewe storie van die kliënt te versterk, kan die terapeut toestemming van die kliënt vra om notas in die verband te neem. Soos die terapeut dit neerskryf herhaal hy dit sodat die kliënt dit weer kan hoor en die storie die nodige waarde kry (Freedman en Combs 1996: 206-207). Mann (2001:2) stel voor dat die kliënt ingelig behoort te word oor die dokumentering van die verloop van die terapeutiese proses, of self betrokke behoort te wees in die dokumentering van sy storie. Ten einde die proses te fasiliteer en deursigtigheid daarvan te verseker, kan die terapeut langs die kliënt, in plaas van teenoor die kliënt sit, wat dan meebring dat die kliënt die inhoud van die dokument kan lees. Morgan (2000:96) dui aan dat die notas as die eiendom van die kliënt beskou behoort te word, en dat direkte woorde/sinne van die kliënt in die notas aangedui moet word. Die kliënt kan ook die notas saamneem aan die einde van sessies aangesien dit groot waarde het as die kliënt sy eie konstruksie kan lees tussen die sessies. Dit behoort die kliënt te herinner aan idees wat tydens die sessie na vore gekom het. White (1995:209-212) stel voor dat die nota's wat die terapeut opstel aan die einde van 'n sessie, aan die kliënt gestuur kan word, en selfs ook aan ander belangrike persone in die lewe van die kliënt, afhangende van hoe daar in die verband met die kliënt ooreengekom is. Hierdie persone sou later as 'n reflekerende span/gehoor benut kan word met die doel om die nuwe storie in die lewe van die kliënt te versterk. Die kliënt sou ook sy gedagtes oor die dokument kan neerskryf en dit tydens die volgende sessie met die terapeut bespreek.

Freedman en Combs (1996:209-210) stel voor dat die terapeut die inligting soos volg kan organiseer in terme van die probleem en die teenprojek vir die skryf van nota's oor die terapiessessies:

Nota's rakende die probleem kan aan die linkerkant van die notablaai aangeteken word. Sou die kliënt byvoorbeeld aandui dat hy en sy maat oor niks saamstem nie en nie oor die weg kom nie, sal die terapeut byvoorbeeld kan aandui: "Baklei" en "Konflik" en die terme dan in eksternaliseringsterme hou. Hierdie nota's maak dit ook makliker om dekonstruktiewe vrae te vra in die vorm van byvoorbeeld: "Konflik" en "Bakleiry" het dus jou verhouding oorgeneem, verstaan ek dit reg? Dit lei tot verleentheid wat weer isolasie tot gevolg kan hê. Die nota's op die linkerkant van die notablaai mag dus soos volg lyk:



***Figuur: 4.4 Die hou van nota's deur die terapeut***

Aan die regterkant van die notablaai hou die terapeut weer rekord van die alternatiewe storie wat ontwikkel. Byvoorbeeld, indien die kliënt noem dat Bob en Sylvia goeie vriende van hom is met wie hy soms tyd spandeer, kan dit aangedui word soos in figuur 4.4. Die terapeut brei nou verder uit op die verhouding met Bob en Sylvia en die inligting op die regterkant van die notablaai word verder aangevul (Freedman en Combs, 1996:209-210).

Die neem van nota's tydens die terapeutiese proses deur die terapeut het ten doel om die alternatiewe storie van die kliënt te verryk, te verbreed en te versterk. In die verband behoort die terapeut egter seker te maak dat die kliënt betrokke is in die

proses om nota's saam te stel. Dit respekteer die kliënt as die kundige rakende sy probleem en bemagtig hom in sy alternatiewe storie. Die gebruik van direkte aanhalings soos dit deur die kliënt gestel is, kan ook die proses versterk. Indien die kliënt die nota's met hom saamneem aan die einde van die sessie of dit aan hom gestuur word, word die geleentheid gefasiliteer dat die kliënt dit kan lees buite die terapisituasie sodat dit hom onder meer herinner aan wat bespreek is en ooreengekom is tydens die terapeutiese sessies.

#### **4.3.2.2 Die samestelling van `n lys**

Morgan (2000:97) meen dat die samestelling van `n lys oor rigtinggewende ontwikkelings, idees en bydraes wat tydens die terapisessies na vore gekom het `n sinvolle manier is om op die hoogte te bly met ervaringe. Die lys kan verder ook aangevul word soos nuwe ontdekkings deur die kliënt, gemaak word. Wanneer belangrike prestasies gelys word en teruggelees word aan die kliënt word dit duideliker en `n werklikheid vir die kliënt, terwyl dit ook as `n tipe hersiening dien vir die kliënt ten opsigte van sy kennis en vaardighede. Hierdie lys help die kliënt om die nuwe storie van sy lewe te definieer. Die lys sou verder in twee hoofkategorieë verdeel kan word naamlik:

- Wat my help om vorentoe te beweeg.
- Wat my terugneem of teughou.

Die benutting van `n lys versterk derhalwe die nuwe storie in die lewe van die kliënt deurdat die kliënt aangemoedig word om te fokus op die meer breedvoerige beskrywing van die alternatiewe storie. Dit word onder meer in die hand gewerk deur die kliënt tydens die gebruik van `n lys, terug te neem na inligting wat die nuwe storie in sy lewe versterk.

#### **4.3.2.3 Prente en/of tekeninge**

Morgan (2000:98) dui aan dat prente en tekeninge ook kan bydra om die kliënt in kontak te hou met die ontwikkeling van `n nuwe, alternatiewe storie. Verally kinders geniet dit om tekeninge te maak van ontwikkelinge wat dan bydra om die



ontwikkeling(e) in stand te hou. So byvoorbeeld kan die kind in terapie versoek word om "vrees" in haar lewe te teken in terme van die grootte daarvan teenoor haarself. Soos sy vorder om die invloed van die probleem te verklein in haar lewe, sal sy haarself al hoe groter teken in vergelyking met die grootte van die uitbeelding van vrees. So vorm die tekeninge dan haar storie oor hoe sy daarin slaag om haar lewe terug te eis van die invloed van vrees. Kinders se tekeninge neig daartoe om eerder elemente van die nuwe storie bo dié van die probleemstorie te reflekteer. Kinders verkies dit om die tekeninge na die sessie huis toe te neem en spontaan te deel met die res van die gesin, wat dan klaar dui op die gebruik van 'n gehoor wat getuie is van die ontwikkeling in hul lewe. Die terapeut behoort verder ook bewus te wees daarvan dat sekere prente simbolies vir die kliënt kan wees soos in die geval van 'n kliënt wat depressief is. Die voorkeur vir sekere kleure mag byvoorbeeld vir die kliënt wat met depressie worstel, op hoop dui. Dit kan deur die terapeut as aanknopingspunt benut word om die ervaring wat die kliënt het te deel (Morgan 2000:99).

Die gebruik van prente en tekeninge waar met kinders gewerk word, is derhalwe besonder effektief om die ontwikkeling en groei met betrekking tot die alternatiewe storie in hul lewe op hul vlak tuis te bring, en versterking daarvan te verseker. Die benutting van prente en tekeninge het verder die voordeel dat dit deursigtigheid ten opsigte van die terapeutiese proses bevorder en optimale betrokkenheid van die kliënt in die terapeutiese proses in die hand werk.

#### **4.3.2.4 Video-opnames**

Indien toestemming van die kliënt verkry word, kan video opnames van die terapiessessies gemaak word. Die kliënt wat dan weer na die video kyk, mag 'n uitgebreide weergawe van sy ervaring beleef, aangesien hy luister na sy eie oorspronklike weergawe. Dit kan ook help om die vordering wat daar was, raak te sien ten opsigte van die ontwikkeling van die alternatiewe storie (Freedman en Combs 1996:207-208). Die maak van video-opnames oor die terapie kan derhalwe daartoe bydra dat die alternatiewe storie van die kliënt versterk en ook verder uitgebrei word.

#### **4.3.2.5 Terapeutiese briewe**

Epston (1998:96) dui aan dat verskillende tipes van briewe bestaan wat gesinne/kliënte op spesifieke wyses sal bystaan.

- **Briewe wat as opsomming van die sessie dien:**

Epston (1998:96-97) beveel aan dat die terapeut 'n brief opstel na elke sessie met die kliënt, wat dan ook aan die kliënt gestuur word. Elke sessie begin dan met die lees van die brief en bring die kliënt en terapeut op hoogte met waar hulle tydens die vorige sessie was. Die terapeut behoort te poog om die standpunt van die kliënt so getrou as moontlik in die brief weer te gee, en in die verband sou die direkte woorde van die kliënt, waar moontlik, aangehaal kan word. Die kliënt se toestemming kan ook gevra word dat die terapeut nota's afneem tydens die sessie, sodat 'n brief aan die einde van die sessie deur die terapeut saamgestel kan word. Deur bevestiging en kontrolering van die inligting met die kliënt, soos deur die terapeut verstaan en in die notas afgeneem, word die terapeut in 'n posisie geplaas om sekere inligting uit te lig en die kliënt ook daarvan bewus te maak. Volgens Epston (1998:97) bevorder hierdie werkswyse die proses om die probleem te eksternaliseer. Daar word ook aanbeveel dat die terapeut sy gevoelens en belewinge oor die sessie in die brief aandui, sodat deursigtigheid van die terapeutiese proses verseker word (Epston1998:100).

- **Briewe wat as uitnodiging dien:**

Dit kan byvoorbeeld aangewend word om gesinslede wat ongemotiveerd is om in te skakel by terapie, uit te nooi na 'n terapisessie. Die gesin mag dan ervaar dat iemand omgee en hul posisie in die gesinsopset erken (Epston1998:104-105).

Die terapeut behoort ook vas te stel of die gesin/kliënt belang sou stel om briewe te ontvang, terwyl die konfidensialiteit daarvan ook aan die kliënt gewaarborg word. Daar kan byvoorbeeld ooreengekom word tussen die terapeut en die kliënt/gesin dat hulle tydens die daaropvolgende sessie, nadat die kliënt/gesin die brief ontvang het, die kommentaar van die kliënt/gesin op die brief asook die effek wat dit op die betrokke partye gehad het, sal bespreek. So word die gesin/kliënt aangemoedig om voorstelle te maak van dit wat verander behoort te word of bygevoeg te word in die briewe (Morgan

2000:101-102). Die skryf van briewe help die kliënt om betrokke te bly in die samestelling van die alternatiewe storie, terwyl dit die terapeut die geleentheid gee om te dink oor die taal en vrae wat hy benut het. Die skryf van briewe sal idees oor stories wat tydens konsultasies na vore gekom het, uitbrei (Freedman en Combs 1996:208). Die samestelling van briewe bied verder ook die voordeel dat dit die aspekte beklemtoon waarop die alternatiewe storie gebou word. Sodoende word die alternatiewe storie versterk. Om briewe te kan saamstel vereis egter dat die terapeut se notas baie volledig saamgestel moet wees (Freedman en Combs 1996:209-210).

- **Verwysingsbriewe:**

Hierdie tipe briewe word gewoonlik in die formaat van "vir wie dit mag aangaan" geskryf en gee 'n weergawe van die kliënt se ontwikkelende identiteit weer, sonder die invloed van die probleem op die kliënt se lewe. Hierdie tipe briewe word in samewerking met die kliënt saamgestel en kopieë word gemaak om dit so wyd as moontlik te versprei. Hierdie briewe is besonder van waarde waar die kliënt 'n spesifieke reputasie het, of opgebou het, wat rondom die probleem gesentreerd was, en dit nou verskuif na 'n meer positiewe een (Morgan 2000:109-110).

Die onderstaande voorbeeld is 'n verwysingsbrief wat oor Shaun saamgestel is, wat bekend was oor 'n lang tydperk as 'n probleemmaker. Die verwysingsbrief is aan onderwysers by sy skool, vriende en familie gestuur en lui soos volg:

***Vir wie dit mag aangaan***

*Soos jy weet het Shaun die afgelope paar maande sy lewe teruggeëis van  
Moeilikheid*

*Ek het met Shaun gesels om sy prestasies te bespreek en het gedink om jou op  
hoogte te hou met die volgende:*

- 1. Shaun het al sy agterstallige werk ingehaal en ingehandig en is op hoogte met al sy  
werkopdragte.*
- 2. Shaun het sukses behaal oor jukkery.*
- 3. Shaun is van oordeel dat hy `n positiewe ingesteldheid teenoor sy akademie het en  
sou graag wou voortgaan met skool.*

*Alhoewel dit nog gou is, is Shaun gemotiveerd om Moeilikheid uit te daag en voort te  
bou op hierdie ontwikkelinge. Ek skryf hierdie brief aan jou om jou uit te nooi om meer  
bewyse rondom Shaun se lewe weg van Moeilikheid af te bekom. Ek lig jou ook in dat  
hierdie ontwikkeling tot gevolg mag hê dat jy Shaun anders in die toekoms sal moet  
hanteer as in die verlede. Wat dink jy? Ek hoor graag van jou indien jy kommentaar of  
verdere idees het.*

*Groete*

*Letisia*

***Figuur: 4.5 Voorbeeld van `n verwysingsbrief***

Dit is duidelik dat verwysingsbriewe die alternatiewe storie in die lewe van die kliënt versterk in die sin dat dit die ontwikkelinge en groei uitwys. In die lig daarvan dat kopieë van die briewe aan soveel as moontlik persone gestuur word wat deel vorm van die lewe van die kliënt, versterk dit opsigself ook die alternatiewe storie in die lewe van

die kliënt in die sin dat diegene wat die briewe ontvang as getuies dien van hierdie groei en ontwikkeling wat plaasvind.

Morgan (2000:110) wys daarop dat terapeutiese briewe in die plek van persoonlike konsultasies met die terapeut benut kan word in gevalle waar die kliënt nie seker is of hy in 'n persoonlike gesprek met die terapeut kan gaan nie, aangesien dit moontlik te blootstellend kan wees. Die terapeutiese briewe kan alternatiewelik as parallelle proses tot die werklike terapeutiese gesprekvoering benut word ten einde die alternatiewe storie in meer besonderhede te beskryf en om te reflekteer op aspekte wat tydens die terapie na vore gekom het.

- **Verklaringsdokumente:**

Wanneer mense belangrike besluite neem ten opsigte van hulle lewens is dit sinvol om 'n dokument vir die doel saam te stel. Die dokument word saam met die kliënt opgestel, en die kliënt word gevra of hy belangstel om so 'n dokument saam te stel wat sy posisie verklaar of sy posisie ten opsigte van dit wat bereik is te verklaar (Freedman en Combs 1996: 222-223). Morgan (2000:86) meen dat verklarings meer ten doel het om dit in die openbaar met ander te deel. Die verklaring gaan daarvoor dat die kliënt sy posisie of standpunt in die nuwe of alternatiewe storie weergee. Die tipe verklaring kan die vorm aanneem van 'n een-woord verklaring of dit kan heelwat langer wees. Soms word ook gevind dat die kliënt die verklaring na 'n sessie self spontaan gaan saamstel, en dit dan trots na die volgende sessie saambring (Morgan 2000:90).

So kan die voorbeeld van Susan geneem word: Sy is vier-en-twintig jaar oud en ervaar dat baie dinge in die lewe by haar verbygaan hoofsaaklik as gevolg van bepaalde skuldgevoelens wat sy ervaar. Na gesprekvoering het sy ervaar dat skuldgevoelens veral ten opsigte van haar gesin haar daarvan weerhou om vordering en groei in haar lewe te ervaar. Sy het toe 'n verklaringsdokument saamgestel, wat soos volg lui, en dit tydens ete aan haar gesin voorgelees:

### **SUSAN SE VERKLARING OM STERK TE STAAN:**

1. Vir my om te groei is dit nodig dat ek sterk staan.
2. Om sterk te staan impliseer dat ek my eie idees en opinie sal vorm.
3. Die verklaring beteken nie dat ek nie van jou hou of jou nie respekteer nie.
4. Die verklaring beteken wel dat ek daarin belangstel om my eie opinie te vorm en daarvolgens te leef.
5. Ek vertrou dat julle my sal ondersteun om selfhandhawend te wees en ek glo dat ek beter kan doen in my lewe deur selfhandhawend te wees.

Bron: Aangepas na aanleiding van Freedman en Combs (1996: 222-23).

#### ***Figuur: 4.6 Voorbeeld van 'n verklaringsdokument***

Die verklaringsdokument bevestig dus die alternatiewe rigting wat die kliënt in sy lewe inneem. Die samestelling van sodanige verklaring gee geleentheid aan die kliënt om teenoor diegene aan wie die verklaring gerig is, bekend te maak wat in haar lewe gebeur en hul ondersteuning in die verband te bekom.

- **Sertifikate:**

Sertifikate is 'n verdere vorm van dokumentasie wat gebruik kan word om die nuwe storie en/of identiteit van die kliënt te bevestig. Morgan (2000:90-92) dui aan dat sertifikate saamgestel kan word om gebeure van besondere belang of 'n keerpunt in die lewe van die kliënt te beklemtoon. Dit gee ook erkenning aan die feit dat die kliënt die probleem bestuur en die invloed daarvan op sy lewe oorkom het. Die titel van die

sertifikaat word gewoonlik afgelei van die naam van die probleem of die alternatiewe storie, byvoorbeeld `n vaardigheid, persoonlike kwaliteit, hoop of verbintenis wat ontdek is en dan in besonderhede beskryf word in die alternatiewe storie. Voorbeelde in die verband kan wees: "Die breek van die greep van skuldgevoelens." of "Die wegbreek van oneerlikheid." (Die moontlikhede is bykans onbeperk.) Die volgende voorbeeld illustreer hoe so `n sertifikaat kan vertoon:

**AANKONDIGING !!!**  
**Vrydag 15 Maart**

Dirk het aangedui dat hy weet  
hoe om pret te kan hê  
en weg te breek van hoofpyn

Geteken deur: .....

Getuie: .....

Hierdie goeie nuus word gedeel met Piet Snyders en Pat Lions

***Figuur: 4.7 Voorbeeld van `n sertifikaat***

Sertifikaat kan gebruik word om die alternatiewe rigting wat die kliënt ingeneem het met die doel om beheer oor die probleemtema in sy lewe in te neem, te bevestig. Diegene aan wie die sertifikaat beskikbaar gestel word, sal as getuies dien van die alternatiewe rigting wat die kliënt ingeneem het.

Daar bestaan `n verskeidenheid van wyses waarop die terapeut die kliënt kan begelei om die alternatiewe storie(s) in sy lewe te omskryf en ook te bevestig. Die verskillende wyses waarop dit gedoen kan word, fokus sterk op betrokkenheid en bemagtiging van die kliënt, terwyl dit wye ruimte laat vir kreatiwiteit van sowel die kliënt as die terapeut. Dit laat verder ook ruimte dat die kliënt keuse(s) uitoefen rakende spesifieke werkswyses wat sy persoonlike styl en voor- en afkeure kan akkommodeer. In die geval waar die kliënt byvoorbeeld nie hou van die benutting van `n sertifikaat nie, kan

hy dan eerder gemaklik voel met die benutting van byvoorbeeld 'n verklaringsdokument. Die werkswyse respekteer ook die kliënt ten opsigte van sy eie besluitneming rakende sy lewe en probleemtemas wat hy ervaar.

In die volgende afdeling word die herinneringsbesprekings hanteer as nog 'n wyse waarop die alternatiewe storie verryk, verbreed en versterk kan word, terwyl dit ook een van die vyf karterings vorm waarvolgens die narratiewe werkswyse ingeklee word.

#### **4.4 HERINNERINGBESPREKINGS ( "Re-membering Conversations")**

Om hierdie strategie te verstaan stel Morgan (2000:77) voor dat daar gedink word in terme van die kliënt se lewe as 'n klub met lede. Sommige mense in die kliënt se klub van sy lewe is doelbewus genooi om deel te wees van sy lewe, terwyl ander mense se lidmaatskap aan hierdie klub heroorweeg behoort te word of hulle moontlik deel is van die klub weens omstandighede of gegewe situasies. "Re-membering conversations" gaan juis daarvoor dat mense 'n keuse uitoefen rakende wie hulle meer prominent in hul lewe wil hê en wie hulle minder prominent of selfs buite hul lewe sou wou hê (White 1997:23). Die oorheersende storie in die lewe van die kliënt mag hom juis isoleer of ontkoppel van betekenisvolle verhoudinge in sy lewe. "Re-membering conversations" het dan ten doel om hierdie aspek aan te spreek en mense in die kliënt se leefwêreld te identifiseer wat ingelig is oor die alternatiewe storie in die lewe van die kliënt. Hierdie mense beskik gewoonlik oor inligting van tye en gebeure waartydens die kliënt spesifieke vaardighede, eienskappe en vermoëns openbaar het wat verbind kan word aan die alternatiewe storie (White 1997:23 en Morgan 2000:78). Morgan (2000:79) dui aan dat hierdie persone werklik bestaande persone, of denkbeeldige persone mag insluit, uit die verlede of die hede. Dit mag persone wees wat steeds lewe of alreeds oorlede is, terwyl die terapeut vraagstelling sal aanwend om vas te stel wat hierdie persone oor die kliënt sou sê of sou spekuleer. Hierdie persone sou ook deur die terapeut gekontak kon word en uitgenooi kon word om deel te hê aan die konsultasie, met die doel om die alternatiewe storie in meer besonderhede te kan omskryf (White 1997:23 en Morgan 2000:80).



Tydens die herinneringsbesprekings sou die kliënt kon besin oor die bydraes en betekenis van elke lid se lidmaatskap. Die aard en betekenis van elke persoon se rol in sy lewe word dus bepaal en kom dan verder daarop neer dat die kliënt die lede van sy lewe se lidmaatskap in heroorweging kan neem. Sommige lede kan `n minder prominente rol toegeken word terwyl ander lede weer `n meer prominente rol kan kry. Dit het tot gevolg dat die invloed wat die lede uitoefen gemanipuleer word deurdat diegene wat `n negatiewe invloed uitoefen beperk word, terwyl daar meer ruimte geskep word vir die mense wat die kliënt positief beïnvloed (White 1997:22).

Die proses van herinneringsgesprekke help die kliënt om te besef dat ander mense `n belangrike rol in sy lewe gespeel het en of steeds speel. Deur aan hierdie mense erkenning te gee, word `n ryker beskrywing van die kliënt se lewe en breedvoerige vertellings van sy lewe bevorder. Mense uit die kliënt se verlede kan by wyse van herinneringsgesprekke weer prominent in die lewe van die kliënt gemaak word, selfs al het hierdie persoon (of persone) reeds afgesterf. Persone wat reeds oorlede is kan herinneringe van ervarings bied wat weer positief bydra tot die ontwikkeling van alternatiewe verhale in die lewe van die kliënt (White 1997:23). Du Plessis (2000:180) maak die gevolgtrekking dat die kliënt deur die herrangskikking van die mense wat deel vorm van sy lewe, `n lewensklub skep wat help om `n ryker beskrywing van sy nuwe lewensverhaal tot stand te bring.

Twee stelde vrae ("re-membering questions") word voorgestel om hierdie tipe konsultasies te fasiliteer: Die eerste stel vrae behels die volgende:

- i) Die nagaan of herroeping van wat die persoon bygedra het tot die kliënt se lewe.
- ii) Die kliënt te fokus op die persoon se bewuste en sy siening rakende aspekte van die kliënt se identiteit, met ander woorde te let op die wyses hoe hierdie verband die wyse waarop die kliënt homself sien en hoe sy lewe is, kan beïnvloed.

Die fokus is derhalwe op die kliënt se identiteit soos beskou deur die ander persoon. Die terapeut sou byvoorbeeld aan die kliënt kon vra: "Dit kom voor asof jou vader `n groot invloed op jou lewe uitoefen - hoe dink jy sou hy verwag dat jy hierdie probleem hanteer?"

(Vgl. White 2005:13.)

Die tweede stel vrae behels die volgende :

- i) Die nagaan of herroeping van wat die kliënt bygedra het in die lewe van die persoon (die kliënt se bydrae tot die persoon se lewe).
- ii) Die nagaan van die wyse waarop die verband reeds `n invloed gehad het of kan hê op die identiteit van die persoon, onder meer in terme van wie hy is en waaroor sy/haar lewe gaan.

(Vgl. White 2005:14.)

Hier sou die terapeut byvoorbeeld aan die kliënt kon vra: "Hoe dink jy sou jou vader reageer het indien hy van jou probleem geweet het?"

Tydens die herinneringsgesprekke ("re-membering conversations") word die geleentheid aan die kliënt verskaf om self die besluit te neem oor die lidmaatskap van mense in sy lewe en die aard van hierdie lidmaatskap in terme van die invloed wat die mense op sy/haar lewe uitoefen. Du Plessis (2000:179) stel dit dat dit daarop neerkom dat: "*[D]ie kliënt dus besluit om sekere stemme in sy lewe oor bepaalde aspekte stil en ander stemme duideliker hoorbaar te maak. Dit is amper asof die volume van sommige stemme afgedraai word en die van ander weer harder gestel word.*" Hierdie proses versterk terselfdertyd die alternatiewe storie in die lewe van die kliënt. Verder word breedvoeriger en ryker beskrywings van die kliënt se storie bevorder deur erkenning te gee aan ander mense wat `n belangrike rol gespeel het of steeds speel in sy lewe. Die ontwikkeling van alternatiewe stories word ook bevorder en versterk deur die koppeling daarvan met sekere betekenisvolle persone in die lewe van die kliënt. Die kliënt beleef juis ondersteuning uit die invloed van die persoon se rol en invloed op sy lewe (White 1997:23). Deur die gebruik van herinneringsgesprekke kry die kliënt derhalwe die geleentheid om sy oorheersende ou narratief in sy lewe te ontsnap en `n nuwe een te ontwikkel en te versterk.

In die volgende afdeling word die terugneemaksie bespreek as die laaste een van die karterings waarvolgens die narratiewe werkswyse gestruktureer is en as `n wyse waarop die alternatiewe storie in die lewe van die kliënt verryk, verbreed en versterk word.

#### 4.5 DIE TERUGNEEM-AKSIE ("TAKING - IT - BACK PRACTICE")

White (1997:132-146) meen dat die terapeut nie alleen `n invloed op die lewe van die kliënt uitoefen nie, maar dat die kliënt ook `n invloed op die lewe van die terapeut uitoefen sodat tweerigting verkeer in hierdie terapeutiese verhouding derhalwe plaasvind. White (1997:143) verwys dan ook in die verband na "... *bringing forth the two way nature of therapeutic interaction has a priority in narrative therapy.*"

White (1997:143) dui die volgende redes aan waarom die tweerigting interaksie `n belangrike prioriteit in die implementering van die narratiewe benadering is:

- Dit is `n etiese ooreenkoms wat impliseer dat die kliënt net so `n belangrike rol binne die terapeutiese gesprekvoering speel as die terapeut. Dit impliseer verder dat die terapeut nie in `n meerderwaardige magposisie tot die kliënt staan nie, maar wel in `n verhouding van wedersydse onderlinge beïnvloeding.
- Binne hierdie opset word `n volledige en omvangryke beskrywing van die lewe van die kliënt in die hand gewerk en bevorder.
- Waar die terapeut die kliënt se bydrae tot sy lewe identifiseer en erken, dra dit by tot die breë, omvangryke beskrywing van sy lewe en uiteindelik ook tot die herskryf van die terapeut se eie lewe en werk (White 1997:143 en Du Plessis 2000:182).

Die terugneempraktik sal impliseer dat die terapeut sensitief is vir die bydrae wat die kliënt tot sy lewe gemaak het en dit dan terugneem na die kliënt, deurdat erkenning en waardering daarvoor gegee word. Dit behels egter nie `n bedanking of gelukwensing teenoor die kliënt nie, want dan sou dit impliseer dat die terapeut homself in `n hoër posisie teenoor die kliënt plaas en vanuit die posisie van sy meerdere kennis hierdie bedanking of erkenning doen. Die terapeut is op `n gelyke vlak beïnvloed deur die terapeutiese proses en toon daarvoor waardering. Die terapeut neem verder ook kennis van die verskeie wyses waarop sy lewe geraak word deur die kliënt se deelname aan die terapeutiese proses (White 1997:132-146). Carr (1998:496)

ondersteun hierdie uitgangspunt deur aan te dui dat: "*Therapy changes both clients and therapists.*"

White (1997:132-142) beklemtoon die volgende aspekte in die proses van die terugneemaksie:

- Die kliënt stel besondere vertroue in die terapeut wanneer hy vir terapie gaan as daar in ag neem word dat die kliënt persoonlike aangeleenthede met die terapeut deel. White (1997:133) dui in die verband aan dat indien die terapeut dit ernstig opneem en waardering daarvoor toon, "*...it becomes possible for the therapist to embrace the significance of these steps to their own lives as well.*" Die terapeut word derhalwe aangeraak tydens die terapeutiese proses ten opsigte van aspekte van sy eie persoonlike lewe.
- Nuwe betekenis wat die kliënt aan gebeure heg mag die lewe van die terapeut ook beïnvloed in die sin dat die terapeut ook na gebeure in sy eie lewe vanuit 'n nuwe perspektief kan kyk. Waardering sou dus met reg aan die kliënt uitgespreek kon word vir die bydrae wat hy lewer tot die lewe van die terapeut.
- Tydens die proses van herskrywing van die storie van die kliënt word die terapeut aangeraak in die sin dat hy ook betrokke mag raak in die vorming van nuwe stories in sy eie lewe. Waar die kliënt hiervoor erkenning gegee word, mag die kliënt weer die beleving ervaar dat hy weer 'n betekenisvolle bydrae lewer in die lewens van ander.
- Waar die kliënt besin oor die lidmaatskap van bepaalde mense in sy lewe word die terapeut ook as't ware gestimuleer om dieselfde ten opsigte van sy eie lewe te doen.
- Die kennis en vaardighede wat die terapeut opgedoen het in sy interaksie met die kliënt sou weer benut kan word tydens interaksie met ander kliënte, sodat

die kliënt dus ook 'n bydrae maak tot die lewe van ander mense en ten opsigte van die kennis van die terapeut. Die terapeut doen in hierdie verband onder meer kennis op ten opsigte van werkswyses wat effektief en oneffektief is. Deur daarvoor erkenning te gee aan die kliënt, word die kliënt bemagtig en word sy alternatiewe storie en identiteit versterk. Die kliënt dra op hierdie wyse ook betekenisvol by tot die werk van die terapeut.

- Die kliënt moedig die terapeut aan om standpunt in te neem teen probleme in sy eie lewe deurdat die kliënt dit as't ware aan die terapeut demonstreer tydens die terapeutiese proses. Sodoende word die alternatiewe storie van die kliënt versterk en word die terapeut se lewe aangeraak deurdat hy as't ware motiveer word om dieselfde fokus toe te pas in sy eie lewe.

(Vgl. White 1997:132-142.)

White (1997:132-146) meen dat die terugneemaksie waarskynlik nie dikwels deur terapeute toegepas word nie. Tog bied dit 'n nuwe horison vir professionele persone aangesien dit groter beroepsbevrediging in die hand werk terwyl die kliënt weer op sy beurt groter waardering vir sy lewe ontwikkel. Die gebruik van die terugneemaksie skep 'n sinvolle afsluiting van narratiewe intervensies, terwyl die beginsels van bemagtiging van en respek vir die kliënt toegepas word. Die kliënt se nuwe storie word ook in die proses versterk deurdat hy ervaar dat die terapeut se lewe en werk ook aangeraak is deur die terapeutiese proses.

#### **4.6 SAMEVATTING**

Die narratiewe terapie fokus aanvanklik op die die probleemgedomineerde storie in die lewe van die kliënt en begelei die kliënt dan om homself te skei daarvan spesifiek by wyse van eksternalisering van die probleem. Die oogmerk met eksternalisering van die probleem is om 'n nuwe verhouding tussen die individu en die probleem te ontwikkel. Hierdie nuwe verhouding met die probleem fokus op beheer wat die kliënt daarvoor neem onder meer deur te besef dat hy kan kies in watter verhouding hy met die probleem staan.

Die terapeutiese verhouding tussen die terapeut en die kliënt word gekenmerk daardeur dat die terapeut die kliënt respekteer as die kundige van sy eie lewe en derhalwe uit 'n "nie-weet-nie" houding (nie-kundige posisie) werk. Die terapeutiese verhouding fokus ook sterk op die samewerking en betrokkenheid van die kliënt in die terapeutiese proses. Die terapeut fokus verder ook op die eksplorering rondom die invloed wat die oorheersende storie op die kliënt self het, asook op belangrike persone in die kliënt se lewe. By wyse van eksternalisering van die probleem word die probleem as die probleem beskou en word die kliënt geleidelik begelei tot die ontdekking van unieke uitkomst. Die unieke uitkomst sal in effek die basis vorm vir die alternatiewe storie wat nie-probleemgefokus is nie. Die alternatiewe storie in die lewe van die kliënt bied aan hom geleentheid om 'n nuwe identiteit los van die probleem te ontwikkel. Die alternatiewe storie kan dan op verskillende wyses verbreed en versterk word wat bemagtiging van die kliënt en sy nuwe storie in die hand sal werk.

Die "taking-it-back-practices" bied 'n sinvolle terminering van die narratiewe intervensie aangesien die kliënt en terapeut daardeur geleentheid gebied word om te reflekteer op die terapie en aandui hoe die intervensie beide die kliënt en terapeut se lewens aangeraak en verander het.

## HOOFSTUK 5

### MODELLE EN HULPVERLENING RAKENDE EGSKEIDING

In die proses om intervensiewyses te ontwikkel wat in egskeidingsituasies benut kan word, is dit nuttig om kennis te neem van bestaande konstruksies wat deur die algemene publiek maar ook in die konteks van die professionele kultuurmilieu oor egskeiding as verskynsel nagehou word. Alhoewel die vorming van werklikheidskonstruksies 'n voortdurende evolusieproses is, is daar modelle wat as redelik algemeen geldend beskou word en as sulks 'n invloed uitoefen op mense se reaksies ten opsigte van egskeiding en verdere vervorming van konstruksies in die verband. Daar kan ook aanvaar word dat betrokkenes in 'n egskeiding se ervaring en betekenisgewing aan hulle omstandighede deur heersende konstruksies en gepaardgaande diskoerse beïnvloed sal word.

Omdat die studie nie primêr ten doel het om 'n volledige weergawe van moontlike modelle wat egskeiding beskryf weer te gee nie, maar meer fokus op die invloed van verskillende konstruksies wat deur sowel professionele persone as die betrokkenes wat by 'n egskeiding betrokke is nagehou word, word slegs enkele modelle bespreek.

- Egskeiding as 'n rouproses
- Ekskeiding as ses stasies
- Egskeiding as 'n psigologiese proses

Vanuit die modelle rakende egskeiding vloei die take voort wat deur die betrokkenes hanteer behoort te word ten einde deur die proses van egskeiding te beweeg. Tydens maatskaplikewerkdienslewering behoort die terapeut die betrokkenes te begelei om hierdie take uit te voer en sodoende beheer oor hulle lewe en situasie terug te wen.

Benewens die terapeutiese dienste wat beskikbaar is, is daar ook bepaalde hulpbronne wat in egskeidingsituasies ondersteuning aan die betrokkenes kan bied. Sodanige hulpbronne vorm ook verder deel van die betrokkenes se ervaringswêreld

wat bydra tot die proses van betekenisgewing en meegaande werklikheidskonstruerings wat plaasvind.

## **5.1 MODELLE TEN OPSIGTE VAN DIE EGSKEIDINGSPROSES**

Die drie modelle wat bespreek word, gee nie noodwendig 'n volledige beeld van egskedding nie, maar bied wel 'n verskeidenheid van gesigshoeke of dan moontlike werklikheidskonstruksies oor egskedding. Vir die doeleindes van hierdie studie word daar ook nie gepoog om die modelle volledig te beskryf nie, maar word slegs die hoofmomente en gedagtegeange aangedui. Sodoende word gepoog om aanduiders te gee van moontlike werklikheidskonstruksies wat veral in die konteks van die professies wat gemoeid is met egskeddingsgebeure, bestaan.

### **5.1.1 Model 1: Egskedding as rouproses**

Egskedding impliseer dat eggede se huweliksverbintenis wetlik verbreek word. Benewens die verlies aan hul huweliksverhouding wat tot gevolg het dat hulle afsonderlik van mekaar leef, is daar vele ander aspekte waarvan hulle afskeid neem as gevolg van hul egskeddingsituasie. Kitson (1992:18) is van mening dat egskedding gepaard gaan met intense verlies, nie slegs ten opsigte van die lewenstyl waaraan die gesin gewoond was nie, maar ook die verlies van hulle drome en beplanning vir die toekoms. Die egpaar se droom van 'n huweliksverhouding word verder ook deur 'n egskedding bedreig. Egskedding word deur mense verskillend en uniek ervaar. Mense gee op unieke wyse betekenis aan 'n egskedding. Hierdie betekenis vorm later konstruksies. In die interaksieprosesse tussen mense word diskoerse ontwikkel wat tot die verdere vervorming van konstruksies lei. Indien die individue se betekenisgewing inhou dat die egskedding vir hulle 'n verlies is wat tot hartseer en rou lei, gaan konstruksies van rou en verlies na vore kom. Binne die professionele kultuur vind soortgelyke konstruksies plaas en dit is in hierdie diskoerse wat die konstruksies waarskynlik ontwikkel het om egskedding as 'n proses te sien wat deur bepaalde fases gaan. Binne die diskoerse van verlies en rou word die volgende fases moontlik gekonstrueer:



- ontkenning/protes,
- verlies en depressie/wanhoop,
- aggressie en abivalensie,
- heroriëntasie van lewenstyl en identiteit losmaking,
- aanvaarding en `n nuwe funksioneringsvlak/herstel.

(Vgl. Guttman 1993:32 en Belli en Krantzler 1988:110.)

Volgens Guttman (1993:32) is die konstruksie dat egskeding rou en verlies behels daarop gebaseer dat egskeding `n psigologiese krisis skep, soortgelyk aan die dood van `n gesinslid. Die Kubler - Ross fases van afsterwe en rou toon dan ook `n groot mate van ooreenstemming met die fases van rou met betrekking tot egskeding naamlik: Ontkenning, woede, bedinging, depressie en aanvaarding (Van Staden 1987:6). Jacobson (1983:68) wys wel op twee basiese onderskeidende aspekte tussen rou waar `n egmaat aan die dood afgestaan word en rou ten opsigte van verlies van die egmaat as gevolg van egskeding. In die geval van die dood van `n egmaat is die verlies van die ander party finaal en seker, terwyl dit nie die geval is by verlies as gevolg van egskeding nie. Verder vind egskeding gewoonlik plaas wanneer aggressie en negatiwiteit tussen die twee partye op `n hoogtepunt is, terwyl dit heelwaarskynlik nie die geval is waar een van die eglede tot sterwe kom nie. Egskeding hou dus meer in as net `n suiwere verlies. Die meegaande voorkoms van konflik en gepaardgaande negatiewe en selfs erge traumatiese ervarings kan die betekenisgewing van verlies verder aanvul en kompliseer.

Rosenstock, Rosenstock en Weiner (1988:14) beskou egskeding ook as `n verlies, of die afsterwe, van die huweliksverhouding en derhalwe die konstruksie van rou wat daaruit vloei. Net soos met die verwerking van die afsterwe van `n geliefde, is egskeding ook `n proses met verskillende fases waardeur die betrokkenes konstruktief moet beweeg ten einde hul egskeding te verwerk. Clapp (1992:5) beskryf die emosies van verlies wat deur mans en vrouens ervaar word as gevolg van hul egskeding deur veral te verwys na die verlies wat deur die eglede ervaar mag word ten opsigte van hul lewenstyl, toekomsplanne, eie identiteit, finansiële sekuriteit, vrye toegang tot die kinders asook gedeelde vriendskapsverhoudings. Hierdie gebeure mag weer ervarings

van mislukking en `n gebrek of verlies aan gebondenheid en geborgenheid tot gevolg hê, met `n daaropvolgende negatiewe effek op die partye se selfbeeld en selfwaarde. (Vgl.Clapp 1992:5.) Die gewese egdelede mag vind dat die ervaring van droefheid as gevolg van die verlies vir hulle oorweldigend is en nie einde kry nie, terwyl ander weer pogings mag aanwend om hierdie ervaring as't ware te blokkeer (Clapp 1992:40).

Die fases waarbinne egskeding as konstruksies van rou en verlies ontvou vir die egdelede word in die volgende afdeling in besonderhede bespreek:

- **Ontkenning/protes**

Clapp (1992:39) is van mening dat die meeste mense aanvanklik die egskedingsituasie mag ontken en dat dit derhalwe die eerste respons van die egdelede op die egskeding mag wees. Ontkenning kan `n konstruktiewe doel dien in die sin dat dit die egskedingsproses as't ware vertraag, wat die partye geleentheid bied om perspektief te herwin ten einde die situasie te kan hanteer. Waar die fase egter te lank duur kan dit selfvernietigend wees omdat persone dan nie in staat is om aan te beweeg nie. (Vgl.Clapp 1992:39.) Die tekens van `n egskeding is gewoonlik lank reeds daar voordat die partye die krisis erken. Tydens hierdie fase ontken of weier die partye om die feit dat hul huwelik "reeds gesterf" het of "besig is om te sterf" in die gesig te staar. Ontkenning word aangewend sodat die huwelik kan voortgaan selfs onder moontlike spanning wat aanwesig is. Twee vorme van ontkenning is hier ter sprake, naamlik:

- a) Die partye voer aan dat hul aanpassing by mekaar en tot die huwelikslewe bevredigend is, ten spyte van probleme wat hulle mag ervaar. Dit mag byvoorbeeld gebeur dat die egdelede as't ware gekondisioneer word ten opsigte van probleme wat hulle ervaar sodat hulle dit as deel van hulle verhouding sien en as normaal beskou.
- b) Die egpaar mag erken dat hulle ernstige probleme ervaar, maar dit toeskryf aan eksterne faktore soos byvoorbeeld hulle kinders of `n finansiële krisis wat hulle

beleef. Dit is asof hulle impliseer dat die huweliksprobleem van korte duur is en sal opklaar sodra die eksterne faktore onder beheer is.

Beide hierdie vorms van ontkenning vorm deel van die pogings van die egpaar om dit te vermy om ernstig oorweging te skenk aan 'n egskeiding. Die egpaar beskou die knellings wat hulle ervaar waarskynlik as minder ernstig en dat dit sal oorwaai. Die erns van die probleme wat ervaar word, word dus ontken en gevolglik meen die egpaar nie dat 'n egskeiding sal realiseer nie of dat die probleme wat ervaar word, later 'n egskeiding tot gevolg kan hê nie. (Vgl. Rice en Rice 1986:59, Guttman 1993:33 en Viljoen 2005:188.)

Die huwelik mag vir 'n tydperk op hierdie basis van die ontkenning van die huweliksproblematiek voortgaan, maar wanneer 'n ernstige krisis voorkom, kan dit die ontkenning beëindig en die egpaar 'n egskeiding laat oorweeg (Guttman 1993:33). Rosenstock *et al.* (1988:28) dui aan dat ontkenning 'n natuurlike respons van verdediging op die mislukking en ontbinding van 'n huwelik is. Waar 'n persoon in onvermoë verkeer om deur dié stadium te beweeg sal sy/haar volle potensiaal byvoorbeeld in 'n volgende verhouding nie bereik word nie, terwyl dit ook die persoon se vermoë tot selfaktualisering terughou.

Rice en Rice (1986:59) dui aan dat die samelewing persone wat deur egskeiding beweeg kan probeer motiveer om "sterk te wees" en "emosioneel in beheer te probeer bly", terwyl dit hulle dan juis nie motiveer om in voeling te bly met hulle ware gevoelens en ervaring van die egskeidingsituasie nie. Die motivering mag wel wees dat die partye so spoedig as moontlik weer produktief en aktief kan funksioneer, maar dit mag veroorsaak dat die partye in die fase vashaak en nie hul gevoelens hanteer en konstruktief daardeur werk nie. Viljoen (2005:188) kom tot die gevolgtrekking dat individue derhalwe optree in ooreestemming met die verwagtinge van die samelewing en dan juis in die fase van ontkenning kan vashaak. Waar persone wat deur egskeiding beweeg poog om slaafs te voldoen aan die diskoerse van die samelewing rakende hul reaksie op hul egskeidingsituasie (onder meer om "sterk te wees" en

“emosioneel in beheer te probeer bly”) die vorming en hervorming van hul eie konstruksies rakende hul situasie dan juis teengewerk en vertraag word.

Volgens Belli en Krantzler (1988:109) is daar tydens hierdie fase protes in die sin dat die egde daarmee worstel dat 'n egskeding nie werklik met hulle kon gebeur het nie. Saam met die verlies van die huweliksverhouding ervaar hulle gevoelens van skok, verwarring, ontkenning, opstandigheid teenoor hom-/haarself en verlaging van selfwaarde. Gedrag soos huilerigheid, naarheid, slaapversteurings, verlies of toename in eetlus of hoofpyne mag spruit uit hierdie ervaring van rou en verlies. Die egde beleef ook opstandigheid teenoor en onvoorspelbaarheid rakende die lewe van egskeding wat hulle nou betree. Dit is 'n situasie waar die egde verwyderd van mekaar is, maar steeds rakende hulle emosionele funksionering getroud is vanweë hul ontkenning van hul egskedingsituasie. Hierdie fase vorm die eerste stap op die pad om af te sien van die lewe as 'n getroude persoon. (Vgl. Belli en Krantzler 1988:109.) Die beleving van opstandigheid, skok en verwarring teenoor die egskedingsituasie mag derhalwe daarop dui dat die egde die realiteit van hul situasie besef.

- **Verlies en depressie/wanhoop**

Namate die egde die sterfte van hulle huwelik as 'n werklikheid erken, verander die betekenis wat hulle aan hulle huweliksituasie gee sodanig dat hulle weet hulle is besig om te skei en die egskeding is 'n onafwendbare realiteit. Geleidelik beweeg die egde uit die fase van ontkenning en begin gevoelens van verlies, wanhoop en neerslagtigheid beleef wat kenmerkend is van die fase van wanhoop en depressie. Die groeiende bewustheid van die onomkeerbaarheid van die huweliksprobleme en gepaardgaande terminering van die huwelik lei tot die verhoogde bewustheid van gevoelens van verlies. Die egde openbaar gewoonlik toenemend gevoelens van rou, depressie en eensaamheid en onvermoë om met ander te kommunikeer. Dit gee weer maklik aanleiding daartoe dat die egde hulleself isoleer en vereensaam (Guttman 1993:33). Dit is asof die impak van die egskeding wat lei tot intense hartseer tot gevolg het dat egde hulleself as sogenaamde slegte geselskap beleef en dus mense vermy. Dit kan ook gebeur dat mense die egde begin vermy omdat hulle gesprekke

hoofsaaklik om die verlies wat hulle ervaar sentreer, depressief van aard is en nie bydra tot 'n aangename sosiale verkeer nie.

Die eglede se ervaring van depressiewe emosies word veral gevoed deur hulle vrees dat alles verlore is en dat hulle totaal misluk het. Rosenstock *et al.* (1988:35) verduidelik dat depressie wat persone midde 'n egskeidingsituasie mag ontwikkel veral gekoppel kan word aan hul vrees dat alles verlore is asook aan gevoelens van mislukking wat hulle ervaar. Die impak van die realiteit van die egskeidingsituasie ontlok diskoerse van verlies, rou, vrees, en mislukking. 'n Depressiewe gemoed kan derhalwe by die eglede ontstaan. Hierdie diskoerse het weer tot gevolg dat eglede dit moeilik vind om te kommunikeer en hulself isoleer.

Die ervaring van wanhoop kom gewoonlik ook na vore veral as gevolg daarvan dat die eglede beleef dat die verlies van hul huwelik finaal is. Die eglede treur oor die onherroeplike verlies van die huwelik. Gewoonlik worstel die persoon daarmee om ander mense te vertrou, terwyl intense selfbejammering en 'n gebrek aan energie om selfs alledaagse take te verrig, manifesteer (Belli en Krantzler 1988:110). Eglede beleef magteloosheid en 'n onvermoë om selfondersteunend te funksioneer (Viljoen 2005:180). Dit is asof hulle as't ware "lamgelê" is. Hulle raak al meer passief en vind dit moeilik om produktief te wees. Dikwels manifesteer psigo-somatiese siektetoestande. In hierdie fase is mense se weerstand gewoonlik laag en ontwikkel hulle maklik siektes.

Soos in die geval van die ontkenningfase is dit ook belangrik dat eglede sal aanbeweeg uit die depressiewe fase na die volgende fase in die rouproses. Alhoewel pynlik is dit tog nodig dat eglede deur hierdie fase beweeg ten einde in 'n fase van aanvaarding en genesing te kan eindig.

- **Aggressie en ambivalensie**

Na die depressiewe fase wat onder andere gekenmerk word deur wanhoop en passiwiteit, breek 'n volgende fase aan waartydens die eglede geleidelik meer energie openbaar. Die gevoelens van intense hartseer vind dikwels uitdrukking in aggressie.

Partye is kwaad omdat hulle in 'n egskeiding beland het. Alhoewel die betrokkenes verskeie negatiewe emosies beleef, word gevoelens van aggressie en meegaande werklikheidskonstruksies meer prominent. Alhoewel elke egpaar en individuele eglid unieke werklikheidskonstruksies handhaaf wat tot die beleving van aggressie aanleiding gee, is daar tog ooreenstemmende algemene wyses hoe hierdie emosies gevorm word en manifesteer.

Werklikheidskonstruksies wat redelik algemeen voorkom, is onder andere die volgende:

- Partye se redenasies oor die oorsaak van die egskeiding onderling en blamering oor wie die sondebok is, dra by tot emosies van aggressie en dikwels ook tot gedragsuiting van aggressie. Aggressie kan op die party wat die egskeiding aanhangig gemaak het, gerig word. Algaande kan 'n oor en weer blameerdery ontwikkel. Wanneer 'n vrou byvoorbeeld 'n egskeiding aangaan omdat haar man ontrou was en hy haar verwyd omdat sy skei, sal die vrou waarskynlik die man beskuldig dat hy haar geen keuse gelaat het nie. (Vgl. Levinger en Moles 1979:207.) Die manifestasie van aggressie kan maklik in 'n sneeubaleffek ontaard waar partye in hewige konflik met mekaar beland met verdere pyn en trauma as resultaat.
- Werklikheidskonstruksies oor die self en eie bydrae tot die egskeiding kan lei tot pynlike emosies soos gevoelens van verwerping, mislukking, teleurstelling en 'n lae dunk van die self (Clapp 1992:58). In hierdie fase van die rou gebeur dit dan dat sulke pynlike gevoelens oor veral die self in aggressie manifesteer.
- 'n Verdere faset van die totale egskeidingsscenario wat bydra tot die manifestasie van aggressie is besluitneming oor die toesig en beheer van kinders, toegang tot kinders, onderhoud en die verdeling van bates. Wanneer partye nog gebuk gaan onder erge emosionele pyn kan verwag word dat daar in die proses van besluitneming en die aangaan van 'n ooreenkoms hewige uitbarstings van erge aggressie mag voorkom. Partye kan ervaar dat dit nou die laaste geleentheid is om die ander party by te kom en/of om die kinders te behou. (Vgl. Guttman 1993:33.)

Guttman (1993:33) is van mening dat dit belangrik is dat die partye tydens hierdie fase hul aggressie en ambivalente gevoelens teenoor mekaar op konstruktiewe wyse hanteer, aangesien dit bepalend is in die ontwikkeling van hanteringsmeganismes in die egskeidingsituasie. Sou die persone nie tot aanvaarding kom tydens hierdie fase nie sal dit baie moeilik word om die uitdagings van die daaropvolgende fases van die proses te hanteer. Tydens hierdie fase moet die partye eenstemmigheid bereik dat hulle alle moontlikhede oorweeg en probeer het om hulle huwelik te red, en hulle mag selfs laaste pogings in die verband aanwend (Guttman 1993:33). Die fase van aggressie en ambivalensie genereer energie wat op konstruktiewe wyse benut kan word om na die volgende fase te beweeg. Dit is juis hierdie energie wat kan meehelp in die ontwikkeling van hanteringsmeganismes. Die fase word afgesluit deurdat die partye self besef dat hul huwelik onherstelbaar misluk het.

- **Heroriëntasie van lewenswyse en identiteit/losmaking**

Tydens hierdie fase besef die egdelede dat hul egskeiding `n realiteit is en herevalueer hulle derhalwe hul identiteit en lewenswyse soos dit daaruit gesien het tydens die tydperk wat hulle getroud was. Hierdie fase kan dui op die behoefte wat die betrokkenes mag ervaar om hul nuwe realiteit op die bes moontlike wyse te hanteer.

Binne die huwelik vorm beide partye gewoonlik hulle identiteit tot `n groot mate rondom die huwelik waarbinne hulle is (Guttman 1993:34–35). As voorbeeld kan gedink word aan `n vrou wat op jong ouderdom getroud is en dit bykans onmoontlik mag vind om haar identiteit apart van haar eggenoot te vorm. Hierdie vrouens mag verder ook vrese hê dat hulle dit onmoontlik mag vind om ou gedragpatrone met nuwes te vervang. Daar kan as voorbeeld geneem word `n vrou wat baie afhanklik was van haar eggenoot en onder meer geen insae in die finansies van die gesin gehad het nie. Sy mag vrees dat sy dit nie op haar eie sal kan hanteer nie.

Een van die basiese take wat persone wat deur egskeiding gaan moet hanteer, is om `n nuwe identiteit te ontwikkel in die areas wat die meeste geaffekteer word deur hul egskeidingsituasie. Deel van die herevalueringsproses van die selfsiening is die

herevaluering van die siening van die self rakende die seksuele, sosiale en professionele identiteit. Juis om hierdie rede mag persone wat deur egskeiding beweeg in byvoorbeeld seksuele verhoudings betrokke raak wat nie enige langtermynverbintenis of verantwoordelikheid op hulle sal plaas nie. Die oorhoofse doel is om die pyn en swak selfbeeld te probeer oorkom wat hulle as gevolg van die egskeiding mag ervaar (Guttman 1993:34-35). Werklikheidskonstruksies van verswakte selfvertroue en 'n geknakte selfbeeld as gevolg van die egskeidingsituasie lei waarskynlik tot 'n intense soeke na 'n nuwe identiteit as geskeide persoon.

'n Verdere sentrale taak is die heropening en herstrukturering van ou onopgeloste aspekte ten opsigte van die identiteit, wat opsy geskuif is, slegs gedeeltelik hanteer is tydens die huwelik, of selfs vermy is (Guttman 1993:34-35). In hierdie gevalle het die huwelik 'n pertinente rol gespeel in die lewe van die betrokke en vind hulle dit dan moeilik om hul selfbeeld buite 'n huweliksverband uit te bou. Hulle sal waarskynlik 'n behoefte ervaar om hul selfbeeld uit te bou buite 'n huweliksverband. Hier kan as voorbeeld gedink word aan 'n vrou wat oorafhanklik van haar man was binne haar huwelik en haar selfbeeld slegs rondom haar huwelik gebou het. Viljoen (2005:191) dui in die verband aan dat individue moontlik tydens hierdie fase onvoltooide situasies voltooi en dat dit dan verder juis die aanvaarding van hul egskeiding kan fasiliteer.

Losmaking vind plaas waar wanhoop oorgaan in apatie, waar die persoon ervaar dat die lewe nie sin maak nie. Gewoonlik is die optrede van die persoon as't ware outomaties en beleef die persoon isolasie ten spyte daarvan dat hy/sy tussen mense verkeer. Hierdie realiteit van alleenwees is 'n gegewe binne die egskeidingsproses en is verteenwoordigend van die losmakingsproses op emosionele vlak uit die huweliksverhouding. (Vgl. Belli en Krantzler 1988:110.)

- **Aanvaarding en 'n nuwe vlak van funksionering/herstel**

Aanvaarding van die egskeiding word geleidelik bereik soos die geskeide persoon weer diskoerse van toereikendheid ervaar op seksuele, sosiale en beroepsvlak. Dit is nodig dat 'n vlak bereik word waar die geskeide persoon aggressie teenoor sy gewese



egmaat laat vaar en dat dit dan plek maak vir aanvaarding en samewerking (rakende byvoorbeeld die kinders). Hierdie fase beklemtoon die stadium van: “om die verlede te laat gaan” en “ruimte te skep vir nuwe moontlikhede in die toekoms.” Daar kan aanvaar word dat gebeure soos onder andere die egskeidingsaak wat afgehandel is, aparte wonings wat deur die eglede bewoon word en beheer en toesigreëlings wat in plek is, `n proses fasiliteer waar die werklikheidskonstruksies van woede en rou in hierdie fase plek maak vir werklikheidskonstruksies van nuwe moontlikhede wat die egskeiding in hul lewe bied. Tydens hierdie fase is hanteringsmeganismes om egskeiding te hanteer en te verwerk gevestig. Die sukses van `n volgende verbintenis hang egter af van die suksesvolle hantering van die probleme wat in elk van die vorige fases voorgekom het. (Guttman 1993:34-35).

Rosenstock *et al.* (1988:107) beskryf hierdie fase as `n oorwinning, aangesien die persoon nou weer in staat is om op die realiteit te fokus en ook tot die besef gekom het dat daar nie vinnige oplossings bestaan wat in alle opsigte regverdig is nie. Herstel vind plaas sodra die persoon homself losgemaak het van die emosies om getroud te wees. Hy begin dan weer sinvol funksioneer binne die realiteit daarvan om `n geskeide persoon te wees. Die persoon is nou in staat om te werk aan `n beter selfbeeld en ook die uitdagings van die geskeide lewe te hanteer. In reaksie op die werklikheidskonstruksies van die geskeide persoon dat hy sy egskeiding as goeie lewenservaring beskou is die persoon dan in staat om die uitdagings as geskeide persoon te hanteer. Werklikheidskonstruksies van mislukking wat die persoon gehad het rakende sy mislukte huwelik maak geleidelik plek vir nuwe konstruksies waar die persoon ervaar dat die egskeidingsituasie bydra tot sy lewenservaring. Die selfbeeld van die persoon binne hierdie fase is ook gegrond op die huidige funksionering van homself en nie op die selfbeeld van `n getroude nie. Die konstruksies van `n verswakte selfbeeld wat hoofsaaklik voortgespruit het uit die ervaring van mislukking en ontoereikendheid maak nou juis plek vir konstruksies van toereikendheid wat spruit uit die ervaring en betekenisgewing dat die funksionering as geskeide persoon waarskynlik nuwe moontlikhede bied. Simptome soos slaaploosheid, hoofpyne en so meer wat die persoon vroeër ervaar het kan nou verdwyn en die persoon bereik

stabiliteit met betrekking tot sy algemene funksionering en emosies (Rosenstock *et al.* 1988:107).

Hierdie model fokus hoofsaaklik op die konstruksie van verlies wat gevorm word en die ervaring van rou wat deur die eglede beleef word tydens egskeiding. Volgens Belli en Krantzler (1988:112) is die vermelde fases in hierdie rouproses tot egskeiding nie rigied afgebaken nie en dikwels het geskeide persone die ervaring dat hulle progressief vorentoe beweeg in die proses, maar dan weer 'n terugval beleef na 'n vorige fase. Dit kan byvoorbeeld plaasvind waar die gewese egmaats probleme ervaar om aspekte rakende die egskeidingsooreenkoms te implementeer.

Eglike beweeg tydens die eerste drie fases deur 'n proses waar hulle emosies, denke en gedrag ernstig beïnvloed word deur die egskeiding. In die eerste fase ontken die individu sy egskeiding in reaksie op die werklikheidskonstruksies van pyn oor die verlies aan die huweliksverhouding. Gedurende die tweede en derde fase mag die individu onderskeidelik 'n depressiewe gemoedstoestand en woede openbaar in reaksie op hierdie werklikheidskonstruksie van verlies. Daarna word beweeg na 'n stadium waar die persoon werklikheidskonstruksies van intense eensaamheid en ontkoppeling ervaar. Dit lei tot die ontwikkeling van meer positiewe reaksie in die vorm van die aanvaarding van die egskeiding en hantering van nuwe uitdagings wat meegebring word deur die egskeiding. Uiteindelik word in die laaste fase beweeg na berusting en aanvaarding, waar die persoon werklikheidskonstruksies ontwikkel dat hy sinvol as enkelopende, geskeide persoon kan funksioneer. Om egter die laaste fase van herstel en aanvaarding te kan bereik, is dit noodsaaklik dat die betrokke se aanvanklike werklikheidskonstruksies van pyn en verlies gedurende dié proses moet verander na werklikheidskonstruksies dat hy toereikend funksioneer as enkelopende geskeide persoon.

### **5.1.2 Model 2: Die ses stasies van egskeiding**

Volgens Kaslow en Schwartz (1987:25), Gerdes en Van Ede (1990:532) en Guttman (1993:36-39) is Bohannon die skepper van hierdie model wat die egskeidingsproses

beskyf na aanleiding van ses parallelle fases of stasies waarin dit ontvou. Die sogenaamde stasies dui op momente in die egskeidingsproses waartydens bepaalde gebeure plaasvind. Hierdie ses parallelle prosesse is naamlik :

- die emosionele egskeiding
- die wetlike egskeiding
- die ekonomiese egskeiding
- die skeiding van ouerskap
- die gemeenskapskeiding
- die psigiese egskeiding

(Vgl. Kaslow en Schwartz 1987:25, Gerdes en Van Ede 1990:532 en Guttman 1993:36-39.)

Verskillende skrywers verskaf kommentaar oor die model van ses stasies waarbinne egskeiding ontvou. Parkinson (1987:14) lewer kommentaar op die uiteensetting van Kaslow en Schwartz en wys daarop dat samewerking of ooreenkomste wat bereik word tussen die partye gedurende die egskeidingsproses in een van die "ses areas", die voordeel inhou dat dit aanmoediging kan gee tot die bereiking van soortgelyke vordering in van die ander "stasies". Derhalwe kan vordering wat die partye byvoorbeeld ten opsigte van die verdeling van bates bereik `n ervaring fasiliteer dat ander aspekte soos byvoorbeeld die toesig en beheer oor die betrokke kinders ook met dieselfde sukses hanteer kan word. Goldenberg en Goldenberg (1990:17) argumenteer dat elke stadium wel ervaar moet word, terwyl die struikelblokke van elke fase ook hanteer moet word alvorens die egpaar weer `n ervaring van gesonde funksionering kan beleef. So sou redeneer kon word dat indien die betrokkenes nie eenstemmigheid kan bereik ten opsigte van byvoorbeeld die toesig en beheer oor die betrokke kinders nie, dié aspek hul funksionering sodandig sal benadeel dat hulle dit moeilik mag vind om sinvolle funksionering te beleef. Viljoen (2005:192) wys daarop dat die model die individu as `n holistiese eenheid bestempel deurdat interne faktore in terme van emosionele skeiding, ouerskap en psigiese skeiding, sowel as eksterne faktore in terme van wetlike skeiding, ekonomiese skeiding en gemeenskapskeiding in die model

in berekening gebring word. Dit dui daarop dat egskeiding alle aspekte van die individu se funksionering beïnvloed.

Die stasies kan onderling met mekaar oorvleuel terwyl egpare ook nie noodwendig deur al die fases hoef te beweeg nie. Die ses stasies word vervolgens in besonderhede bespreek:

### **Die emosionele egskeiding**

Die emosionele egskeiding kom in wese neer op die proses van agteruitgang van die huwelik voordat enige wetlike aksies geloods word om die huwelik te ontbind. Verder onttrek ten minste een van die eglede emosioneel uit die verhouding (Benokraitis 2005:428). Volgens Van Staden (1987:6) word die emosionele krisis binne die egskeiding veroorsaak juis omdat daar 'n verlies van die primêre verhouding plaasvind, en die doelgerigte en aktiewe verwerping deur die ander persoon.

Volgens Kaslow en Schwartz (1987:25), Parkinson (1987:15), Gerdes en Van Ede (1990:532), Lasswell en Lasswell (1991:417), Guttman (1993:36) en Benokraitis (2005:428) kan die emosionele egskeiding in drie fases ontvou naamlik:

#### ○ **Die aanvangsfase:**

Gedurende die aanvangsfase beleef die eglede talleurstelling, wantroue en ontevredenheid met mekaar maar hoop tog dat die huweliksverhouding sal verbeter. Werklikheidskonstruksies van woede teenoor mekaar en ambivalensie word ervaar soos die aanvangsfase ontvou. Die gedragsreaksie wat daarop volg, is dat eglede daartoe geneig is om op mekaar se swak punte te fokus en mekaar te blameer vir die ongelukkigheid, of selfs mag ontken dat hulle huweliksproblematiek ervaar.

#### ○ **Die middelfase:**

Gedurende die middelfase misluk die egpaar se pogings om hul huweliksprobleme te hanteer. Ervaringe van hartseer, skok, depressie, vrees vir die toekoms, selfbejammering en skuldgevoelens word beleef terwyl eglede werklikheidskonstruksies van eensaamheid en woede rondom hul situasie mag vorm.

Voortvloeiend daaruit mag die een party die moontlike positiewe aspekte verbonde aan `n egskeiding oorweeg terwyl daar toenemende ontevredenheid teenoor mekaar mag vorm. Daar mag ook groeiende ontoegeeflikheid by die partye wees om ruimte aan mekaar te bied vir groei en ontwikkeling en om mekaar se behoeftes te akkommodeer.

- **Die afsluitingsfase:**

Die afsluitingsfase tree in werking waar een van die partye onttrek uit die huweliksverhouding en hom ook emosioneel distansieer van die ander een. Ten minste een van die partye kom tot die besef dat die voortsetting van die huweliksverhouding nie prakties moontlik is nie. Die fase mag ook bereik word waar een van die partye ervaar dat sy egmaat ongemotiveerd is om aan hul huweliksproblematiek te werk en/of die problematiek ignoreer. Belewinge van woede, skok en hartseer mag ervaar word terwyl werklikheidskonstruksies van mislukking deur ten minste een van die partye gevorm kan word. In reaksie daarop sal die party onttrek uit die verhouding en hom emosioneel losmaak van die ander party. Een van die partye mag selfs in `n ander verhouding betrokke raak en/of ander aktiwiteite van meer belang as hul huwelik bestempel.

Volgens Goldberg en Goldberg (1990:16) mag beloftes om te werk aan die huweliksprobleme, bereidwilligheid om vir berading te gaan of selfs dreigemente van selfmoord tydens die emosionele egskeiding openbaar word. Degenerasie van die huwelik ontvou tydens die sogenaamde emosionele egskeiding met gebeure wat daarop dui dat een party toenemend meer onafhanklik van die ander party funksioneer. So kan die een party reeds in `n ander verhouding betrokke wees. Betekenisgewing daaraan kan wees dat sy huwelik verbrokkel het en die voortvloeiende werklikheidskonstruering mag dan wees dat `n egskeiding in die gesig gestaar word.

Dit blyk dat ervaringe soos woede, aggressie, skok, ambivalensie, ontkenning, depressie, eensaamheid, vrees, hartseer en rou, wat tydens hierdie eerste stasie, naamlik die emosionele egskeiding, ervaar word tot `n groot mate manifesteer in fase

een (ontkenning/protes), fase twee (verlies en depressie/wanhoop) en fase drie (aggressie en ambivalensie) van die model van 'n rouproses tot egskeiding.

### **Die wetlike egskeiding**

Volgens Kaslow en Schwartz (1987:29) neem hierdie stasie in aanvang waar een of beide partye regsadvies begin inwin. Die wetlike instelling van die egskeiding vind plaas tydens die sogenaamde wetlike egskeiding by wyse van betrokkenheid van die staat en bepaalde hofprosedures. Die huwelik word wetlik ontbind en daar word ooreengekom oor aspekte soos die verdeling van bates, beheer en toesig oor die kinders asook onderhoudsverpligtinge ten opsigte van die kinders. Regslui is die mees prominente rolspelers wat betrokke is in die hantering van egskeiding. Die regstelsel van die land gee die wettige mandaat aan die partye om te skei. Regslui fokus slegs op die verdediging van hulle kliënte, en moedig hul kliënte aan om geen verbale kontak met die ander party te maak nie en slegs via hul regsverteenvoerder met mekaar te kommunikeer. Die betrokke partye word derhalwe nie die geleentheid gebied om hul behoeftes teenoor mekaar te verwoord nie en mag hulle gefrustreerd laat. Werklikheidskonstruksies van magteloosheid en onregverdigheid rakende hul egskeidingsituasie mag gevorm word, asook dat die huweliksproblematiek nie langer 'n private aangeleentheid is nie. Meegaande verhoogde vyandskap tussen die partye word ook geskep. Die regstelsel werk dikwels die ordelike en sosiaal aanvaarbare ontlading van die emosies wat deur eglede rakende hul egskeiding ervaar word teen, juis omdat die regslui hoofsaaklik fokus op die belange van hul eie kliënte. (Vgl. Van Staden 1987:6-7;213, Buidendach 1990:18, Guttman 1993:36-37 en Viljoen 2005:194-195.)

Lasswell en Lasswell (1991:418) dui aan dat egskeidingsbemiddeling gedurende dié stasie van die wetlike egskeiding van groot waarde kan wees, omdat dit geleentheid aan die eglede bied om oor die wetlike aspekte rakende die egskeidingsooreenkoms te onderhandel. Toesig en beheer oor die kinders asook toegangs- en besoekregte deur die ouer wie nie toesig en beheer verkry het nie kan deur middel van egskeidingsbemiddeling onderhandel word, sodat die partye hul insette in 'n ooreenkoms kan verseker en hul belange moontlik geakkommodeer kan word. Die

benutting van egskeidingsbemiddeling kan die partye waarskynlik tot `n mate `n werklikheidskonstruksie van bemagtiging gee in die onderhandeling van die egskeidingsooreenkoms (vgl.5.5.3).

Hulpverleners behoort daarop bedag te wees dat die partye die wetlike egskeiding emosiebelaaie betree, terwyl die stasie nie geleentheid bied om hierdie emosies op konstruktiewe wyse te ontlaai nie. Die wetlike egskeiding toon raakpunte met fase drie van aggressie en ambivalensie ten opsigte van die model van egskeiding as `n rouproses.

### **Die ekonomiese egskeiding**

Die ekonomiese egskeiding dui in wese op die ooreenkoms tussen die partye ten opsigte van die verdeling van onder meer bates en eiendom wat gesamentlik besit word. Dit omsluit verder ook die finansiële verantwoordelikhede van die partye na afloop van die egskeiding. Die gesin is `n ekonomiese eenheid waar dit wat die egpaar besit as hul gesamentlike eiendom, besittings en geld beskou word. Selfs waar die vrou nie buitenshuis gewerk het nie word daar redeneer dat die man nie in sy werk kon vorder indien die vrou nie bereid was om die huishoudelike verantwoordelikhede te behartig nie. Die egskeidingsooreenkoms is gewoonlik gebaseer op onderhoud en die finansiële ondersteuning van die kinders. Die finansiële ondersteuning van kinders tot op `n ouderdom van ten minste agtien jaar word verplig. Die regter besluit finaal oor aspekte soos die ouers se finansiële verantwoordelikhede en die verdeling van bates. (Vgl. Rosenstock *et al.* 1987:29 en Guttman 1993:37.)

Heelwat spanning en angstigheid kan deur die eglede ervaar word tydens die ekonomiese egskeiding. Betekenisgewing wat deur die eglede aan die ekonomiese egskeiding verleen word, is dat hulle waarskynlik onsekerheid rakende hulle finansiële posisie beleef. Meegaande werklikheidskonstruksies van verlies aan finansiële sekuriteit en `n agteruitgang op ekonomiese vlak mag ontstaan. Konflik tussen die partye mag voortduur oor finansies en die verdeling van bates en eiendom. Veral waar die egpaar welgesteld is, is daar ekonomies baie op die spel en mag beide partye ten alle koste poog om hul ekonomiese vlak van funksionering in stand te probeer hou en

te probeer verseker. Hierdie konflik mag selfs in 'n situasie ontaard waar die egdele met mekaar wedywer. Voortdurende konflik oor finansiële aspekte kan egter ook 'n gedragsreaksie wees op een van die partye se onvermoë om te aanvaar dat die huwelik tot 'n einde gekom het. (Vgl. Kaslow en Schwartz 1987:29, Rosenstock *et al.* 1987:29 en Viljoen 2005:194.)

Ander faktore wat ook 'n rol kan speel in die bereiking van 'n ooreenkoms rakende die finansiële aspekte is volgens Lasswell en Lasswell (1991:420):

- Die emosionele toestand van die egpaar, aangesien daar geredeneer kan word dat indien die partye emosioneel onvolwasse is, hulle verwagtinge rakende die ekonomiese egskeiding ook onrealisties mag wees.
- Die vermoë van die egdele om te kan onderhandel sal 'n belangrike rol speel in die tydperk wat dit mag neem om tot 'n ooreenkoms te kom.
- Die magsbasis waaroor die partye beskik en waaruit hulle optree, is ook belangrik. Waar die vrou byvoorbeeld in 'n onderdanige posisie teenoor haar man funksioneer, mag hy dit uitbuit en haar tot 'n groot mate oorheers gedurende die onderhandelingsproses.
- Emosies wat die egpaar mag ervaar, byvoorbeeld erge skuldgevoelens of woede, staan dikwels in die weg om tot 'n sinvolle ooreenkoms te kom. Die een party mag byvoorbeeld die onderhandelinge oor die finansiële aspekte vertraag in 'n poging om die ander party te na te kom.

Goldberg en Goldberg (1990:17) wys daarop dat die benutting van egskeidingsbemiddeling daartoe kan bydra om hierdie aspekte te onderhandel. (Vgl.5.5.3.)

Die ekonomiese egskeiding sal noodwendig met spanning en konflik tussen die egdele gepaardgaan omdat egskeiding oor die algemeen ekonomiese verlies en agteruitgang behels. Vanweë die intense emosies wat daarmee saamhang, kan dit ook maklik deur een of beide partye aangewend word om mekaar te na te kom.



### **Die skeiding van ouerskap**

Hierdie stasie handel oor die reëling om ouerlike mag ten opsigte van minderjarige kinders te verdeel, met beheer en toesig by een ouer en die resterende mag en reg van toegang by die ander ouer. Die vertrekpunt van hierdie stasie is dat ouers van mekaar skei, maar nie van hulle kinders nie. Waar die ouers voorheen as `n sentrale eenheid van "ouers" funksioneer het, reflekteer die term "mede-ouerlike skeiding" dan juis die beginsel dat die ouers van mekaar skei, maar nie van hulle kinders nie. Vanweë die eg skeiding begin hulle nou elk as `n enkeling, naamlik `n "pa" of `n "ma" funksioneer. Hoewel man en vrou skei en die egpaarsstelsel derhalwe disintegreer, bly hulle steeds ouers en verdwyn die ouersstelsel dus nie. (Vgl. Van Staden 1987:7,213, Gerdes en Van Ede 1990:532 en Guttman 1993:38.)

Daar is `n neiging dat moeders toesig en beheer gegee word terwyl vaders dit gewoonlik toegestaan word as dit bewys kan word dat die moeder ernstige problematiek ervaar wat tot nadeel van die kinders kan strek. (Vgl. Lasswell en Lasswell 1991:423 en Guttman 1993:37.) Vaders sowel as moeders beleef onregverdigheid vanweë hul eg skeiding rakende die verdeling van hul ouerlike verantwoordelikhede teenoor die betrokke kinders. Verder beleef hulle kommer en onsekerheid rakende die toekoms van hul kinders juis omdat hulle nou afsonderlik van mekaar verantwoordelikheid vir die kinders neem. Vaders ervaar dat die moeder van die kinders die kinders grootmaak om apart van hom te leef en om alle herinnering aan hom te verbied. Moeders mag weer beleef dat die vader poog om haar gesag te ondermyn alhoewel sy die een is wat die verantwoordelikheid vir en besluite oor die kinders moet neem. (Vgl. Parkinson 1987:19 en Guttman 1993:37.)

Vaders mag derhalwe `n werklikheidskonstruksie vorm dat hulle nie `n rigtinggewende rol in hulle kinders se lewe speel nie en in reaksie daarop mag `n gebrek aan volgehoue kontak met die kinders na die eg skeiding voorkom. Hulle mag verder ook in gebreke bly om hul onderhoudsverpligtinge getrou na te kom. Die moeder mag weer werklikheidskonstruksies vorm dat die vader sy verantwoordelikhede ten opsigte van die kinders ontduik en grootliks dit op haar afskuif. Langdurige konflik tussen die vader

en moeder rakende die opvoedingsproses van die betrokke kinders kan voorkom en `n groot bron van intense ongelukkigheid skep, nie slegs by die ouers nie, maar ook by die kinders. Kinders weer mag `n werklikheidskonstruksie ontwikkel dat hulle verskeurd voel tussen die vader en moeder, of selfs ervaar dat die ouers verwag dat hulle `n keuse moet uitoefen aan wie se kant hulle hulself skaar. (Vgl. Guttman 1993:38 en Viljoen 2005:195-196.)

Die verskil in die geleentheid wat die twee ouers ervaar om `n invloed in die opvoeding en grootmaakproses van hul kinders te kan uitoefen na die egskeiding, vorm dikwels die grootste bron van konflik (Guttman 1993:38). Sommige ouers mag heeltemal oorbeskermend teenoor hul kinders word, in `n poging om hulle teen verdere aanslae van die lewe te beskerm (Rosenstock *et al.* 1987:29). Egskeiding en die toesig en beheerreelings bring noodwendig `n oneweredige verdeling van ouerlike regte en onderlinge suspisie en wantroue tussen die ouers. (Vgl. Guttman 1993:38.) Kaslow en Schwartz (1987:33) dui aan dat ouers tydens hierdie stasie van die egskeidingsproses so vasgevang mag wees in hul eie onderlinge konflik teenoor mekaar en pogings om `n egskeidingsooreenkoms te bereik dat hulle weinig energie het om aan hul kinders en die emosies waardeur die kinders gaan, te skenk. Hulle mag selfs die kinders as `n speelbal tussen hulle misbruik ten opsigte van onderlinge onopgeloste konflik.

### **Die gemeenskapskeiding**

Volgens Benokraitis (2005:429) omvat die gemeenskapskeiding die bekendmaking van die egskeiding aan die uitgebreide familie, vriendekring en dikwels ook kollegas by die werk, terwyl die kinders ook die nuus met hul maats en onderwysers deel. Die eglede ervaar dikwels dat hulle nie daarvoor opgewasse voel om die nuus bekend te maak nie, en worstel waarskynlik met vrae rondom wie eerste ingelig moet word en watter inligting verskaf moet word. Die eglede vrees dat familie en vriende hul mag verwerp, teleurgesteld en selfs kwaad kan wees oor hul besluit om te skei. In reaksie daarop mag eglede die bekendmaking van die nuus so lank as moontlik uitstel. Dit kan onder

meer tot gevolg hê dat die egpaar hul familie en vriende vermy en derhalwe nie op hul ondersteuning kan staatmaak nie. (Vgl. Lasswell en Lasswell 1991:429.)

Geskeide persone ontwikkel dikwels werklikheidskonstruksies dat hulle nie meer inpas by hul vorige vriendekring nie. So byvoorbeeld mag die geskeide vrou beleef dat sy 'n bedreiging vir ander getroude vrouens mag skep aangesien sy nou enkellopend is. Die eglede beleef dikwels ongemak in die teenwoordigheid van hul vriendekring en mag selfs hul vriende daarvoor blameer. Die werklikheidskonstruksie wat hulle waarskynlik vorm in die verband is dat hulle nie op hul vriende kan staatmaak om hulle te ondersteun tydens hul egskeiding nie. (Vgl. Lasswell en Lasswell 1991:431 en Guttman 1993:38.)

Dikwels voel geskeide persone geforseer om 'n ou bekende, veilige gemeenskap te verlaat en vir 'n ander te soek, onder andere weens hul finansiële posisie wat verswak. Dit mag die betrokkenes sonder 'n goeie ondersteuningsstelsel laat en die bestaande werklikheidskonstruksie van vereensaming versterk. Dit mag selfs jare neem vir geskeide persone om 'n nuwe vriendekring op te bou. Die verhuising van die gesin van hul bekende omgewing na 'n ander omgewing as gevolg van die egskeiding, sal die trauma vir al die gesinslede vererger, terwyl die lang oorgangsperiode waar daar nie reeds 'n nuwe sosiale netwerk vir die geskeide persoon gevorm is nie, hul aanpassing by die egskeidingsituasie bemoeilik. Jong geskeide persone mag selfs in hierdie stadium besluit om terug te trek na hul ouerhuis wat vorige konfliktsituasies met hulle ouers weer kan laat opvlam. So byvoorbeeld mag ouers vanuit 'n ouerrol teenoor hul geskeide seun optree terwyl hy juis daardeur gefrustreerd mag wees en die verwagting mag hê om as 'n volwassene hanteer te word. Voortdurende konflik binne sodanige opset mag ekstra spanning skep. (Vgl. Parkinson 1987:19, Van Staden 1987:8 en Goldberg en Goldberg 1990:20.)

### **Die psigiese egskeiding**

Tydens hierdie finale stasie beweeg die egpaar deur 'n sielkundige egskeiding wat daarop neerkom dat hulle emosioneel van mekaar skei en aparte lewens skep. Dit

behels die skeiding van die self van die persoonlikheid en beïnvloeding van die vorige huweliksmaat. Tydens hierdie stasie vestig die eglede 'n nuwe lewenstyl wat nie meer oorheers word deur die vorige huweliksmaat nie. Hulle slaag daarin om verantwoordelikheid te neem vir hul situasie en onafhanklik te funksioneer van hul gewese egmaat. Gevoelens van genoegdoening en aanvaarding van hul egskedingsituasie mag daaruit spruit, asook opgewondenheid oor die toekoms. (Vgl. Van Staden 1987:8; 213, Gerdes en Van Ede 1990:532, Guttman 1993:39 en Viljoen 2005:196.)

Eglede mag werklikheidskonstruksies vorm dat hulle weer in beheer van hulle eie lewe is, daar balans in hul lewe is en hulle self 'n keuse kan uitoefen rakende die rigting wat hulle lewe inslaan. Verder kan hulle ook vertrou in hul eie vermoëns ervaar en weer positief daaroor wees dat groei en ontwikkeling wel in hul eie lewe moontlik is. In reaksie daarop sal hulle doelwitte vir hulself stel wat onafhanklik van hulle vorige huweliksmaat is. Hulle slaag toenemend daarin om alleen oor die weg te kom en vrede te maak met die skuld- en wrokgevoelens wat in ander stasies van die egskedingsituasie oorheersend was. (Vgl. Van Staden 1987:8 en 213, Gerdes en Van Ede 1990:532, Lasswell en Lasswell 1991:431, Guttman 1993:39 en Viljoen 2005:196.)

'n Nuwe tendens is dat sommige egpare sogenaamde "egskedingsseremonies" onderneem, waar hulle dan simbolies die egskeding finaliseer en afsluit. Sodanige seremonies behels onder meer dat die partye verskoning aan hul gewese egmaats aanbied vir die pyn en hartseer wat hulle veroorsaak het met die egskeding, en vergifnis versoek. Hierdie seremonie of ritueel kan die proses fasiliteer om 'n nuwe fase met nuwe uitdagings en doelwitte in sy lewe in te lui. Dit sou egter ook toepaslik kon wees ten opsigte van die fase van heroriëntasie van lewenswyse en identiteit van die model wat egskeding as 'n rouproses benader. (Vgl. Benokraitis 2005:429–430.)

Die sielkundige egskeding het betrekking op die skeiding van die self van die persoonlikheid en invloed van die gewese eggenoot. Dit is 'n proses waarvolgens

geskeides hulle outonomieit terugneem en weer onafhanklik raak. Hierdie deel van die egskeiding word as die belangrikste bestempel, met die potensiaal vir die mees konstruktiewe elemente vir persoonlike groei en ontwikkeling. Dit is hier waar die geskeide persoon daarna streef om stabiliteit, genoegdoening en onafhanklikheid in sy lewe te herwin. Hulle leer om alleen te leef, sonder die ondersteuning van en afhanklikheid aan iemand anders en verder geloof in hulself en hul vermoë om op positiewe wyse met die omgewing, mense, denke en gevoelens om te gaan (Guttmann 1993:39). Die geskeide persoon poog om beheer oor sy egskeidingsituasie te neem deur 'n moontlike naam daaraan te gee en nuwe doelwitte ten opsigte van groei en ontwikkeling as geskeide persoon daar te stel (byvoorbeeld om onafhanklik en positief te leef).

Benokraitis (2005:430) dui aan dat alle egpare nie noodwendig deur al ses stasies soos bespreek deur Bohannon, hoef te beweeg nie. Sommige egdele mag byvoorbeeld nooit die psigiese egskeiding beleef, wat verteenwoordigend is van 'n sinvolle afsluiting van hul egskeiding nie. Derhalwe mag die verwerking van hul egskeiding nie bereik word nie en hul gedragsreaksies steeds gerig word vanuit die werklikheidskonstruksies wat gevorm is in die ander stasies. Ander egpare mag weer van die stasies gelyktydig ervaar soos byvoorbeeld die ekonomiese egskeiding en die emosionele egskeiding.

Die ses stasies tot egskeiding fokus in die eerste stasie, die emosionele egskeiding, op die geleidelike agteruitgang van die huwelik en meegaande belewinge van teleurstelling en wantroue van die egdele teenoor mekaar. Werklikheidskonstruksies van mislukking word gevorm sodat ten minste een van die partye uiteindelik onttrek uit die huweliksverhouding. Tydens die tweede stasie, naamlik die wetlike egskeiding, vind die wetlike ontbinding van die huwelik plaas en word ooreengekom oor die verdeling van bates, beheer en toesig oor die betrokke kinders asook onderhoud ten opsigte van die kinders. Die partye mag frustrasies tydens die stasie ervaar en werklikheidskonstruksies van magteloosheid en onregverdigheid rondom die wetlike aspekte ontwikkel wat weer verhoogde vyandskap tussen die partye tot gevolg mag

hê. Die ekonomiese egskeiding vorm die derde stasie en omsluit die verdeling van bates en eiendom asook die bepaling van finansiële verantwoordelikhede van die partye na afloop van die egskeiding. Onsekerheid kan deur die partye ervaar word en meegaande werklikheidskonstruksies van `n agteruitgang of verlies aan finansiële sekuriteit mag ontstaan. Dit mag weer aanleiding gee tot voortdurende konflik tussen die eglede oor hul finansies. Tydens die vierde stasie, die skeiding van ouerskap, word hoofsaaklik gefokus op die reëlings om beheer en toesig oor die minderjarige kinders. Beide vaders en moeders beleef onregverdigheid tydens die stasie, waar vaders dikwels werklikheidskonstruksies vorm dat hulle nie `n toonaangewende rol in hul kinders se lewens speel nie. Moeders vorm weer werklikheidskonstruksies dat die vader hoofsaaklik sy verantwoordelikhede ten opsigte van die kinders op haar afskuif. In reaksie daarop kan voortdurende konflik tussen die ouers voorkom rakende die opvoeding van die kinders. Die gemeenskapskeiding vorm die vyfde stasie en ontvou met die bekendmaking van die eglede dat hulle gaan skei. Eglede vrees dikwels die reaksie van hul familie en vriende op hierdie nuus sodat hulle die taak so lank as moontlik mag uitstel. Werklikheidskonstruksies dat hulle nie op die ondersteuning van hul vriende kan staatmaak nie, word gevorm. Die psigiese egskeiding vorm die sesde stasie, waar eglede `n nuwe lewenstyl vestig wat onafhanklik van hul vorige egmaat is. Aanvaarding van hul egskeidingsituasie mag ervaar word terwyl werklikheidskonstruksies ontwikkel dat hulle weer beheer verkry het oor hul lewe. In reaksie daarop kan hulle weer vertrou in hul eie vermoëns en die toekoms ervaar.

### **5.1.3 Model 3: Egskeiding as `n psigologiese proses**

Hierdie model is gebaseer op Kessler (Guttman 1993:39–40) se siening van sielkundige analise van die egskeidingsproses. Die model is gebaseer op sewe emosionele stadiums in die verloop van die egskeidingsproses, naamlik:

- Ontnugtering
- Agteruitgang/Erosie
- Losmaking
- Fisiese skeiding

- Rou
- Tweede adolessensie
- Eksplorering en harde werk

Verskillende mense sal afhangende van hulle unieke sielkundige samestelling, die stadiums in verskillende volgorde en teen hulle unieke tempo ervaar (Guttman 1993:39-40).

- **Ontnugtering**

Ontnugtering vind plaas wanneer die aanvanklike romantiek van die huweliksverhouding verweer en problemetiek voorkom. Die egliede is gefokus op die negatiewe eienskappe van hul egmaat en tekortkominge binne die huweliksverhouding. Ander egliede kan weer in ontkenning van huweliksprobleme wees. Egliede ervaar werklikheidskonstruksies van teleurstelling in hul maat en mag ongemotiveerd wees om aan hul huweliksproblemetiek te werk. Die vlak van volwassenheid van die egliede kan ook 'n rol speel ten opsigte van hul onwilligheid om aan hul huweliksprobleme aandag te gee. Waar ontkenning van hul huweliksprobleme byvoorbeeld aanwesig is, mag die egliede in reaksie daarop hul huweliksverhouding idealiseer. (Vgl. Guttman 1993:40 en Viljoen 2005:198.)

Sou die motivering en volwassenheid ontbreek om aan die problemetiek te werk wat tydens die ontnugteringsfase na vore getree het, sal die verhouding voortbeweeg na die volgende fase van agteruitgang of erosie. Die verhouding toon derhalwe toenemende agteruitgang en daar word voortbeweeg na die volgende fase, naamlik agteruitgang of erosie.

- **Agteruitgang/Erosie**

Die fase ontvou hoofsaaklik soos die egliede uitdrukking gee aan die frustrasie en ongelukkigheid wat hulle ten opsigte van hul huweliksverhouding ervaar en hulle moontlik in die vorige fase onderdruk het. Ten minste een van die egliede ervaar die mislukking van die huweliksverhouding en mag 'n werklikheidskonstruksie vorm dat die

huweliksverhouding nie in sy emosionele behoeftes voorsien nie. Een van die partye kan egter steeds in ontkenning van die huweliksproblemetiek wees, terwyl egde ook mag ervaar dat hulle steeds lief is vir mekaar. `n Werklikheidskonstruksie van verwarring kan ontwikkel rakende die huweliksverhouding en die toekoms daarvan. In reaksie op hierdie werklikheidskonstruksies kan die onderlinge kommunikasie gefokus wees daarop om mekaar seer te maak en te ignoreer. Een van die partye mag ook in `n buite-egtelike verhouding betrokke raak terwyl die een party ook die hulp van `n terapeut of familie mag opsoek in `n poging om sy huwelik te probeer red. Aangesien die negatiewe kommunikasie gou `n gewoonte mag raak en die buite-egtelike verhouding meer betekenisvol mag raak soos dit in die emosionele behoeftes van die betrokkenes begin voorsien, mag dit al hoe moeiliker raak om die huwelik te red. (Vgl. Guttman 1993:40–41 en Viljoen 2005:198.)

Volgens Kaslow en Schwartz (1987:26) stem die eerste twee fases van die model grootliks ooreen met die emosionele egskeiding stasie van Bohannan se model tot egskeiding, en spesifiek rakende die agteruitgang van die huweliksverhouding waar die huweliksmaats hoofsaaklik fokus op mekaar se negatiewe eienskappe. Tydens die agteruitgang of erosie gee die partye uiting aan hul diskoerse van ongelukkigheid deur onder andere mekaar te vermy, te ignoreer en/of seer te maak. Hierdie is egter oneffektiewe wyses vir die huweliksmaats om uiting te gee aan hul diskoerse van ongelukkigheid. Derhalwe gaan die verhouding verder agteruit, tot so `n mate dat die een party moontlik sy emosionele behoeftes in byvoorbeeld `n buite-egtelike verhouding probeer bevredig.

- **Losmaking**

Tydens die fase van losmaking is daar `n beduidende afname van die partye om in hul huwelik te belê. Die partye ervaar dat hulle nie meer gelukkig binne die huweliksverhouding is nie, en derhalwe nie die geduld en motivering ervaar om verder in die huwelik te belê nie. Egde beleef dat hulle nie meer lewensgeluk met mekaar deel nie en ook nie gee en deel met mekaar in hul onderlinge verhouding nie. `n Werklikheidskonstruksie dat hulle huwelik misluk het, word waarskynlik gevorm en in



reaksie daarop kanaliseer hulle hul energie na byvoorbeeld werk, 'n stokperdjie of 'n ander plaasvervanger. Sielkundige losmaking van mekaar kan verder ook plaasvind en tot uiting kom deur spanningsvolle stiltes, geleidelike oriëntasieverandering van die verlede na die toekoms, negatiewe verbale kommunikasie en vermyding van intieme situasies. Een van die egdelede mag verder ook begin dink aan die lewe na egskeiding en finansiële beplanning en sielkundige voorbereiding begin doen om alleen sonder sy maat oor die weg te kan kom. Egdelede kan ook deur fantasieë rondom 'n rooskleurige toekoms sonder die ander huweliksmaat, juis poog om die realiteit van hul problematiese huweliksverhouding te ontsnap. (Vgl. Guttman 1993:41-42 en Viljoen 2005:198-99.)

Volgens Guttman (1993:41–42) gebeur dit selde dat egmaats op dieselfde tyd losmaking ervaar, maar wanneer een van hulle wel die ervaring van losmaking ervaar, is die moontlikheid groot dat 'n egskeiding gaan volg. Tydens hierdie fase word diskoerse van intense ongelukkigheid in die huweliksverhouding deur ten minste een van die huweliksmaats gekanaliseer na 'n fokusverandering van 'n toekoms sonder die huweliksmaat.

- **Fisiese skeiding**

Die fisiese skeiding word hoofsaaklik gekenmerk deur ervaringe van eensaamheid asook angstigheid rondom die onbekende van die egskeiding. Hierdie fase word as die mees traumatiese bestempel, omdat die partye gekonfronteer word met gevoelens van eensaamheid, asook angstigheid en verwarring rakende hul toekoms as geskeide persoon wat onbekend aan hulle is. Die party wat die egskeiding inisieer, is tot 'n mate meer voorbereid op die proses om alleen te funksioneer, maar sal werklikheidskonstruksies van mislukking ontwikkel asook skuldgevoelens veral teenoor die ander party en die betrokke kinders. Hierdie werklikheidskonstruksies kan weer aanleiding gee tot die ontwikkeling van aggressie. Die ander party, wat nie die egskeiding geïnisieer het nie, mag egter wel worstel met werklikheidskonstruksies van verwerping en mislukking.

Eensaamheid mag ook 'n werklikheidskonstruksie wees wat ontwikkel uit die fase van fisiese skeiding. In reaksie op die werklikheidskonstruksie van eensaamheid kan kreatiwiteit ontwikkel, en die behoefte om te bou aan 'n nuwe identiteit as geskeide en enkelopende persoon. Waagmoed in die verband en die ervaring van eiewaarde kan sodoende ontstaan. Hierdie positiewe aspekte kan egter waarskynlik slegs te weeg gebring word indien die angs wat ontstaan as gevolg van die vrees vir die onbekende van die egskedingsituasie, erken en hanteer word. (Vgl. Guttman 1993:42 en Viljoen 2005:199.)

- **Rou**

Binne die raamwerk van egskeding as 'n psigologiese proses word rou as 'n proses bestempel waartydens die verlies van die huweliksverhouding psigologies deurgewerk word terwyl die huweliksmaats daarna streef om vry te word van die psigologiese teenwoordigheid van hul huweliksmaat. Die ervaring van verbittering rondom die huwelik kan aanleiding gee tot 'n werklikheidskonstruksie van woede. In reaksie daarop sal die betrokkenes dan ook hoofsaaklik fokus op mekaar se swak en negatiewe eienskappe sodat hierdie tipe van woede as afbrekend bestempel kan word.

Skuldgevoelens wat die partye ervaar rakende hul egskeding mag weer aanleiding gee tot 'n werklikheidskonstruksie waar die betrokkenes depressief voel oor hul egskedingsituasie. Die eksternalisering van skuldgevoelens vind waarskynlik neerslag in woede, terwyl die internalisering van skuldgevoelens weer neerslag vind in depressie. Gedragsreaksies op die werklikheidskonstruksies van woede en depressie is dat die betrokkenes kan poog om hierdie emosies te aanvaar, of dit ontken. Eglede beleef hartseer spesifiek as gevolg van die verliese wat ervaar word vanweë die egskeding. Dit is noodsaaklik dat die eglede in kontak moet wees met die gevoelens van woede, depressie en hartseer wat hulle ervaar, ten einde deur die egskedingsproses te kan beweeg. Waar hulle byvoorbeeld hierdie ervarings sou ontken of onderdruk mag soveel energie daarop gefokus word, dat hulle sodoende eintlik beroof word van die energie wat hulle sou kon benut om deur hul egskedingsituasie te beweeg. (Vgl. Guttman 1993:42-43 en Viljoen 2005:200-201.)

Daar kan afgelei word dat daar gedurende hierdie fase begin word om konstruktief deur die egskeiding te werk deurdat die individu byvoorbeeld nuwe onafhanklikheid ervaar.

- **Tweede adolessensie**

Kaslow en Schwartz (1987:35) dui aan dat hierdie fase `n tyd van ontdekking is, en die bereiking van hierdie fase verteenwoordig positiewe vordering in die proses na herstel. Hierdie benadering is soortgelyk aan wat `n persoon openbaar het ten opsigte van sy toekomsbenadering terwyl hy `n adolessent was. Die persoon ervaar verligting en vryheid rakende sy egskeiding. Werklikheidskonstruksies dat die egskeiding verligting bring ten opsigte van die spanning en konflik wat deur `n ongelukkige huwelik veroorsaak word, word gevorm. In gedragsreaksie daarop benader die persoon sy toekoms meer optimisties en objektief. Onderdrukte wense en begeertes kan nou weer ontdek word en aandag geniet. Daar is egter `n risiko daaraan verbonde dat die persoon kan oorreegeer op hierdie nuwe vryheid wat die egskeiding tot gevolg het. So byvoorbeeld kan dit nadelig wees waar die persoon dit gebruik om die na-egskeidingsproblematiek en die relaiteit daarvan te probeer ontsnap. Die individu sou byvoorbeeld sy finansies nie oordeelkundig en in lyn met die beperkinge wat deur die egskeiding teweeg gebring is, bestuur nie. (Vgl. Guttman 1993:43 en Viljoen 2005:201.)

Dit blyk noodsaaklik te wees dat die individu `n balans moet vind om die nuwe moontlikhede en verligting wat met die egskeiding gepaardgaan te geniet, maar terselfdertyd ook die problematiek wat die egskeiding tot gevolg het in die gesig te staar en te hanteer. Die individu begin nou daarin slaag om die effek van sy egskeidingsituasie, wat die probleemsituasie verteenwoordig, tot so `n mate te beheer dat dit nie meer sy hele lewe oorheers nie. Hy is ook in staat om op nuwe moontlikhede soos byvoorbeeld sy vryheid as geskeide persoon te fokus (vgl. 4.2.1).

- **Eksplorering en harde werk**

Gedurende hierdie fase word die fokus van kontrole vir die geskeide persoon weer intern. Daar is weer 'n gevoel dat die persoon 'n vrye keuse het in die daarstelling van doelwitte terwyl hy ook selfvertroue in homself ervaar om in staat te wees om dit te kan bereik. 'n Werklikheidskonstruksie van beheer oor sy lewe word gevorm. In reaksie op hierdie werklikheidskonstruksie kan die geskeide persoon sy doelwitte in spesifieke en realistiese terme stel, waar dit voorheen vaag en in die algemeen gestel was. Die persoon bou sy verhoudings op grond van sy sterk punte en nie op grond van swak punte nie, en is verder aktief betrokke in deelname in die verhouding(e). Verhoudinge word ook ervaar as geleenthede om ervaring op te doen. Persone wat hierdie fase bereik kan terugreflekteer op hul egskeidingsituasie as 'n geleentheid van groei en ontwikkeling wat binne hulself plaasgevind het. (Vgl. Guttman 1993:43– 44.)

Daar kan dus afgelei word dat individue wat hierdie fase bereik met selfvertroue en op 'n realistiese wyse keuses kan uitoefen in hul lewe, in staat is om nuwe verhoudinge aan te gaan en tevrede is om hulself te kan wees. Individue wat hierdie fase bereik is heel waarskynlik dan in staat om nuwe betekenis aan hul egskeidingsituasie te gee en sodoende nuwe konstruksies te bou wat dui op die ontwikkeling van nuwe narratiewe. Die konstruksies van “alles is hopeloos” wat moontlik oorheersend was tydens die aanvang van die egskeidingsituasie, word nou vervang met konstruksies van “daar is wel hoop” en “'n nuwe toekoms wag.”

Egskeiding in ooreenstemming met die model dat dit 'n psigologiese proses is kom samevattend daarop neer dat die partye verskeurd mag voel tussen verskillende rigtings. So byvoorbeeld mag hulle worstel met die idee of hulle binne die huwelik moet bly of eerder moet skei. Werklikheidskonstruksies van onsekerheid en verwarring word gevorm en in reaksie daarop kan die partye hulself verwyf vir die egskeiding. So mag hulle worstel met die idee dat hulle nie meer energie in die verhouding moet plaas nie. (Vgl. Kitson 1992:7-8 en Goldenberg en Goldenberg 1998:114.)

Die model van Kessler tot die egskedingsproses fokus hoofsaaklik op die psigologiese effek van egskeding. Met die ontnugteringsfase word die partye bewus van die negatiewe aspekte van hul huweliksverhouding, maar onderdruk hul ware gevoelens. Tydens die erosiefase gee die partye wel uiting aan hul pyn en frustrasie by wyse van verbale en nie-verbale kommunikasie, maar ontken steeds dat "iets verkeerd" is. Kontak met mekaar word tydens die losmakingsfase vermy, terwyl die fase van fisiese skeiding die mees traumatiese blyk te wees wanneer die partye met gevoelens van eensaamheid, verwarring, ang en die behoefte aan identiteitsvorming gekonfronteer word. Tydens die fase van rou poog die individu om deur sy verliese te werk terwyl daar tydens die fase van tweede adolessensie gewoonlik verhoogde energie ervaar word soos die individu sy egskeding aanvaar. In die laaste fase van eksplorering en harde werk ervaar die partye meestal verhoogde selfbewustheid en selfondersteuning. Hierdie model gee 'n sistematiese uiteensetting van hoe die egskedingsproses ontvou ten opsigte van spesifieke gebeure, die betekenis wat die egde daaraan gee en die meegaande werklikheidskonstruksies wat hulle vorm. Die verskillende fases bou as't ware op mekaar sodat die betrokkenes in die laaste fase onafhanklik as 'n geskeide persoon kan funksioneer.

## **5.2 INTEGRASIE VAN DIE MODELLE TOT EGSKEIDING**

In hierdie afdeling word die drie modelle van egskeding wat bespreek is geïntegreer, sodat die egskedingsproses oorhoofs vanuit een basiese raamwerk beskou kan word niesteenstaande 'n verskeidenheid van modelle wat in die verband gevind word. Kaslow en Schwartz (1987:30-31) integreer Model 2 : Egskeding as ses stasies en Model 3: Egskeding as 'n psigologiese proses sinvol deur die twee modelle binne die drie hoofindelings soos die egskedingsproses ontvou, te plaas. Die drie hoofindelings soos uiteengesit deur Van Staden (1987:213) is:

- Voor die egskeding.
- Tydens die egskeding.
- Na die egskeding.

In die onderstaande tabel (Tabel 5.1.) word die verskillende fases van model 2 en 3 skematies ingedeel in ooreenstemming met drie oorhoofse fases waarbinne die egskeidingsproses ontvou, naamlik: voor die egskeiding; tydens die egskeiding; en na die egskeiding. Die tabel bied `n sinvolle samevatting van die ooreenkomste wat tussen model twee en model drie bestaan rakende die proses van egskeiding. Model 1 ten opsigte van egskeiding wat ook in hierdie hoofstuk bespreek is, naamlik egskeiding as rouproses kan ook in hierdie drie oorhoofse indelings geplaas word. Ontkenning en protes as die eerste fase van die model tot egskeiding ontvou waarskynlik voor die egskeiding, terwyl verlies en depressie/wanhoop, die tweede fase, en aggressie en ambivalensie as die derde fase tydens die egskeiding ontvou. Heroriëntasie van lewenswyse en identiteit/losmaking, die vierde en aanvaarding en `n nuwe vlak van funksionering/herstel as die vyfde fase ontvou weer na die egskeiding.

**Tabel: 5.1 Integrasie van Model 2: Egskeiding as Ses Stasie en Model 3: Egskeiding as `n Psigologiese Proses in drie hoofases waarin die egskeidingsproses verloop**

Egskeidingsfase	Model 2: Ses Stasies	Model 3: Egskeiding as `n Psigologiese Proses	Gevoelens
<b>Voor Egskeiding:</b> `n Tyd van beraadslaging en wanhoop	Emosionele egskeiding	Ontnugtering	Ontnugtering; onteverdenheid; vervreemding; angstigheid; wanhoop; vrees; ambivalensie; skok
		Erosie	Leegheid; aggressie; chaoties; ontoereiktheid; swak selfbeeld; verlies
<b>Tydens Egskeiding:</b> Regsbetrokkenheid	Wetlike egskeiding	Losmaking	Depressie; losmaking; aggressie; hopeloosheid; selfbejammering; hulpeloosheid
	Ekonomiese egskeiding	Fisiese skeiding	Verwarring; woede; hartseer
	Gedeelde ouerskap	Rou	Eensaamheid; verligting; wraaksug
	Gemeenskapskeiding	Tweede adolessensie	Besluitloos; optimisme; opgewonde; nuuskierig; berou; hartseer
<b>Na Egskeiding:</b> Nuwe ontdekking en balans	Sielkundige egskeiding	Eksplorering en harde werk	Aanvaarding; selfvertroue; energiek; selfwaarde; vervulling; onafhanklikheid; opgewek

**Bron: Aangepas na aanleiding van Kaslow en Schwartz (1987:30–31).**

Hoewel verskillende modelle van die egskeidingsproses in die literatuur gevind word, is dit duidelik dat die proses in drie oorhoofse fases ontvou naamlik voor, tydens en na die egskeiding. Gevoelens wat in die drie fases ervaar word, die betekenisgewing daaraan en die konstruksies wat gevorm word, toon oorvleueling en kom daarop neer dat konstruksies van hopeloosheid wat gevorm word voor die egskeiding na hoop verander soos die na-egskeidingsfase bereik word. Kaslow en Schwartz (1987:252) dui dan ook aan dat die belangrikste besluit wat geskeides moet neem daarop neerkom om te besluit of hul na-egskeidingstatus neerkom op "dis die einde van die wêreld" of "'n geleentheid tot 'n nuwe lewe." Die betrokkenes ontwikkel dus algaande alternatiewe werklikheidskonstruerings wat saamvloei in 'n alternatiewe lewensverhaal.

### **5.3 TAKE WAT DEUR VOLWASSENES VOLTOOI MOET WORD TEN EINDE DIE EGSKEIDINGSITUASIE TE VERWERK**

Vir die geskeide persoon om die na-egskeidingsfase te bereik met ervaringe van die aanvaarding van sy egskeidingsituasie, waarbinne hy selfvertroue, vervulling, selfwaarde, energie, opgewektheid en onafhanklikheid beleef, is waarskynlik die uiteindelijke doelstelling ten einde konstruktief deur sy situasie te werk. Die uitvoering van die verskillende take impliseer dat die persoon algaande nuwe betekenis aan die egskeidingsituasie gee. Uit die nuwe of alternatiewe betekenis wat die geskeide persoon aan sy situasie gee, vloei alternatiewe werklikheidskonstruksies wat inhou dat hy die egskeidingsgebeure sodanig verwerk het dat hy as't ware met 'n nuwe lewe begin. Die ontwikkeling van alternatiewe werklikheidskonstruksies behoort daartoe te lei dat die geskeide persoon onder andere die volgende take tydens die verskillende fases van die egskeidingsproses sal bemeester:

- Aanpassing by verskeie veranderinge wat met die egskeiding gepaard gaan:  
'n Egskeiding verg gewoonlik dat die betrokkenes verskeie veranderinge in hulle totale lewensituasie moet ondergaan (vgl. 5.1.1, 5.1.2 en 5.1.3). Dit stel besondere hoë eise aan hulle vermoë om aanpassings te maak. Voorbeelde van sodanige aanpassings wat gemaak moet word is onder andere die volgende: Verhuising en die meegaade aanpassing by 'n nuwe omgewing, skool, vriendekring, ensovoorts;



kleiner finansiële begroting en gepaardgaande veranderinge in lewenstyl; nuwe status en identiteit as enkellopende, enkelouerskap en geskeide persoon.

- Hantering van die gemeenskap se vooroordele teenoor betrokkenes in 'n egskeiding: Die wyse waarop die gemeenskap teenoor die geskeide persone en/of hulle kinders reageer, kan maklik deur die betrokkenes geïnterpreteer word as dat daar met bevooroordeeldheid teenoor hulle opgetree word. Sodanige betekenisgewing en meegaande werklikheidskonstruksie wat daarop neerkom dat die gemeenskap vooroordele teenoor egskeiding en die betrokkenes handhaaf, stel besondere eise aan die geskeide persoon om alternatiewe betekenis aan bepaalde gebeure te gee. So mag die geskeide persoon byvoorbeeld ervaar dat die skool 'n doodgewone insident rakende sy kind toeskryf aan die gesin se egskeidingsituasie. Die uitdaging is nou om die insident in 'n ander lig te sien en alternatiewe werklikheidskonstruksies daarvoor voor te hou.
- Die hantering van eensaamheid en die bereiking van sosiale heraanpassing: Betekenisgewing wat inhou dat die geskeide persoon meen hy is alleen behoort geleidelik vervang te word met alternatiewe konstruksies van byvoorbeeld: “Ek is die moeite werd om iemand se vriend te wees” en “daar is baie oulike mense in my nuwe omgewing wat goeie vriende kan word” en “dit kan opwindend wees om weer nuwe mense te leer ken en nuwe vriende te maak, ek was in elk geval mos nog altyd goed om nuwe vriendskappe aan te knoop.” Sodanige konstruksies behoort tot gevolg te hê dat die geskeide persoon in sy nuwe situasie en hoedanigheid as 'n geskeide persoon daarin te slaag om nuwe vriendskapsverhoudings aan te gaan en geleidelik sosiaal weer aan te pas.
- Die herorganisering van verantwoordelikhede in verskillende sferes, byvoorbeeld in die werksopset en huishouding: So byvoorbeeld mag daar verwag word dat die geskeide man daarby aangepas het om self etes voor te berei en sy eie klere te was en te stryk.
- Die hantering van kontak met sy gewese eggenoot, familie en vriende in die veranderende situasie na die egskeiding. Bereiking van 'n funksionele nagekskeidingsverhouding met die gewese egmaat, waar afstand geskep is ten opsigte

van die gewese eggenoot, hy nie langer "gehaat" word nie en die een party ook nie meer afhanklik van die ander party voel nie.

- Die ervaringe van opstandigheid en woede wat met egskeiding gepaardgaan, is hanteer en daar is vrede daarmee gemaak dat die huwelik tot `n einde gekom het.
- Die betrokke het gerou oor die verliese wat gepaardgaan met die egskeiding, soos die gesinswoning waarvan gewoonlik afstand gedoen moet word. `n Gebalanseerde siening is ontwikkel oor die redes waarom die huwelik misluk het en die rol wat hulself daarin gespeel het. Die betrokkes neem derhalwe verantwoordelikheid vir sy eie aandeel in die mislukking van die huwelik.
- Die betrokke het sy selfbeeld hervestig deur onder andere doelbewus te beweeg in die rigting om `n nuwe identiteit te skep wat apart van die gewese egmaat is. Die betrokke is derhalwe in staat daartoe om sy eie identiteit as geskeide enkelopende persoon te skep wat gebaseer is op sy eie waardes en oortuiging.
- Die bereiking van redelike emosionele aanpassing waarbinne bronne ter emosionele ondersteuning gevind is. In hierdie verband word redelik gelykmatige emosionele funksionering gehandhaaf en bronne soos kerklike aktiwiteite en inskakeling benut ten einde ondersteuning te verkry.
- Om tevrede te voel met die spesifieke ouerskapsrol en verantwoordelikhede na die egskeiding en in staat is om die nodige ondersteuning, liefde en ouerskap aan sy kinders te bied deur byvoorbeeld nie in koalisie met hulle te gaan of onrealistiese verwagtinge by hulle te skep nie.
- Om die regsaspekte, soos beheer en toesig oor die betrokke kinders en die betaling van onderhoud op `n regverdige wyse te onderhandel.
- Die ontwikkeling van gesonde fisiese, en persoonlike gewoontes wat verteenwoordigend is van aanpassing, groei en ontwikkeling vir al die partye. Gewoontes soos die hou van gesinsvergaderings en huisgodsdienste is gevestig en hou positiewe gevolge vir die betrokkes in.
- Die krisis van egskeiding is benut om te groei en ontwikkeling te beleef. Die betrokkes is derhalwe in staat om op nuwe geleenthede te fokus en nie slegs te fokus op die problematiek wat deur die egskeiding geskep is nie. Die geskeide vrou kan waarskynlik ervaar dat sy onafhanklikheid van haar gewese maat bereik het,

terwyl sy binne hul huweliksverhouding juis oorafhanklik van hom gefunksioneer het. (Vgl. Rice 1979:468, Clapp 1992:345, Davidson en Moore 1992:471 en Goldberg en Goldberg 1998:98.)

Waar die bogenoemde take voltooi is, sal 'n situasie geskep word wat nuwe vertrekpunte vir die betrokkenes teweegbring. Gesien teen die agtergrond dat elke individu se egskeidingsituasie uniek is, kan daar nie bloot aangeneem word dat spesifieke take noodwendig in 'n spesifieke fase voltooi behoort te word nie. So kan as voorbeeld geneem word dat een vrou eers in die na-egskeidingsfase haar selfbeeld hervestig, moontlik omdat haar maat 'n neweverhouding gehad het wat haar selfbeeld ernstig geknou het. In 'n ander geval mag die vrou egter al gedurende die egskeidingsfase haar selfbeeld hervestig, aangesien daar ander redes was wat aanleiding gegee het tot haar egskeiding. Sentrale take wat oor die algemeen voltooi behoort te word gedurende die drie fases waarbinne die egskeidingsproses ontvou, kan soos volg geïdentifiseer word: In die voor-egskeidingsfase, die aanvaarding dat die huwelik misluk het asook die aanvaarding van die eie aandeel wat die betrokke daarin gehad het. Verder behoort samewerking ook deur die onderskeie partye aan mekaar gegee te word rakende aksies om probleme rondom beheer en toesig, toegangsregte en finansies op te los. Sentrale ontwikkelingsaspekte wat bereik behoort te word tydens die egskeidingsfase is om te treur oor die verlies van die gesinsisteam en die herstrukturering van die verhouding met die eie en uitgebreide gesin en familie. In die na-egskeidingsfase behoort praktiese en uitvoerbare reëlings met die ander party en die uitgebreide familie aangegaan te word ten einde die implementering van die beheer en toesigreëlings te fasiliteer. Verder behoort die partye ook te bou aan sosiale netwerke gedurende hierdie fase. (Vgl. Davidson en Moore 1992:471.)

#### **5.4 TAKE WAT DEUR DIE KIND VOLTOOI MOET WORD TEN EINDE DIE EGSKEIDINGSITUASIE TE VERWERK**

Spesifieke take kan geïdentifiseer word wat die kinders binne die egskeidingsituasie van hul ouers moet voltooi ten einde konstruktiewe verwerking van die situasie te kan

bewerkstellig. Daar kan aanvaar word dat kinders gesien teen die agtergrond van die verskillende modelle tot egskeiding, deur dieselfde proses as hul ouers beweeg. Soos in die geval van die ouers is die kinders ook geleidelik besig om die betekenis wat hulle aan die egskeidingsgebeure heg te verander en algaande nuwe of alternatiewe werklikheidskonstruksies te ontwikkel. Die ontwikkeling van nuwe werklikheidskonstruksies impliseer die bemeestering van verskeie take. So kan dit gebeur dat die kinders aanvanklik meen hulle word te na gekom en dat hulle ouers nie vir hulle omgee nie. Gevolglik is hulle dan opstandig en ongelukkig oor gebeure. Soos hulle alternatiewe betekenis aan die egskeidingsituasie begin gee, kan die nuwe werklikheidskonstruksies wat hulle oor die gebeure voorhou tot gevolg hê dat hulle daarin slaag om die egskeiding te aanvaar, hulle ouers daarvoor te vergewe en die nuwe realiteit konstruktief tot hulle eie aanpassing en groei te benut.

Kaslow en Schwartz (1987:158), Cargan (1991:356-357) en Guttman (1993:157) dui aan dat ses oorhoofse take geïdentifiseer kan word, in ooreenstemming met Wallerstein (1983) se siening, wat kinders moet voltooi ten einde sinvol deur die egskeiding van hul ouers te werk.

- **Erkenning van die egskeiding:**

Dit vereis dat die kind met sy gedagtes rondom die egskeiding sal worstel ten einde by die punt te kom waar hy aanvaar dat die egskeiding 'n werklikheid is. Die worsteling hou onder andere in dat hy werklikheidskonstruksies wat lei tot gevoelens van woede, haat en verwerping, sal herkonstrueer. Die kind se redenasie dat sy ouers nie vir hom omgee nie en/of dat hy nie meer vir sy ouers aanvaarbaar is nie aangesien hy tot die egskeiding bygedra het, behoort vervang te word met die wete dat die egskeiding onafwendbaar is, werklik besig is om te gebeur en dat hy nie daarvoor te blameer is nie. Sodoende behoort hy nuwe betekenis aan die onaangename gebeure te gee en algaande alternatiewe werklikheidskonstruksies oor die egskeiding te ontwikkel wat hom in staat stel om die egskeiding as 'n realiteit te erken.

- **Distansiëring van die ouers se konflik** sodat daaglikse aktiwiteite soos byvoorbeeld sport en skoolaktiwiteite kan voortgaan. Om hierdie taak te kan bemeester moet die kind `n sekere sielkundige afstand van sy ouers skep en sodoende die gesin se krisis kan verskuif na `n minder dominante/oorheersende posisie in sy lewe. Hierdie take behoort prioriteit te geniet in die eerste jaar na die ouers se egskeiding en kan verbind word aan die konsep van eksternalisering van die probleem, eie aan narratiewe terapie (vgl.4.1.1).
- **Die oplossing van die verlies** gaan daaroor dat die kind die verlies van die gesin se roetine en gewoontes asook die verlies van die een ouer moet aanvaar. Dit mag ook die aanvaarding van die verlies van `n bekende omgewing en selfs vriende insluit. Dit word ook aangedui as die doel wat die moeilikste bereikbaar is en sal onder meer insluit dat die kind moet fokus daarop om nuwe vriendskappe en `n nuwe roetine te vestig.
- **Die oplossing van gevoelens van woede en selfverwyf.** Veral jong kinders verwyf hulself dikwels vir hul ouers se egskeiding. Hulle is in werklikheid kwaad vir hul ouers omdat hulle ouers se voortslepende konflik hul leefwêreld versteur. In hierdie proses wens hulle derhalwe dat hul ouers sal skei, en wanneer dit dan wel gebeur ervaar hulle konstruksies van skuldgevoelens daaroor, aangesien hulle dit “veroorzaak” het. Ervaringe van woede kan egter ook gerig wees teen `n derde party wat deur die kind bestempel kan word as die een wat die versoening tussen sy ouers verhoed of een van sy ouers wil vervang. In hierdie proses kom die kind gewoonlik tot die slotsom dat ontkenning van die egskeidingsituasie en/of woede oor die situasie dit nie verander nie.
- **Aanvaarding van die finaliteit van die egskeiding.** Hoe ouer die kind is hoe makliker ervaar hy die situasie van sy ouers se egskeiding. Veral jonger kinders mag vashou aan die fantasie dat hul ouers sal herenig en gelukkig saam sal wees.
- **Die vertrou daarin dat hy suksesvolle en standhoudende verhoudings in die toekoms kan hê,** soos byvoorbeeld `n huweliksverhouding. Die kind moet self kan glo in sy vermoë om standvastige verhoudings aan te gaan en in stand te hou. Dit sal derhalwe vereis dat hy homself daarvan moet oortuig dat die feit dat sy ouers geskei het, hom nie ook daaraan onderwerp nie.

(Vgl. Kaslow en Schwartz 1987:158, Cargan 1991:356-357, Robinson 1991:172 en Guttman 1993:156.)

Daar is ook ander faktore wat die kind kan ondersteun in die voltooiing van take:

Dit kan ondersteuning aan kinders bied om die vermelde take te bemeester deur hul op hoogte te hou met dit wat binne die gesinsisteam gebeur sonder om hulle te oorweldig. Sodoende mag aanvaarding van hul ouers se egskeiding gefasiliteer word. Dit is veral van belang dat die ouers eerlik met hul kinders moet wees rakende die redes vir die egskeiding. So byvoorbeeld behoort ouers daarteen te waak om nie aan die kind te kenne te gee dat hulle onder vriendelike omstandighede van mekaar skei nie, terwyl die kind moontlik die teenoorgestelde ervaring van sy ouers beleef nie (Rice 1979:467 en Cargan 1991:357).

Conger en Conger (1996:105-106) wys enersyds op die invloed wat broers en susters in een gesin op mekaar uitoefen om aan te pas by spanningsvolle gebeure, terwyl hulle andersyds ook die situasie kan vererger. Warm, ondersteunende onderlinge verhoudings tussen kinders afkomstig uit een gesin hou voordele vir die betrokke broers en susters in, deurdat minder simptome van emosionele spanning daarmee saam gerapporteer word. Dit word ook geassosieer met beskerming van die betrokkenes teen die negatiewe gevolge van stressors soos byvoorbeeld konflik tussen hulle ouers. Hierdie siening is verteenwoordigend van die sogenaamde "vergoedingsperspektief" tussen kinders uit 'n gesin waar die kinders mekaar ondersteun en bystaan. Beperkte navorsingsresultate dui aan dat egskeiding negatiewe interaksie tussen die kinders bevorder. Daar word verder aangedui dat kinders binne die gesinne uit mekaar dryf, wat ook die verlies van warmte en ondersteuning aan mekaar insluit. Hierdie inligting stem ooreen met die sogenaamde "ouer-kind kongruensie perspektief" waar die standpunt gehandhaaf word dat die kwaliteit van die verhouding tussen die betrokke kinders afkomstig uit dieselfde gesin ooreenstem met die kwaliteit van interaksie tussen die ouer en die kind. (Vgl. Conger en Conger 1996:107.) Grootouers blyk ook 'n positiewe bydrae te lewer om die hanteringsvermoë van veral 'n dogter wat deur moeilike omstandighede soos

byvoorbeeld haar ouers se egskeding beweeg, uit te bou en/of te verbeter. (Vgl. Conger en Conger 1996:143.)

#### **5.4.1 Riglyne aan ouers om die verwerking van die egskedingsituasie by hul kinders te fasiliteer**

- Die kwaliteit tyd wat die ouer op gereelde grondslag met sy kinders behoort te hê, kan bydra om die kind te ondersteun om sy ouers se egskeding te aanvaar. Die ouer behoort daarteen te waak om nie die kinders te oorlaai met te veel verantwoordelikhede nie, en om nie die kind oor te beskerm nie. (Vgl. Cargan 1991:357.)
- Dit word ook aanbeveel dat, indien moontlik, die ouers moet poog om die aantal verliese wat die kind op een stadium moet hanteer so beperk as moontlik te hou, byvoorbeeld die kind nie bloot te stel aan verhuising en skoolverandering op dieselfde tyd nie. (Vgl. Cargan 1991:357.)
- `n Verdere riglyn is dat kinders wat nie binne `n jaar daarin slaag om aan te pas by hul ouers se egskeding nie, verwys behoort te word vir professionele hulp. Groter betrokkenheid van die vader by sy kinders se opvoeding na `n egskeding kan die risiko verlaag dat die betrokke kinders sal assosieer met negatiewe portuurgroepe en meegaande probleemgedrag openbaar (Cargan 1991:357-148).

Dit is duidelik dat die verwerking van die egskedingsituasie deur kinders `n proses is. Die aanvanklike negatiewe temas aan die begin van die proses soos opstandigheid, kan wel later in meer positiewe temas omskep word. Om laasgenoemde te bereik, is daar verskillende take soos onder meer die aanvaarding van die realiteit van die ouers se skeiding, wat bemeester moet word. Die invloed van die ouers en ander kinders in dieselfde gesin, asook ander verhoudings waarin die kind staan ten opsigte van die verwerking van die egskedingsituasie, kan verbind word met die sosiaal konstruksionisme wat as teoretiese onderbou in die studie benut word. Hierdie persone speel `n spesifieke rol in die vorming en hervorming van konstruksies van die betrokke

kind rakende die egskedindingsituasie, terwyl hierdie konstruksies weer `n bepalende rol sal speel in die gedragsoptrede van die betrokke kind (vgl. 2.3).

## **5.5 BRONNE VAN ONDERSTEUNING EN HULP**

Verskeie bronne bestaan wat as ondersteuning vir die gesinslede kan dien tydens `n egskedingsituasie. Enkeles word kortliks in hierdie afdeling bespreek. Blootstelling aan hierdie bronne behoort die vorming van nuwe werklikheidskonstruksies in die hand te werk wat waarskynlik die bemeestering van die take in die verwerking van die egskedingsituasie sal fasiliteer. Shaw (1996:181) en McNamee en Gergen (1992:669–71) dui in die verband aan dat werklikheidskonstruerings juis ontwikkel na aanleiding van voortdurende interaksieprosesse (vgl. 2.2.5). Drie hoofgroepe van ondersteuning word geïdentifiseer:

### **5.5.1 Informele hulp**

Ambrose, Harper en Pemberton. (1983:60-61) dui aan dat probleme wat egpare binne hul huweliksverhouding ervaar dikwels as baie privaat bestempel word en derhalwe wend hulle hul dan eerder na familie en vriende vir die nodige ondersteuning. Dit sluit familie soos broers en susters in, asook vriende. Kitson (1992:223) dui in die verband aan dat familie en vriende van die geskeide persoon veral ondersteuning kan bied in die vorm van bystand ten opsigte van die ontlading van emosies, die toetsing van hanteringswyses, en bystand om in sekere aspekte van die persoon se lewe stabiliteit te help handhaaf. Betekenisvolle verhoudings met familie en vriende kan as `n soort buffer teen spanningsvolle situasies in die geskeide persoon se lewe dien.

### **5.5.2 Semi-formele hulp**

Dit sluit gemeenskapskontakte in soos die egpaar se kollegas, werkgewers en bure. Howard (1996:441-443) is van mening dat ouers en kinders wat deur egskeding geraak word, positief gehelp kan word indien dit as `n proses met verskillende uitkomste gesien kan word in plaas van die tradisionele siening dat dit `n onbeplande aksie is, wat traumaties van aard is. Hierdie siening mag die stigma wat die gemeenskap aan egskeding koppel, verminder en derhalwe die uitkoms tot gevolg hê



dat dit as 'n gebeurtenis bestempel word wat die betrokkenes sterker persone kan maak.

### **5.5.3 Formele hulp**

Dit sluit dokters, prokureurs, advokate en maatskaplike werkers in, asook ander professionele persone wat dienste aan persone in egskeidingsituasies lewer. Binne die konteks van die studie word daar op die rol van die volgende persone gefokus:

- **Die maatskaplike werker**

Die unieke situasie en omstandighede van die gesin wat deur 'n egskeidingsituasie beweeg sal bepaal op watter stadium die maatskaplike werker betrek word, asook die onmiddellike fokus van die dienslewering. Waar die vrou byvoorbeeld die gesamentlike woning saam met jong kinders moet verlaat, mag dit 'n onmiddellike krisis skep wat aangespreek moet word. In ooreenstemming met die drie modelle tot egskeiding wat in hierdie studie bespreek is, sal die maatskaplike werker se rol wees om die egskeidingsproses te fasiliteer vanaf die voor egskeidingsfase waar die betrokkenes onder meer ontnugtering, vrees, verlies, ontoereiktheid, en wanhoop ervaar tot by die na-egskeidingsfase waar aanvaarding, onafhanklikheid en selfvertroue beleef word (vgl. 5.1.1, 5.1.2 en 5.1.3).

Vanuit 'n post-modernistiese raamwerk, waaruit die studie gerig is, beskou die maatskaplike werker hom nie as 'n ekspert ten opsigte van egskeidingsaangeleenthede nie. Die maatskaplike werker sal juis poog om gedurende intervensie die betekenisgewing en werklikheidskonstruksies van die betrokke gesinslede rakende die egskeidingsituasie, te ondersoek teen die agtergrond dat nie een van hulle die waarheid of totale objektiwiteit rakende die problematiek besit nie (vgl. 3.10). Verder word van die standpunt af uitgegaan dat die betekenisgewing en konstruksies van die kliënt rakende die egskeidingsituasie weer hoofsaaklik spruit uit interaksie met ander. Derhalwe poog die maatskaplike werker om 'n proses te fasiliteer waar die kliënt sy werklikheidskonstruksies van sy probleem, in hierdie geval die egskeidingsituasie, heroorweeg en hom uiteindelik te bemagtig om sy storie te "herskryf", wat dan ook 'n ander rigting aan sy lewe sal gee (vgl. 3.10). Soos die kliënt

’n nuwe storie ontwikkel word hy aangemoedig om in nuwe gedrag te belê wat strook met die alternatiewe storie. (Vgl. Clapp 1992:40–42,58–59 en Goldberg en Goldberg 1998:89-90.) Die ontwikkeling van nuwe konstruksies kan weer bydra tot die bemeestering van die take ten einde suksesvol deur die egskeidingsproses te beweeg (vgl. 5.3 en 5.4).

Ondersteuningsgroepe in skoolverband vir kinders wat deur egskeiding geraak word, kan ook hul aanpassing by die egskeiding van hul ouers fasiliteer. Verder behoort onderwysers ook ingelig te word oor die effek van egskeiding op kinders en behoort hulle ook opleiding te ondergaan met die doel om hulle meer sensitief te maak vir die behoeftes van hierdie kinders. (Vgl. Kitson 1992:223.)

#### ▪ **Die kantoor van die gesinsadvokaat**

Glasser (2002:223-226) en De Jong (2005:45) dui aan dat die kantoor van die gesinsadvokaat die meganisme is wat geskep is om te verseker dat die belange van die kind voorop gestel word in die egskeidingsproses. Die kerntaak van die kantoor van die gesinsadvokaat is om kundige assesserings te doen wat die hof sal ondersteun in sy rol as ’n oorhoofse voog vir alle minderjarige kinders - deur op te tree as die "oë en ore" van die hof, asook feite voor die hof te bring waardeur verseker word dat die belange van die kinders eerste gestel word (Palmer 1996:106). Die gesinsadvokaat bestudeer die inligting met betrekking tot egskeidingsake, onder meer die besonderhede rakende die kind se skoolbywoning en die toegang en beheer van die ouer wat nie beheer en toesig oor die kinders verkry het nie. Op grond van die inligting word ’n besluit dan geneem of ’n verdere ondersoek nodig is al dan nie (Van Zyl en Bekker 2000:10 en Glasser 2002:227). Die saak kan dan ook uitgestel word ten einde geleentheid aan die gesinsberader te gee om die nodige ondersoek te doen en ’n verslag op te stel (Glasser 2002:229).

#### ▪ **Egskeidingsbemiddeling**

Egskeidingsbemiddeling kan omskryf word as ’n proses waardeur konflik opgelos word, deur die betrekking van ’n derde party wat dan kommunikasie en onderhandeling op ’n onpartydige wyse fasiliteer. Die oogmerk van

egskeidingsbemiddeling is daarop gerig om konflik te verminder wat gewoonlik voorkom waar die twee partye se onderskeie prokureurs poog om die beginsel van elkeen se beste belang voorop te stel. Verder word met egskedingsbemiddeling gepoog om by wyse van samewerkende probleemoplossing 'n regverdige verdeling van bates tussen die twee partye te bereik, asook finansiële en verblyfreëlings vir die kinders te onderhandel. Deur die egskedingsbemiddelingsproses word ook gepoog om 'n ooreenkoms te bereik wat aanvaarbaar vir altwee partye is en die minste moontlike trauma sal veroorsaak. Die detailbesonderhede rakende toegangsregte behoort ook uitgeklaar te word tydens die bemiddeling, wat dan aspekte soos die frekwensie van besoeke, vakansieskedules en beperking op derdeparty kontak en inmenging kan insluit. (Vgl. Davidson en Moore 1992:475, Gold 1992:262 en Folb 1998:25.)

Volgens Folberg en Milne (1988:61) is egskedingsbemiddeling 'n bemagtigingsproses wat die twee partye se verantwoordelikheid om besluite te neem wat hulle lewens beïnvloed, beklemtoon. Die samewerkende verhouding wat deur egskedingsbemiddeling geskep word, sal die partye as't ware motiveer om beheer te neem oor hul egskeding. Dit opsigself kan weer daartoe bydra om die betrokke kinders te beskerm teen ontwikkelingsprobleme wat by hulle kan ontstaan hoofsaaklik vanweë erge konflik tussen die ouers. Die bemiddelaar poog om samewerking tussen die partye te fasiliteer sodat hulle as't ware hul eie egskedingsooreenkoms daar kan stel. (Vgl. Donohue 1991:5-6.)

Egskedingsbemiddeling maak daarvoor voorsiening dat die egpaar wat skei, beheer behou oor die besluitneming rakende onderhoud en ouerskap en finansiële besluitneming. Die volgende spesifieke voordele verbonde aan bemiddeling is:

- Daar is beter samewerking deur die partye ten opsigte van 'n ooreenkoms wat deur hulself by wyse van bemiddeling bereik is, as een wat vanuit 'n wetlike persektief op hulle afgedwing word.
- Dit is 'n meer koste-effektiewe prosedure as in gevalle waar die partye se onderskeie regsverteenvoerders tot 'n ooreenkoms moet kom.

- Die tydsverloop wat dit neem om 'n ooreenkoms te bereik, is heelwat korter as in gevalle waar 'n ooreenkoms deur die onderskeie partye se regsverteenvoerders onderhandel word.
- Die versoeke wat deur hulle ontvang word om egskeidingsooreenkomste te hersien, is minder waar dit aanvanklik by wyse van bemiddeling onderhandel is.
- Die ouer wie nie toesig en beheer oor die betrokke kinders verkry het nie, blyk beter kontak te behou met die kinders waar die ooreenkoms by wyse van bemiddeling aangegaan is, terwyl hulle ook in hierdie situasie hul onderhoudsverpligtinge meer getrou nakom.
- Beide partye blyk ook meer tevrede te wees met die ooreenkoms wat langs hierdie wyse bereik is.

(Vgl. Folberg en Milne 1988:61, Davidson en Moore 1992:475, Gold 1992:262 en Folb 1998:25.)

Volgens Bosman (1996:21) is egskeidingsbemiddeling 'n baie goeie alternatiewe werkswyse wat deur egpare, wat besluit het op egskeiding, gevolg kan word. Die bemiddelaar kan enige professionele persoon wees wat die nodige opleiding in egskeidingsbemiddeling ondergaan het. Egskeidingsbemiddeling is in wese dus ook 'n interaksieproses wat weer tot die vervorming van werklikheidskonstruksies kan lei.

Dit blyk dat die partye wat op egskeiding besluit het beter verantwoordelikheid neem in die onderhandeling en uiteindelijke implimentering van die ooreenkoms in gevalle waar daar van egskeidingsbemiddeling gebruik gemaak word. Die bemiddelingsproses gee die ervaring aan die betrokkenes dat hulself die egskeidingsooreenkoms onderhandel het sodat hulle bemagtiging beleef en derhalwe gemotiveerd behoort te wees om die ooreenkoms uit te voer.

## **5.6 SAMEVATTING**

Drie teoretiese modelle ten opsigte van egskeiding is vir doeleindes van hierdie navorsing verken en beskryf naamlik egskeiding as 'n rouproses, die ses stasies van

egskeiding en egskeiding as 'n psigologiese proses. Die onderstaande Tabel 5.2 gee 'n opsomming van hierdie drie teoretiese modelle wat in verskillende fases ontvou:

**Tabel: 5.2 Opsomming van die drie teoretiese modelle ten opsigte van egskeiding**

Model 1: Egskeiding as 'n rouproses (Wiseman)	Model 2: Ses Stasies van Egskeiding (Bohannan)	Model 3: Egskeiding as 'n Psigologiese Proses (Kessler)
1. Ontkenning	1. Emosionele egskeiding	1. Ontnugtering
2. Verlies en depressie	2. Wetlike egskeiding	2. Erosie
3. Woede en ambivalensie	3. Ekonomiese egskeiding	3. Losmaking
4. Heroriëntasie van lewenstyl en identiteit.	4. Gedeelde ouerskap egskeiding	4. Fisiese skeiding
5. Aanvaarding	5. Gemeenskapskeiding	5. Rou
	6. Sielkundige egskeiding	6. Tweede adolessensie
		7. Eksplorering en harde Werk.

Egskeiding word as 'n verlies bestempel, en waar die betrokkenes deur 'n rouproses beweeg in ooreenstemming met die teoretiese model van Wiseman (egskeiding as 'n rouproses). Die ses stasies van egskeiding (Bohannan) dui ses hoofareas aan waarbinne die betrokkenes gekonfronteer word met spesifieke problematiek tydens hul egskeiding naamlik emosionele, wetlike, ekonomiese, ouerskap en sielkundige aspekte, asook om hul egskeiding aan die betrokke gemeenskap, familie en vriende bekend te maak. Die teoretiese model van Kessler is gebaseer op 'n sielkundige analise van die egskeiding waarbinne die individu aanvanklik ontnugtering en dan agteruitgang ten opsigte van sy huwelik ervaar. Daarop volg dan 'n losmakingsproses van sy huweliksmaat, waarna die betrokke sy egskeidingsituasie aanvaar en uiteindelik groei en ontwikkeling ervaar.

Volwassenes behoort te werk na 'n situasie waar hulle vrede maak met die feit dat hul huwelik misluk het en dit benut om groei en ontwikkeling te bewerkstellig in hul lewe. Take wat deur kinders hanteer moet word ten einde deur die egskeidingsituasie van

hul gesin te werk, sentreer hoofsaaklik rondom die bereiking van aanvaarding van die realiteit van sy ouers se egskeiding. Dit word hoofsaaklik bewerkstellig deurdat die egskeiding van sy ouers op 'n minder oorheersende vlak in sy lewe geplaas word. Kommunikasie rakende die egskeiding tussen die ouers en kinders fasiliteer heel waarskynlik die hantering en verwerking van 'n egskeidingsituasie by die betrokke kinders.

Egskeidingsbemiddeling kan aangewend word om volwassenes te bemagtig in die proses om finansiële aspekte, beheer- en toesigreëlings, asook toegangsregte van die ouer wat nie beheer en toesig verkry nie, te onderhandel. Sodoende kan die vorming van werklikheidskonstruksies dat die partye geen werklike inspraak rakende hierdie aspekte het nie, teengewerk word. Die partye sal waarskynlik ook meer gemotiveerd wees om hierdie ooreekoms te implementeer juis omdat hulle aktief in die onderhandelingsproses betrokke was.

## HOOFSTUK 6

### DIE BETEKENIS WAT DIE GESIN AAN EGSKEIDING VERLEEN

Egskeiding word allerweë as 'n traumatiese gebeurlikheid beskryf. (Vgl. Ambrose *et al.* 1983:88, Ahrons en Rodgers 1987:105–106, Berner 1992:10 en Ellis 2000:47-52.) Die mate waarin verskillende mense 'n egskeiding traumaties beleef, word bepaal deur die unieke omstandighede wat met elke egskeiding gepaard gaan, asook die besondere betekenis wat elke individu daaraan gee. Die landskap van aksie en die gepaardgaande landskap van betekenis wat deel vorm van elke individu se unieke egskeidingsverhaal sal aandui hoe traumaties die egskeiding vir hulle is.

Alhoewel elke individu op unieke wyse betekenis gee aan sy of haar egskeiding, kon professionele persone wat herhaaldelik met persone in egskeidingsituasies te make het of navorsing in die veld gedoen het, algemene waarnemings neerpen met betrekking tot gebeure (landskap van aksie) (vgl. 4.2.2) wat algemeen voorkom tydens egskeidings asook die betekenis (landskap van betekenis) (vgl. 4.2.3) wat die betrokkenes aan sodanige gebeure heg. 'n Mens sou kon sê verskillende verhale is opgeteken en sentrale temas is geïdentifiseer wat dan as algemeen geldende gebeure en meegaande betekenisgewing beskou kon word. So het skrywers soos onder andere Kaslow en Schwartz (1987:25), Gerdes en Van Ede (1990:532), Guttman (1993:39) en Ellis (2000:350-352) van hierdie sentrale temas beskryf as wyses hoe mense deur 'n egskeiding geraak word ten opsigte van alle aspekte van hulle menswees en hulle lewe in geheel. Ten einde 'n breër begrip van betrokkenes in 'n egskeiding se moontlike omstandighede en meegaande belewinge te ontwikkel, word daar in hierdie hoofstuk veral na aanleiding van die lewensfases van die gesin gelet op hoe hulle deur 'n egskeiding geraak kan word.

#### 6.1 KONSTRUKSIES VAN DIE GESIN RAKENDE HUL EGSKEIDINGSITUASIE

Daar is verskeie faktore wat 'n rol kan speel in die proses van betekenisgewing tydens 'n egskeiding. Voorbeelde van sulke faktore is onder andere die verloop van die egskeiding, verhoudings met familie en vriende, die psigiese welstand van die

betrokkenes, ensovoorts. Ten einde die betekenisgewing, meegaande werklikheidskonstruksies en diskoerse te begryp wat tydens 'n egskeiding deur betrokkenes nagehou word, is dit nodig om op die breër konteks waarbinne die gesin hul bevind, te fokus. Daar word ook aanvaar dat elke individuele gesinslid sy of haar unieke konstruksies gaan ontwikkel. Hierdie unieke konstruksies van die verskillende individue gaan tot bepaalde gedragsuitinge of reaksies lei wat weer 'n verdere invloed op betekenisgewing en die ontwikkeling van konstruksies gaan uitoefen. Alhoewel werklikheidskonstruering en die ontwikkeling van bepaalde diskoerse tydens 'n egskeiding in 'n voortdurende evolusie-proses is, waartydens verskillende persone mekaar onderling beïnvloed, word daar in die volgende afdelings gepoog om die verskillende gesinslede se unieke ervaringe en betekenisgewing afsonderlik toe te lig. Sodoende word gepoog om die impak van 'n egskeiding in meer detail te bespreek.

### **6.1.1 Eglede se moontlike konstruksies**

Die egpaar ontwikkel hulle eie konstruksies, maar daar vind ook betekenisgewing in die algemeen plaas waarby hulle gesamentlik betrokke is. Van die vernaamste werklikheidskonstrukte wat egpare in 'n egskeiding kan ontwikkel is onder andere die volgende:

- Eglede kan die konstruksie huldig dat hulle misluk het om hulle huwelik in stand te hou. Die egskeiding is dan vir hulle 'n simbool van hulle onvermoë en kan hulle gevolglik redeneer dat hulle waardeloos is. Hulle kan glo dat hulle nie in staat is om 'n huweliksverhouding in stand te hou nie. (Vgl. Wilkinson 1981:14.) Waar 'n egskeidingsbevel op grond van Artikel 4 van die Wet op Egskeiding (Wet 70 van 1979) toegestaan word, is die gronde vir die egskeiding juis die onherstelbare verbrokkeling van die huwelik. Die werklikheidskonstruksie van mislukking sal waarskynlik daardeur bevestig word. (Vgl. Van Wyk en La Cock 1988:51, Van Schalkwyk 1992:238 en Visser en Potgieter 1998:161.) Dié redenasie of betekenisgewing kan 'n kringloop van denke vorm wat dui op onvermoëns, 'n totale gebrek aan vertrouwe in hulleself om 'n suksesvolle huweliksmaat te kan wees en diepe teleurstelling. Vir sommige kan dit beteken dat 'n lang gekoesterde droom of ideaal aan skerwe lê.



- Kitson (1992:7) meen dat eglede ook kan redeneer dat hulle nie hard genoeg probeer het om aan hul huwelik te werk en om dit in stand te hou nie. Dit kan moontlik lei tot die ontstaan van diskoerse van selfverwyte rakende die egskeiding juis omdat die betrokke erevaar dat hy moontlik meer in die huwelik kon belê het in 'n poging om dit in stand te hou.
- Die egpaar se ervaring van die verlies aan jarelange ondersteuning binne die huwelik, kan daartoe lei dat hulle 'n werklikheidskonstruksie ontwikkel wat inhou dat hulle meen hulle gaan oorweldig word deur al die verantwoordelikhede wat hulle vroeër gedeel het. Eglede kan selfs angstig raak by die gedagte dat hulle nou sonder die ondersteuning van 'n maat die lewe verder moet voer (Berner 1992:3). Waar gesamentlike beheer- en toesigreëlings toegestaan word ten opsigte van die kinders, mag volwassenes die situasie verwarrend erevaar juis omdat sodanige reëlings die roetine wat hulle probeer skep, mag teenwerk. (Vgl. Van Rensburg 2001:60.) Uit persoonlike praktykervaring<sup>3</sup> is erevaar dat gesamentlike beheer-en toesigreëlings besondere hoë eise aan die ouers stel ten einde reëlings en die organisasie tussen die twee huishoudings te koördineer. Dit het egter groot moontlikhede getoon dat die reëling wel suksesvol geïmplementeer kan word waar al die partye positief daarop ingestel is.
- Die party wat die egskeiding inisieer, kan redeneer dat hy of sy die finaliteit van die egskeiding bewerkstellig en as sulks 'n groter bydrae tot die beëindiging van die huwelik lewer. Die ander party kan weer die optrede van sy of haar maat as teken van totale verwerping interpreteer. (Vgl. Kaslow en Schwartz 1987:48.) Konstruksies van "ek maak nou 'n einde aan ons droom" en "ek is nie meer aanvaarbaar vir my maat nie" of "my maat het my nie meer lief nie" kan by die eglede ontwikkel. Sodanige konstruksies kan tot 'n verskeidenheid van emosies lei soos byvoorbeeld skuldgevoelens, gevoelens van verwerping, eensaamheid en angs.

---

Maatskaplike werker by die Departement Korrektiewe Dienste<sup>3</sup>

- Konstruksies wat redenasies akkommodeer waar eglede meen hulle is nie die moeite werd om liefde te ontvang nie, of hulle is nie in staat om aan die gemeenskapsnorme te voldoen nie, of om waarlik vrou of man te wees nie, kan lei tot bepaalde negatiewe of afbrekende sienings van die self. (Vgl. Berner 1992:3 en Kitson 1992:7.) Sodanige sienings word dikwels versterk deur diskoerse wat binne 'n bepaalde gemeenskap, familie en vriendekring gevoer word oor 'n persoon wat skei se persoonlikheid en vermoëns. (Vgl. Ellis 2000:63-67.)
- Diskoerse wat deur familieledede van die egpaar oor egskeiding gevoer word en die aard van die egpaar se verhoudings met hulle familie het 'n bepaalde invloed op hoe familieledede op die egskeiding reageer. Die eglede gee hulle eie unieke betekenis aan hierdie reaksie van familieledede en kan in die proses verskeie konstruksies ontwikkel waarvan die volgende moontlike voorbeelde is: "Ek het my familie in die skande gestee"; "My familie verwerp my en veroordeel my"; "My familie sal by my staan"; "My familie sal my beskerm teen die ander party." Die konstruksies wat eglede oor hulle familie nahou, gaan grootliks hulle toekomstige verhouding met familieledede bepaal. Berner (1992:3) en Kitson (1992:7) het bevind dat geskeide persone meestal nader aan hulle familie beweeg, dat bande met die familie versterk word en dikwels vergoed vir vriendskappe wat skipbreuk lei as gevolg van die egskeiding.
- Eglede mag werklikheidskonstruksies van verlies ervaar rakende die lewenstyl waaraan die gesin gewoon was. Dit spruit onder meer uit die feit dat een ekonomiese eenheid as gevolg van die egskeiding in twee verdeel word, wat dan noodwendig 'n nadelige invloed op die eglede se finansiële situasie uitoefen. (Vgl. Ambrose *et al.* 1983:88.)
- Werklikheidskonstruksies van vereensaming kan ontstaan as gevolg van die egskeidingsituasie, aangesien ander getroude pare juis bedreig mag voel deur die feit dat die geskeide paartjie as 'n ideale paartjie voorgekom het. Derhalwe

mag die vriendekring hul eerder distansieer van die egpaar wat besluit om te skei. Vereensaming kan verder ook bevorder word deur die verwagting van die geskeide egpaar dat hul vriendekring kant behoort te kies tussen die eglede wat skei. (Vgl. Kitson 1992:5 en Benokraitis 2005:429.)

- Beheer- en toesigreëling wat aan een ouer toegestaan word, mag werklikheidskonstruksies skep waar die een ouer beleef dat hy “wen” terwyl die ander ouer “verloor”. Gesamentlike beheer- en toesigreëlings kan egter juis die “wen of verloor” beginsel minimaliseer deurdat die een ouer nie minder verontreg en uitgesluit voel teenoor die ander ouer rakende die kind(ers) nie. (Vgl. Viljoen 2005:186.)
- Werklikheidskonstruksies dat die egskeiding positiewe rigting aan die eglede gegee het om hulself outonoom te vestig as `n groeiende individu, kan ook ontwikkel. Dit ontstaan gewoonlik waar die betrokkenes hul besluit om te skei, beskou as `n persoonlike oorwinning eerder as om in `n bestaande ongelukkige verhouding aan te bly. (Vgl. Kitson 1992:5 en Benokraitis 2005:429.)

Daar word aanvaar dat hoewel elke persoon in ‘n egskeidingsituasie sy eie unieke werklikheidskonstruksies ontwikkel en daarmee gepaardgaande gedragsuitinge openbaar daar wel algemene tendense waargeneem kan word. Van die algemeenste gedragsreaksies is onder andere die volgende:

- Ambrose *et al.* (1983:870) dui aan dat eglede dikwels probleme ervaar om te konsentreer, slaapversteurings en ‘n verlies aan aptyt mag ervaar, en selfmoordgedagtes koester. Die totale funksionering van die eglede word geraak, wat die potensiaal het om ‘n bose kringloop van negatiewe gedrag en emosies te laat ontwikkel wat die werklikheidskonstruksie dat ‘n egskeiding baie traumaties is, bevestig.

- As gevolg van die traumatiese impak van 'n egskeiding word egde se psigiese welstand dikwels onder groot druk geplaas. Hetherington, Bridges en Insabella (1998:168) noem dat sielkundige probleme mag manifesteer, en in gevalle waar egde reeds voor die huwelik onder psigiese ongesteldheid of sielkundige probleme gebuk gegaan het, kan die situasie verder gekompliseer word. Manifestasies van depressie, angstigheid, geïrriteerdheid, anti-sosiale gedrag en spanningsverwante gesondheidsprobleme kan voorkom.
- In gevalle waar die egpaar wat skei kinders het, blyk dit 'n tendens te wees dat die nakoming van ouerverantwoordelikhede negatief geraak word. Ouers vind dit dikwels moeilik om steeds 'n goeie gedissiplineerde roetine ten opsigte van die kinders te handhaaf. Kinders word ook dikwels as speelbal gebruik om partye teen mekaar af te speel. (Vgl. Conger en Conger 1996:106-107.)
- Die egde se optrede teenoor mekaar word ook ingrypend deur die egskeidingsituasie geraak. Davidson en Moore (1992:478) en Benokratis (2005:430) identifiseer vyf moontlike style waarvolgens mans en vrouens teenoor mekaar kan optree in 'n egskeidingsituasie. Hierdie style is gewoonlik 'n reaksie op elkeen se betekenisgewing en meegaande werklikheidskonstruksies van die egskeiding.
- **Perfekte vriende:**  
Die egde bly in hierdie geval vriende met mekaar en deel besluitneming rakende hul kinders. Hulle mag die beleving hê dat hulle selfs beter ouers is as voor die egskeiding. Hulle maak dit ook vir hul kinders moontlik om in kontak te bly met die familie aan beide kante.  
Hierdie styl mag inhou dat die gewese egmaats op die belange van die betrokke kinders fokus en juis daarom poog om byvoorbeeld konflik met mekaar te vermy. Die styl mag egter ook daarop dui dat die gewese egmaats emosioneel daarmee sukkel om sonder die ander maat te funksioneer en hierdie styl hul

verseker van die ondersteuning van die ander maat in byvoorbeeld besluitneming rakende die betrokke kinders.

▪ **Samewerkende kollegas:**

Die egliede beskou mekaar wel nie as vriende nie, maar slaag tog daarin om met mekaar saam te werk rakende hulle onderskeie rolle as ouers. Hulle neem verantwoordelikheid om met mekaar saam te werk oor aspekte wat hulle kinders raak ten einde die beste vir die kinders te bewerk. Hulle poog om die kinders aan so min as moontlike trauma en konflik bloot te stel. Hulle is derhalwe bereid om kompromisse aan te gaan en te onderhandel oor verskille wat onderling tussen hulle mag bestaan. Hulle is ook bereid om met 'n berader saam te werk ten einde dispute op te los.

Hierdie styl dui waarskynlik daarop dat die gewese egmaats vrede gemaak het met die egskeding en in staat is om emosioneel onafhanklik van mekaar te funksioneer. Hulle is in staat om die belange van die kinders te prioritiseer en hul eie belange ondergeskik daaraan te stel.

Waar gesamentlike beheer- en toesigreëlings ten opsigte van die kinders aan ouers toegestaan word, en hulle dus wetlik verantwoordelikheid vir die kind(ers) deel, is dit waarskynlik ook die ideale styl wat hulle behoort na te streef. Die band tussen die kind(ers) en ouers word heel waarskynlik sodoende in stand gehou, maar sal dit noodsaaklik wees dat ernstige konflik tussen die ouers reeds uitgesorteer moet wees ten einde te verhoed dat die reëling nie in 'n fiasko ontaard nie. Waar omsigtigheid en verantwoordelikheid nie ten opsigte van hierdie reëling aan die dag gelê word nie, kan die kind(ers) juis in onderlinge konflik van hul ouers vasgevang word. Hulle kan dan maklik tot die gevolgtrekking kom dat daar verskeurdheid en verwarring tussen hulle ouers bestaan. (Vgl. Hoffman en Pincus 1989:53, Eshleman 1994:556 en Benokraitis 2005:440.)

- **Kwaad vir mekaar:**

Die partye word oorheers deur hulle ervaringe dat hulle baie kwaad is vir mekaar. Hulle is verbitterd oor hul huwelik en egskeiding. Dit kan veroorsaak dat hulle vir jare na die egskeiding steeds in onderlinge konflik en stryd met mekaar gewikkeld is oor aspekte soos onderhoud en beheer en toesig. Hierdie styl dui waarskynlik daarop dat die egmaats se funksionering oorheers word deur die diskoerse van verbittering en woede rakende hul egskeiding. In 'n poging om hierdie ervaringe te ontlaai raak hulle betrokke in voortdurende konflik met die ander egmaat. So 'n situasie sal noodwendig baie negatief vir die betrokke kinders wees en mag hulle weer ervaar dat hul ouers verwag dat hulle kant moet kies tussen hul ouers.

Gedeelde en gesamentlike toesigreëlings ten opsigte van kind(ers) mag moeilik of selfs onmoontlik wees om te implementeer waar ouers steeds kwaad vir mekaar is en hulle styl daardeur oorheers word na hul egskeiding. Die diskoerse van verbittering en woede jeens mekaar mag dit juis vir hulle onmoontlik maak om met mekaar saam te werk. (Vgl. Hoffman en Pincus 1989:53, Eshleman 1994:556 en Benokraitis 2005:440.)

- **Vurige vyande:**

Die eglede fokus op dit wat die ander party volgens sy/haar opinie verkeerd gedoen het en vind dit onmoontlik om met mekaar saam te werk in hul rol as ouers. Dit het tot gevolg dat die kinders vasgevang voel in die konflik tussen hulle ouers, en dat daar van hul verwag word om kant te kies tussen hul ouers. Een van die twee ouers, gewoonlik die vader, se kontak raak al minder met die kinders, terwyl die vrou hom juis weer daarvoor verwyt. Binne so 'n situasie kan die partye vir etlike jare in ingewikkelde regsdinge met mekaar in konflik wees.

Hierdie styl mag daarop dui dat die een egmaat dit onmoontlik vind om vrede te maak met die egskeidingsituasie, en dit wat volgens hom die hooforsaak

daarvan was, byvoorbeeld `n newe-verhouding wat deur die een party aangeknoop is. Dit mag weer tot gevolg hê dat die een party konstruksies van etikettering ervaar as die “sondebok” wat die egskeiding veroorsaak het, en verder skuldgevoelens jeens die kinders ervaar. Die effek daarvan mag dan wees dat die sogenaamde “skuldige party” al meer onttrek van die kinders, ten einde die konflik te vermy en in `n poging om te ontsnap van sy skuldgevoelens jeens sy gesin. Daarteenoor mag die ander party dit juis interpreteer as bevestiging dat hy wel die “skuldige party” in die egskeidingsituasie is.

Gedeelde en gesamentlike toesigreëlings ten opsigte van die kind(ers) mag moeilik of selfs onmoontlik wees om te implementeer waar ouers na hul egskeiding hierdie styl volg. Die een party se fokus op dit wat die ander party gedoen het om die egskeiding te veroorsaak mag `n onmoontlike situasie skep. (Vgl. Hoffman en Pincus 1989:53, Eshleman 1994:556 en Benokraitis 2005:440.)

▪ **Totale verbreking:**

Die eglede verbreek totaal kontak met mekaar in hierdie geval. Die een party mag byvoorbeeld doelbewus verhuis en dit laat die kinders met slegs `n herinnering aan die ouer wat uit hul lewe verdwyn. Hierdie styl mag dui op erge trauma wat deur die gewese egmaats rakende hul egskeiding ervaar word, en wel tot so `n mate dat hul alle kontak met mekaar verbreek. Dit mag verder daarop dui dat die egmaats se ervaring van trauma rakende hul egskeiding hul lewens sodanig oorheers dat hulle nie daartoe in staat is om op die belange van die kinders, onder meer ten opsigte van kontak met die ander ouer, te fokus nie.

Daar kan afgelei word dat die betrokke styl wat die egpaar teenoor mekaar volg na hul egskeiding, weer `n invloed het op die wyse waarop die kinders hanteer word, veral met betrekking tot die regulering van kontak met die ouer wat nie beheer en toesig oor die kinders verkry het nie. Davidson en Moore (1992:478) en Benokraitis (2005:430) is van mening dat die mate van menslikheid wat die eglede na die egskeiding teenoor

mekaar openbaar weer 'n invloed uitoefen op die onderlinge verhouding tussen hulself en die kinders. Hier kan as voorbeeld genoem word dat waar die een ouer 'n toegeeflike houding teenoor die ander ouer het rakende besoeke en toegang tot die betrokke kinders dit deurwerk na die verhouding met die kinders, aangesien die kinders ervaar dat hulle nie gedwing word om 'n keuse uit te oefen tussen hul vader en moeder nie. Benokraitis (2005:438) dui aan dat dit belangrik is dat egdele moet poog om "te laat gaan", nuwe sosiale verhoudings moet aangaan en hul onderskeie ouerlike rolle moet herdefinieer ten einde te kan berus in hul egskeiding. Die sogenaamde "samerwerkende kollegas" styl tussen gewese egdele as vorm waarin kommunikasie en kontak geskied na die egskeiding, blyk die beste vir die betrokke partye te wees, veral omdat dit die instandhouding van 'n verhouding tussen die ouer wie nie toesig en beheer verkry het nie en die betrokke kind(ers), bevorder.

### **6.1.2 Die vrou se konstruksies**

Vrouens is oor die algemeen meer daartoe geneig om emosioneel te belê in hul huwelik en as gevolg daarvan ontwikkel hulle gewoonlik werklikheidskonstruksies oor die egskeidingsituasie wat voortspruit uit betekenisgewing wat deur intense emosies gekleur word. Wanneer vrouens oor hulle egskeiding praat, is hulle geneig om veral op hulle emosionele belewenisse te fokus. (Vgl. Hetherington, Bridges, en Insabella 1998:174.) Van die vernaamste werklikheidskonstruksies wat vrouens oor hulle egskeiding nahou, is onder andere die volgende:

- Die verlies wat die vrou ervaar met betrekking tot 'n intieme huweliksverhouding lei dikwels daartoe dat die betekenis wat sy daaraan gee, inhou dat sy wonder wie sy is. Sy is nie meer die vrou van haar man nie en moet nou 'n nuwe identiteit vind. Verder mag haar man se afwesigheid lei tot die ervaring van 'n intense leegheid en soms selfs doelloosheid. In gevalle waar die vrou nie toesig en beheer oor die kinders het nie, kan hierdie denke en voortspruitende konstruksies rondom verlies verder verdiep. Tipiese denke wat na vore mag tree, is onder andere dat die vrou mag redeneer sy het haar kinders verloor, haar man verloor, alles verloor. Sy is nie meer geskik om vrou of ma te wees nie en daar is nie vir haar meer 'n doel om voor te leef nie. Sodanige



betekenisgewing en voortspruitende konstruksies gaan waarskynlik haar optredes en algemene funksionering beduidend raak. Sy mag paniekerig en hulpeloos optree, so asof sy nie meer weet hoe om as selfstandige individu haarself te handhaaf nie. (Vgl. Robinson 1991:66 en Hetherington *et al.* 1998:174-176.) Hierdie konstruksies is eie aan werklikheidskonstruksies wat met die rouproses geassosieer word (vgl. 5.1.3).

- In gevalle waar die vrou wel toesig en beheer oor die kinders het, verg dit gewoonlik dat die vrou baie tyd aan die versorging en opvoeding van die kinders afstaan. Take en verantwoordelikhede wat vroeër tussen haar en haar man verdeel is, is nou uitsluitlik haar verantwoordelikheid. Dikwels het dit tot gevolg dat die vrou se tydsbesteding min of geen ruimte laat vir ontspanningsaktiwiteite nie, of geleentheid vir die ontwikkeling van nuwe sosiale verhoudings nie. Oormatige bewustheid van haar verantwoordelikheid teenoor die kinders het gewoonlik tot gevolg dat die vrou ervaar dat sy oorlaai en oorwerk is. Deel van die vrou se werklikheidskonstruksie oor die egskeiding as geheel bestaan dan uit konstruerings wat daarop neerkom dat die vrou deur die man in die steek gelaat is, en dat die kinders hoofsaaklik op haar aangewese is.
- 'n Verdere konstruering wat kan ontwikkel, is dat die vrou haar kinders in die afwesigheid van haar man as vennote sien en hulle, of sommige van hulle, gewoonlik die oudste kind, as "mede-ouer" betrek. 'n Spontane proses ontwikkel waar die moeder en kinders nader aanmekaar beweeg en die grense tussen hulle vervaag. Kinders word toenemend by besluitnemingsprosesse betrek en dikwels met volwasse verantwoordelikhede belas. (Vgl. Berner 1992:51 en Guttman 1993:90.)
- Alhoewel die oorbetrokkenheid wat tussen moeder en kinders ontwikkel 'n ervaring van geborgenheid kan skep, kan dit ook daartoe lei dat die vrou meen sy is vasgevang in 'n wêreld wat net om die kinders draai. Dit lei tot verdere belewenisse en betekenisgewing wat daarop neerkom dat die vrou haar as geïsoleerd van die breër sosiale omgewing ervaar, en emosies van eensaamheid beleef. In die konteks van sodanige werklikheidskonstruering kan dit maklik gebeur dat die vrou reageer met optredes wat inhou dat kinders nie

behoorlik gedissiplineer word nie. Die rol wat die vrou en haar kinders teenoor mekaar inneem is nie meer tipies die van ouer teenoor kind nie. Gevolglik raak die uitoefening van dissipline meer en meer gekompliseerd. Dit kan ook gebeur dat die vrou bang is sy verloor haar kinders se lojaliteit en ondersteuning as sy hulle dissiplineer. Wanneer die vrou weer sterk bewus is van hoe haar verantwoordelikhede teenoor die kinders haar inperk, kan dit daartoe lei dat sy ongeduldig met die kinders raak. (Vgl. Berner 1992:51.)

- Die finansiële reëlins wat met 'n egskeiding gepaard gaan, onder andere die verdeling van bates en bepaling van onderhoud vir die kinders, het gewoonlik tot gevolg dat die betrokkenes se betekenisgewing aan hierdie gebeure inhou dat hulle konstruksies ontwikkel wat daarop dui dat die gesin finansiëel agteruitgaan of selfs finansiële probleme ervaar. In die lig van hierdie werklikheidskonstruering gebeur dit dat die vrou meer paniekerig raak om in die finansiële behoeftes van haar en die kinders te voorsien. So gebeur dit dan dikwels dat sy mag redeneer dat ekstra werk of langer werksure kan help. Ongelukkig het dit weer die potensiaal om 'n bouse kringloop te skep, waar die vrou toenemende take probeer uitvoer en gevolglik die betekenisgewing van “ek is oorwerk”, “ek moet alleen instaan vir die kinders”, “ek het nie tyd vir myself nie”, en “my man het ons totaal in die steek gelaat”, aan gebeure gee. Dit kweek konstruksies wat vir haar 'n werklikheid skep waar sy alleen verantwoordelikheid aanvaar om 'n finansiële krisis af te weer. (Vgl. Hetherington *et al.*1998:174-177.)
- Werklikheidskonstruksies van disorganisasie en chaos ten opsigte van die gesinsfunksionering mag spruit uit die verlies aan gedeelde ouerskap wat binne die huwelik bestaan. Pogings wat die vrou mag aanwend om die gesin se agteruitgang op finansiële gebied te ondervang, mag ook hierdie werklikheidskonstruksies van chaos en disorganisasie versterk. So byvoorbeeld mag sy ekstra werk verrig en poog om sonder 'n huishulp klaar te kom in 'n poging om die gesin se agteruitgang op finansiële gebied te hanteer. Die huishouding en gesinsfunksionering mag terselfdertyd in totale wanorde ontaard juis omdat die vrou minder tyd het om aan die huishouding en kinders te

spandeer, en nie meer op haar gewese egmaat kan staatmaak om hierdie veratwoordelikhede te deel nie. (Vgl. Hetherington *et al.*1998:174.)

- Verdere betekenisgewing aan die egskedingsgebeure kan daartoe lei dat vrouens hulle self verwyf ten opsigte van die verlies wat die kinders ervaar aan geleentheid wat hulle binne gesinsverband sou hê indien die gesin nie deur 'n egskedingsituasie sou gaan nie. Die vrou ervaar ook dat dit haar skuld is dat die kinders trauma ervaar as gevolg van die egskeding. Hier kan onder meer gedink word aan 'n seun(s) wat gewoonlik nie meer gereelde kontak met 'n manlike rolmodel het nie, hartseer en etikettering wat deur kinders as gevolg van hul ouers se egskeding ervaar word, asook beperkte geleentheid wat die kinders het vanweë beperkte finansies. Hierdie betekenisgewing aan gebeure gee waarskynlik aanleiding tot die werklikheidskonstruksies van skuldgevoelens jeens haar kinders. Vrouens mag op hierdie werklikheidskonstruksies reageer deur gepreokupeerd te raak met die idee om 'n manlike rolmodel vir die seuns te voorsien. Ten einde in 'n posisie te wees om beter geleentheid aan die kinders te gee, kan sy verder ekstra werk of 'n tweede werk bekom. (Vgl. Guttman 1993:90-91.)
- Dikwels het vrouens hoofsaaklik hul mans tydens hul huwelik in sy beroep ondersteun en sodoende gepoog om sy beroep te bevorder. Indien die egpaar later skei, bevind die vrou haar dikwels in 'n situasie waar sy beleef dat sy as't ware vasgevang was binne die huwelik en glad nie 'n loopbaan het nie. Voortspruitend daaruit mag hulle dan ervaar dat hulle nie gereed of bereid is om op daardie stadium tot die beroepswêreld toe te tree nie. (Vgl. Berner 1992:49.)

Dit is duidelik dat konstruksies van intense spanning en emosionele pyn deur vrouens ontwikkel word, veral waar kinders aanwesig is, waar die gesin deur 'n egskedingsituasie beweeg. Hierdie konstruksies bepaal tot 'n groot mate haar algemene funksionering te midde van die egskedingsituasie, optrede teenoor haar kinders en noodwendig haar hantering van die problematiek wat sy ervaar as gevolg van die egskeding. Die werklikheidskonstruksies van spanning en emosionele pyn kan as't ware ander probleme wat die vrou mag ervaar as gevolg

van die egskeidingsituasie, ontlok. So kan sy probleme by die werk ervaar juis omdat sy voortdurend laat kom vanweë die feit dat sy alleen die kinders gereed moet kry en by die skool moet besorg. Die voortdurende versoek vir toestemming om die kinders na buitemuurse aktiwiteite te neem kan verder bydra tot hierdie probleme wat sy by haar werk mag ervaar. Die ervaring van emosionele pyn en spanning wat die vrou dikwels ervaar as gevolg van haar egskeiding kan selfs `n situasie skep waar sy ervaar dat dit veel meer eise aan haar stel as wat sy in staat is om te hanteer. Sodanige situasie mag selfs aanleiding gee tot die ontwikkeling van depressie. (Vgl. Conger en Conger 1996:48.)

Vanuit persoonlike praktykervaring word ervaar dat die vrouens met skoolgaande kinders oor die algemeen beheer en toesig toegestaan word ten opsigte van die kinders. Die verantwoordelikhede wat sy ten opsigte van die kinders moet neem “konfronteer” haar waarskynlik tot `n groot mate voortdurend met die realiteit van haar mislukte huwelik. Aangesien sy oor die algemeen die meeste van die tyd by die kinders spandeer, is sy waarskynlik ook meer bewus van hul unieke betekenisgewing aan die egskeidingsituasie en mag sy verantwoordelik daarvoor voel.

### **6.1.3 Konstruksies van die man**

Die man is oor die algemeen die ouer wat nie toesig en beheer oor die kind(ers) kry nie en derhalwe minder kontak met die kind(ers) het. Dit is verder ook die vader wat gewoonlik die gesin se gesamentlike woning verlaat terwyl hy minder vaardig ten opsigte van huislike take, soos die hantering van wasgoed en kook is. Dit beïnvloed noodwendig sy aanpassing by die nuwe situasie tydens en na die egskeiding, en vorm onder meer van die hoofredes waarom aangedui word dat mans dikwels moeiliker aanpas by egskeiding as vrouens. Die betekenis wat mans aan die egskeidingsgebeure gee, lei tot die vorming van verskeie konstruksies waarvan ontnugtering baie algemeen is. (Vgl. Kaslow en Schwartz 1987:93 en Kitson 1992:7.)

Ervaring van emosionele ontkoppeling van hul kinders ontstaan gewoonlik by die vader wat spruit daaruit dat hulle dikwels nie beheer en toesig oor die kinders kry nie en derhalwe minder kontak met hul kinders het. Hierdie ervaring en meegaande betekenisgewing het weer die effek dat hulle minder ondersteuning en toewyding aan hul kinders bied en die verhouding tussen die vaders en kinders meer die vorm van 'n vriendskapsverhouding aanneem. Juis omdat vaders minder tyd met hul kinders spandeer as gevolg van die egskeiding en meegaande beheer- en toesigreëlings, is die fokus tydens sodanige besoeke dikwels meer op die "lekker dinge", soos byvoorbeeld om die kind te neem vir 'n fliek. Onderliggend mag daar egter skuldgevoelens wees wat die vader teenoor sy kinders het dat hy hulle in die steek gelaat het en nie 'n goeie vader is nie. (Vgl. Conger en Conger 1996:16-17.) Uit persoonlik praktykervaring word waargeneem dat mans ervaar dat die regstelsel oor die algemeen die vrou bevoordeel in egskeiding, aangesien dit algemeen bekend is dat vrouens gewoonlik alleen beheer en toesig oor die betrokke kinders verkry. Werklikheidskonstruksies dat die man benadeel word ten opsigte van sy rol as vader mag ontwikkel en terselfdertyd mag hy ervaar dat hy uitgebuit word as slegs die voorsiener van geld.

Weens die betekenisgewing wat by die man plaasvind en voortspruitende werklikheidskonstruksies gebeur dit dikwels dat hy op ongereelde basis kontak met sy kinders behou. Wolf (1996:434) identifiseer die volgende redes vir hierdie optrede van die man:

- Die man beskou dikwels sy gewese eggenote as 'n struikelblok in die weg van sy kontak met die betrokke kinders, juis aangesien sy daartoe neig om in te meng met sy toegangsregte tot die kinders. Mans is ook dikwels van mening dat die vrou die kinders negatief teen hulle beïnvloed. In 'n poging om hierdie negatiewe situasie te vermy, word die kontak tussen vader en hul kinders negatief beïnvloed.
- Vaders ervaar dikwels probleme van hul eie in die vorm van onder andere afhanklikheidsprobleme, of hulle het 'n nuwe verhouding wat ook aanspraak

maak op hul tyd. Die vermeldde probleme veroorsaak dat hulle minder tyd beskikbaar het om met hul kinders te spandeer.

- Veral in gevalle waar die kinders reeds tieners is wanneer hulle ouers skei, verkies hulle om eerder tyd met hulle vriende te spandeer of het hulle 'n werk wat hulle tyd in beslag neem. Dit mag veroorsaak dat minder kontak tussen vaders en hul kinders kan plaasvind.
- Lang afstande tussen die woonplek van die vader en sy kinders is ook aangedui as rede waarom vaders min kontak met hulle kinders het en die kontak oor verloop van tyd selfs afneem.

(Vgl. Wolf 1996:434.)

Werklikheidskonstruksies van eensaamheid, isolasie, verwerping en gekrenktheid word derhalwe deur mans ervaar soos hulle die verlies en onsekerheid rondom die verhouding met hul kinders ervaar. Waar beheer en toesig oor die betrokke kind(ers) aan een ouer, gewoonlik die moeder, toegeken word, mag die vader ervaar dat hy nie werklik inspraak ten opsigte van sy kind(ers) het nie, so byvoorbeeld kan hy nie bepaal watter skool die kind(ers) bywoon nie. Die effek daarvan op hul algemene funksionering kan wees dat hulle verwarring en 'n verlies aan rigting in hul lewe ervaar. Mans mag veral onsekerheid beleef rakende hul optrede teenoor hul gewese eggenoot, familie, vriende en die gemeenskap in die geheel. Daar bestaan dan ook 'n gebrek aan rigting rakende die rolverwagting van geskeide mans en hoe hul dit prakties behoort uit te leef. Verder mag vrees vir verwerping tot gevolg hê dat hulle eerder nie weer in 'n verhouding betrokke wil raak nie. Kulturele diskoerse wat heers dat mans nie veronderstel is om hul pyn te deel met ander nie, versterk die ervaring van eensaamheid en isolasie rakende die egskeidingsituasie. (Vgl. Guttman 1993:121-123 en Viljoen 2005:184.)

Vaders reageer soms op die egskeidingsgebeure deur nie hulle onderhoudsverpligtinge teenoor hulle kinders na te kom nie. Benokraitis (2005:44) identifiseer die volgende as hoofredes waarom vaders so mag optree:

- Die vader mag ervaar dat hy “uitgesluit” word van sy gesin en sny hom fisies en emosioneel van die kinders af. Ander ervaar onregverdigheid en opstandigheid rakende hul toegangsregte tot hul kinders.
- Dit kan ook die geval wees dat die vader finansiële intense druk beleef. Hy is dan oorhaastig om uit die situasie te kom en stem aanvanklik in ten opsigte van onderhoudsverpligtinge wat hy nie werklik kan bybring nie.
- Die vader wat op die egskeidingsgebeure met wraaksugtigheid reageer, kan onderhoud as `n vorm van magskontrole gebruik of misbruik. Hy mag byvoorbeeld die nie-betaling van onderhoud benut om toegangsregte te verander of om die vrou op hierdie wyse te straf vir die feit dat sy `n egskeiding aanhangig gemaak het.
- Dit kan ook gebeur dat die vader toenemend onverantwoordelik optree en nie sy vaderlike pligte met erns opneem nie. Hy verwag doodluiters dat ander sy verantwoordelikhede moet nakom. Vaders wat hulle skuldig maak aan alkoholmisbruik is gewoonlik ook geneig om hulle verantwoordelikhede te versaak. (Vgl. Benokraitis, 2005:442.)

Dit is duidelik dat mans oor die algemeen hul egskeiding as traumaties ervaar. Hulle sukkel gewoonlik om aan te pas by huishoudelike take wat hul moet hanteer na hul egskeiding. Mans kry dikwels nie toesig en beheer oor hul kinders nie. Egskeiding vorm dus maklik die beginpunt van `n emosionele losmakingsproses tussen die vader en sy kinders, waar hy dan nie meer `n werklik rigtinggewende rol in die kinders se lewe speel nie. Mans ervaar verder ook eensaamheid rondom hul egskeiding onder meer omdat hul verwerping in die toekoms vrees en derhalwe nie kans sien daarvoor om weer `n hegte verhouding aan te gaan nie. Verder is mans tradisioneel geleer dat hulle nie oor hul pyn mag praat nie, wat hulle dan verder isoleer en vereensaam in hul egskeidingsituasie.

#### **6.1.4 Konstruksies van kinders in die algemeen**

`n Gesinsopset waar beide ouers as primêre bronne vir die ondersteuning en begeleiding van hul kind beskikbaar is, word as optimale omstandighede bestempel vir

die groei en ontwikkeling van die betrokke kinders. Die afwesigheid van een van die ouers sal dan noodwendig 'n stremende invloed uitoefen op die ontwikkeling en funksionering van die kind. Intense en langdurige konflik wat as gevolg van die egskedingsituasie tussen ouers mag voorkom mag weer 'n spanningsvolle situasie vir die betrokke kinders skep. (Vgl. Guttman 1983:200–201, Benedek en Brown 1995:88–89, Hetherington *et al.* 1998:168 en Ellis 2000:45.))

Die kinders se betekenisgewing kan tot die volgende moontlike werklikheidskonstruerings lei:

- Met betrekking tot die gebeure rakende die toesig en beheer van die kinders, beland hulle dikwels in 'n voortslepende touthekery tussen die ouers. Beide ouers kan poog om die kind se lojaliteit te bevestig en in die proses die kind voortdurend dwing om tussen die ouers te kies. Die kind word dan die speelbal waarmee ouers die een teen die ander probeer afspeel. Interpretasie en betekenisgewing aan sodanige gebeure lei gewoonlik daartoe dat die kind sy werklikheid so konstrueer dat dit lei tot negatiewe belewinge soos verwarring, ontsteltenis en angs. Hy vind dit dikwels baie moeilik om sy emosies teenoor die afwesige ouer te openbaar, uit vrees vir afkeuring en verwyting deur die teenwoordige ouer. (Vgl. Rice 1979:464) 'n Tipiese voorbeeld is waar 'n kind die navraag van sy moeder na die verloop van 'n besoek aan sy vader vermy, juis omdat hy besef dat sy moeder die inligting sal benut in haar vete met sy vader. Hy mag heel waarskynlik nie vrymoedigheid hê om eerlik sy ervaring met sy moeder te bespreek nie, aangesien hy besef dat sy op hom staatmaak om haar kant teen sy vader te kies.
- Die veranderinge wat 'n kind dikwels aan onderwerp word in 'n egskedingsituasie soos byvoorbeeld dat hy moet verhuis na 'n ander omgewing, gevolglik na 'n ander skool moet gaan, van sy vriende en soms ook troeteldiere moet afskeid neem, kan tot gevolg hê dat hy die situasie as pynlik en ontwrigtend interpreteer. Die werklikheidskonstruksies wat hieruit voortvloei kan onder andere wees dat hy sy ouers as onbetroubaar beleef, en dit moeilik vind om volwassens in die algemeen te vertrou. Dit bring verder mee dat hy intens teleurgesteld en ontnugter is. Hy kan ook meen dat hy deur sy ouers verraai is en daar nie vir hom 'n veilige heenkome is



nie. Met sodanige konstruksies gaan die kind dit moeilik vind om enige voordeel in die egskeiding te sien. Kinders het juis die behoefte om verseker te word dat hul ouers hul nie verwerp of enige intensie daartoe het vanweë hul egskeiding nie. Verder het kinders ook die behoefte daaraan om ingelig te word oor veranderinge wat deur hul ouers se egskeiding tot stand gebring word. (Vgl. Parkinson 1987:48–49, Sears, Peplau en Taylor 1991:295 en Berner 1992:4.) Kinders mag met afgetrokkenheid en ontkenning reageer op hul ouers se egskeiding, wat die gevolg van sy ervarings rondom sy ouers se egskeidingsituasie mag wees. Ouers begaan gewoonlik die fout om aan te neem dat hul kinders die egskeiding verwag het en/of dit reeds aanvaar het. Voortspruitend hieruit mag die kind juis sekere gedrag openbaar in 'n poging om sy ouers herenig te kry soos om siek te word, om te regresseer na vlakke van vroeëre gedrag of kant te kies teen die een ouer. (Vgl. Robinson 1991:160 en Guttmann 1993:159.)

- Veral oudste kinders mag redeneer dat hulle die ouer wat toesig en beheer oor die kinders het, moet bystaan in die opvoeding en versorging van die jonger kinders. Hulle konstrueer dan dikwels 'n werklikheid waarin hulle die verantwoordelikhede van 'n ouer op hulle neem. Dit kan dan maklik gebeur dat hulle sodanig in 'n ouerrol beweeg dat hulle nie meer vry voel om ongebonde aan die aktiwiteite van kinders deel te neem nie. Hulle sosiale kontak met hul portuurgroep plat dikwels af en hulle kan maklik oorweldig voel deur die verantwoordelikhede wat hulle probeer nakom. (Vgl. Parkinson 1987:57 en Berner 1992:5.)
- Die egskeidingsgebeure met die kenmerkende konflik, versteuring van die status quo, indringende veranderinge in die gesinsisteem en totale omstandighede het dikwels as neweproduk dat kinders die situasie as ontredderend beleef. Hulle reaksie hierop kan onder andere inhou dat hulle pynlike emosionele ervarings hulle optredes in verhoudings met vriende beduidend beïnvloed. Hulle ervaar nou makliker spanning en konflik in hierdie verhoudings, wat daartoe kan lei dat hulle meen, hulle kan net soos hulle ouers, ook nie daarin slaag om blywende verbintenisse met ander in stand te hou nie. Hulle mag dan redeneer dat hulle die sogenaamde “mislukking-sindroom” moet voortsit of eintlik gedoem is om dit voort

te sit, naamlik om te trou, 'n gesin te hê en dan te skei. (Vgl. Parkinson 1987:57 en Berner 1992:5.)

- Kinders mag konstruksies van skaamte en vernedering rondom hul ouers se egskeiding ontwikkel. Dit mag regressie en depressie asook ervarings van angstigheid en hopeloosheid in die hand werk. Hierdie aspekte mag weer die sosiale en intellektuele ontwikkeling van die betrokke kinders benadeel en 'n swak selfbeeld tot gevolg hê. (Vgl. Berner 1992:43.) Veral die vader speel 'n belangrike rol in die ontwikkeling van die kind se morele denke en gedrag. Kinders mag derhalwe hul selfvertroue in hulself en hul toekoms verloor wanneer hulle die ondersteuning van hul vader verloor. (Vgl. Guttman 1993:146–147.)
- Afhangende van die betrokke gemeenskap en familie waarvan die gesin deel is, se perspektiewe ten opsigte van egskeiding, kan verskillende diskoerse ontwikkel wat 'n beduidende invloed kan uitoefen op die kinders se betekenisgewing aan die egskeidingsituasie. Indien diskoerse in die sosiale omgewing van die kinders byvoorbeeld daarop neerkom dat egskeiding onaanvaarbaar is en eintlik as 'n skande en teken van mislukking gesien word, sou kinders waarskynlik geneig wees om hulle werklikheid so te konstrueer dat hulle meen dat mense op hulle neersien. Gedagtes dat hulle nie aanvaarbaar is of dat daar teen hulle gediskrimineer word omdat hulle ouers geskei is, mag voorkom. Hulle mag dan skaam wees en selfs bekendes soos vriende en familielede vermy. (Vgl. Berner 1992:43.)
- Hierdie situasie kan verder versleg as die sosiale omgewing waarbinne die kinders hul bevind, van mening is dat kinders vanuit geskeide gesinne meer geneig is om ongedisiplineerd op te tree of gedurig besig is om aandag te probeer soek omdat hulle dan ontwrig sou wees en nie genoeg aandag van die ouers ontvang nie. Die gevolg is dat 'n bouse kringloop kan ontstaan, waar mense in die kind se omgewing sy gedrag teen die agtergrond van hierdie perspektief en meegaande diskoerse interpreteer en dienooreenkomstig dikwels negatief teenoor die kind optree. Vir die kind is dit weer bevestiging dat mense op hom neersien en dat hy onaanvaarbaar is. (Vgl. Parkinson 1987:57 en Berner 1992:5.)

- Finansiële agteruitgang is dikwels 'n uitvloeisel van 'n egskeiding, wat tot gevolg het dat kinders nie dieselfde lewensstandaard as voorheen kan handhaaf nie. Die kind se interpretasie en meegaande betekenisgewing aan hierdie gebeure het gewoonlik 'n werklikheidskonstruksie tot gevolg waar die kind onder andere kan meen dat hy nie meer met sy maats kan tred hou nie, sy ouers hom in die steek laat of selfs in die skande laat beland het en dat hy nie meer vir sy maats aanvaarbaar gaan wees nie. (Vgl. Berner 1992:43.)
- Waar gedeelde beheer-en toesigreëlings in gesinne toegepas word en die betrokke kinders by verskillende ouers grootword, mag die betrokke kinders konstruksies vorm dat hul gesin totaal versplinter het. Gevolglik kan die emosionele binding tussen die kinders onderling asook tussen die kinders en die betrokke ouer by wie die kind nie inwoon nie, verder verswak, en word koaliesievorming dienooreenkomstig versterk. (Vgl. Benokraitis 2005:440.)
- Waar gesamentlike beheer-en toesigreëlings toegepas word, kan verwarring en daaropvolgende aanpassingsprobleme by die betrokke kinders ontstaan, vanweë die verskillende ouerskapstyle van die ouers. Hierdie reëling kan egter ook tot gevolg hê dat kinders ervaar dat beide hul ouers steeds in hul lewe betrokke is ten spyte van die egskeidingsituasie. (Vgl. Viljoen 2005:186.)

Soos Rice en Rice (1986:28) dit stel, beïnvloed ouers en kinders mekaar wedersyds ten opsigte van hul aanpassing by die egskeidingsituasie waardeur die gesin beweeg: *"The better the parent's adjustment, the more likely that the child will be adjusted and the better the adjustment of the child, the happier the parent."* Die unieke wyse waarop kinders aan die egskeidingsituasie betekenis gee word deur onder andere hulle besondere unieke omstandighede en persoonlikheid asook die ontwikkelingsfase waarin hulle verkeer beïnvloed. Die beginsel van "in die beste belang van die kind" behoort juis in berekening gebring te word in die bepaling van beheer-en toesigreëlings rakende kinders en omsluit die unieke aspekte rakende die gesin se egskeidingsituasie. In die verband kan gedink word aan die bestaande emosionele band tussen die ouer en die kind, die kind se geestelike, fisiese en morele gesondheid en die betrokke kind se bepaalde voorkeure. (Vgl. Hoffman en Pincus 1989:8–9 en

Palmer 1996:100–101.) Ten einde beter begrip te ontwikkel vir kinders se betekenisgewing en voortvloeiende werklikheidskonstruerings van hul ouers se egskeiding, word daar gelet op hoe dit in die verskillende ontwikkelingsfases van die kind mag manifesteer.

#### **6.1.5 Die voorskoolse kind**

Die voorskoolse kind se kognitiewe vermoëns is nog onderontwikkel en hy is selfgefokus in sy denke tydens hierdie ontwikkelingsfase. Verder is hy ook nie in staat om in interaksie met ander te tree oor die gesin se egskeidingsituasie nie. Derhalwe sal hy op beperkte wyse betekenis gee na aanleiding van sy beperkte ervaringsveld van sy gesin se egskeidingsituasie. Vanuit hierdie agtergrond skep hy 'n werklikheid of waarheid oor die gesin se egskeidingsituasie. Voorskoolse kinders is gewoonlik angstig en hartseer as gevolg van hul ouers se egskeiding. Dit spruit waarskynlik voort uit die vrese dat die afwesige ouer permanent weg is. Die voorskoolse kind vrees verder die moontlikheid van totale verwerping of dat hy “vervang kan word”. Die voorskoolse kind blameer homself vir sy ouers se egskeiding wat tot uiting kom in gedragpatrone soos onder meer afhanklikheid, agterstand in tioletonderrig, uitbarstings asook probleme in hul slaappatroon en onttrekking. (Vgl. Kaslow en Schwartz 1987:165, Robinson 1991:162, Sears *et al.* 1991:295, Guttman 1993:171 en Hetherington *et al.* 1998:171.)

#### **6.1.6 Die latente fase**

Gedurende die latente fase neem die kind se sosiale bewuswording en bewuswording van die self hoofsaaklik toe. Die kind in hierdie fase ervaar persoonlike verwerping ten opsigte van minste een van sy ouers vanweë sy ouers se egskeiding. Hy beleef verder dat hy gestigmatiseer word as gevolg van sy ouers se egskeiding terwyl hy dit moeilik vind om sy ouers se egskeiding te verstaan. Verder interpreteer die kind die skeiding tussen sy ouers en hulle onderlinge optrede teenoor mekaar dat sy ouers van mekaar verskeurd geraak het. (Vgl. Robinson 1991:164, Guttman 1993:184-188 en Howard 1996:444.)

Emosies van eensaamheid en onsekerheid vloei waarskynlik voort uit die werklikheidskonstruksies van verlies aan die een ouer, verwerping en stigmatisering. Emosies van opstandigheid en hulpeloosheid spruit weer daaruit voort sodat die kind dit moeilik vind om sy ouers se egskeiding te verstaan. Seuns in hierdie fase mag hul woede direk op gesinslede en/of op onderwysers rig terwyl 'n klein groepie hul moeder vir die situasie mag blameer. Seuns wat hul ervarings van woede uitgeleef het of in terapeutiese dienste betrek is, het geblyk gouer weer balans in hul lewe te bereik as die wat passief daarop gereageer het. Die kind mag dan juis fantaseer dat sy ouers herenig word. Dit kan as verdedigingsmeganisme beskou word vir sy belewenisse met betrekking tot die verskeurdheid tussen sy ouers. Gedragsuiting van manipulasie mag ook voorkom en is hoofsaaklik gerig daarop om die isolasie van die een ouer te bewerkstellig terwyl ondersteuning van die ander ouer realiseer. Kinders is daartoe geneig om hulle te skaar aan die kant van die ouer wie toesig en beheer verkry het. In 'n poging om sy ouers se egskeiding te verstaan mag die kind in die latente ontwikkelingsfase een van sy ouers blameer vir die egskeiding. Die emosies wat die kind tydens die latente ontwikkelingsfase ervaar as gevolg van sy ouers se egskeiding kan ook in verband gebring word met psigosomatiese simptome soos hoofpyn en maagpyn wat deur hierdie kinders aangemeld word. (Vgl. Lamanna en Riedmann 1991:553, Robinson 1991:164, Guttman 1993:184-188 en Howard 1996:444.)

### **6.1.7 Adollessensie en jong volwassenheid**

Adollessente ervaar dat meer verantwoordelikhede binne die enkelouergesin aan hulle gestel word as wat hulle in staat is om te kan hanteer. Dit blyk veral die geval te wees waar die ouer wat toesig en beheer oor die kinders verkry het, voltyds werk. Die spesifieke rolverwagting wat die adollessent ervaar aan hom gestel word, is om die van 'n vriend en vertroueling te wees vir die ouer wat toesig en beheer verkry het. (Vgl. Guttman 1993: 193.) Emosies van opstandigheid kan openbaar word en soos volg na vore kom:

- Regressie kan na vore tree en assosiasie met jonger kinders kan plaasvind. Onderbreking van skoolbywoning en 'n behoefte aan ondersteuning en herbevestiging van die gesin kan daaruit voortspruit.

- Afhanklikheid kan ook na vore tree en veral seuns mag anti-sosiale en/of kriminele gedrag openbaar. Dogters in dieselfde fase mag op `n vroeë ouderdom in seksuele verhoudings betrokke raak.

Met hierdie gedrag poog die adolessent dan juis om hul ouers in hul ouerlike rol terug te forseer (Guttman 1993:194).

Dogters tydens hierdie ontwikkelingsfase ervaar dat waar `n nuwe maat in die lewe van hul moeder teenwoordig is, die persoon `n bedreiging vir hulle inhou. Derhalwe sal hulle in reaksie daarop minder geneë wees om hom te aanvaar en hom eerder as `n indringer behandel. (Vgl. Guttman 1993:147.) Seuns sowel as dogters blyk oorhoofs te ervaar dat hul ouers hul verraai en verwerp het as gevolg van hul egskeiding. Seuns ervaar verder dat die samelewing negatiewe verwagtinge ten opsigte van hul akademiese en sosiale aanpassing het as gevolg van hul gesin se egskeidingsituasie (Guttman 1993:147). Dogters worstel ook daarmee dat hulle skuldig voel oor die egskeiding van hul ouers. Dogters word dikwels egter eers later in hul lewe wanneer hulself intieme verhoudings aangaan, met hierdie betekenis wat hulle aan die egskeiding geheg het en die meegaande skuldgevoelens gekonfronteer. Dit staan as die sogenaamde “sleeper-effek” bekend, en kom daarop neer dat hierdie ervaringe latent is vir `n lang periode, maar dat dogters dit onmoontlik vind om dan self later in hul lewe verhoudings in stand te hou (Howard 1996:441 en Ellis 2000:54-55).

Dit is duidelik dat kinders se ervarings en voortvloeiende konstruksies rakende hul gesin se egskeidingsituasie hoofsaaklik negatief van aard is. Ouers se vermoë om die nodige ondersteuning aan hul kinders te gee sal hoofsaaklik bepaal word deur hul eie betekenisgewing en voortvloeiende konstruksies rakende hul egskeidingsituasie. Kinders uit gesinne wat deur egskeidingsituasies beweeg se belewinge en werklikheidsvorming van hul situasie word dus sterk beïnvloed deur hul ouers se interpretasie, belewinge en werklikheidsvorming van die egskeidingsituasie. Kinders en ouers het verder weer onderling `n invloed op mekaar te midde van `n egskeidingsituasie wat lei tot `n voortdurende proses van werklikheidsvorming en –

hervorming wat weer tot `n groot mate die gedragsreaksie van ouers en kinders bepaal (vgl.2.2).

## **6.2 SAMEVATTING**

Egskeiding is `n traumatiese gebeurlikheid waardeur die hele gesin pertinent geaffekteer word. Elke gesin sal sy eie besondere betekenis aan die egskedingsgebeure koppel juis gesien teen die agtergrond dat elke gesin se omstandighede uniek is. In hierdie hoofstuk is gefokus op sentrale temas wat deur mans, vrouens en kinders geraportteer is waar die gesin deur `n egskedingsituasie beweeg. Mans en vrouens ontwikkel werklikheidskonstruksies dat hulle misluk het om `n suksesvolle huweliksverhouding in stand te hou. Die gronde waarop die egskeding toegestaan word, in die meeste gevalle op grond daarvan dat die huwelik onherstelbaar verbrokkel het, bevestig dikwels hierdie werklikheidskonstruksie van die egpaar. Betekenisgewing van selfverwyt en konstruksies van verwerping, eensaamheid, verlies en waardeloosheid spruit voort uit die ervaring van mislukking. Egpaa mag egter ook ervaar dat hul egskedingsituasie juis geleentheid tot groei en ontwikkeling verskaf het bo `n situasie waar hulle sou voortgaan met `n ongelukkige huweliksverhouding. `n Proses ontvou waar egskedingsgebeure deur die eglede geïnterpreteer word deur bepaalde betekenis daaraan te gee. Hierdie betekenis wat die eglede aan hul egskeding gee vorm hul werklikheidskonstruksies wat dan weer tot `n groot mate hul gedragsoptrede bepaal. Voortvloeiend uit hierdie proses kan kenmerkende style geïdentifiseer word wat tipies is van die wyse waarop mans en vrouens teenoor mekaar optree na hul egskeding.

Die vrou worstel oor die algemeen met finansiële probleme en ervaar dat sy oorlaai is met verantwoordelikhede, hoofsaaklik omdat beheer en toesig van die betrokke kinders in die meeste gevalle aan haar toegeken word. Spanning wat sy ervaar dat meer eise aan haar gestel word as wat sy in staat is om te kan hanteer, ontlok weer ander probleme in haar leefwêreld. Mans beleef oor die algemeen intense eensaamheid en verder ook dat sy band met die betrokke kinders verswak en agteruitgaan as gevolg van die egskeding. Derhalwe kan hy `n ervaring van

doelloosheid beleef, terwyl hy nie in staat is om sy belevinge aan ander te kommunikeer nie. Dispute rakende beheer- en toesigreëlings en die praktiese implementering vorm dikwels `n bron van voortdurende konflik tussen mans en vrouens tydens en na hul egskeiding.

Die spesifieke ontwikkelingsfase waarin die kind verkeer wanneer die gesin deur egskeiding beweeg sal tot `n groot mate die vlak van betekenisgewing bepaal wat hy aan die gesin se situasie koppel. Kinders ervaar egter verlies, dat hulle in die steek gelaat is deur hulle ouers en dat daar in effek van hom verwag word om `n keuse uit te oefen tussen sy ouers. Verder is hulle ook skaam oor hul ouers se egskeiding. Die gedragsreaksie van kinders op die gesin se egskeidingsituasie is oorwegend negatief waar seuns onder meer aggressief kan optree en dogters weer op `n vroeë ouderdom intieme verhoudings kan aangaan.

Dit is duidelik dat ouers se ouerskapsvermoë asook hul eie vermoë om hul egskeidingsituasie te verwerk, `n definitiewe rol speel in hul kinders se aanpassing by die gesin se egskeidingsituasie. Die problematiek wat ouers vanweë hul egskeiding mag ervaar, mag weer neerslag vind in hul vermoë om as `n ouer te funksioneer en hul kinders te ondersteun in die hantering van die gesin se egskeidingsituasie.

Die ontwikkeling van konstruksies soos dat egskeiding as `n gebeutenis bestempel kan word wat groei en ontwikkeling by gesinslede kan fasiliteer behoort by te dra tot die konstruktiewe hantering van `n egskeidingsituasie. Tipiese betekenisgewing, meegaande werklikheidskonstruering en gedragsreaksie van gesinslede op egskeidingsituasies kan egter nie gemaak word nie, en behoort die fokus veel eerder op die die unieke ervarings te wees van gesinne in sodanige situasies.



## HOOFSTUK 7

### DEELNEMENDE-AKSIENAVORSING: 'N METODOLOGIESE OORSIG

In hierdie hoofstuk word die metodologie wat vir die empiriese gedeelte van die spesifieke studie benut word, naamlik deelnemende-aksienuorsing bespreek. Voorts word die bepaalde metodologie teen die agtergrond van die sosiaal konstruksionisme bespreek wat as epistemologie benut is.

Die doel van die studie is om 'n verkennende en beskrywende ondersoek vanuit die sosiaal konstruksionistiese epistemologie te doen na die bepaling van indikatore met die oog op die ontwikkeling van 'n maatskaplikewerkhulpverleningsprogram vir gesinne in egskeidingsituasies. Babbie (2001:228) definieer deelnemende-aksienuorsing as 'n navorsingsparadigma waar die navorser as 'n hulpbron dien vir diegene wat ondersoek word. Dit is gewoonlik agtergeblewende groepe en word daar gepoog om hulle te bemagtig sodat hulle effektief tot hulle eie voordeel kan optree. Volgens deelnemende-aksienuorsing word kwalitatiewe werkswyse benut om die empiriese gegewens vir die studie in te samel. Deelnemende-aksienuorsing dra daartoe by om die deelnemers aktief te laat deelneem aan die studie en die rigting van die navorsing te bepaal, onder andere deur aktiwiteite te inisieer in ooreenstemming met hulle behoeftes. Persoonlike ontwikkeling en bemagtiging word op hierdie wyse gefasiliteer. (Vgl. Schurink 1998:408-409.)

Die uiteensetting van die proses en verskillende fasette van deelnemende-aksienuorsing behoort 'n duidelike beeld te skep van die wyse waarop die empiriese studie manifesteer. Deelnemers aan die navorsing kry veral by wyse van fokusgroepe die geleentheid om die behoeftes en uitdagings van betrokkenes by 'n egskeiding te verken, en geleidelik oor te gaan in die ontwikkeling van aksieplanne. In die proses behoort deelnemers self te groei, tot bepaalde insigte te kom en medeverantwoordelikheid te neem in 'n proses wat eienaarskap, in die bepaling van moontlike aksieplanne, in die hand werk.

## **7.1 DEELNEMENDE-AKSIENAVORSING**

Ten einde deelnemende–aksienavorsing binne die korrekte konteks te verstaan is dit van belang om `n oorsig te gee oor die ontwikkeling daarvan, en spesifiek ten opsigte van waar en waarom dit ontstaan het.

### **7.1.1 Die ontwikkeling van deelnemende-aksienavorsing**

Ten einde die rasionaal vir die benutting van deelnemende-aksienavorsing te begryp word `n bondige oorsig van die ontstaan daarvan gegee. Volgens Denzin en Lincoln (2000:568) en Schurink (1998:408-409) was navorsing wat gerig was op die beplanning van welsynsdienste voor 1960, hoofsaaklik gefokus op die voorsiening van hulpbronne en dienste in ooreenstemming met wat diegene wat die meeste rykdom en mag besit het, gedink het, nodig was. Die ontvangers van die dienste het geen inspraak gehad nie. Sodoende is die werklike behoeftes asook die idees van die gemeenskappe dan eintlik geïgnoreer. Die werk van navorsers en beleidmakers het in wese dikwels `n negatiewe invloed op die betrokke gemeenskappe gehad en daar is nie werklik by hulle behoeftes aangesluit nie. (Vgl. Schurink 1998:408-409.)

Babbie (2004:296) en Denzin en Lincoln (2000:568) wys daarop dat deelnemende-aksienavorsing ontstaan het saam met die sosiale transformasie van die Derde Wêreld asook die ontstaan van menseregte. Volgens Bhana (1999:228) het deelnemende-aksienavorsing hoofsaaklik ontstaan in ontwikkelende lande, veral in Suid - Amerika. Dit is hoofsaaklik gebaseer op die werk van Paulo Freire wat gefokus het op die daarstelling van sogenaamde "education for liberation". Hierdie gedagtes en voortspruitende werksywyses het verder oor die wêreld versprei. Deelnemende-aksienavorsing het spoedig veel wyer as die bepaling en inisiëring van welsynsdienste gestrek. Ander sektore soos landbou, die ontwikkeling van landelike gemeenskappe en gemeenskapsgesondheid is ook deur dié metode van navorsing geraak.

Babbie (2004:296) wys daarop dat deelnemende-aksienavorsing juis poog om die gaping tussen die navorser en die deelnemers aan die navorsing, te verwyder. Klem word ook daarop geplaas dat diegene wat geaffekteer word deur die navorsing deel

moet hê aan die ontwerp daarvan. In aansluiting hierby identifiseer Denzin en Lincoln (2000:568) drie beginsels van deelnemende-aksienavorsing wat dit onderskei van die tradisionele metodes van navorsing naamlik:

- Gedeelde eienaarskap van navorsingsprojekte.
- Gemeenskapsgebaseerde ontleding van sosiale probleme.
- Oriëntering tot gemeenskapsaksie.

Ander belangrike eienskappe van deelnemende-aksienavorsing word aangedui deur Denzin en Lincoln 2000:376-377, Sarantakos 2000:8, Healy 2001:98 en Strydom 2005:412–413.)

- Deelnemende-aksienavorsing is gemotiveerd om kennis te ontwikkel. Verder word die rol van kennis as 'n instrument van mag en kontrole bespreek. gepoog verstaan te word
- Deelnemende-aksienavorsing poog om 'n meer holistiese benadering te volg.
- Dit kan beskou word as toegepaste navorsing wat gerig is op praktiese probleemoplossing.
- Dit is gebaseer op selfontwikkeling en die betrokkenes organiseer hulself tot aksie.

By wyse van deelnemende-aksienavorsing word gepoog om die “tradisionele vorm” van navorsing deur onder meer universiteite te vervang, waar kundiges 'n gemeenskap betree, die navorsing uitvoer en daarna onttrek om die navorsingsverslag daar te stel. Deelnemende-aksienavorsing poog juis om te verseker dat navorsing “deur die plaaslike gemeenskap” en tot voordeel van die “plaaslike gemeenskap” is in die sin dat belangegroepe aktief betrokke raak in dit wat as problematies bestempel word, asook in die proses om dit te verander of te verbeter. Dit kan as 'n demokratiese proses bestempel word waarvolgens diegene wat gehelp word self betrokke is in die proses om die doel en uitkoms van die navorsing te bepaal. Dialoog is ook 'n kernbegrip in deelnemende-aksienavorsing aangesien dit juis by wyse van dialoog is wat werklike begrip vir 'n situasie geskep en verseker word. (Vgl. Reason 1994:328.)

Deelnemende-aksienavorsing het ontwikkel teen die agtergrond om deelnemers of die betrokke gemeenskappe betrokke te kry in die ontwerp van die betrokke navorsing

sodat hulle as “vennote” binne die navorsingsproses kan funksioneer. Die doel daarvan is dat hulle spesifieke behoeftes aangespreek kan word en hulle tot so `n mate bemagtig kan word dat gedeelde eienaarskap vir die navorsingsprojek aanvaar kan word. Verder het deelnemende-aksienavorsing `n onmiddellike en direkte voordeel vir die gemeenskap tot gevolg en dra derhalwe by tot die vryheid van denke en demokrasie (Reason 1994:329 en Reyneke 2000:255).

### **7.1.2 Omskrywing van deelnemende-aksienavorsing**

Schurink (1998:408) omskryf deelnemende-aksienavorsing as “... a research process where people involved in the situation that is being studied are enabled (in partnership with researchers and other role-players) to become actively involved in collective efforts to address and solve their social problems.” Wadsworth (1998:1) sluit aan by hierdie definisie deur aan te dui dat deelnemende-aksienavorsing “... involves all relevant parties in actively examining together current action (which they experience as problematic) in order to change and improve it.” Deelnemende-aksienavorsing is derhalwe `n proses van samewerking tussen die navorser en ander rolspelers met die doel om sosiale probleme – in hierdie geval egskeidingsituasies - te ondersoek, aan te spreek en op te los. Gedurende die interaksie tussen die navorser en die deelnemers word geleentheid vir dialoog en bespreking geskep en dien die navorser as katalisator om die deelnemers tot die erkenning van hul behoeftes en probleme te lei. Langs hierdie weg fasiliteer die navorser in `n mindere of meerdere mate die probleemoplossing. (Vgl. Reyneke 2000:255.)

Friedlander (2001:2) dui aan dat deelnemende-aksienavorsing daarop fokus om inligting te bekom oor die relevante aspek(te) - in hierdie geval egskeidingsituasie- vir die betrokke gemeenskap, terwyl dit ook die bemagtiging van die betrokkenes in die hand werk. Die verwysing na deelnemers aan navorsing, verwys volgens Friedlander (2001:5) spesifiek na proaktiwiteit en spontaneïteit wat toegelaat word in deelnemende-aksienavorsing. Die deelnemers se probleme en behoeftes, hul aksies,

groei en ontwikkeling word beklemtoon as die sleutelaspekte in deelnemende-aksienavorsing. Die navorser neem die rol van 'n fasiliteerder of konsultant in, om groepsaspekte te help ondersoek en groeipontwikkeling en verandering te fasiliteer. Dit het dikwels bemagtiging van die groep tot gevolg, juis omdat dit meer inligting oor die groep self fasiliteer en hoe om die rigting van die aksie tot sy eie voordeel te beweeg. Dit is ook van belang dat deelnemers aktief betrokke is tydens al die verskillende fases van die navorsing, van die aanvanklike ontwerp tot die aanbieding van die navorsingsresultate, in die soeke na inligting en idees wat hul toekomstige aksies bepaal. (Vgl. Friedlander 2001:1-8 en Strydom 2005:413-415.)

Bhana (1999:228) en Strydom (2005:413-415) verwys juis na die samewerking tussen die navorser en die ander rolspelers as 'n aktiewe vennootskap met die uiteindelijke doel om diegene wat ge-afekteer word deur hierdie inligting se sosiale -, opvoedkundige - en materiële omstandighede te verbeter. Die aspek van samewerking binne 'n aktiewe vennootskap met die deelnemers aan die navorsing is in die proses van deelnemende-aksienavorsing van belang, en het die bemagtiging van die deelnemers tot gevolg en die moontlike verligting van hulle omstandighede. Healy (2001:98) verwys daarna dat die navorser en die gemeenskap gelyke vennote in die navorsingsproses moet wees, waar hulle deelneem aan die oplossings van hul eie probleme.

Bhana (1999:228) wys verder ook op verskille in die onderliggende waarde, voordele en risiko's verbonde aan die tradisionele navorsingsmetode en deelnemende-aksienavorsing en dit word in die onderstaande tabel weergegee:

**Tabel:7.1 Verskille tussen deelnemende-aksienuorsing en die tradisionele metode**

<b>DEELNEMENDE-AKSIENUORSING</b>	<b>TRADISIONELE METODE</b>
Gefokus op die belange van die individu sowel as die gemeenskap.	Bevoordeel hoofsaaklik individue.
Staan kennis by wyse van onderliggende samewerking en uitwissing van onderdrukking voor.	Staan wetenskaplike interpretering van kennis voor.
Probleme word gedefinieer in terme van interpersoonlike verband en onderdrukking.	Probleme word gedefinieer in terme van wat as afwykend bestempel word.
Intervensie is gerig op verandering van individue asook sosiale sisteme.	Intervensie is gerig is op verandering van individue.
Die belang van die individu as deel van die gemeenskap word nagestreef.	Voordele van navorsing is gerig op individue.
Die individualiteit en persoonlike uniekheid kan oor die hoof gesien word en dit kan moeilik wees om oplossings buite die onmiddellike konteks te identifiseer.	Die blamering vir probleme kan maklik op ander afgeskuif word en regverdiging vir sosiale strukture kan plaasvind terwyl oplossings nie werklik tot die realiteit georiënteer mag wees nie.

Wetmore en Theron (1998:39) dui aan dat die deelnemers deel het aan hulle eie “...*evolving processes, with the freedom and ability to gain information, and to act upon such information, in a manner determined by them...*”, terwyl daar in die proses dan die pedagogiese doelstellings van “...*self-learning, self-teaching, and self-action for self-reliance...*” bereik word. Deelnemers kry dus tydens die navorsingsproses die geleentheid om nuwe kennis te konstrueer en self te leer om aksies te inisieer wat tot hulle eie ontwikkeling sal bydra. Babbie (2004:296) wys daarop dat deelnemende-aksienuorsing juis poog om die gaping tussen die navorser en die deelnemers tydens die navorsing te verwyder. Klem word ook daarop geplaas dat diegene wat geaffekteer word deur die navorsing deel moet vorm aan die ontwerp daarvan. Reason (1994:329)

stel in aansluiting hierby dat deelnemende-aksienavorsing as't ware verseker dat deelnemers se energie vrygestel kan word vir aksie. Waar deelnemende-aksienavorsing 'n navorsingsmetode van kwalitatiewe navorsing is wat voortspruit uit die konstruktivisme, verwys die sogenaamde tradisionele navorsing na kwantitatiewe navorsing wat voortspruit uit die positivisme.

Deelnemende-aksienavorsing word binne die konteks van die studie omskryf as 'n proses waar deelnemers en relevante rolspelers, binne die kerkgemeenskap waar die deelnemers gewerf is, betrek word as vennote in die navorsingsproses. Die proses behels dat die deelnemers wat binne die kerkgemeenskap gewerf is en relevante rolspelers in die kerkgemeenskap hul situasie "ondersoek" en daar sodoende inligting oor egskeidingsituasies na vore kom, wat onder andere daartoe kan bydra dat deelnemers hul situasie kan verbeter of verander. Deelnemers kry ook geleentheid om nuwe kennis te konstrueer en self aksies te inisieer wat tot hulle eie ontwikkeling, bemagtiging en derhalwe hul vooruitgang sal lei.

### **7.1.3 Die proses van deelnemende-aksienavorsing**

Mulenga (1994:16) en Schurink (1998:416) is van mening dat die proses van deelnemende-aksienavorsing nie duidelik aangetoon word nie. Daar word in die verband verwys na 'n proses van "verheldering en die bewusmaking" van diegene wat betrokke is in die proses van deelnemende-aksienavorsing. Du Plessis (2000:285) dui dan in die verband aan dat deelnemende-aksienavorsing telkens 'n eie verloop neem na gelang van die unieke situasie waarbinne die navorsing geïmplementeer word.

Vir doeleindes van die studie word 'n kombinasie van Rahman (1993:79) en Bhana (1999:231-235) se riglyne vir deelnemende-aksienavorsing benut. Juis omdat deelnemende-aksienavorsing gewoonlik 'n eie verloop neem na aanleiding van die unieke navorsingsituasie, word dit slegs as 'n breë riglyn beskou waar spesifieke momente op 'n unieke wyse in 'n proses manifesteer. Daar word in die volgende afdeling 'n uiteensetting gegee van die twee afsonderlike riglyne, waarna die twee riglyne gekombineer word vir doeleindes van die navorsingstudie.

Rahman (1993:79) gee die volgende riglyn vir deelnemende–aksienavorsing:

- `n Gemotiveerde gemeenskap begin `n intersektorale proses van gemeenskapsmobilisering. Binne hierdie navorsingstudie word die kerkgemeenskap van Moreletapark as die gemeenskap beskou, terwyl die intersektorale proses daarop betrekking het dat die verskillende aksies of bedieninge binne die gemeenskap betrek sal word tot deelname aan die studie. Die nodige strukture, in die vorm van onder meer groepbesprekings en werkwinkels, moet geskep word ten einde die gemeenskap in staat te stel om ten volle deel te neem aan die navorsing. Van die begin af is dit noodsaaklik dat die gemeenskap die reg moet hê om te kan sê wat hulle omtrent hul situasie gedoen wil hê en watter ondersteuning hulle in die verband verlang. Die proses neem gewoonlik `n aanvang met besprekings met gemeenskapsleiers wat dan opgevolg word met werkwinkels met die lede van die gemeenskap (Rahman 1993:79) .
- Inligting word terselfdertyd verskaf ten einde die deelnemers van die nodige vaardighede te voorsien, byvoorbeeld om hul egskeidingsituasie self op konstruktiewe wyse te kan hanteer. Die werkwinkels het eintlik ten doel om gemeenskapslede te motiveer om hul probleme op kollektiewe wyse te ontleed en dan `n aksieplan saam te stel om hierdie probleme aan te spreek (Rahman 1993:79) .
- Gemeenskapslede word aangemoedig om hul situasie sistematies te ondersoek (deur onder andere groepbesprekings te hou asook individuele onderhoude te voer) in samewerking met die navorser (Rahman 1993:79).
- Tydens die data-insamelingsproses word die gemeenskapslede aangemoedig om krities te reflekteer op die navorsingsbevindinge, met die doel om die inligting in samewerking met die navorser aan te pas en aksies te beplan en uit te voer op grond van die aangepaste inligting. Gemeenskapslede moet verder



ook bygestaan word om hul bevindinge te dokumenteer, wat ook hul ervaringe van dit wat hulle tydens die navorsing ervaar het, sal insluit (Rahman 1993:79).

- Nadat die inligting geanaliseer is, word die bevindinge van die navorsing versprei. `n Aksieplan of verslag word in samewerking tussen die navorser en die gemeenskap saamgestel (Rahman 1993:79).
- Die aksieplan moet periodiek evalueer en aangepas word in samewerking met die navorser. Die gemeenskap moet hul vordering op kollektiewe wyse hersien en hul beplande aksies vir die toekoms formuleer, wat gebaseer is op die positiewe en negatiewe uitkomstes van die deelnemende-aksienavorsingsproses (Rahman 1993:79).
- Die gemeenskapslede se afhanklikheid van die navorser word geleidelik verminder en uitgefaseer. Die gemeenskap word aangemoedig om hul vaardighede en ervaringe met ander moontlik minder bevooregte gemeenskappe te deel, waar hulle beleef dat hulle iets het om te deel en aan te bied. Dit bemagtig die betrokkenes aangesien hul die ervaring mag hê dat hulle as kenners beskou word. (Vgl. Rahman 1993:79.)

Bhana (1999:231-235) gee die volgende riglyn vir deelnemende-aksienavorsing:

Bhana (1999:231-235) dui `n alternatiewe riglyn aan, naas die van Rahman (1993:79) ten opsigte van die implementering van deelnemende-aksienavorsing. Die riglyn bied drie oorhoofse fases aan binne die proses van deelnemende-aksienavorsing naamlik:

- Fase 1: Definiëring van probleme

Die wyse waarop probleme gedefinieer word sal die resultate van die navorsing vorm en bepaal. In die verband moet in gedagte gehou word dat die wyse waarop vrae geformuleer word oor `n spesifieke probleem bykans ontelbaar is. Die formulering van die vrae beperk en bepaal tot `n groot mate die tipe antwoorde wat ons kan verwag. Die oorhoofse tema is om gemeenskapsbetrokkenheid te fasiliteer ten opsigte van die

navrae oor hul eie omstandighede en behoeftes. Een van die vele tegnieke om die laasgenoemde doelwit te bevorder is die sogenaamde "Freirian kodes", wat in ooreenstemming met verskillende omstandighede aangepas kan word. Die kodes word soos volg toegepas:

- Dit bestaan uit dialoog en samewerking waar die navorsing beskou word as `n gesamentlike poging van die fasiliteerder en `n groep mense wat daarna streef om hul eie omstandighede beter te verstaan, met die uiteindelijke doel om dit te verander.
- Mense se "tematiese heelal" (thematic universe) word in die eerste plek nagevors, deur sommige lede van die gemeenskap te koöpteer as mede - navorsers. Hierdie temas is die idees, waardes, verwagtinge en konsepte wat van belang is met betrekking tot die spesifieke aangeleentheid, naamlik in hierdie studie die egskeidingsituasie. Dit kan vasgestel word by wyse van onderhoude of groeps gesprekke.
- Die vermelde temas word dan vervat in `n soort kode wat die sentrale elemente van die gemeenskap se "tematiese heelal" verteenwoordig. Die kode kan ook in die vorm van onder andere foto's, gedigte of plakkaat wees. Die kodes hetsy in watter gepaste vorm, word benut om bespreking te ontlok oor die aangeleentheid wat nagevors word.
- Die kodes word tydens groepsbesprekings met die gemeenskap benut, met die versoek dat die gemeenskap moet beskryf wat deur hierdie kodes ontlok word. Die storie van die kode word dus ontwikkel en saamgestel. Volledige inligting word sodoende ontlok soos die groep die verskillende interpretasies bespreek en poog om tot `n omvattende begrip te kom.
- Aangesien die lede van die gemeenskap reeds hul begrip van die kodes begin bespreek het, gaan die fasiliteerder dan verder deur te vra of hierdie soort

situasies ook in hul persoonlike lewensituasie voorkom. Derhalwe word die momentum van die groepbespreking nou benut om die deelnemers se eie realiteit rakende die onderwerp te bespreek. Waar 'n spesifieke foto byvoorbeeld as 'n kode geneem is, kan die volgende vrae dan gevra word:

- Stadium 1:

Beskrywing: Wat gebeur op hierdie foto?

Eerste ontleding: Hoekom gebeur dit?

- Stadium 2:

Realiteit: Gebeur dit ook in julle lewens?

Aanverwante probleme: Tot watter probleme lei dit/gee dit aanleiding?

Oorsake: Wat is die aanleidende oorsake van hierdie probleme?

- Stadium 3:

Aksiebeplanning: Wat kan ons daaraan doen?

(Vgl. Bhana 1999:231-235.)

Binne hierdie studie word die "Freirian kodes" benut ten einde die deelnemers aan te moedig om hul ervarings en belewinge van hul egskeidingsituasie te deel.

- Fase 2: Data-insameling en ontleding

Deelnemende-aksienavorsing poog om samewerking binne die etiese raamwerk te skep deur deelnemers direk te betrek by die insameling van inligting en die interpretering van die inligting. Die klem is op 'n oop verhouding met die deelnemers aan die navorsing, sodat hulle 'n direkte sê het in hoe inligting ingesamel en geïnterpreteer word.

Wetmore en Theron (1998:43–44) is van mening dat onder andere die volgende metodes benut kan word tydens die insameling van data:

- ✓ Sekondêre bronne in die vorm van byvoorbeeld boeke en artikels.

- ✓ Sleutelinformante deur te bepaal wie die kenners ten opsigte van die verskillende aspekte van egskeiding is en hulle te kontak vir inligting. Dit kan byvoorbeeld die maatskaplike werker en predikant wees.
- ✓ Semi-gestruktureerde onderhoude, waartydens sekere temas waarop inligting bekom wil word, geïdentifiseer word en daar dan oor die onderwerpe met die deelnemers gesels word.

- Fase 3: Benutting van die resultate/bevindings

Die deelnemende-aksienavorsing benadering behels vennootskap tydens al die fases van navorsing. Dit verseker ook dat gemeenskapslede toegang tot die navorsingsresultate het, kontrole het oor die navorsingsresultate en deel het aan die besluitneming rakende die verspreiding van die inligting en die implementering van die resultate.

Die kern van deelnemende-aksienavorsing is vir Bhana (1999:235) daarop gefokus om mense beter begrip in hul eie vermoëns en die beskikbare hulpbronne te gee wat hul kan aktiveer vir sosiale aksie. Die twee riglyne soos bespreek deur Rahman (1993:79) en Bhana (1999:235) vul mekaar aan in die bereiking van die oorhoofse doelwitte van deelnemende-aksienavorsing. `n Kombinasie van die twee riglyne word as raamwerk vir die proses van deelnemende-aksienavorsing gebruik wat vir doeleindes van die studie benut is, naamlik:

- Besprekings met gemeenskapsleiers. Binne die konteks van die studie word die navorsingstudie met die leiers binne die betrokke kerkgemeenskap bespreek ten einde toestemming daarvoor te bekom asook hul betrokkenheid by en ondersteuning daarvoor te verseker.
- Werwing van deelnemers. Binne die studie word deelnemers gewerf vanuit die kerkgemeenskap van die Nederduitse Gereformeerde Kerk Moreletapark en dan spesifiek onder volwasse mans en vrouens wat deur `n egskeiding gaan of reeds geskei is.
- Gemeenskapslede word aangemoedig om hul situasie sistematies te ondersoek deur groepe te hou, individuele onderhoude te voer en werkwinkel(s) te hou.

Die sogenaamde "Freirian kodes" word onder meer benut as 'n tegniek om die insameling van data te fasiliteer.

- Definiëring van probleme en behoeftes.
- Die gemeenskapslede word aangemoedig om krities te reflekteer op die navorsingsbevindinge met die doel om die inligting in samewerking met die navorser aan te pas en aksies te beplan en uit te voer.
- 'n Aksieplan word in samewerking tussen die navorser en die gemeenskap saamgestel.
- Die aksieplan moet periodiek geëvalueer en aangepas word in samewerking met die navorser. Die gemeenskap hersien hul vordering op kollektiewe wyse en formuleer hul beplande aksies vir die toekoms wat gebaseer is op die positiewe en negatiewe uitkomst van die deelnemende-aksienavorsingsproses.
- Die gemeenskapslede se afhanklikheid van die navorser word geleidelik verminder en uitgefaseer.

#### **7.1.4 Kenmerke van deelnemende-aksienavorsing**

Die volgende eienskappe ten opsigte van deelnemende-aksienavorsing word vervolgens breër toegelig:

- **Data-insameling**

Volgens Babbie en Mouton (2001:325) kan verskillende metodes in verskillende vorms binne deelnemende-aksienavorsing benut word vir die doel van data-insameling. Daar mag byvoorbeeld 'n verskeidenheid van data-insamelings metodes wees wat geskik kan wees. Dit is egter van belang dat die spesifieke metode waarop besluit word wel aangepas word by die spesifieke situasie in ooreenstemming met dit wat die deelnemers van oortuiging is relevant is om hulle doelwitte te bereik. Nelson, Ochocka, Griffin en Lord (1998:886) wys juis op die belangrikheid daarvan dat betrokkenes tydens die navorsingsproses seker moet maak dat hul boodskappe korrek verstaan word.

Babbie en Mouton (2001:326) stel voor dat inligting hoofsaaklik bekom behoort te word deur deelnemers te betrek om rekord te hou. Plaaslike inligting, wat verwys na aantekeninge van dit wat gebeur tydens die implementering van die navorsing, word binne deelnemende-aksienavorsing van groter waarde beskou as inligting wat reeds beskikbaar is in byvoorbeeld die vorm van beskikbare statistiek. Die ervaringe van die deelnemers sluit onder meer hul eie oordeel, reaksie en indrukke in rakende die onderwerp wat nagevors word. In hierdie studie spesifiek is die fokus dan op die deelnemers se totale egskeidingsituasie. Die benutting van inligting soos die beskikbare statistieke kan egter van waarde wees vir die navorser om te probeer voorkom dat inisiatiewe wat in die verlede nie suksesvol was nie, weer toegepas en benut word. (Vgl. Babbie en Mouton 2001:326.)

Bartunek (1993:1230) en Wetmore en Theron (1998:41) wys op die belangrikheid van die kennis waaroor die deelnemers beskik veral ten opsigte van hul eie unieke situasie, in hierdie geval rakende hul egskeidingsituasie. Dit sluit aan by uitgangspunte van die sosiaal konstruksionisme en die narratiewe werkswyse dat die navorser vanuit 'n nie-kundige posisie behoort te werk juis omdat die deelnemers en nie die navorser nie as die kundige bestempel word (vgl. 2.4 en 3.10). Schurink (1998:13) meld dan ook dat navorsers “...*have to act as facilitator, co-learners and teambuilders, rather than as experts in charge of a project, and should constantly interact with research participants to discuss and verify findings.*” Sodoende raak die navorser en deelnemers as't ware vennote wat by en van mekaar leer, gesamentlik inligting insamel, dit verifieer en ook saam beplan hoe daar uitvoering aan die projek gegee sal word.

Volgens Babbie en Mouton (2001:326) word daar met deelnemende-aksienavorsing voorkeur gegee aan die benutting van kwalitatiewe metodes, en in die verband word die voordele daaraan verbonde soos volg uitgewys: (Dit is ook van toepassing ten opsigte van die spesifieke studie.)

- Kwalitatiewe navorsingsmetodes fasiliteer die navorser se in diepte en uitgebreide begrip oor die aangeleentheid of die spesifieke deelnemer se gevoelens en behoeftes oor die aangeleentheid. In hierdie studie word in diepte

en detail inligting oor gesinslede se ervaring en beleving van hul egskeidingsituasie verlang.

- Kwalitatiewe navorsingsmetodes fokus op subjektiewe ervaring. Die navorser stel juis belang in die subjektiewe ervaring van die deelnemers, wat in wese neerkom op die unieke betekenisgewing wat hy aan sy situasie gee, asook begrip vir die konteks waarbinne die ervaring(e) gevorm is. In hierdie studie word gepoog om die ervaring en beleving van gesinslede in egskeidingsituasies te verstaan, binne die sosiale en kulturele konteks waarbinne hulle funksioneer (vgl.2.2.6 en 2.2.7).

Deelnemende-aksienavorsing benut hoofsaaklik gesproke dialoog (verbale kommunikasie) om inligting te bekom. Die volgende twee kategorieë word hoofsaaklik benut om inligting te bekom:

- Onderhoude: Oop, ongestruktureerde onderhoude word voorgestaan ten einde 'n rigiede struktuur te voorkom. Groepsonderhoude kan ook benut word met die klem op deelname. Hierdie inligting sal veral die navorser ondersteun om die konteks te begryp waarbinne die navorsing geïmplementeer word.
- Direkte waarneming (observasie) vind gewoonlik saam met die onderhoudvoering en groepbesprekings plaas. Die insameling van inligting word aangevul met dagboekinskrywings en notas rakende die inligting wat waargeneem is. (Vgl. Babbie en Mouton 2001:327.) In die notas wat die navorser byhou oor die verloop van gesprekvoering met deelnemers mag hy byvoorbeeld aandui dat waargeneem is dat een van die deelnemers emosioneel geraak het met die verwysing na sy gewese egmaat. Dit mag waarskynlik daarop dui dat die persoon verlies ervaar ten opsigte van sy gewese egmaat.

Strydom (2005:419-420) wys daarop dat gemeenskapsforums, groepe, werksinkels, fokusgroepe, storievertelling en drama ook benut kan word om data in te samel.

Babbie en Mouton (2001:328) is van mening dat `n kernbeginsel van deelnemende-aksienavorsing is om inligting met of deur die deelnemers te kontroleer, sodat dit as geldig beskou kan word. Dit dwing as't ware die navorser om deur `n proses te gaan om die feite te kontroleer voordat enige navorsingsverslag opgestel kan word. In die praktyk kom dit daarop neer dat al die deelnemers by die navorsing betrek word om die inligting te kontroleer, te korrigeer en aan te pas. Aktiwiteite soos gesprekke en besprekings asook die kombinasie van verskillende metodes, byvoorbeeld `n opname, observasie en ontleding van dokumente kan aangewend word om die geldigheid van die bevindinge te verbeter (Babbie en Mouton 2001:329). Nelson *et al.* (1998:886) dui aan dat daar vir doeleindes van die kontrolering van die geldigheid van die inligting vereis word dat daar voortdurend seker gemaak word dat die deelnemers ervaar dat hul boodskappe korrek verstaan word.

Die verspreiding van die navorsingsresultate op `n sistematiese wyse aan die deelnemers aan die navorsing is volgens Babbie en Mouton (2001:329) `n basiese verantwoordelikheid van die navorser. Die inligting behoort verder ook, indien moontlik, na ander groepe op grondvlak versprei te word ten einde hul kennis te verbreed. Die wyse waarop dit gedoen word, moet egter aansluiting vind by die betrokke groep se vermoë om die inligting te kan verstaan. (As die groep byvoorbeeld slegs gedeeltelik geletterd is, kan illustrasies of pamflette gebruik word om die inligting te versprei.) Binne die spesifieke studie sal `n werksessie met die deelnemers benut word om die navorsingsresultate aan die deelnemers te versprei.

- **Algemene kenmerke**

Kemmis en Mc Taggart (2000:597-598), Mouton en Babbie (2001:316) en Strydom (2005:412-415) dui die wese van deelnemende-aksienavorsing soos volg aan:

- Deelnemende-aksienavorsing is `n sosiale proses. Die onderlinge en wedersydse invloed wat die individu op sosiale verhoudings het en andersom word erken en nagevors. (Vgl. Kemmis en Mc Taggart 2000:597-598 en Mouton en Babbie 2001:316.) Dit spruit voort uit bepaalde beginsels en uitgangspunte



van die sosiaal konstruksionisme met die beklemtoning van sosiale interaksie wat plaasvind, en waarbinne mense betekenis gee aan die gebeure wat plaasvind. Hierdie betekenisgewing lei weer tot die vorming van werklikheidskonstruksies terwyl die sosiale interaksie wat plaasvind juis weer lei tot die vorming van nuwe konstruksies of die aanpassing en vervorming van hul konstruksies (vgl. 2.2.6). Binne die spesifieke studie sal deelnemers waarskynlik juis hul spesifieke konstruksies rakende hul egskeidingsituasie met mekaar deel en behoort dit dan weer aanleiding te gee tot 'n proses waar hulle die spesifieke konstruksies mag aanpas of selfs nuwes vorm.

- Deelnemende-aksienavorsing behels betrokkenheid en deelname. Mense word betrek in deelnemende-aksienavorsing om hul kennis te ondersoek en te bepaal hoe hierdie kennis hul identiteit vorm, hul aksies bepaal en moontlik aan bande lê. 'n Onderskeidende kenmerk van deelnemende-aksienavorsing is juis die aspek van betrokkenheid van die deelnemers aan die navorsing gedurende al die fases van die navorsing. Die deelname en betrokkenheid van die deelnemers bepaal tot 'n groot mate of die doelwitte van deelnemende-aksienavorsing bereik word. (Vgl. Kemmis en Mc Taggart 2000:597-598, Mouton en Babbie 2001:316 en Strydom 2005:414.) Deelnemers aan die studie deel hul kennis rakende hul egskeidingsituasie met mekaar en ondersoek die effek daarvan op hul algehele funksionering.
- Deelnemende-aksienavorsing behels die daarstelling van 'n voortdurende proses van leer en bemagtiging, waar die deelnemers leer hoe om aksie tot hulle eie vooruitgang te benut. Bemagtiging vind plaas deurdat die deelnemers nuwe vaardighede aanleer en ook leer om hul eie situasie en probleme krities te ontleed (Nelson *et al.* 1998:887). So 'n situasie verbeter opsigself hul besluitnemings- en probleemoplossingsvaardighede. Die onderlinge betrokkenheid wat tussen die deelnemers gevorm word, het weer positiewe gevolge in die sin dat hulle selfbeeld behoort te verbeter en 'n gevoel van samehorigheid onderling geskep word. Reyneke (2000:259) beklemtoon dat die

mag van besluitneming in die hande van die gemeenskap geplaas moet word, sodat hulle self besluite kan neem oor dit wat hulle raak. Dit kom dus daarop neer dat die navorser in wese die fasiliteerder van die navorsingsproses is terwyl die deelnemers eintlik self die navorsing doen. Halmi (1996:371) verwys na 'n dieper vlak van bemagtiging wat plaasvind waar 'n proses van konstruering en benutting van hul eie kennis plaasvind. Deelnemers word dus aangemoedig om toenemend meer verantwoordelikheid vir hul eie situasie te neem. (Vgl. Du Plessis 2000:282.) Binne die konteks van die studie behoort deelnemers derhalwe voortdurend van mekaar te leer soos interaksie onderling ontvou. Dit verskaf bemagtiging aan die deelnemers aangesien hul ervaar dat hulle self besluite en aksies rakende hul egskeidingsituasie kan neem.

- Deelnemende–aksienavorsing vereis dat die afstand tussen die navorser en die deelnemers so min as moontlik moet wees. Dit sal bydra daartoe dat die navorser in kontak kan wees met die ervaringe van die realiteit van die deelnemers, en sodoende 'n diepere begrip van die wêreld van die deelnemers kan bekom. (Vgl. Strydom 1996:125.)
- Deelnemende–aksienavorsing bevorder langtermyn motivering aangesien dit die deelnemers bewus maak van die belangrikheid van die studie en hulle motiveer om dit wat hulle geleer het te implementeer. Verder word die aspek dat elke persoon of groep self besluit oor verandering ook beklemtoon. Sodoende word die moontlikheid van verandering aanvaar en bevorder. (Vgl. Kemmis en Mc Taggart 2000:597-598, Mouton en Babbie 2001:316 en Strydom 2005:414.)
- Deelnemende–aksienavorsing werk die demokratisering van wetenskap in die hand. Aangesien die kontrole oor sosiale aksie aan die betrokke gemeenskap gegee word, sal hulle in reaksie daarop ook meer geredelik eienaarskap van die navorsingsteorie en -praktyk aanvaar. Langs hierdie weg word “bevryding van die professionele kontrole” oor die projek verseker en in die plek daarvan is daar

gemeenskapskontrole daaroor. (Vgl. Babbie en Mouton 2001:318-319 en Strydom 2005:415.)

- Deelnemende-aksienavorsing is prakties en samewerkend van aard. Dit betrek mense in die bestudering van sosiale praktyke wat hulle weer in kontak bring met ander. Mense poog juis om te ondersoek hoe hulle hierdie interaksie kan verbeter. So word geskeide persone binne die spesifieke studie in kontak met ander persone gebring wat deur soortgelyke situasies geraak word. Hulle kry die geleentheid om hul ervarings met mekaar te deel, mekaar onderling te ondersteun en van mekaar te leer. (Vgl. Kemmis en Mc Taggart 2000:597-598, Mouton en Babbie 2001:316 en Strydom 2005:415.)
- Deelnemende-aksienavorsing werk emansipasie in die hand juis omdat dit poog om mense te help om hulself te ontdek en te bevry van die beperkings van irrasionele, onproduktiewe en onregverdiges strukture wat hul ontwikkeling en motivering aan bande lê. (Vgl. Kemmis en Mc Taggart 2000:597-598.) Daar is byvoorbeeld etlike aspekte wat binne die studie geïdentifiseer kan word wat gesinslede wat deur egskeidingsituasies geraak word aan bande lê, soos onder andere die aspek dat hulle mag ervaar dat hulle gestigmatiseer word.
- Volgens Greenwood, Whyte en Harkavy (1993:179) en Du Plessis (2000:281) dra deelnemende-aksienavorsing ook by tot die ontwikkeling van nuwe teorieë en word die deelnemers aan die navorsing as't ware mede ontwikkelaars daarvan. Deelnemende-aksienavorsing poog verder volgens Kemmis en Mc Taggart (2000:597-598) ook om die teorie en praktyk te transformeer. Dit poog om uit te reik vanuit 'n spesifieke situasie, soos deur die deelnemers daarvan verstaan word, en nuwe perspektiewe en teorieë te ondersoek wat benut kan word om te verander. Deur middel van deelnemende-aksienavorsing word gepoog om die teorie en praktyk van die navorser te verander, maar ook van diegene wie se perspektiewe en praktyke die omstandighede van persone op grondvlak kan verander. Dit is juis in die interaksieproses, wat tipies van

deelnemende-aksienavorsing is, waar nuwe betekenis aan situasies gegee word of waar deelnemers nuwe betekenis ontwikkel. Dit kan weer tot die aanpassing van teoretiese konsepte lei. Deelnemers aan die studie kan derhalwe perspektief verskaf rakende die maatskaplike werker se hantering van gesinslede wat deur egskeidingsituasies geraak word.

### **7.1.5 VORDELE VERBONDE AAN DEELNEMENDE-AKSIENAVORSING**

Strydom (2005:420-421) dui die volgende oorhoofse voordele verbonde aan deelnemende-aksienavorsing aan:

- Deelnemende-aksienavorsing gee aanleiding tot aksie, juis omdat dit diegene wat daarby betrokke is motiveer.
- Dit is 'n "hands-on" prosedure, relevant, buigbaar en praktyk georiënteerd.
- Dit is 'n prosedure wat selfwerksaam is en self instandhoudend is, sodat die proses kan voortgaan selfs lank nadat die navorsing reeds afgehandel is.
- Beide die navorser en die gemeenskap kry waardevolle inligting, ervaring en vaardighede by. Die navorser bekom eerstehandse ervaring oor die probleme wat deur die gemeenskap ervaar word asook die effektiwiteit van die verskillende moontlikhede wat as oplossings kan dien. Die lede van die gemeenskap word bemagtig om hul eie probleme op te los.
- Die model voorsien 'n brug tussen navorsing en praktyk. Dit is nie net kennis wat genereer word nie, maar dit het ook praktyk intervensie tot gevolg wat dan weer tot gevolg het dat die navorser gemotiveer word.

### **7.1.6 ETIESE ASPEKTE**

Enige navorser behoort op hoogte te wees met aanvaarbaar en onaanvaarbaar is tydens navorsing. Dikwels word gevind dat data nie akkuraat rapporteer word nie, maar wel sodanig formuleer word dat dit die hipotese onderskryf. (Vgl. Strydom 2005:56-57.)

Van die vernaamste etiese kwessies wat ter saaklik is, is onder meer die volgende:

- Vermy dat die deelnemers fisiese – of emosionele skade berokken sal word tydens die navorsing.
- Deelname aan navorsing moet te alle tye uit eie vrye wil plaasvind, terwyl die deelnemers volledig ingelig moet word oor die navorsing.
- Deelnemers se konfidensialiteit moet altyd gehandhaaf word. Vraelyste of ander dokumente wat deur die deelnemers ingevul moet word behoort op `n anonieme grondslag gedoen te word.

(Vgl. Strydom 2005:59-62 en International Federation of Social Workers 2010:2-3 .)

## 7.2. SAMEVATTING

Deelnemende-aksienavorsing is `n navorsingsproses waar deelnemers en relevante rolspelers betrek word as vennote in die navorsingsproses. Die proses fokus binne die konteks van die studie daarop om die deelnemers hul situasie te laat “ondersoek”. Nuwe inligting oor egskeidingsituasies kan na vore kom wat weer daartoe kan bydra dat deelnemers hul situasie kan verbeter of verander. Deelnemers mag ook nuwe kennis konstrueer rakende hul egskeidingsituasie, wat weer tot hulle eie ontwikkeling, ontwikkeling van hul selfvertroue en derhalwe hul eie vooruitgang kan lei. Deelnemers word dus bemagtig gedurende die proses vanweë hul betrokkenheid in die navorsingsproses. Die deelnemende-aksienavorsing spruit voort uit die sosiaal konstruksionisme wat in die studie as wetenskaplike epistemologie benut word. Die vorming van nuwe konstruksies (nuwe kennis) rondom die werklikheid mag tydens die interaksieproses plaasvind.

Deelnemende–aksienavorsing word binne `n proses uitgevoer en twee riglyne naamlik die van Bhana en Rahman is gevolg om `n riglyn saam te stel wat vir die studie gevolg word. Die riglyn sluit die volgende stappe in:

- Besprekings met gemeenskapsleiers.
- Werwing van deelnemers.
- Gemeenskapslede word aangemoedig om hul situasie sistematies te ondersoek deur groepbesprekings te hou en individuele onderhoude te voer.

- Die gemeenskapslede word aangemoedig om krities te reflekteer op die navorsingsbevindinge met die doel om die inligting in samewerking met die navorser aan te pas en aksies te beplan en uit te voer.
- `n Aksieplan word in samewerking tussen die navorser en die gemeenskap saamgestel.
- Die aksieplan moet periodiek evalueer en aangepas word in samewerking met die navorser. Die gemeenskap hersien hul vordering op kollektiewe wyse en formuleer hul beplande aksies vir die toekoms wat gebaseer is op die positiewe en negatiewe uitkomstes van die deelnemende-aksienavorsingsproses.
- Die gemeenskapslede se afhanklikheid van die navorser word geleidelik verminder en uitgefaseer.

Deelnemende-aksienavorsing neem egter gewoonlik `n eie verloop wanneer dit uitgevoer word.

## **HOOFSTUK 8**

### **EMPIRIESE GEGEWENS MET BETREKKING TOT DIE BEPALING VAN INDIKATORE MET DIE OOG OP DIE ONTWIKKELING VAN `N MAATSKAPLIKEWERK-HULPVERLENINGSPROGRAM VIR GESINNE IN EGSKEIDINGSITUASIES**

In Februarie 2008 het ek die die Nederduitse Gereformeerde (NG) gemeente Moreletapark genader met die oog daarop om mans en vrouens te werf vir deelname aan die navorsing wat deur my beplan is. Seleksiekriteria vir die deelnemers is saamgestel wat toegepas is tydens die werwingsproses. Die oorhoofse doel met die navorsingsproses is om indikatore te bepaal met die oog op die ontwikkeling van `n hulpverleningsprogram vir gesinne in egskeidingsituasies. Vanuit die aanvanklike groeps gesprekke wat plaasgevind het, het ander aksies voortgespruit wat steeds voortgaan. Die breë uitgangspunte van die sosiaal konstruksionisme met spesifieke benutting van die narratiewe strategie is benut om die groepe, werkswinkels en gesprekvoeringsgeleentheid te rig. Ten einde die deelnemers aan die navorsing, se behoeftes te bepaal en om indikatore vas te stel met die oog op die ontwikkeling van `n maatskaplikewerk-hulpverleningsprogram vir gesinne in egskeidingsituasies, is daar hoofsaaklik van deelnemende–aksienavorsing gebruik gemaak.

Kwalitatiewe werkswyses is benut om die empiriese inligting in te samel terwyl `n kombinasie van metodes benut is om die inligting aan te teken. Deelnemende–aksienavorsing is die hoofmoment van die navorsing aangesien dit strook met die uitgangspunte asook die voortvloeiende strategieë van die sosiaal konstruksionisme en die narratiewe werkswyse. Die oorhoofse proses van deelnemende–aksienavorsing is benut om die navorsingsgebeure te rig. Al die inligting met betrekking tot die insidente rakende die insameling en dokumentering van die inligting is aangeteken.

Die inhoud van gespreksgeleenthede in die vorm van individuele gesprekke en groeps gesprekke asook die werkwinkels is aangeteken en daar is so ver as moontlik gepoog om die juiste woorde en uitdrukkings van die deelnemers aan te dui. Die gegewens is vervat in die navorsingsverslag. Die data word geanaliseer deurdat alle aktiwiteite wat plaasgevind het tydens die proses van deelnemende–aksienavorsing weergegee word. Dit sluit alle gesprekke in wat gevoer is asook die aksies wat daaruit voortvloei het. Die deelnemers aan die navorsing is alfabeties genommer vir doeleindes van die verslag en ten einde hul identiteit te beskerm. Die betekenis wat ek aan my ervaringe gee soos ek deur die proses gevorder het, word ook telkens weergegee. Daar is ook gelet op die dominante temas wat tydens die groeps gesprekke, individuele gesprekke, werkwinkels en die gesprekvoeringsgeleentheid tussen geskeide ouers en hul kinders na vore getree het. Hierdie dominante temas het in `n latere stadium van die navorsingsproses in eksternaliseringsgesprekke oorgegaan met die daaropvolgende ontwikkeling van nuwe narratiewe en aksies.

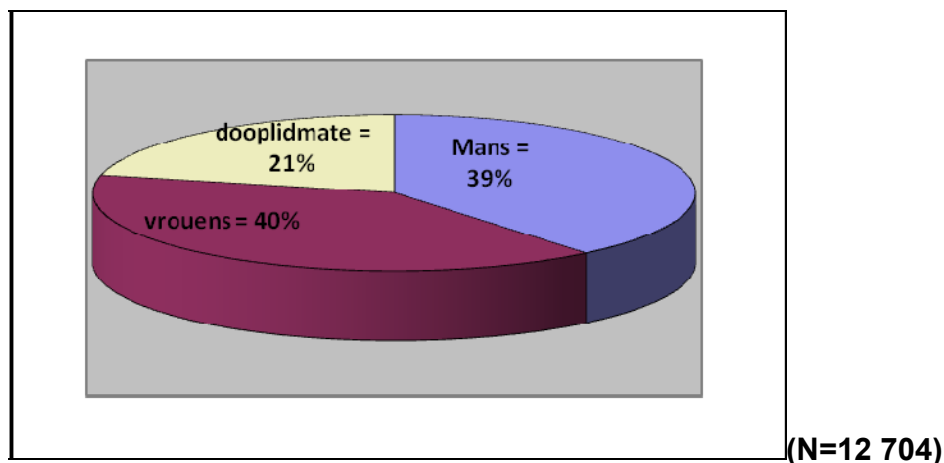
Ten einde volledige begrip te ontwikkel vir die konteks waarbinne die navorsing plaasvind, is dit verder nodig om relevante aspekte rakende die betrokke gemeente waarbinne die navorsing plaasgevind het, enkele logistieke faktore, asook die persoon van die navorser verder toe te lig.

### **8.1 RELEVANTE INLIGTING OOR MORELETA GEMEENTE**

Die onderstaande oppervlaktediagram en tabel gee `n uiteensetting van die samestelling van die NG Kerk Moreletapark ten opsigte van hul lidmate:



**FIGUUR: 8.1 OPPERVLAKTEDIAGRAM VAN VERSPREIDING VAN LIDMATE**



Die gemeente het 12 704 lidmate waarvan 21% dooplidmate is, 40% vrouens is en 39% mans is.

**TABEL: 8.1 HUWELIKSTATUS VAN VOLWASSE LIDMATE**

LIDMATE GESKEI	LIDMATE GETROUD	LIDMATE ENKELLOPEND
694	8 532	3 478

In ooreenstemming met die beskikbare statistiek van die gemeente is ± 3 478 lidmate enkellopend, ±8 532 is getroud en ±694 is geskei (Roos 2009). Hierdie statistiek is egter wat beskikbaar is en ek is van mening dat daar aansienlik meer geskeides in die gemeente is. Dit behoort in gedagte gehou te word dat lidmate waarskynlik as getroudes aansluit by die gemeente en dan nie later weer hul huwelikstatus korrigeer wanneer hul skei nie.

Daar is twee kampusse wat bekend staan as die Rubenstein Sentrum en die ander een as die Woodlands Sentrum. Aanvanklik het die gemeente slegs die Rubenstein Sentrum gehad waar eredienste in 'n ouditorium gehou is. Die ouditorium kan 1 500 mense

akkommodeer. Die sentrum beslaan ook `n kantoorblok waar die werknemers kantore het. Daar is in hierdie sentrum ook `n aantal beradingskamers beskikbaar wat vir individuele gesprekke en groepwerk benut kan word. `n Groot saal, ateljee en kombuisgeriewe vorm ook deel van die opset. Ek het een van die groeplokale by die Rubenstein Sentrum benut vir die groepgesprekke, individuele onderhoude en gesprekvoeringsgeleenthede. Vir die werkswinkel is die ateljee by die Rubenstein Sentrum benut. Al die lokale is toegerus met genoeg sitplekke, skryfborde en beskikbare kamers wat vir subgroepbesprekings benut is. Die lokale is ook so ingerig dat konfidensialiteit gehandhaaf kan word.

Daar is verder `n wieg en kleuterskool wat ook op die terrein bedryf word. Weens die lidmaatgetalle wat so vinnig vermeerder het, is die Woodlands Sentrum gebou, min of meer vier kilometer van die Rubenstein Sentrum af, in dieselfde woonbuurt, naamlik Moreletapark. Tans word slegs een aandervediens in die Rubenstein kerk gehou terwyl die oggenddiens by die Woodlands Sentrum plaasvind. Die "Shining Light" eredienste vir swartmense vind Sondagoggende in die Rubenstein kerk plaas en die die gemeente beskik oor die dienste van `n swart predikant. Die Woodlands sentrum se aanddiens is altyd in die vorm van `n jeugdiens. Die Woodlands Sentrum is in die vorm van `n auditorium wat 7 500 mense kan akkommodeer. Die gemeente bedien hoofsaaklik Afrikaanssprekende blankes en die limate is afkomstig vanuit die hele Pretoria en omliggende areas. Moreletapark is in die gegoede oostelike voorstede van Pretoria geleë en in afstand is dit min of meer agtien kilometer van die middestad van Pretoria. Die gemeente beskik oor nege leraars, waarvan een `n vrou is en een `n swart leraar is.

Daar is ook `n boekwinkel in beide die sentrums in bedryf. By Woodlands Sentrum is daar ook `n aantal groot lokale beskikbaar wat benut word vir opleidingsgeleenthede, groot groepe wat moet vergader, kombuisgeriewe en `n koffiewinkel. Twee massiewe wit tente op die Woodlands terrein word benut om die jeug (laerskool en voorskoolse kinders) tydens die normale oggenderedienste te bedien. Die twee sentrums is min of meer vier kilometer van mekaar af en beide val binne die munisipale grense van die Moreleta woonbuurt.

Daar is die volgende bediening in die gemeente:

**TABEL: 8.2 UITEENSETTING VAN VERSKEIE BEDIENINGE IN DIE GEMEENTE**

BEDIENING	FOKUS
30 Something	Hoofsaaklik vrouens in hierdie ouersdomsgroep, wat ongetroud of enkellopend is. Organiseer verskillende aktiwiteite vir hierdie groep byvoorbeeld 'n spreker of reël gesellige kuieraande.
40 + Enkelbediening	Vir enkellopende persone in hierdie ouersdomsgroep. Organiseer verskillende aktiwiteite vir hierdie groep byvoorbeeld 'n spreker of reël gesellige kuieraande.
Goue Kruik	Bediening wat toegespits is op bejaardes.
Jeugbediening	Bediening wat toegespits is op die jeug. Ds. Johan Smith is die jeugleer. Fokus op Sondagaand-eredienste wat op die jeug gerig is.
EEIII Bediening	Die fokus is met die bediening daarop toegespits om lidmate toe te rus om geestelike gesprekke te kan voer en dan op so 'n vlak met ander mense gesprekke te kan voer.
Gasvryheidsbediening	Die lidmate wat by hierdie bediening inskakel deel die afkondigings voor die aanvang van die kerk uit en neem kollekte op tydens eredienste. Ondersteun gestremde en ouer mense om in die kerk te kan kom.
Gebedsbediening	Gebedsversoeke en gebed tydens die erediens-verrigtinge word hanteer.
Geestelike en emosionele ondersteuningsentrum	Beraders, leraars en maatskaplike werkers is beskikbaar om terapeutiese dienste te verskaf na gelang van probleme wat aangemeld word.

BEDIENING	FOKUS
GPS (gemeentepan vir saamgroei)	Oriëntering van nuwe lidmate ten opsigte van aktiwiteite in die gemeente.
Omgeegroepbediening	Die ideaal is dat alle lidmate by `n omgeegroep inskakel. Die groepe vergader een maal per week.
Vrouebediening	Fokus op dienste aan die vrouelidmate.
Mannebediening	Fokus op dienste aan die manlike lidmate.
Sendingbediening en Kerkplanting	Fokus op sendingwerk, geestelike opleiding van jong swart mans, waarna kerkstigting kan plaasvind.
Shining Light Bediening	Eredienste en ander geestelike behoeves van ander Afrika-taal sprekendes.
Tolk en Vertaaldienste	Interpretering van Afrikaans na Engels beskikbaar tydens elke erediens.
Siekesorg en Rousmart bedieing	Dienste aan persone wat siek is of wat rou.

Ander bedieninge sluit die volgende in:

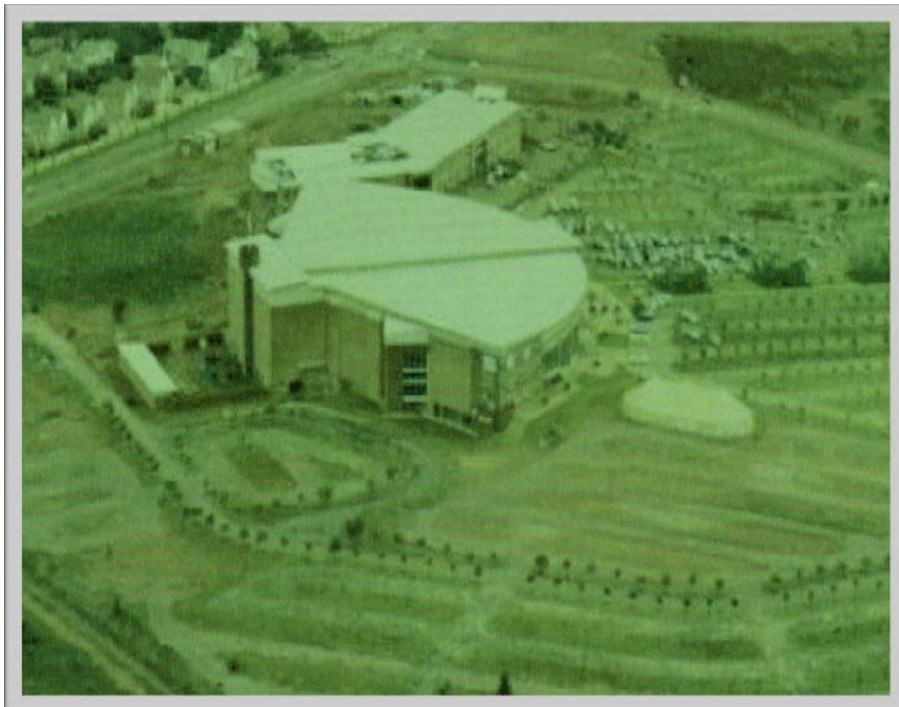
- Toerustingsbediening
- Huiswerkersbediening
- Tegnieese bediening
- Kommunikasie en inligting
- Besigheidstransformasie bediening
- Christelike gemeenskapsdiens – Daar is drie maatskaplike werkers in diens en hul kantore is gesetel by die Rubenstein Sentrum.
- Gawebediening

Die gemeente funksioneer op die basis van `n “makro gemeente” asook die “omgeegroepbediening” wat behels dat lidmate deel vorm van kleiner groepies

wat op `n weeklikse basis bymekaarkom en saam Bybelstudie doen aan die hand van `n handleiding wat deur die gemeente voorsien word. Waar nuwe lidmate aansluit en die groepe te groot word, vind afstigting plaas en word `n nuwe groep dan gestig. Uitbreiding of vermeerdering is juis die visie van die gemeente, naamlik dat 10 miljoen mense teen 2010 bereik sal word (Roos 2008).

Die geskeide persoon sal dus kan inskakel by die 40 + enkelbediening, die vroue- of mannebediening en/of die omgegroepebediening. Waar die persoon deur `n krisis beweeg as gevolg van sy egskeidingsituasie sal hy die Ondersteuningsentrum kan kontak vir terapeutiese dienste. Die eersgenoemde aksies is egter nie spesifiek op die behoeftes van geskeides gerig nie, sodat die spesifieke behoeftes van die geskeide persoon nie noodwendig aangespreek word nie.

Die hoof maatskaplike werker van die gemeente het as skakelpersoon vir my gedien. Sy het relevante inligting aan die bestuur gekommunikeer en my bygestaan met die logistieke aspekte tydens die navorsing.



**FOTO: 8.1 WOODLANDS SENTRUM (LUGFOTO)**

## **8.2 DIE PERSOON VAN DIE NAVORSER**

As navorser het ek grootgeword binne die Nederduitse Gereformeerde Kerk en is ek derhalwe op hoogte met die aard en omvang van die funksionering van die spesifieke kerk. My huweliksmaat het ook binne die spesifieke kerk grootgeword waar sy vader `n predikant was tot kort voor sy aftrede. Ek sowel as my man het vir etlike jare as maatskaplike werkers binne die struktuur van die Nederduitse Gereformeerde Kerk gewerk en beskik derhalwe oor goeie agtergrondskennis van maatskaplikewerkdienste binne die kader van die Nederduiste Gereformeerde Kerk.

My man se ouers is geskei toe hy 30 jaar oud was en reeds drie jaar met my getroud was. Ek en my man het derhalwe ons eie ervarings, betekenis en meegaaande werklikheidskonstruksies gekoppel aan egskeidings. Ons het sodoende eerstehandse ervaring opgedoen van egskeidingsituasies.

Ek is `n maatskaplike werker met agtergrondskennis en jarelange ervaring in die veld van maatskaplike werk. Gedurende 1999 het ek `n beperkte navorsingstudie na die take en rolle van die maatskaplike werker in egskeidingsbemiddeling geloods. Benewens my akademiese agtergrond in maatskaplike werk, beskik ek ook oor `n Honeursgraad in Sielkunde. Binne my werksomgewing, naamlik Korrektiewe Dienste, en dan spesifiek programontwikkeling waarmee ek die afgelope drie jaar gemoeid is word `n baie direkte aanslag gevolg. Dit was `n besondere uitdaging om binne die raamwerk van die konstruksionisme en spesifiek volgens die beginsels van die narratiewe werkwys (‘‘not knowing’’) te werk te gaan.

## **8.3 LOGISTIEKE FAKTORE**

Die feit dat ek in `n voltydse betrekking staan, het die verloop van die navorsing vertraag aangesien ek voortdurend my werkskedule in gedagte moes hou met betrekking tot die implementering van aksies. Verder is al die persone wat ingeskakel het by die navorsing geskeide persone, waarvan die meeste kinders het en voltydse werk. As gevolg van die feit dat hulle besige skedules het en as enkelouers funksioneer, was dit moeilik om soveel as moontlik van die deelnemers vir sessies bymekaar te kry.

Logistieke reëlins is getref met die hoof maatskaplike werker dat die groepsgepreksgeleenthede op Dinsdagaande vanaf 18h30 sal plaasvind in die Ondersteuningsentrum van die Rubenstein Sentrum. `n Databasis is deur my bygehou ten opsigte van deelnemers aan die navorsing en hulle is weekliks gekontak deur middel van selfoonboodskappe om hulle te herinner aan die groepe. `n Vrywaringsvorm (bylae 2) is deur elke deelnemer onderteken alvorens hy/sy ingeskakel het by die navorsing en elke deelnemer het ook `n vraelys (bylae 3) voltooi wat die basiese besonderhede oor die deelnemer verskaf het. Dit het verseker dat deelnemers vrywillig inskakel by die navorsing.

#### **8.4 OORSIG OOR DIE VERLOOP VAN DIE NAVORSING EN DEELNEMERS**

Die volgende tabel gee die inligting weer ten opsigte van al die belangrikste aktiwiteite wat plaasgevind het gedurende die verloop van die empiriese gedeelte van die navorsing gedurende 2008.

**Tabel: 8.3 Oorsig oor die belangrikste aktiwiteite gedurende die empiriese gedeelte van die studie**

Nommer	Datum	Aantal Deelnemers		Tipe interaksie				Hoofstema
		Mans	Dames	G	I	W	B	
1.	24.02.2008	±50	±15	X			X	Bekendstelling van die navorsing aan omgegroepleiers by skoolingsgeleentheid.
2.	18.03.2008	0	2	X				Motivering tot deelname, ken mekaar en geleentheid tot ontlading.
3.	15.04. 2008	0	5	X				Ken mekaar en bespreking van areas wat geaffekteer word deur egskeiding.
4.	22.04.2008	1	4	X				Formulering van verwagtinge van die byeenkomste. Verdere eksplorering van area's wat deur egskeiding geaffekteer word en uitruiling van hanteringsmeganismes in die hantering van egskeidingsituasies.
5.	27.04.2008	1	1	X				Faktore wat aanleiding gee tot egskeiding. Die benutting van hulpbronne en terapeutiese dienste in die verwerking van die egskeidingsituasie.
6.	13.05.2008	0	1		X			Deelnemer vertel haar verhaal oor haar egskeiding.
7.	20.05.2008	1	2	X				Fases in die hantering en verwerking van egskeiding. Identifisering van waar is ek? Waar sou ek graag wou wees?
8.	27.05.2008	1	2	X				Wie het 'n rol gespeel in my egskeidingsituasie, watter rol en watter rol behoort die persone te speel?



Nommer	Datum	Aantal Deelnemers		Tipe Interaksie				Hoofthema
		Mans	Dames	G	I	W	B	
9.	1.06.2008	±40	±18	X			X	Bekendstelling van navorsing, oorsig oor vordering.
10.	03.06.2008	0	4	X			X	Bekendstelling van navorsing aan omgegroepe.
11.	10.06.2008	0	1		X		X	Voornemende deelnemer: Bekendstelling van navorsing. Sy deel haar egskeidingsverhaal.
12.	11.06.2008	0	3	X			X	Bekendstelling van navorsing aan omgegroepe. Twee dames vertel hul egskeidingsverhale.
13.	17.06.2008	0	1		X		X	Voornemende deelnemer. Bekendstelling van navorsing.
14.	17.06.2008	0	3	X				Effek van egskeiding op kinders en die hantering van kontak met gewese egmaat.
15.	01.07.2008	1	3	X				Identifisering van die mees uitstaande areas in elke deelnemer se lewe wat deur hul egskeidingsituasie geraak is. Formulering van konstruktiewe idees wat vir elkeen gewerk het in die hantering van hul situasie (deel en leer bymekaar). Deel van beskikbare hulpbronne.
16.	15.07.2008	0	4	X				Betekenisgewing aan die egskeidingsituasie en eksternalisering van die egskeidingsprobleem.

Nommer	Datum	Aantal Deelnemers		Tipe Interaksie				Hooftema
		Mans	Dames	G	I	W	B	
17.	22.07.2008	0	4	X				Die effek van egskeiding op kinders en uitdagings rakende my toekomstige verhouding met die teenoorgestelde geslag.
18.	02.08.2008	2	14			X		Werkswinkel met volwasse geskeide persone.
19.	12.08.2008	0	1		X		X	Bekendstelling van die navorsing aan `n voornemende deelnemer.
20.	12.08.2008	1	5	X				Beplanning na werkswinkel – aksieplanne.
21.	19.08.2008	0	1		X		X	Bekendstelling van die navorsing aan `n voornemende deelnemer.
22.	02.09.2008	2	6	X				Beplanning na werkswinkel – aksieplanne.
23.	16.09.2008	1	4	X				Aksiekomitees en take/aksies.
24.	14.10.2008	0	1		X		X	Bekendstelling van projek aan voornemende deelnemer.
25.	17.10.2008	5	6	X				Sosiale byeenkoms.
26.	25.10.2008	2	4	X				Groepsgesprekgeleentheid met kinders van geskeide ouers.
27.	04.11.2008	5	6	X				Bekendstelling van navorsing aan voornemende deelnemer.

Nommer	Datum	Aantal Deelnemers		Tipe Interaksie				Hooftema
		Mans	Dames	G	I	W	B	
28.	08.11.2008	2	4	X				Gespreksgeleentheid:Ouers en Kinders
29.	17.11.2008	1	4	X				Beplanning vir 2009.
30.	06.12.2008	5	6	X				Afsluitingsgeleentheid

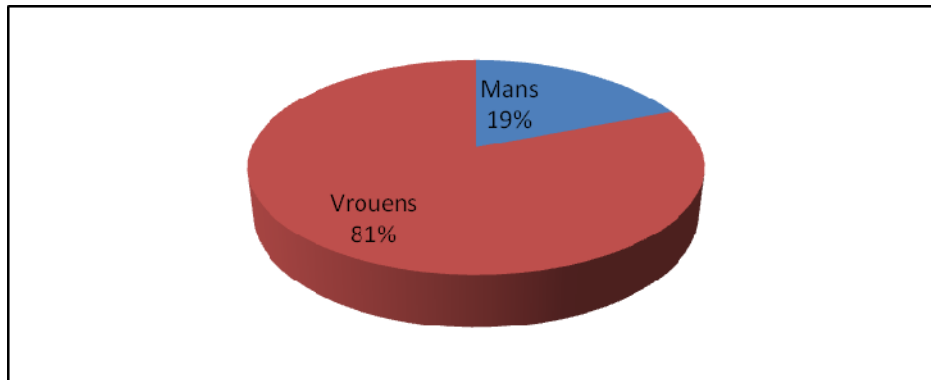
**\*G: Groepsgesprek; I: Individuele gesprek; W: Werkswinkel; B: Bekendstellingsgeleentheid;**

Ses-en-dertig (36) volwassenes en ses (6) kinders is by die navorsing betrek. Basiese inligting oor die kinders wat deelgeneem het aan die navorsing is vervat in tabel 8.9 en 8.10.

Die basiese besonderhede van die volwassenes aan wat aan die navorsing deelgeneem het, is soos volg:

- **Geslag van die deelnemers**

***Figuur: 8.2 Geslag van die deelnemers***



(N=36)

Sewe mans en nege-en-twintig vrouens het aan die navorsing deelgeneem. Heelwat meer vrouens as mans het aan die navorsing deelgeneem (nagenoeg vier keer meer vrouens as mans).

- **Ouderdomsverspreiding van die deelnemers**

***Tabel: 8.4 Ouderdomsverspreiding van die deelnemers:***

20-30 Jaar	31-40 Jaar	41-50 Jaar	51 Jaar en ouer
1	16	12	7

Meeste van die deelnemers, naamlik 44% het in die ouderdomskategorie van 31 tot 40 jaar geval, terwyl 33% in die ouderdomskategorie 41 tot 50 jaar geval het. Slegs een deelnemer (3%) het in die ouderdomskategorie van 20 tot 30 jaar geval. Sewe

deelnemers naamlik 20% van die deelnemers het in die ouderdomskategorie 51 jaar en ouer geval.

- **Huwelikstatus van die deelnemers**

61% van die deelnemers was nog nie wetlik geskei nie en die res naamlik 39% was geskei tydens hul inskakeling by die navorsing. Meeste van die deelnemers het derhalwe ingeskakel by die navorsing alvorens hul egskending wetlik afgehandel was.

- **Aantal kinders per deelnemer**

***Tabel: 8.5 Hoeveelheid kinders per deelnemer***

Geen kinders	1-2 kinders	3 en meer kinders
7	24	5

Meeste van die deelnemers naamlik 67% van die deelnemers het 1-2 kinders gehad, terwyl 19% (nagenoeg `n vyfde) geen kinders gehad het nie terwyl 14%, 3 of meer kinders gehad het. Vyf deelnemers, met ander woorde 14% van die deelnemers het 3 en meer kinders gehad.

## **8.5 DIE PROSES VAN DEELNEMENDE-AKSIENAVORSING**

Die proses van deelnemende-aksienavorsing word nie duidelik in die literatuur aangetoon nie, sodat dit `n proses van “verheldering” en “bewusmaking” van diegene aandui wat betrokke is daarby. Dit neem verder telkens `n eie loop na gelang van die unieke situasie waarbinne dit afspeel (vgl. 7.1.3).

Eie aan die aard van deelnemende-aksienavorsing het daar tydens die laaste gespreksgeleentheid nog steeds nuwe deelnemers aangesluit. Daar word voorsien dat dit `n deurlopende proses sal wees waar nuwe deelnemers voortdurend sal aansluit by die aksie.

Die volgende breë riglyn word benut om die hoofmonente van die verloop van die navorsingsgebeure aan die hand van die proses van deelnemende-aksienavorsing weer te gee. Die benutting van die narratiewe werkswyse wat as strategie aangewend is, word ook aangetoon in die verskillende fases.

- Identifisering van die gemeenskap
- Toetrede tot die gemeenskap
- Identifisering en werwing van deelnemers
- Interaskieprosesse
- Aksies

(Vgl. Rahman 1993:79 en 7.1.3.)

Die fases vloei ineen en `n “sig-sag” effek word verkry waar daar vorentoe beweeg word in die fases, maar dan weer terug ensovoorts. Die verloop van die onderhawige navorsing word aan die hand van die genoemde fases weergegee. Alhoewel daar reeds aksies plaasgevind het na aanleiding van inisiatiewe wat deur deelnemers geneem is, word voorsien dat daar na die opstel van die navorsingsverslag nog verdere aksies sal plaasvind en dat die fases van die navorsingsproses derhalwe nie as afgehandel beskou kan word nie.

### **8.5.1 Identifisering van die gemeenskap**

Ek het in Desember 2006 na die woonbuurt Erasmuskloof verhuis en binne die grense van die NG Kerk Moreletapark gewoon. Ek was reeds besig met die literatuurstudie van die navorsing en het tot die besef gekom dat daar `n groot aantal geskeide mense binne die makro-gemeente val. Ek het navraag gedoen na die aksies of bedieninge wat vir geskeides bestaan en gevind dat daar geen spesifieke aksie is wat net gemoeid is met geskeides en hul kinders nie. Die maatskaplike werkers lewer wel dienste aan geskeides en hul gesinne, maar dit is op `n een tot een basis wanneer die spesifieke behoefte geregistreer word. Die potensiaal om die empiriese gedeelte van die navorsing binne die gemeente uit te voer, is verder versterk deur die feit dat daar “`n kultuur van betrokkenheid” by die gemeente waargeneem is. So byvoorbeeld is meeste gemeentelede ingeskakel by `n omgegroepe wat een maal per week byeenkom.

### **8.5.2 Toetrede tot die gemeenskap**

In Februarie 2008 het ek die kerk gekontak oor die beplande navorsing en wou weet watter kanale ek moes volg om goedkeuring te verkry om die navorsing te kan begin. Ek is verwys na die hoof maatskaplike werker en sy het 'n persoonlike afspraak met my gereël op 20 Februarie 2008. Intussen het ek 'n algemene inligtingstuk saamgestel oor die navorsing en ook die empiriese gedeelte daarvan verduidelik wat op daardie stadium 'n aanvang sou neem met groepe met mans en vrouens wat geskei is of deur egskeiding gaan. Die inligtingstuk is benut as raamwerk om die navorsing aan die kerk bekend te stel en het die seleksiekriteria wat benut sal word om deelnemers te identifiseer en betrek, verduidelik. Die seleksiekriteria was naamlik:

- Mans en vrouens wat wettig getroud is/was en deur 'n egskeiding gaan of gegaan het.
- Die mans en vrouens moet verkieslik nie weer getroud wees nie, met ander woorde nie 'n hersamegestelde gesin wees nie.

Daar is van doelgerigte steekproeftrekking gebruik gemaak deurdat die kriteria vir die deelnemers duidelik uiteen gesit is. (Vgl. Strydom en Delpont 2005:328-329.)

Die doel was om die beoogde navorsing aan die leierstruktuur van die kerk bekend te stel sodat die nodige goedkeuring verkry kon word (Bylae 1).

Daar is met die maatskaplike werker ooreengekom dat die uitnodiging aan persone wat deur egskeiding gaan of reeds geskei is, te rig. Die uitnodiging om aan die navorsing deel te neem, sou vir vier Sondae op die afkondigings geplaas word ten einde deelnemers te werf (Bylae 4). Deelnemers sou vrywillig inskakel by die navorsing en moes die vrywaringsvorm onderteken om dit te bevestig. Verder sou ek ook die navorsing by 'n omgegroepleierskolingsgeleentheid, wat elke Sondagoggend direk na die erediens plaasvind, bekendstel. Die omgegroepleiers woon hierdie verpligte skoling by en kan weer die uitnodiging aan lidmate wat besig is om te skei of reeds geskei is, bekend stel. Die bekendstelling van die navorsing by die omgegroepleierskoling het op 24 Februarie 2008 plaasgevind. Daar is heelwat geskeide persone of persone wat deur

egskeiding gaan wat ook reeds deel vorm van `n omgeegroep en derhalwe mag baat vind by inskakeling by die navorsing.

Weeklikse telefoniese kontak het tussen my en die hoof maatskaplike werker van die kerk plaasgevind rakende die reaksie wat ontvang is op die uitnodiging aan lidmate wat geskei is of deur egskeiding gaan om in te skakel by die navorsing. `n Aantal voornemende deelnemers het my ook direk gekontak met die oog op inskakeling by die navorsing. `n Verwysingsisteem is in plek gestel sodat in gevalle waar deelnemers wat problematiek ervaar en onmiddellike opgevolg moet word deur my na die hoof maatskaplike werker van die gemeente verwys sal word. Twee deelnemers is verwys na die maatskaplike werker vir opvolgdienste (individuele dienste).

Op Sondag 1 Junie 2008 het ek weer die bekendstelling van die navorsing by die omgeegroepskolingsgeleentheid bekend gestel. Tydens hierdie bekendstellingsgeleentheid het twee omgeegroepieleiers my genader met die versoek dat ek persoonlik hul onderskeie omgeegroepe moet bywoon om die navorsing onder hulle groeplede bekend te stel. Die een groepleier is self geskei en die dames wat by haar omgeegroep inskakel, is almal ook geskei of besig om te skei. Die ander omgeegroepieleier wat die versoek gerig het dat ek haar omgeegroep besoek, is `n ongetroude persoon. Ook haar omgeegroep bestaan uit geskeide dames. By hierdie selfde geleentheid het nog `n omgeegroepieleier spontaan aangedui dat syself geskei is en haar vriendin wat nou besig is om te skei graag sou wou inskakel by die navorsing. Die twee dames het ingeskakel by die werkswinkel wat op Saterdag 2 Augustus 2008 plaasgevind het. Ek het op die vermelde uitnodigings van die twee omgeegroepe gereageer en hulle onderskeidelik op 3 Junie 2008 en 11 Junie 2008 besoek.

Die Inligtingstuk oor die navorsing is as basis benut om die navorsing aan die groepe bekend te stel, en vier dames het die groep bygewoon wat op 3 Junie 2008 plaasgevind het. Nie een van die dames het egter ingeskakel by die groeps gesprekke en die werkswinkel nie. Die omgeegroep van 11 Junie 2008 is deur drie dames bygewoon en hulle het die aand oopgehou slegs om met my in gesprek te tree oor hul ervaring van hul



egskedingsituasie. Nie een van hierdie dames het egter ingeskakel by die daaropvolgende groepe of die werkwinkel nie.

Bemaking van die werkwinkel het geskied by wyse van plasing van 'n uitnodiging om die werkwinkel by te woon op die Sondagafkondigings, terwyl die Ondersteuningsentrum ook mense wat 'n behoefte aan dienslewering rakende egskedingsaangeleenthede getoon het, verwys het.

### 8.5.3 Identifisering en werwing van deelnemers

Individuele gesprekvoering het met 'n aantal deelnemers plaasgevind. Dit was hoofsaaklik nuwe deelnemers wat oorweeg het om in te skakel by die navorsing, maar eers 'n persoonlike gesprek met my wou voer oor die aard en omvang van die navorsing sodat hulle 'n besluit kan neem oor hulle moontlike inskakeling. Hulle het vrywillig en spontaan gereageer op die uitnodiging wat op die Sondagafkondigings geplaas is of alternatiewelik het hulle self die Ondersteuningsentrum van die kerk gekontak na aanleiding van hul behoefte aan terapeutiese ondersteuning (Bylae 5). Die Ondersteuningsentrum het hulle dan na my verwys. Die onderstaande tabel gee 'n opsomming van die individuele gesprekvoering wat met voornemende deelnemers gevoer is. Deelnemers is letters van die alfabet toegeken ten einde hul identiteit te beskerm.

**Tabel: 8.6 Individuele gesprekke**

Nommer	Datum	Geslag	Verwysingsnommer
1.	10.06.2008	Vrou	M
2.	17.06.2008	Vrou	LL
3.	12.08.2008	Vrou	MM
4.	19.08.2008	Vrou	NN
5.	14.10.2008	Man	KK
6.	04.11.2008	Vrou	OO

Vyf dames en een man het individuele gesprekke met die navorser gevoer. Die ander deelnemers het die navorser telefonies gekontak waartydens die aard en omvang van die navorsing deur my aan hulle verduidelik is. Hulle het dan spontaan by die daaropvolgende groeps gesprek ingeskakel .

### **8.5.3.1 Verloop van individuele onderhoude**

Die deelnemers (verwysing nommers: M, LL, MM, NN, KK en OO) is individueel gesprek en die aard en omvang van die navorsing is aan hulle verduidelik, waar die inligtingstuk oor die navorsing ook as basis benut is. Met die uitsondering van een dame (verwysing nommer LL) het almal die vrywaringsvorm onderteken asook die vraelys voltooi. Die een dame wat nie die vorms onderteken het nie, het spesifiek `n behoefte aan inskakeling by `n omgeegroep gehad en is derhalwe na die omgeegroepbediening verwys vir inskakeling dienooreenkomstig. Drie van die dames wat individueel georiënteer is ten opsigte van die navorsing (LL, MM en OO) het egter nooit ingeskakel by die groep wat reeds in proses was nie. Nog `n deelnemer (verwysingsnommer NN) het die navorser individueel gesprek nadat sy die werkwinkel bygewoon het. Sy was reeds by individuele terapeutiese dienste by een van die maatskaplike werkers by die Ondersteuningsentrum ingeskakel en daar is ooreengekom dat sy sal voortgaan met die inskakeling daarby. Al die ander deelnemers wat individueel georiënteer is, het ook die behoefte gehad om hul storie aan my te vertel en die inligting word volledig in die fase wat die interaksieproses beskryf, hanteer. (Vgl.8.5.4.)

Die identifisering en werwing van deelnemers het ook binne groepsverband plaasgevind deur die bekendstelling van die navorsing aan omgeegroepe wat uit geskeide persone saamgestel is. Die gesprekvoering met die twee omgeegroepe wat ek besoek het, het soos volg verloop:

### **8.5.3.2 Persoonlike bekendstelling van die navorsing aan omgeegroep**

#### **▪ DINSDAG 3 JUNIE 2008 (OMGEEGROEP NOMMER 1)**

Ek het die omgeegroep aan huis van die leier besoek. Vier dames was teenwoordig en ek het die navorsing aan die hand van die inligtingstuk bekendgestel. Kopieë van die inligtingstuk is ook aan elke omgeegroep lid verskaf. Ek is slegs `n 15 minute tydsgleuf toegelaat om die bekendstelling te doen aangesien die groep daarna sou voortgaan met hulle program soos voorgeskryf word in die handleiding vir omgeegroep.

Drie van die dames is reeds geskei terwyl die ander een besig is om te skei. Van die omgeegroep se dames was nie op die spesifieke aand teenwoordig nie en die leier het ooreengekom om ook `n inligtingstuk met my kontakbesonderhede aan hulle te verskaf wanneer hulle weer die omgeegroep bywoon. Die beplanning van die werkswinkel vir geskeide persone is ook aan die omgeegroep bekendgestel en hulle is gemotiveer om te oorweeg om dit by te woon.

#### **▪ WOESDAG 11 JUNIE 2008 (OMGEEGROEP NOMMER 2)**

Ek het die omgeegroep aan huis van die leier besoek. Drie dames was teenwoordig en ek het die navorsing aan die hand van die inligtingstuk bekendgestel. Die leier van die groep is `n enkellopende persoon, terwyl die ander twee dames geskei is. Daar was `n aantal van die lede van die groep wat nie die groep kon bywoon nie. Daar was nie `n spesifieke program vir die aand nie en ek was derhalwe nie beperk in terme van tyd nie. Die idee was om die aand te reserveer om die navorsing aan die groep bekend te stel. Die twee dames (verwysingsnommers PP en QQ) wat geskei is, het die behoefte gehad om hul storie oor hul egskeiding met my te deel en die inligting word volledig in die afdeling rakende die fase oor die interaksieproses weergegee.

Die identifisering en werwing van deelnemers was tydrowend veral wanneer die voornemende deelnemers eers `n individuele gesprek met my verlang het. Die individuele gesprekke het ook in die meeste van die gevalle die vorm aangeneem waar die deelnemer spontaan sy storie oor sy egskeidingsituasie aan my vertel het nadat hy

georiënteer is ten opsigte van die navorsing. Derhalwe het die individuele gesprekke baie tyd in beslag geneem terwyl sommige van hierdie persone nie by die verdere verloop van die navorsing ingeskakel het nie.

#### **8.5.4 Interaksieproses**

Die interaksieproses het gespreksgeleenthede in die vorm van groeps gesprekke, individuele gesprekke asook 'n werkwinkel ingesluit. Dit is hoofsaaklik in hierdie fase en die daaropvolgende fase waar die narratiewe metode as strategie aangewend is en die volgende inligting kan weergegee word in ooreenstemming met opeenvolging van die datums waarop dit plaasgevind het. Die groeps gesprekke met geskeide volwassenes het min of meer elke Dinsdagaand plaasgevind.

##### **8.5.4.1 Eerste groepsgesprekgeleentheid: 18 Maart 2008**

Slegs twee deelnemers, A en B het die groep bygewoon, moontlik omdat dit die eerste keer was wat die groep byeengekom het en daar nie voorheen sodanige aksie of groep in plek was nie. Die narratiewe metode is as werkswyse benut en die deelnemers het hul werklikheid van hul egskeidingsituasie, hul ervaring en betekenisgewing daarvan soos volg gedeel:

- Ervaar skok en ontnugtering waar die vrou uitvind dat haar man 'n verhouding met 'n ander vrou het. (Vra haarself gewoonlik af: "Hoe kon hy so ver gaan?")
- Waar die vrou uitvind dat haar man 'n verhouding aangeknoop het, gaan sy gewoonlik vir HIV-toetsing. Daar is dan 'n behoefte om 'n mediese dokter te hê wat empatie vir die situasie het.
- Ervaar finansiële probleme en ervaar dat hulle in die opsig in die steek gelaat is deur hul vorige egmaats.
- Ervaar eensaamheid as gevolg van die egskeiding.
- Ervaar dat hulle hul gewese mans kwalik neem vir die egskeidingsituasie en derhalwe kwaad is vir hulle. Ervaar 'n situasie van "ek wil hom terugkry hiervoor" vroeg in die egskeidingsproses.
- Ervaar dat die "planne en drome" wat hulle gemaak en gehad het, vernietig is.
- Die vrou is geneig daartoe om haarself te vergelyk met die vrou met wie haar

man `n verhouding aangeknoop het.

- Ervaar dat `n vrou nie kan aangaan met haar lewe alvorens die egskeiding nie amptelik volgens die wetlike prosedure afgehandel is nie.
- Ouer kinders ervaar dikwels ambivalente gevoelens teenoor hul vader, in die gevalle waar hy die een is wat `n newe- verhouding aangeknoop het. Hulle blyk veral ambivalente gevoelens te hê ten opsigte van verdere kontak met hom.
- Dit word soms positief ervaar deur die vrou om haar eie roetine te volg en nie verantwoordelikheid hoef te neem ten opsigte van die versorging van die man nie.

Die feit dat slegs twee deelnemers opgedaag het vir die gespreksgeleentheid is bespreek en daar is ooreengekom dat die afkondiging steeds op die Sondagafkondigings geplaas sal word ten einde meer deelnemers uit te nooi om in te skakel by die navorsing.

*Ek het ervaar dat die fase van die egskeidingsproses waarin die deelnemer verkeer `n bepalende rol speel in haar spesifieke ervaringe en betekenisgewing aan die situasie op daardie gegewe stadium. Die een deelnemer is waarskynlik in die aanvangsfase van `n egskeiding, terwyl die ander deelnemer reeds haar egskeidingsituasie verwerk<sup>4</sup>het.*

Die eerste kartering van die narratiewe metode naamlik die dekonstruksie van die storie ('statement of position") het in die groeps gesprek ontvou. Dit het voorgekom asof dit verligting by die deelnemers geskep het om hul egskeidingsituasie te ontlaai. Soos hulle mekaar en my tydens die gesprek leer ken en begin vertrou het, het hulle meer inligting rakende hul egskeidingsituasie met mekaar en my gedeel.

*Ek was tot `n mate oorweldig deur die feit dat die twee dames met die eerste gesprek soveel intieme inligting gedeel het. Dit was ook my eerste groeps gesprek met deelnemers en het die gesprek nie die normale vorm van `n eerste groeps gesprek*

---

<sup>4</sup> Navorsers se interpretasies en ervaringe word in kursief aangedui.

*aangeneem nie, maar het die twee dames as't ware direk konsentreer op hul egskeidingsituasie.*

Vanweë die skoolvakansie het die daaropvolgende groeps gesprek op 15 April 2008 plaasgevind.

#### **8.5.4.2 Tweede groeps gesprekkeleentheid: 15 April 2008**

Vyf dames (nommer A, C, D, E, en F) het die byeenkoms bygewoon en die sentrale tema het daarop gefokus om die areas te identifiseer wat geaffekteer word deur hul egskeidingsituasie naamlik:

- **Finansies**

Die meeste deelnemers het finansiële sekuriteit ervaar voor hul egskeiding. Die egskeidingsituasie het hul situasie op finansiële gebied verswak en hulle moes weer van voor af begin bou in die hoop om weer sekuriteit in die verband te kan ervaar. Deelnemer E noem dat sy steeds in die gesinswoning woon met die kinders, maar dat sy uiteindelik na 'n meer bekostigbare woning sal moet verhuis. Deelnemer A en F dui aan dat hulle min of meer in dieselfde situasie verkeer en dat hulle onsekerheid beleef rakende hul finansiële situasie. Al drie deelnemers E, A en F is in die proses van egskeiding. Deelnemer D vermeld dat sy reeds na 'n meer bekostigbare woning verhuis het en dat haar egskeidingsituasie definitief haar finansiële situasie verswak het. Deelnemer C moes tydelik by familie intrek as gevolg van haar finansiële probleme en dui aan "...ek het eintlik alles verloor." Deelnemer D dui aan dat sy steeds rekeninge ontvang wat deur haar gewese egmaat betaal behoort te word, ten spyte daarvan dat sy reeds etlike jare gelede geskei is. Deelnemer F dui aan dat sy sukkel om finansiëel die mas op te kom. Sy is nog nie wettig geskei nie (maar haar gewese egmaat het reeds 'n jaar gelede die gesamentlike woning verlaat) en omdat daar nie 'n egskeidingsooreenkoms in plek is nie betaal hy nie gereeld onderhoud vir hul drie jong kinders nie.

Die deelnemers ervaar onsekerheid en angstigheid rondom hul finansies sodat hulle waarskynlik beleef dat die egskeiding hul verarm.

▪ **Konflik op geestelike gebied**

Die Bybel dui aan dat egskeiding nie toelaatbaar is nie. In die realiteit word egter ervaar dat egskeiding dikwels die enigste oplossing vir die betrokke situasie is – of dat die ander egmaat dit verlang. Deelnemer D vertel aan die ander deelnemers dat sy `n lang pad gestap het en verskeie pogings aangewend het om haar huwelik te red. Sy is reeds jare geskei en aanvanklik het die kerk aangedui dat dit glad nie `n opsie is om te skei nie. Derhalwe het sy by verskeie terapeutiese dienste en berading van die kerk ingeskakel. Sy meld dat haar gewese egmaat onder andere verskeie kere vir psigiatriese behandeling gegaan het en dat sy hom elke keer ondersteun het. Volgens haar “...het hy nooit verander nie.” Sy dui verder aan dat sy die afgelope paar jaar ervaar het dat die kerk meer tegemoetkomend is teenoor egskeiding en aanvaar dat dit `n realiteit is. Deelnemer C noem dat dit haar tweede mislukte huwelik is en dat sy haarself afgevra het “...hoe kan dit wees dat ek weer misluk het” en “...ek was so seker hierdie keer.” Sy dui aan dat sy baie skuldgevoelens oor die situasie ervaar het. Deelnemer A en E dui aan dat hulle gewese egmaats die egskeiding verlang het en alreeds weer `n nuwe maat in hul lewens het.

Die Bybelse riglyne rakende die huwelik, teenoor die realiteit van die problematiek wat egpare dikwels ervaar wat tot egskeiding aanleiding gee, veroorsaak konflik in die gemoed van die deelnemers.

▪ **Verwarring ten opsigte van rolle**

Deelnemers E en F het jong kinders wat `n uitdaging binne hul egskeidingsituasie skep aangesien die deelnemers ervaar dat hulle die verantwoordelikhede ten opsigte van die kinders alleen hanteer. Deelnemer F dui aan dat haar buurman uitreik om haar by te staan ten opsigte van haar kinders. Die feit dat hy soms na die kinders omsien verlig die geweldige druk wat op haar is, terwyl die kinders dan ook blootgetel word aan die invloed van `n manlike figuur. Al die deelnemers werk voltyds en dui aan dat hulle

ervaar dat hulle verantwoordelikheid vir die finansiële stabiliteit neem sowel as vir die huishouding tuis. Deelnemers E en F is bekommerd oor die effek wat dit op hul jong kinders mag uitoefen. Deelnemers A en D se kinders is reeds adolessente en volwassenes en hulle is derhalwe nie so bekommerd oor die effek van hierdie aspek nie. Hulle ervaar dat "...hul kinders groot is en self die situasie kan lees en dienoreenkomstig besluite kan neem."

Tradisioneel is die man as die persoon bestempel wat die primêre bron van sekuriteit skep. Waar die man onttrek uit die verhouding word die vrou gedwing om hierdie rol ook te vervul terwyl sy steeds ook voortgaan met haar rol as versorger. Sodoende word verwarring ten opsigte van verskillende rolle geskep veral by jong kinders.

#### ▪ **Kinders**

Al die deelnemers is dit eens dat die gesin se egskeidingsituasie `n direkte invloed op die betrokke kinders uitoefen en dat die kinders veral verlies ervaar weens die gesin se egskeidingsituasie. Deelnemer F noem dat sy genoodsaak was om die gesin se huishulp te laat gaan omdat sy nie meer finansiëel in staat was om haar salaris te betaal nie. Die huishulp is egter soos een van die gesinslede en was dit traumaties vir haar en die kinders om haar te verloor. Dieselfde deelnemer (F) meld dat sy bekommerd is oor die feit dat haar kinders nou min kontak met hul vader het en daar derhalwe minder blootstelling aan `n vaderfiguur is. Deelnemer E dui aan dat sy en haar drie jong kinders sukkel om finansiëel die mas op te kom aangesien haar gewese maat nie gereeld onderhoud betaal nie. Haar oudste kind is dan ook deeglik bewus van die feit dat hulle in die toekoms sal moet verhuis aangesien die deelnemer nie alleen die huis kan bekostig nie. Deelnemer E dui verder aan dat die kinders min kontak met hul vader het aangesien die egskeidingsoreenkoms nog nie gefinaliseer is nie. Deelnemer F vertel dat sy ook onlangs `n voltydse betrekking bekom het. Derhalwe het haar en die kinders se roetine verander aangesien sy van te vore van die huis af gewerk het.

Deelnemer C het nie kinders nie, terwyl deelnemer A en D se kinders reeds uit die skool is. Deelnemer D noem dat sy baie ondersteuning van haar kinders ontvang en dat sy



die ervaring het dat hulle begrip toon vir haar besluit om te skei. Deelnemer A dui aan dat veral een van haar kinders die skeiding van haar ouers moeilik ervaar. Sy kry die idee dat die kinders hul vader mis en dat hulle verder daarmee worstel dat daar 'n ander persoon in sy lewe is. Die deelnemers is van mening dat selfs ouer kinders verlies ervaar en derhalwe 'n egskeidingsituasie moeilik aanvaar.

- **Skuldgevoelens**

Vrouens beleef erge druk vanweë die verskillende take en rolle waarvoor hulle nou alleen verantwoordelikheid moet neem. Deelnemer E vertel dat sy 'n bedrywige program het met drie jong kinders en deelnemer F sluit daarby aan dat sy dieselfde ervaring het. Hulle voel daarom ook maklik skuldig byvoorbeeld as hulle nie by alles kan uitkom nie. Die ervaring is derhalwe dat hulle te min tyd het om met die kinders te spandeer.

- **Myself**

Die groeplede ervaar woede en ander tye weer hartseer teenoor hulle egmaats. Hulle ervaar erge spanning en twee van die groeplede, deelnemer A en D het aangedui dat hul anti-depressante moes gebruik om deur die situasie te werk. Die deelnemers met jong kinders, (deelnemer E en F) is dit eens dat hulle feitlik geen tyd tot hul beskikking het om aan persoonlike ontspanning te spandeer nie. Deelnemer D dui aan dat haar kinders onafhanklik funksioneer en dat sy veral oor naweke baie eensaam is. Deelnemer A se kinders is ook uit die skool en sy dui aan dat sy "...dit soms geniet om haar eie program te kan skeduleer en dan te volg, sonder om aan ander te moet verslag doen." Sy vermeld dat sy dit onder andere geniet om yoga klasse te doen en sal dan met die kinders reël om self ete voor te berei.

- **Ervaring van mislukking**

Dit is twee van die groeplede se tweede huwelik (deelnemer C en F) en hulle dui aan dat hulle aanvanklik seker was dat hulle nou wel hul ideale man ontmoet het en dat dit nie weer sou misluk nie. Egskeiding gee 'n boodskap van mislukking aan die betrokkenes en daarom dat hulle dit ten sterkte sou wou verhoed om vir 'n tweede keer

te skei. Al die ander deelnemers ondersteun die bewering van mislukking wat hulle ervaar rondom die feit dat hulle geskei is, of besig is om te skei.

Die bespreking het spontaan verloop in die rigting dat egskeiding `n proses is en die volgende areas is geïdentifiseer deur die deelnemers:

- **Die groeplede is van mening dat egskeiding `n proses is waardeur hulle moet beweeg**
- ✓ Daar is `n tydperk waartydens die betrokkenes poog om hul probleme te hanteer. Deelnemer D noem dat sy jare lank gepoog het om haar gewese egmaat by te staan in die hantering van sy afhanklikheidsprobleem, terwyl deelnemer E noem dat sy ook etlike jare getroud was waartydens sy gepoog het om haar huweliksprobleme uit te sorteer.
- ✓ Die realiteit tref die betrokkenes gewoonlik na `n tydperk wanneer hulle besef dat die problematiek nie weggaan nie of dat dit selfs vererger. Deelnemer A dui in die verband aan dat sy ontdek het dat haar egmaat neweverhoudings het, waarna hy uit die gesinswoning getrek het. Deelnemer F vertel dat haar egmaat haar ingelig het "...dat hy nie meer kans sien vir die huwelik nie." Hy het ook uit die gesinswoning getrek. Sy raak emosioneel terwyl sy die inligting vertel en deelnemer E vra daarop aan haar: "Is jy nog lief vir hom?" Deelnemer F antwoord emosioneel daarop dat sy wel nog lief is vir haar egmaat en hom selfs sal terug ontvang en weer aan die verhouding wil werk.
- ✓ Dit is belangrik dat die partye mekaar vergewe en daar dan selfs ook vrypraak moet plaasvind. Deelnemer D is reeds geruime tyd geskei en het hierdie inligting beklemtoon as belangrik in die verwerking van die egskeiding.
- ✓ Die egskeidingsproses is derhalwe `n lang en uitgerekte proses tot daar `n skikkingsooreenkoms bereik word. Met die uitsondering van deelnemer D is al die deelnemers nog in die proses om te skei. Deelnemer E dui aan dat haar egskeiding al twee jaar lank sloer en deelnemer A dui aan dat haar egskeiding reeds sestien maande sloer.

Die deelnemers het spontaan beweeg na die bespreking rondom die hantering van hul egskeidingsituasie en die volgende inligting aangedui:

- **Hantering/“coping”**

- ✓ Deelnemer A stel die vraag: “Wat maak my gelukkig in die lewe?” Deelnemer E kom tot die slotsom deur aan die res van die groeplede te vra: “Het ek my egmaat nodig om my gelukkig te maak in die lewe?”
- ✓ Deelnemers is van mening dat die herinneringe aan hul huwelik ook mooi en waardevolle herinneringe insluit en alles daaraan nie noodwendig negatief is nie.
- ✓ Deelnemers kom tot die slotsom dat hulle kan besluit watter verhouding hulle met hul gewese man kan of wil hê.
- ✓ Van die deelnemers vergelyk hul egskeidingsproses met `n stroom water wat soms `n rustige vloei het en ander tye is daar stroomversnellings, soos byvoorbeeld wanneer daar besluite geneem moet word oor die kinders en hul gewese egmaat weer deel daarvan moet vorm.
- ✓ Volgens die meeste van die deelnemers is dit tot voordeel van die betrokke kinders om ook vir berading te gaan, maar groter kinders moet egter self daartoe gemotiveerd wees.
- ✓ Die vrou is self emosioneel en/of depressief as gevolg van die egskeidingsituasie wat haar vermoëns om die kinders te ondersteun in die egskeidingsituasie weer beperk. Deelnemer E noem dat sy dikwels die ervaring het dat sy “...net wil wegkom uit die situasie.” Sy vertel dat sy “...dan `n sigaret gaan rook en soms na die stoorkamer verdwyn om eers te gaan huil.” Haar kinders ken haar goed genoeg om te besef wanneer sy emosioneel en ontsteld is. Deelnemer E dui aan dat dit vir haar moeilik is om by al die behoeftes van haar drie jong kinders aansluiting te vind. Na werk is

daar verantwoordelikhede om ete voor te berei en ook die skoolwerk van die kinders na te gaan.

- ✓ Deelnemers bespreek die hoë statistiek rondom egskeiding en die effek daarvan op hulle. Hulle is dit eens dat dit `n donker prentjie oor die voorkoms van egskeiding weergee. Hulle ervaar verder dat dit `n neerdrukkende effek laat en hulle as't ware aanspreek in die sin dat hulle nou deel vorm van hierdie statistiek.

Die deelnemers het die volgende ondersteuningsisteme geïdentifiseer wat `n ondersteunende rol speel in die hantering van egskeidingsituasies:

- **Ondersteuningsisteme geïdentifiseer**

- ✓ Kerk: Bied ondersteuning op geestelike gebied in die vorm van byvoorbeeld berading.
- ✓ Dit is belangrik dat die geskeide persoon of persoon wat deur `n egskeiding beweeg geleentheid skep om tyd alleen deur te bring en sodoende sy emosies en belewinge te kan uitsorteer rondom sy egskeidingsituasie.
- ✓ Mediese hulp, byvoorbeeld in die vorm van toepaslike medikasie.
- ✓ Kinders bied `n fokus en dwing jou as't ware om te fokus ten spyte van die egskeidingsituasie.
- ✓ Familie kan baie ondersteuning bied.
- ✓ Ander wat reeds deur egskeiding gegaan het, kan baie ondersteuning bied aangesien hulle spesifiek weet hoe dit voel en reeds deur die proses beweeg het.

*Ek is van mening dat die dekonstruksie van die storie hoofsaaklik ook in hierdie groeps gesprek voortgegaan het, en dat die eksternalisering van die egskeidingsprobleem spontaan begin plaasvind het waar die deelnemers daarna verwys*

*het as 'n stroom water. Die deelnemers het ook spontaan begin voortbeweeg na die herskryf van die storie ("re-authoring conversations") deurdat unieke uitkomst identifiseer is in onder meer ondersteuningsisteme wat bestaan ten einde die geskeide persoon te ondersteun. Die deelnemers het mekaar en myself vertrou, soos na vore gekom het uit die inligting wat hulle gedeel het tydens die groepgesprek.*

Die daaropvolgende week het die volgende groepgespreksgeleentheid plaasgevind en het dit soos volg verloop:

#### **8.5.4.3 Derde groepgespreksgeleentheid: 22 April 2008**

Vier dames (deelnemers H, I, C en D) en een man (deelnemer G) het die byeenkoms bygewoon. Ek het die deelnemers 'n oorsig gegee oor die inligting wat tydens die eerste en tweede groepgesprekke na vore getree het en aangesien nuwe deelnemers ingeskakel het, het hulle uitgebrei op die inligting wat tydens die eerste en tweede byeenkoms na vore getree het:

- Daar bestaan 'n persepsie dat mans in meeste gevalle die egskeiding veroorsaak. Die manlike deelnemer (deelnemer G) wat die groep bywoon het egter aangedui dat hy nie primêr die oorsaak van sy egskeiding was nie.
- Dit is belangrik dat korrekte inligting oor die wetlike aspekte van egskeiding beskikbaar is. Deelnemer G, wat manlik is, dui aan dat veral vrouens dikwels soveel emosionele spanning ervaar wanneer hulle deur die egskeidingsproses gaan dat hulle bereid is om "net te skik" terwyl hulle nie seker is presies wat die egskeidingsooreenkoms bepaal nie. Hulle loop 'n groot risiko om "ingeloopt" te word. Die emosionele aspekte van 'n egskeiding vind plaas terwyl die partye terselfdertyd ook deur die wetlike aspekte gekonfronteer word waardeur hulle moet beweeg.
- Hulle beleef dat hulle nie inpas by die vorige vriendekring nie. Die meeste mense in die ouderdomsgroep is getroud en het kinders waarom hulle lewens sentreer, terwyl die geskeide nou 'n enkellopende ouer is. Hierdie aspek is van toepassing op die manlike en vroulike deelnemers.

- Die manlike deelnemer (deelnemer G) ervaar intense eensaamheid en het dikwels nie selfvertroue om weer uit te reik na vriendinne nie.
- Die manlike deelnemer (deelnemer G) beleef dat hy op seksuele gebied moontlik nie aan die behoefte van sy maat voldoen het nie – hy beleef dat hy moontlik ontoereikend was of misluk het op die gebied.
- Deelnemers beleef dat hulle selfbeeld negatief benadeel word deur `n egskeiding en hul vra hulself byvoorbeeld af of hulle nie aantreklik genoeg is nie.
- Vroulike deelnemers dui aan dat hulle dikwels onttrek en teleurstelling beleef in die sin dat diegene binne die vriendekring wat hulle verwag het hulle sal ondersteun dit nie doen nie.
- Deelnemers beleef `n gebrek aan insig en begrip van familie en vriende oor die tydperk wat dit hulle mag neem om deur hul egskeidingsituasie te werk. Daar word genoem dat familie en vriende selfs ongeduldig kan wees oor die tydperk wat dit neem om deur die egskeidingsituasie te werk en “beter te voel”.
- Beleef `n verlies aan die drome en toekomsbeplanning wat hulle vir hulself gehad het.

### **Hantering**

- Jy moet `n besluit neem of jy gaan “stilstaan” by die verlore drome en toekomsbeplanning en of jy nuwe drome en doelwitte gaan stel – die deelnemers dui aan dat dit belangrik is om `n droom te hê, selfs al verkeer jy in `n egskeidingsituasie. Deelnemer G deel sy droom met my en die deelnemers, naamlik dat hy graag die ideale vrou sou wou ontmoet en kinders binne die gesinsverband wil hê.
- Doelwitte moet volgens die deelnemers in verskillende aspekte (sfere) van die lewe gestel word, byvoorbeeld jou gesondheid, werk, godsdiens ensovoorts ten einde `n balans in die lewe te verseker. Die een aspek oefen weer `n invloed op ander aspekte uit en so byvoorbeeld sal gesondheidsprobleme al die ander vlakke van jou lewe beïnvloed. Deelnemers is ook van mening dat daar uitgeklaar behoort te word of die doelwitte wat jy stel intern of ekstern gemotiveer is en hulle is van mening dat daar sterker klem op die interne motivering behoort te wees

aangesien dit op ewigheidswaarde van toepassing is. Nuwe doelwitte wat deur persone gestel word wanneer hulle deur 'n egskeidingsituasie gaan behoort klein, bereikbare doelwitte te wees.

- Die partye moet mekaar kan vergewe en vryspreek ten einde die egskeidingsituasie te kan verwerk. Die stel van doelwitte ten einde geestelike groei te verseker, is belangrik en in die opsig meld deelnemers byvoorbeeld die inskakeling by geestelike aktiwiteite van die kerk. Verder is dit ook belangrik om te onthou dat daar ook baie mooi en positiewe herinneringe aan jou huwelik was, met ander woorde jy moet onthou dat alles in jou mislukte huwelik nie net “sleg en negatief” was nie.
- Deelnemer H is van mening dat die ontlading van jou ervaringe en belewinge rakende jou mislukte huwelik baie ondersteuning verskaf, onder meer omdat jy besef dat daar ander is wat reeds deur soortgelyke situasies gegaan het en anderkant uit gekom het. Die deelnemers is van mening dat mans dit moeiliker vind om te deel met ander, as wat die geval met dames is.

Die deelnemers het spontaan uitgebrei en voortgebou op die inligting wat tydens die eerste twee groepe verkry is. Aanvanklik het die dekonstruksie van die storie plaasgevind waarna hulle begin fokus het op die herskryf van hul storie. Unieke uitkomst is geïdentifiseer in die vorm van die konstruktiewe hanteringswyses van hul situasie. Die inskakeling van 'n manlike deelnemer het dieper insig verskaf aangesien net vroue aanvanklik ingeskakel het en daar as't ware gegis is oor die effek van egskeiding op mans. Hy het aktief deelgeneem aan die gesprekvoering en derhalwe die ander deelnemers en myself redelik vinnig vertrou.

*Die interaksieprosesse tussen die deelnemers is volgens my verryk deur die deelname van die manlike deelnemer, aangesien dit nie slegs die belewinge van geskeide dames was wat bespreek is nie, maar ook die van 'n manlike geskeide persoon.*

Daar is besluit deur die deelnemers dat bemerking van die navorsing, deur myself, steeds moet voortgaan ten einde meer deelnemers uit te nooi om in te skakel by die

navorsing. Daar was 'n spontane gesprekvoering oor die voorkoms van egskedding in die huidige samelewing. Die deelnemers was van mening dat daar baie meer mans en vrouens binne die gemeente is wat kan baat uit die groepgespreksgeleentheid. *Ek het die indruk gekry dat die deelnemers baat by die inskakeling by die navorsing en derhalwe sou wou sien dat ander wat deur soortgelyke situasies gaan ook daarby betrek word.*

Die volgende week het die daaropvolgende groepsgesprek plaasgevind:

#### **8.5.4.4 Vierde groepsgesprekgeleentheid: 27 April 2008**

Twee deelnemers, naamlik een man en een vrou het die groep bygewoon. Dit was in die tydperk voor 'n langnaweek wat die bywoning beïnvloed het.

Die hoofemas wat tydens die vorige byeenkoms na vore getree het, is opsommenderwys aan die deelnemers weergegee en ek het aangedui dat ek graag die volgende temas sou wou bespreek:

- Terapeutiese en ander dienste waarby die deelnemers ingeskakel het tydens hul egskedding.
- Moontlike behoeftes wat hul in die verband ervaar.

Die deelnemers het aangedui dat hulle by die volgende dienste ingeskakel het tydens hul egskedding:

- Deelnemer D vertel dat sy by terapeutiese dienste wat deur die werkgewer voorsien/beskikbaar gestel word, ingeskakel het. Hierdie dienste is aan die deelnemer gelewer nadat sy die besluit geneem het om te skei en sy het vir min of meer vyf sessies by terapie ingeskakel. Dienste aan die deelnemer was op ondersteuning gerig tydens die periode wat sy deur die egskedding gegaan het en sy is van mening dat dit die verlangde effek gehad het.
- Die bespreking van hierdie tema het egter gelei tot die bespreking van deelnemer



D se gewese man se probleme wat hoofsaaklik die oorsaak van die egskeiding was. Deelnemer D se gewese eggenoot het 'n afhanklikheidsprobleem en ontvang gereeld behandeling vir die probleem. Voor die egskeiding is beide partye betrek in terapie en was daar 'n lang geskiedenis waar die man verskeie kere vir behandeling van sy afhanklikheidsprobleem gegaan het. Die probleem was oor jare deel van die egpaar se lewe en daar was verskeie kere waar die vrou haar man verlaat het en waar sy dan weer verskeie kere teruggekeer het nadat hy weer vir behandeling gegaan het en om vergifnis gevra het. Die kerk was op daardie stadium betrokke in dienslewering en die man het behandeling vir sy afhanklikheidsprobleem ontvang by psigiatriese inrigtings.

- Deelnemer D deel verder dat die kerk en dan spesifiek die leraars voorheen heeltemal gekant was teen egskeiding, dit eintlik veroordeel het en glad nie as 'n oplossing beskou het nie. Die enigste oplossing is beskou as versoening tussen die partye. Die deelnemer het uiteindelik na jare besluit om te skei nadat sy uitgevind het dat haar man 'n buite-egtelike verhouding aangeknoop het. Die buite-egtelike verhouding waarvan die deelnemer uitgevind het, het haar vernederd gelaat.
- Waar daar 'n lang tydperk was waartydens persone eers probeer het om die probleme binne hul huwelik op te los alvorens hulle skei, is dit makliker om voort te gaan as geskeide persoon – die persoon beleef sy het werklik probeer om die huwelik te red voordat die egskeiding plaasgevind het.
- Daar is weer teruggereflekteer op die effek wat die egskeiding het op die partye en die tema van finansiële probleme en skuld waarvoor beide egliede verantwoordelik gehou word, het na vore gekom. Dit skep onsekerheid en laat deelnemer D die belewing kry dat sy onregverdig behandel word – sy is geknou op finansiële gebied en beleef nie finansiële sekuriteit nie, dit terwyl die deelnemer reeds in haar vyftigs is. Sy ervaar mismoedigheid oor haar finansiële situasie.
- Die manlike deelnemer (deelnemer G) het by sielkundige dienste ingeskakel kort voordat hy geskei is. Die doel van die dienste was om hom tot insig te begelei in sy situasie sodat hy self kon besluit of hy met sy huwelik wil voortgaan. Hy

- bespreek soos een van die ander deelnemers die situasie wat aanleiding gegee het tot die besluit om te skei en meld dat sy vrou 'n nuwe verhouding gehad het.
- Deelnemer G dui aan dat hy ook positiewe ondersteuning en begrip van sy werkgewer ervaar het nadat hy sy werkgewer ingelig het oor sy situasie. Beide deelnemers (G en D) het verligting ervaar nadat hulle hul werkgewer ingelig het oor hul egskeidingsituasie. Dit het volgens hulle baie moed vereis om hul situasie bekend te maak.
  - Deelnemers is dit eens dat dit sin maak om by ander mense wat deur 'n soortgelyke situasie gaan betrokke te raak, byvoorbeeld binne kerklike verband.
  - Die manlike deelnemer (deelnemer G), ervaar positiewe samewerking van sy gewese eggenoot rakende die toesig en beheermaatreëls oor hul kind. Hulle vertrou mekaar rakende hul kind en kan sinvol met mekaar kommunikeer oor aspekte wat hul kind raak. Hy moes egter homself dissiplineer om nie in te meng in die sake van sy gewese egmaat nie, byvoorbeeld ten opsigte van haar nuwe saamleefmaat.
  - Die vroulike deelnemer (deelnemer D) dui aan dat sy ervaar dat haar gewese man haar probeer manipuleer met sy lang geskiedenis van probleme, byvoorbeeld deur aan te voer dat hy nie emosioneel daartoe in staat was om die egskeidingsooreenkoms te teken nie.
  - Die deelnemers het positiewe ondersteuning van hul familie ervaar tydens en na hul egskeiding. Deelnemer D se kinders funksioneer reeds onafhanklik en sy het positiewe ondersteuning van hulle ervaar.

Twee weke het verloop waarna die volgende gesprekvoering met 'n voornemende deelnemer plaasgevind het:

#### **8.5.4.5 Individuele onderhoud: 13 Mei 2008**

Die dame (deelnemer I) is deur my gesprek nadat sy die enigste deelnemer was wat opgedaag het vir die byeenkoms. Ek het met haar uitgeklaar of sy wil voortgaan met die gesprek en of sy eerder die volgende byeenkoms wou bywoon waar ek voorsien het dit weer 'n groepgesprek behoort te wees. Sy het aangedui dat sy graag die geleentheid

wou benut om haar egskeidingsverhaal met my te deel en het die volgende inligting verskaf:

- Sy het saam met haar gewese eggenoot ingeskakel by huweliksberading nadat dit aan die lig gekom het dat haar eggenoot `n buite-egtelike verhouding het. Hulle het vir min of meer vyf sessies ingeskakel en die deelnemer was van mening dat hulle hul probleme hanteer het. Hulle het egter kort daarna wel geskei toe dit aan die lig gekom het dat haar man steeds nie sy buite-egtelike verhouding verbreek het nie.
- Aangesien hulle net 5 jaar getroud was en geen kinders gehad het nie was die verloop van die saak redelik ongekompliseerd. Hulle het van een regsverteenvoorder gebruik gemaak en derhalwe was hulle regskostes nie so hoog nie. Die saak behoort binne vier maande afgehandel te wees. Sy was tevrede met die dienste wat sy van die regsverteenvoorder ontvang het aangesien hy haar gereeld op hoogte gehou het met die vordering van die saak. Daar was nie groot bates waarvoor onderhandel moes word nie. Dit waarmee elkeen in die verhouding ingekom het, het hy/sy eenvoudig teruggeneem.
- Sy ervaar probleme ten opsigte van haar selfbeeld in die sin dat sy haarself afvra of sy “te vet was” en dit moontlik die rede was waarom haar eggenoot `n nuwe verhouding aangeknoop het.
- Sy het hom nog nie vergewe dat hy hul huwelik laat vaar het vir `n ander vrou nie. Na die huweliksberading waarby hulle ingeskakel het, het sy gedink sy het hom vergewe maar nadat dit geblyk het dat die verhouding steeds voortgegaan het, het sy besef dat sy hom nie vergewe het nie.
- Die afhandeling van die saak is vir haar van belang om “closure” te verkry. Die deelnemer ervaar dat sy nie konstruktiewe beplanning vir haar toekoms kan doen alvorens die saak nie eers afgehandel is nie.
- Die deelnemer het aanvanklik niemand van haar egskeidingsverhaal vertel nie, maar wel later `n baie goeie vriendin by die werk gemaak, met wie sy haar storie gedeel het. Dit het baie ondersteuning aan haar gebied aangesien die vriendin op `n gereelde grondslag sou verneem hoe dit met haar gaan en hoe sy haar kan bystaan.

- Sy en haar gewese man het steeds kontak met mekaar wat hoofsaaklik fokus op aspekte rakende die wetlike afhandeling van hul egskeiding.
- Sy was aanvanklik baie eensaam nadat haar man uit die huwelik onttrek het en sou saans na werk die hele aand alleen deurbring. Nadat sy haar storie gedeel het met 'n goeie vriendin het die haar as't ware gedwing om dinge saam met haar te doen.

*Ek het ervaar dat die dame 'n behoefte gehad het aan ontlading rakende haar egskeidingsituasie ten spyte daarvan dat die aanvanklike beplanning was dat 'n groepgesprek sou plaasvind. Die individuele gesprekvoering was 'n nie-bedreigende situasie waarbinne sy met vrymoedigheid haar situasie kon ontlaai.*

Die dekonstruksie van haar storie het derhalwe plaasgevind terwyl sy spontaan geraak het aan die identifisering van enkele moontlike unieke uitkomst (hanteringsmeganismes) wat weer deel sal vorm van die herkonstruering van die nuwe storie.

Die volgende week het die daaropvolgende groepsgesprek plaasgevind.

#### **8.5.4.6 Vyfde groepsgespreksgeleentheid: 20 Mei 2008**

Drie groeplede naamlik twee vrouens (deelnemers I en A) en een man (deelnemer G) het die byeenkoms bygewoon. Daar is ooreengekom dat aspekte bespreek sal word wat vervat behoort te word in 'n terapeutiese program. As aanknopingspunt is die drie oorhoofse fases van die egskeidingsproses deur my aangeteken op die witbord naamlik:

- Die akute fase
- Die oorgangstadium
- Die stabiliseringsfase

Ek het versoek dat elke deelnemer dit vir hom-/haarself probeer bepaal in watter fase hy/sy verkeer en voorts ook besin in watter fase hy/sy graag eerder sal wil verkeer (ideaal). Verder word elke deelnemer ook versoek om te besin oor die aard en omvang van die terapeutiese dienste waarby persone wat deur egskeidingsituasies geraak word, betrek behoort te word. Die volgende inligting het na vore gekom:

- Deelnemer I se egskeiding is die vorige dag amptelik afgehandel en sy beleef “closure” oor haar egskeiding. Die betekenis daarvan vir haar is dat sy reeds vrede gemaak het met die feit dat haar huwelik misluk het en dat die egskeiding `n logiese volgende stap was wat noodwendig moes gebeur ten einde afsluiting te kan beleef. Sy ervaar dat sy in die stabiliseringsfase verkeer waar sy “laat gaan” het wat haar huwelik aanbetref. Sy het nuwe doelwitte begin stel, onder meer om te begin bou aan `n nuwe vriendekring en te “cope” op haar eie as `n enkelpersoon. Die deelnemer (deelnemer I) dui aan dat sy haarself dus in die stabiliseringsfase bevind. Sy ervaar intense eensaamheid en dui aan dat sy behoefte ervaar aan kameraadskap – tog dui sy aan dat sy definitief nie gereed is vir `n volgende vaste verhouding nie.

- Die ander vroulike deelnemer (deelnemer H) dui aan dat sy beleef dat sy “teruggehou” word deur die egskeidingsprosedure wat lank sloer. Daar is aspekte in die ooreenkoms wat haar tot nadeel kan strek en derhalwe is sy ge-adviseer om nie die ooreenkoms in die huidige vorm te onderteken nie. Rakende ander aspekte beleef sy dat sy reeds in die stabiliseringsfase verkeer, so byvoorbeeld het sy nuwe doelwitte vir haarself gestel – sy het die eerste keer in jare weer motorfiets en perd gery en ook weer in die tuin gewerk. Vir haar is die stabiliseringsfase in `n sin “...om terug te keer na jou wortels of ankers.” By nadere ondersoek daarvan word dit deur die deelnemers omskryf as nuwe uitdagings in jou lewe, maar ook as aspekte/dinge wat wel in hulle lewens was, maar wat nagelaat is om aandag te ontvang of daarvan vergeet is. Die proses kan ook as “herorganisering” van jou lewe omskryf word – “jy vra wat was my aandeel in die mislukking van die huwelik?” Die ander deelnemers beleef dat dit `n proses is van verantwoordelikheid neem vir jou aandeel in die mislukking van die huwelik. Tydens die onderhandelingsproses beleef deelnemer H `n stadium waartydens daar “vorentoe” beweeg word, maar dan weer “terugbeweeg” word wanneer daar aspekte in die ooreenkoms is waarvoor daar nie tot `n ooreenkoms gekom kan word nie. Sy beleef dus dat sy soms al in die stabiliseringsfase verkeer, maar ander tye verkeer sy in die oorgangstadium.

- Die manlike deelnemer (G), ervaar dat hy in die stabiliseringsfase verkeer. Hy het die saak vir homself uitgeklaar dat sy kind se belange voorop gestel moet word en bou daarom heen. Hy slaag byvoorbeeld daarin om met sy gewese vrou te praat oor hulle

dogtertjie. Hy het verder geestelike verdieping beleef in die sin dat die materiële dinge nie meer vir hom so belangrik in sy lewe is nie. Hy beleef egter dat hy nie genoeg selfvertroue het om uit te reik na dames nie en een van die ander twee vroulike deelnemers (H) , is van mening dat hy “bang is vir weer seerkry” en is verder van mening dat dit tyd neem om weer selfvertroue in die verband op te bou.

- Al die deelnemers is van mening dat die hele proses om deur die fases van die egskedingsproses te beweeg `n unieke proses is wat saamhang met elkeen se unieke situasie – sodat daar nie twee mense is wie se situasie dieselfde is nie.

Deelnemers het hul storie rondom egskeding met mekaar gedeel. Hulle was veral in staat om betekenis aan hul situasie te gee sodat werklikheidskonstruksies rondom hul egskedingsituasie gevorm is en met mekaar gedeel is. Al drie deelnemers identifiseer dat hulle in die stabiliseringsfase verkeer waar hulle weer doelwitte vir hul eie lewe stel, wat veral gerig is daarop om as geskeide enkelopende persoon te funksioneer. Hierdie aspekte sal weer deel vorm van die nuwe storie wat die deelnemers oor hul egskedingsituasie sal ontwikkel.

Ek het my ervaring van die afgelope groepgespreksgeleentede en uit die bemarking van die navorsing, met die deelnemers gedeel, naamlik dat ons deelnemers het wat nog baie vars in die proses van egskeding verkeer. Dan is daar ook deelnemers wat reeds geskei is en sommige wat reeds etlike jare geskei is. Deelnemers het saamgestem dat die verskillende groepe baie van mekaar kon leer, maar daar sou heelwat meer tyd vir die doel nodig wees as die tyd wat met `n groepgespreksgeleentheid op `n Dinsdagaand beskikbaar is. Die idee van `n werkswinkel het na vore getree wat moontlik op `n Saterdag sou kon plaasvind. Daar is ooreengekom dat ek die voorstel met die hoof maatskaplike werker, wat my kontakpersoon is, sou bespreek en dan begin beplan aan sodanige werkswinkel.

Op 27 Mei 2008 het die volgende groepgespreksgeleentheid plaasgevind:

#### 8.5.4.7 Sesde groepsgespreksgeleentheid: 27 Mei 2008

Een man (deelnemer G) en twee vrouens (Deelnemers H en E) het die byeenkoms bygewoon. `n Opsomming van die inligting wat tydens die vorige sessie (vyfde byeenkoms) bespreek is, is op die blaaibord aangeteken en vir die deelnemers weergegee. Ek het die sessie gestruktureer deur te versoek dat die deelnemers op die volgende aspekte fokus:

- ✓ Oorhoofse temas waardeur persone wat deur egskeiding gaan, werk.
- ✓ Wie het `n rol daarin gespeel?
- ✓ Watter rol het die betrokke gespeel?
- ✓ Watter rol behoort die persoon/persone te speel?

Om die strukturering te vergemaklik het ek reeds die oorhoofse temas soos tydens vorige gespreksgeleenthede deur die deelnemers geïdentifiseer is op die witbord aangeteken naamlik: (Vgl.8.5.3.1–8.5.4.2)

- Wetlike aspekte
- Finansiële aspekte
- Stigmatisering
- Eensaamheid
- Geestelike lewe (religieuse gesondheid)
- Ervaring van woede
- Selfbeeld
- Effek van die egskeiding op kinders

Die volgende inligting het na vore gekom rakende die bespreking van die inligting in ooreenstemming met die oorhoofse struktuur wat ek verskaf het:

**Wetlike aspekte:** Deelnemers dui aan dat persone wat deur egskeiding gaan `n behoefte aan `n bekwame en betroubare prokureur het. Die terapeut wat dienste aan geskeide persone lewer is dikwels die persoon wat `n verwysing na `n regsvertegenwoordiger doen. Verder lewer terapeute ondersteuningsdienste en terapeutiese dienste om persone wat deur egskeiding gaan te begelei. Familie speel

ook `n ondersteunende rol aan persone wat deur egskeiding gaan en so het een van die deelnemers (Deelnemer H) aangedui dat dit veral haar vader was wat haar voortdurend daaraan herinner het om “rasioneel te bly” tydens die egskeiding.

Volgens die deelnemers speel die gewese egmaat ook `n definitiewe rol in die egskeidingsproses veral ten opsigte van die onderhandeling van die egskeidingsooreenkoms byvoorbeeld ten opsigte van die verdeling van bates. Dit is volgens die deelnemers veral belangrik dat die partye mekaar tegemoet behoort te kom tydens die onderhandelingsproses. Deelnemers is van mening dat die regsverteenvoerder veral `n belangrike rol speel in die onderhandeling oor onderhoud, die toesig en beheerreëlings ten opsigte van die kinders asook die verdeling van die egpaar se bates. Die onkoste van `n egskeiding is gewoonlik baie hoog, veral in gevalle waar daar nie tot `n ooreenkoms gekom kan word nie. Een deelnemer (deelnemer E) sukkel al vir twee jaar om haar egskeiding afgehandel te kry en dit is steeds nie afgehandel nie. Die deelnemer het ook meer as een prokureur in die tydperk gehad. So `n situasie skep die geleentheid aan mans om nie onderhoud te betaal nie aangesien daar geen ooreenkoms in plek is nie.

**Finansiële Aspekte:** Die vriendekring van deelnemer E het al finansiële hulp aangebied, maar dit was vir haar moeilik om die hulp te aanvaar en sy vermeld dan “...`n mens is mos trots en is grootgemaak met die idee dat jy jou eie probleme moet hanteer.” Verder beleef die deelnemers dat hulle skaam is oor hul situasie en dit moeilik is om te erken dat jy hulp benodig. Familie help ook dikwels op finansiële gebied uit. Die deelnemers is dit ook eens dat `n egskeiding jou finansiële inkort en jy daarmee vrede moet maak – die manlike deelnemer (deelnemer G) bevestig dat hy ook finansiële inkorting as gevolg van sy egskeiding ervaar het en sy lewenstandaard daarvolgens moes aanpas.

**Stigmatisering:** Die deelnemers is van mening dat veral kinders deur stigmatisering geaffekteer word. Hulle meld situasies waar die kinders by wyse van hande opsteek tussen maats, moes aandui of hulle ouers geskei is. Ook sommige van die vorms wat vir



die skool verlang word, versoek dat ouers hul huwelikstatus moet aandui. Die deelnemers wat steeds besig is met hul egskeiding het nie geweet wat om in die vorm aan te dui nie (deelnemer E en H).

Die deelnemers is van mening dat die kinders eintlik vir hulle ouers se besluite gestraf word en die skool in wese die stigmatiseringsproses bevorder. Hulle is van mening dat familie dikwels op `n egskeidingsituasie van `n familielid reageer deur te sê: “Niemand in ons familie het nog ooit geskei nie.” Die deelnemers is van mening dat hulle bang was om hulle familie in te lig oor die egskeiding juis omdat hulle die reaksie daarop gevrees het. Die meeste van die deelnemers het egter `n positiewe ervaring gehad toe hulle eers die inligting gedeel het. Sommige het gereageer deur aan te dui dat hulle die egskeiding verwag het. Daar was `n beleving van die deelnemers dat die “familie oor die algemeen laer om hulle getrek het.” Die groeplede beleef dat die skoonfamilie geneig is om in te meng gedurende die egskeidingsproses en dat dit `n negatiewe effek gehad het.

Banke vra ook uit na jou huwelikstatus alvorens daar krediet aan jou toegestaan word, wat dan eintlik `n soorgelyke situasie skep as vir kinders by die skool- deelnemers vra die vraag: “Wat is jou werklike huwelikstatus wanneer jy besig is om te skei?” Die deelnemers was dit eens dat “persepsies” oor egskeiding veral binne die Nederduitse Gereformeerde Kerk baie verander het oor die jare – in die verlede was dit as “`n onding” bestempel, maar in die afgelope tyd word dit as `n realiteit bestempel. Die deelnemers ervaar veral baie ondersteuning van kollegas by die werk en beleef dat groter openhartigheid oor egskeiding, baie bydra om dit nie meer as `n onding te bestempel nie.

Die deelnemers is van mening dat mans ook oor die algemeen die stigmatisering bevorder deurdat hulle altyd dink dat `n geskeide vrou “`n lekker meisie” is met wie dit maklik sal wees om kanse te waag. Die samelewing skep verder die persepsie dat dit die norm is om te trou en kinders te hê – sodat dit as “normaal” beskou word terwyl dit as “abnormaal” beskou word as jy nie hierdie norm volg nie. Nog `n persepsie oor vrouens wat in die algemene samelewing bestaan is naamlik dat vrouens afhanklik is

van hul mans – ook hierdie persepsie het oor die jare verander, veral ten opsigte van geskeide persone, aangesien die vrou dikwels op haar eie aangewese is om die kinders finansiëel te versorg.

**Eensaamheid:** Deelnemers dui aan dat hulle almal sukkel om uit die “groef” van eensaamheid te kom. Familie, vriende en kollegas bied baie ondersteuning maar verwag dikwels dat hulle “al beter” moet voel, sodat daar `n gebrek aan begrip van ander mense ervaar word in terme van die tyd wat dit neem om uit hierdie “groef van eensaamheid” te kom. Die deelnemers is van mening dat dit tyd neem om heling te beleef en dat dit ook `n unieke situasie is wat van een persoon na `n volgende verskil. Die feit dat die meeste van jou vriende getroude mense met gesinne is, laat jou gewoonlik “uit plek voel” en bevorder die ervaring van eensaamheid. Die deelnemers is van mening dat eensaamheid `n realiteit is wat jy moet aanvaar en daardeur moet werk alvorens jy jou egskeidingsituasie kan aanvaar. Die kerk speel ook `n rol in die proses om eensaamheid te hanteer deurdat daar dienste en aktiwiteite is waarby geskeides kan inskakel ten einde eensaamheid te kan teenwerk.

**Geestelike lewe (religieuse gesondheid):** Deelnemers is van mening dat daar steeds verskillende opinies binne die kerk bestaan rakende die hele aspek van egskeiding – sommige voel steeds dat dit taboe, is terwyl ander meer verlig is en egskeiding as `n realiteit beskou. Deelnemers dui aan dat persone wat deur egskeiding gaan self ook worstel met die Bybelse siening oor egskeiding, naamlik dat dit verkeerd is om te skei. Aan die ander kant ervaar hulle `n behoefte om te berus in hul situasie en dit te aanvaar. Deelnemers is van mening dat die kerk `n ondersteunende rol ten opsigte van geskeides behoort te speel en verder ook spesifiek moet let op hul unieke, eiesoortige behoeftes. Deelnemer G is van mening dat gehoorsaamheid aan die voorskrifte van die Bybel hom gehelp het om deur sy egskeidingsituasie te werk. Hy het spesifiek verwys na gehoorsaamheid aan die norme en waardes wat die Bybel voorskryf, byvoorbeeld dat finansiële welvaart nie so belangrik behoort te wees in jou lewe nie, maar dat die fokuspunt eerder jou geestelike welstand en gesondheid behoort te wees.

**Ervaring van woede:** Die deelnemers ervaar dat dit 'n algemene belewing is wat persone ervaar wat deur egskeiding gaan. Die gewese egmaat speel veral 'n rol in die verband, aangesien die ervaring van woede juis op hom of haar gerig is. Deelnemer E noem as voorbeeld 'n situasie waar die egmaat nie die belange van die kinders voorop stel nie en dit dan verdere woede by die ander party mag ontlok. Binne die opset van terapeutiese dienste word geleentheid gegee aan die deelnemers om hulle woede te ontlaai deur dit te verbaliseer en die deelnemers het ook spesifiek na die groep waarby hulle tans ingeskakel is, verwys as 'n hulpbron in die verband. Die deelnemers het verder verwys daarna dat die inskakeling by terapeutiese dienste hulle gehelp het om tot insig te kom rakende die ervaring van woede wat hulle ervaar en verder ook begeleiding voorsien het, hoe om deur die belewing van woede te werk.

**Selfbeeld:** Die ervaring van mislukking as gevolg van die egskeiding asook die ontnugtering rakende jou huwelik wat misluk het, het volgens die deelnemers 'n negatiewe effek op jou selfbeeld.

**Effek van die egskeiding op kinders:** Volgens die deelnemers speel die kantoor van die Gesinsadvokaat 'n belangrike rol in die beslissing rakende die toesig en beheermaatreëls rakende die betrokke kinders. Ouers behoort te werk daaraan om insig te ontwikkel in die verwagtinge wat veral jong kinders mag hê dat hulle ouers steeds sal versoen. Die wyse waarop die ouer die egskeidingsituasie hanteer sal noodwendig weer 'n effek op die betrokke kinders hê, spesifiek in hoe hulle die egskeidingsituasie hanteer.

Die deelnemers was van mening dat daar nie genoeg tyd was om die laaste vier temas naamlik: Geestelike lewe (religieuse gesondheid), die ervaring van woede, selfbeeld asook die effek van egskeiding op die betrokke kinders, volledig te ondersoek en te bespreek nie. Hulle versoek derhalwe dat die temas met die volgende byeenkoms verder bespreek word.

Die idee van `n werkwinkel wat tydens die vorige groepsgespreksgeleentheid na vore getree het, is weer bespreek en terugvoering deur my gegee dat die kerk dit ondersteun en 2 Augustus as datum daarvoor gestel is.

Deelnemers het hoofsaaklik gefokus op die dekonstruksie van hul egskeidingsituasie. Hulle het hul egskeidingstorie ryker omskryf tydens hierdie gespreksgeleentheid. Die deelnemers het daarin geslaag om betekenis te gee aan hul ervaringe wat dit vir hul moontlik gemaak het om werklikheidskonstruksies te vorm oor hul egskeidingsituasie en dit te deel met die ander deelnemers en die navorser. Die uiteensetting van hul egskeidingstorie in terme van betekenisgewing (“landscape of consciousness”) het derhalwe plaasgevind. (Vgl.4.2.3.)

Ek het op 10 Junie 2008 `n individuele gesprek gevoer met `n voornemende deelnemer. Sy spontaan haar egskeidingsituasie aan my vertel:

#### **8.5.4.8 Individuele gesprek: 10 Junie 2008**

Ek het `n voornemende vroulike deelnemer aan die navorsing op 10 Junie 2008 individueel gesien (deelnemer M). Die navorsing is aan haar verduidelik en sy het aangedui dat sy graag sou wou inskakel. Sy het egter ook `n behoefte aan ontlading rondom haar egskeidingsituasie gehad en het haar verhaal rondom haar egskeidingsituasie soos volg met my gedeel:

- Sy het verwerping van haar gewese eggenoot ervaar aangesien hy `n buite-egtelike verhouding aangeknoop het en dit die rede vorm vir die egskeiding.
- Sy het drie jong kinders en beleef dat hulle haar gedwing het om fokus te behou en voort te gaan ten spyte van haar moeilike egskeidingsituasie.
- Sy was gedwing om weer `n voltydse betrekking te bekom aangesien haar finansiële omstandighede verswak het as gevolg van die egskeiding.
- Sy beleef dat dit onmoontlik is om alleen die huishouding te behartig en ook die versorging van drie kinders sodat sy derhalwe gedwing was om `n voltydse huishulp te bekom.

- Die kinders het tuisonderrig ontvang maar moes nou by 'n gewone skool inskakel aangesien sy nie meer die verantwoordelikheid ten opsigte daarvan kon behartig nie.
- Sy ontvang ondersteuning van familie en 'n goeie vriendin. Sy maak ook baie staat op haar oudste dogter, byvoorbeeld ten opsigte van die versorging van die jongste kind. Die kind kom vertel ook wat gebeur by die vader se woning wanneer die kinders 'n naweek daar gaan kuier.
- Die kinders beleef die kuiers by hul vader oor die algemeen positief, veral die middelste kind, 'n seun, beskou sy vader steeds as sy held.
- Sy beleef woede teenoor haar gewese eggenoot in die sin dat hy haar en die drie kinders in die steek gelaat het en tans 'n saamleefverhouding met 'n ander vrou het. Sy saamleefmaat het twee kinders en die deelnemer beleef dat hy meer tyd en aandag aan die kinders van sy saamleefmaat spandeer as aan sy eie kinders. In die opsig beleef sy die situasie as onregverdig.
- Sy beleef verlies in die sin dat die kinders kom vertel hoe hul pa en sy saamleefmaat dinge saamdoen wat sy altyd saam met haar gewese maat en die kinders gedoen het, byvoorbeeld jagekspedisies.
- Sy beleef dat haar gewese man haar nie respekteer ten opsigte van die reëlings vir vakansies en naweke ten opsigte van die kinders nie. Hy sal byvoorbeeld die staande reëlings op kort kennisgewing verander en slegs 'n SMS per selfoon stuur om haar in te lig. Sy sou graag wou sien dat hy haar betyds en persoonlik in kennis stel en met haar daarvoor onderhandel.
- Sy beleef eensaamheid en ervaar dat haar vorige vriendekring volledige gesinne is terwyl sy nou as enkelouer funksioneer. Dit het tot gevolg dat sy dikwels eerder onttrek en nie uitreik na hulle nie.
- Sy het egter aan haar situasie begin werk, deur onder andere betrokke te raak by 'n hardloopklub wat haar in aanraking bring met ander.

Ek kon waarneem dat die deelnemer en haar oudste dogter baie na aanmekaar gegroei het tydens die egskedingsituasie en dat die betrokke kind meer as net die rol van 'n kind vir die betrokke deelnemer vertolk. Die deelnemer het hoofsaaklik, in die dekonstruksie van haar egskedingsituasie, dieselfde inligting met my gedeel as wat die

ander deelnemers rakende hul situasies ervaar het, soos ervaringe van verlies, eensaamheid en woede teenoor haar gewese egmaat. Die dekonstruksie van die storie en betekenisgewing aan die egskeidingsituasie, wat die sogenaamde “landscape of consciousness” verteenwoordig het hoofsaaklik ontvou. Die deelnemer het emosioneel geraak tydens die gesprekvoering en `n behoefte getoon dat daar na haar geluister word.

*Die gesprek het langer as 90 minute geduur en was derhalwe uitputtend vir my en die deelnemer. Ek het ervaar dat die vrou verwerping en intense emosionele pyn ervaar. Haar emosionele pyn het hoofsaaklik sentreer rondom die verskillende aanpassings wat sy in `n kort tydsgleuf moes maak asook die feit dat sy ervaar dat sy alleen verantwoordelikheid vir die drie jong kinders moet neem. Ek het haar jammer gekry en begrip vir haar situasie ervaar.*

Tydens `n bekendstellingsgeleentheid van die navorsing aan `n omgeegroep het twee van die geskeide dames spontaan hul egskeidingsverhale met my gedeel:

#### **8.5.4.9 Persoonlike bekendstelling van die navorsing by `n spesifieke omgeegroep: 11 Junie 2008 (Omgeegroep no.2)**

Tydens hierdie bekendstelling van die navorsingsprojek en die werkwinkel wat reeds op daardie stadium in beplanning was, het twee van die dames spontaan aangedui dat hulle hul stories oor hul egskeiding aan my wou vertel en het die volgende interaksieprosesse spontaan ontvou. (Vgl. 8.4.2.) Hul omgeegroepster was ook teenwoordig by die geleentheid aangesien die sessie by haar woning plaasgevind het. Dit was duidelik dat daar `n vertrouensverhouding bestaan tussen die dames en dat hulle ook my vertrou en derhalwe gemaklik in interaksie met mekaar en met my kon verkeer. Die inligting soos verskaf deur die twee dames kan soos volg weergegee word:

#### **Deelnemer 1: (deelnemer: PP)**

Sy is reeds afgetree en was twee maal getroud. (Derhalwe twee keer geskei.) Sy dui aan dat sy jonk was toe sy die eerste keer getroud is en saam met haar man geboer

het. Hy was aggressief teenoor haar en op die stadium wat sy besluit het om te skei, was sy baie skaam oor die situasie. Gedurende daardie jare was dit taboe om te skei en was dit bykans onmootlik om die nuus aan haar ouers mee te deel. Dit was asof jy “`n totale mislukking is” as jy skei. Sy is later weer getroud en weer geskei en die laaste man is intussen ook oorlede. Alhoewel die dame `n professionele beroep beoefen het, dui sy aan dat haar finansiële situasie `n ernstige knou gekry het as gevolg van die egskeidings. Sy besit haar eie woning maar dui aan dat sy finansiël baie goed moet beplan om die mas te kan opkom. Op `n vraag van my hoe sy haar egskeidingsituasies verwerk het, vertel sy dat sy onder meer aktief betrokke geraak het by die kerk, wat baie ondersteuning aan haar verskaf het en die proses van heling versterk het. So noem sy dat sy vrywillige werk verrig waardeur haar professionele agtergrond toepaslik benut word. Dit behels dat sy een maal per week saam met ander gemeentede gratis dienste aan minder bevoorregte gemeenskappe verskaf. Sy vertel verder dat sy oor die afgelope jare wat sy geskei is “afgestomp” geraak het, en noem as voorbeeld dat sy nie meer vir haarself sou tafeldek wanneer sy eet nie. Haar inskakeling by verskeie vroueaksies het weer die aspekte van vrouwees in haar lewe beklemtoon. Nog `n aspek wat sy noem belangrik was vir haar in die verwerking van haar egskeidingsituasies is om haar vorige eggenotes te vergewe vir die egskeiding. Sy dui aan dat sy reeds jare alleen is en oor hierdie jare daarin geslaag het om haar twee vorige mans te vergewe.

**Deelnemer 2:** (deelnemer: QQ)

Sy werk voltyds en is reeds in haar vyftigerjare. Sy vertel dat sy een vorige huwelik gehad het en geskei is van haar vorige man. Sy vertel hoe dit haar gepla het dat sy reeds `n verhouding met haar huidige eggenoot gehad het terwyl sy nog getroud was met haar eerste man. Sy beskryf haar huidige huwelik as gelukkig en dui aan dat sy “`n pad gestap het om die vorige mislukte huwelik te verwerk”. Sy het `n brief aan haar eerste man geskryf en hom om vergifnis gevra vir die feit dat sy reeds `n verhouding met haar huidige man gehad het, terwyl sy nog met hom getroud was. Sy is van mening dat hy eers van haar verhouding kennis geneem het, nadat sy die brief aan hom gepos het. Hulle het nie daaroor in gesprek gegaan nadat sy die brief aan hom gestuur het nie. Op my vraag rakende wat die skryf en die pos van die brief aan haar eerste eggenoot

spesifiek vir haar beteken het, noem sy dat dit definitief die lug tussen hulle gesuiwer het. Sy het byvoorbeeld `n doopgeleentheid van hul kinders bygewoon en haar eerste eggenoot het dit ook bygewoon. Hulle kon tydens die geleentheid makliker met mekaar kommunikeer en sy skryf dit toe aan die effek wat haar brief gehad het. Sy vertel dat dit `n baie moeilike taak was om die brief te skryf, en dat sy “aan die brief sou skryf, dit eers weer los vir `n tyd lank, net om later weer terug te kom en verder daaraan te skryf.” Dit het ook tyd geneem voordat sy uiteindelik genoeg moed bymekaar geskraap het om die brief te pos. Die verligting was egter groot toe die brief eers gepos is en het sy daarna beleef dat sy die regte besluit geneem het.

*Die twee dames het met besondere vrymoedigheid en eerlikheid hul egskeidingsverhaal met mekaar en met my gedeel. Sodoende het hulle geleentheid geskep vir die dekonstruksie van hul onderskeie egskeidingsverhale. Hulle het egter nie by enige ander geleenthede ingeskakel nie sodat die proses nie verder geneem kon word nie. Ek kon egter aflei dat beide dames reeds jare gelede geskei is en reeds bemoeienis daarmee gemaak het om die situasie te verwerk, soos die brief wat deelnemer QQ aan haar gewese egmaat geskryf het. Ek kon derhalwe aflei dat hulle nie `n verdere behoefte in die verband gehad het nie. Die feit dat ek my voorberei het op bekendstelling van die navorsing en die werksessie wat reeds in beplanning was, en die geleentheid spontaan oorgegaan het in `n proses waar twee van die deelnemers hul egskeidingsverhale vertel het, het hoë eise aan my gestel. Ek moes my aanpas by die verloop van die gesprek en die behoeftes van die twee dames om hul egskeidingsverhale te vertel. Die geleentheid het min of meer twee ure, van 19:00 tot 21:00, geduur en was derhalwe uitputtend vir die hele groepie gewees.*

Nie een van die twee dames het by verdere navorsingsaksies ingeskakel en ook nie die werkwinkel bygewoon nie.

Die groepleier het aangedui dat sy steeds ruimte het in haar groep indien daar mense is wat verwys moet word vir omgeegroepinsakeling. Tydens verloop van die navorsing het



ek dan ook vier dames na die groep verwys aangesien hulle `n behoefte gehad het om in te skakel by `n omgegroepe.

#### **8.5.4.10 Sewende groepgespreksgeleentheid: 17 Junie 2008**

Drie vroulike groeplede (deelnemer D, E en J) het die byeenkoms bygewoon. Een van die dames (deelnemer J) het vir die eerste keer ingeskakel en het `n behoefte aangedui om agtergrond oor haarself aan die ander groeplede te verskaf. Sy vertel dat haar man se werksverpligtinge en vriende altyd vir hom belangriker was as sy gesin – daar is twee tienerdogters. Haar gewese man het ook baie gedrink en wel tot so `n mate dat sy met tye skaam was vir hom. Hy kon verder oor onbenullighede kwaad raak en sy was eintlik bang vir hom. Die deelnemer beleef finansiële onstabieliteit aangesien sy steeds op soek is na `n vaste betrekking. Verder vertel sy dat sy heelwat woede teenoor haar gewese eggenoot ervaar. Sy ervaar dat dit sy skuld is dat sy nou so sukkel veral op finansiële gebied. Sy moes verhuis na `n kleiner woning en “sukkel” om oor die weg te kom met `n baie ou motor. Tydens die vorige byeenkoms is daar ooreengekom dat die volgende temas bespreek sal word in die groep naamlik:

- ✓ Geestelike Lewe (religieuse gesondheid),
  - ✓ die ervaring van woede,
  - ✓ selfbeeld
  - ✓ die effek van egskeiding op die betrokke kinders
- meer volledig bespreek sal word ten opsigte van:
- ✓ Wie het `n rol daarin gespeel?
  - ✓ Watter rol het die betrokke gespeel?
  - ✓ Watter rol behoort die persoon te speel?

(Vgl.8.4.4.8.)

Ek het `n opsomming gemaak van die belangrikste inligting wat tot dusver uit die groepbesprekings na vore gekom het en dit as `n uitdeeltuk benut om die deelnemers op hoogte te bring rakende die temas van hul verhale wat tot dusver bespreek is.

Die deelnemers aan die byeenkoms het die volgende inhoud aan hulle vertellings rondom die vermelde temas gegee:

- **Die ervaring van woede**

Deelnemer E het vertel dat haar eggenoot items uit die vorige gesamentlike woning neem sonder om haar te raadpleeg daarvoor, dit is ook die items wat hy spesifiek vir haar as geskenke gekoop het. Die situasie maak haar woedend. Die deelnemer sukkel al bykans die afgelope twee jaar om die egskeiding af te handel. Sy vertel verder dat sy van mening is dat haar man die items neem om sy woning gemaklik in te rig aangesien daar weer 'n nuwe vriendin in sy lewe is.

*Dit is derhalwe duidelik dat die deelnemer se gewese eggenoot woede by haar ontlok oor die situasie wat sy deel en ek het begrip vir haar belewenis gehad.*

Die deelnemers is van mening dat die mans wat ongereeld onderhoud betaal 'n verdere bron van woede skep aangesien hulle (vrouens) in onsekerheid leef. Die gereelde betaling van onderhoud is uiters belangrik vir die versorging van die kinders. Die deelnemers voel dat die ongereelde betaling van onderhoud juis 'n wyse kan wees waarop die man die vrou manipuleer aangesien hy baie goed weet dat dit haar ontstel.

Deelnemer D, vertel hoe haar gewese man haar manipuleer het deur boodskappe aan haar te stuur dat hy op straat gaan beland aangesien hy nie na homself kan omsien nie. Dit het 'n invloed op die deelnemer selfs al het sy dit vir haarself uitgeklaar dat sy nie meer verantwoordelik is vir hom wanneer hy in die moeilikheid beland nie.

- **Die effek van egskeiding op die betrokke kinders**

Deelnemer E wat genoem het dat haar eggenoot goed uit hul vorige gesamentlik woning neem vertel dat haar een dogter die items sonder die medewete van haar vader weer terugbring het nadat sy 'n naweek by hom gekuier het. *(Die onderlinge fetes tussen ouers het dus 'n negatiewe effek op die kinders. Die kind word betrek by die ouers se konflik en beleef waarskynlik dat sy haar lojaliteit teenoor haar moeder moet bewys. Sy mag ook die eienaar van die goedere voel en vandaar haar optrede rig.)*

Deelnemer E vertel dat sy die situasie probeer hanteer het deur nie 'n ophef daarvan te maak nie, aangesien die kind wel eerlik oor die situasie was.

Deelnemer D, met volwasse kinders is van mening dat dit noodwendig 'n moeilike situasie skep wanneer daar besluit moet word of kinders beide hul ouers na belangrike funksies soos hul troue gaan uitnooi, nadat hulle geskei is. Kinders verwag van hulle ouers om hulle nie in die verleentheid te stel nie.

- **Selfbeeld**

Al die deelnemers koppel die ervaring van eensaamheid deur geskeides aan die agteruitgang van hul selfbeeld wat plaasvind as gevolg van hul egskeiding. Hulle is van mening dat die inskakeling by ondersteuningsdienste en geestelike ondersteuningsdienste 'n groot bron van verligting in die verband kan wees. Dit is ook belangrik dat geskeides na hulself omsien en hulself somtyds bederf.

- **Geestelike lewe (religieuse gesondheid)**

Al die deelnemers is van mening dat geestelike ondersteuningsdienste 'n groot bron van ondersteuning aan geskeides kan verleen veral om eensaamheid teen te werk wat gewoonlik deur alle geskeides ervaar word.

Die nuwe deelnemer het 'n behoefte gehad om haar storie rondom haar egskeidingsprobleem met die ander deelnemers te deel. Die interaksie wat plaasgevind het, het tot gevolg gehad dat die ander deelnemers gefokus het op die verryking van die inligting rakende hul egskeidingsverhale. Aspekte wat die probleem van egskeiding kan teenstaan, is wel geïdentifiseer en sal waarskynlik as unieke uitkomst in die herskryf van die storie deur die deelnemers benut word.

*Ek het ervaar dat die inskakeling van 'n nuwe deelnemer die proses as't ware terugneem na die fase waar deelnemers hul storie vertel en met mekaar deel. Dit is moeilik om vordering en groei te bewerkstellig na die volgende fase. Ek het egter*

*ook begin besef dat hierdie “terugbeweeg” die ander deelnemers gehelp het om hul stories ryker te omskryf en hulle dan in staat gestel het om betekenis te gee aan hul egskeidingstorie. Daar was `n “sig-sag beweging” waar sommige deelnemers reeds in die interaksieproses verkeer het terwyl nuwe deelnemers dan steeds tot die navorsing toegetree het.*

Die volgende groeps gespreksgeleentheid het op 1 Julie 2008 plaasgevind:

#### **8.5.4.11 Agtste groeps gespreksgeleentheid: 1 Julie 2008**

Vier deelnemers een man (deelnemer K) en drie vrouens (L, M, en D) het die byeenkoms bygewoon. Twee deelnemers, naamlik deelnemer K en L was nuwe deelnemers. Hulle is beide 57 jaar oud en was onderskeidelik vir 26 en 30 jaar getroud alvorens hulle geskei is. Deelnemer M het wel `n individuele gesprek (vgl.8.5.3.1) met my gehad, maar vir die eerste keer by die groep ingeskakel. Die Inligtingstuk is weer benut soos by die vorige byeenkoms om die nuwe deelnemers te oriënteer ten opsigte van die temas rakende hul egskeidingsverhale wat reeds na vore getree het tydens die vorige byeenkomste. Ek het aangedui dat die volgende temas steeds uitstaande is rakende die bespreking oor die effek wat `n egskeidingsituasie daarop het:

- Selfbeeld
- Geestelike welstand

Die oorgang na positiewe verwerking van `n egskeidingsituasie en die hantering en verwerking van woede is ook deur die deelnemers geïdentifiseer as belangrike aspekte wat bespreek behoort te word.

Die deelnemers word verder georiënteer dat daar tydens die gespreksgeleentheid ook bepaal behoort te word wie in hierdie aspekte `n rol speel, watter rol hulle speel asook watter rol hulle behoort te speel.

Al die groeplede is dit eens dat jy konflik ervaar in jouself oor die hele aangeleentheid van egskeiding aangesien die Bybel aandui dat egskeiding sonde en derhalwe verkeerd

en ontoelaatbaar is. Deelnemer D het aan die die groeplede vertel dat die predikant haar daarop gewys het dat egskeiding slegs toelaatbaar is in die geval waar die ander party `n buite-egtelike verhouding het. Deelnemer L sluit hierby aan en vertel dat sy aanvanklik opstandig was oor haar situasie (sy het eers baie later in haar lewe geskei) en niks van die Bybel wou hoor nie. Met verloop van tyd het sy egter besef dat so `n houding geen oplossing vir haar probleme bring nie. Deelnemer M opper die kwessie waarmee sy worstel oor wat `n mens te doen staan waar die een ouer in `n saamleefverhouding betrokke is en die dilemma dat die kinders te midde van so `n situasie by die ander party gaan kuier – sy stel die vraag: “Wat is die regte optrede in so `n situasie?” Die deelnemers bespreek die situasie en is van mening dat die ouer en die saamleefmaat die kinders gewoonlik baie goed versorg tydens besoeke en in die opsig daar geen rede tot kommer vir die ander party is nie. Deelnemer K het in sy reaksie op die situasie aangedui: “...`n mens kan maar net bid dat die man tot insig kom rakende die voorbeeld wat hy aan die kinders stel.”

- **Effek van die egskeiding op die kinders**

Deelnemer M wat eers baie later in haar lewe geskei is toe haar kinders reeds groot was, vertel dat die kinders beleef het dat hul ouers al die jare `n leuen geleef het aangesien hulle onder die indruk was dat hul ouers gelukkig getroud was, maar toe hulle ouer is, moes hul aanvaar dat hul ouers besluit het om te skei. Die kinders het dit verder as “`n leuen” beskou dat hulle veral na hul vader opgesien het om `n voorbeeld aan hulle te stel en as gevolg van die egskeiding het hulle beleef dat hy hulle “gefaal” het. Hulle was verder ontnugter ten opsigte van hul vader aangesien hulle ervaar het dat dit wat hulle gedink het van hom nie die werklikheid was nie. Die kinders was reeds groot toe hul ouers geskei is en was nie gemotiveerd om by enige terapeutiese dienste in te skakel op daardie stadium nie. Volgens die deelnemer het sy egter die beleving gehad dat die twee kinders nader aanmekaar gegroei het as gevolg van hul ouers se egskeidingsituasie.

Deelnemer M vertel dat haar eggenoot `n verhouding met sy sekretaresse aangeknoop het en dat die oudste kind die werklikheid daarvan besef het nadat sy `n naweek daar

gekuier het en gesien het dat “pappa `n kamer met die tannie deel”. Die betrokke kind was woedend maar terselfdertyd ook hartseer oor die situasie. Aanvanklik het sy aangedui dat sy nie weer daar wil gaan kuier nie, maar na verloop van `n paar dae tog gesê dat sy weer by haar pa wil gaan kuier. Kinders is volgens die deelnemers dikwels ontsteld na `n kuier by die een ouer waar daar `n situasie is soos `n nuwe saamleefmaat. Dit neem die ouer wat toesig en beheer het baie tyd om weer die kinders rustig en in `n normale roetine te kry indien hulle aan so `n situasie blootgestel was.

Uit die respons van die deelnemers is dit duidelik dat jonger seuns meer dikwels geneig is om die vader steeds as hul held te beskou. Die deelnemers het ook ervaar dat kinders nie gedwing moet word om hul belewinge van die egskeidingsituasie te verbaliseer nie, veral jonger kinders vind dit eintlik onmoontlik. Ouer kinders verbaliseer hul ervaringe van die situasie makliker. Die oudste kind binne die gesin is ook dikwels geneig om `n leiersposisie in te neem wanneer hulle deur `n egskeidingsituasie gaan en selfs dikwels in koalisie met die moeder te gaan. Moeders is geneig om die oudste kind dikwels as `n klankbord te gebruik vir die ontlading van hul ervaringe van die egskeidingsituasie en ook baie verantwoordelikhede aan die oudste kind te gee, byvoorbeeld verantwoordelikheid te neem vir die jonger kinders in sekere situasies. Deelnemer M dui aan “ek weet dat ek eintlik te veel op my oudste dogter staatmaak” terwyl deelnemer L aangedui het “jy het nou eintlik `n goeie vriendin nodig”.

Die deelnemers is dit eens dat die ouderdom van die betrokke kinders wanneer hulle deur `n egskeidingsituasie gaan, `n belangrike rol speel in hul vermoëns om die situasie te kan hanteer en te verwerk.

- **Selfbeeld**

Die deelnemers ervaar verwerping as gevolg van die egskeidingsituasie. Deelnemer M vertel dat sy ervaar het dat haar man verwag het dat sy altyd moet “perform” en “`n leier” wees terwyl sy in wese nie so is nie. Derhalwe beleef sy dat hy van haar verwag het om iemand anders te wees as wie sy werklik is. Volgens deelnemer M het die

ervaring van “verwerping en dat sy nie goed genoeg is nie” `n definitiewe negatiewe invloed op haar selfbeeld uitgeoefen.

- **Die oorgang na positiewe verwerking**

Die deelnemers is van oortuiging dat veral die vrou in `n egskeidingsituasie `n goeie vriendin nodig het wat onder andere as `n klankbord benut kan word rakende die ervaringe wat sy het. Die deelnemers vra dan “waar kry `n mens die?” Hulle het spontaan oorgegaan na `n bespreking oor moontlike hulpbronne wat in die gemeenskap bestaan. Daar is verskillende aksies by die kerk vir enkellopendes byvoorbeeld die Veertig Plus, Thirthy Something en dan noem hulle ook die “Run for Life” wat in die omgewing bestaan. Kursusse waarby geskeides kan inskakel en gerig is op die verwerking van hul egskeiding kan ook van groot waarde wees, byvoorbeeld die Herstel Dinamika en Persoonlike Restorasie kursus. Daar bestaan `n behoefte by die deelnemers om ingelig te wees ten opsigte van hulpbronne in die omgewing waarby hulle kan inskakel vir ondersteuning. Die deelnemers is dit eens dat eensaamheid `n groot realiteit vir `n geskeide persoon is en hy `n hanteringswyse daarvoor moet vind om die egskeidingsituasie te kan verwerk. Veral die tye wanneer die kinders weggaan vir besoeke aan die ander ouer word eensaamheid selfs tot `n groter mate ervaar . Ouer mense wat skei ervaar oor naweke groter eensaamheid as gedurende die week.

Die deelnemers is van mening dat elke persoon se situasie uniek is en hul ervaring van hul egskeidingsituasie ook uniek is. Dit bepaal weer die behoeftes wat hulle ervaar in die hantering en verwerking van hul situasie. Die deelnemers is van mening dat die fases waardeur geskeide persone beweeg ook sy behoeftes op daardie stadium sal bepaal, byvoorbeeld gedurende die stabiliseringsfase sal jy `n behoefte hê om nuwe doelwitte in jou lewe te stel. *Dit blyk dat dit belangrik is dat die geskeide persoon oor die basiese kennis van die verskillende fases moet beskik waardeur `n persoon beweeg wanneer hy deur `n egskeidingsituasie gaan. Dit bepaal sy ervaringe op daardie gegewe tyd, terwyl sy ervaringe weer sy optrede sal bepaal.*

Deelnemers is van mening dat die geslag van die geskeide persoon ook `n effek het op die aanpassing van die persoon by sy egskeidingsituasie. In die geval van vrouens is

hulle byvoorbeeld bekommerd oor hul eie veiligheid sou hulle in die aand uitgaan. Vrouens voel ook makliker skuldig oor hulle kinders, byvoorbeeld dat hulle nie genoeg tyd met die kinders spandeer nie. Deelnemer L, een van die ouer dames in die groep, het aangedui dat 'n mens juis tyd vir jousef moet gun en "na jousef moet omsien" tydens die herstelproses. Sy noem in die verband: "Jy moet juis soms die kinders by 'n vriendin gaan aflaai" of "jou vriendin kontak om saam met jou iets lekkers te gaan doen."

Die deelnemers voel dat 'n mens moet weet dat die herstelproses om deur jou egskeiding te werk tyd neem, en aan die begin moet jy poog om klein realistiese doelwitte vir jousef te stel. Aanvanklik poog jy byvoorbeeld om net deur een dag te kom en hanteer eintlik een dag op 'n slag. Die deelnemers is verder van mening dat 'n algemene positiewe ingesteldheid teenoor jou situasie en vertrouwe in jou eie vermoëns om jou situasie te kan hanteer uiters belangrik is in die proses van herstel.

As gevolg van die feit dat daar nuwe deelnemers ingeskakel het, is daar nie gehou by die raamwerk soos ek aangedui het nie. Die deelnemers het hul bespreking baie wyer en vollediger gerig en baie van die temas wat reeds bespreek is in vorige groepe is herhaal, maar dan is daar uitgebrei op die inligting (stories is "ryker" beskryf). Aspekte wat waarskynlik as unieke uitkomstebenut sal word om die deelnemers se verhale te herskryf is ook deur hulle geïdentifiseer soos die benutting van hulpbronne en 'n persoonlike algemene positiewe ingesteldheid. *Ek het ervaar dat die inskakeling van ouer deelnemers diepte aan die gesprek gegee het, aangesien hul 'n rustigheid rakende hul situasie openbaar het. Die aspek van ouer mense wat skei, het so ook na vore getree en is derhalwe bespreek tydens die byeenkoms. Die inskakeling van 'n manlike deelnemer gee balans aan die gesprek in die sin dat die siening van 'n man ook vervat word in die gespreksvoering en nie slegs die van vrouens nie. Ek het egter ervaar dat die manlike deelnemer nog nie veilig voel in die groep nie, aangesien hy min deelname getoon het, en ek hom moes aanmoedig tot deelname.*

Op hierdie stadium is daar reeds begin met die reëlings en bemerking van 'n werkwinkel vir persone wat deur egskeiding gaan of reeds daardeur is. Die datum is



vasgestel op 2 Augustus 2008. Die programbeplanning is met die deelnemers bespreek en ek het aangedui dat uit die gesprekke wat reeds plaasgevind het die volgende oorhoofse moontlike behoeftes na vore getree het wat waarskynlik aangespreek behoort te word tydens die werkswinkel:

- Die behoefte van deelnemers om hul egskeidingsverhaal te vertel.
- Die behoefte van deelnemers om hul egskeidingsituasie te kan hanteer.
- Die behoefte om 'n sinvolle lewe as geskeide persoon te voer.

Al die deelnemers was in ooreenstemming daarmee dat die vermelde areas soos ek aan hulle voorgedien het, hul werklike behoeftes sal aanspreek.

*Ek het ervaar dat ekself baie leiding moes neem met die beplanning van die werkswinkel. Die inskakeling van nuwe deelnemers op 'n voortdurende basis, asook die bestaande deelnemers wat op 'n ongereelde basis die groepgesprek- geleentheid bygewoon het, het die beplanning van die werkswinkel bemoeilik, en die verantwoordelikheid daarvoor hoofsaaklik by my laat berus. Die belangstelling en gemotiveerdheid van die deelnemers in die beplande werkswinkel het my weer motiveer om voort te gaan met die reëlings.*

Die negende groepgespreksgeleentheid het op 15 Julie 2008 plaasgevind:

#### **8.5.4.12 Negende groepgesprekgeleentheid: 15 Julie 2008**

Elf deelnemers (deelnemers, D,E, I, M, N, L ,O, P, Q, R, en RR) het die byeenkoms bygewoon. Tien van die deelnemers was dames en een (deelnemer N) was 'n man. Vyf dames (deelnemers, O, P, Q, R en RR) en een man (deelnemer N) het vir die eerste keer ingeskakel. Deelnemer RR is deur een van die bestaande groeplede aangemoedig om in te skakel by die navorsing. Aangesien daar soveel nuwe deelnemers was, moes ek geleentheid skep dat die deelnemers mekaar eers leer ken. Naamplakkers is benut om die proses te vergemaklik en die navorsing is aan die hand van die inligtingstuk aan die deelnemers verduidelik. Groeplede het hulself aan mekaar voorgedien en ek het versoek dat hulle moet vertel wat hulle onderskeidelik baie in die lewe geniet en waarvan hulle glad niks hou in die lewe nie. Die aktiwiteit is as ysbreker benut. Tydens

die ysbreker-aktiwiteit het dit geblyk dat al die deelnemers ervaar dat hulle baie eensaam is as gevolg van hul egskeidingsituasie.

Ten einde die deelnemers op hoogte te bring met die temas wat reeds bespreek is rakende egskeiding het ek `n oorsig daarvan gegee. Die volgende riglyn is aan die deelnemers uitgedeel vir bespreking ten einde die eksternalisering van die probleem van egskeiding en die identifisering van moontlike unieke uitkomst te fasiliteer:

### RIGLYN VIR BESPREKING

**15 JULIE 2008**

- Kan ek beheer watter invloed my egskeiding op my gaan uitoefen ?
- Tot watter mate dit `n effek op my gemoedstoestand gaan uitoefen?

.....  
.....

Kan ek bepaal hoe die “stroom water” van my egskeiding verloop?

Is my egskeidingsituasie moontlik nie “`n stroom water” vir my nie, maar eerder...?

.....  
.....

Watter **betekenisgewing** koppel ek aan my egskeiding?

\* Positief – Dinge wat in myself ontdek is (bv. wie is ek? en nuwe potensiaal wat jy in jouself ontdek het.)

.....  
.....

\* Negatief (byvoorbeeld ek is baie alleen en voel woedend vir my maat)

.....  
.....

Een van die deelnemers, naamlik deelnemer O, het die behoefte gehad om haar agtergrond met die ander groeplede te deel en sy het vertel hoe sy twee mislukte huwelike gehad het. Haar eerste man was aggressief en sy was vasgevang in `n

kringloop van aanrandings op haar. Gedurende hierdie tydperk het dit so sleg met haar gegaan dat sy `n oordosis pille geneem het. Sy het egter tot die besef gekom dat sy nie binne die wil van die Here optree nie, waarna sy daarin geslaag het om uit die mag van haar man te ontsnap en van hom te skei. Geen kinders is uit die verbintenis verwek nie. Uit die tweede huweliksverbintenis is haar dogtertjie gebore wat nou voorskools is. Sy het dit as `n erge mislukking beleef toe haar tweede huwelik ook nie gewerk het nie – dit terwyl sy haarself aanvanklik voorgeneem het na haar eerste egskeiding dat “`n volgende huwelik sukesevol moet wees.” Die deelnemer se vertelling het daartoe gelei dat die ander deelnemers spontaan hul stories begin deel het.

Nog `n vroulike deelnemer (deelnemer P) het vertel dat haar man ook aggressief is en dat dit die hoofrede vir die egskeiding was. Haar situasie is steeds onveilig aangesien hulle saam in hul besigheid werk. Die manlike deelnemer N, het vertel dat sy gewese vrou `n buit-egtelike verhouding aangeknoop het met `n baie welgestelde man. Hy dink daaroor na en sê dan: “Die man kan baie meer op finansiële gebied vir haar bied as ek.” Een van die ouer vroulike deelnemers (57 jaar oud) deelnemer L, dui aan dat haar gewese man getroud is met `n jong vroultjie wat nie veel ouer as hul eie kinders is nie. Die deelnemer en haar kinders het nou gehoor dat die nuwe vrou van haar gewese man swanger is en dit word deur die kinders as “`n verleentheid beleef.”

Ek het versoek dat die deelnemers aandui watter beelde by hul opkom wanneer hulle aan hul egskeidingsituasie dink en as voorbeeld het ek die beeld van “`n stroom water” aangehaal wat tydens `n vorige sessie na vore gekom het. Eksternalisering van hul egskeidingsprobleem is sodoende gefasilititeer. Ek het verder verduidelik dat die stroom water soms baie rustig vloei en dan met tye weer deur stroomversnellings gaan en dan baie onrustig is. Die manlike deelnemer, deelnemer N, het maklik by die versoek om `n beeld te gee vir sy belewing van sy egskeidingsituasie aangesluit en genoem dat hy aan “`n woud en verskillende seisoene” dink. Die betekenis vir hom is dat wanneer dit rustig en beter gaan dit lente in die woud is en as dit swaar en sleg gaan, dit winter in die woud is. Ek het hom aangemoedig om sy vertelling verder uit te brei deur te vra watter situasies die “winter” verteenwoordig waarna hy verwys en hy het gereageer deur

daarna te verwys as die “eensaamheid” en die “tye wanneer hy na sy gewese egmaat verlang.” Die ander deelnemers reageer spontaan op hierdie beeld wat benut is en dui aan dat hulle meer dikwels in die winterfase verkeer sedert hul egskeiding.

Deelnemer RR `n vroulike deelnemer wat vir die eerste keer by die groep ingeskakel het, noem dat sy dit moeilik hanteer om alleen die primêre versorging van twee klein kindertjies te moet behartig. Haar man het iemand anders in sy lewe en hulle is steeds besig om te skei. Sy vra die vraag: “Hoe kon hy dit aan my en die kinders doen?” Dieselfde deelnemer is van mening dat die beeld van “`n roller coaster” waaroor sy geen beheer het nie by haar opkom as sy dink aan haar huidige egskeidingsituasie. Ek het versoek dat sy meer eksploreer rondom die beeld van “`n roller coaster” en sy het aangedui dat dit vir haar daarop dui dat “die situasie dikwels buite haar beheer is” of “groter is as wat sy kan hanteer.”

Nog `n vroulike deelnemer (deelnemer R) wat vir die eerste keer by die groep ingeskakel het, het vertel dat haar man ook in `n buite-egtelike verhouding betrokke geraak het terwyl hulle getroud was. Sy het vir `n baie lang periode bly glo dat haar man tot insig sal kom en hulle die huwelik sal kan red. Hulle het by terapie ingeskakel en sy was bereid om haar man te vergewe. Dit het egter uiteindelik nie gewerk nie en haar man het by die ander vrou ingetrek. Hulle is geskei en die situasie is soms moeilik aangesien haar kinders saam met die ander vrou se kinders in dieselfde skool is. Hulle woon in dieselfde woonbuurt en kan mekaar heel moontlik by die supermark raakloop. Ek het verneem hoe sy die situasie hanteer en sy vertel dat sy deur `n proses gegaan het waar sy aanvanklik kwaad was vir haar man en sy nuwe vrou. Sy het die woede wat sy ervaar het ook getoon (deur ongeskik te wees) wanneer haar gewese man byvoorbeeld die kinders kom haal of met hul skooltake kom help het. Sy verbaliseer verder wat sy ervaar het deur aan te dui dat sy dit as `n onregverdige situasie beleef het waar die ander vrou nou `n gesinslewe geniet, terwyl haar kinders dit ontnem is. Syself mis die “saamwees as `n gesin” baie. Dan gaan sy voort deur te vertel hoe sy oor die onderwerp van vergifnis en die belangrikheid daarvan nagelees het. Sy het tot insig gekom dat dit belangrik is dat sy haar man sowel as sy vrou moet vergewe en sy het `n

doelgerigte besluit in die verband geneem. Sy vertel dat dit egter nie so maklik gegaan het nie en sy telkens wanneer sy gekonfronteer was met `n spesifieke situasie haarself aan die besluit moes herinner. Ek het versoek dat sy meer moes vertel van die effek wat dit gehad het en sy dui aan dat die kinders baie meer gemaklik was wanneer hulle vader hulle kom haal het of tuis met skooltake kom help het. Die deelnemer vertel dat sy tot die slotsom gekom het dat sy vir baie lank bly glo het dat haar man tot insig sal kom en terugkeer na die gesin. Sy besef nou “dat dit nie gaan gebeur nie” en het die situasie aanvaar.

Die manlike deelnemer (deelnemer N) het aangedui dat hy ook bang was dat hy die nuwe man van sy gewese vrou sou raakloop en dat hy sou probeer vastel waar hulle inkopies doen sodat hy die plekke dan doelgerig kan vermy. Hy dink na oor sy situasie en sê dan dat hy dink dat hy sy gewese vrou se nuwe man as `n bedreiging sien omdat hy haar baie meer materiële dinge kan gee as wat hy sou kon gee. Die twee mans praat nie met mekaar nie en vermy mekaar. Hy meld dat hy egter verseker weet dat die nuwe man in sy gewese vrou se lewe baie goed na die behoeftes van sy vrou en dogter omsien. Hy het gereelde kontak met sy tienerdogter en beskryf hul verhouding as gesond en baie geheg. Hy vertel spontaan dat hy aanvanklik elke dag na sy vrou en kind verlang het, maar dat dit met verloop van tyd wel beter gegaan het. Hy stel dit dat hy nie meer “elke dag die treurigheid ervaar nie” en dat dit nie meer voel asof hy “voor `n voertuig wil inspring nie.” Hy vertel verder hoe sy roetine verander het sedert sy egskeiding – waar die gesin op Sondag die winkels sou invaar, spandeer hy en sy dogter nou `n Sondagoggend in die kerk. Hy noem dat hy geestelike verdieping ervaar wat hom deur sy egskeidingsituasie dra.

Deelnemer O vertel dat haar voorskoolse kind steeds by terapie ingeskakel is nadat daar vasgestel is dat haar vader haar oor `n tydperk mishandel het. Sy ervaar egter dat sy weer die ou wonde oopkrap soos daar met die kind terapie gedoen word. Sy vertel dat sy weer `n vriend ontmoet het na haar tweede egskeiding maar die verhouding beëindig het omdat sy beleef het dat sy eers haar mislukte tweede huwelik moet verwerk alvorens sy gereed kan wees vir `n volgende verhouding. Sy dui verder aan dat

haar dogtertjie haar as't ware gedwing het om fokus te bly hou. Sy het nuwe doelwitte in haar lewe gestel en onder andere van werksrigting verander en weer begin studeer. Een van die deelnemers wat geen kinders het nie (deelnemer I) dui aan dat 'n egskeidingsituasie moontlik minder gekompliseerd blyk te wees as daar nie kinders is nie. Die ander deelnemers is egter van mening dat kinders juis daartoe bydra om jou te dwing om gefokus te bly tydens jou egskeidingsituasie.

Die deelnemers het aangedui dat hulle graag die area rondom die effek wat egskeiding op die betrokke kinders het in meer diepte sou wou bespreek tydens die volgende sessie. Ek het die beplande werkswinkel van 2 Augustus weer bekend gestel aan die nuwe deelnemers en hulle gemotiveer om dit by te woon.

*Die sessie het die normale tydsgleuf van 120 minute oorskry en die feit dat daar baie nuwe deelnemers was het tot gevolg gehad dat hulle 'n behoefte gehad het om hulle stories met mekaar te deel. Dit was moeilik om so 'n groot groep te hanteer, met soveel nuwe deelnemers wat inskakel en op hoogte gebring moes word met wat reeds bespreek is tydens vorige gesprekke. Ek het ervaar dat die deelnemers mekaar asook my vertrou sodat hulle vrylik hul verhale met mekaar en myself gedeel het. Hulle het daarin geslaag om die egskeidingsituasie te eksternaliseer deur beelde daaraan toe te voeg. Hulle het verder ook bespreek hoe hulle beheer kan neem oor hul egskeidingsituasie deur hanteringswyses met mekaar te deel. Daar is geleidelik beweeg na die herskrywing van hul verhaal.*

Die daaropvolgende Dinsdagaand het die tiende groepgespreksgeleentheid plaasgevind:

#### **8.5.4.13 Tiende groepgespreksgeleentheid: 22 Julie 2008**

Vier dames (deelnemers M, R, S en T) het die byeenkoms bygewoon. Daar is ooreengekom dat die effek van egskeiding op die betrokke kinders tydens die byeenkoms bespreek sal word. Twee van die vier vroulike deelnemers het vir die eerste keer ingeskakel by die groepgespreksgeleentheid naamlik deelnemer S en T.

Die deelnemers voel almal dat hul kinders die egskeding van hul ouers as `n vernedering beleef het. Verder beleef hulle kinders hulle ook "anders" as kinders wat binne gesinne met `n vader en moeder grootword.

Deelnemer S wie se twaalfjarige dogter by terapie ingeskakel het, ervaar dat sy weer al die "ou wonde moes oopkrap" soos haar dogter deur terapie gegaan het. Die sake wat sy gedink het syself reeds verwerk en agter haar gesit het moes sy weer na teruggaan en "oopkrap." *Ek kon waarneem dat dit nie `n aangename proses vir die deelnemer was nie en moontlik dat sy ervaar het dat sy hierdie probleme nog nie heeltemal verwerk het vir haarself nie.* Deelnemer R, is van mening dat die ouderdom, en dus die lewensfase waarin die kind verkeer asook die geslag van die betrokke kind, `n definitiewe rol speel in die die kind se reaksie en hantering van die ouers se egskedingsituasie. (Die deelnemer het twee seuns, een in die laerskool en een in die hoërskool.) Sy is verder van mening dat die kind se persoonlikheid ook `n rol in die proses speel. Sy vertel dat haar oudste seun op `n stadium net eenvoudig geweier het om na sy vader te gaan wanneer dit die vader se naweek was. Die jongste seun het egter baie graag daar gaan kuier. Hulle het daarna deur `n proses gegaan waar die vader oorweeg het om die seun te dwing om by hom te kuier. Hulle het by `n sielkundige ingeskakel vir terapie, wat aanbeveel het dat die vader doelgerig bou aan sy verhouding met veral die oudste seun. Die man het positiewe samewerking tot terapie gegee en vandag word die toesig en beheer-ooreenkoms stiptelik nagekom waarvolgens die kinders elke alternatiewe naweek by hul vader kuier. Die vader woon nie ver van die deelnemer en die kinders nie en hy help gereeld deur die week met skooltake en projekte. Die deelnemer dui aan dat sy die situasie aanvanklik moeilik gevind het indien haar gewese eggenoot deur die week sou kom kuier om die kinders te help met take of projekte. Sy was op daardie stadium in die fase waar sy nog kwaad was oor die egskedingsituasie en nog nie haar gewese man vergewe het nie. Sy sou op daardie stadium haar gevoelens wys deur ongeskik op te tree. Nadat sy deur `n proses van vergewing teenoor haar gewese man en sy huidige vrou gewerk het, het sy `n doelgerigte besluit geneem om nie meer haar gevoelens op hulle te projekteer nie. Sy meld dat die besluit wat sy geneem het aanvanklik nie maklik was om deurlopend toe te pas nie en was dit nodig dat sy haarself

telkemale daaraan moes herinner. Ek het versoek dat sy meer moes uitbrei oor die effek wat die houding van vergewensgesindheid gehad het, en sy dui aan dat die onderlinge verhouding tussen die seuns en hul vader meer gemaklik was. Sy is van mening dat dit bygedra het om die onderlinge verhouding van die seuns met hul vader te verbeter. *Ek lei af dat die gemakliker atmosfeer wat die moeder geskep het wanneer die vader die kinders by haar woning besoek die hegte verhouding tussen die vader en die seuns gefasiliteer het.*

Rakende die verskillende tipe persoonlikhede van kinders en die effek daarvan in die verwerking en hantering van hul ouers se egskeidingsituasie meld deelnemer R, dat haar een seun 'n introvert is terwyl die ander een 'n ekstrovert is. Die jonger seun wat 'n introvert is, was die een wat op 'n stadium geweier het om by sy vader te gaan kuier en dit moeilik gevind het om oor sy gevoelens te praat. Die ander een gesels weer maklik oor wat hy ervaar. Al die groeplede is dit eens dat kinders op hul vlak min of meer deur dieselfde fases gaan as volwassenes in die verwerking en aanpassing by die egskeidingsituasie, en as voorbeeld vermeld hulle onderhandeling om hulle ouers weer te laat versoen, woede en opstandigheid teenoor die situasie, ensovoorts. Al die deelnemers is dit ook eens dat kinders dit as 'n bedreiging bestempel wanneer een van die ouers 'n nuwe maat ontmoet.

Deelnemers S vermeld dat sy 'n baie hegte verhouding met haar tienerdogter het en dat sy derhalwe baie met haar kommunikeer het oor die egskeidingsituasie. Nog 'n deelnemer, deelnemer R, sluit aan by die hele gedagte van onderlinge kommunikasie en noem dat sy met haar twee seuns om die tafel gaan sit het om hul begroting te bespreek. Hulle was aanvanklik onder die indruk dat sy oor voldoende finansies beskik het om die DSTV te betaal en hul vader het ook gesê dat sy daarvoor moet betaal toe hulle hul lot by hom bekla het. Die deelnemer voel dat die kinders se vader nie eerlik met hulle is nie aangesien hy presies weet hoeveel sy verdien. Die situasie waar die ma en seuns die gesin se finansies saam bespreek het, het goed gewerk aangesien die seuns beter insig ten opsigte van die beperkinge op hul finansies ontwikkel het. *Ek lei af*



*dat die werklikheid is dat die gesin se standaard van lewe negatief geaffekteer is deur die egskeiding en die gesin deur `n proses beweeg om daarby aan te pas.*

Die aspek dat kinders dikwels vrae stel oor hul ouers se egskeiding en dit dan net aan die een ouer rig by wie hulle bly, is in die groep bespreek. Een van die deelnemers, deelnemer T, het aangedui dat sy op `n stadium gekom het waar sy aan die kinders sê dat hulle die vrae aan hul vader moet vra wanneer hulle by hom kuier. Al die deelnemers voel dat een party nie altyd verantwoordelikheid hoef te neem nie en dikwels selfs die ander party (in die geval die vader) te beskerm nie. Hier is spesifiek genoem dat die kinders sal vra “waarom pappa hulle verlaat het “en “nou saam met `n ander tannie bly?”

Die groeplede is van die oortuiging dat geskeide vaders dikwels beter af is in die sin dat hulle nie volle verantwoordelikheid vir die kinders hoef te neem nie. Deelnemer M dui aan dat haar man hul drie kinders neem op die naweek wat sy saamleefmaat se kinders nie by hul vader kuier nie. Haar oudste dogter het byvoorbeeld self gesê “pappa – hulle doen die lekker dinge wanneer ons nie daar is nie” – so byvoorbeeld gaan fliek hulle nie wanneer die drie kinders daar is nie, want die jongste van die kinders is nog `n baba. Verder noem hierdie deelnemer dat die oudste dogter eintlik verantwoordelikheid vir haar babasussie neem wanneer hulle by hul vader en sy saamleefmaat kuier. Die groeplede het spontaan in gesprek getree oor hoeveel potensiaal kinders eintlik het om die egskeidingsituasie van hul ouers te aanvaar en te verwerk. Dikwels word hulle egter nie geleentheid gebied om hierdie potensiaal te benut nie aangesien die ouers hul as’t ware probeer beskerm en sekere dinge namens hulle wil hanteer.

Deelnemer T is van mening dat die situasie waar die man `n nuwe maat ontmoet en haar wil beïndruk eintlik ook maar `n “nuutjie is wat weer verby gaan.” Sy is van mening dat die realiteit ten opsigte van die kinders steeds daar bly as `n gegewe realiteit. Verder het die nuwe vrou ook kinders en aan die einde van die dag kompeteer die kinders om die aandag van hul vader. Die deelnemer dui aan dat sy beleef het dat haar man net na die egskeiding en toe hy kort daarna met die nuwe vrou getroud is, geen belangstelling

in die kinders getoon het nie. Met verloop van tyd het hy egter meer belangstelling getoon en kommunikeer selfs van tyd tot tyd met haar oor die kinders. Haar ervaring is dat hy aanvanklik bang was oor wat sy nuwe vrou sou sê as hy met sy “gewese vrou praat”.

Deelnemer M meld spontaan aan die einde van die sessie dat `n man haar uitgevra het vir koffie. Sy vertel hoe onseker sy was en byvoorbeeld daarop aangedring het om met haar eie voertuig na die koffieplek te gaan. Ek het versoek dat sy meer uitbrei rondom die onsekerheid wat sy ervaar het en sy meld dat sy van mening was dat die man “net in seks belangstel” en die idee sal hê dat sy “`n maklike vrou” is aangesien sy geskei is. Die koffiedrinkery was egter vir die deelnemer volgens haar weergawe `n aangename ervaring van bloot “lekker gesels”. *Die deelnemer se liggaamstaal spreek daarvan dat sy werklik die geleentheid geniet het en dit as `n positiewe ervaring beleef het – moontlik bewys het dat haar aanvanklike persepsies oor mans en die siening wat sy gedink het hulle oor geskeide vrouens het, verkeerd was.* Die deelnemers is van mening dat veral geskeide vrouens “baie bagasie” saamdra vanweë hul ervaring van `n vorige mislukte huwelik. Kinders wat uit die verbintenis gebore is, is definitief deel van hierdie bagasie. Ek het die deelnemers weer herinner aan die werkswinkel vir geskeide persone wat op Saterdag 2 Augustus 2008 sal plaasvind in die ateljee van die Rubenstein kerk.

Die deelnemers het die invloed van die egskeidingprobleem ondersoek, veral ten opsigte van die invloed wat dit op die betrokke kinders uitgeoefen het. Aspekte wat benut sal word in die herskryf van hul egskeidingsverhale soos die praktiese hantering van hul kinders gedurende die egskeidingsituasie is geïdentifiseer. *Ek het ervaar dat die deelnemers veilig voel in die groep en daarom persoonlike inligting gemaklik deel met my en die ander groeplede. Deelnemer R het aktief aan die gesprek deelgeneem nadat sy in die vorige groepsgesprekgeleentheid baie min oor haar situasie gedeel het. Dit het besondere hoë eise aan my gestel om die groepsgespreksgeleentheid te fasiliteer terwyl ek ook voorberei het vir die werkswinkel.*

#### **8.5.4.14 Kontak met hoof maatskaplike werker rakende die beplanning en organisering van die werkswinkel**

Die motivering vir die reël van 'n werkswinkel, naamlik om geskeide persone wat in verkillende fases van hul egskeiding verkeer die geleentheid te bied om hul egskeidingsverhaal met ander te deel en terselfdertyd ook die verhale van ander te kan hoor, is verduidelik aan die hoof maatskaplike werker. Daar is voorsien dat die uitkomste van sodanige werkswinkel sal wees dat geskeides hul egskeidingsprobleem ekternaliseer en dat hul bemagtig sal wees om beheer oor hul egskeidingsituasie te neem.

Die programbeplanning is met die hoof maatskaplike werker bespreek na aanleiding van die doelstelling en uitkomste van sodanige werkswinkel. Die tema "n Nuwe Begin" is gekies vir die program, aangesien dit dui op die beheer wat die geskeide oor sy egskeidingsituasie kan neem. Die tema sou verder ook verseker dat daar nie enige etikettering van die geskeide persoon plaasvind wat die werkswinkel bywoon nie. Die hoof maatskaplike werker is uitgenooi om deel te vorm van die program deur met die deelnemers te gesels oor hulpbronne wat beskikbaar is en wat hulle waarskynlik kan benut .

Alle logistieke reëlings ten opsigte van die beskikbaarstelling van 'n geskikte lokaal asook die verskaffing van tee/koffie en verversings is deur die kerk hanteer.

#### **8.5.4.15 Werkswinkel vir persone wat geskei is of deur egskeiding beweeg:**

##### **2 Augustus 2008**

Die werkswinkel is deur sestien mense bygewoon, waarvan twee mans was. Ag deelnemers, met ander woorde die helfte van die deelnemers, het van die groepgespreksgeleentheid bygewoon wat die werkswinkel voorafgegaan het. Twee van die dames het besluit om die werkswinkel by te woon na aanleiding van die bekendstelling daarvan by die omgegroepskolingsgeleentheid. Een van hulle het 'n vriendin saamgebring wat besig was om te skei. Een van die dames wat reeds

ingeskakel was by die navorsing het `n vriend saamgebring wat ook geskei was. Tabel 8.7 gee hierdie inligting weer:

**Tabel:8.7 Bywoningsregister van werkswinkel**

NOMMER	DEELNEMER SE VERWYSINGS- NOMMER	GESLAG		VORIGE GESPEK/ GESPREKKE BYGEWOON	
		Manlik	Vroulik	Ja	Nee
1.	J		X	X	
2.	U		X		X
3.	R		X	X	
4.	A		X	X	
5.	K	X		X	
6.	V	X			X
7.	E		X	X	
8.	W		X		X
9.	X		X		X
10.	Y		X		X
11.	Z		X		X
12.	S		X	X	
13.	P		X	X	
14.	AA		X		X
15.	BB		X		X
16.	I		X	X	

Die werkswinkel is deur my en my eggenoot, wat ook `n maatskaplike werker is, gefasiliteer. Hy is betrek om te help met die fasilitering en rekordhouding van die inligting. Aangesien sy ouers self geskei is, is hy as `n geskikte keuse beskou om die werkswinkel saam met my te fasiliteer.

Elke deelnemer het 'n lêer ontvang met die volgende dokumente as inligting vir die deelnemers:

- Inligtingstuk oor die navorsing
- Algemene vraelys aan die deelnemers
- Vrywaringsvorm
- Opsomming oor die relevante inligting wat tydens die groeps gesprekke na vore getree het. (Bylae 6.)
- Program vir die werkswinkel

Die program vir die werkswinkel was soos volg:

## PROGRAM VIR WERKSESSIE

### PROGRAM VIR WERKSESSIE OOR EGSKEIDINGSBEGELEIDING

Tema: " 'n Nuwe Begin"

Datum: 2 Augustus 2008

Rubenstein Sentrum

09h00: Registrasie

09h10: Verwelkoming en ken mekaar

09h30: Agtergrond oor die projek

09h40: Formulering van doelwitte en uitkomst vir die sessie.

09h50: Bennie se storie (ysbreker)

10h00: "My woud van egskeiding"

Aktiwiteit: "Hoe lyk my egskeidingsituasie"

Omskrywing van egskeiding en wat dit aan my doen.

11h00: Tee en verversings

11h20: Hoof Maatskaplike Werker: Hulpbronne en beskikbare netwerke in ons omgewing en gemeenskap.

\* Vrae aan Maatskaplike werker

12h00: Aksieplanne wat ons in werking kan stel.

12h45: Seremonie om te demonstree "ek neem beheer" oor my situasie."

#### 8.5.4.15.1 Ken mekaar

Die ken mekaar aktiwiteit het die deelnemers gehelp om mekaar beter te leer ken. Hulle moes die volgende vrae aan een persoon in die groep stel en daarna die persoon met wie hulle gesels het aan die hand van die inligting wat hulle uit die vrae verkry het, aan die groter groep bekendstel:

- ✓ Naam en Van
- ✓ Wat wil jy van jou kinders vertel (indien jy het)?
- ✓ Watter soort tandepasta gebruik jy?
- ✓ Watter tipe werk doen jy?
- ✓ Wat eet jy die graagste?

#### **8.5.4.15.2 Agtergrond rakende die projek**

Ek het die agtergrond rakende die projek aan die hand van die volgende inligting aan die deelnemers verduidelik sodat die nuwe deelnemers asook die wat nie van die begin by die navorsing ingeskakel was nie georiënteer kon word in die verband:

- Dit is `n navorsingsprojek, met die doel om maatskaplike werk aan gesinne in egskeidingsituasies te rig wat wetenskaplik gefundeerd is. Die studie poog om vas te stel en aan te dui watter indikatore vervat behoort te wees in `n maatskaplike werkhulpverleningsprogram aan gesinne in egskeidingsituasies.
- Kwalitatiewe navorsing word gedoen sodat die fokus op in diepte gerigte inligting is (op besonderhede van die inligting) waar daar dan nie `n massa hoeveelheid mense betrek word nie, aangesien daar op die kwaliteit van die ligting gefokus word.
- Die narratiewe metode word benut wat tot gevolg het dat ons baie van beelde gebruik maak. Dit help ons verder om hierdie aspekte te eksternaliseer en sodoende beheer daaroor te neem. Binne hierdie metode word vanuit die raamwerk gewerk dat, jy wat deur die situasie is, of tans daardeur gaan as die “kundige” bestempel word. Soos julle met mekaar handel as “kundiges” herskep jy konstruksies wat jy het en word nuwe konstruksies oor jou egskeidingsituasie gevorm.

- Die literatuurstudie oor die onderwerp is reeds voltooi en sedert Februarie is ek besig met die empiriese deel van die studie wat soos volg verloop het.
- Die navorsing is aan die kerk bekend gestel en daar is toestemming gevra om `n groep binne die opset van die kerk saam te stel en die empiriese deel van die navorsing binne hierdie raamwerk uit te voer. `n Ooreenkoms is met die kerk aangegaan rakende die volgende aspekte:
  - ❖ Bekendstelling van die navorsing binne die gemeente.
  - ❖ Die kriteria wat benut sal word in die samestelling van `n groep.
  - ❖ Verslaggewing oor die navorsing (terugvoering) aan die kerk.
- Groepgespreksgeleentheid het in Maart 2008 in aanvang geneem en min of meer een keer per week plaasgevind. Die inligting wat deur die groep na vore gebring is, is in `n kort opsomming (inligtingstuk) in die lêer vervat (let wel dit is die inligting wat vanuit die deelnemers self gekom het) wat aan elke deelnemer verskaf is.
- Daar het ook skakeling met die omgegroepe plaasgevind aangesien ons kon waarneem dat sommige omgegroepe net uit geskeide persone bestaan. Hierdie groepe is deur my besoek en hulle het hul bereidwilligheid getoon om tydens `n sessie soos vandag deel te neem en hul ervaringe met ons te deel.
- Sommige van die deelnemers aan die groeps gesprekke het `n behoefte getoon om in te skakel by omgegroepe en is reeds daar ingeskakel deur middel van die netwerk wat gebou is met die omgegroepe.

Die deelnemers is uitgenooi om enige vrae/onsekerheid aan te dui rakende die agtergrondinligting soos deur my verskaf is. Geen vrae is gevra nie en ek het voortgegaan om die deelnemers te versoek om die vrywaringsvorm wat in hulle pakkette verskaf is, te onderteken. Die etiese aspekte rondom vertroulikheid is verduidelik en deelnemers is ook versoek om die persoonlike inligting wat hulle moontlik gedurende die sessie met mekaar deel, vertroulik te hanteer. Almal het die versoek om



sensitiewe inligting wat bespreek mag word vertroulik te hanteer ondersteun en hulle verbaal verbind om dit te respekteer.

#### **8.5.4.15.3 Uitkomst en doelwitte**

Die volgende uitkomst is deur die groep geformuleer vir die werkswinkel:

- In staat om my egskeidingsituasie te visualiseer aan die hand van `n beeld (of beelde) soos byvoorbeeld `n sterk stroom water of `n doringboom.
- Die effek van egskeiding op my lewe en ander gesinslede se funksionering te verstaan.
- `n Aksieplan in werking te stel oor hoe ek beheer oor my egskeidingsituasie kan neem.
- My egskeidingsituasie te kan ekternaliseer (van buite af daarna te kyk).

#### **8.5.4.15.4 Bennie se storie**

Ek het die groep gefokus op hul eie egskeidingsituasie deur vir Louis (my eggenoot) te versoek om die storie van Bennie aan die groep te vertel. Die storie van Bennie is eintlik Louis se eie storie, maar dit kom eers teen die einde van die vertelling na vore. Die vertelling van sy eie storie verseker dat Louis deur die groep aanvaar en dat die groep fokus op hul egskeidingsituasie.

## BENNIE SE STORIE

Ek het Bennie ontmoet as student waar ons voorgraads saam studeer het. Ons het saam tennis gespeel en gereeld gekuier - ek moet sê ons was nogal na aan mekaar en hy het my nogal positief motiveer. Ek het sy ouers ook mettertyd ontmoet nadat ek reeds vantevore baie van hulle gehoor het - en dit was deurgaans goeie dinge.

Bennie se ouers was `n leraarsegpaar en welbekend veral in kerklike kringe. Bennie het ook `n jonger suster en broer gehad. Bennie se pa was `n kerklike leiersfiguur en baie uitstendig weens sy werk – selfs formidabel en nogal taakgerig vir `n dominee. Sy moeder het my veral opgeval as `n vriendelike, joviale persoon met `n besondere wye vriendekring. Sy was vir my as Bennie se vriend nogal `n voorbeeld van iemand met `n opregte Christen-lewenswandel wat deur haar voorbeeld gelei het. Sy het die besondere gawe gehad om dieselfde innemende vriendelikheid te besig met belangrike gaste by `n deftige geleentheid as met hulpbehoewende gesinne.

Bennie is ook aan die einde van ons studentejare getroud en het ek nie lank na hy en sy vrou begin werk het nie verneem dat sy ouers besig was met `n egskeiding. Ek en Bennie het toe steeds goeie kontak gehad en ek weet dat hy persoonlik diep getref is daardeur en teen die einde nog talle pogings aangewend het om te probeer dat sy ouers moet skik. Sy ouers is egter toe wel uitmekaar en het dit sy ma veral erg geraak. Sy was nie meer die innemende persoon van vroeër wat maklik na ander uitgereik het nie. Sy was wel nog vriendelik en beleefd, maar baie meer teruggetrokke en het finansieel baie swaar gekry. Sy was derhalwe genoodsaak om na `n huwelik van bykans dertig jaar aan te hou werk waar sy nog nie eers tien jaar diens gehad het nie.

Bennie se pa het net voor die egskeiding verhuis na `n ander provinsie en met `n nuwe loopbaanrigting aangegaan en ook weer getrou. Bennie se ma en drie kinders, wat toe reeds self al volwassenes was, is egter in die bekende omgewing agtergelaat. Bennie het sy kontak met sy gesin verminder - hy het nie meer so vrymoedig soos vroeër oor sy ouers gepraat nie en was meer in homself gekeer en het maar net gepraat oor sy eie

gesin.

Ek weet hy is nou nog baie besorg oor sy moeder veral omdat hy bekommerd is oor haar finansiële versorging. Die verminderde kontak met sy pa bly ook steeds vir hom baie sleg. Dit is opsigtelik dat sy ouers se egskeiding hom baie geaffekteer het ten spyte van die feit dat hy self al volwasse was toe sy ouers geskei is.

Louis het nou aan die groep gesê: “Ek wil nou graag vir julle iets sê: soos ek hier voor julle staan is ek self Bennie en is dit my ware verhaal...”.

#### **8.5.4.15.5 My woud van egskeiding**

Op hierdie stadium was dit doodstil in die groep en daar kon waargeneem word dat die groep meegvoer is deur Bennie se storie en nou gefokus is op die egskeidingsituasie. *Ek kon aanvoel dat die groeplede geraak is deur Louis se storie en werklik gefokus is op hul egskeidingsituasie.*

Ek het versoek dat die deelnemers op hierdie stadium hulle oë toemaak en die volgende inligting visualiseer wat ek aan hulle voorgehou het. Rustige musiek is gespeel om die deelnemers in `n rustige stemming te plaas.

## TEGNIK OM EKSTERNALISERING TE FASILITEER

Maak jou oë toe en raak stil, en baie rustig. Ontspan en haal lekker diep asem.

Ons loop in `n woud en ons sien bome... sommige bome het nie blare nie, net takke en sommige van die takke is dun ... ander weer besonder dik .

Jy loop nou langs water en sien dit is `n waterval ... luister na die klank daarvan.

Daar is ook diere in die woud wat jou bangmaak sodat jy wil weghardloop ...

Sommige van die takke van die bome is skerp ander is krom. Sommige van die takke het skerp dorings aan. Dink nou daaraan dat die woud waardeur jy beweeg jou egskeidingsituasie is.

Soms word jy geskraap deur die takke of gesteek deur die dorings sodat daar seerplekke op jou vel vorm. Soms val die reën op jou neer en maak die koue van eensaamheid jou siek...

Ek het versoek dat die deelnemers nou weer hulle oë oopmaak en ek het die musiek afgeskakel. Ek het aan hulle verduidelik dat hulle die sagte klei asook die groot witbordblaaie en gekleurde penne wat aan hulle voorsien is, moet benut om hulle egskeidingsituasie uit te beeld. Vir doeleindes van hierdie aktiwiteit is versoek dat hulle in die drie subgroepe werk – tafels was so gerangskik om drie subgroepe te vorm en die drie mans (Louis ingesluit) was elk in `n verskillende subgroep in gedeel. Die deelnemers is ook ingelig dat hulle die inligtingstuk wat handel oor die opsomming van die inligting wat reeds in die groepe bespreek is en in hul pakket vervat is, kan benut om die taak uit te voer – die inligtingstuk hanteer die basiese inligting rakende die areas wat ge-afekteer word deur egskeiding (veral nuttig vir die deelnemers wat nie ingeskakel was by die groepgespreksgeleenthede nie). Daar is ooreengekom dat die subgroepe dan na afloop van die aktiwiteit terugvoering aan die res van die deelnemers sal verskaf. Daar is soos volg verder leiding aan die deelnemers verskaf oor die uitvoering van die aktiwiteit:

❖ Die aktiwiteit gaan oor wat egskeiding aan my doen? Byvoorbeeld: Dit verarm my en maak my siek (negatief); Dit maak sy sterk en onafhanklik; Ek kry geleentheid om in kontak met myself te kom en nuwe geleenthede te ontdek (positief).

Alhoewel daar beplan is om 60 minute toe te laat vir die aktiwiteit het die groep die tyd oorskrei.

Die terugvoering was soos volg:

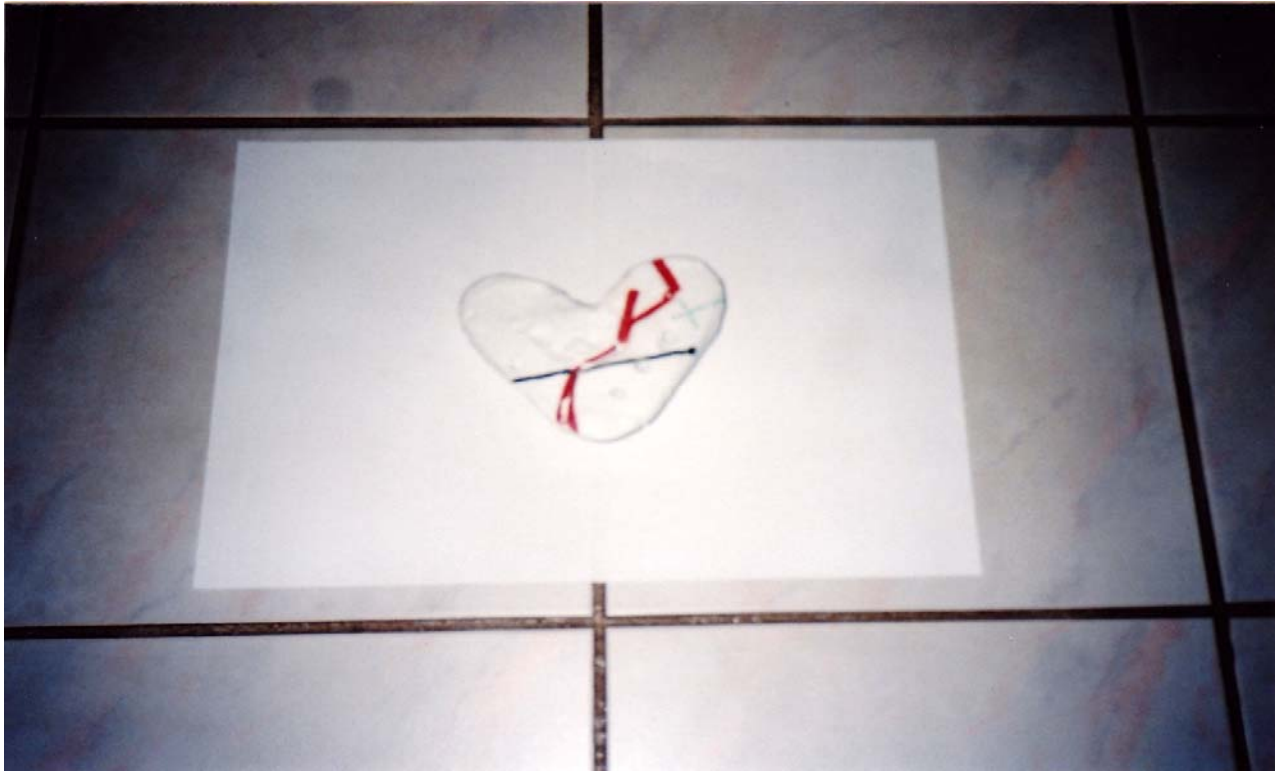
Die volgende beelde is deur die drie subgroepe geskep en dan ook deur hulle geïnterpreteer:

## GROEP 1

### ***BEELD GESKEP***

Die groep het 'n hart uit die klei geskep waarop die volgende aangebring is:

- 'n kruis,
- 'n weerligstraal,
- 'n lyn wat van die een kant van die hart na die ander kant gestrek het,
- Duike: Die duike op die hart is deur een groeplid met besondere kragbewegings van haar arm met haar pen op die hart aangebring.



*Foto: 8.2 Beeld van `n hart wat geskep is uit klei*

### **BETEKENIS VAN DIE BEELD**

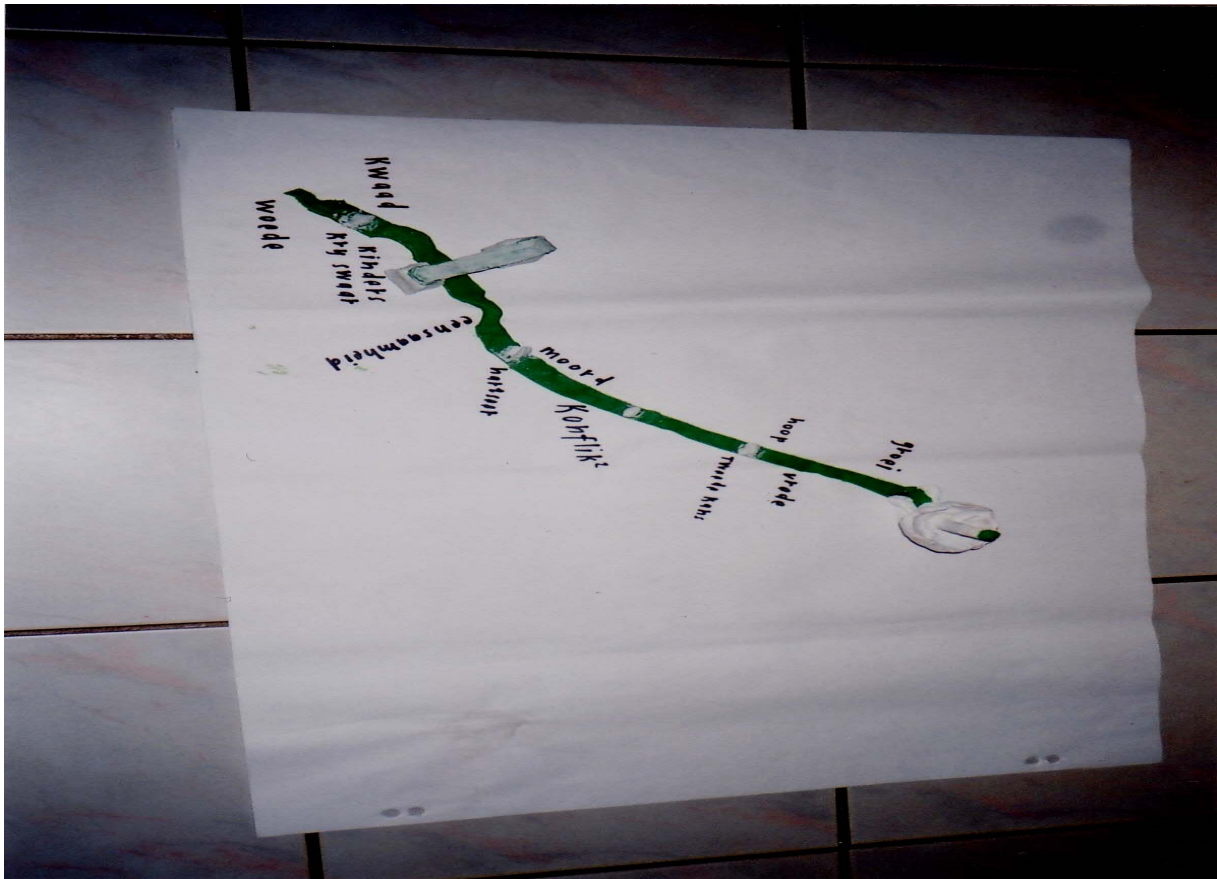
Volgens dié subgroep raak egskeiding die gesin en selfs die familie tot so `n mate dat hulle besluit het dat die beeld van `n hart gepas sal wees om die egskeidingsituasie en die effek daarvan uit te beeld. Die weerligstraal dui op die intense pyn en swaarkry wat met egskeiding gepaard gaan – die subgroep verwys in die verband na die opsomming/inligtingstuk wat juis die areas van jou lewe aandui wat deur egskeiding geaffekteer word. Deelnemer BB dui aan dat sy swanger was met haar seuntjie toe haar eggenoot besluit het dat hy nie langer kans sien vir hul huwelik nie en haar toe verlaat het. Sy vertel dat haar swangerskap derhalwe vir haar “aaklig” was. Na die geboorte van die baba het dit beter begin gaan – haar baba is nou net ouer as `n jaar en sy geniet hom baie. Die seuntjie gee volgens haar fokus aan haar lewe. Haar ouers en familie is baie ondersteunend. Sy beleef dat daar `n behoefte by geskeides is om mekaar te ondersteun en noem as voorbeeld dat sy `n voltydse huishulp het wat soms ander kan help om weer na hul kinders om te sien wanneer hulle `n krisis in die verband het. Die duike op die hart dui volgens die groep op woede wat ervaar word as gevolg van die feit dat jy misluk het

ten opsigte van jou huwelik - dit was opsigtelik met hoeveel krag die dame, deelnemer Y, die duike met die agterkant van haar pen op die hart ingekap het. Hierdie deelnemer dui aan dat alhoewel sy en haar man al lank nie meer as man en vrou saamleef nie, sy reeds die finale besluit geneem het om van hom te skei – hulle woon wel nog saam. Hierdie duike dui soos die weerligstraal op die “seerkry” wat gepaard gaan met egskeding. Deelnemer W, dui aan dat sy nou al wonder hoe sy eendag aan haar kind wat nou `n baba is, sal moet verduidelik waarom sy vader hulle verlaat het. Die lyn wat van die een kant van die hart na die anderkant strek dui op die omvattende effek van egskeding op jou funksionering en lewe – dit beïnvloed nie slegs een area nie, maar al die areas van jou funksionering. Deelnemer S vertel dat sy veral probleme ervaar om haar tienerdogter te dissiplineer na afloop van haar egskeding. Daar is aan die groep gevra of die hart gebreek is as gevolg van die egskedingsituasie en hulle het aangedui dat die hart steeds funksioneer ten spyte van die egskedingsituasie. Hulle het verder aangedui dat die hart `n baie sentrale deel van die liggaam is en derhalwe in een stuk moet bly – dit verteenwoordig vir die groep dat dit belangrik is dat `n mens weer jou lewe op `n sinvolle wyse voortsit ten spyte van jou egskeding. Deelnemer Y reageer op hierdie terugvoering naamlik dat die hart wat steeds funksioneer definitief nie vir haar beteken dat die gebroke huwelik weer `n kans op herstel het nie. Sy dui aan dat dit haar standpunt is dat wanneer die huweliksverhouding eers `n kraak het, daar nie `n kans op versoening of herstel is nie. `n Spontane bespreking vloei hieruit voort oor die statistiek rakende egskeding en spesifiek dat jou kans op sukses in `n tweede huwelik heelwat minder is en dit dan nog verder afneem met `n volgende huweliksverbintenis.

## GROEP 2

### **BEELD GESKEP**

Die groep het 'n tema van 'n pad wat kronkel uit die klei op 'n groot papier geskep. Hulle het spoedwalle, 'n brug en papiere op die kronkelpad aangebring. Die pad het aan die een kant van die skepping minder kronkels getoon en dan uitloop in 'n spuitfontein. Die groep het verder ook die volgende woorde langs die pad aangebring: woede; kwaad; kinders kry swaar; eensaamheid; moord; hartseer; konflik in kwadraat; tweede kans; hoop; vrede; en groei;.



**Foto:8.3** Beeld van 'n pad wat uit klei geskep is



## BETEKENIS VAN DIE BEELD

Volgens die subgroep beeld die pad en die kronkels in die pad, die proses van egskeiding uit in terme daarvan dat dit `n lang proses is waartydends jy deur fases beweeg. Die kronkels dui daarop dat dit `n moeilike pad is met heelwat probleme wat jy in die proses moet hanteer en gekonfronteer word. Deelnemer E noem onder meer dat sy finansiële probleme ervaar, aangesien haar egskeiding al baie lank sloer en net nie tot `n punt kan kom nie, asook die onderhandelinge tussen haar en haar gewese egmaat rakende toesig en beheer oor hul kinders. Deelnemer V, het aangesluit by hierdie tema en het genoem dat hy bekommerd is oor sy twaalfjarige dogter wat die een naweek by haar ma deurbring en die volgende naweek by hom. Hy is bekommerd dat dit onstabieleit vir die kind mag skep en ook verwarring. Die beeld dui verder op die aspekte wat veral vir hulle uitgestaan het tydens die egskeidingsproses naamlik:

- Die papiere wat op die pad aangebring is dui op die “vuil wasgoed” wat tydens die egskeidingsproses aan die lig gebring word. Dit dui op die oorsake of aanleidende faktore tot egskeiding en van die aspekte wat hier genoem is, is byvoorbeeld die aangaan van `n verhouding met `n derde persoon (deelnemer R) en die aanwesigheid van geweld binne die verhouding (deelnemer Q). Ander redes wat die groep identifiseer as redes vir egskeiding is afhanklikheidsprobleme wat by een van die partye kan voorkom (deelnemer Q).
- Die woorde “woede”, “eensaamheid”, “konflik” , “moord” en “kwaad” is die emosies en ervarings wat gewoonlik meer aan die begin van die egskeidingsituasie ervaar word – die groep verduidelik dat dit voorkom aan die begin van die pad, waar daar baie kronkels in die pad voorkom. Die deelnemers noem dat `n mens so kwaad kan wees vir jou egmaat dat jy selfs aan moord kan dink (deelnemer Q). Deelnemers wat die ervaring gehad het dat hul egmaats `n newe-verhouding aangeknoop het wat die hooforsaak vir die egskeiding gevorm het, het veral aangedui dat hulle intense woede teenoor hul egmaats ervaar het. Hulle het veral geworstel met die vraag hoe hy hul gesinslewe net sommer so kon opgee vir `n derde party? Van die deelnemers wat baie jare

reeds getroud was (deelnemers R, A en E) het genoem dat hulle nie kan verstaan hoe hul egmaats al die jare saam en die gesinseenheid net so maklik eenkant toe kan skuif nie. Die deelnemers het nou spontaan op hierdie gedagtegang uitgebrei en vertel dat hul egmaats oor die jare heen “verander” het sodat dit nie meer dieselfde persoon is met wie hul jare gelede in die huwelik getree het nie – so byvoorbeeld noem hulle dat die egmaat met wie hul aanvanklik getrou het opreg en eerlik was en dat hulle nooit sou kon raai dat hy `n derde party sou kies nie. Ander deelnemers (deelnemers E, X en BB) wat kleiner kindertjies het dui aan dat hulle dit ook onmoontlik vind om te verstaan hoe hul egmaats hulle en die kinders net so kan opgee.

- Die spoedwalle en die brug op die beeld wat geskep is, verteenwoordig al die problematiek wat persone wat deur egskeiding gaan, ervaar en mee gekonfronteer word tydens hul egskeiding. Die deelnemers verwys hier na probleme wat jy op finansiële gebied ervaar. Die dames verwys na en bespreek praktiese sake waarmee hulle sukkel byvoorbeeld met hul voertuig en algemene herstelwerkies in en om die huis. Hulle verwys ook na `n nuwe-verhouding wat moontlik aan die lig kom, maar bespreek dan later die feit dat daar in meeste van die probleme `n wyse is om deur die problematiek te werk. Deelnemer J vertel hoe sy haarself geleer het om skilderye teen die muur te kan hang - `n taak wat haar man altyd gedoen het.
- Die pad wat minder kronkel en dan uitloop in `n spuitfontein dui volgens die deelnemers op die proses van egskeiding wat na verloop van tyd minder ernstige problematiek toon en jy weer `n redelike normale lewe kan lei. Die groep bespreek in die verband dat jy daarin slaag om weer nuwe doelwitte in jou lewe te kan stel, so is daar twee groeplede (deelnemers E en V) wat aan `n atletiekklub behoort waar hulle baie gereeld langafstande hardloop terwyl ander baie betrokke geraak het by kerklike aktiwiteite. Die beeld van die spuitfontein verteenwoordig nuwe hoop en geloof in die toekoms. Familie en vriende wat ondersteunend is, dra ook positief by om hoop en geloof vir die toekoms te kan

skep en deelnemer W dui aan dat sy 'n situasie gehad het waar sy sowel as haar moeder baie emosioneel oor haar egskeidingsituasie was. Hulle sou byvoorbeeld na mekaar kyk en dan in trane uitbars sodat sy dit later vermy het om met haar moeder oor die egskeiding te praat. Die meer positiewe aspekte wat deur die groep geïdentifiseer is, is onder andere dat jy ervaar die egskeiding bied eintlik aan jou 'n "tweede kans".

Groep 2 het hul egskeidingsverhaal vertel en geslaag daarin om dit in besonderhede te omskryf. Hulle het die egskeidingsprobleem eksternaliseer deur dit uit te beeld as 'n kronkelrige pad. Die identifisering van unieke uitkomstes het plaasgevind waar die deelnemers onder meer hul familie geïdentifiseer het wat hulle kan benut in die skepping van 'n nuwe verhaal. *Ek het beleef dat hierdie subgroep besonder goed saamgewerk het, mekaar vertrou het en derhalwe die taak sinvol deurgevoer het.*

### **GROEP 3**

#### ***BEELDE GESKEP***

Die groep het besluit om verskillende beelde te skep om hul egskeidingsituasie uit te beeld naamlik:

- 'n Gesiggie waarop die een kant 'n lag is en op die ander kant 'n huilende uitdrukking.
- 'n Kruis.
- 'n Vierkantige figuur waarop twee ronde figure bo-aan verskyn. Die een ronde figuur is groter as die ander een.
- 'n Plat rondvormige beeld met punte en hoeke aan die buitekant.



**Foto 8.4: Verskeie beelde deur groep 3 geskep.**

### **BETEKENIS VAN DIE BEELDE**

Volgens die subgroep weerspieël die verskillende beelde die volgende betekenis wat die groep aan hulle situasie gee:

#### **➤ Gesiggie**

Tydens die egskeidingsproses is daar tye waartydens jy huil (wat dan ook tye verteenwoordig wat dit emosioneel swaar gaan) en ook tye wat dit weer beter gaan en jy wel in staat is om te kan lag (die tye wat jy kans sien om voort te gaan). Deelnemer I wat die beeld geskep het, het vertel dat dit soms beter gaan en ander tye weer sleg gaan en noem verder dat sy egskeiding ook as 'n proses beskou waar dit soms beter en ander tye weer slegter gaan. Sy is onlangs geskei en die maande voor die egskeiding afgehandel was, was moeilik in die sin dat sy al die probleme soos aangedui is op die opsommingsinligtingstuk ervaar het byvoorbeeld woede en eensaamheid. Sedert die egskeiding amptelik afgehandel is, gaan dit beter in die sin dat sy beleef dat dit 'n nuwe kans in die lewe gee, sy meld dat sy onder andere ook by 'n nuwe werk begin het.

➤ **`n Kruis**

Dit verteenwoordig die hoop wat daar bestaan dat persone wat deur egskeiding gaan wel weer op `n sinvolle wyse met hul lewens sal kan voortgaan. Deelnemer P wat dié beeld geskep het, het verder vertel dat die kruis ook vir haar die betekenis het dat sy nooit deur die egskeidingsproses sou kon kom indien dit nie vir haar geloofsoortuiging was nie. Sy het aangedui dat sy slegs `n paar weke gelede geskei is en baie ondersteuning en krag vanuit haar godsdiens ervaar het. Sy vertel dat sy uit `n aggressiewe verhouding kom en sy steeds saam met haar eggenoot in die besigheid werk. Die feit dat sy binne die konteks van die werk haar gewese eggenoot nog gereeld sien, is problematies, maar sy sien baie beter kans om weer `n nuwe toekoms te skep. Haar kinders is altwee reeds onafhanklik.

➤ **`n Vierkantige figuur waarop twee ronde figure bo-aan verskyn**

Deelnemer X wat hierdie beeld geskep het, het vertel dat haar egskeidingsituasie haar en haar kind ingeperk het en hulle swaar gekry het om aan te pas by die egskeidingsituasie - vandaar die vierkantige boks wat sy geskep het. Sy beleef egter dat sy en haar dogtertjie beter as voorheen op hul eie klaarkom en vandaar die beeld wat sy geskep het waar sy en haar kind twee ronde figure verteenwoordig wat bo-op die boks is. Sy het verduidelik dat hulle nie meer so vreeslik ingeperk word deur die egskeidingsituasie nie en daarom het sy die twee ronde figure wat haar en haar dogter voorstel bokant die boks geskep. Sy is reeds geruime tyd geskei en haar dogtertjie is ses jaar oud.

➤ **Plat rondvormige beeld met punte en hoeke aan die buitekant**

Deelnemer K, `n manlike deelnemer, wat hierdie beeld geskep het, noem dat jou lewe vaal en vreugdeloos is as gevolg van jou egskeiding. Hy meen egter wel dat jy in gedagte moet hou dat jy weer gedurende jou reis beter plekke sal aandoen byvoorbeeld die Kaap, waar dit mooi en groen is. Hy verwys ook daarna dat egskeiding `n reis is waar sommige plekke minder aangenaam is terwyl ander meer aangenaam is. (*Die man is besonder gereserveerd en deel moeilik sy persoonlike situasie met ander.*)

Groep 3 het daarin geslaag om hul egskeidingsprobleem te eksternaliseer en dit het veral goed na vore getree in die beeld van `n karton wat jou inperk. Unieke uitkomst wat die nuwe verhaal sal skep soos die beeld van `n reis wat deur die deelnemers aangehaal is, is toepaslik in hierdie opsig.

Nadat al drie die subgroepe terugvoering gegee het oor die beelde wat hulle geskep het wat hul egskeidingsituasies verteenwoordig en weerspieël, het die fasiliteerder aangedui dat ons daarin geslaag het om name te gee aan ons egskeidingsituasies en dit as `t ware buite onself te plaas – daar word verwys na die beeld van die boks en die mate waartoe dit die betrokkenes (deelnemer X en haar dogtertjie) inperk. Ek het verduidelik dat elkeen dus kan besluit tot watter mate hy/sy gaan toelaat dat die egskeidingsituasie sy/haar lewe gaan beheer.

Die aktiwiteit is afgesluit deurdat die ek voorgestel het dat ons hierdie beelde in `n swartsak weggooi ter illustrasie daarvan dat ons wel beheer oor ons situasie kan neem en `n keuse in die verband het. Al drie groepe het besluit om die beelde wat hul geskep het in die swartsak weg te gooi. Ek het `n swartsak aan elke groep gegee en hulle het hul beelde daarin gegooi. Die aktiwiteit is afgesluit deurdat die ek en Louis die sak toegeknoop het en eenkant geplaas het met die doel om dit weg te gooi.

Daar is met hierdie aktiwiteit gepoog om aan die deelnemers geleentheid te gee om te ontlaai oor hul egskeidingsituasie, dit in besonderhede te bespreek (“more richly described”) en dit buite hulself te plaas deur `n naam of name daaraan te gee. So is eksternalisering van hul egskeidingsprobleem te weeg gebring. Die plasing van die beelde in swartsakke verteenwoordig die idee dat elkeen wel beheer oor hul situasie kan neem deur nie toe te laat dat die egskeidingsituasie hul oorheers nie. Deelnemers is sodoende ook bemagtig en die basis is geskep vir die ontwikkeling van aksies.

#### **8.5.4.15.6 Aanbieding deur hoof maatskaplike werker: Hulpbronne en beskikbare netwerke in die omgewing en gemeenskap**

Die hoof maatskaplike werker van die gemeente is geleentheid gegee om die deelnemers in te lig oor beskikbare hulpbronne en netwerke wat in die gemeenskap beskikbaar is om die deelnemers te ondersteun deur hul egskeidingsituasie.

Sy het die volgende inligting aan die deelnemers verskaf:

- Sy dui aan dat sy die veertig plus aksie-enkelbediening kan aanbeveel vir persone wat geskei is en deel `n inligtingspamflet uit oor die aksie.
- Sy dui voorts aan dat sy tydens haar voorbereiding beleef het dat sy wil fokus op die spesifieke boodskap dat daar wel hoop is vir persone wat geskei is – as't ware `n lewe na egskeiding bestaan en dat `n mens nie by egskeiding moet vasval nie.
- Sy deel met die deelnemers dat syself geskei is en brei dan daarop uit hoe sy uit `n egostaat van versorging gefunksioneer het tydens haar huwelik.
- Sy dui daarop dat dit belangrik is dat deelnemers nie slegs negatief teenoor hulle vorige maats moet wees nie. Sy koppel dit aan die feit dat hierdie negatiwiteit weer oorgedra kan word aan die betrokke kinders.
- Sy moedig ook die deelnemers aan om hul eie verantwoordelikheid te besef rakende die mislukking van hul huwelik – hul behoort aan hulself te erken dat hulle ook misluk het in die sin dat hulle nie die huwelik kon laat werk het nie.
- Die deelnemers word verder daarvan bewus gemaak dat enige persoon baie kwesbaar is wanneer jy deur egskeiding gaan, jou selfbeeld en selfvertroue word oor die algemeen negatief geraak. Sy wys daarop dat jy `n groot behoefte aan aanvaarding het wanneer jy deur 'n egskeiding gaan. Sy versoek dat die

deelnemers hulself moet beskerm deur nie oorhaastig in `n volgende verhouding betrokke te raak nie.

- Sy dui aan dat die aanvaarding en verwerking van `n mislukte huwelik tyd neem en definitief nie oornag gebeur nie. Sy verduidelik dat daar fases is waardeur `n mens beweeg wanneer jy met die verwerkingproses besig is en dat dit `n rouproses behels – derhalwe `n verlies waardeur jy moet werk. `n Algemene periode rakende die tyd wat die verwerking van `n mislukte huwelik moontlik kan neem is twee jaar.
- Sy versoek dat deelnemers daarteen behoort te waak om nie `n gemaksonne te verval waar hulle hulself in eensaamheid onttrek nie. Sy moedig die deelnemers aan om alledaagse dinge te benut om hul lewe weer te verryk so byvoorbeeld, kan jy daardie CD koop waarvan jy baie hou of jou familie vir ete nooi en met een pakkie mooi servette en `n paar blomme die ete baie spesiaal maak.
- Dit is verder ook die realiteit dat `n mens vriende verloor as gevolg van jou egskedingsituasie. Veral dames sien geskeide persone as `n bedreiging wat gevaar inhou vir hul eie huwelik. Sy versoek die deelnemers derhalwe om nie mense wat na hul uitreik weg te stoot nie. Sy is van mening dat dit belangrik is om familieverhoudinge in stand te hou dwarsdeur die egskedingsituasie, al kan jou familie dikwels nie veel aan jou situasie verander nie. Die voortdurende kontak en indirekte ondersteuning is baie waardevol tydens die verskillende fases van die egskedingsproses waardeur jy beweeg.
- Die belangrikheid van intellektuele stimulering word ook beklemtoon ten einde `n helingsproses tot stand te bring. Sy stel voor dat elkeen vir hom /haar `n mentor behoort te kry wat as't ware leiding aan jou gee en vir jou as voorbeeld dien.



- Die maatskaplike werker beweeg na die aspek van `n seksuele verhouding en dui aan dat die deelnemers moet besef dat dit `n aspek in jou lewe is wat uitgesny word wanneer jy skei. Dit is ook `n aspek waaroor ons nie graag praat nie en ons is oor die algemeen skaam daarvoor. Sy verwys daarna “as `n kraan wat toegedraai word.” Sy dui aan dat dit algemene praktyk is dat mense juis daarom weer in `n seksuele verhouding betrokke raak alhoewel die dieper verbintenis tot die ander persoon nie aanwesig is nie. Sy ontmoedig dit en wys in die verband na die algemene voorkoms van HIV/Vigs in alle sferes van die samelewing onder meer as gevolg van hierdie algemene tendens. Sy is van mening dat dit belangrik is dat elkeen wat deur egskeiding gaan hom-/haarself laat toets, aangesien jy nie seker kan wees dat jou maat moontlik `n buite-egtelik verhouding gehad het nie.

Die maatskaplike werker sluit haar praatjie af deur die deelnemers daarop te wys dat die verwerking van jou egskeiding `n proses en pad is wat jyself moet loop. Ander kan dit nie namens jou doen of vir jou gemaklik maak nie. Die pad na gesondheid is iets wat jyself moet doen en jy moet weet wat geluk vir jou as persoon behels.

Daar word tyd gegee om vrae te stel aan die maatskaplike werker en die deelnemers stel die volgende vrae aan haar:

- **Vraag: Is jy van mening dat jy die regte besluit geneem het om te skei?**  
**Antwoord:** “Egskeiding kan nooit reg wees nie en ek is regtig jammer daarvoor. Ek het vergifnis daarvoor gevra by die Skepper...dit bly sleg... God wil nie hê ons moet skei nie. Ek kan nie sê as ek terugkyk dat dit die regte besluit was nie. Daar is verskeie redes hoekom mense skei – sommige van julle was byvoorbeeld emosioneel mishandel en het `n besluit geneem om uit te klim.”
  
- **Vraag: Hoe weet `n mens jy is suksesvol deur die fases van die egskeidingsproses?**  
**Antwoord:** “Ons moet onthou dat elkeen sy situasie op sy/haar eie unieke wyse ervaar sodat die tydperk om te rou nie vir ons almal dieselfde sal wees nie. Verder

kan `n mens dink jy is nou deur die hele proses net sodat daar weer iets sleg gebeur en dan is jy min of meer terug by `n fase wat jy gedink het jy reeds deurgewerk het.“

*Ek het beleef dat die maatskaplike werker `n toespraak gelewer het oor die moet en moenies rakende egskedding. In die proses kon daar nie interaksie plaasvind tussen die partye nie. Sy het ook uit die posisie van `n kundige gepraat terwyl ek juis vanuit die sosiaal konstruksionisme en die narratiewe strategie van die “not knowing” posisie gebruik maak.*

In die volgende afdeling is daar oorgegaan na die fasilitering van die daarstelling van aksieplanne deur die deelnemers:

#### **8.5.4.15.7 Aksieplanne**

Ek versoek dat die deelnemers hul probeer indink hoe hul `n situasie kan bereik waar hulle beheer oor hul egskeddingsituasie het. Hulle word versoek om prakties te dink aan aksieplanne wat moontlik in werking gestel kan word en wat persone wat in die toekoms deur egskedding gaan, kan help en deur hulle benut kan word. Ek noem as voorbeeld `n selfhelpgroep wat uit die projek kan voortvloei en verduidelik wat `n selfhelpgroep is: naamlik geskeides en of persone wat deur egskedding gaan, kom op ooreengekome tye byeen en besluit self wat hulle as programme/onderwerpe wil hanteer, met ander woorde die inisiatiewe kom uit die geledere van die groep self en hulle aanvaar self verantwoordelikheid vir die betrokke groep.

Ek versoek dat die deelnemers in twee groepe verdeel en saamwerk aan die opdrag. Die twee groepe is versoek om slegs 15 minute vir die aktiwiteit te neem, waarna hul dan terugvoering aan die res van die deelnemers moet verskaf. (Daar is in twee groepe verdeel aangesien drie van die deelnemers vroeër moes gaan.) Hulle is versoek om van die papier en penne wat aan hulle verskaf is, gebruik te maak om die aspekte te lys. Die twee groepe se terugvoering word in die volgende afdeling weergegee:

## **Groep 1:**

Databasis oor kursusse, seminare en verrykingsgeleenthede vir geskeides.

Daar behoort `n databasis beskikbaar te wees rakende kursusse, seminare en verrykingsgeleenthede wat beskikbaar is vir geskeides of persone wat deur egskeiding gaan. Die deelnemers is van verskillende kerke (denominasie) en daar is voorgestel dat die verskillende kerke die hulpbronne met mekaar kan deel – so byvoorbeeld laat weet die een die ander van goeie kursusse en seminare wat hulle aanbied.

Databasis van die kontakbesonderhede van persone wat by die navorsing ingeskakel het en dus bereid is om ander wat deur soortgelyke situasies gaan by te staan/te ondersteun.

Daar behoort `n databasis saamgestel te word met die kontakbesonderhede van persone wat by die navorsing ingeskakel het en dus bereid is om ander wat deur soortgelyke situasies gaan by te staan / te ondersteun.

Bewusmakingsaksies van geestelike leiers om meer sensitief te wees ten opsigte van geskeide gemeentelide.

Dienste soos regsadvies en bevrydingshulp vorm sentrale elemente in die hantering van egskeiding en die hulp behoort gereedelik beskikbaar te wees.

Die kerk en amptenare behoort baie meer sensitief ten opsigte van geskeide persone te wees. Daar was onlangs gedurende `n oggend erediens versoek dat eers getroude mans en daarna getroude vrouens moes opstaan waartydends spesiale gebed vir hulle gedoen is (as vaders en moeders). Die geskeide persone het egter beleef dat hulle oorgesien word en as't ware nêrens inpas nie. Daar word voorgestel dat amptenare byvoorbeeld predikante en omgeegroepieiers bewus gemaak word om meer sensitief te wees met betrekking tot geskeides.

Geleentehede om oorwinnings en nuwe doelwitte met mekaar te deel.

Daar is `n behoefte daaraan dat geskeide persone hul “oorwinnings” van tyd tot tyd met mekaar deel – soos tydens hierdie geleentheid plaasgevind het. Sodanige geleentehede kan verder ook die doel dien dat die betrokkenes met mekaar kan deel watter nuwe doelwitte hulle gestel het en hoedanig hulle slaag om dit te bereik.

Geleentehede waar kinders wie se ouers geskei is met mekaar kan deel (ondersteuning en bemagtiging).

Die deelnemers is van mening dat daar ook aksies vir kinders wie se ouers geskei is of besig is om te skei behoort te wees. Die fokus behoort daarop te wees dat die kinders met mekaar deel hoe hulle hul situasie ervaar en ook hanteringsmeganismes met mekaar kan deel. Die oorhoofse doelstelling behoort derhalwe op ondersteuning en bemagtiging te wees – soortgelyk as dit wat die deelnemers uit die groepgespreksgeleentehede ervaar het.

Ouerskapbegeleiding vir persone wat deur egskeiding gaan.

Daar is `n behoefte aan veral ouerskapbegeleiding by geskeides ten einde hulle te bemagtig in hul rol as ouers.

Die groep het `n voorstel dat `n inligtingsstelsel beskikbaar moet wees op die webblad van die kerk sodat persone wat deur egskeiding gaan of reeds deur egskeiding is, dit kan besoek vir alle relevante inligting. Die inligting behoort egter ook in gedrukte vorm beskikbaar te wees en byvoorbeeld op die kennisgewingbord of by die inligtingstoonbank beskikbaar te wees, vir diegene wat nie toegang tot die internet het nie. Slegs die belangrikste inligting, in die vorm van `n paar hoofpunte behoort getoon te word sodat die persoon kan weet wat die uitstaande aspekte binne die proses is waarop hy/sy behoort te fokus.

Die inligtingsstelsel behoort die volgende areas te omsluit:

<p><b>Aspekte waarvan die individu bewus moet wees (persoonlik)</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>➤ Emosies wat ervaar kan word.</li> <li>➤ Waaraan jy dadelik aandag behoort te gee bv. wat doen ek eerste (belangrikste)</li> <li>➤ Fases / proses van egskeiding</li> </ul>
<p><b>Professionele dienste</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>➤ <b>Regsdiens:</b> Wat dan die wetlike aspekte hanteer soos waar kry ek 'n regsverteenwoordiger en hoe bekom ek 'n interdik?</li> <li>➤ <b>Sielkundige diens:</b> Wanneer is dit nodig en waar kry ek die diens?</li> <li>➤ <b>Maatskaplike werk diens:</b> Wanneer is dit nodig en waar kry ek die diens? Wat sal die diens behels in my situasie?</li> <li>➤ <b>Pastorale hulp:</b> Wanneer is dit nodig en waar kry ek die diens? Wat sal die diens behels in my situasie?</li> <li>➤ <b>Mediese Diens:</b> Watter tipe van mediese diens mag ek benodig en waar kry ek dit?</li> </ul>
<p><b>Ondersteunings-netwerke</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>➤ <b>Ondersteuningsgroepe</b></li> <li>➤ <b>Omgegroepe</b></li> <li>➤ <b>Selfhelpgroepe</b></li> <li>➤ <b>Werkswinkels / Seminare / kursusse</b></li> <li>➤ <b>Leesstof wat aanbeveel kan word</b></li> </ul>

Die inligtingsstelsel moet op kwartaalike basis hersien en bygehou word, sodat inligting relevant bly.

Die groep het verder voorgestel dat daar 'n "Post Box" by die kantoor/inligtingstoonbank van die kerk aangebring word waar voorstelle en inligting ingedien kan word om die

sisteem aan te pas– die kerngedagte is dat die behoeftes van geskeides aangespreek word.

Daar is ooreengekom dat die fasiliteerder die aanbevelings aan die kerk sal deurgee en daar daarna aan die deelnemers terugvoering gegee sal word – al die deelnemers is bereid om saam te werk en by te dra tot die projek indien toestemming gegee word dat die aksies verder ge-eksplorieer kan word. Daar is byvoorbeeld heelwat lidmate van ander kerke wat bereid is om `n databasis rakende beskikbare kursusse en seminare by hul kerk by te hou en vir doeleindes van die projek op gereelde basis deur te gee.

#### **8.5.4.15.8 Afsluiting**

Ter bevestiging van die besluit wat die groep geneem het om beheer oor hulle egskedingsituasie te neem asook ter illustrasie van die hoop op `n lewensfase met nuwe doelwitte (die aksieplanne wat die groepe voorgestel het) word `n kers aan elke afsonderlike deelnemer uitgedeel en word dit aangesteek. Die groeplede bevestig aan mekaar dat hulle in `n nuwe lewensfase verkeer en nie vasgevang is in die egskedingsituasie nie. Die kers wat elke groeplid ontvang en aansteek verteenwoordig hierdie denke.

Die beoogde tydsduur vir die sessie is oorskry met min of meer 30 minute. *Ek kon waarneem dat die deelnemers emosioneel uitgeput was.* Die twee subgroepe het in interaksie met mekaar getree ten einde hul aksieplanne saam te stel. Hierdie aksieplanne wat die deelnemers saamgestel het, fokus hoofsaaklik op die skepping van `n nuwe verhaal waar die egskedingsprobleem nie meer oorheersend is nie.

*Ek moes heelwat dissipline aan die dag lê om vanuit die “nie–weet–nie posisie” te werk. Ek het ervaar dat die deelnemers juis dikwels verwag dat `n meer direkte aanslag gevolg word, soos geblyk het uit die tipe vrae wat hulle aan die maatskaplike werker gestel het. Teen die einde van die werkswinkel het ek beleef dat die “not knowing” posisie waaruit ek gewerk het, positiewe resultate opgelewer het. Die deelnemers het*

*onder andere daarin geslaag om hul egskedingsituasie te eksternaliseer en aksies te formuleer om dié probleem teen te staan.*

Op Dinsdagaande 12 Augustus 2009 het die eerste groepgesprekgeleentheid plaasgevind na die werkswinkel:

#### **8.5.4.16 Groepgesprekgeleentheid twaalf: 12 Augustus 2008**

Ses persone (deelnemer S, T, V, Q, R en E) het die sessie bygewoon waarvan een `n manlike deelnemer (deelnemer V) is. Die manlike persoon het die werkswinkel bygewoon en nou vir die eerste keer by die groep ingeskakel. Twee van die groeplede (deelnemer T en Q) het nie die werkswinkel bygewoon nie, maar woon wel die groepbyeenkomste op gereelde basis by.

Die doel van die byeenkoms is om te reflekteer op die afgelope werkswinkel wat plaasgevind en ook beplanning te doen na aanleiding van die inligting wat uit die werkswinkel voortgespruit het. Op my versoek dat die deelnemers moet reflekteer op dit wat die werkswinkel vir hulle beteken het, reageer deelnemer S spontaan deur aan te dui dat die skep van `n beeld (of beelde) wat die egskedingsituasie uitbeeld vir haar besonder sinvol was. Sy het beleef dat sy geleentheid gegun is om haar egskedingsituasie en hoe sy dit beleef het met ander te kon bespreek en weer van hulle te verneem hoe hulle soortgelyke situasies beleef en hanteer. Dit het haar verder getref hoeveel intense emosie sommige mense rondom hul egskedingsituasie beleef. Sy vertel hoedat een van die ander deelnemers tydens die werkswinkel gate met baie krag in haar beeld gekap het. Vir haar het dit gedui op erge frustrasie en aggressie wat sy heel waarskynlik ervaar.

Die manlike deelnemer (deelnemer V) dui aan dat hy uit die werkswinkel wat hy bygewoon het besef het dat ander net soos hy seer het as gevolg van hul egskedingsituasie. Dit het hom verder getref dat veral kinders swaarkry wanneer hulle ouers skei. Hy vertel spontaan aan die ander deelnemers dat hy net een kind het en baie bekommerd was oor haar welstand tydens die egskedingsproses. Die deelnemers

is van mening dat dit vir die kinders van baie waarde kan wees om soortgelyke geleenthede as die ouers te kan hê waar hulle met mekaar kan praat oor hul ervaringe van hul ouers se egskeiding. Na verdere bespreking oor dié moontlikheid was die deelnemers dit eens dat spesifieke ouderdomsgroepe van kinders saamgroepeer behoort te word byvoorbeeld ouer kinders in groepwerk en die jonger kinders kan weer in speltherapie betrek word.

Deelnemer R dui aan dat sy ervaar het dat daar ander mense is wat ook die ervaring van woede, magteloosheid en frustasies ervaar wanneer hulle deur egskeiding gaan. Gevolglik het sy ervaar dat sy nie “abnormaal is nie. Deelnemer E wat steeds besig is om te skei, noem dat sy die doelgerigte leiding wat die maatskaplike werker gegee het positief beleef het aangesien sy ook daaraan `n behoefte het (*Die deelnemer is nog besig om te skei en vandaar haar behoefte aan meer direkte leiding.*)

Deelnemer S ervaar dat sy beheer oor haar situasie kan neem in die sin dat sy kan besluit oor hoe sy oor haar situasie voel en wat sy daarvan gaan maak. Aan die einde van die werkswinkel het sy verder die ervaring gehad dat sy eintlik “ok” is met die situasie. Al die deelnemers is dit eens dat hulle intens daarvan bewus geraak het dat egskeiding traumaties is vir alle kinders, maak nie saak hoe oud hulle is nie. Hierdie besef het hulle veral gehad toe Louis sy storie met die groep gedeel het. Al die deelnemers dui aan dat hulle ondersteuning uit die werkswinkel ervaar het in die sin dat hulle bewus geraak het daarvan dat ander in soortgelyke situasies verkeer, maar dat jy wel daardeur kan werk en uiteindelik kan groei en ontwikkel.

Ek het ook op my ervaring van die werkswinkel gereflekteer en genoem dat ek die ervaring gehad het dat die deelnemers gegroei en ontwikkel het tydens hul deelname aan die groepe en die werkswinkel. Ek het daarop uitgebrei dat ek ervaar het hoe die groeplede oor die tyd heen mekaar leer ken het en dan geleidelik begin vertrou het. Soos hulle mekaar meer vertrou het, het hulle geleidelik meer gemaklik hul unieke situasies met mekaar gedeel en dan spontaan aan mekaar ondersteuning gebied. Verder het ek beleef dat die deelnemers in die proses meer selfvetroue ontwikkel het en



kon ek ervaar dat hulle gegroei het tot `n stadium waar hulle beheer neem oor hul situasie en nuwe doelwitte vir hulself begin stel. *Die deelnemers begin derhalwe `n nuwe verhaal, terwyl die aksieplanne wat hulle ontwikkel die doel dien om hul situasie te kan hanteer. Hulle is derhalwe ook bemaagtig en neem nou self verantwoordelikheid vir hul situasie waarbinne hulle nie langer `n “slagoffer - rol” vertolk nie maar nuwe hoop ervaar.*

Die bespreking van die beplanning wat tydens die werkswinkel gedoen is en die moontlike implementering daarvan word vir die volgende groepsgebesprek beplan (vgl. 8.5.2).

#### **8.5.4.17 Groepsgebesprekgeleentheid dertien: 2 September 2008**

Agt persone (deelnemers Q, R, S, P, DD en E) het die byeenkoms bygewoon, waarvan twee (deelnemers K en CC) mans is. Twee persone (deelnemers CC en DD) het vir die eerste keer ingeskakel, waarvan een `n man en een `n vrou is. Die vrou wat vir die eerste keer ingeskakel het, is van plan om te skei, maar kom onseker voor oor of sy wel by die regte aksie inskakel. Sy is emosioneel en blyk meer `n behoefte te hê aan doelgerigte leiding – deurdadig sy sê “ek weet nie waar ekself in die proses is nie, ek kan myself nie help nie, wat nog te sê van vir ander van waarde te wees.” Deelnemer S het aan haar gesê: “Ons het almal so gevoel”. *Ek kon waarneem dat van die ander deelnemers ongemaklik gevoel het en het aangebied dat ek en sy ook `n individuele afspraak kan reël na die tyd sodat ek die verloop van die proses aan haar kan verduidelik. Ek lei af dat hierdie deelnemer waarskynlik baie hulpeloos voel en nog nie so ver soos die ander deelnemers in die proses gevorder het nie. Die feit dat sy baie emosioneel was het ook die ander groeplede ongemaklik laat voel.*

Die doel van die byeenkoms is om:

- Terugvoering aan die deelnemers te gee oor die kerk se reaksie op die aanbevelings en voorstelle wat uit die werkswinkel na vore gekom het.

- Beplanning te doen na aanleiding van die voorstelle en aanbevelings soos uit die werkwinkel en die vorige sessie van 12 Augustus 2008 na vore getree het. Die inligting is vervat in die fase wat handel oor aksies (vgl. 8.5.3).

Deelnemer CC, `n manlike deelnemer wat vir die eerste keer by die groep inskakel het, het die behoefte getoon om meer omtrent homself te vertel en meld dat dit sy vrou was wat besluit het om uit hul woning te trek. Hy was meer as tien jaar getroud, maar het geen kinders uit hierdie huweliksverbintenis nie. Hy was ook eenmaal vantevore getroud en het twee kinders uit die vorige huwelik wat reeds onafhanklik funksioneer. Hy meld dat sy huidige vrou die finansiële sekuriteit in die huishouding voorsien het. Aangesien die deelnemer in wese afhanklik is van haar het dit vir hom onsekerheid geskep toe sy die woning verlaat. Hy vertel dat sy vrou nie konkrete redes aangevoer het waarom sy hom verlaat nie, en verder was sy nie gemotiveerd om by terapie in te skakel nie. Die deelnemer vertel dat sy vrou aangedui het dat dit haar finale besluit is om te skei. Die deelnemer verbaliseer dat hy baie eensaam is sedert sy vrou die woning verlaat het. *Dit kom voor asof hy nie `n goeie ondersteuningsstelsel het nie.* Hy noem dat sy vrou “ook dubbele boodskappe aan hom deurgee.” Sy sal hom byvoorbeeld nooi om by haar te kom eet en dan baie hartseer oor die situasie voorkom. Die optrede van sy vrou verwar die deelnemer en laat hom onseker voel of dit die regte besluit was om wel te skei. Een van die vroulike deelnemers, deelnemer E, is van mening dat die vrou “hom moontlik net misbruik” en noem dat hy homself daarteen behoort te beskerm. Dieselfde manlike deelnemer noem dat sy selfbeeld afgekraak is as gevolg van die egskeiding en nadat ek hom aangemoedig het om meer daarop uit te brei, noem hy dat hy beleef dat hy nie “goed genoeg is nie” en daarom “verwerp sy vrou hom”.

Ek het `n bondige agtergrond aan die nuwe deelnemers verskaf om te verduidelik hoe en waar die program ontstaan het en hoe dit ontwikkel het. Die verwysingsstelsel na maatskaplike werkers en beraders vir individuele terapie is ook aan die nuwe deelnemers verduidelik. Van die ander dames in die groep verduidelik aan deelnemer DD dat hulle aanvanklik ook “deurmekaar” en “uit plek gevoel het” toe hulle begin inskakel het by die groep. Hulle verduidelik aan haar dat dit `n rukkie neem om mekaar

eers te leer ken en te vertrou, maar dat die groep dan baie ondersteuning bied binne jou spesifieke situasie . Dit is veral omdat almal deur egskeiding beweeg of reeds daardeur beweeg het. Deelnemer R dui aan dat dit normaal is om te dink dat jy niks het om by te dra tot die groep nie, maar dat `n spontane proses van ondersteuning binne die groep plaasvind soos die groep hulle ervarings met mekaar deel.

Die twee nuwe groeplede, deelnemers CC en DD, vertel verder dat hulle magteloosheid asook ervarings van woede (kwaad) ervaar rondom hul egskeidingsituasie. Die ander groeplede verwys in aansluiting met die ervarings wat die nuwe deelnemers met die ander groeplede deel na die verskillende fases waardeur persone beweeg soos hulle deur egskeiding beweeg. Ek het daarby aangesluit en genoem dat `n mens deur `n fase beweeg en selfs later weer kan terugkeer na dieselfde fase, met ander woorde `n vorentoe en dan moontlike agtertoe beweeg in die proses – dit is nie `n proses wat net altyd noodwendig vorentoe beweeg nie. Dit is ook `n proses van “emosionele skommeling”, aangesien `n persoon tydens `n spesifieke fase mag ervaar dat hy/sy emosionele stabiliteit ervaar, maar dan tydens `n volgende fase emosionele onstabiliteit mag ervaar. Deelnemer P sluit aan by hierdie redenasie deur aan te dui dat sy sukkel om haar egskeidingsooreenkoms deurgevoer te kan kry – sy is eers onlangs geskei en haar man hou klaar nie by die ooreenkoms nie. Een van die mans (deelnemer V) stel voor dat sy teruggaan na haar prokureur om haar daarmee te help. Die betrokke vroulike deelnemer, deelnemer P, brei spontaan verder uit op haar situasie en vertel dat haar gewese man nie onderhoud betaal nie en dat dit maar die tweede maand is wat hy veronderstel is om te betaal. Dit laat haar dink dat indien hy nou reeds so onbetroubaar is met die betaling van die onderhoud dit dan later met verloop van tyd net nog slegter sal gaan. Sy dui verder aan dat sy haar situasie as “sleg ervaar”.

Ek het die gesprek geleidelik gestuur om te fokus op die beplanning van aksies na aanleiding van die doel van die byeenkoms. Die inligting word in die volgende fase van aksies weergegee (vgl. 8.5.4.15.7).

*Die tydsgleuf vir die byeenkoms is oorskry en ek is van mening dat die inskakeling van nuwe deelnemers die groep terugneem na die dekonstruksie van hul verhale rondom*

*hul egskeidingsituasie. Die nuwe deelnemers se ontlading ontlok weer bespreking (interaksie) by ander groeplede uit oor hul ervarings rondom hul egskeidingsituasie. Dit was egter baie sinvol om te ervaar hoe van die ander deelnemers spontaan ondersteuning en leiding aan die nuwe deelnemers verskaf. Ek kon derhalwe ervaar hoe daar groei en ontwikkeling by die deelnemers plaasgevind het soos hulle byeenkomste bygewoon het. Vordering na die verdere beplanning en implementering van aksieplanne is wel gestrem deur die inskakeling van nuwe deelnemers wat weer 'n behoefte gehad het om hulle verhale te vertel. Dit het weer verdere interaksie by die ander deelnemers ontlok. Daar was derhalwe voortdurende sig-sag beweging tussen die verskillende fases waarin die proses van deelnemende-aksienavorsing ontvou het*

#### **8.5.4.18 Individuele gespreksvoering: Voornemende manlike deelnemer:**

**14 Oktober 2008**

Die nuwe man, deelnemer KK, is in sy veertigs en herhaal die temas wat reeds uitgekóm het tydens vorige gespreksgeleenthede.

Die deelnemer ervaar egter dat hy vir die afgelope jare nie toegelaat word deur sy gewese eggenoot om hul vier kinders te sien nie. Die feit dat hy nie sy onderhoudsverpligtinge kan nakom nie, word volgens hom deur sy gewese eggenoot teen hom gebruik. Hy verbaliseer dat hy intens verlang na sy kinders en dat sy gewese egmaat weier om in gesprek te tree met hom oor die situasie. Hy het derhalwe geen kontak met sy kinders nie – nie eers telefonies nie. Hy verbaliseer dat hy derhalwe intense eensaamheid ervaar.

Die deelnemer is finansiëel geruïneer aangesien hy gesekwestreer is. Hy sukkel ook om stabiliteit te ervaar ten opsigte van sy werk. Hy het die afgelope paar jaar, sedert sy egskeiding, 'n paar keer van werk verwissel en ook twee keer van provinsie verhuis. Hy ervaar sy situasie as hopeloos en is emosioneel daaroor. Volgens sy vertelling eis sy gewese egmaat onrealistiese hoë onderhoud van hom waartoe hy nie in staat is nie. Hy vertel dat hy voorheen sy eie besigheid bedryf het en dat sy gewese egmaat waarskynlik veronderstel dat sy steeds met die hoë lewenstandaard kan voortgaan

waaraan sy gewoon was. Volgens hom het hy tydens sy huweliksverbintenis `n hegte verhouding met sy kinders gehad en mis hy sy kinders. Hy vertel van lang en uitgerekte hofprosedures wat gevolg is rakende sy onderhoudsverpligting.

*Die man het na die gesprekvoering baie getrou by al die aktiwiteite van die groep ingeskakel en gemaklik met die ander groeplede gemeng. Hy vorm steeds deel van die ondersteuningsgroep.*

Die man ervaar verlies in terme van `n verhouding met sy vier kinders en beleef dat sy gewese egmaat die kinders negatief teenoor hom beïnvloed. Hy beleef onsekerheid oor hoe hy teenoor die kinders behoort op te tree, sou hy hulle nou weer kan sien, aangesien dit min of meer vier jaar is sedert hy nie kontak met hulle het nie. Hy bly egter steeds hoop om weer `n verhouding met hulle te kan bou in die toekoms.

*Die man het telkens emosioneel geraak tydens die gesprekvoering tot so `n mate dat die gesprek eers gestop moes word om hom geleentheid te kan gee om beheer oor sy emosies te kry. Uit die deelnemer se vertelling het sy gemis aan sy kinders sterk na vore getree en het ek opregte empatie met hom ontwikkel. Sy wêreld blyk rigtingloos en hopeloos te wees as gevolg van sy egskeidingsituasie.*

Na aanleiding van die behoeftes wat geskeide persone geïdentifiseer het tydens die werksessie, dat daar soortgelyke aksies vir hulle kinders as vir hulself beskikbaar moet wees ten einde die verwerking van die egskeiding by die kinders te fasiliteer, het `n gesprekvoeringsgeleentheid met die kinders van geskeide ouers op Saterdag 25 Oktober 2008 plaasgevind. Al die deelnemers met kinders van skoolgaande ouderdom het `n uitnodiging ontvang om hul kinders by die gesprekvoeringsgeleentheid in te skakel.

#### **8.5.4.19 Gesprekvoering met kinders van geskeide ouers: 25 Oktober 2008**

Ses kinders van die bestaande groep van geskeide persone is op die bogenoemde datum (Saterdag) betrek by `n gespreksgeleentheid. Die gesprekvoeringsgeleentheid

vorm deel van die aksieplanne van die deelnemers, wat voortspruit uit die werkwinkel wat deur die geskeide persone bygewoon is. Die teikengroep is kinders tussen die ouderdom van tien en agtien jaar. Die program was soos volg:

## **FOKUSGROEP MET KINDERS**

**SATERDAG 25 OKTOBER 2008**

**TYD: 09H00 TOT 11H30**

**RUBENSTEIN ONDERSTEUNINGSENTRUM**

### **PROGRAM**

09h00 – 09h30: Ken Mekaar : Kies `n prent wat by jou pas en vertel vir ons waarom jy die spesifieke prent kies.

09h30 – 09h40: Die Smit gesin se verhaal

09h45 – 10h30: Verdeel in subgroepe : Stel jou huidige leefwêreld voor deur saam met die ander maats te werk.

10h30 – 10h45: Koeldrank breek

10h45 – 11h15: Terugvoering: Subgroepe vertel aan die groter groep wat julle in die subgroep geskep het.

11H15 – 11H30: Afsluitingsaktiwiteit : Vorm `n kring en vertel in kort wat jy beleef het deur die sessie vandag by te woon (lekker en sleg).

---

**Tabel: 8.8 Geslag van deelnemers**

Manlik	Vroulik	Totaal
2	4	6

Twee seuns en vier dogters het ingeskakel by die navorsing.

**Tabel:8.9 Ouderdomsverspreiding van kinders en gesinsamestelling:**

Ouderdom	Geslag	Gesinsamestelling
18 Jaar	Vroulik	Oudste van twee dogters.
16 Jaar	Vroulik	Jongste van twee dogters
14 Jaar	Manlik	Oudste van drie seuns
12 Jaar	Vroulik	Enigste kind
11 Jaar	Vroulik	Oudste van drie dogters
11 Jaar	Manlik	Middelste van drie seuns

- Die twee oudste dogters (sestien en agtien jaar onderskeidelik) wat deelgeneem het, is sussies.
- Die seuns van 14 - en 11 jaar is uit een gesin.
- Altesaam ses kinders in die ouderdomsgroep 11 - tot 18 jaar uit vier verskillende gesinne het aan die navorsing deelgeneem.

Ek het `n ken mekaar proses tussen die deelnemers gefasiliteer deur elke deelnemer van `n naamplakker te voorsien.

`n Karton met prente word verskaf en elke deelnemer kies `n prent (meer as een prent kan ook gebruik word) wat hy/sy voel die beste pas om hom-/haarself te beskryf. Ek verduidelik aan die deelnemers dat die doel is om hom-/haarself aan die ander bekend

stel, sodat die groeplede mekaar onderling beter kan leer ken. Die volgende prente was beskikbaar:

- `n Teddiebeer
- `n Voël in `n kou
- `n Mooi jong meisie, wat klere modelleer en baie gelukkig lyk
- `n Zebra
- `n Perd
- Seuns wat rugby speel
- `n Houtstoel met lekkernye daarop

Ek het die volgende riglyn op die witbord geskryf en versoek dat elke groeplid die volgende aspekte vervat wanneer hulle hulself aan die res bekend stel:

- Naam
- Ouderdom
- Wat doen ek graag/spandeer ek baie tyd aan (waarvan hou jy)?
- Wat laat my huil (waarvan hou jy nie)?

Ek het ook pen, kryte en kleurpenne beskikbaar gestel en die keuse aan die deelnemers gelaat om te kies watter van die beskikbare hulpmiddels hulle wil benut om hulself aan die ander deelnemers bekend te stel.

Ek het aan die deelnemers verduidelik dat ek nou die storie van die Smit gesin aan hulle gaan vertel en dat hulle moet poog om hulself in die situasie van die Smit gesin te beleef. Ek het versoek dat die deelnemers doodstil raak en hulle oë toemaak. Ek het daarop begin om die gevallestudie in die vorm van storievertelling aan die deelnemers te vertel. Die deel waar Johnny sy ervaringe vertel, het Louis voorgedra in `n mansstem:



## GEVALLESTUDIE VAN SMIT GESIN

Ma Elna Smit en Pa John Smit het twee kinders, Elmiene wat die oudste is en boetie Johnny wat twee jaar jonger is as sus Elmiene. Pa John het 'n rekenaarbeisigheid en ma Elna werk saam met hom in die besigheid. Daar is die afgelope twee jaar spanning in die gesin gewees – pa John en ma Elna het gedurig onderlinge stryery gehad en pa woon reeds ses maande in 'n woonstel in 'n ander woonbuurt. Ma Elna en die twee kinders woon nog in die huis, maar die afgelope maand is daar 'n “te koop bord” voor die woning.

Elmiene wat nou in graad ses is vertel: “My ma en pa stem oor niks saam nie en stry oor baie dinge. Die ander dag het pa gesê dat daar nie geld is vir al die klere wat ma op die kaart gekoop het nie. Dit het my benoud laat voel en ek wonder of ons nou 'n tekort aan geld het. Ek is te bang om hulle daarvoor uit te vra! Ek wil nie meer my vriendinne uitnooi om by my te kom kuier nie, want hulle gaan my uitvra na die “te koop bord” voor ons huis en dan moet ek vertel dat my ouers nie meer saam is nie. Ons het saam met ma na ander huise gaan kyk, maar dit is aaklig, want ek kan my nie indink dat ons moet trek nie. Die plekke waarna ons al gaan kyk het, is so klein, daar is nie 'n swembad nie en so kan ek aangaan... ek is kwaad vir my ouers... Waarom moet alles nou verander? Ek sit meeste van die tyd en dink aan ons gesin se probleme en kan daarom nie op my skoolwerk fokus nie. Niemand verstaan dit blykbaar nie, want ma en pa raas met my oor my skoolpunte wat so swak lyk. Die onderwysers by my skool vra wat met my aangaan, maar ek wil tog nie vir hulle vertel van al ons probleme nie – sal hulle in elk geval verstaan en verder raak ek hartseer as ek daarvoor begin praat!”

Johnny wat nou in graad vier is vertel: “My pa lyk so eensaam en hartseer die afgelope tyd en die ander dag het ek gehoor my pa en ma praat dat die skeisaak oor 'n maand verby sal wees. Ek mis my pa alhoewel ek elke tweede naweek by hom kuier. Niks is meer dieselfde nie, ons skop nie meer saam bal nie, want daar is nie plek by sy woonstel nie. My ma lyk elke dag kwaad en ek moet in my spoor trap anders raas sy met my. Ek wil huil omdat ons nie meer as gesin saam is nie, ander tye is ek kwaad daarvoor en dink dit is so onregverdig dat dit met my gebeur. Is daar dalk iets wat ek

verkeerd gedoen het of is daar iets wat ek kan doen om mamma en pappa weer bymekaar te kry? Ek het so gehoop en vir Jesus gebid dat ons weer as gesin saam kan wees, maar nou weet ek nie meer nie.“

Ek het daarna gevra dat die deelnemers in die algemeen kan aandui wat hulle dink van die Smit gesin se situasie. Deelnemer II het spontaan gereageer op die versoek deur te sê dat die Smit gesin ook hulle situasie weergee aangesien haar ouers ook deur `n egskeidingsituasie gaan. Sy vertel dat haar ouers altyd erge konflik ervaar het. Volgens haar het haar ouers altyd hierdie konflik ervaar en nie slegs in die afgelope twee jaar wat hulle besig is met die egskeiding nie. Sy vertel verder: “Ma sal iets eenvoudig vir pa vra en pa sal dan sommer skree.”

Deelnemer JJ noem dat kinders altyd ongelukkig is as gevolg van `n egskeidingsituasie. Hy herroep situasies waar sy pa laat uitgebly het saans en verder kan hy onthou hoe sy pa op sy ma geskreeu het. Hy vertel dat sy ma alles met hom deel en verder dat hy beleef dat “sy pa steeds dieselfde is – hy het niks verander na die egskeiding nie.” Ek het gevra dat hy meer uitbrei oor hierdie ervaring wat hy van sy pa se optrede het. Hy het gereageer en genoem dat hy ervaar dat sy pa nie enige van die beloftes nakom wat hy aan hulle gemaak het nie – hy voel hulle situasie is ook sleg soos die van die Smit-gesin. Die betrokke seun verwys daarna dat sy pa net “leë beloftes aan hulle maak”. Hy vertel dat dit nie lekker is om by sy pa en stiefma te kuier nie en dat daar niks lekkers is om daar te doen nie. Die jonger boetie, deelnemer GG, het ook insidente herroep waar sy pa “wreed” teenoor hom opgetree het.

Die twee susters wat die sessie bygewoon het vertel dat hul ouers baie konflik gehad voor die egskeiding, maar na die egskeiding gemakliker kommunikeer sonder dieselfde negatiewe konflik. Hulle sal verder soms nog saam as gesin dinge doen soos om byvoorbeeld saam te eet. Die twee oudste kinders wat die sessie bygewoon het (deelnemers HH en II), voel dat ouer kinders oor beter vermoëns beskik om hulle ouers se egskeidingsituasie te hanteer. Deelnemer HH dui aan dat haar ouers se egskeidingsituasie vir haar `n skok was aangesien die kinders saam met hulle ma moes

trek. Hulle moes die nuwe woning weer van voor af inrig sodat dit “huis” kan wees vir hulle. Sy was ook bekommerd dat hulle nie genoeg finansies sal hê nie juis aangesien sy volgende jaar verder wil studeer. Die jonger suster deelnemer II het die ouer suster se vertelling bevestig en andersom.

Ek het die gesprek voortgesit deur te vra dat die deelnemers nou moet poog om hul leefwêreld midde van hul gesin se egskeidingsituasie weer te gee deur van die beskikbare klei, papier, tydskrifte, penne en/of kleurkryte gebruik te maak. Hulle word in twee subgroepe verdeel en hulle besluit self dat die vier jonger kinders saam met Louis moet werk (deelnemers EE, FF, GG en JJ) en die twee oudste meisies (deelnemers HH en II) saam met my moet werk aan die opdrag.

Die volgende inligting gee die verloop van die gebeure in die subgroepe weer:

<b>SUBGROEP VERDELING: Groep 1 (4 jonger kinders)</b>
---

Die subgroep het die gekleurde klei, witbordpapier en penne benut om die beeld van `n “Pet Shop/Troeteldierwinkel” te skep.



**Foto: 8.5 “Pet Shop” Troeteldier Winkel**

Almal binne die subgroep woon by hul moeder en wil daarom hulself by hul ma teken – sy is voorop in hul lewens en almal hou van diere. Die twee dogters in die groep, deelnemer EE en FF brei uit oor die feit dat hulle graag `n troeteldier sou wou hê. Aangesien almal in die groep van diere hou, besluit hulle om hul huidige leefwêreld te skep deur middel van `n troeteldierwinkel. Hulle is saam met hul ma in die troeteldierwinkel, maar hul beklemtoon dat hul vaders nie saam in die troeteldierwinkel is nie. Die een seun deelnemer JJ dui spesifiek aan dat hy nie sy pa in die troeteldierwinkel wil hê nie, aangesien sy pa “nie oor hom worry nie.” Die een dogter, deelnemer EE, noem dat haar ouers in die ongelukkige situasie verkeer dat hulle nie die egskeiding kan afhandel nie “weens finansiële redes”. Sy dui verder aan dat sy graag `n hondjie wil hê en dat haar ma belowe het dat sy wel een kan kry teen die einde van die jaar. Sy sien baie uit daarna. Een van die seuns, deelnemer GG, teken vissies en op `n vraag of hy graag vissies sou wou hê respondeer hy dat hy hulle nie wil hê nie aangesien hulle nie `n persoonlikheid het nie. Een van die dogters, deelnemer EE, dui aan dat sy van katjies hou, maar aan die ander kant is hulle baie onafhanklik.

Die groep kom tot konsensus dat hulle `n hondjie as troeteldier verkies. Hulle bespreek egter die probleem rakende die onkoste van `n hondjie asook die ruimte wat jy vir die troeteldier moet hê en hulle koppel dit direk aan hul onderskeie gesinne se egskeidingsituasies. Die groep verbaliseer dat hulle hartseer is oor hierdie situasie, juis omdat hulle ervaar dat `n hondjie troos bied as dinge sleg is in jou lewe. Hulle sê “`n hondjie is altyd lief vir jou.” Die oudste seun van die twee broers, deelnemer JJ, sê dat hy seker daarvan is dat sy pa nie belangstel in sy behoefte aan `n hondjie nie en dit nie eers sal saak maak of sy pa saamgaan na die troeteldierwinkel of nie. Hy sê verder dat hy eintlik van oortuiging is dat sy pa nie eers hoef te weet dat hy en sy ma die troeteldierwinkel besoek nie. Die jongste seuntjie, deelnemer GG, in die groep onttrek aanvanklik maar werk dan later baie ywerig saam toe een van die dogters hom vra om die deur van die troeteldierwinkel uit klei te skep. Hy beïndruk met die hoeveelheid energie en kreatiwiteit wat hy aan die dag lê met hierdie takie. *Ek kon aflei dat die seunjie min selfvertroue het en die aanvaarding van die groep gesoek het. Vandaar die moeite wat hy gemaak het met sy spesifieke takie in die skepping van die “troeteldierwinkel se deur.”*

Dit was opvallend dat die subgroep aandui dat hul vaders afwesig is in hul leefwêreld en of dat hulle baie negatief ingestel is teenoor hul vader. Deelnemer JJ was die jongste kind in die groep en was oor die algemeen stil alhoewel hy aktief deelgeneem het om die “troeteldierwinkel” te skep. Die deelnemers het die twee fasiliteerders vertrou en maklik hul egskeidingsituasie gedeel.

<b>SUBGROEP VERDELING: Groep 2 (twee ouer dogters)</b>
--

Die subgroep het van witbordpapier en witbordpenne gebruik gemaak om hulle huidige leefwêreld te verduidelik by wyse van kriptiese aantekeninge.

Die oudste van die twee susters, deelnemer HH, vertel dat sy en haar ma `n baie hegte verhouding het en dat haar ma hulle geruime tyd voor die aanvang van die egskeiding

vertel het dat sy beoog om van hul pa te skei. Derhalwe was die egskeiding nie vir hulle `n verrassing nie. Die jongste van die twee susters, deelnemer II, vertel dat sy en haar pa na aan mekaar is en dat sy haar pa jammer gekry het – sy het die idee gekry dat hy nie so voorbereid was op die egskeiding soos haar ma nie en verwag het dat hulle ook soos hy geskok moes wees en as't ware meer van `n bohaai oor die egskeiding moes maak. Deelnemer HH dui aan dat haar ouers baie onderlinge konflik gehad het voor hul egskeiding en dat sy daarom begrip het daarvoor dat haar ma op `n egskeiding besluit het. Vir haar het die finansiële sekuriteit wat hulle gehad het en die moontlike verlies daarvan onsekerheid by haar geskep. Haar ma het belowe dat hulle `n nuwe woning sou kry en toe hulle aanvanklik soek na die regte woning het sy gewonder of haar ma nie gaan hou by haar beloftes nie. Sy het derhalwe op `n stadium oorweeg om by haar pa te gaan woon en haar ma was hewig onsteld daaroor.

Die jonger suster van deelnemer HH, deelnemer II, vertel dat sy opsien na haar suster amper soos `n hegte vriendin. Hulle verskil net twee jaar in ouderdom en het baie met mekaar gedeel en “op mekaar se skouer gehuil” tydens hulle ouers se egskeiding. Beide susters is van mening dat hulle ouers baie beter met mekaar kommunikeer sedert die egskeiding – hulle het nie meer soveel onderlinge konflik soos voorheen nie. Tog beleef hulle dat hulle, sowel as hul ma, steeds op hul pa kan staatmaak – sou hul ma byvoorbeeld sonder petrol gaan staan, weet hulle dat sy steeds hul pa kan skakel en dat hy dan die een sal wees wat kom help.

Ek het hulle probeer lei om die moontlike negatiewe dinge wat hul wel beleef het as gevolg van hulle ouers se egskeidingsituasie ook te deel: *Ek het die idee gekry dat die twee meisies slegs op die positiewe aspekte in hul situasie fokus.*

Die oudste dogter in die groep, deelnemer HH, vertel dat sy baie verliese die afgelope jaar beleef het – soos dat haar vriend hul verhouding verbreek het en dat hulle meer as een keer getrek het saam met hul ma. Haar suster deelnemer II, dui ook aan dat sy hul woning waar hul baie lank gewoon het, mis. Alhoewel haar vader steeds daar woon, is dit nie meer dieselfde nie. Hulle het nou net die herinneringe aan die woning waar hulle

grootgeword het en hul vader gaan ook binnekort die woning opgee weens finansiële oorwegings.

Die twee susters vertel dat hulle 'n groot vriendekring het wat baie ondersteuning aan hulle gee. Hulle beleef beide dat baie van hulle vriende en vriendinne se ouers ook geskei is en derhalwe beskou hul vriendekring hulle nie as “anders” as gevolg van die feit dat hul ouers geskei is nie. Deelnemer II dui aan dat dit haar nie gepla het wat die ander mense van haar gesin dink as gevolg van haar ouers se egskeiding nie, juis omdat baie ander kinders ook deur dieselfde situasie gaan. Die ander suster, deelnemer HH, ondersteun haar suster in die verband en dui aan dat sy ook vir haarself dit uitgeklaar het dat dit nie haar skuld is dat hulle ouers geskei het nie – “sy kan nie daarvoor verantwoordelikheid aanvaar nie.” Die feit dat hulle hul ouers se situasie met mekaar kon bespreek het hul die beleving gegee dat die een die ander een verstaan en ondersteun – hulle gaan deur dieselfde situasie en verstaan mekaar se ervarings van die situasie baie goed. Beide die susters is van mening dat hulle hul ouers se egskeiding aanvaar het. Hulle het gereelde kontak met hul vader en beleef dat hy moeite doen om in kontak met hulle te bly en te werk aan sy verhouding met hulle. Hulle is egter van mening dat dit wel tyd geneem het om die situasie te aanvaar en daarby aan te pas.

Deelnemer II is van mening dat die feit dat haar ma eerlik met hulle was oor haar voorneme om te skei en hulle daarop voorberei het baie belangrik was en hulle as kinders baie beter op die ouers se situasie voorberei het. Ook die ander suster is van mening dat openlike kommunikasie tussen ouers en hul kinders baie belangrik is in die verwerking en aanvaarding van die ouers se egskeidingsituasie. Sy is verder ook van mening dat kinders nie slegs op hulle eie belange moet fokus nie, maar ook hul ouers geluk moet gun – ek vra dat sy meer uitbrei op hierdie siening en sy verduidelik soos volg: Sy is nie seker of ouers slegs ter wille van hul kinders bymekaar moet bly en dan wag totdat hulle groter is voor hul skei nie. Tog dink sy dat ouer kinders se vermoëns om hul ouers se egskeiding te verwerk moontlik beter is as dié van jonger kinders. Die ander suster stem saam met haar en dui aan dat ouers ook die reg het om gelukkig te

wees en dat kinders nie hul ouers net moet kwalik neem indien hulle besluit om te skei nie. Die susters is van mening dat kinders vanuit hierdie perspektief die realiteit van hul ouers se egskeidingsituasie moet aanvaar – “dit is wat gebeur het en ons kan dit nie verander nie” en verder “daar is baie ander kinders wat deur soortgelyke situasies gaan, ons is nie die enigste kinders wat daaraan blootgestel is nie.” Die oudste van die twee meisies, deelnemer HH, is verder van mening dat `n mens jou nie moet bekommer oor dinge wat jy in elk geval niks aan kan verander nie. Dit is die rede waarom sy oor die aspekte soos hul finansies bekommerd was, aangesien dit haar toekoms raak. Sy beoog om volgende jaar verder te studeer wat noodwendig finansiële ondersteuning van haar ouers sal verg. Daar word in die bespreking tot die gevolgtrekking gekom dat die een gesinslid se reaksie op die egskeidingsituasie weer `n invloed op die ander gesinslede uitoefen – as die kinders net op hulle eie belange fokus, mag hul byvoorbeeld hul ouers verwyrt vir hul besluit om te skei ensovoorts.

### **Terugvoering van die subgroepe**

Die twee subgroepe is versoek om terugvoering aanmekaar te verskaf rakende die taak wat hulle moes uitvoer om hul gesin se egskeidingsituasie te skep. Hulle gee soos volg terugvoering:

#### **Groep 1:**

Ek vra dat die kinders aandui waarom hulle juis op `n troeteldierwinkel besluit het om hulle huidige leefwêreld te skep. Een van die seuns, deelnemer JJ, verduidelik dat troeteldiere liefde aandui en elke dag dieselfde is “sonder om ander seer te maak.” Dan sê hy “aan die ander kant het visse nie emosie nie”, maar “`n hond troos `n mens”. Hy sê dat hy nie sy pa van die besoek aan die troeteldierwinkel wil vertel nie. Later vertel hy en sy jonger boetie, deelnemer GG, dat hul pa weer getroud is en dat hul stiefma en pa nie toelaat dat hulle enige geskenke wat hulle van hulle ontvang, mag terugneem na hul ma se woning nie. Die seun vra dan: “ waarom gee hulle my dan `n geskenk as ek dit daar moet los?” Hy herroep ook dat hy goed kan onthou hoe sy pa op hulle ma geskree het terwyl hulle nog getroud was.



Deelnemer GG, het 'n hamster uit die klei geskep en sê dat hy graag 'n hamster wil hê wat net sy eie kan wees.

Een van die dogters, deelnemer EE dui aan dat sy en haar ma hande vashou in die prent wat hulle geskep het. Ek vra dat sy meer moet uitbrei oor die verhouding wat sy en haar ma het en sy dui aan dat sy beleef dat haar ma van haar verwag om “aan haar kant te wees.” Sy vertel dat dit nou al twee jaar is sedert haar ouers poog om te skei, maar dat die saak nog steeds nie afgehandel is nie. Sy vertel dat die situasie vir haar moeilik is, want sy hou van haar pa se vriendin en sê: “ek hou van haar - sy is werklik gaaf en opreg.” Sy dui aan dat sy beleef dat haar ma van haar verwag om kant te kies in die sin dat haar ma voortdurend vir haar vertel wat haar pa nou weer gedoen het. Haar ma sou ook glo sê: “Jy moet my help.” Sy noem dat sy nie voortdurend die stories wil hoor nie, en dat haar ma haar by die skool sal oplaai en dan net dadelik begin vertel hoe sleg haar pa is en wat hy nou weer aangevang het wat verkeerd is. Die dogter sê: “Tannie ek weet nie wat om te doen in die situasie nie.” Die dogter dui aan dat die hondjie in die prent wat haar groep geskep het, haar vertrous en verder sê sy haar pa is nie in die troeteldierwinkel nie, aangesien hy nie prominent in haar lewe is nie.

Die ander dogter, deelnemer FF, het haar en haar ma geskep in die prent. Ek vra dat sy meer uitbrei oor haar situasie en sy vertel dat haar situasie positief is in die sin dat haar pa gereeld onderhoud betaal en die huis vir haar en haar ma gelos het – sy beskou dit as minder ontwrigtend vir hulle as sommige van die ander kinders se situasie. Sy vertel verder dat haar pa se vriendin lelik was met haar en haar al lelike name toegesnou het. Ek vra dat sy vertel wat dit vir haar beteken het en sy dui aan dat sy beleef het dat haar pa haar nie eerste stel nie, maar dat sy tweede kom na haar pa se vriendin. Sy het op 'n stadium vir haar pa vertel van die insident waar sy vriendin so lelik met haar sou gepraat het en volgens haar het haar pa daarop gereageer deur te sê: “Sy sal nooit sulke dinge vir jou sê nie.”

**Groep 2 :**

Die twee meisies dui aan dat hulle van mening is dat die feit dat hulle ouer was as die meeste van die ander deelnemers toe hul ouers geskei is, vir hulle tot voordeel was. Hulle kon moontlik as gevolg van hul ouderdom meer begrip en insig toon in die besluit van hul moeder om te skei.

Deelnemer HH, is van mening dat dit ook belangrik is om te fokus op dit wat in belang van jou ouers is en nie slegs te fokus op wat jy wil hê nie. Sy dui aan dat sy en haar suster tot die besef gekom het dat veral haar moeder nou gelukkig is op haar eie en dat dit verder bevestig is deur die feit dat hul ouers minder onderlinge konflik met mekaar ervaar sedert hul egskeiding.

Die twee deelnemers in hierdie subgroep gee terugvoering dat hul vriendekring asook hul twee susters onderling baie ondersteuning aanmekaar gebied het tydens die egskeidingsituasie van hul ouers. Hulle is van mening dat jy behoort te fokus om met ander te praat oor hoe en wat jy beleef. Hulle het ervaar dat jy dan agterkom dat daar ander kinders is wie deur sorgelyke situasies gaan en dat die feit dat jou ouers geskei is jou nie “anders” as ander maak nie. Die twee deelnemers voeg by dat daar ander kinders is wie tot uiterste gedrag wil oorgaan deur byvoorbeeld selfmoord te pleeg wanneer hulle ouers skei, -dit is egter geen oplossing volgens hulle nie en `n mens behoort nie sulke gedrag te oorweeg nie.

Die twee deelnemers is van mening dat die egskeidingsituasie van jou gesin jou `n baie sterker mens kan help maak, aangesien jy leer om jou situasie te aanvaar en daarby aan te pas. Hulle meld dat wanneer hulle terugkyk oor die afgelope jaar dit definitief `n moeilike jaar was – hul ouers is in die jaar geskei en hulle moes meer as een keer trek. Nieteenstaande sê een van die twee deelnemers, deelnemer HH, dat wanneer sy terugkyk oor die afgelope jaar dit van die beste jare van haar lewe was, juis omdat sy baie uitdagings beleef het rakende haar aanpassing by haar gesin se situasie. Sy sien ook baie uit na haar toekoms, aangesien sy matriek skryf en volgende jaar wil studeer.

Deelnemer II bevestig dat die aanvaarding en verwerking van jou ouers se egskedingsituasie `n “journey” is wat tyd neem, maar dat sy positief is oor die toekoms – dit is ook die boodskap wat sy aan die ander deelnemers wil oordra.

### **Afsluiting**

Ek het `n flitslig geneem en dit aangeskakel en die lig op die witbord laat skyn. Ek het dit stil op een plek gehou. Die deelnemers is versoek om te fokus op die ligkol wat op een area teen die witbord gefokus is. Ek het aangedui dat die deelnemers in die loop van die byeenkoms mekaar daarvan bewus gemaak het dat daar baie aspekte van die egskedingsituasie is waardeur gesinslede beweeg, byvoorbeeld ervaringe van onsekerheid, verwarring, hartseer en skok. Dit het duidelik na vore gekom dat elkeen dit op sy/haar unieke wyse ervaar, maar dat elkeen steeds self besluit waarop hy/sy gaan fokus – soos met die flitslig. Jy kan self besluit of jy op die positiewe dinge, soos die feit dat die hele situasie jou sterker gemaak het, wil fokus, of op die minder positiewe aspekte soos die hartseer en verlange om as gesin saam te kan wees.

Ter afsluiting van die sessie, wat op daardie stadium reeds die tyd wat wat op die program aangedui is oorskry het, het ek gevra dat elke deelnemer baie kortliks aandui wat dit vir hom/haar beteken het om die byeenkoms by te woon:

- Een van die dogters, deelnemer II, dui aan dat die byeenkoms haar weer help fokus het op die positiewe aspekte wat te midde van haar situasie aanwesig is en verder het sy dit positief beleef dat sy met veral die jonger kinders haar positiewe ervaringe kon deel. Sy vertrou dat hulle moontlik daaruit kon leer. Sy verwys daarna dat sy van mening is dat sy op `n positiewe wyse die egskeding van haar ouers verwerk het.
- Deelnemer EE dui aan dat dit vir haar goed was om te hoor dat daar ook ander kinders is wat deur egskedingsituasies beweeg – sy sou graag vir haar ma wou vertel dat sy nie van haar moet verwag om kant te kies tussen haar en haar pa nie, of haar moet help “teen haar pa nie.” Sy sou ook graag vir haar ma wil vertel

dat dit sleg is as haar ma haar oor al die detail uitvra na `n kuier by haar pa en sy vriendin.

- Deelnemer FF dui aan dat sy dit ook positief beleef het om met ander kinders oor hul egskeidingsituasie te kan gesels. Dit was vir haar goed om te hoor dat daar selfs kinders is wie slegter af is as sy. Sy is derhalwe tog dankbaar vir hul situasie en dat dit nie so sleg is soos vir sommige ander kinders nie.
- Een van die seuns, deelnemer JJ, is van mening dat dit vir hom ondersteuning gebied het om met ander kinders kennis te maak wat ook deur egskeiding saam met hulle ouers beweeg het. Hy noem dat hy steeds die situasie met sy pa en stiefma sleg beleef en dit nie lekker is om by hulle te gaan kuier nie. Hy het ook die beleving dat hulle hom onregverdig behandel deurdadig dat hy en sy boeties geen van hulle geskenke na `n kuier mag saamneem na hul ma se woning nie.
- Die ander seun, deelnemer GG, is duidelik uitgeput aan die einde van die sessie maar noem dat hy lekker deelgeneem het aan die aktiwiteite – veral die bou van `n troeteldierwinkel.
- Deelnemer HH dui aan dat sy dit geniet het om haar ervaringe rakende haar ouers se egskeiding met veral die jonger kinders te deel. Sy is positief oor die toekoms en beleef dat die egskeiding van jou ouers nie die einde van jou drome en toekomsplanne hoef te wees nie.

#### **8.5.4.20 Individuele gesprekvoering 4 November 2008**

`n Jong vrou, deelnemer OO, van twee en twee twintig jaar het my telefonies gekontak aangesien sy graag wil inskakel by die aksie vir persone wat deur egskeiding gaan. Daar is `n afspraak gemaak sodat ek haar kan oriënteer ten opsigte van die projek. Tydens die gesprek het dit geblyk dat sy tans deur die proses van egskeiding gaan. Sy en haar eggenoot het `n baba van net ouer as `n jaar en sy woon tans weer by haar ouers. Sy dui aan dat sy positiewe ondersteuning van hulle ervaar. Sy werk voltyds en beweert dat haar man se erge alkoholgebruik die hooforsaak is waarom sy op `n egskeiding besluit het.

Die agtergrond van die projek is aan die dame verduidelik en sy sal graag van volgende jaar af daarby inskakel. Sy is tans besig om die "GPS" kursus te volg - 'n kursus wat oor ses weke sterk (een maal per week op Dinsdagaande) waar nuwe gemeentelike bekendgestel word aan die verskillende projekte in die gemeente en die funksionering van die gemeente ook verduidelik word.

Na aanleiding van die groepsbespreking met die kinders van geskeide ouers, is 'n opvolg bespreking tussen die ouers en kinders gereël op Saterdag 8 November 2008. Al die volwasse deelnemers aan die navorsing is uitgenooi asook die kinders wat by die groepsbespreking vir die kinders ingeskakel het.

#### **8.5.4.21 Gesprekvoeringsgeleentheid tussen ouers en kinders 8 November 2008**

Vyf volwasse deelnemers het deelgeneem aan die gesprekvoeringsgeleentheid, naamlik deelnemers T, P, S, KK en E. Twee kinders van geskeide ouers het deelgeneem en hul ouers was ook by die gespreksgeleentheid, naamlik: Deelnemers EE, waarvan haar ouer deelnemer E is en deelnemer JJ waarvan sy ouer deelnemer T is.

Die volgende raamwerk is gevolg tydens die gesprekvoeringsgeleentheid:

## **RIGLYN VIR GESPREKVOERING TUSSEN OUERS EN KINDERS 8 NOVEMBER 2008**

- **09h00 – 09h10:** Verwelkoming en verduidelik die doel van die sessie.
- **09h10 – 09h20:** Lees oorhoofse temas (aangeheg as bylaag) aan die deelnemers voor en verduidelik indien deelnemers behoefte het.
- **09h20 – 09h50:** Verdeel in subgroepe (ouers en kinders apart) en skryf `n brief aan mekaar: Ouers aan kinders en kinders aan ouers.
- **09h50 – 10h00:** Lees die briewe aan mekaar voor: Kinders aan ouers en ouers aan kinders.

### **10H00 KOFFIE / TEE / KOELDRANK BREEK**

- **10H15 – 11H00:** Fasiliteer bespreking uit die briewe wat geskryf is.
- **11h00 – 11h30:** Aksieplanne en beplanning.
- **11h30:** Afsluiting.

Ek verduidelik aan die deelnemers dat die doel van die gesprekvoeringsgeleentheid is om die inligting wat uit die fokusgroepbyeenkoms met kinders na vore gekom het aan die ouers te kommunikeer en gesprekvoering oor hierdie temas tussen die ouers en kinders te fasiliteer.

Ek het die onderstaande briefie aan die deelnemers voorgelees ten einde hulle te fokus op die oorhoofse temas wat uit die groeps gesprek met die kinders na vore getree het. Dit is egter “in die algemeen” gestel ten einde nie die kinders bloot te stel nie.

Liewe Mamma

Ek wil net sê ek is lief vir mamma en dit is vir my swaar om te sien dat mamma baie spanning het - ek sien mamma het baie probleme oor ons finansies, die gedurige praterij met die prokureurs. Ek sien maar te goed wanneer mamma gehuil het. Dit was vir my ook aaklig toe pappa weggegaan het en daarna die trekkery - dit is sleg om die huis waarin ons saam as gesin gebly het so agter te moet los en te probeer aanpas by al die nuwe dinge. Ek het baie gedink oor ons situasie en gedink ek kan nie help daarvoor nie. Ek wil graag vir mamma vertel dat ek so magteloos voel wanneer mamma vertel dat pappa nie sy onderhoud betaal het nie en nie sy verantwoordelikhede teenoor ons nakom nie. Ek weet ook nie wat om aan die situasie te doen nie. Ek is ook bekommerd oor ons en my toekoms - sal daar genoeg geld wees sodat ek my kursus kan gaan doen? Ek het mos altyd daarvan gedroom om my eie haarkapperbesigheid te kan hê.

Dan moet ek ook vir mamma sê: Ek is lief vir albei my ouers - vir mamma en pappa, maar somtyds voel dit vir my asof mamma verwag dat ek nie meer vir pappa moet lief wees nie - en ek voel ek kan mos nie kies tussen my eie mamma en pappa nie. Dit laat my ook ongemaklik voel as mamma 'n klomp vrae vra sodra ek terugkom huis toe na 'n kuiertjie by pappa. Dit voel asof ek in twee geskeur word en ek weet nie hoe om dit te hanteer nie. Dit is vir my ook swaar om te sien daar is 'n nuwe "belangrike persoon" in pappa se lewe, maar tog is sy nie te sleg nie. Ek voel soms die nuwe tannie en haar kinders is belangriker vir pappa as wat ek is.

Ek wou maar net hierdie dinge vir mamma sê, want dit is moeilik om daarvoor te praat. Onthou ek is lief vir mamma.

Jou Kind



Drie van die deelnemers, naamlik deelnemers T, S, en E is emosioneel oor die inligting wat uit die briefie na vore kom en dui aan dat hulle hul kinders se situasie en ervarings so duidelik identifiseer uit die briefie. Die twee kinders bevestig ook dat die briefie hul ervarings van hul gesin se situasie weergee.

Ek het gevra dat die deelnemers op die temas fokus wat ek op die witbord aangeteken het en die temas aandui wat tydens die fokusgroepbyeenkoms met die kinders na vore gekom het, naamlik:

- Ek wil nie en kan nie kant kies tussen pa en ma nie – moenie dit van my verwag nie!
- Ons moenie net op ma en pa se egskeiding fokus nie – die lewe gaan aan en luister asseblief na dit wat ek wil sê en graag wil vertel van my eie lewe.
- Moenie net aanmekaar praat oor hoe sleg pa is en wat hy nou weer aangevang het nie - dit laat my so moedeloos voel.
- Vertel vir my eerlik wat aan die gang is en wat ek moet verwag as gevolg van ma en pa se egskeidingsituasie.
- Ek voel verward en onseker oor my toekoms – sal ek steeds my ideale en drome kan verwesenlik?
- Ek ervaar verlies as gevolg van ons situasie wat verander het – dit is sleg om dit wat bekend was en waaraan ek gewoond was, te verloor.
- Ek is steeds lief vir pa en wil graag `n verhouding met hom hê.
- Dit is vir my ook sleg dat pa weer `n nuwe vriendin/vrou het – dit voel of ek nie meer belangrik is in sy lewe nie.

- Moenie my uitvra na al die detail oor wat pa doen, hoe sy plek lyk, wat sy vrou doen en so aan, nadat ek by hom gekuier het nie.

Die briefie wat ek aan die deelnemers voorgelees het sowel as die sentrale temas wat ek op die witbord aangeteken het, bevat hoofsaaklik die ervaringe waar die kinders by hul moeder woon en slegs besoekregte aan hul vader het. Daar is nie werklik voorsien vir `n situasie waar `n toesighoudende vader ook die gesprekvoeringsgeleentheid sal bywoon nie. In hierdie geval het `n vader wat probleme ervaar om toegang tot sy kinders te kry wel die sessie bygewoon, naamlik deelnemer KK. *Ek was aanvanklik bekommerd daaroor dat die deelnemer uitgesluit mag voel.*

Deelnemer E reageer spontaan op die inligting deur te noem dat sy as ma dikwels bekommerd is oor die welstand van haar twee jong kinders wanneer hulle by hul vader gaan kuier. Sy dui verder aan dat sy darem net wil hoor of hulle reggekom het wanneer hulle by hul vader gaan kuier het. Sy erken dat sy haar oudste dogter sal uitvra na `n kuier by hul vader. Een van die ander deelnemers, deelnemer S, ondersteun die deelnemer deur aan te dui dat sy dieselfde doen, maar dat dit meer daaroor gaan dat sy “bekommerd is oor haar kind as wat sy nuuskierig is.” By nadere oorweging sê sy wel met `n glimlag dat daar tog ook `n stukkie nuuskierigheid teenwoordig is om te weet hoe die nuwe “tannie” is. Nog `n deelnemer, deelnemer T, erken dat sy ook veral haar oudste seun sal uitvra na `n besoek aan sy vader en dat sy verwag dat hy byvoorbeeld moet omsien na die ander twee jonger boeties.

Die man wat die gesprekvoeringsgeleentheid bywoon, deelnemer KK, begin sy verhaal spontaan aan die deelnemers te vertel, naamlik dat hy al in 2002 geskei is en sedertdien nog nooit sy vier kinders (drie dogters en een seun) vir besoeke kon neem nie. Hy vertel dat sy vrou die kinders oor die jare teen hom “opgesweep” en negatief beïnvloed het, sodat hulle vandag so “vreemd” is vir mekaar. Hy noem dat sy kinders tans sku vir hom is en hulle nie `n verhouding met mekaar het nie. Hy noem dat die kinders en sy gewese vrou in `n ander stad woon en dat die afstand die situasie verder verswak. Hy vertel verder dat sy gewese vrou `n “astronomiese” finansiële onderhoud

van hom verwag het en dat hy verlede jaar gesekwestreer is. Sedert verlede jaar kon hy nie meer onderhoud betaal nie. Dit versleg sy aanspraak op die kinders verder, aangesien sy vrou die feit dat hy nie onderhoud betaal nie verder as “’n wapen” gebruik waarom hy nie die kinders kan neem soos in die egskedingsooreenkoms bepaal word nie. Een van die deelnemers is so aangegryp deur die vertelling dat sy verneem na die bepalings van die betrokke se egskedingsooreenkoms rakende sy toegang tot die kinders. Hy dui aan dat hy geregtig is om die kinders elke alternatiewe naweek en vakansie te mag neem. Hy gaan voort in ’n baie emosionele toestand deur aan die deelnemers te vra of hulle besef watter groot invloed ’n mens op jou kind het en dat jou invloed die kinders negatief teenoor die een ouer kan beïnvloed – hy verwys hierna as “’n magtige wapen.” *Ek het nie-verbale ondersteuning aan die deelnemer gegee onder andere deur sneesdoekies aan te bied en ’n paar oomblikke te gee vir die deelnemer om beheer oor sy emosies te verkry. Die res van die volwasse deelnemers het ook ondersteuning getoon deurdat hulle ook emosioneel geraak het.* Die deelnemer vertel verder dat hy dit vreeslik traumaties beleef om nie ’n verhouding met sy kinders te kan hê nie. Hy dui aan dat hy baie vir hulle omgee en hulle vreeslik mis.

Deelnemer S verneem of die deelnemer al pogings aangewend het om die kinders te kan neem vir naweke en vakansies en hy vertel hoe hy by ’n sielkundige was wat ook sy een dogter vir sessies gespreek het. Die dogter het toe, na ’n aantal sessies met die sielkundige, aangedui dat sy uiteindelik gereed is om by hom te kuier. Hy het ook saam met die betrokke kind vir ’n aantal sessies by die sielkundige ingeskakel. Volgens die deelnemer het dit egter by die situasie gekom waar sy die inligting aan haar ma moes oordra en sou haar ma aan haar gesê het dat sy met die optrede as ’n “rugsteker” bestempel word. Dit het tot gevolg gehad dat sy nie verder die oortuiging van haar gemoed kon gebruik om vas te bly staan by die besluit om wel by haar vader te kuier nie. Die deelnemer dui verder aan dat hy ook nie werklik sy kind kan verkwalik nie, aangesien sy elke dag by haar moeder woon en derhalwe sal poog om altyd haar guns te wen. Die groep is baie ondersteunend en dui aan dat dit werklik ’n onregverdigte situasie is, maar dat elke situasie ook uniek is – baie keer beleef hulle dat die man net eenvoudig van sy verantwoordelikhede probeer ontsnap. Een van die dames,

deelnemer E, meld dat sy en haar man na twee jaar steeds nie tot afhandeling van hulle egskending gekom het nie. Sy verduidelik dat sy sukkel dat haar man hul drie kinders finansiëel moet help ondersteun. Die dame meld dat haar eggenoot nieteenstaande hierdie feite `n nuwe saamleefmaat het en intussen aanvoer dat hy nie oor die finansies beskik om sy finansiële verpligtinge te kan nakom nie. Die deelnemer meld dat sy “eenvoudig op `n stadium gekom het waar sy beleef het dat sy in belang van die kinders moet optree” en derhalwe die saak by die Gesinsadvokaat aangemeld het. *Sy toon emosies van magteloosheid en verder dat sy kwaad is vir haar eggenoot.* Sy het daarna beleef dat haar man poog om moeite met die drie kinders te doen byvoorbeeld om hulle te neem vir kuiertjies by hom, maar nadat die ondersoek na `n kant gekom het het hy weer minder belangstelling getoon – sy verwys daarna dat “hy weer in sy ou self verval of teruggekeer het.” Sy voel nie om daarop aan te dring of te forseer dat hy die kinders neem op `n naweek as dit sy beurt is nie – sy beleef dat hyself sy reëlings so moet tref dat hy die kinders kan akkommodeer en sodoende sy motivering en belangstelling weerspieël. Sy meld dat `n ander vriendin wel sal aandring daarop dat haar man die kinders neem wanneer dit sy beurt is, maar dat sy nie kans sien om so op te tree nie. Sy meld “my kinders is dogtertjies.” *Ek kry die idee dat sy dogters as meer kwesbaar bestempel en derhalwe die verpligting beleef dat sy hulle moet beskerm.*

Deelnemer S vertel dat haar kind juis die naweek vir die eerste keer vir `n naweek by haar pa en sy nuwe maat gaan kuier het. Sy erken dat dit vir haar swaar was, want die kind was opgewonde oor die kuier en het uitgesien om tyd met die saamleefmaat se twee jonger kinders te spandeer. Die deelnemer het net een kind en sy meld dat die kind sou aandui “dat dit lekker is om te ervaar dat daar twee nuwe boeties is” – verder het sy daarna verwys as die “boeties wat sy nooit gehad het nie en altyd graag wou hê.” Sy vertel verder dat sy twee weke gelede met haar gewese eggenoot `n gesprek gevoer het oor die feit dat hul dogter hom mis en `n definitiewe behoefte daaraan het om `n verhouding met hom te hê. Die deelnemer erken dat dit vir haar moeilik was om die gesprek te voer met haar gewese eggenoot. Sy vertel dat sy egter besef het dat sy dit moet doen in beste belang van haar dogter se behoeftes. Sy dui verder aan “ek moes haar behoeftes bo die van my eie stel.” Die deelnemer vertel dat haar gewese man `n

baie stil en teruggetrokke persoon is en aanvanklik nie dadelik op die gesprek gereageer het nie. Dit was egter gou duidelik dat hy daarvoor gedink het en het toe onder andere hul dogter se prysuitdelingsfunksie bygewoon het. Die dame vertel dat dit baie vir haar dogter beteken het en dat sy seker daarvan is dat 'n kind 'n behoefte het aan 'n verhouding met beide ouers. Die ander deelnemers het aandagtig na die deelnemer se vertelling geluister en bewondering en ondersteuning getoon vir haar optrede. Die deelnemer is van mening dat ouers dikwels 'n groot ophef maak oor onderlinge verskille rakende die egskeidingsituasie en met mekaar in vetes betrokke raak oor sake wat eintlik nietighede is – die fokus moet en behoort te wees op dit wat in belang van die betrokke kinders is.

Die groep gaan spontaan in gesprek oor die kwessie of dit in belang van die kinders is om te gaan kuier by hul pa indien dit agterna mag blyk dat hy nie eintlik self betrokke was nie, maar die stiefma of sy familie eintlik meer betrokke was. Ten minste drie van die deelnemers het sodanige situasie ervaar en wonder wat die beste in die verband is om te doen - dit gaan hier oor die kwessie om toe te laat dat kinders by hul nuwe stiefma of die familie van die vader kuier, in 'n situasie waar die pa self byvoorbeeld uitstendig is vanweë werksomstandighede. Al die deelnemers voel dat die globale situasie in aanmerking geneem behoort te word, wat onder meer sal insluit of die kind gemaklik is daarmee en veilig voel in so 'n situasie, die werklike omstandighede met die moeder gekommunikeer is (moenie 'n saak wees dat sy dit eers later uitvind nie) en die verhouding tussen die kind (ers) en die stiefma en/of die betrokke familie. Die manlike deelnemers voel ook dat die ouer wat toesig en beheer verkry het, dikwels die breek van die elke dag se verantwoordelikheid wat sy vir die kinders moet neem gegun moet word en dat die genoemde situasie haar dit juis kan gee. Deelnemer T verwys na haar situasie waarna sy in 'n vorige groeps gesprek verwys het waar sy uitgereik het na haar gewese skoonfamilie. Die reaksie van die skoonfamilie was baie positief en so ook die effek wat dit op die kinders gehad.

Ten einde gesprekvoering tussen die ouers en kinders te fasiliteer oor temas wat met die groeps gesprek met die kinders na vore getree het asook ander moontlike temas wat

vir hulle van belang mag wees, het ek versoek dat die deelnemers in twee subgroepe verdeel. Die een groep is saamgestel uit die ouers en die ander groep uit die kinders.

*Die gesprek het diepte getoon deurdat van die deelnemers leiding geneem het om te fokus op aspekte wat in die beste belang van hul kinders is, eerder as op hul eie belange. Uitstekende ondellinge vertrouwe tussen die deelnemers was duidelik waarneembaar sodat hulle eerlik en sonder voorbehoud met mekaar gedeel het.*

- **Verdeling van die groep in twee subgroepe: Kinders en ouers**

Ek het verduidelik dat ekself die fasilitering van die gesprekvoering van die groep met die kinders sal behartig terwyl die ko-terapeut, Louis, die fasilitering van gesprekvoering van die ander subgroep sal behartig. Die deelnemers ken reeds vir Louis van die werkwinkel met volwassenes. Daar is versoek dat die twee subgroepe self 'n brief aan mekaar moet skryf waarin hulle dit sê wat hulle graag met mekaar wil deel rondom die egskeidingsituasie. Die deelnemers is goed gefokus en dui aan dat hulle gereed is om so 'n brief op te stel. Die twee groepe verdeel in die twee subgroepe – die kinders saam met die my na 'n ander lokaal en die vier ouers saam met die ko-terapeut bly in die lokaal agter. Daar word ooreengekom dat 40 minute vir die aktiwiteit toegestaan sal word waarna die deelnemers die briewe aanmekaar sal voorlees. Die volgende inligting kom uit die subgroepbesprekings na vore:

- **Subgroep met kinders**

Ek stel voor dat daar moontlik eers gefokus kan word op dit wat hulle graag vir hul vaders sou wou sê en deelnemer JJ dui in 'n hartseer toon aan dat hy graag vir sy pa sou wou sê dat hy hom mis. Aan die ander kant voel hy sy pa verander nie en maak leë beloftes wat hy nie nakom aan hulle kinders nie. Ek vra dat hy meer daarvoor vertel en hy vertel dat sy pa aan hulle drie kinders belowe het dat hulle lekker dinge sal doen wanneer hulle daar kuier. As hulle dan eers daar is, kom daar niks van dit nie en wanneer hy sy pa daarna vra, raak sy pa ongeduldig met hom – hy sal hom byvoorbeeld vra wanneer hulle daardie beloofde ding gaan doen en sy pa sal antwoord dat hulle dit eers in die middag sal doen. As dit dan middag is en hy vra weer daarna sal sy pa baie

ongeduldig raak en doen hulle dit glad nie. Hy vertel verder dat sy pa eintlik wreed is en byvoorbeeld op `n dag `n houtbeeldjie stukkend gegooi het omdat hy `n deeltjie daarvan per ongeluk laat afbreek het. Dit maak hom bang as sy pa so wreed optree. Dan vertel hy ook hoe sy jonger boeties die aggressiewe gedrag van hul pa aangeleer het en dikwels so optree wanneer hulle by hul ma is – dit is vir homself en sy ma moeilik om die gedrag te hanteer en dit is vir hom sleg om te beleef dat sy broers die negatiewe gedrag van hul pa aanleer. Die ander deelnemer verneem by die seun of sy stiefma aan hom mag slaan en hy vertel hoe die tannie hom al berispe het oor die manier waarop hy met haar gepraat het. Hy brei uit op die situasie deur te noem dat sy beleef het dat hy “te hard praat” maar dat dit volgens hom nie die geval was nie. Hy was wel omgekrap omdat sy boeties in sy persoonlike goed gekrap het en dit was volgens hom die boodskap wat hy aan die tannie probeer oordra het.

Die dogter, deelnemer EE, dui aan dat sy ook haar pa mis en graag sal wil hê dat hy wys dat hy vir haar omgee – hy kan dit byvoorbeeld wys deur te begin om haar verjaarsdag te onthou.

Die seun vertel weer dat sy pa en stiefma hom en sy twee boeties nie toelaat om geskenke wat hulle daar ontvang het na hul moeder se woning te neem nie. Ek vra dat hy moet aandui hoe dit hom laat voel en hy antwoord bykans dadelik dat dit baie sleg is, want hy wil die goed vir sy ma ook wys. Wanneer hy dan weer by sy pa kuier is die geskenke somtyds nie eers meer daar waar hy dit gebêre het nie. Hy het later `n slot aan sy tas gesit wanneer hy by sy pa en stiefma gaan kuier. Dit is vir hom ook `n slegte situasie as hy sy tas aanmekaar moet sluit.

Deelnemer EE dui aan dat sy ook graag aan haar pa sou wou sê dat hulle verhouding van so `n aard behoort te wees dat sy vir hom kan vertel wat belangrik is vir haar in die lewe en hy dit dan sal respekteer. Sy voel egter dat sy oor die algemeen lekker kuier by haar pa en dat hulle lekker dinge saam doen soos om inkopies te doen en in die winkels rond te loop. Alhoewel die situasie met haar pa se nuwe vriendin vir haar ook ongemaklik is, juis omdat hulle saamwoon terwyl haar pa en ma nog nie eers wetlik

geskei is nie, is “die tannie” volgens die deelnemer glad nie sleg nie. Sy sou graag vir haar ma wou inlig dat sy tog nie sleg van haar pa en sy vriendin wil praat nie, maar dat haar ma verseker kan wees dat sy “nooit liever vir die nuwe tannie as haar ma sal wees nie.” Verder sou sy ook graag aan haar pa wou sê dat hy haar nie met tye byvoorbeeld net moet ignoreer nie. Sy noem as voorbeeld dat sy hom somtyds SMS en hy dan nie antwoord nie. Sy dui verder aan dat haar pa altyd dink dat dit haar ma is wat haar ten alle tye “voor sê” en “opsteek” om negatief teenoor hom te wees. Sy dui aan hy sal byvoorbeeld sê “dit is seker jou ma wat nou weer dit of dat vir jou gesê het.”

Beide die kinders dui aan dat `n mens “beduiweld” is wanneer jy by die een ouer gekuier het en dan terugkeer na die ander een. Hulle is van mening dat die ontwrigting en verskillende opsette by die ouers jou gemoedstoestand beïnvloed.

Deelnemer EE vertel hoe haar pa en ma dikwels in konflik met mekaar oor die telefoon is en hoe dit haar dan negatief instel en hartseer laat voel. Sy sou graag vir haar ma en pa wou sê dat hulle die konflik nie voor haar of in haar teenwoordigheid moet probeer uitklaar nie – dit skep net `n baie negatiewe situasie. Volgens die deelnemer sal haar ma dikwels na `n kuier by haar pa sê dat sy haar nie moet “opwip” nadat sy weer by haar pa gekuier het nie. Volgens haar het sy haar dan nie “opgewip” nie, maar is sy miskien net stiller as gewoonlik – asof sy nie wil praat nie. Die subgroep het gevoel om die briefie in afdelings te verdeel naamlik aan my ma, aan my pa en aan albei die ouers. Die briefie van die kinders lees soos volg:



### **Liewe Pappa**

Ek wil graag vir pappa sê dat ek jou mis, maar somtyds voel dit soos `n "waste of time" om by jou te kuier.

Dit maak my mismoedig as jy beloftes maak en dit dan nie nakom nie.

Eintlik is dit lekker om by jou te kuier en ek het die "nuwe tannie" in jou lewe aanvaar.

Pappa moet my ook asseblief aanvaar soos ek is en natuurlik wys dat jy vir my omgee. Kan ons `n oop verhouding hê waar jy ook dit wat vir my belangrik is, sal respekteer?

### **Liewe Mamma**

Ek erken dat ek so `n bietjie beduiweld is wanneer ek terugkeer na `n kuier by pappa. Mamma moet egter vir seker weet dat ek nie liewer vir die nuwe tannie as vir mamma is, of ooit sal wees nie.

### **Liewe Mamma en Pappa**

Ai, dit is so sleg as mamma en pappa baklei voor my, sal julle dit nie maar eerder kan doen waar ek nie by is nie.

Ek is baie lief vir julle albei!

Jul Kind

Die twee kinders het versoek dat ek die briefie namens hulle aan die ouers voordra aangesien hulle net twee kinders is. *Ek het die idee gekry dat hulle bang is dat hulle blootgestel mag word indien hulle self die briefie aan die grootmense moet voorlees. Ek het ook beleef dat hulle, hul belangrikste en eerlike ervaringe van hul gesin se situasie op skrif gestel het.*

### ▪ Subgroep met volwassenes (ouers)

Deelnemer T dui aan dat sy ontsteld is oor die reaksie van haar gewese man wanneer sy probleme rondom die drie seuns met hom bespreek. Ek versoek dat sy meer eksplorieer oor die reaksie van haar gewese man en sy dui aan dat hy byvoorbeeld sy naweek wat hy die kinders moet neem net eenvoudig sal kanselleer uit reaksie op die probleme wat sy met hom bespreek het. Dit wil voorkom asof hy die kinders op so `n manier wil straf. Hy sal byvoorbeeld aan die kinders sê “ek weet nie of ek julle hier wil hê nie” en dan nie eers verder dink oor hoe die kinders hierdie boodskap mag beleef nie. Die twee ander vroulike deelnemers P en S, het aansluiting gevind by die deelnemer en ook probleme uitgewys wat hulle ervaar om te kommunikeer met hul gewese eggenoot rakende die kinders. Hulle ervaar dat dit ook moeilik is om sulke tipe gedrag van die pa aan die kinders te verduidelik. Die manlike deelnemer KK, wys op die ander kant van die saak waar die man wat nie toesig en beheer oor die kinders verkry het nie, dit soos in sy spesifieke situasie baie moeilik vind om hoegenaamd met die moeder van die kinders te praat oor die kontak wat hy met sy kinders wil hê. Hy verduidelik weer sy situasie waar sy gewese eggenoot bloot weier om hoegenaamd met hom te kommunikeer en volgens hom is selfs die professionele persone soos die sielkundige en ander persone wat met egskedingsgeskille werk, al moedeloos oor hul situasie.

Die ko-fasiliteerder versoek dat die subgroep fokus op die samestelling van die brief aan die kinders anders sal die gegewe opdrag nie binne die beperkte tydsgleuf voltooi kan word nie.

Die deelnemers aan die subgroep is van mening dat die brief soos volg aan die kinders moet lui:

Hulle het stukke van die briefie geformuleer en dan telkens eers weer `n bespreking gevoer alvorens hulle voortgegaan het om die briefie verder te formuleer. *Dit was opsigtelik dat die deelnemers emosioneel betrokke is by die aspek en dus telkens deur die ko-fasiliteerder versoek moes word om te fokus op die opdrag waarmee hulle getaak was. Dit was ook duidelik dat hulle `n behoefte aan ontlasting ervaar het.*

Die inligting word dienooreenkomstig weergegee:

**Liewe Kind ...**

**Mamma/Pappa is baie jammer en besef ek doen verkeerd**

**om:**

- ✓ **Uit te vra na `n naweek se kuier by pa.**
- ✓ **Pappa sleg te maak by jou.**
- ✓ **My emosies op julle uit te haal.**
- ✓ **Jou in `n situasie plaas om kant te kies.**

Die groep bespreek die veranderinge wat `n egskeiding aan jou situasie en lewe het byvoorbeeld jou finansiële posisie wat verswak. Daar word weer teruggereflekteer op die inligting wat uit die fokusgroep met kinders na vore gekom het, waar die kinders aangedui het dat die situasie ook as `n uitdaging met nuwe vooruitsigte bestempel kan word. Die bespreking word soos volg vervat in die formulering van die brief:

**Ek weet ons situasie is nou slegter as wat dit was. Dit is nie wat Mamma/Pappa wou gehad het nie, dit is `n nuwe fase en vreemde ondervinding. Ek het nie beplan dat dit so sleg vir ons moes uitdraai nie. Daar gaan slegte tye wees en saam sal ons die beste daarvan maak. Al kan ons nie nou koop en altyd doen wat ons graag wil nie, onthou dat mamma/pappa die beste vir julle wil doen en gee.**

Die manlike deelnemer KK, dui aan dat dit belangrik is dat kinders moet besef dat dit nie hulle skuld is dat hulle ouers skei nie. Die ander deelnemers ondersteun die gedagte en

nog `n deelnemer, P, is van mening dat kinders steeds spesiaal behoort te voel. Al die ouers toon begrip dat die kinders die ervaring mag hê dat hulle in twee geskeur word as gevolg van hul ouers se egskeiding.

Die bespreking word soos volg verder in die brief verwoord:

**Jy bly nog altyd spesiaal ongeag van die omstandighede. Dit is nie jou skuld dat hierdie egskeiding plaasgevind het nie. Weet dat mamma/pappa baie lief is vir jou.**

Die man in die subgroep, KK, het sterk daarvoor gevoel dat dit `n gebedsaak behoort te wees aangesien `n egskeidingsituasie so gekompliseerd kan wees dat slegs jou godsdiens en gebed jou daardeur kan kry. Hy voel dat as die een party vir die ander party kan bid ten spyte van hulle onderlinge konflik dit moontlik ook `n positiewe verandering tot gevolg kan hê. Dit is volgens hom selfs nog beter indien die een party vir die ander party kan bid in die teenwoordigheid van die kinders.

Die briefie word soos volg afgesluit:

**Kom ons bid saam vir Jesus om Sy hand oor ons en Pappa te hou en te help om hierdie verhouding te herstel.**

Die twee sub-groepe het weer bymekaar aangesluit met die doel om hul onderskeie briefies aan mekaar voor te lees en te bespreek:

**Voorlesing van die briewe aan mekaar: twee subgroepe:**

- **Subgroep: kinders**

Geleentheid is aan my gegee om die kinders se briefie aan die ouers namans hulle voor te lees wat soos volg lees:

### **Liewe Pappa**

Ek wil graag vir pappa sê dat ek jou mis, maar somtyds voel dit soos `n "waste of time" om by jou te kuier.

Dit maak my mismoedig as jy beloftes maak en dit dan nie nakom nie.

Eintlik is dit lekker om by jou te kuier en ek het die "nuwe tannie" in jou lewe aanvaar.

Pappa moet my ook asseblief aanvaar soos ek is en natuurlik wys dat jy vir my omgee. Kan ons `n oop verhouding hê waar jy ook dit wat vir my belangrik is sal respekteer?

### **Liewe Mamma**

Ek erken dat ek so `n bietjie beduiweld is wanneer ek terugkeer na `n kuier by pappa. Mamma moet egter vir seker weet dat ek nie liewer vir die nuwe tannie as vir mamma is of ooit sal wees nie.

### **Liewe Mamma en Pappa**

Ai, dit is so sleg as mamma en pappa baklei voor my, sal julle dit nie maar eerder kan doen waar ek nie by is nie.

Ek is baie lief vir julle albei!

Jul Kind

### **Briefie: Kinders aan ouers**

Een van die moeders (deelnemer T) wat saam met haar seun, (deelnemer JJ) die geleentheid bygewoon het, het die briefie namens die ouers aan die kinders voorgelees. Sy en haar seun het beide baie emosioneel geraak tydens die voorlesing:

## Liewe Kind

Mamma is baie jammer en besef ek doen verkeerd om:

- ✓ Uit te vra na `n naweek se kuier by pa.
- ✓ Pappa sleg te maak by jou.
- ✓ My emosies op julle uit te haal.
- ✓ Jou in `n situasie plaas om kant te kies.

Ek weet ons situasie is nou slegter as wat dit was. Dit is nie wat Mamma wou gehad het nie, dit is `n nuwe fase en vreemde ondervinding. Ek het nie beplan dat dit so sleg vir ons moes uitdraai nie. Daar gaan slegte tye wees en saam sal ons die beste daarvan maak. Al kan ons nie nou koop en altyd doen wat ons graag wil nie, onthou dat mamma/pappa die beste vir julle wil doen en gee.

Jy bly nog altyd spesiaal ongeag van die omstandighede. Dit is nie jou skuld dat hierdie egskeiding plaasgevind het nie. Weet dat Mamma/Pappa baie lief is vir jou.

Kom ons bid saam vir Jesus om Sy hand oor ons en Pappa te hou en te help om hierdie verhouding te herstel.

Pappa/Mamma

### Briefie: Ouers aan kinders

Die volgende gesprekvoering vind plaas oor die briefies wat die ouers en die kinders onderskeidelik aan mekaar geskryf het:

### **Gesprekvoering oor die briewe wat geskryf is:**

Deelnemer T dui aan dat sy bekommerd is dat haar gewese eggenoot se aggressiewe gedrag 'n negatiewe voorbeeld aan die kinders kan stel en hulle moontlik kan leer om ook op so 'n wyse op te tree. Sy dui aan dat die twee jongste seuns dikwels aggressief optree en dit haar baie bekommerd laat. Die betrokke seun, deelnemer JJ, ondersteun sy ma spontaan en meld dat dit vir hom ook sleg is as sy pa soos 'n "jerk" optree. Hy bars in trane uit en een van die ouer dames, deelnemer P, gee ondersteuning aan die betrokke ma en seun deur aan hulle te noem dat haar man ook geneig was tot aggressiewe optrede. Volgens haar het sy die ervaring gehad dat haar man eintlik in sy wese 'n baie sagte hart het, maar dat hyself dalk probleme in sy kinderjare ervaar het, wat hy nie verwerk het nie en wat hom laat optree soos hy optree. Sy stel voor dat die betrokke seun 'n briefie aan sy pa skryf waarin hy sy gevoelens op skrif stel. Die briefie behoort hy dan daar agter te laat by sy pa se woning na 'n kuier, en moontlik daarin vermeld "hoe hy voel as sy pa soos 'n jerk optree" sodat sy pa die geleentheid sal hê om dit te lees en die inligting te oordink wanneer hy weer weg is. Die ander deelnemers ondersteun die voorstel en is van mening dat die probleem rondom die geskenke wat die kinders slegs by hul pa se huis mag agterlaat ook moontlik in so 'n brief aangespreek kan word. Deelnemer P is van mening dat die briefie nie soseer op die probleme moet fokus nie, maar eerder op die gevoelens wat die kind ervaar as gevolg van sy pa se optrede (om jou ervaringe van kwaad wees uit te spreek, moet eerder vermy word). Die ander groeplede moedig die seun en sy ma aan om geduld aan die dag te lê met die pa en nie te hard op hom te wees nie – hy ervaar heelwaarskynlik probleme van sy eie en mis die kinders moontlik baie. Die betrokke moeder, deelnemer T, toon insig en bevestig dat sy steeds op voltydse basis die kinders het terwyl hy nou getroud is met 'n ouer vrou. Deelnemer P stel ook voor dat daar genoeg ruimte aan kinders gegee moet word om hul frustrasies te ontlaai en stel voor dat die seuns 'n slaansak kan gebruik om hul frustrasies te ontlaai wanneer hulle so gefrustreerd voel rondom hul pa se optrede. Sy sê aan die kinders: "Tannie self het dikwels die afgelope tyd baie frustrasies ervaar en so dikwels my kop in die kussing gedruk en geskreeu." En verder "weet jy daarna het tannie sommer beter gevoel." Een van die dames, deelnemer T, is emosioneel en dui aan dat sy werklik weer opnuut bewus geraak het van die effek

wat sy moontlik onbewustelik op die kinders mag uitoefen in terme van hulle houding teenoor hul vader. Sy dui aan dat sy gemotiveerd is om die situasie nie te herhaal in die toekoms nie deur versigtig te wees in wat sy sê voor hulle en verder ook hoe sy dit sê. Sy dui ook weereens aan teenoor haar seun, deelnemer JJ, dat sy jammer is as sy haar wel in die verlede daaraan skuldig gemaak het om hom negatief teenoor sy pa te beïnvloed.

Deelnemer KK raak weer die hele aangeleentheid aan om kinders 'n keuse te laat om by die ouer wie nie toesig en beheer verkry het nie te gaan kuier al dan nie. Hy wonder of hierdie keuse doodluiters aan die betrokke kind oorgelaat behoort te word en meld dat die kinders tog leiding ook in die verband behoort te kry. So byvoorbeeld behoort die moeder die kind aan te moedig om soos ooreengekom by die ander ouer te gaan kuier. Hy veralgemeen die situasie en meld dat ouers tog in alle ander aspekte van die lewe rigting aan hul kinders gee – en wonder dan waarom nie ook in hierdie aspek nie. Die ander deelnemers bied ondersteuning vir sy standpunt en moedig hom aan om voort te gaan om kontak met sy kinders te probeer bekom en dan te behou. Een van die dames, deelnemer E, moedig hom ook aan om in gesprekvoering met sy gewese vrou oor die hele situasie van toegang tot die kinders te gaan, maar hy reageer deur aan te dui dat sy absoluut weier en selfs die sielkundige wat dienste aan hul dogter gelewer het, moed opgegee het met die situasie. Hy dui verder aan dat indien sy gewese maat sou aandui dat sy daartoe bereid is om met hom in gesprek te gaan oor die situasie, hy onmiddellik daartoe bereid sal wees. Hy meld dat hy steeds met elkeen van die kinders se verjaarsdae kontak probeer maak en hulle daarvan bewus hou dat hy hulle steeds lief het. Die deelnemers is ook van mening dat die unieke situasie van die betrokke gesin op daardie stadium die optrede behoort te bepaal – byvoorbeeld indien daar 'n situasie is wat gevaar vir die betrokke kinders skep, sou dit nie in belang van die kinders wees om by die spesifieke party te gaan kuier nie. Al die ouers is egter met mekaar in ooreenstemming dat hulle gemotiveerd is om in die toekoms op die belange van hul kinders te fokus en verder nie die kinders by die ander problematiek en konflik tussen die ouers te betrek nie. Hierdie bespreking lei daartoe dat die ouer dame, deelnemer P, die deelnemers daarvan bewus maak dat 'n mens jou kinders onbewustelik kan laat



voel dat hulle tot `n mate verantwoordelik is of dan verantwoordelik moet voel vir hulle ouers se egskeiding. Sy draai spesifiek na die seun in die groep en sê aan hom: “Seun jy is baie spesiaal en moet nooit voel dat jy verantwoordelik moet voel vir jou ouers se egskeiding nie – dit is nie jou skuld nie.” Die man, deelnemer KK, sluit by hierdie gedagte aan en voel dat `n mens daarteen behoort te waak om te veel druk op die kinders te plaas byvoorbeeld in die opsig dat die oudste van die kinders die rol van die vader moet oorneem nie. Volgens hom is dit onregverdig, want daardie spesifieke kind word eintlik ontnem van sy reg om kind te kan wees. Hierdie rol en verantwoordelikheid wat aan die kind toegestaan of toegeken word, kan moontlike negatiewe teenoor die ander ouer verder versterk – hy het dit ervaar ten opsigte van sy seun. Die ander ouers is dit eens dat so `n situasie dikwels onbewustelik geskep en selfs in stand gehou word en dat hulle bedag sal wees daarop in die toekoms.

- **Afsluiting en reflektoring**

Die tydsgleuf vir die gesprekvoeringsgeleentheid was reeds oorskry, maar ek het versoek dat ter afsluiting van die geleentheid gereflekteer word rondom dit wat die geleentheid vir hulle beteken het.

Twee van die dames, deelnemers T en S, is van mening dat hulle bewus geraak het van die invloed wat die egskeidingsituasie op kinders het. Verder het hulle ook opnuut weer bewus geraak van die invloed wat die ouer het op die kind se houding teenoor die ander ouer. Beide dui aan dat hulle gemotiveerd is om hierdie inligting te gaan toepas in die daaglikse funksionering en dan veral daarteen te probeer waak om nie die kinders negatief teenoor hul vader te beïnvloed nie.

Die seun, deelnemer JJ, dui aan dat hy uit die sessies wat hy bygewoon het bewus geraak het dat daar ander kinders ook is wat deur soortgelyke situasies gaan. Ek voeg by dat die kinders nie slegs negatiewe gevolge voortvloeiend uit hulle ouers se egskeidingsituasie geïdentifiseer het nie, maar ook heelwat positiewe aspekte – soos dat die situasie hulle sterker gemaak het aangesien dit groei by hulle bewerkstellig het. Ek dui verder aan dat hulle self aangedui het dat die kinders self gesê het dat as hulle

terugkyk oor die tydperk van hul ouers se egskeiding dit `n tydperk met uitdagings is en dat hulle steeds drome en ideale vir die toekoms koester.

Deelnemer P dui aan dat sy “`n heelword of gesondmakingsproses” ervaar. Sy dui aan dat “hier vandag baie trane gestort is, maar dat dit `n proses van gesond word tot gevolg het.” Verder het sy beleef dat die deelnemers mekaar werklik ondersteun en ook van mekaar leer. Deelnemer KK bedank almal in die groep vir hul opregte ondersteuning. Die idee is ook gelaat dat elke ouer verder gaan en persoonlik `n brief aan sy/haar kind (ers) skryf wat al die aspekte moet dek soos vandag bespreek is. *Hierdie gespreksgeleentheid het `n definitiewe terapeutiese vorm aangeneem wat ook eie is aan die kwalitatiewe navorsing en spesifiek deelnemende-aksienavorsing.*

Die groep het in die algemeen ook besin oor die invloed of effek wat hulle verandering in gedrag en houding weer op hul breër situasie behoort te hê – hier is gedink aan die invloed wat dit indirek op die vader se gesindheid en optrede op die lange duur mag hê, wat dan weer die kind beïnvloed en so aan (`n soort of tipe sneeubal effek van moontlike positiewe effek).

- Die mees onlangse databasis van deelnemers met hul kontakbesonderhede is weer beskikbaar gestel aan almal.

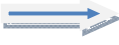
Die gespreksgeleentheid tussen geskeides en hul kinders het vir die kinders `n verdere geleentheid gebied om hul gesin se egskeidingsituasie te beskryf. Aangesien hulle slegs een vorige sessie gehad het, is ek van mening dat hulle `n behoefte gehad het aan meer tyd om hul gesinsituasie “more richly” te beskryf. Beide sub-groepe was in staat om briefies aan mekaar te skryf rakende “knelpunte oor hul egskeidingsituasie.” Die voorlees van die briefies aan mekaar het interaksie daarvoor ontlok en tot die hervorming/vervorming daarvan gelei. So byvoorbeeld het die kinders hul ouers daarvan verseker dat hulle nie tussen die twee ouers wil kies nie omdat hul vir beide lief is. Die ouers weer, het waarskynlik oor hul kinders se kontak met hul vader besin, en hul werklikheidkonstruksies daaromheen vervorm en aangepas. Die gespreksgeleentheid

tussen geskeide ouers en hul kinders was derhalwe van besondere waarde aangesien die partye kon kommunikeer rakende struikelblokke in hul egskeidingsituasie en ooreenkomste kon aangaan oor hoe hul die situasies in die toekoms gaan hanteer. Hierdie nuwe doelwitte pas in by hul nuwe lewensverhaal.

*Ek was aangeraak deur die deelnemers se opregtheid en motivering veral waar dit die belange van hul kinders aangaan. Die ouers was onvoorwaardelik bereid om hul eie belange tweede en ondergeskik aan die belange van hul kinders te stel – byvoorbeeld as dit tot voordeel van die kinders is om by hul vader te gaan kuier sal hulle dit ter wille van hul kinders toelaat. Die gespreksgeleentheid tussen die ouers en kinders was `n definitiewe hoogtepunt in die gedeelte van die studie.*







## 8.6 AKSIES

Vanuit die interaksieprosesse wat tussen die deelnemers plaasgevind het, het sekere aksies voortgevloei. Daar was egter voortdurend `n sig-sag beweging waar interaksie ook weer tydens die implementering van die aksieplanne plaasgevind het en die planne gewysig is of nuwe aksieplanne geformuleer is. Die status ten opsigte van die verskillende aksies word ook waar moontlik aangedui:

- Databasis oor kursusse, seminare en verrykingsgeleenthede vir geskeides
- Databasis van die kontakbesonderhede van persone wat by die navorsing ingeskakel het en dus bereid is om ander wat deur soortgelyke situasies gaan by te staan/te ondersteun.  Databasis van deelnemers is beskikbaar en word maandeliks bygewerk. `n Formaat is saamgestel vir die doel wat die volgende inligting weergee:

Nommer	Naam en Van	Kontak Besonderhede	Verjaarsdag	Verjaarsdag van kind(ers)

**Formaat: Databasis van persone wat inskakel by die aksie**

- Bewusmakingsaksies van geestelike leiers om meer sensitief te wees ten opsigte van geskeide gemeentelede en hul spesifieke behoeftes.  Die verslag oor die werkwinkel is aan die maatskaplike werker beskikbaar gestel sodat sy dit ook aan die leraars kan beskikbaar stel.
- Geleentheid om oorwinnings en nuwe doelwitte as geskeides met mekaar te deel.  Groep vergader elke eerste Saterdagmiddag van die maand.
- Geleentheid waar kinders wie se ouers geskei is met mekaar kan deel (ondersteuning en bemagtiging).  Gespreksgeleentheid met kinders uit oerhuise waar hulle ouers geskei is het op 25 Oktober 2008 plaasgevind.
- Ouerskapbegeleiding vir persone wat deur egskeiding gaan.  Gespreksgeleentheid tussen ouers en kinders het op 08 November 2008 plaasgevind.
- 'n Inligtingsstelsel behoort beskikbaar te wees op die webblad van die kerk sodat persone wat deur egskeiding gaan of reeds deur egskeiding is, dit kan besoek vir alle relevante inligting.  Harde kopie saamgestel en beskikbaar.
- Sosiale byeenkomste behoort gereël te word waar geskeides en hul kinders saam kan kuier.  Kuieraand het op 17 Oktober 2008 plaasgevind. Altesaam nege dames en ses van die mans van die bestaande groep van die deelnemers het saamgekom by die woning van een van die groeplede vir 'n kuieraand in die vorm van 'n bring en braai geleentheid. Die kuieraand is deur die groeplede self georganiseer. 'n Afsluitingsgeleentheid het ook op 06 Desember 2008 plaasgevind wat deur ses vrouens en vier mans bygewoon is. Sewe kinders het die geleentheid bygewoon. (Sommige van die kinders het egter by die een ouer gekuier wat nie inskakel by die groep nie.) Dit was in die

vorm van 'n ontspanne kuieraand waar geskenkies aan mekaar uitgedeel is. Ek het ook aan die deelnemers verduidelik dat hulle my leefwêreld verryk het met hul deelname aan die navorsing en kennis toegevoeg het tot die kennisraamwerk rakende maatskaplikewerkdienlewering aan gesinne in egskeidingsituasies.

## **8.7 BESPREKING VAN HOOFTEMAS**

Die volgende het as hooftemas uit die empiriese werk na vore gekom:

- **Woede en verwerping:**

Manlike sowel as die vroulike deelnemers is verontwaardig en geskok waar 'n buite-egtelike verhouding van die een party as oorsaak van die egskeiding beskou word. Emosies van woede word ervaar wat tot die vorming van werklikheidskonstruksies lei waar die betrokkenes ervaar dat hulle in die steek gelaat en verwerp is deur hul maats. Hulle vorm ook verdere werklikheidskonstruksies dat hulle nie goed genoeg is nie.

- **Konflik met gewese egmaat:**

Die verdeling van gesamentelike bates en die skikking ten opsigte van die betaling van onderhoud blyk een van die grootste redes vir konflik tussen die partye asook in die vertraging in die afhandeling van egskeidingsake te wees. Hulle is van mening dat hul gewese eggenote die ongereelde betaling van onderhoud as 'n bron van manipulasie kan benut.

- **Finansiële problematiek:**

Geskeides, mans sowel as vrouens, ervaar finansiële probleme en of beperkinge as gevolg van hul egskeiding. Vroulike deelnemers rapporteer hoofsaaklik probleme ten opsigte van die betaling van onderhoud deur hul gewese mans. Die ouer geskeide persoon is bekommerd oor aspekte soos hul aftreeplanne wat vernietig is. Mans en vrouens sukkel ook om aan te pas by die verlies aan 'n gesamentlike inkomste waaraan hulle gewoon was en beleef dat 'n verlaging in lewenstandaard oor die algemeen onafwendbaar is as gevolg van hul egskeiding. Hulle vorm derhalwe

werklikheidskonstruksies van verlies aan finansiële sekuriteit wat hulle gehad het voor hul egskeiding. `n Aantal vroulike deelnemers moes van voor af na `n vaste betrekking soek as gevolg van hul finansiële situasie wat verswak het vanweë hul egskeiding. (Hulle was van te vore tuisteskeppers.) Die nie-betaling van onderhoud word dikwels deur vrouens as wapen gebruik om vaders toegang tot die kinders te weier.

- **Verwarring:**

Mans sowel as dames, beleef verwarring op geestelike gebied rakende die aanvaarbaarheid/onaanvaarbaarheid van egskeiding in Bybelse terme. Dit skep ook `n etiese dilemma wanneer kinders toegelaat moet word om midde `n situasie waar die een ouer `n saamleefverhouding handhaaf, by die betrokke party, gaan kuier. Dit is deur mans sowel as vroulike deelnemers as `n problematiese situasie beskou.

- **Eensaamheid:**

Geskeide mense is baie eensaam. Mans ervaar intense eensaamheid en toon minder vrymoedigheid om ondersteuning te soek in hul egskeidingsituasie as vrouens. Gebrek aan kameraadskap (emosionele intimiteit) is deur beide mans en dames aangedui as deel van die ervaring van eensaamheid wat deur hulle ervaar word. Deelnemers koppel hierdie eensaamheid verder aan `n gesamentlike vriendekring wat hulle gedeel het as egpaar en `n verandering wat in die opsig plaasvind wanneer hulle weer enkellopend geraak het. Deelnemers dui aan dat hulle aanvanklik gehuiwer het om hul familie in te lig oor hul egskeiding aangesien hulle die reaksie daarop gevrees het. Manlike deelnemers het aangedui dat hulle veral hul saamwees met hul kinders mis en dat hulle `n nuwe roetine moet skep om hul tyd konstruktief deur te bring. In die verband is gevind dat baie minder mans as vergelyking met vrouens, by die navorsing ingeskakel het. Moontlik vind hulle (mans) dit moeiliker om sosiaal by aksies of groepe in te skakel.

- **Mislukking:**

Geskeide persone beleef dat hul toekomsplanne en toekomsdrome vernietig is as gevolg van hul egskeiding. Hulle ervaar dat hulle nie voorsien het om `n enkelouergesin en enkellopend te wees nie. Die ervaring van mislukking wat die deelnemers ervaar as

gevolg van hul egskeiding het volgens hulle `n negatiewe effek op hul selfbeeld. Deelnemers dui aan dat jy maklik afgestomp raak as gevolg van jou egskeiding. Hulle ervaar ook werklikheidskonstruksies van skaamte omdat hulle misluk het ten opsigte van hul huweliksverhouding. Dit kan moontlik daartoe bydra dat hulle huiwer om uit te beweeg en sosiaal te verkeer en weer nuwe vriendskapsverhoudinge aan te gaan.

- **Kinders:**

Die ouderdom en derhalwe die lewensfase waarin die betrokke kind verkeer, die geslag van die kind asook sy/haar unieke persoonlikheid speel `n rol in die kind se vermoë om die egskeiding van sy/haar ouers te hanteer. Vroulike deelnemers beleef dat hulle oorlaai is met verpligtinge en verantwoordelikhede in gevalle waar hulle toesig en beheer oor voorskoolse en skoolgaande kinders verkry het. Terselfdertyd beleef hulle dat vaders heelwat minder verantwoordelikhede en verpligtinge het ten opsigte van die kinders en derhalwe meer normaal kan voortgaan met hul lewe. Vroulike deelnemers met jong kinders meen dat hulle baie spanning ervaar as gevolg van hul egskeidingsituasie en enkeles het gemeld dat hulle mediese hulp in die vorm van medikasie benodig het. Werklikheidskonstruksies van `n onregverdige situasie rakende die betrokke kinders word waarskynlik deur beide ouers gevorm aangesien die moeder oorlaai mag voel met verantwoordelikhede rakende die kinders, terwyl die vader aan die ander kant mag ervaar dat die egskeiding hom `n verhouding met sy kinders ontnem en hy `n intense behoefte aan sy gesin mag beleef.

Die volwasse deelnemers het beleef dat kinders `n derde party in die lewe van hul vader/moeder as `n bedreiging vir hulself beskou.

Vroulike deelnemers was daartoe geneig om veral hul oudste kinders te oorlaai as `n klankbord vir hul ervaringe en frustrasies rakende die egskeidingsproses. Die oudste kind word ook dikwels gebruik om te rapporteer hoe die omstandighede by die ander party daar uit sien en na die ander kleiner kinders om te sien wanneer tyd by die ander party (gewoonlik die nie-toesighoudende ouer) spandeer word.

Kinders van geskeide ouers wat aan die navorsing deelgeneem het, het hul verhale oor hul gesin se egskeidingsituasie vertel en die volgende aspekte as hoof temas aangedui: Hulle beleef dat hul ouers van hul verwag om tussen hulle te kies, sodat hulle werklikheidskonstruksies van verskeurdheid vorm. Kinders ervaar verliese as gevolg van die gesin se egskeidingsituasie soos die verlies aan die eenheid as `n gesin en die verlies aan die finansiële standaard waaraan hulle gewoon was. Waar een en/of beide ouers weer in `n verhouding betrokke raak word die persoon as `n bedreiging deur die kind beskou omdat hy meer tyd en aandag van die betrokke ouer in beslag neem. Die kind vorm derhalwe `n werklikheidskonstruksie dat hy minder belangrik vir die betrokke ouer is. Kinders beleef ook onsekerheid rakende die egskeidingsituasie en die implikasies wat dit vir hulle inhou.

- **Etikettering:**

Deelnemers ervaar dat kinders geëtiketteer word as gevolg van hulle ouers se egskeiding. Dit kom veral voor in skoolverband en sodoende word hulle eintlik gestraf vir die egskeiding van hul ouers. Ouers is verder van mening dat hul skoolgaande kinders dikwels hul ouers se egskeiding as `n vernedering beleef en hulself anders as ander kinders beleef. Verder is deelnemers ook van mening dat volwassenes geëtiketteer word as gevolg van hulle egskeiding, byvoorbeeld banke wat jou huwelikstatus verlang en mans wat bepaalde persepsies van geskeide vrouens het soos dat hulle “lekker meisies is.”

- **Fases waarin die egskeidingsproses ontvou:**

Die deelnemers is van mening dat hulle deur verskillende fases beweeg soos die egskeidingsgebeure ontvou. Derhalwe behoort die geskeide persoon oor die basiese inligting rakende die verskillende breë fases waardeur hulle beweeg, te beskik ten einde insig te kan ontwikkel in hul eie ervarings en behoeftes. Dit is belangrik dat die geskeide persoon deur al die fases moet werk en uiteindelik hul gewese maat moet vergewe vir die egskeiding sodat ontknoping bereik kan word.



- **Manifestering van die karterings volgens die narratiewe werkswyse:**

#### **Eksternalisering van die egskedingsprobleem:**

Deelnemers het daarin geslaag om beheer oor die egskedingsituasie te neem deur dit te eksternaliseer en sodoende afstand van die probleem te verkry. Die werkwinkel met geskeide persone waar deelnemers geleentheid gegun is om verhale uit te beeld het die proses van eksternalisering van die egskedingsprobleem gefasiliteer. Tydens die gespreksgeleentheid met kinders van geskeide persone het hulle op dieselfde wyse geleentheid gekry om die gesin se egskedingsituasie te eksternaliseer.

#### **Konstruering van `n nuwe verhaal:**

Die vorming van `n nuwe verhaal het spontaan voortgevloei uit die eksternalisering van die egskedingsprobleem. Die werkwinkel met geskeide persone en die groeps gesprek met die kinders van geskeides het die proses tot `n groot mate gefasiliteer. Voortdurende interaksie wat plaasgevind het tussen die deelnemers asook later tussen die ouers en kinders het weer gelei tot die vervorming van hul bestaande werklikheidskonstruksies. Uit die werklikheidskonstruksies het weer bepaalde gedrag voortgespruit soos dat die onderskeie partye meer begrip vir mekaar se posisies ontwikkel het en daarvolgens opgetree het.

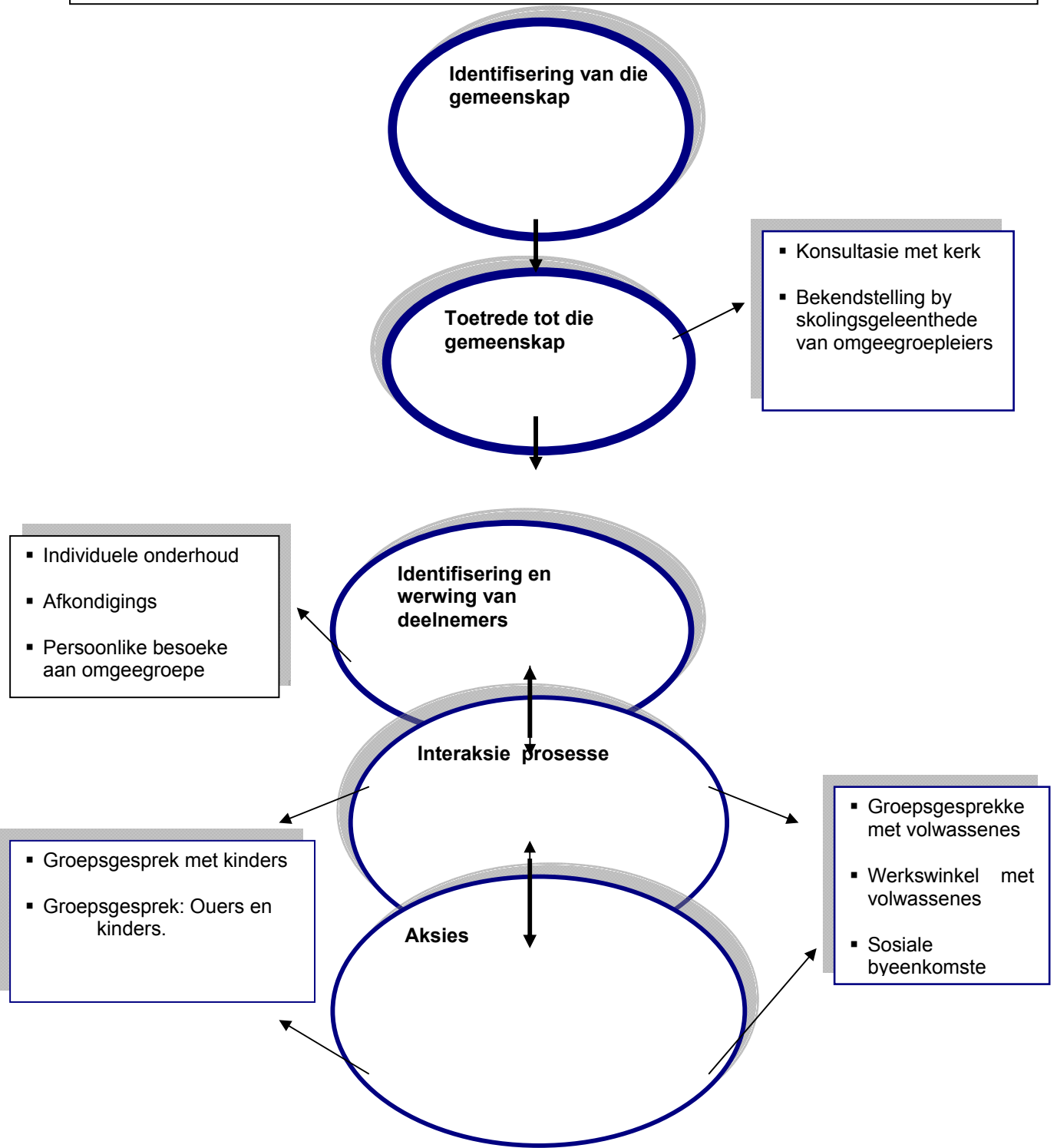
Aksieplanne is deur die deelnemers geformuleer waarvan sommige soos die gespreksgeleentheid tussen ouers en kinders reeds geïmplementeer is. Die aksieplanne verteenwoordig die die deelnemers se implementering van hul nuwe verhale.

### **8.8 SKEMATIESE VOORSTELLING VAN DIE VERLOOP VAN DIE NAVORSING**

Die onderstaande diagram gee die verloop van die navorsing binne die vyf hoofmomente van die deelnemende-aksienavorsing weer. Die sogenaamde “zig-zag beweging tussen die identifisering en werwing van deelnemers en die interaksieprosesse is duidelik waarneembaar. Dit kom daarop neer dat deelnemers reeds tydens die identifisering en werwingsproses hul verhale vertel het sodat die

inligting dan deel vorm van die interaksieprosesse. Dieselfde “zig-zag beweging kan ook waargeneem word tussen die interaksieprosesse en die aksies. Dit dui daarop dat aksies soos die werkwinkel met geskeide persone `n beplande aksie was, maar dat dit ook interaksie tot gevolg gehad het aangesien die deelnemers hul verhale vertel het en ander hul verhale in meer besonderhede beskryf het (“more richly”).

**VERLOOP VAN HOOFDMOMENTE VAN DIE PROSES VAN DEELNEMENDE-AKSIE NAVORSING MET GESKEIDE PERSONE**



**Figuur: 8.3 Deelnemende-aksienavorsingsproses**

## 8.9 SAMEVATTING

Sedert Februarie 2008 is deelnemers binne die gemeente van die NG kerk Moreletapark gewerf vir doeleindes om in te skakel by die navorsing. Ek moes eers toestemming bekom van die leierstruktuur van die gemeente om die navorsing binne die gemeente te mag uitvoer. Daarna kon die bekendstelling en bemaking van die navorsing plaasvind.

Die deelnemende-aksienavorsing is as metodologie benut om die navorsingsproses te fasiliteer. Individuele onderhoudsvoering, groeps gesprekkegeleentheid met volwassenes en hul kinders, `n werkwinkel en `n gespreksvoeringsgeleentheid tussen ouers en kinders is benut wat al die hoofelemente van die proses van deelnemende-aksienavorsing insluit. Die narratiewe werkswyse is benut om die verskillende hoofmomente te laat realiseer. Hierdie hoofelemente is gevind, verweef te wees in `n proses wat hoofsaaklik gerig is deur die behoeftes van die deelnemers. So is daar individuele gesprekke met nuwe deelnemers gevoer tot teen die afsluiting van die aktiwiteite teen die einde van November 2008. Daar het eers `n aantal groeps gespreksgeleentheid plaasgevind alvorens die werkwinkel plaasgevind het.

`n Sikliese proses is gedurende die navorsingsproses ervaar in die sin dat nuwe deelnemers voortdurend inskakel by die projek met min of meer dieselfde behoeftes en ervaringe as diegene wat reeds ingeskakel is. Aan die ander kant beweeg ander weer uit die projek soos wat hulle ervaar dat hulle “heelwording” ervaar het en moontlik elders in die gemeente betrokke wil raak.

`n Projek is deur die navorsing daargestel wat in die volgende jaar sal voortgaan aangesien al die aksieplanne nog nie kon realiseer nie. Die deelnemers het eie aan die proses van deelnemende-aksienavorsing meer verantwoordelikheid begin neem deur hulself binne subkomitees te verdeel wat leiding neem om die verskillende aksieplanne waarop besluit is te fasiliteer. Langs die weg is daar binne die spesifieke gemeente `n volhoubare projek vir persone wat geskei is of deur egskeiding beweeg in plek gestel.

## **HOOFSTUK 9**

### **GEVOLGTREKKINGS EN AANBEVELINGS**

Na aanleiding van die ondersoek om vanuit die sosiaal konstruksionistiese epistemologie indikatore te bepaal met die oog op die ontwikkeling van 'n maatskaplikewerkhulpverleningsprogram vir gesinne in egskeidingsituasies, word daar tot bepaalde gevolgtrekkings en aanbevelings gekom. Die literatuurstudie sowel as empiriese werk dien as basis vir die gevolgtrekkings.

Die navorser se subjektiewe betekenisgewing aan die navorsingsproses en die data wat ingesamel is, word in berekening gebring, gesien teen die agtergrond van die spesifieke navorsingsmetodologie wat gevolg is. Daar moet verder in gedagte gehou word dat die navorsingsproses nie afgehandel is ten tye van die samestelling van die navorsingsverslag nie, sodat die gevolgtrekkings derhalwe gebaseer is op die inligting wat tot op daardie stadium aangeteken was. Daar kan voorsien word dat die verdere verloop van die navorsingsproses noodwendig tot verdere uitbreiding van die huidige gevolgtrekkings aanleiding kan gee.

In samehang met die doel van die studie, naamlik om vanuit die sosiaal konstruksionistiese epistemologie indikatore te bepaal met die oog op die ontwikkeling van 'n maatskaplikewerkhulpverleningsprogram vir gesinne in egskeidingsituasies, dien die volgende navorsingsvrae as riglyn vir die formulering van die gevolgtrekkings:

- Wat behels die sosiaal konstruksionistiese epistemologie wat as konseptuele raamwerk benut word?
- Wat behels maatskaplikewerkdienslewering waar die narratiewe metode as strategie benut word?
- Watter bestaande teoretiese modelle kan bestudeer en beskryf word rakende die egskeidingsproses ten einde 'n breër begrip van die proses te ontwikkel?

- Wat is die betekenisgewing wat gesinslede oor hul egskeidingsituasie ontwikkel?
- Wat is die aard van die werklikheidskonstruksies van die gesinslede wat deur `n egskeidingsituasie beweeg?
- Wat is die oorhoofse take wat deur gesinslede nagestreef behoort te word om hul egskeidingsituasie te verwerk?
- Wat behels die metode van deelnemende-aksienavorsing wat tydens die empiriese fase benut word?
- Wat behoort die aard van maatskaplikewerkdienslewering aan gesinne in egskeidingsituasies te wees, indien `n analise van die betrokkenes se behoeftes vanuit `n sosiaal konstruksionistiese epistemologie en die narratiewe strategie deur middel van deelnemende-aksienavorsing gedoen word?

## **9.1 GEVOLGTREKKINGS**

Na aanleiding van die literatuurstudie, die empiriese verloop van die studie, en die betekenisgewing wat ek aan die navorsingsaktiwiteite gegee het, word die volgende gevolgtrekkings gemaak:

### **9.1.1 Die sosiaal konstruksionistiese epistemologie as konseptuele raamwerk.**

- Die sosiaal konstruksionisme beklemtoon `n meer sisteem-georiënteerde benadering met die fokus op die belangrikheid van dialoog, meervoudige perspektiewe en selfonthulling, asook op die proses eerder as op die doelwitte van terapie. Gesinne word beskou as betekenisgenererende sisteme waar probleme bemiddel word deur taal. Dit is juis deur taal wat mense uitdrukking gee aan die betekenis van gebeure, sodat taal as die “verf” beskou kan word waarmee die werklikheid geteken word. Taal word bestempel as `n area waaroor die belanghebbendes saamstem en dit word derhalwe as betekenisgewend beskou. Daar kan egter ook aanvaar word dat die mens se werklikheidskonstruering deur sy taalvermoë aan bande gelê kan word. Die sosiaal konstruksionisme huldig die standpunt dat idees, konsepte en gedagtes gevorm word vanuit sosiale interaksie en voortdurende onderlinge kommunikasie. Derhalwe sal die individu juis binne

hierdie opset `n bepaalde identiteit, betekenis, interpretasie en aanname oor homself, ander en die wêreld vorm.

- `n Permanente self is gevolglik onmoontlik, aangesien die individu se narratief oor tyd in verhouding tot ander mense ontwikkel en aangepas word. So het van die deelnemers aan die navorsing hulself aanvanklik as ontoereikend om sinvol te funksioneer bestempel, maar het later, soos daar onder meer interaksie met ander deelnemers plaasgevind het, hul egskeiding gefinaliseer is en hulle betekenis daaraan gegee het, ontknoping en afsluiting van hul egskeidingsituasie beleef. Die aanvanklike werklikheidskonstruksie van ontoereikendheid rakende hulself het derhalwe vervorming en verandering ondergaan. So was een van die vroulike deelnemers aanvanklik emosioneel en het sy hopeloos gevoel in haar egskeidingsituasie. Haar persepsie van mans was verder ook gerig vanuit die seer van haar egskeiding. Haar egskeiding is afgehandel gedurende die tydperk wat sy ingeskakel het by die navorsing, en daar het interaksie met ander deelnemers plaasgevind wat weer tot die vervorming en verandering van haar aanvanklike werklikheidskonstruksies aanleiding gegee het. So het sy onder meer `n betrekking bekom, en selfs saam met `n vriend gaan koffie drink. Die interaksieproses wat tydens die navorsing plaasgevind het, het waarskynlik betekenisvol bygedra tot die ontwikkeling van nuwe betekenis en werklikheidskonstruksies by hierdie en ander deelnemers, wat weer hul gedragsoptrede bepaal. Gedragsoptrede soos die deelnemer wat weer begin werk het, sal haar aanpassing by die finansiële problematiek wat sy vanweë haar egskeiding ervaar, verlig en kom in wese daarop neer dat die betrokke daarin slaag om haar egskeidingsituasie te hanteer. Dit het dan ook waarskynlik die rede gevorm waarom van die deelnemers met verloop van tyd onttrek het uit die proses en by ander aktiwiteite soos `n omgeegroep ingeskakel het. (Vgl. 2.1.1.3, 2.2.1, 2.2.3, 2.2.4 en 2.2.5.)
- In ooreenstemming met die sosiaal konstruksionisme word die werklikheid gekonstrueer en nie ontdek nie. Elke individu se unieke sintuiglike waarneming

van sy omgewing en die gebeure in sy omgewing en meegaande betekenisgewing, gee aanleiding tot die ontstaan van sy eie unieke verskeidenheid van werklikheidskonstruksies. Gevolglik is daar geen objektiewe beskrywing van 'n gesin of gemeenskap nie, maar slegs subjektiewe beskrywings daarvan. Deelnemers het dan ook unieke werklikheidskonstruksies en narratiewe gevorm rakende hul egskeidingsituasies. Alhoewel al die deelnemers aan bepaalde egskeidingsgebeure soos die breë fases van die egskeidingsproses blootgestel was, het hulle tog unieke betekenis daaraan gegee en dus unieke narratiewe ontwikkel. So byvoorbeeld, het een deelnemer haar egskeiding as verwerping geïnterpreteer, terwyl 'n ander een dit as 'n verligting ervaar het, en nog 'n ander een dit as 'n groot verlies ervaar het. (Vgl. 2.1.1.3 en 8.6.9.)

- Terapeutiese gesprekvoering word binne die sosiaal konstruksionisme as 'n onderlinge gesprekvoering beskou waarin gesamentlike soeke na begrip vir, en ondersoek na, probleme bestaan tussen die maatskaplike werker en die kliënt. Veder is daar ook gesamentlike betrokkenheid van die maatskaplike werker en die kliënt in die skepping van nuwe betekenis en nuwe realiteite of stories. Die maatskaplike werker sal juis poog om meer ruimte vir onderlinge kommunikasie en groeiende dialoog te skep, sodat interaktiewe prosesse weer aanleiding gee tot die ontstaan van nuwe werklikheidskonstruksies. Die gesinsisteme, en die uitgebreide sisteme waarvan die gesin deel is, vorm een van die sosiale milieus waarbinne interaksie plaasvind, en waarbinne die vorming en hervorming van werklikheidskonstruksies sal plaasvind. Tydens die empiriese gedeelte van die navorsing is interaksiegeleentheid voortdurend geskep, met die doelstelling om die deelnemers geleentheid te bied om hul bestaande werklikheidskonstruksies rakende hul egskeidingsituasie te wysing of nuwes te skep. Die gespreksgeleentheid tussen ouers en kinders kan as voorbeeld dien, waartydens geskeide ouers en hul kinders bepaalde werklikheidskonstruksies rondom die egskeidingsituasie met mekaar kon deel. In die proses is bestaande werklikheidskonstruksies hervorm en nuwes geskep. In hierdie geval het geskeide moeders 'n werklikheidskonstruksie gehandhaaf dat hul gewese



egmaat se nuwe maat hul posisie in hul kinders se lewe mag vervang. Kinders het weer 'n werklikheidskonstruksie gehad dat hul moeders juis van hulle verwag dat hulle geen aanvaarding vir hierdie persoon mag gee nie. Tydens die interaksieprosesse wat tussen kinders en hul ouers plaasgevind het, is geleentheid geskep om dit met mekaar te bespreek en is nuwe werklikheidskonstruksies gevorm wat weer die gedragsreaksies van die onderskeie partye bepaal het. Ten einde mense in egskeidingsituasies te help sou daar dus doelbewus interaksieprosesse gefasiliteer kan word sodat hulle by wat vir hulle meer aanvaarbare werklikheidskonstruksies is, kan uitkom. (Vgl. 2.4 en 8.6.23.)

- Die individu wend sy konstruksie aan in die antisipering van die toekoms, terwyl die antisipering van die toekoms weer 'n bepalende rol uitoefen op die gedrag van die individu. Die konstruksie waarmee die individu sy werklikheid en die toekoms konstrueer is uniek van persoon tot persoon. Die fundamentele dryfveer van die mens is die toekoms en derhalwe in die antisipering van die toekoms geleë. Die werklikheidskonstruksie van mislukking wat geskeides ervaar as gevolg van hul egskeiding het waarskynlik tot gevolg dat hulle antisipeer dat toekomstige verhoudings met die teenoorgestelde geslag weer sal misluk. Juis as gevolg daarvan meld veral geskeide mans tydens die groepgesprekke dat hul 'n gebrek aan selfvertroue ervaar om weer te kan uitreik na die teenoorgestelde geslag. (Vgl. 2.1.2.2, 8.5.4.2 en 8.5.4.12.)
- Die mens wend onder andere sy eie unieke kognitiewe prosesse aan om die ervaringswêreld tot 'n eie unieke werklikheid te skep. So byvoorbeeld het deelnemers geredeneer oor die moontlike aanleidende faktore tot hul egskeiding, betekenis daaraan gegee en dan selfs geredeneer oor die moontlike effek wat dit steeds op hul uitoefen as 'n geskeide persoon. Een van die deelnemers het byvoorbeeld ervaar dat haar gewese egmaat steeds poog om haar te manipuleer deur te skuil agter sy afhanklikheidsprobleem waarmee hy reeds jare worstel. (Vgl. 2.1.3 en 8.5.4.4.)

- Daar kan nie sonder meer diagnoses oor mense se gedrag gemaak word nie. Op 'n gegewe tydstip ervaar 'n persoon moontlik depressiewe gevoelens vanweë sy egskeidingsituasie. Soos interaksie met ander mense plaasvind mag hy egter nuwe betekenis aan die situasie toeken, wat weer daartoe aanleiding gee dat nuwe werklikheidskonstruksies deur hom aan sy situasie toegeken word. Die betekenisvervorming en verandering sal noodwendig weer die betrokke se gedragsreaksies beïnvloed sodat die diagnose van “depressie” derhalwe nie meer relevant is nie.
- Die term “terapie” binne die raamwerk van die sosiaal konstruksionisme behoort waarskynlik vervang te word met “gesprekvoering.” Therapie impliseer dat die terapeut of maatskaplike werker die kundige is wat terapie aan die persoon met 'n probleem voorsien. Binne die sosiaal konstruksionisme werk die maatskaplike werker juis uit 'n gelykwaardige posisie en spesifiek vanuit die sogenaamde “not-knowing” posisie. Die “gesprekvoering” tussen die maatskaplike werker en die kliënt word dus 'n gesamenlike soeke na nuwe betekenisgewing en werklikheidskonstruering oor die situasie van die kliënt. Dit mag weer andersoortige optrede by die kliënt laat ontstaan. (Vgl. 2.2.1, 2.4 en 8.6.) Die maatskaplike werker is self subjektief betrokke met sy eie unieke werklikheidskepping oor die betrokke situasie. Dit sal weer opsigself sy verdere reaksies en optredes bepaal. Weens hierdie gesamentlike proses van werklikheidskonstruering tussen myself en deelnemers oor egskeidingsituasies is ek derhalwe ook nie in die posisie gewees om besluite van buite vir die deelnemers te neem nie. So het geskeide ouers en kinders tydens die gesprekvoeringsgeleentheid self besluit watter temas hulle graag met mekaar sou wou bespreek en dienooreenkomstig briewe aan mekaar geskryf. (Vgl. 2.4 en 8.6.)

### **9.1.2 Die aard van maatskaplikewerkdienslewering waar die narratiewe metode as strategie benut word.**

Gevolgtrekkings rakende die narratiewe metode wat as strategie tydens die empiriese studie benut is, word aan die hand van die vyf karterings (micro-maps) soos deur White (2005:10) aangetoon, bespreek:

- **Dekonstruksie van die storie (“statement of position”)**

Die dekonstruksie van die storie rakende egskedding vind plaas soos die deelnemers se werklikheidskonstruksies oor hul egskeddingsituasie geformuleer word. (Vgl. 8.6.14.5.) Die benutting van individuele onderhoude, groepe, `n werkwinkel en `n gesprekvoeringsgeleentheid tussen ouers en hul kinders het bygedra tot die dekonstruksie van die deelnemers se storie oor hul egskedding. Die volwasse deelnemers se storie is oorheers deur die werklikheidskonstruksies wat hulle uit hul spesifieke betekenisgewing aan hul egskeddingsituasie gegee het. Die kinders se storie is weer oorheers deur die betekenis wat hulle aan hul ouers se egskedding gegee het. (Vgl. 8.5.4.15.5, 8.5.4.19, 8.5.4.21 en 8.6.23.) Die benutting van dekonstruksievrae het bygedra tot die dekonstruksie van die storie. So is daar vrae gestel rondom die invloede uit die deelnemers se omstandighede en omgewing wat ondersteuning bied vir die probleemstorie, in hierdie geval die egskeddingsituasie. (Vgl. 4.1.) Volwasse deelnemers het beskikbare statistiek oor egskedding asook oortuigings vanuit hul kultuur, naamlik dat jy nie mag skei nie geïdentifiseer as faktore wat daartoe bydra om hulle skuldgevoelens oor hul egskeddingsituasie in stand te hou. (Vgl. 4.1, 8.5.4.7 en 8.5.4.15.5.)

Deelnemers was in staat om die egskeddingsprobleem en sommige van hul werklikheidskonstruksies rakende hul egskedding te eksternaliseer. (Vgl. 8.5.4.15.5.) Eensaamheid is onder meer geëksternaliseer as `n winterfase en die egskeddingsituasie as `n vierkantige kartondoos wat die gesinslede inperk. (Vgl. 8.6.14.5.) Die benutting van onder andere gevallestudies het die proses van die eksternalisering van die egskeddingsituasie gefasiliteer. (Vgl. 8.5.4.15.4.) Deelnemers was in staat om spontaan

te beweeg na die invloed van die probleem op hul lewe, waar een deelnemer tydens die werksessie met volwasse deelnemers aandui dat die kartondoos wat sy aangedui het haar en haar kind se egskeidingsituasie voorstel, haar inperk. (Vgl. 8.5.4.15.4.) Deelnemers aan die werksessie kon aandui dat die invloed van die egskeidingsituasie op hul lewe en funksionering oor tyd afneem deurdat hulle 'n beeld geskep het, wat 'n pad uitgelê het en 'n reis voorgestel het met bepaalde struikelblokke. Die invloed van die probleem van egskeiding was aanvanklik baie intens maar die reis het uiteindelik geëindig by 'n spuitfontein. Dit beklemtoon die feit dat die invloed van die egskeidingsituasie oor tyd afneem. (Vgl. 4.1.1 en 8.5.4.15.5.)

- **Herskryf van die storie (“re-authoring conversations”)unieke uitkomst**

Die formulering van 'n aksieplan deur deelnemers aan die werksessie, verteenwoordig die behoeftes van die geskeides om die probleem van egskeiding teen te staan. Dit verteenwoordig verder ook die toekomstige planne wat hulle geformuleer het om die probleem van egskeiding teen te staan. Vrouens het ook aspekte geïdentifiseer, soos dat hulle hul eie roetine kan skep sonder inagneming van 'n egmaat, wat benut kan word in die identifisering van unieke uitkomst. (Vgl. 4.3, 8.6 en 8.5.4.21.) Soos die partye betekenis gegee het aan hul egskeidingsgebeure, ontvou die landskap van betekenis. Sinergie mag ontbreek waar daar byvoorbeeld 'n vertraging in die afhandeling van die saak is, maar een of beide partye reeds gereed is of reeds besig is om betekenis te gee aan die wettlike afhandeling van die egskeiding. (Vgl. 8.5.4.15.4.)

- **Die landskap van aksie (“landscape of action”)**

Die landskap van aksie ontvou soos die egskeidingsgebeure verloop in die verskillende fases. Tydens die werksessie met volwasse geskeide persone dui hulle aan hoe hierdie landskap van aksie ontvou deur die uitbeelding van die gebeure aan die hand van 'n reis. Die uitdrukking van “vuil wasgoed” wat deur die deelnemers op hierdie reis aangebring is, dui op die bekendmaking van die redes vir die egskeiding, aan onder meer die onderskeie regsverteenvoorgers. (Vgl. 4.3 en 8.5.4.15.4.)

- **Die landskap van betekenisgewing (“landscape of consciousness”)**

Soos die egde deur die verskillende fases beweeg, gee hul betekenis aan die egskedingsgebeure in die vorm van werklikheidskonstruksies. Tydens die werksessie met volwasse geskeide persone en die groepsbespreking met kinders van geskeide persone, het die betrokkenes betekenis gegee aan die gebeure wat plaasvind tydens hul egskedingsituasie. Volwassenes het aangedui dat hulle aanvanklik woede ervaar het, terwyl kinders weer aanvanklik werklikheidskonstruksies van hartseer rondom die verlies ervaar het wat spruit uit die gesin se egskedingsituasie. (Vgl. 4.3, 8.5.4.7 en 8.5.4.10.)

- **Seremonies ter bevestiging van `n nuwe identiteit (“definitional ceremonies”)**

Tydens die gesprekvoeringsgeleentheid tussen die ouers en kinders het die briewe wat die partye onderling aan mekaar geskryf het, elemente van hul storie bevat waar die probleem van die egskedingsituasie nie oorheersend was nie. In die briefie van die kinders aan hul ouers dui die kinders aan dat daar ’n oop verhouding tussen hulle moet wees” terwyl die ouers weer aandui dat hulle besef dat dit verkeerd is om die kind onder kruisverhoor te neem na `n besoek aan die ander party. (Vgl. 8.5.4.21.) Die aktiwiteit waar die beelde wat deur die volwasse geskeide persone geskep is tydens die werksessie, weggegooi is in `n swartsak, het ook die proses om die alternatiewe storie waar die probleem van die egskedingsituasie nie oorheersend is nie, versterk. (Vgl. 4.3 en 8.5.4.15.5.)

- **Herinneringsbesprekings (“re-membering conversations”)**

Tydens een van die groepgesprekgeleenthede het die deelnemers ondersteuningsisteme geïdentifiseer onder meer hul familie wat daartoe bydra om die alternatiewe storie waar die probleem van egskeding nie oorheersend is nie, te versterk. Een van die deelnemers het dan ook spesifiek aangedui hoe veral haar vader haar bygestaan het om gefokus te bly op die rasionele aspekte van die egskedingsproses en nie te verval in die emosies van die egskeding nie. (Vgl. 4.4 en 8.5.4.7.)

- **Die terugneem-aksie (“taking-it-back practices”)**

My skoonouers is geskei nadat ek reeds getroud is, sodat ekself ook bepaalde betekenis aan die proses gegee het. Veral tydens die empiriese gedeelte van die studie het `n proses van hervorming van my eie werklikheidskonstruksies rakende egskeiding dan ook plaasgevind. Ek het voorts ook kennis en vaardighede opgedoen, wat ek weer in interaksie met ander kliënte kan benut. Tydens die afsluitingsgeselligheid wat die deelnemers self georganiseer het, het ek dan ook die proses aan die deelnemers verduidelik waartydens my eie lewe verryk is deur die navorsingstudie. (Vlg.4.5. en 8.6.)

### **9.1.3 Bestaande teoretiese modelle wat bestudeer en beskryf kan word rakende die egskeidingsproses ten einde `n breë begrip vir die proses te ontwikkel.**

- Volwasse deelnemers aan die navorsingstudie het aangedui dat hul egskeidingsituasie aan die hand van `n proses ontvou het. Afhangende van elke individu se unieke situasie was dit duidelik dat deelnemers aan die navorsingstudie op die stadium wat hulle toegetree het, in verskillende fases van die egskeidingsproses verkeer.
- Tydens die werksessie met volwassenes het sommige van die deelnemers daarin geslaag om die fases van die egskeidingsproses uit te beeld deur die skepping van `n tema van `n kronkelpad met verskeie bakens op hierdie pad. (Vgl. 8.7.16.5.) Die bakens dui waarskynlik op die verskillende fases tydens die egskeidingsproses. Dit is in ooreenstemming met die model wat egskeiding as `n rouproses beskou, en die model wat egskeiding as `n psigologiese proses benader. (Vgl.5.1.1 en 5.1.3.)
- Tydens die groepgesprekgeleenthede het die deelnemers die areas van hul funksionering aangedui wat deur hul egskeidingsituasie geraak word. (Vgl. 8.5.4.2, 8.5.4.3 en 8.5.4.7.) Dit stem ooreen met die model van ses stasies tot die egskeidingsproses. (Vgl.5.1.2.)
- Die model wat egskeiding as `n rouproses beskou, fokus hoofsaaklik op die verliese wat gesinslede ervaar as gevolg van hul egskeidingsituasie. Dit sluit ook

die verlies aan die ondersteuning en kameraadskap van die egmaat in en eensaamheid wat daaruit voortspruit. (Vgl.5.1.1.) Die problematiek wat hulle aanmeld, en die areas van hul lewensfunksionering wat deur die egskedingsituasie geraak word behoort binne die konteks van hierdie verliese bestempel te word wat deur gesinslede ervaar word vanweë hul egskedingsituasie. (Vgl.5.1.1.)

- Die model wat egskeding as `n rouproses beskou en die model wat egskeding as `n psigologiese proses beskou, ontvou aanvanklik met emosionele wanorde en pyn. Die onderskeie fases bou egter progressief opmekaar na aanvaarding van die egskeding en aanpassing daarby. (Vgl. 5.1.1 en 5.1.3.) Deelnemers by wie die proses uitgerok was vanweë wetlike aspekte waaroor die partye nie kan ooreenkom nie, het aangedui dat afsluiting en ontknoping van die egskedingsituasie juis as gevolg daarvan vertraag word. (Vgl.8.6.14.)
- Sommige van die deelnemers het aangedui dat hulle die fase van `n nuwe vlak van funksionering/herstel bereik het, soos aangedui word in die model wat egskeding as `n rouproses en as `n psigologiese proses beskou. (Vgl. 5.1.1 en 5.1.3.) Die aspek dat gewese egmaats mekaar moet vergewe vir die egskeding is deur hulle aangedui as `n sentrale aspek tydens die fase. Dit het opsigself het weer `n positiewe effek op die kinders gehad aangesien dit rustigheid in hul verhouding met die hul ouers gefasiliteer het. (Vgl. 8.6.12.)
- Kinders beweeg ook deur `n rouproses tydens die egskedingsproses van sy ouers. Daar is verliese in die vorm van onder meer die finansiële agteruitgang en die verlies aan die eenheid as `n volledige gesin, wat die kind pertinent raak. (Vgl.5.1.1 en 8.5.4.19 en 8.5.4.21.)
- Alhoewel verskillende modelle tot die egskedingsproses in die literatuur beskryf word, kan drie oorhoofse fases in die modelle geïdentifiseer word, naamlik voor die egskeding, tydens die egskeding en na die egskeding. Vir die individu om deur sy egskedingsituasie te werk behoort die oorhoofse doelwit in die fase voor die egskeding te wees om te aanvaar dat sy huwelik misluk het en verder ook sy

aandeel daaraan te aanvaar. Verder is dit noodsaaklik dat partye samewerking nastreef om probleme rakende beheer en toesig oor die kinders en hul finansies op te los. Tydens die egskeidingsfase behoort die betrokkenes daarna te streef om te treur oor die verlies aan hul gesinsisteem asook die herstrukturering van hul verhouding met hul eie en uitgebreide gesin en familie. Gedurende die nagekskeidingsfase behoort die aangaan van praktiese, uitvoerbare reëlings met die ander party asook die uitgebreide gesin nagestreef te word sodat die implementering van die beheer en toesigreëlings geïmplementeer kan word. Daar behoort verder ook gefokus te word op die bou van sosiale netwerke. (Vgl.5.3.) Daar het deurlopend inligting na vore getree tydens die empiriese gedeelte van die studie soos die deelnemers hanteringsmeganismes met mekaar gedeel het om deur hul egskeidingsituasie te werk. Sommige van die hanteringsmeganismes wat geïdentifiseer is, is binne die groep op kollektiewe wyse geïnisieer, soos die daarstelling van 'n databasis van geskeide persone met die doel om mekaar te ondersteun. Al die deelnemers sou derhalwe by sodanige inisiatiewe baat kan vind. (Vgl. 8.6.)

#### **9.1.4 Betekenisgewing en meegaande werklikheidskonstruksies wat gesinslede oor hul egskeidingsituasie ontwikkel en die verband daarvan met take wat hulle behoort te voltooi.**

Na aanleiding van die betekenisgewing wat plaasgevind het tydens die interaksieprosesse wat deel van die navorsingsprosesse was, het bepaalde werklikheidskonstruerings vorm begin aanneem. Dit was opmerklik hoe die interaksie tussen deelnemers tussen verskillende gespreksgeleenthede bepaalde werklikheidskonstruerings vervorm het en daartoe gelei het dat deelnemers hul probleemgedomineerde verhale geleidelik vervang het tot 'n punt waar hulle in beheer van hul situasie is. Dit blyk dat die take wat sekere skrywers as belangrik beskou in die afhandeling van die egskeidingsproses (vgl. 5.3) algaande in 'n mindere of meerdere mate realiseer soos die betrokke sy werklikheidskonstruerings aanpas tydens interaksieprosesse. In die empiriese



studie was daar voorbeelde van die mees prominente werklikheidskonstruerings en vervormings daarvan asook gepaardgaande take wat voltooi is tydens en waarskynlik as gevolg van die interaksiegeleenthede waarby die deelnemers ingeskakel was.

- Mans en vrouens het verwerping beleef as gevolg van hul egskeiding. Hulle het werklikheidskonstruksies van mislukking rondom hul egskeidingsituasie gevorm. (Vgl.6.1.2.) Gedragsreaksies wat derhalwe daarop gevolg het was dat hulle hulself onttrek en sodoende ervaar dat hul egskeiding hul vereensaam. (Vgl. 6.1.1, 8.6.7, 8.6.12, 8.6.14.5 en 8.7.14.) Deelnemers het geleidelik daarin begin slaag om hul selfbeeld onafhanklik van hul gewese egmaat te vestig tot 'n vlak van redelike emosionele aanpassing. Hulle was onder meer in staat om bronne wat emosionele ondersteuning bied te identifiseer en te benut. 'n Aantal van die deelnemers het nuwe vriendskappe aangegaan en ook by aksies betrokke geraak wat hulle sosiale aanpassing bevorder het. (Vgl.5.3, 8.5.4.2 en 8.6.) Nuwe vriendskappe het ook spontaan ontwikkel tussen geskeides wat by die navorsing ingeskakel het wat ondersteuning en bemagtiging aan hulle gebied het om hul egskeidingsituasie te aanvaar. Die inskakeling by ondersteuningsisteme het voortdurende ondersteuning aan die betrokkenes verskaf. (Vgl. 8.6.)
- Geskeides beleef verskeie verliese soos hulle deur die egskeidingsproses beweeg. Mans het veral die verlies aan 'n betekenisvolle verhouding met hul kinders uitgesonder terwyl vrouens die verlies aan ondersteuning en kameraadskap van 'n egmaat in die verband aangedui het. (Vgl. 6.1.2, 8.6.13 en 8.6.14.5.). Geskeides het ook spanning rondom hul finansiële omstandighede beleef wat vanweë hul egskeidingsituasie agteruitgegaan het. Werklikheidskonstruksies van verlies rakende die finansiële sekuriteit wat hulle moontlik gehad het tydens hul huwelik is gevorm. (Vgl. 6.1.1, 6.1.2, 8.6.14, 8.6.14.5 en 8.7.2.) Werklikheidskonstruksies dat 'n egskeiding jou verarm is derhalwe deur geskeides gevorm. Werklikheidskonstruksies van rigtingloosheid

kan ook gevorm word aangesien die betrokkenes ervaar dat hul planne en drome vir hul toekoms deur hul egskeiding vernietig is. Deelnemers het daarin geslaag om verskeie aanpassings te maak wat as gevolg van hul egskeidingsituasie geskep is, soos die aanpassing by `n beperkte finansiële begroting en die skep van `n nuwe roetine. (Vgl. 5.3, 8.5.4.10, 8.5.4.11 en 8.5.4.14.5.)

- Geskeides ervaar dat hul selfbeeld en meegaande selfvertroue negatief beïnvloed word as gevolg van hul egskeidingsituasie. Dit toon nou verband met die ervaring van mislukking wat hulle ervaar om `n sukses van hul huweliksverhouding te maak. Vrouens het hulself ook vergelyk met hul gewese egmaat se nuwe maat terwyl mans hulself veral vergelyk het met die ander party se vermoëns om in die finansiële behoeftes van sy gewese egmaat te voorsien. Werklikheidskonstruksies dat hulle nie goed genoeg is nie word gevorm. Eksternalisering van die egskeidingsprobleem het plaasgevind en die deelnemers het hul prioriteite herorganiseer en die krisis wat hul egskeiding geskep het aangewend om groei en ontwikkeling in die hand te werk. Sodoende het die deelnemers hul storie herskryf met die elemente van groei en ontwikkeling daarin vervat. (Vgl. 6.1.1 en 8.6.)
- Geskeides ervaar onregverdigheid rakende hul egskeidingsituasie. Vrouens beleef dat hulle oorlaai is met verantwoordelikhede byvoorbeeld rakende die kinders, terwyl mans juis ervaar dat hul gewese egmaat die kinders negatief beïnvloed teenoor hom. Woede teenoor mekaar word so gevorm. Die deelnemers het leiding aan mekaar verskaf om op die belange van die betrokke kinders te fokus wat fasiliteer is tydens die gespreksgeleentheid tussen geskeides en hul kinders. Die gespreksgeleentheid het ook die situasie fasiliseer waar die ouers en kinders meer in kontak met mekaar se onderlinge ervarings kon kom. `n Proses is derhalwe begin waar geskeides daarin geslaag het om kontak met hul gewese egmaat te hanteer en vrede te maak met hul egskeidingsituasie. (Vgl. 5.3, 8.5.4.7, en 8.5.4.14.5.)

- Geskeides ervaar dat hulle egskeiding `n verleentheid vir hulle skep. Sodanige situasies is ervaar waar hul problematiek ten opsigte van hul huwelik tydens die wetlike afhandeling van die saak weer na vore gekom het en as't ware in die openbaar bespreek is. (Vgl. 6.1.1 en 8.7.12.5.) Veral die vroulike deelnemers het afsluiting en ontknoping van hul egskeiding ervaar wanneer hul egskeiding wetlik afgehandel is. Dit het gevolg op die proses van die dekonstruksie van hul egskeidingsituasie en die herskrywing van hul egskeidingsverhaal. (Vgl. 5.3 en 8.5.4.14.5.)
- Kinders ervaar onsekerheid rakende hul gesin se egskeidingsituasie, hoe hulle daardeur geaffekteer sal word en die implikasies daarvan vir hulle. Gedragsreaksies wat daaruit mag voortspruit is dat kleiner kinders die versoening van hul ouers idealiseer. Kinders in hul tienerfase ervaar weer dikwels opstandigheid teenoor hul ouers, terwyl ouer kinders ervaar dat daar baie ander vriende en vriendinne se ouers is wat ook geskei is en hulle derhalwe gemakliker is om hul gesin se egskeidingsituasie te erken en te aanvaar. Van die ouer kinders was ook in staat om hulle te distansieër van hul ouers se konflik en te fokus op hul eie aktiwiteite. (Vgl.5.4,8.5.4.11 en 8.5.4.18.) Sodoende het hulle daarin geslaag om dan hul ouers se egskeiding te aanvaar en voort te gaan met hul eie lewe.
- Kinders ervaar verskeie verliese rakende die gesin se egskeidingsituasie. So het die kinders wat aan die navorsing deelgeneem het aangedui dat hulle die beskikbaarheid van hul vader mis – al die kinders wat deelgeneem het aan die navorsing het in die sorg van hul moeder verkeer. Van die ouer kinders het egter daarin geslaag hul ouers se egskeiding te aanvaar en te erken. Hulle was daartoe in staat om op hul eie toekomsdrome onafhanklik van hul ouers te fokus, soos om verder te gaan studeer en `n eie suksesvolle beroep te beoefen. (Vgl.5.4, 8.5.4.11 en 8.5.4.18.)

- Kinders ervaar `n nuwe maat in die lewe van hul ouer (s) as `n bedreiging en dat hul belange ondergeskik aan hierdie party gestel word. Die werklikheidskonstruksie wat die kinders vorm, is dus dat hulle tweede beste is naas hierdie party en dat hulle met die persoon in kompetisie is. Hulle ervaar derhalwe onregverdigheid rondom die situasie, - beskou vanuit die agtergrond dat hierdie nuwe persoon meer tyd met die ouer spandeer as wat hulle in `n posisie is daartoe. (Vgl.6.1.4, 6.1.5, 6.1.6 en 8.6.21.) Veral ouer kinders was in `n posisie om hulle ouers `n geleentheid op geluk te gun en derhalwe `n nuwe maat in die lewe van hul ouer(s) te aanvaar.(Vgl. 8.5.4.19.)
- Kinders en meer spesifiek die oudste kinders in `n gesin ervaar dat hulle in `n posisie geplaas word waar hulle as't ware die ouer wat beheer en toesig oor die kinders gekry het, moet ondersteun. Dit mag onder meer impliseer dat die betrokke kind verantwoordelikheid vir die jonger kinders moet neem wanneer hulle by die ander ouer kuier en ook verslag moet doen oor die verloop van `n besoek aan die nie-toesighoudende ouer. (Vgl. 6.1.4, 6.1.5, 6.1.6, 6.1.7, 8.6.13 en 8.6.21.) Hierdie aspek was een van die areas wat kinders met hul ouers bespreek het tydens die gespreksgeleentheid tussen kinders en hul ouers. Ouers veral die moeders het insig getoon in die verantwoordelikheid wat hulle op die betrokke kinders geplaas het en was sodoende in staat om die betrokke kinders beter te ondersteun met groter begrip en ondersteuning.

### **9.1.5 Wat behels die metode van deelnemende-aksienavorsing wat tydens die empiriese fase benut is.**

Deelnemende-aksie navorsing neem `n eie verloop na gelang van die unieke situasie en omstandighede waarbinne dit plaasvind. Ek het die empiriese inligting weergegee aan die hand van die volgende breë riglyne ten einde te verseker dat die hoofmomente van die verloop van die navorsing vervat word:

- **Identifisering van die gemeenskap:**

Ek het die behoefte aan omvattende wetenskaplik gefundeerde maatskaplikewerkdienslewering aan gesinne in egskeidingsituasies in die Nederduitse Gereformeerde Kerk Moreletapark geïdentifiseer. Baie van die gemeentede is geskei. (Vgl. 8.5.1.)

- **Toetrede tot die gemeenskap:**

Binne die konteks van die studie word die kerkgemeenskap van die Nederduitse Gereformeerde Kerk Moreletapark as die gemeenskap vir die navorsing hanteer. Die navorsingstudie is met die leiers binne die betrokke kerkgemeenskap bespreek ten einde toestemming daarvoor te bekom en om hul betrokkenheid by en ondersteuning daarvan te verseker. Ek het 'n bondige uitdeeltuk oor die navorsing saamgestel wat benut is vir hierdie doel en verder verseker het dat die navorsingsmetodologie aan die betrokkenes verduidelik is. (Vgl. 7.1.3, 7.1.5 en 8.1.) 'n Professionele wyse is gevolg om tot die gemeenskap toe te tree, deurdat die navorsing eers aan die leierstruktuur bekendgestel is. Voorgeskrewe kanale is ook gevolg sodat wedersydse respek tussen die kerk en myself gebou is rakende die navorsingsprojek terwyl deurlopende terugvoering aan die kerk verseker het dat dienste behoeftegerig en effektief is. (Vgl. 8.5.2.)

- **Identifisering en werwing van deelnemers:**

Binne die studie is deelnemers gewerf vanuit die kerkgemeenskap van die Nederduitse Gereformeerde Kerk Moreletapark en dan spesifiek onder volwasse mans en vrouens wat deur 'n egskeiding gaan of reeds geskei is 'n Uitnodiging is op die afkondiging van die kerk geplaas wat op Sondag by die kerk se verskillende ingange beskikbaar is. Die werwingsaksie van deelnemers is ook onder die omgegroepe gedoen, aangesien die gemeente as 'n makro-gemeente funksioneer op die beginsel van die omgegroepebediening. Belangstellende deelnemers het my dan self gekontak en absolute vrywillige deelname is sodoende verseker. 'n Vrywaringsvorm is deur elke deelnemer onderteken wat ook hierdie vrywillige deelname bevestig. (Vgl. 7.1.3 en 8.5.)

Eie aan deelnemende-aksienavorsing het nuwe deelnemers voortdurend ingeskakel by die navorsing soos bestaande deelnemers weer ander vriende saambring het. Die vordering is derhalwe vertraag aangesien nuwe deelnemers gewoonlik 'n behoefte het om hul egskeidingsverhale met die ander deelnemers te deel. Dit het egter bygedra om die deelnemers se verhale "ryker" te beskryf en van mekaar te leer.

- **Interaksieprosesse:**

'n Verskeidenheid van interaksieprosesse het voorts plaasgevind en word soos volg weergegee:

- **Gemeenskapslede word aangemoedig om hul situasie sistematies te ondersoek deur groepsgespreksgeleenthede te hou individuele onderhoude te voer en werkwinkel(s) te hou.**

Groepsgesprekke met mans en vrouens wat geskei is of deur egskeidingsituasie beweeg, is hoofsaaklik benut om die deelnemers te begelei om hul situasie sistematies te ondersoek. Die deelnemers het aangedui dat hul egskeidingsituasie aan die hand van bepaalde gebeure ontvou in drie oorhoofse fases, naamlik:

- ✓ Voor die egskeiding plaasvind, waar hulle dan reeds ernstige huweliksproblematiek ervaar, maar die egskeiding nog nie tot die wetlike aspekte gevorder het nie;
- ✓ Tydens die egskeiding vind die wetlike aspekte plaas;
- ✓ Na afloop van die egskeiding is die betrokkenes daarmee gekonfronteer om aan te pas by hul situasie as 'n geskeide persoon;

Verskeie subfases waardeur geskeide persone beweeg is ook geïdentifiseer en stem hoofsaaklik ooreen met die drie modelle van egskeiding wat in hierdie studie bespreek is. Betrokkenes wat nie oor onderhoudsverpligtinge en beheer- en toesigreëlings rakende die kinders kan ooreenkom nie veroorsaak dikwels 'n vertraging in die verloop van die egskeidingsgebeure. Dit het weer meegaande hoë finansiële kostes tot gevolg. Die deelnemers was ook in staat om hul werklikheidskonstruksies te verken en dan te formuleer. Hulle het dit gevorm vanuit die egskeidingsgebeure en die betekenis wat hul

aan die gebeure gekoppel het. (Vgl. 5.1.1, 5.1.2, 5.1.3, 6.1.1, 6.1.2, 6.1.3, 6.1.4, 6.1.5, 6.1.6 en 6.1.7.)

Die sogenaamde "Freirian kodes" word onder meer benut as 'n tegniek om die insameling van data te fasiliteer. Met die werkwinkel wat vir volwasse geskeide persone gehou is, is die beeld van 'n woud waardeur die deelnemers beweeg benut om die deelnemers te begelei om hul egskeidingsituasie te ondersoek en dit te eksternaliseer. Met die groepgespreksgeleentheid wat met kinders plaasgevind het is 'n gevallestudie benut om die deelnemers te begelei om hul egskeidingsituasie te ondersoek en hul werklikheidkonstruksies te formuleer. Deelnemers het leiding benodig om hul egskeidingsituasie te beskryf en die probleem van egskeiding te eksternaliseer. Die benutting van die vermelde tegniek, beelde en gevallestudies is met sukses daarvoor aangewend. (Vgl. 6.1.1, 6.1.2, 6.1.3, 6.1.4, 6.1.5, 6.1.6, 6.1.7, 8.6.14.5 en 8.6.21.)

➤ **Definiëring van probleme en behoeftes.**

Die proses waartydens die deelnemers hul egskeidingsituasie sistematies ondersoek het (vorige fase) en die definiëring van hul behoeftes en probleme het grootliks gelyktydig tyd plaasgevind tydens hierdie studie. Die feit dat die deelnemers nie noodwendig in dieselfde fase van die egskeidingsproses verkeer het tydens hul inskakeling by die navorsing nie, het 'n rol daarin gespeel. Sommige van die deelnemers het pas 'n egskeidingsituasie betree, terwyl ander reeds geskei was. Die betrokke fase van die egskeidingsproses waarin die persoon verkeer speel 'n groot rol in sy spesifieke behoeftes en probleme op die spesifieke tyd. Dikwels was vroulike deelnemers wat pas 'n egskeiding betree het oorweldig met emosies van intense hartseer, sodat dit vir sommige moeilik was om deel te neem aan die groepsinteraksie of tot gevolg gehad het dat hulle so betrokke (gepreokkupeerd) was daarby dat hul die groep oorheers het. Diegene wat reeds geruime tyd in die egskeidingsproses verkeer het, of reeds wetlik geskei was se behoeftes was meer gesentreer rondom die praktiese aanpassing by en funksionering as geskeide persoon. Hierdie kategorie was derhalwe in staat daartoe om op verskillende temas van hul situasie te fokus. (Vgl.8.6.12 en

8.6.13.) Alhoewel verskillende deelnemers in verskillende fases van die egskeidingsproses waarskynlik ook baat sou vind met individuele gesprekke het groeps gesprekke die voordeel ingehou dat hulle van mekaar kon leer, aangesien sommige dan reeds deur 'n spesifieke fase beweeg het, waardeur ander steeds gekonfronteer was om deur te werk.

Ouderdomsverskille en derhalwe verskillende lewensfases waarin die deelnemers verkeer het, het verder 'n rol gespeel. Die fokus van die behoeftes en probleme wat deelnemers met skoolgaande kinders geïdentifiseer het, was gesentreerd op hul ouerskapbeoefening en die behoefte aan leiding om die verskeidenheid take as enkelouer te kan hanteer. Geskeides met volwasse kinders se behoeftes en probleme was meer gefokus op die hantering van eensaamheid. (Vgl.8.6.11 en 8.6.12.) Verskillende groepe van onderskeidelik geskeide ouers met baie jong - en skoolgaande kinders en geskeides sonder - of met heelwat ouer kinders sou derhalwe die behoeftes van die deelnemers meer doelgerig kan aanspreek. Die verskillende deelnemers het mekaar steeds gehelp aangesien alle geskeides worstel met eensaamheid.

Die werkwinkel wat in Augustus 2008 plaasgevind het, het voorsiening daarvoor gemaak dat die deelnemers hul behoeftes en probleme kon formuleer waaruit aksieplanne saamgestel kon word. Die volgende is geïdentifiseer:

- 'n Behoefte aan 'n databasis rakende inligting oor kursusse, seminare en verrykingsgeleenthede wat beskikbaar is vir geskeides;
- 'n Behoefte aan 'n databasis van geskeides wat as ondersteuning vir mekaar kan dien;
- Geskeide persone se behoeftes en probleme word dikwels oor die hoof gesien binne die gemeente;
- Daar is 'n behoefte daaraan dat geskeides doelwitte wat hulle bereik het met mekaar kan deel;
- Kinders uit gesinne wat deur egskeidingsituasies geraak word behoort ook in te skakel by terapeutiese dienste, soortgelyk aan die dienste wat vir hul ouers beskikbaar is;



- Daar is 'n behoefte aan ouerskapbegeleiding vir ouers wat geskei is;
- Daar is 'n behoefte aan 'n inligtingsstelsel rakende alle relevante dienste wat beskikbaar is vir gesinne wat deur egskeidingsituasies geraak word;  
(Vgl. 8.6.)

Die werkwinkel het egter ook in 'n spontane proses ontvou waartydens die deelnemers hul werklikheidskonstruksies rakende hul egskeidingsituasie kon formuleer, met mekaar in interaksie daarvoor tree en dit weer aanpas en vervorm soos die interaksieprosesse ontvou. 'n Sub-groep van die deelnemers het byvoorbeeld aangedui dat hul egskeidingsituasie verteenwoordigend van 'n hart, met onder meer duik daarop is, juis omdat dit die intensiteit en omvang van die pyn waardeur 'n persoon gaan, weergee. Alternatiewe werklikheidskonstruksies is in die proses gevorm rondom die betrokkenes se egskeidingsituasie. So byvoorbeeld het een van die subgroepe 'n reis uitgebeeld wat by 'n spuitfontein geëindig het. Laasgenoemde het 'n situasie van hoop en verwagting na die toekoms uitgebeeld. (Vgl.8.6.14.5.) Deelnemers het dus gevorder van magteloosheid rakende hul situasie na hoop en verwagting rakende hul toekoms. Hulle is dus bemagtig.

- **Aksies:**

Die projek was nie afgehandel met die samestelling van hierdie verslag nie. Verskeie aksies het egter wel plaasgevind en kan soos volg aangedui word:

- **Die gemeenskapslede word aangemoedig om krities te reflekteer op die navorsingsbevindinge met die doel om die inligting in samewerking met die navorser aan te pas en aksies te beplan en uit te voer.**

Die drie groepsgespreksgeleenthede wat direk op die werkwinkel gevolg het, het hoofsaaklik gefokus daarop om die behoeftes en probleme wat geïdentifiseer is tydens die werkwinkel saam met die deelnemers te hersien en in besonderhede aksies daarvoor te beplan. So byvoorbeeld is die besonderhede van die ondersteuningsstelsel of ondersteuningsnetwerk bespreek en is ooreengekom hoe die formaat daarvan moet uitsien en die doel en praktiese implementering daarvan. (Vgl. 8.6.)

Aangesien die projek nie voltooi is nie en steeds voortgaan is slegs sommige dele van die beplanning tot uitvoering gebring, naamlik:

- 'n Databasis van geskeides persone is saamgestel en word gereeld bygewerk en aan die deelnemers versprei. Hul verjaarsdae verskyn ook op die databasis en verskaf die deelnemers die nodige ondersteuning aanmekaar. (Vgl. 8.6.)
- 'n Groepgesprekgeleentheid met die kinders van geskeides het plaasgevind. Hul spesifieke behoeftes en probleme is vasgestel, waarna hulle betrek is in 'n gesprekvoeringsgeleentheid met hul ouers. Die ouers en kinders het so insig in mekaar se ervaring van die gesin se egskeidingsituasie ontwikkel en is toegerus om mekaar dienooreenkomstig te ondersteun. (Vgl. 8.6.)
- Sosiale byeenkomste is by twee geleenthede deur die deelnemers self georganiseer en het suksesvol plaasgevind.
- Die navorsingsproses het derhalwe positiewe resultate opgelewer sodat die doel daarvan bereik is.

➤ **Die aksieplan moet periodiek geëvalueer en aangepas word in samewerking met die navorser. Die gemeenskap moet hul vordering op kollektiewe wyse hersien en moet hul beplande aksies formuleer vir die toekoms, wat gebaseer is op die positiewe en negatiewe uitkomst van die deelnemende-aksienavorsingsproses.**

Aangesien die projek nie voltooi is nie en steeds voortgaan is die laaste twee fases van die proses van deelnemende-aksienavorsing nog nie volledig bereik nie.

➤ **Die gemeenskapslede se afhanklikheid aan die navorser word geleidelik verminder en uit gefaseer.**

Aangesien die projek nie voltooi is nie en steeds voortgaan is die laaste twee fases van die proses van deelnemende-aksienavorsing nog nie volledig bereik nie. Die deelnemers se afhanklikheid van die navorser het wel geleidelik begin verminder soos die deelnemers self meer

verantwoordelikheid geneem het vir die projek, byvoorbeeld deur die daarstelling van 'n databasis van die deelnemers aan die projek en die organisering van sosiale byeenkomste. (Vgl.7.1.3.3. en 8.6.)

Daar kan tot die gevolgtrekking gekom word dat deelnemende-aksienavorsing suksesvol benut is vir die doeleindes van hierdie studie. Die volgende aspekte wat kenmerkend is aan deelnemende-aksienavorsing behoort veral vermeld te word soos dit in die studie ontvou het:

- **Bemagtiging:** Die sosiaal konstruksionisme wat die konseptuele raamwerk van die studie gevorm het, asook die benutting van die narratiewe metode het die bemagtiging van die deelnemers die in die hand gewerk. Ek het uit 'n nie-kundige posisie gewerk. Deelnemers aan die studie het die geleentheid gekry om hul egskeidingsverhale te vertel en ook na ander s'n te luister. Interaksie het voortdurend daarvoor plaasgevind, onder andere deur groeps- en individuele gesprekke. Die werklikheidskonstruksies rakende die deelnemers se egskeidingsituasie is derhalwe aangepas en vervorm na nuwe verhale waar hul egskeidingsprobleem nie meer oorheersend was nie. Aksieplanne is saamgestel wat verteenwoordigend was van die nuwe verhale wat uitgeleef word en nie meer deur hul egskeidingsprobleem oorheers word nie. Bemagtiging het derhalwe plaasgevind van 'n situasie waar hulle hulpeloos was as gevolg van hul egskeidingsituasie na 'n stadium waar hulle weer hoop en verwagting kon ervaar. (Vgl. 8.6.)
- **Die verloop van deelnemende-aksienavorsing:** Die navorsingstudie het eie aan die deelnemende-aksienavorsing, in 'n unieke proses ontvou. Terwyl interaksieprosesse plaasgevind het, het nuwe deelnemers steeds ingeskakel by die projek. Die navorsingsproses het derhalwe baie tyd in beslag geneem, aangesien nuwe deelnemers 'n behoefte gehad het om hul verhale te vertel en daarvoor in interaksie te gaan, terwyl ander deelnemers reeds in 'n volgende

fase verkeer het, soos die implementering van aksies. Daar was derhalwe 'n sig-sag-beweging tussen die verskillende fases van die deelnemende-aksienavorsingsproses.

**9.1.6 Die aard van maatskaplikewerkdienlewering aan gesinne in egskeidingsituasies, indien 'n analise van die betrokkenes se behoeftes vanuit die sosiaal konstruksionistiese epistemologie en narratiewe strategie deur middel van deelnemende-aksie navorsing gedoen word.**

Maatskaplikewerkdienlewering aan mans en vrouens in egskeidingsituasies was met hierdie studie gefokus op die narratiewe werkswyse. Die fokus was aanvanklik daarop gerig om mans en vrouens wat geskei is of deur egskeiding beweeg te begelei om betekenis te gee aan hul egskeidingsituasie. Interaksie by wyse van groepgespreksgeleenthede en 'n werkwinkel het die proses gefasiliteer om hul werklikheidskonstruksies rakende hul egskeidingsituasie te formuleer. Soos hulle hul werklikheidskonstruksies in volledige terme omskryf het, het 'n proses ontvou waarbinne hul die egskeidingsprobleem buite hulself (apart van hulself) kon plaas. 'n Terapeutiese proses het plaasgevind waarbinne die betrokkenes geleidelik meer beheer oor die egskeidingsprobleem geneem het. Binne hierdie nuwe werklikheid wat hulle rondom hul egskeidingsituasie ontwikkel het, het hulle dan ook die take bereik om hul egskeiding te verwerk. Aksieplanne wat deur die deelnemers as groep geformuleer is het die realisering van hul nuwe werklikhede bevorder. So het die analise plaasgevind sodat 'n hulpverleningsprogram geformuleer kan word. (Vgl. 5.3, 8.7.1, 8.7.2, 8.7.7 en 8.7.14.)

**9.1.7 Bereiking van die doelstellings van die studie.**

Vanuit die doelstellings wat nagestreef is word die volgende gevolgtrekkings gemaak:

- Die sosiaal konstruksionisme soos beskryf deur McNamee en Gergen (1992:69), Anderson & Goolishan (1988:377) en Von Glasersfeld (1995:1) is as wetenskaplike verwysingsraamwerk benut. Deelnemers aan die studie het die proses betree met bepaalde betekenis wat hulle aan hul egskeidingsituasie

gekoppel het. Dit het in wese hul werklikheidskonstruksies gevorm waaroor die deelnemers met mekaar in interaksie getree het tydens die navorsingstudie. Deelnemers is die geleentheid gegee om hul werklikheidskonstruksies te verander of nuwes te skep tydens die interaksieprosesse wat plaasgevind het .

- Die narratiewe metode, soos beskryf deur Freedman en Combs (1996:43 - 44) en Anderson (1994:157) vloei voort uit die sosiaal konstruksionisme. Die uitgangspunte en implementering van die strategie is aangewend tydens die hulpverlening aan geskeide persone en hul gesinslede. Dit het veral die skepping van nuwe werklikheidskonstruksies van gesinslede rondom hul egskedingsituasies in die hand gewerk waaruit hulle `n nuwe lewensverhaal geskep het.
- Die benutting van die narratiewe metode het die implementering van deelnemende-aksienavorsing bevorder. Dit kan afgelei word uit die bemagtiging van deelnemers aan die navorsing, deurdat hulle self meer verantwoordelikheid vir die projek geneem het en sodoende eintlik hul nuwe verhaal, waar hul egskedingsprobleem nie langer gedomineer het nie, begin uitleef het. Die nie-kundige rol waaruit ek gewerk het, het die bemagtiging van deelnemers bevorder. Die benutting van die narratiewe metode het verder ook die interaksieproses gestimuleer.
- Die take wat geïdentifiseer is wat geskeides en hul kinders moet bemeester ten einde deur die egskedingsituasie te werk, is geleidelik deur die deelnemers bereik soos hulle nuwe werklikhede rondom hul egskedingsituasie geskep het. Die implementering van die narratiewe werkswyse het derhalwe die indikatore help bepaal waarbinne maatskaplikewerkdienste aan deelnemers aan die studie gerig is.

#### **9.1.8. Beperkinge in die studie.**

- Aangesien die studie beperk was tot `n Afrikaanssprekende Blanke gemeenskap binne die struktuur van die Nederduitse Gereformeerde Kerk, behoort die

gevolgtrekkings en aanbevelings nie sonder meer buite die spesifieke konteks veralgemeen te word nie.

- Die aard en omvang van `n makro gemeente waarbinne die studie plaasgevind het, bemoeilik die direkte vloei en kommunikasie van inligting na die leierstruktuur van die gemeente.
- Aangesien die studie beperk was tot `n spesifieke tydperk, was die inligting wat bekom is beperk en sou daar voorsien kon word dat meer data derhalwe bekom sou kon word oor `n langer tydsverloop.

## **9.2 AANBEVELINGS**

Die gevolgtrekkings en my eie betekenisgewing aan die ervaringe wat ek gehad het tydens die navorsing, rig hoofsaaklik die aanbevelings in die volgende areas:

### **9.2.1 Teorie**

- Die oorhoofse take wat geïdentifiseer is wat volwasse geskeide persone en kinders uit sodanige situasies behoort te hanteer ten einde suksesvol deur hul situasie te werk, behoort binne die kennisleer van maatskaplike werk geplaas te word.
- Maatskaplikewerkdienlewering aan gesinne in egskeidingsituasies wat gerig is vanuit die sosiaal konstruksionisme as konseptuele raamwerk en die benutting van die narratiewe metode as strategie kan binne die konteks van maatskaplike werk in die breë geïntegreer en verpraktiseer word. Die hoofdoelstelling behoort te wees om die betrokkenes te begelei om alternatiewe betekenis aan hul egskeidingsituasie te verleen, wat weer aanleiding sal gee tot die vorming van alternatiewe werklikheidskonstruksies rakende hul egskeidingsituasie. Die benutting van die narratiewe metode in ooreenstemming met die sogenaamde vyf “micro-maps” (karterings) behoort gevolg te word teen die breë agtergrond van die sosiaal konstruksionisme. Daaruit behoort veral die aanpassing en

herskepping van werklikheidskonstruksies binne die raamwerk van interaksie wat plaasvind, beklemtoon te word.

- Navorsingsresultate rakende die benutting van groepwerk en werksessies, binne die raamwerk van die sosiaal konstruksionistiese epistemologie en die strategieë soos die narratiewe metode wat daaruit voortvloei, ten opsigte van dienslewering aan gesinne in egskeidingsituasie, behoort deel van die teoretiese raamwerke in maatskaplike werk te word. `n Verdere doelstelling behoort te wees om `n meer praktiese riglyn aan die maatskaplike werker beskikbaar te stel vir die implementering daarvan.

### **9.2.2 Praktijk**

- Binne die praktiese opset van die spesifieke gemeente waar die navorsingstudie geloods is, kan ander aktiwiteite binne die gemeente op sinvolle wyse gekoppel word aan dienslewering aan gesinne in egskeidingsituasies. Die omgegroebediening kan byvoorbeeld `n groot mate van ondersteuning aan geskeide persone lewer. Oordeelkundige koördinerings van aksies en dienste, asook sensitiwiteit ten opsigte van die besondere behoeftes van gesinne wat deur egskeiding geraak word, is egter uiters noodsaaklik. Ander professionele persone, soos leraars en sielkundiges behoort ook betrokke te word in dienslewering aan gesinne wat deur egskeidingsituasies geraak word.
- Moeite behoort gedoen te word om mans te betrek by dienslewering, veral waar groepe geskeide persone betrek word. Dit behoort daartoe by te dra dat soveel as moontlik werklikheidskonstruksies rakende egskeidingsituasies verreken word gedurende die dienslewering aan gesinne in egskeidingsituasies.
- Gesprekvoeringsgeleenthede tussen geskeide ouers en hul kinders kan met groot vrug aangewend word ten einde te verseker dat die onderskeie partye begrip vir mekaar se werklikheidskonstruksies ontwikkel, terwyl dit opsigself weer die vervorming of daarstellig van nuwe werklikheidskonstruksies kan fasiliteer.

Uiteindelijke sinvolle verwerking en aanvaarding van die egskedingsituasie kan so bereik word.

- Seremonies ter bevestiging van gesinne se nuwe narratiewe rakende hul egskedingsituasie bied ruimte vir verdere ontwikkeling omdat dit die betrokkenes bemagtig. Die effek kan versterk word indien ouers en kinders hierdie seremonies saam kan uitvoer. Dit behoort plaas te vind binne die konteks waar die narratiewe werkswyse as strategie benut is tydens dienslewering aan gesinne in egskedingsituasies.
- Die terugneempraktyk binne die konteks van die narratiewe metode behoort volledig uiteengesit te word sodat die maatskaplike werker kan verstaan waarom die toepassing daarvan belangrik is vir homself, maar ook vir die kliënt. Die uiteensetting van volledige riglyne in die verband kan verseker dat die maatskaplike werker dié praktyk korrek en binne die konteks sal toepas.

### **9.2.3 Navorsing**

- Die benutting van groepwerk, werkssessies en gesprekvoeringsgeleenthede tussen geskeide ouers en hul kinders, binne die raamwerk van die sosiaal konstruksionistiese epistemologie en die strategieë soos die narratiewe metode wat daaruit voortvloei ten opsigte van dienslewering aan gesinne in egskedingsituasie behoort verder nagevors te word. Die inligting kan weer die teorie en praktyk van die nodige inligting voorsien.
- Intervensie-navorsing behoort gedoen te word oor die sukses van maatskaplikewerkdienlewering aan gesinne in egskedingsituasies waar die sosiaal konstruksionisme as konseptuele raamwerk benut is en daar van die narratiewe metode as strategie gebruik gemaak word.



### **9.2.4 Opleiding**

- Maatskaplike werkers behoort opleiding te ontvang in die implementering van die narratiewe metode aan gesinne in egskeidingsituasies alvorens hulle dit benut. Die opleiding behoort gerig te wees daarop om die benutting van die narratiewe metode binne die konseptuele raamwerk van die sosiaal konstruksionisme te plaas.
- Die opleiding van maatskaplike werkers in die veld van egskeiding, behoort gerig te wees op die benutting van groepwerk en die koördinering van ander projekte, soos byvoorbeeld die omgeegroepbediening en werksinkels soos dit binne die studie plaasgevind het.

### **9.2.5 Beleid**

- Gesien teen die aard van die betekenisgewing en werklikheidskonstruksies wat gesinne aan hul egskeidingsituasie koppel, is dit noodsaaklik dat hierdie gesinne deur die daarstelling van toepaslike beleid, verplig word om in te skakel by maatskaplike werk dienste.
- Welsynsorganisasies, kerke en regeringsinstellings wat maatskaplike werkers in diens het, behoort hul beleid dienooreenkomstig aan te pas.
- Uitbreiding van die werksaamhede van die gesinsadvokaat se kantoor.

## **9.3 TEN SLOTTE**

Daar is `n groeiende tendens van egskeiding in Suid-Afrika. Volwasse persone sowel as hul kinders wat deur `n egskeiding gaan, se totale menswees en funksionering word daardeur geraak, en dit is derhalwe noodsaaklik dat hulle bygestaan en begelei moet word om deur die krisis te werk. Baie min, of geen navorsing, is reeds gedoen oor die betekenis wat die persoon aan sy egskeiding gee vanuit die sosiaal konstruksionistiese epistemologie. Hierdie betekenisgewing bepaal weer die werklikheidskonstruksies wat hy uiteindelik ontwikkel rakende sy egskeidingsituasie, terwyl dit dan weer die persoon se gedrag sal bepaal.

Die narratiewe werkswyse bied `n sinvolle strategie om gesinne in egskeidingsituasies te begelei in die bemeesting van take ten einde hul egskeidingsituasie te verwerk. Die betrokkenes word bemagtig om nuwe of aangepaste werklikheidskonstruksies te skep rakende hul egskeidingsituasie. Dit vorm dan `n nuwe lewensverhaal wat uitgeleef kan word en nie meer deur die egskeidingsprobleem oorheers word nie.

Deelnemende-aksienavorsing blyk verder `n sinvolle metode te wees om die “gemeenskap” van geskeide persone te bemagtig om aktief deel te hê aan die ontwikkeling van `n hulpverleningsprogram en voortspruitende aksies. Sodoende neem hulle groter verantwoordelikheid vir hulself en mekaar om sinvol en produktief deur die egskeidingsproses te beweeg.

## BRONNELYS

1. Ahrons, C.R. & Rodgers, R.H. 1987. **DIVORCED FAMILIES**. United States of America: Library of Congress Cataloging - in - Publication Data.
2. Ambrose, P., HARPER, J. & Pemberton, R. 1983. **SURVIVING DIVORCE MEN BEYOND MARRIAGE. SYSTEMS: PRELIMINARY AND EVOLVING IDEAS ABOUT THE IMPLICATIONS FOR CLINICAL THEORY**. Sussex: Wheatsheaf Books LTD.
3. Anderson, H. & Goolishian, H.A. 1988. Human systyms as linguistic systems: Preliminary and evolving ideas about the implications for clinical theory. **FAMILY PROCESS**, 27(4): 371–393.
4. Anderson, H. & Goolishian, H.A.1992. The client is the expert: a not-knowing approach to therapy. **THERAPY AS SOCIAL CONSTRUCTION**. McNamee, S. & Gergen, K.J. (Eds.). London: SAGE.
5. Babbie, E. & Mouton, J. 2001.**THE PRACTICE OF SOCIAL RESEARCH**. Cape Town:Oxford University Press.
6. Babbie, E. 2004. **THE PRACTICE OF SOCIAL RESEARCH**. 10<sup>th</sup> ed. Australia: Thomson Learning.
7. Barker, R.L. 2004. **THE SOCIAL WORK DICTIONARY**. 4<sup>TH</sup> Edition. Washington DC: NASW PRESS.
8. Bartunek, J.M. 1993. Scholarly dialogues and participatory action research. **HUMAN RELATIONS**,46, 1221-1233.

9. Beal, E.W. 1980. Separation, divorce and single-parent families. **THE FAMILY LIFE CYCLE: A FRAMEWORK FOR FAMILY THERAPY**. Cantor, E.A. & McGoldrick, M. (Eds.). New York: Gardner.
10. Beck, A.T. & Weishaar, M.E. 1995. **CURRENT PSYCHOTHERAPIES**. Itasca Illinois: F.E. Peacock Publishers Inc.
11. Belli, M.M. & Krantzler, M. 1988. **THE COMPLETE GUIDE FOR MEN AND WOMEN DIVORCING**. New York: St. Martin's Press.
12. Benedek, E.P. & Brown, C.F. 1995. **HOW TO HELP YOUR CHILD OVERCOME YOUR DIVORCE**. Washington DC: American Psychiatric Press.
13. Benokraitis, N.V. 2005. **MARRIAGES AND FAMILIES CHANGES, CHOICES AND CONSTRAINTS**. New Jersey: Pearson Education, Inc.
14. Berlin, S.B. 1996. Constructivism and the environment: A cognitive- integrative perspective for social work practice. **FAMILIES IN SOCIETIES: THE JOURNAL OF CONTEMPORARY HUMAN SERVICES**, 77(4): 326–335.
15. Bernauer, J. & Rasmussen, D. 1988. **THE FINAL FOUCAULT**. London: The MIT Press.
16. Berner, R.T. 1992. **PARENTS WHOSE PARENTS WERE DIVORCED**. New York: The Haworth Press.
17. Bhana, A. 1999. Participatory action research: a practical guide for realistic radicals. **RESEARCH IN PRACTICE. APPLIED METHODS FOR THE SOCIAL SCIENCES**. TerreBlanche, M. & Durrheim, K. (Eds.). Cape Town: University of Cape Town Press.

18. Bosman, F. & Eckard, M.M. 1982. **WELSYNSREG**. Johannesburg: Lex Patria.
19. Bosman, F. 1996. Mediation. An alternative to divorce litigation. **CAREER SUCCESS**, 9(4): 21.
20. Boyd, R. 1991. Confirmations, semantics and the interpretation of scientific theories. **THE PHILOSOPHY OF SCIENCE**. Boyd, R., Casper, P. & Trout, J.D. (Eds.). London: MIT.
21. Buidendach, J.H. 1990. **DIE ONTWIKKELING EN EVALUERING VAN 'N EGSKEIDINGSBERAAD**. Doktorale proefskrif in Maatskaplike Werk. Fakulteit Lettere en Wysbegeerte. Johannesburg: Randse Afrikaanse Universtiteit.
22. Burck, C. & Daniel, G. 1995. **GENDER AND FAMILY THERAPY**. London: Karnac.
23. Burgoyne, J., Ormrod, R. & Richards, M. 1987. **DIVORCE MATTERS**. Great Britain: Richard Clay.
24. Caputo, J. & Yount, M. 1993. **FOUCAULT AND THE CRITIQUE OF INSTITUTIONS**. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
25. Carey, M. & Russell, S. 2002. Externalising – commonly asked question. **INTERNATIONAL JOURNAL OF NARRATIVE THERAPY AND COMMUNITY WORK**, .2:4.
26. Cargan, L. 1991. **MARRIAGES & FAMILIES CHANGING RELATIONSHIPS**. United States: Harper Collins Publishers Inc.
27. Carr, A. 1998. Michael White's narrative therapy. **CONTEMPORARY FAMILY THERAPY**, 20(4): 485-500.

28. Clapp, G. 1992. **DIVORCE AND NEW BEGINNINGS**. New York: John Wiley and Sons, Inc.
  
29. Clark, L., Nathan, P.E., O' Leary, K.D. & Wilson, G.T. 1996. **ABNORMAL PSYCHOLOGY: INTEGRATING PERSPECTIVES**. Needham Heights: Allyn and Bacon.
  
30. Conger, R.D. & Conger, K.J. 1996. Sibling relationships. **UNDERSTANDING DIFFERENCES BETWEEN DIVORCED AND INTACT FAMILIES: STRESS, INTERACTION AND CHILD OUTCOME**. Simons, R.L. and Associates. (Eds.). Thousand Oaks: SAGE.
  
31. Corey, G. 1995. **THEORY AND PRACTICE OF GROUP COUNSELING**. Third edition. California:Brooks/Cole.
  
32. Cornes, A. 1993. **DIVORCE & REMARRIAGE BIBLICAL PRINCIPLES & PASTORAL PRACTICE**. London: Hodder & Stoughton.
  
33. Davidson, J.K. & Moore, N.B. 1992. **MARRIAGE AND FAMILY**. United States of America: Brown Publishers.
  
34. Dean, R.G. 1995. Stories of Aids: The use of narrative as an approach to understanding in an Aids support group. **CLINICAL SOCIAL WORK JOURNAL**, 23(3): 287-304.
  
35. De Jong, M. 2005. An acceptable, applicable and accessible family-law system for South Africa – some suggestions concerning a family court and family mediation. **TYDSKRIF VIR DIE SUID-AFRIKAANSE REG**, 1:45.
  
36. Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. 1994. **HANDBOOK OF QUALITATIVE RESEARCH**. California: SAGE

37. Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. 2000. **HANDBOOK OF QUALITATIVE RESEARCH**. London: Sage.
38. Dickerson, V.C. & Zimmerman, J.L. 1996. Myths, misconceptions and a word or two about politics. **JOURNAL OF SYSTEMICS THERAPIES**, 15 (1): 79–88.
39. Dill, J.1996. **’N BASISTEORIE VIR PASTORALE TERAPIE IN DIE LIG VAN POSTMODERNE EPISTEMOLOGIE**. Ongepubliseerde Ph.D.–proefskrif, Departement Diakoniologie, Bloemfontein: Universiteit van die Oranje–Vrystaat.
40. Donohue, W.A. 1991. **COMMUNICATION, MARITAL DISPUTE AND DIVORCE MEDIATION**. Hillside, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
41. Du Plessis, M.J.M. 2000. **DIE ONTWERP VAN ’N GEMEENSKAPSONTWIKKELINGSMODEL: ’N MAATSKAPLIKEWERK – PERSPEKTIEF**. Ongepubliseerde Doktorale proefskrif in Maatskaplike Werk. Fakulteit Geesteswetenskappe: Universiteit van die Vrystaat.
42. Du Plessis, M.J.M. & Ferreira, S.B. 2000. Konstruktivisme, konstruksionisme en maatskaplike werk. **KOERS**, 65(1): 17-44.
43. Du Pre, L. & Eksteen, L. 1995. **GROOT AFRIKAANSE SINONIEMWOORDEBOEK**. Pretoria: JL van Schaik.
44. Efran, J. & Lukens, M.D. 1985. The world according to Humberto Maturana. **THE FAMILY THERAPY NETWORKER**, 9 (3): 23– 25, 27– 28 & 72-75.
45. Ellis,E.M. 2000. **DIVORCE WARS INTERVENTIONS WITH FAMILIES IN CONFLICT**. Washington: Library of Congress Cataloging in Publication Data.
46. Elson, M. 1988. Divorce mediation in a law office setting. **DIVORCE MEDIATION:**

- THEORY AND PRACTICE.** Folberg, J. & Milne, A. (Eds.). New York: The Guilford Press.
47. Encyclopedia of Social Work. 2003. 19<sup>th</sup> Edition. Washington DC:NASW Press.
48. Engelbrecht, R.,Rencken – Wentzel, A. & Venter, D. 1999. **DIVORCE: A SOUTH-AFRICAN GUIDE.** s.l.: Zebra.
49. Epston, D. 1998. Internalising discourses versus externalizing discourses. **CATCHING UP WITH DAVID EPSTON: A COLLECTION OF NARRATIVE PRACTICE-BASED PAPERS.** Epston, D. (ed.) Adelaide: Dulwich Centre Publications.
50. Epston, D. 1999. **NOTES ON NARRATIVE THERAPY WORKSHOP (19-21 JULY), PRETORIA: INSTITUTE FOR THERAPEUTIC DEVELOPMENT.** Available [www.dulwichcentre.com.au](http://www.dulwichcentre.com.au). [Date of access: 24 August 2006].
51. Eshleman, J.R. 1994. **THE FAMILY.** Seventh Edition. Massachusetts: Cataloging in Publication Data.
52. Everett, C.A. 1989. **CHILDREN OF DIVORCE: DEVELOPMENTAL AND CLINICAL ISSUES.** United States of America: Haworth.
53. Ewald, G.R. 1991. **JESUS AND DIVORCE A BIBLICAL GUIDE FOR MINISTRY TO DIVORCED PERSONS.** Waterloo: Herald Press.
54. Falicov, C.J. 1988. Family sociologu and family therapy contributions to the family developmental framework. **FAMILY TRANSITIONS:CONTINUITY & CHANGE OVER THE LIFE CYCLE.** New York: The Guilford Press.
55. Feixas, G.1990. Personal Construct Theory and Systemic Therapies: Parallel or



- convergent trends? **JOURNAL OF MARITAL AND FAMILY THERAPY**, 16 (1):1–10.
56. Ferreira, S.B. & Botha, D. 1999. `n Sosiaal-konstruktivistiese benadering in maatskaplike werk. Die stories waarvolgens gesinne leef. **MAATSKAPLIKEWERK-NAVORSER PRAKTISYN**, 11(1): 78-94.
57. Folb, S. 1998. Mediating in different contexts. **TRACK TWO**, 7(1): 25.
58. Folberg, J.1991. **JOINT CUSTODY & SHARED PARENTING**. Second Edition. New York: The Guilford Press.
59. Folberg, J. & Milne, A. 1988. **DIVORCE MEDIATION THEORY AND PRACTICE**. New York: The Guilford Press.
60. Fouche, C.B. 2005. Third Edition. Qualitative research designs. **RESEACH AT GRASS ROOTS**. De Vos, A.S., Strydom, H.,Fouche, C.B. & Delport, C.S.L. (Eds.). Pretoria: Van Schaik Publishers.
61. Freedman, J. & Combs, G. 1996. **NARRATIVE THERAPY: THE SOCIAL CONSTRUCTION OF PREPARED REALITIES. THE TURTLE WITH WINGS**. New York: Norton.
62. Freeman, J.C. & Lobovits, D. 1993. **THE NEW LANGUAGE OF CHANGE**. Friedman, S. (ed.) New York: Guilford.
63. Friedlander, F. 2001. **PARTICIPATORY ACTION RESEARCH AS A MEANS OF INTEGRATING THEORY AND PRACTICE**. Proceedings Fielding Graduate Institute Action Research Symposium (23-24 July), Alexandria, VA
64. Friedman, E.H. 1985. **GENERATION TO GENERATION. FAMILY PROCESS IN**

**CHURCH AND SYNAGOGUE.** New York: The Guilford Press.

65. Friedman, S. 1993. **THE LANGUAGE OF CHANGE. CONSTRUCTIVE COLLABORATION IN PSYCHOTHERAPY.** New York: The Guilford Press.
66. Friedman, F. 2001. **PARTICIPATORY ACTION RESEARCH AS A MEANS OF INTEGRATING THEORY AND PRACTICE.** Symposium notes (23-24 July), Alexandria, VA.
67. Gerdes, L.C. & Van Ede, D. 1990. **VOLWASSENHEID. MENSLIKE ONTWIKKELING.** LOUW, D.A. (red.) Pretoria: Butterworths.
68. Gergen, K.J. 1994. **REALITIES AND RELATIONSHIPS: SOUNDINGS IN SOCIAL CONSTRUCTION.** Cambridge: Harvard University Press.
69. Glasser, N. 2002. Can the Family Advocate adequately safeguard our children's best interest? **TYDSKRIF VIR HEDENDAAGSE ROMEINS-HOLLANDSE REG,** 65(1): 223-226.
70. Gold, I. 1992. **BETWEEN LOVE AND HATE: A GUIDE FOR CIVILIZED DIVORCE.** New York: Plenum Press.
71. Goldberg, H. & Goldberg, I. 1990. **COUNSELING TODAY'S FAMILIES.** United States of America: Library of Congress Cataloging in Publication Data.
72. Goldberg, H. & Goldberg, I. 1998. Third Edition. **COUNSELING TODAY'S FAMILIES.** United States of America: Library of Congress Cataloging in Publication Data.
73. Greene, G.J., Jensen, C. & Jones, D.H. 1996. A constructivist perspective on clinical social work practice with ethnically diverse clients. **SOCIAL WORK,** 41

(2):172–180.

74. Greenwood, D.J., Whyte, W.F. & Harvaky, I. 1993. Participatory action research as a process and as a goal. **HUMAN RELATIONS**, 46: 175-192.
75. Groenewald, E.M. 2002. **’N GESTALTTERAPEUTIESE PROGRAM VIR DIE TOESIGHOUDEnde MOEDER IN ’N EGSKEIDINGSITUASIE: ’N MAATSKAPLIKEWERK PERSPEKTIEF**. Doktorale proefskrif in Maatskaplike Werk. Fakulteit Lettere en Wysbegeerte. Pretoria. Universiteit van Pretoria.
76. Guttman, J. 1993. **DIVORCE IN PSYCHOSOCIAL PERSPECTIVE: THEORY AND RESEARCH**. United States of America: Lawrence Erlbaum.
77. Haffey, M. & Cohen, P.M. 1992. Treatment issues for divorcing women. **FAMILIES IN SOCIETY**, 72(3): 142-148.
78. Halmi, A. 1996. The Qualitative approach to social work. **INTERNATIONAL SOCIAL WORK**, 39(3): 363-375.
79. Hart, B. 1995. Re-authoring the stories we work by situating the narrative approach in the presence of the family of therapists. **AUSTRALIAN AND NEW ZEALAND JOURNAL OF FAMILY THERAPY**, 16(4):181-189.
80. Haviland, W.A. 1987. **CULTURAL ANTHROPOLOGY**. 5<sup>th</sup> Edition. New York: Rinehart and Winston.
81. Haynes, J.M. 1981. **DIVORCE MEDIATION: A PRACTICAL GUIDE FOR THERAPIST AND COUNSELORS**. New York: Springer Publishing Company.
82. Healy, K. 2001. Participatory action research and social work: a critical appraisal. **INTERNATIONAL SOCIAL WORK**, 44(1):93-105.

83. Held, B.S. 1995. **BACK TO REALITY: A CRITIQUE OF POSTMODERN THEORY IN PSYCHOTHERAPY**. New York: W W Norton Company.
84. Hetherington, E.M., Bridges, M. & Insabella, M. 1998. What Matters? What Does Not? Five Perspectives on the Association Between Marital Transitions and Children's Adjustment. **AMERICAN PSYCHOLOGIST**, 53(2): 167–184.
85. Heyns, L.S. 1999. **RIGLYNE VIR DIE MAATSKAPLIKE WERKER BY EGSKEIDINGSBEMIDDELING**. Meestergraad verhandeling. Fakulteit Geesteswetenskappe. Bloemfontein: Universiteit van die Vrystaat.
86. Hjelle, L.A. & Ziegler, D.J. 1983. **PERSONALITY THEORIES: BASIC ASSUMPTIONS RESEARCH AND APPLICATIONS**. Second edition. Johannesburg: McGraw – Hill.
87. Hoffman, A & Pincus, B.K. 1989. **THE LAW OF CUSTODY**. Durban: Butterworths.
88. Hoffman, L. 1990. Constructing realities: an art of lenses. **FAMILY PROCESS**, 29(1):1-2.
89. Hoffman, L. 1992. A reflexive stance for family therapy. **THERAPY AS SOCIAL CONSTRUCTION**. McNamee, S & Gergen, K.J. (Eds.). London: SAGE.
90. Holland, T.P. & Kilpatrick, A.C. 1993. Using narrative techniques to enhance multicultural practice. **JOURNAL OF SOCIAL WORK EDUCATION**, 29(3): 302-308.
91. Holmes, S. 1994. A philosophic stance, ethics and therapy an interview with Harlene Anderson. **AUSTRALIAN AND NEW ZEALAND JOURNAL OF FAMILY THERAPY**, 15(3):155-161.

92. Howard, E. 1996. **THE INDIVIDUAL, MARRIAGE AND THE FAMILY**. Negende Uitgawe. California: Wadsworth Publishing Company.
93. Huysamen, G.K. 1993. **METODOLOGIE VIR DIE SOSIALE WETENSKAPPE**. Pretoria: Sigma Pers.
94. International Federation of Social Workers 2010. **EXCHANGE EXPERIENCES**. Available: <http://www.ifsw.org/p38000324.html>. [Date of access: 29/07/2010].
95. Jacobson, F.J. 1983. **THE MULTIPLE CRISES OF MARITAL SEPARATION AND DIVORCE**. New York: Library of Congress Cataloging in Publication Data.
96. Janse Van Rensburg, J. 2000. **THE PARADIGM SHIFT. AN INTRODUCTION TO POSTMODERN THOUGHT AND ITS IMPLICATIONS FOR THEOLOGY**. Pretoria: Van Schaik.
97. Kaplan, L., Hennon, C.B. & Ade-Ridder, L. 1993. Splitting custody of children between parents: Impact on the sibling system. **THE JOURNAL OF CONTEMPORARY HUMAN SERVICES**, March: 131-140.
98. Kaslow, F.W. & Schwartz, L.L. 1987. **THE DYNAMICS OF DIVORCE: A LIFE CYCLE PERSPECTIVE**. New York: Brunner/Mazel Publishers.
99. Kelly, J.B. & Gigy, L.L. 1989. **MEDIATION RESEARCH: THE PROCESS AND EFFECTIVENESS OF THIRD PARTY INTERVENTION**. London: Jossey-Bass Publishers.
100. Kemmis, S. & Mc Taggart, R. 2000. Participatory Action Research. **HANDBOOK OF QUALITATIVE RESEARCH**. Denzin, N.K. & Lincoln, Y.S. (Eds.). London: Sage.

101. Kenkel, R.M. 1997. **ADOLESCENT: A LIFESPAN PERSPECTIVE**. New York: McGraw-Hill.
102. Kitson, G.C. 1992. **PORTRAIT OF DIVORCE: ADJUSTMENT TO MARITAL BREAKDOWN**. New York: The Guilford Press.
103. Kotze, E. & Kotze, D. 2001. **TELLING NARRATIVES** .Spellbound Edition. Pretoria: Ethics Alive.
104. Lamanna, M.A. & Friedmann, A. 1991. **MARRIAGES AND FAMILIES MAKING CHOICES AND FACING CHANGES**. Fourth Edition. United States of America: Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.
105. Landman, W.A. 1988. **NAVORSINGSMETODOLOGIESE GRONDBEGRIPE**. Pretoria: Serva.
106. Laswell, M. & Lasswell, T. 1991. **MARRIAGE AND THE FAMILY**. Derde Uitgawe. United States of America: Wadsworth Publishing Company.
107. Levinger, G. & Moles, O.C. 1979. **DIVORCE AND SEPARATION CONTEXT, CAUSES AND CONSEQUENCES**. New York: Basic Books, Inc. Publishers.
108. Leyland, M.L. 1988. An introduction to some ideas of Humberto Maturana. **JOURNAL OF FAMILY THERAPY**, 10 (4): 357–374.
109. Lind, C.1989. The changing face of divorce. **BUSINESSMAN'S LAW**, 18 (4), 149-152.
110. Mann, S. 2001. **COLLABORATIVE REPRESENTATION: NARRATIVE IDEAS IN PRACTICE**. Available: [www.dulwichcentr.com.au](http://www.dulwichcentr.com.au). [Date of access: 2006.08.21].

111. Mantle, W. 1996. **THE HANDBOOK OF SEPERATION AND DIVORCE.**  
London:Routledge.
112. McNamee, S. 1992. Reconstructing identity:the communal construction of crisis.  
**THERAPY AS SOCIAL CONSTRUCTION.** McNamee, S. & Gergen, K.J. (Eds.).  
London: SAGE.
113. Meyer, W.F. & Van Ede, D.M. 1990. **ONTWIKKELINGSTEORIEË. MENSLIKE  
ONTWIKKELING.** Louw,D.A (red.) Pretoria:Haum -Tersiêr.
114. Morgan, A. 2000. **WHAT IS NARRATIVE THERAPY? AN EASY TO READ  
INTRODUCTION.** Adelaide: Dulwich Centre Publications.
115. Morss, J. 1996. Growing Critical: Alternatives to developmental psychology. **IN  
FOCUS, 4(1),18 -19.**
116. Mouton, J. & Marais, H.C. 1989. **METODOLOGIE VAN DIE  
GEESTESWETENSKAPPE:** Pretoria: Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing.
117. Mulenga, D. 1994. **THE PARTICIPATORY RESEARCH READER.** Pretoria:  
Human Sciences Research Council.
118. Neal, J.H. 1996. Narrative therapy training and supervision. **JOURNAL OF  
SYSTEMIC THERAPIES,15(1):63-77.**
119. Nelson, G., Ochocka, J., Griffin, K. & Lord, J. 1998. "Nothing about me without  
me": Participatory action research with self-help/mutual aid organizations for  
pshychiatric consumer/survivors. **AMERICAN JOURNAL OF COMMUNITY  
PSYCHOLOGY, 26(6): 881-912.**

120. Neuman, M.G. 1998. **HELPING YOUR KIDS COPE WITH DIVORCE THE SANDCASTLES WAY**. United States of America: Times.
121. Nicholson, S. 1995. The narrative dance-a practice map for White's therapy. **AUSTRALIAN AND NEW ZEALAND JOURNAL FOR FAMILY THERAPY**, 16(1): 23-28.
122. Odendaal, F.F., Schoonnes, C.P., Swanepoel, C.J., Du Toit, S.J. & Booyen, C.M. 1994. **HAT: VERKLARENDE HANDWOORDEBOEK VAN DIE AFRIKAANSE TAAL**. Midrand: Perskor.
123. Odetola, T.O., Oloruntimehin, O. & Aweda, D.A. 1983. **MAN AND SOCIETY IN AFRICA – AN INTRODUCTION TO SOCIOLOGY**. London: Longman.
124. O'Hanlon, B. 1994. The third wave. **THE FAMILY THERAPY NETWORKER**, 18(6): 19-29.
125. Palmer, A. 1996. The best interest criterion: An overview of its application in custody decisions relating to divorce in the period 1985–1995. **ACTA JURIDICA**. University of Cape Town. 98-113.
126. Pare, D.A. 1995. Of families and cultures: the shifting paradigm of family therapy. **FAMILY PROCESS**, 34(1): 1-19.
127. Parkison, L. 1987. **SEPARATION, DIVORCE AND FAMILIES**. London: Macmillan Education Ltd.
128. Parry, A. 1991. A universe of stories. **FAMILY PROCESS**, 30(1): 30-37.
129. Parton, N. & O'Byrne, P. 2000. **CONSTRUCTIVE SOCIAL WORK TOWARDS A NEW PRACTICE**. NEW YORK: Macmillan.



130. Patton, M.Q. 1990. **QUALITATIVE EVALUATION AND RESEARCH METHODS**. Second Edition. London: Sage.
131. Payne, M. 1991. **MODERN SOCIAL WORK THEORY: A CRITICAL INTRODUCTION**. London: Macmillan.
132. Pearson, J. & Thuennes, N. 1988. Divorce mediation research results. **DIVORCE MEDIATION: THEORY AND PRACTICE**. Folberg, J. & Milne, A. (Eds.). New York: The Guilford Press.
133. Poggenpoel, M. 1998. Data analysis in qualitative research. **RESEARCH AT GRASS ROOTS: A PRIMER FOR THE HELPING PROFESSIONS**. De Vos, A.S. (ed.) Pretoria: Van Schaik.
134. Proverb, L. 1992. **BETWEEN LOVE AND HATE: A GUIDE TO CIVILIZED DIVORCE**. New York: Plenum Press.
135. Rahman, M.A. 1993. **PEOPLE'S SELF-DEVELOPMENT: PERSPECTIVES ON PARTICIPATORY ACTION RESEARCH**. London: Zed.
136. Ransom, J. 1993. Feminism, difference and discourse: The limits of discursive analysis for feminism. **UP AGAINST FOUCAULT: EXPLORATIONS OF SOME TENSION BETWEEN FOUCAULT AND FEMINISM**. Ramazanoglu, C. (ed.) London:Routledge.
137. Reason, P. 1994. Three approaches to participative inquiry. **HANDBOOK OF QUALITATIVE RESEARCH**. Denzin, N.K. & Lincoln, Y. (Eds.).Thousand Oaks: Sage.
138. Reichelt, S. & Sveaass, N. 1994. Therapy with refugee families: what is a "good" conversation? **FAMILY PROCESS**, 33(3): 247-262.

139. Reyneke, P.R. 2000. **`N NARRATIEWE MAATSKAPLIKEWERKBENADERING VIR GEMEENSKAPSBEMAGTIGING.** Doktorale proefskrif. Fakulteit Geesteswetenskappe. Bloemfontein: Universiteit van die Vrystaat.
140. Rice, F.P. 1979. **MARRIAGE AND PARENTHOOD.** London: Allyn and Bacon, INC.
141. Rice, J.K. & Rice, D.G. 1986. **LIVING THROUGH DIVORCE: A DEVELOPMENTAL APPROACH TO DIVORCE THERAPY.** New York: Guilford.
142. Robinson, M. 1991. **FAMILY TRANSFORMATION THROUGH DIVORCE AND MARRIAGE: A SYSTEMIC APPROACH.** London: Routledge.
143. ROOS, L. 2009. Onderhoud met sekretaresse, verantwoordelik vir statistieke by Moreleta Gemeente, Pretoria: 15 November.
144. Rosenstock, H.A., Rosenstock, J. & Weiner, J. 1988. **JOURNEY THROUGH DIVORCE.** New York: Human Science Press, INC.
145. Saleebey, D. 1994. Culture, theory and narrative: the intersection of meanings in practice. **SOCIAL WORK**, 39(4): 351-359.
146. Saposnek, D.T. 1998. **MEDIATING CHILD CUSTODY DISPUTES.** California: Jossey Bass Inc. Publishers.
147. Sarantakos, S. 2000. **SOCIAL RESEARCH.** Sydney: Macmillan.
148. Sarat, A. & Felstiner, W.L.F. 1995. **DIVORCE LAWYERS AND THEIR CLIENTS.** New York: Oxford University Press.
149. Schurink, E.M. 1998. Participatory action research as a tool for sustainable social

- development and reconstruction. **RESEARCH AT GRASS ROOTS: A PRIMER FOR THE HELPING PROFESSIONS.** De Vos, A.S. (ed.) Pretoria: Van Schaik.
150. Sears, D.O., Peplau, L.A. & Taylor, S.E. 1991. **SOCIAL PSYCHOLOGY.** United States of America: Prentice Hall.
151. Shaw, A. 1996. Social Constructionism and the inner city: Designing environments for social development and urban renewal. **CONSTRUCTIONISM IN PRACTICE—DESIGNING, THINKING AND LEARNING IN A DIGITAL WORLD.** Kafai, Y. & Resenick, M. (Eds.). New Jersey: Lawrence Erlbaum.
152. Sheinberg, M. 1992. Navigating treatment impasses at the disclosure of incest: combining ideas from feminism and social constructionism. **FAMILY PROCESS,** 31 (5): 201–215.
153. Shulz, D.A. & Rodgers, S.F. 1980. **MARRIAGE THE FAMILY AND PERSONAL FULFILLMENT.** Tweede Uitgawe. Englewood Cliffs: Prentice Hall, Inc.
154. Skidmore, R.A., Thackeray, M.G. & Farley, O.W. 1988. **INTRODUCTION TO SOCIAL WORK.** New Jersey: Prentice Hall.
155. Sluzki, C.E. 1992. Transformations: a blueprint for narrative change in therapy. **FAMILY PROCESS,** 31(3): 217-230.
156. Spanier, G.B. & Thompson, L. 1984. **PARTING THE AFTERMATH OF SEPARATION AND DIVORCE.** London: SAGE Publications.
157. SPEER, S.A. 2008. **THE SAGE HANDBOOK OF SOCIAL RESEARCH METHODS.** Pertti Alasuutari, Leonard Bicknam en Julia Brannen. Los Angeles: SAGE Publications.

158. Sprenkle, D.F. 1985. **DIVORCE THERAPY**. New York: The Haworth Press
159. Statistiek Suid-Afrika. 2009. **HUWELIKE EN EGSKEIDINGS**. Pretoria: Staatsdrukker.
160. Strydom, H. 2005. THIRD EDITION. Participatory action research. **RESEARCH AT GRASS ROOTS FOR THE SOCIAL SCIENCES AND HUMAN SERVICE PROFESSIONS**. Strydom, H., de Vos, A.S., Fouche, C.B. en Delport, C.S.L. (Eds.). Pretoria: Van Schaik Publishers.
161. Tomm, K. 1990. Foreword. **NARRATIVE MEANS TO THERAPEUTIC ENDS**. White, M. & Epston, D. (Eds.). New York: Norton.
162. Turner, F.J. 1995. **ENCYCLOPEDIA OF SOCIAL WORK**. 19<sup>TH</sup> Edition. Washington DC: NASW Press.
163. Vaktaalkomitee vir Maatskaplike Werk. 1994. **NUWE WOORDEBOEK VIR MAATSKAPLIKE WERK**: Kaapstad: CTP.
164. Van Manen, M. 1990. **RESEARCHING LIVED EXPERIENCE. HUMAN SCIENCE FOR AN ACTION SENSITIVE PEDAGOGY**. New York: State University of New York.
165. Van Rensburg, E. 2001. **DIE ONTWIKKELING VAN 'N SIELKUNDIGE SPANBENADERING VIR DIE BEPALING VAN BEHEER, TOESIG EN TOEGANG BY EGSKEIDINGSDISPUTE**. Doktorale proefskrif in Sielkunde. Fakulteit Geesteswetenskappe. Bloemfontein: Universtiteit van die Vrystaat.
166. Van Schalkwyk, L.N. 1992. **HUWELIKSREG-BRONNEBUNDEL**. Pretoria: Juta & Kie.

167. Van Staden, S. 1987. **MY HUWELIK HET MISLUK**. Kaapstad: Owen Burgess.
168. Van Wyk, G. & La Cock, A. 1988. **EGSKEIDING IN SUID-AFRIKA**. Kaapstad: Printpak.
169. Van Zyl, G.J. & Bekker, J.C. 2000. Little Peter and Jane in the case of Mommy versus Daddy. **SOCIAL WORK PRACTITIONER-RESEARCHER**, 12(1): 10-12.
170. Viljoen, A. 2005. **’N GESTALTGROEPWERKPROGRAM IN MAATSKAPLIKE WERK VIR TOESIGHOUENDE GESKEIDE OUDERS**. Doktorale proefskrif. Fakulteit Geesteswetenskappe. Bloemfontein: Universiteit van die Vrystaat.
171. Visser, P.J. & Potgieter, J.M. 1998. **INLEIDING TOT DIE FAMILIEREG**. Kenwyn: Juta.
172. Von Glasersfeld, E. 1984. An Introduction to radical constructivism. **THE INVENTED REALITY**. Watzlawick, P. (ed.) New York: Norton.
173. Von Glasersfeld, E. 1995. **RADICAL CONSTRUCTIVISM: A WAY OF KNOWING AND LEARNING**. London: Falmer.
174. Wadsworth, Y. 1998. **WHAT IS PARTICIPATORY ACTION RESEARCH?**  
Available [http://www.scu.edu/a\[ar/pyw/school/gem/ar/ari/p-ywadsworth98html](http://www.scu.edu/a[ar/pyw/school/gem/ar/ari/p-ywadsworth98html).  
[Date of access: 29 November 2007].
175. Waring, E.M. 1990. Self – disclosure of personal constructs. **FAMILY PROCESS**, 29 (4):399-413.
176. Watts, R.E. 2003. Paradigms in behavior therapy. **ADLERIAN, COGNITIVE AND CONSTRUCTIVIST THERAPIES**. Fishman, D, Franks, C. & Rotgers, F. (Eds.). New York: Springer.

177. Wet op Egskeiding, 1979 (Wet No.70 van 1979) **Staatskoerant No.6506**. Pretoria: Staatsdrukker.
178. Wet op Voogdyskap, 1993 (Wet No.192 van 1993) **Staatskoerant No.15527**. Pretoria: Staatsdrukker.
179. Wetmore, S.B. & Theron, F. 1998. Community development and research: Participatory learning and action – a development strategy in itself. **DEVELOPMENT SOUTHERN AFRICA**, 15(1): 29-54.
180. White, M.1989. **THE EXTERNALIZING OF THE PROBLEM AND RE-AUTHORING OF LIVES AND RELATIONSHIPS. SELECTED PAPERS**. Adelaide: Dulwich Centre Pulications.
181. White, M. & Epston, D.1990. **NARRATIVE MEANS TO THERAPEUTIC ENDS**. New York: Norton.
182. White, M. 1992. Deconstruction and therapy. **EXPERIENCE, CONTRADICTION, NARRATIVE & IMAGINATION: SELECTED PAPERS OF DAVID EPSTON & MICHAEL WHITE 1989-1991**. White, M & Epston,E. (Eds.). Adelaide: Dulwich Centre Publications.
183. White, M. 1993. Deconstruction and therapy. **THERAPEUTIC CONVERSATIONS**. Gilligan, S & Price, R. (Eds.). New York: Norton.
184. White, M. 1995. **RE-AUTHORING LIVES: INTERVIEWS & ESSAYS**. Adelaide: Dulwich Centre Publications.
185. White, M. 1997. **NARRATIVES OF THERAPISTS' LIVES**. Adelaide:Dulwich Centre Publications.

186. White, M. 1998. Notes on externalizing problems. **INTRODUCING NARRATIVE THERAPY**. White, C. & Denborough, D. (Eds.). Adelaide: Dulwich Centre.
187. White, C. & Denborough, D. 1998. Companions on a journey: the work of the Dulwich Centre community mental health. **INTRODUCING NARRATIVE THERAPY: A COLLECTION OF PRACTICE-BASED WRITINGS**. White, C. & Denborough, D.(Eds.). Adelaide: Dulwich Centre Publications.
188. White, M. 2000. **REFLECTIONS ON NARRATIVE PRACTICE ESSAYS AND INTERVIEWS**. Adelaide: Dulwich Centre Publications.
189. White, M. 2005. **WORKSHOP NOTES BY MICHAEL WHITE**. Available [www.dulwichcentre.com.au](http://www.dulwichcentre.com.au). [Date of access: 2005.09.21].
190. Wilkinson, M. 1981. **CHILDREN AND DIVORCE**. Oxford: Basil Blackwell Publisher.
191. Winslade, J. 2003. **STORYING PROFESSIONAL IDENTITY FROM AN INTERVIEW WITH JOHN WINSLADE**. Available [www.dulwichcentre.com.au](http://www.dulwichcentre.com.au). [Date of access: 2006.08.29].
192. Wolf, R. 1996. **MARRIAGES AND FAMILIES IN A DIVERSE SOCIETY**. New York: Harper Collins College Publishers.
193. Zimmerman, J.L. & Dickerson, V.C.1994. Using a narrative metaphor: implications for theory and clinical practice. **FAMILY PROCESS**, 33(3): 233-245.
194. Zimmerman, J.L. & Dickerson, V.C. 1996. Situating this special issue on narrative. **JOURNAL OF SYSTEMIC THERAPIES**, 15(1):1-4.

## **BYLAE 1: INLIGTINGSTUK**

### **INLIGTINGSTUK OOR NAVORSING**

#### **ONDERWERP**

MAATSKAPLIKEWERKHULPVERLENING AAN GESINNE IN  
EGSKEIDINGSITUASIES

#### **DOEL VAN DIE NAVORSING**

Om 'n verkennende en beskrywende ondersoek vanuit die Sosiaal Konstruksionistiese Epistemologie te doen na die bepaling van indikatore met die oog op die ontwikkeling van 'n maatskaplikewerkhulpverleningsprogram vir gesinne in egskeidingsituasies. Verder word daar ook deur die studie gepoog om te verseker dat maatskaplikewerkdienslewering aan gesinne in egskeidingsituasies wetenskaplik gefundeerd is.

#### **NAVORSINGSVRAE WAT RELEVANT IS TOT DIE EMPIRIESE DEEL VAN DIE STUDIE**

- Wat is die aard van die werklikheidskonstruksies van die gesinslede wat by 'n egskeiding betrokke is?
- Watter indikatore behoort vervat te word in 'n maatskaplikewerkhulpverleningsprogram vir gesinslede in 'n egskeidingsituasie?

#### **NAVORSINGSMETODE**

- 'n Literatuurstudie is reeds onderneem na die onderwerp en word aangevul deur 'n empiriese ondersoek.
- Die empiriese ondersoek word gedoen binne die kader van die kwalitatiewe navorsingsmetodes.



- Die Sosiaal Konstruksionisme word as konseptuele raamwerk vir die studie benut.
- Deelnemende Aksienavorsing word benut deur van die narratiewe werkswyse gebruik te maak.

#### **FOKUSGROEP(E)**

Seleksie Kriteria:

- Mans en vrouens wat wettig getroud is / was en deur `n egskeiding gaan of gegaan het.
- Verkieslik nie weer getroud is nie. (hersamegestelde gesinne het weer baie unieke dinamika)

#### **WAARDE VAN DIE STUDIE**

- Bemagtiging van die deelnemers aan die studie, aangesien nuwe konstruksies gevorm word rakende hulle egskeidingsituasie en relevante aspekte rakende hul situasie.

#### **BESONDERHEDE OOR DIE NAVORSER**

Letisia Heyns

Kontaknommers: 012 - 305 8479 (werk)

012- 347 6824 (tuis)

082 578 5473 (sel)

Ek is `n geregistreerde maatskaplike werker en besig met my P.HD. graad in Maatskaplike Werk (Universtiteit van die Vrystaat). Ek beskik oor die volgende kwalifikasies:

- \* B. DIAC Graad in Maatskaplike Werk (UNISA)
- \* B. DIAC Honeurs Graad in Maatskaplike Werk (UNISA)
- \* B. Soc. Sc. Honeurs Graad in Sielkunde (Universiteit van die Vrystaat)
- \* M. Soc. Sc. Graad in Maatskaplike Werk (Universiteit van die Vrystaat)

**BYLAE 2: VRYWARINGSVORM**

**VRYWARINGSVORM**

Hiermee verklaar ek

.....  
(naam en van)

Dat ek vrywillig deelneem aan die navorsing van Letisia Heyns.

Die onderwerp van die navorsing is aan my verduidelik:

**MAATSKAPLIKEWERKHULPVERLEENING AAN GESINNE IN  
EGSKEIDINGSITUASIES**

Onderlinge ooreenkoms is bereik dat die identiteit van die deelnemers vertroulik hanteer sal word.

Geteken te .....op hierdie

.....dag van..... 200...

Deelnemer.....Navorser.....

### BYLAE 3: ALGEMENE VRAELYS

## ALGEMENE VRAELYS AAN DEELNEMERS

### INSTRUKSIES

- Voltooi asseblief die oop vrae in die ruimtes wat daarvoor voorsien is.
- Gebruik `n duidelik kruisie (x) om die toepaslike antwoord aan te dui vir die geslote vrae (geslote response is donker aangedui).

### DOEL VAN DIE VRAELYS

- Om algemene besonderhede van deelnemers te bekom.

1. My Naam en Van.....

2. My Kontaknommer (s).....  
.....

3. Geslag

<b>Manlik</b>	<b>Vroulik</b>
---------------	----------------

4. My ouderdom .....

5. Huidige huwelikstatus:

<b>Ek is reeds wetlik geskei</b>
----------------------------------

Min of meer hoe lank is u reeds geskei? .....

<b>Ek is besig om te skei</b>
-------------------------------

Hoe lank is dit sedert die egskeiding aanhangig gemaak is?

.....  
6. Hoe lank was u getroud? .....

7. Hoeveel vorige huwelike het u gehad? (Indien van toepassing)

<b>Een</b>	<b>Twee</b>	<b>Meer as twee</b>
------------	-------------	---------------------

8. Hoeveel vorige huwelike het u egmaat gehad?

<b>Een</b>	<b>Twee</b>	<b>Meer as twee</b>
------------	-------------	---------------------

9. Kinders uit die huweliksverbintenis

<b>GESLAG</b>		<b>OUDERDOM</b>
<b>Manlik</b>	<b>Vroulik</b>	
<b>Manlik</b>	<b>Vroulik</b>	
<b>Manlik</b>	<b>Vroulik</b>	
<b>Manlik</b>	<b>Vroulik</b>	
<b>Manlik</b>	<b>Vroulik</b>	
<b>Manlik</b>	<b>Vroulik</b>	

10. Wie het die egskedding aanhangig gemaak?

<b>Self</b>	<b>Egmaat</b>
-------------	---------------

Baie Dankie

## **BYLAE 4: UITNODIGING OP EREDIENSAFKONDIGING**

## Bedieninge

### Vrywilligers benodig

#### \*Gesinsbediening

Ons bou sy koninkryk een gesin op 'n slag! Wil jy deel word van hierdie bou-aksie? Vrywilligers word dringend benodig vir die fasilitering van die *Growing Families*-kursusse! Enigiemand wat reeds een van die *Growing Families/Childwise*-kursusse voltooi het en kan betrokke raak, kontak **Sean: 084 777 6565**

#### \*Aflosse vir ontvangsdames

Vrywilligers word dringend benodig om soms vir 'n paar uur by een van die twee ontvangsdames af te los. Persone moet vriendelik en behulpsaam wees en kan koelkop by wanneer dit dol gaan. Kontak **Diana: 997 8018** of **pr@moreleta.co.za**

• Hou jy van 'n telefoon? Ons het jou nodig om welwillendheidsoproep te maak na gemeentede wat nie aktief ingeskakel is nie. Opleiding word verskaf. Kontak **Denise: denise@jire.co.za** of **083 659 2079**

#### \*Siekesorg

Benodig dringend vrywilligers om siekes te besoek, asook voorbidders. Kontak **Wilna: 997 8033** / **wilna.geyser@moreleta.co.za**

#### \*Voorbidders

wat kan bid vir die ondersteuningskonsultante. Navrae **Linda: 084 626 0117**

#### \*Aksie 2+ bemerking

Lidmate wat graag by Aksie 2+ wil betrokke raak en veral by die bemerking van die aksie (huwelikskampe, kommunikasie werksinkels, huweliksweek ens.), kontak **Teuns: 082 909 2223**.

#### \*Aksie 2+ Projekkoördineerder

Huweliksbediening benodig 'n persoon met 'n passie vir huwelike en met projekbestuursagtergrond en/of kennis om op 'n gawebasis te dien op die Aksie 2+ bestuurskomitee om alle projekte te koördineer. Navrae **Maynard: 082 883 0479**

#### \*Aanbieders benodig

Toerusting en Opleiding is opsoek na aanbieders met relevante opleidingsagtergrond, wat kan help met die aanbieding van kursusse. Persone sal deur 'n keuringsproses gaan. Navrae **Anne: 997 8089** of **opleiding@moreleta.co.za** weksdae voor 13:00.

### Ondersteuningsentrum

• Indien jy geestelike of emosionele hulp of begeleiding nodig het, kontak **Alta: 997 6651** / **8035** / **bbs@moreleta.co.za** of meld aan by toonbank 5, W na die oggenddiens.

#### \*Egskedingsbegeleiding

Indien jy tans deur 'n egskeding gaan, skakel in by ons terapie groep op Dinsdae, 18:30 in kamer 1, R. Navrae **Helena: 997 8037**

#### \*H<sub>2</sub>O-bediening

Bied liefde en ondersteuning aan soekende homoseksuele persone; ook 'n ondersteuningsgroep vir familieled. Kontak **Cabet: 997 0021** of **Werner: 083 654 7424**.

#### \*Saamstaan

Ondersteuningsgroep vir enige substans-afhanklike persone. Elke Do 19:00 in kamer 1, Ondersteuningsentrum, R. Jy word bygestaan in 'n vertroulike atmosfeer. Navrae **Nicolette: 997 8055** of **cmr@moreleta.co.za**

### Algemeen

#### \*Saambidvriende

Het jy behoefte aan gebed? Ontmoet ons gerus na die erediens in die agterste ry sitplekke op die onderste vlak van die ouditorium. Daar sal Saambidvriende (met wit serpe) wees wat graag saam met jou wil bid. Hoop om jou daar te sien! Navrae **Thinus: 082 780 8176** of **marthinusk@nedbank.co.za**

#### \*Siekesorg & Rousmart

Laat weet ons asb. van lidmate wat siek is of rou. Ons wil hulle graag ondersteun. Meld gevalle aan by toonbank 5, W soggens na die erediens of by **Wilna: 997 8033** of **wilna.geyser@moreleta.co.za**

### Christelike

#### Gemeenskapsdiens (CGD)

\*Ons benodig klere vir kinders en volwassenes, asook tweedehandse meubels en komberse - groot nood onder lidmate. Navrae **Piet: 997 8005** of **pietl@moreleta.co.za**

#### \*Papier-vir-kos-projek

Bring asb al jou afvalpapier na die houthuisies by R of kontak ons vir 'n spesiale houer en help só om werk te skep vir werklose mense.

• Hulp word ook benodig met afhaal van papier op weksdae. Kontak **Diek: 083 292 1585**.

• **Projek Manna** maak op die oomblik ± 6000 ipv 8000 bakkies kos @ ± R4 per bakkie. 'n Klein finansiële bydrae kan 'n bordjie kos vir 'n kind beteken - dalk die enigste vir die dag. Ons benodig ook plastieksakke om kos in te verpak. Plaas dit asb in die spenskas. Kontak **Elizma: 082 926 0293** / **projekmanna@webafrica.org.za**

## Omgeegroepbediening



OMGEGROEP  
bediening

Inskakeling: sien [www.moreleta.co.za](http://www.moreleta.co.za)

Kontakpersone **Elna: 997 8064** / **Karus**

**Annaliese: 997 8100** / **omgee@moreleta.co.za**

Tema vir die week:

## Die water kring wyer uit

Aanbevole literatuur:

'n Stroom wat wyer vloei – Bets Bosman

*Baie geluk aan die volgende voog- en omgeegroeppeleiers wat deur die Kerkraad goedgekeur is:*

#### Voogleiers:

Leon Mostert  
Heinrich Beukman  
Wessel Fourie  
Jurgens Steyn  
Petrus Theron  
Michal Grobbelaar

#### Omgeegroeppeleiers:

Le Roux Cronjé  
Louis Heyns  
Lynette van Rooyen  
Riaan van Zyl  
Ferdinand Meyer  
Leon van den Hoek  
Amanda Rautenbach  
Martie Gilchrist  
Naudelia Jordaan

## Kleingroepkonferensies

### Vr 6 Junie – Sa 7 Junie

Die kleingroepkonferensie bied vir jou die volgende:

- Die geleentheid om te hoor van sprekers se ervaring met groepe in gemeentes
- Kom hoor hoe om dit te hanteer as dinge skeefloop in jou groep
- Kom leer hoe om jou omgeegroep na 'n dieper vlak te neem
- As leier weet ek ons moet vermenigvuldig, maar ek weet nie hoe om te pak nie
- Kom neem deel aan die paneelbespreking waar jou kwelvrae beantwoord kan word

Omgeegroeppeleier en assistentleier skryf in en derde groeplid kom gro...

Oggendgroep te Rubensteinentrum:

**Donderdagoggende 10:00.**

Ouderdomsgroep 50 jaar en ouer

Kontak gerus vir **Elna** of **Annaliese** by **omgee@moreleta.co.za** of **012 997 8100**

## Gebedsbeurte

**Sondag, 20 April**

Gebedskamer, Woodlandssentrum

Rubenstein kapel

09:00 – Dirk le Roux en Charles Leichster

17:30 – Louis Erasmus

18:00 – Johan Katzé

## SENTRALE TEMAS UIT SESSIE VAN 22 JULIE 2008

### **Nuwe verhoudings (teenoorgestelde geslag)**

- Ek word weer gekonfronteer met verhoudings met die teenoorgestelde geslag.
- Selfbejammering kan oorhoofse ervaring wees – ek kry my self so jammer omdat ek alleen met die kinders is!
- Ek voel onseker oor wat die ander persoon van my verwag byvoorbeeld meer as net vriendskap en watter effek gaan dit op my kinders hê?
- Die invloed van persepsies / statistieke.
- Ek kan self besluit daaroor.
- Ons kinders – doen ons genoeg om aandag te gee aan hulle ervaringe van die situasie – wat kan ons doen?

### **PLAN VAN AKSIE OM BEHEER TE NEEM OOR MY SITUASIE**

- Spandeer tyd aan myself – nuwe doelwitte.
- Besluit oor die verhouding wat ek gaan toelaat my kinders met gewese skoonfamilie gaan hê. Die stel van grense. Ek fokus op dit wat in geheel die beste vir my kinders sal wees.
- Wees bewus van “ek poog om te kompenseer vir die situasie” – spesifiek rakende die kinders.
- Kontak met my gewese maat – veral oor aspekte wat die kinders raak.
- “Kontak met my gewese egmaat se nuwe maat”

## SENTRALE TEMAS UIT SESSIE VAN 29 JULIE 2008

Ek moet my situasie verstaan en begrip daarvoor hê (weet wat is vir my nog seer en wat is sterk punte en hulpbronne wat beskikbaar is).

My aksie plan is uniek tot my unieke situasie en moet heelwaarskynlik dikwels aangepas word.

**- neem ek beheer oor my situasie!**

## **BYLAE 6: OPSOMMING VAN RELEVANTE INLIGTING WAT TYDENS GESPREKKE NA VORE GETREE HET.**

### **OPSOMMING VAN RELEVANTE TEMAS**

#### **Areas wat affekteer word deur my egskeidingsituasie:**

- FINANSIES
- KONFLIK OP GEESTELIKE GEBIED
- VERWARRING TEN OPSIGTE VAN ROLLE
- KINDERS
- SKULDGEVOELENS
- MYSELF AS MENS
  - Woede
  - Hartseer
  - Eensaamheid
  - Bagasie en voel “uit plek”
  - Verlies aan “drome vir die toekoms”
  - Selfbeeld

#### **Hantering / “Coping”**

- korrekte inligting oor wetlike aspekte
- wat maak my gelukkig in die lewe / “memory bank”
- herinneringe
- ek kan besluit (beeld van stroom water en spiraal van positief of negatief wees oor die situasie)
- om weer doelwitte te stel (begin klein en realities)
- ondersteuningsisteme / dienste
  - Geestelike ondersteuning
  - Berading (ook vir kinders)
  - Mediese dienste
  - Familie en vriende (deel met ander)
- GEE TYD EN AANDAG AAN JOUSELF



### Hantering van egskeidingsituasie is `n proses

- gewoonlik `n lang proses
- akute stadium
- oorgang stadium
- stabiliserings stadium
- “om weer te leef”
- unieke ervaring vir elke individu
- beleef skommeling bv. tussen feitlike gebeure en emosies

### • WAT BEHOORT IN TERAPEUTIESE PROGRAM VERVAT TE WORD

Tema	Wie het `n rol gespeel	Watter rol
Wetlike aspekte	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Prokureur</li> <li>• Terapeut</li> <li>• Familie</li> <li>• Egmaat</li> </ul>	Begeleiding t.o.v. wetlike proses. Verwysing na prokureur Ondersteuning Onderhandeling - samewerking
Finansiële aspekte	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Vriendekring</li> <li>• Familie</li> <li>• Egmaat</li> </ul>	Ondersteuning Ondersteuning Spanning/Onsekerheid
Stigmatisering	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Skool</li> <li>• Familie</li> <li>• Skoonfamilie</li> <li>• Kerk</li> </ul>	Negatiewe stigmatisering Klem op “familie tradisie”/ Ondersteuning Inmenging Verandering van nie – toelaarbaarheid van egskeiding na persepsie van `n realiteit.

<b>Tema</b>	<b>Wie het `n rol gespeel</b>	<b>Watter rol</b>
Eensaamheid	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Familie / vriende en kollegas.</li> </ul>	<p>Soms “te haastig” Laat jou “uit plek” voel Ondersteuning</p>
Geestelike gesondheid / geestelike lewe	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Kerk</li> </ul>	<p>Konflik tussen reg en verkeerd. Ondersteuning om na verwerking te vorder.</p>
Woede	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Egmaat</li> <li>• Familie</li> <li>• Terapeut</li> </ul>	<p>Beleef dat jy in die steek gelaat is. Ondersteuning Verwerking / ondersteuningsdienste ten einde te ontlaai.</p>
Selfbeeld	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Egmaat</li> <li>• Algemene samelewing</li> </ul>	<p>Negatief Negatief / Ondersteunend</p>
Effek van egskeiding op die betrokke kinders	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Gesinsadvokaat</li> <li>• Egmaat</li> </ul>	<p>Reëlings/onderhandeling rakende toesig en beheer. Samewerking / problematiek</p>

## OPSOMMING

---

Egskeding is 'n ernstige- en groeiende probleemverskynsel waardeur talle gesinne in ons gemeenskap geraak word. Gebrekkige inligting is beskikbaar ten opsigte van die aard en omvang van maatskaplikewerkdienlewering aan gesinne in egskedingsituasies. Daar word hoofsaaklik gefokus op spesifieke fokusareas soos die wetlike aspekte verbonde aan egskeding. Geen eenvormige standaard in die lewering van maatskaplikewerkdienste aan gesinne in egskedingsituasies bestaan nie, sodat die gevaar mag bestaan dat die betrokkenes op hul eie deur die trauma van hul egskeding moet worstel. Hierdie dilemma het dan ook die motivering vir die studie gevorm.

'n Literatuurstudie word gedoen, met die fokus op die teoretiese fundering van die sosiaal konstruksionisme wat as konseptuele raamwerk vir die studie benut is. Die literatuuroorsig fokus verder op die narratiewe werkswyse wat voortvloei uit die sosiaal konstruksionisme en as strategie tydens die studie benut is. Daarna word gefokus op drie van die vernaamste modelle wat in die literatuur beskryf word ten opsigte van egskeding asook die vernaamste dienste en hulpbronne wat in die verband beskikbaar is. 'n Oorsig word verder gegee oor die betekenis en meegaande werklikheidskonstruksies wat die verskillende gesinslede aan hul egskedingsituasie verleen. Die literatuuroorsig word afgesluit met die bespreking van die deelnemende-aksienavorsing wat as metode benut is tydens die empiriese ondersoek.

Die literatuurstudie word aangevul met 'n empiriese ondersoek aan die hand van 'n kwalitatiewe ondersoek. Deelnemende-aksienavorsing is as navorsingsmetode benut. Volwasse blanke mans en vrouens wat besig is om te skei of reeds geskei is en van die deelnemers se kinders is betrek by die navorsing. Individuele gesprekvoering, groepsgesprekke en 'n werkswinkel is benut om die behoeftes en bestaande werklikheidskonstruksies van die deelnemers vas te stel. Groepsgesprekke het min of meer op 'n weeklikse basis plaasgevind en het ongeveer negentig minute per groepsgesprek geduur. Tydens die interaksie prosesse- en die aksie fase van die deelnemende-aksienavorsing is die narratiewe werkswyse as strategie benut.

By wyse van die narratiewe metode kry die deelnemers geleentheid om uitdrukking te kan gee aan hul probleemgedomineerde temas en dit te eksternaliseer. Unieke uitkomst word geleidelik in die deelnemers se verhale geïdentifiseer wat weer as basis benut word in die ontwikkeling van nuwe narratiewe. Die nuwe verhaal omvat spesifieke aksies en beplanning wat fokus op die behoeftes en probleme wat deur die deelnemers geïdentifiseer is. Soos die deelnemers hierdie aksies en beplanning tot uitvoering bring, slaag hulle daarin om die take te bemeester wat aangedui is, relevant te wees om hul egskeidingsituasie te verwerk. Die proses van interaksie wat voortdurend tydens die navorsing plaasvind, het 'n proses tot gevolg gehad waar deelnemers hul bestaande werklikheidskonstruksies rakende hul egskeidingsituasies hervorm en/of verander het. Dit het weer gedragsverandering by die betrokkenes tot gevolg. Die bevestigingsremonies het die bevestiging van die nuwe verhale deur getuies gefasiliteer. Herinneringsbesprekings bied geleentheid aan die deelnemers om persone, instansies en selfs gebeure sodanig te herrangskik dat diegene en gebeure wat die vestiging van die nuwe narratiewe ondersteun meer prominent in die lewens van die deelnemers gemaak word. Tydens die terugneemaksie word die bydrae wat die deelnemers tot die navorser se lewe maak, erken en waardering daarvoor gegee. Derhalwe word die lewe van die navorser ook ryker omskryf.

In ooreenstemming met die deelnemende-aksienavorsing word deelnemers aan die projek voortdurend gewerf en word hulle deel van die projek vir geskeides (of persone wat besig is om te skei) binne die gemeente waar die navorsing geloods word. Die proses van deelnemende-aksienavorsing raak vervleg met die proses van maatskaplikewerkdienlewering aan persone en gesinne in egskeidingsituasies sodat dié vorm van navorsing as't ware 'n volhoubare werkswyse of vorm van dienslewering aan sodanige persone skep. Die maatskaplike werker kan geleidelik minder verantwoordelikheid neem vir die proses.

Die narratiewe werkswyse blyk 'n ideale werkswyse te wees om deelnemende-aksienavorsing te implimenteer en uiteindelik, soos in hierdie navorsing, maatskaplikewerkdienste aan gesinne in egskeidingsituasies te lewer. Soos die proses

ontvou slaag die betrokkenes daarin om die take te voltooi wat noodsaaklik is om hul egskeidingsituasie te verwerk.

## SUMMARY

---

Divorce is a serious problem phenomenon that is increasing in our society, whilst numerous households in our community are affected by it. Insufficient information is available with regard to the type and extent of social work services that should be rendered to families in divorce situations. The focus is essentially on specific areas such as the legal aspects attached to divorce. There is no uniformity in social work services that are rendered to families in divorce situations. The danger therefore might be that the family members should struggle on their own through the trauma of their divorce situations. This issues therefore forms the motivation for the study.

The focus was, during the literature study, on the theoretical foundation of social constructionism which was used as the conceptual framework for the study. The literature overview focuses further on the narrative approach which results from the social constructionism and has been utilized as a strategy during the study. The literature study also focused on the three most prominent divorce models described in the literature as well as the most important services and resources which are available to families in divorce situations. An overview was given about the meaning and reality constructions which the different family members attached to their divorce situations. The literature overview was completed with a discussion of the participatory action research which was used as research method during the empirical study.

The literature study was supplemented with an empirical study according to a qualitative investigation. Participatory action research was utilized as the method of research. Adult white males and – females who were in the process of divorce, or either already been divorced, as well as a limit number of some of the children of the participants were involved in the research. Individual interviews, groupdiscussions and a workshop were utilized to establish the needs and existing reality constructions of the participants. Groupdiscussions were done mostly on weekly basis and took approximately ninety minutes per discussion. During the interaction processes and the action phase of the participatory action research, the narrative approach was utilized as strategy.

The participants got the opportunity to define their problem dominated themes and to externalized it by means of the utilization of the narrative approach. Unique outcomes were identified gradually in the participants stories which were then again utilized as the basis in the developing of new narratives. The new story includes specific outcomes and planning, focussed on the needs and problems identified by the participants. As the participants put into effect their actions and planning they succeeded in completing the tasks which were identified as relevant to cope with their divorce situation. The process of interaction which took place throughout the research lead to a continuous process through which participants changed and/or transformed their existing reality constructions concerning their divorce situation. This resulted in behavioural change of the participants. The “definitional ceremonies” confirmed the new stories which were facilitated through witnesses. “Remembering conversations” provided the opportunity to participants to arrange persons and resources in such a way that those who support the new narratives becomes more prominent in their lives. During the “taking it back practices” the contributions of participants to the life of the researcher were acknowledged. The life of the researcher therefore was described more richly.

In accordance with participatory action research, participants were recruited throughout the project and become part of the project for the divorced (or persons in the process of a divorce) within the church community where the research was conducted. The process of participatory action research became entangled with the process of social work service delivery to individuals and families in divorce situations in such a way that the research became a sustainable modus operandi towards such individuals. The social worker could gradually take less responsibility for the process.

The narrative approach seems to be an ideal strategy to implement participatory action research and eventually, as in this research project, to render social work services to families in divorce situations. As the process unfolds the participants were able to successfully complete the tasks that are necessary to adjust to their divorce situation.

## KEY CONCEPTS REGARDING THE THEME OF THE RESEARCH STUDY

---

- Social constructionism
- Narrative procedure
- Reality constructions
- Discourse
- Divorce
- Divorce situations
- Marriage partners
- Family members
- Participatory action reseach
- Social work services